

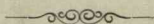
M. T. 0. 6064

508 35 f. / k.

HORVÁTH MIHÁLY ^{vk}

KISEBB

TÖRTÉNELMI MUNKÁI.

NEGYEDIK KÖTET.

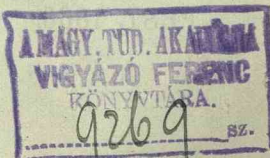

PEST, 1868.

K I A D J A R Á T H M Ó R.

200.685

TARTALOM.

	Lap.
I. Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete	1
II. Erdély állapota s Izabella viszonyai Frater György halála után .	429
III. A Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem ellen 1594-ben szőtt összees- kűvés története a burgundi könyvtár egy latin kézírata szerint . .	461
IV. Európa belviszonyai a francia forradalom idejétől fogva	475

I.

UTYESZENICH FRATER GYÖRGY

(MARTINUZZI BÍBORNOK)

ÉLETE.

MEGJELENT 1859-BEN A „TÖRTÉNELMI ZSEBKÖNYV“-BEN.

200685

I.

A kortársak nem mindig igazságosak a világ nagy színpadán szereplők iránt. Míg néha a szerencse által kegyelt, kedvező körülmények közt működő, közepszerű egyéniségeket tömjéneznek: félreértések, felekezeti szellem, önzés, irigység, pártszenvedély miatt nem ritkán elfogultakká, részrehajlókká, igazságtalanokká válnak nagy emberek iránt. És ez, ha általában igaz, még többször megvalósul, fájdalom! azok irányában, kik rendkívüli, nehéz körülményekkel küzdve, elestek, mielőtt céljokat, melynek éltek, elérték, megkezdett művet bevégezték, feladatukat végrehajtották volna. Ilyenkor ama szenvedélyekhez még más emberi gyarlóságok is csatlakoznak, melyek a küzdelmeik közepett elesett nagy kortársak megítélésében az értelmet elhomályosítván, vagy szándékosan tévutra vezetvén, az igazságot azok emléke iránt kiszolgáltatni nem engedik. És csak a történelem, a világnak e részrehajlatlan bírószeke, s még ez is sok esetben csak századok múlva, képes egész igazsággal méltányolni a múlt kor kitűnő embereit.

E sorsban részesült Utyeszenich György is, János király nagy tekintélyű, hírneves ministere, kit anyja nevééről, kivált újabb korban, latin nyelven író történészeink után sokan Martinuzzinak, kortársai pedig még akkor is, midőn bíbornoki

kalap díszlett fején, közönségesen Frater Györgynek neveztek. Őt életében az osztálygyűlölet és irigység, mely az alacsony sorsból magasra emelkedettek irányában mindig leghevesebb, — halála után többféle magán- és államérdek rágalommal, gyanúsításokkal annyira elborítá, hogy ezeket hallva, az utókor kísértetbe vitetett, őt emberi szörnynek tartani.

„A legélesebb emberi értelem sem elégséges megítélni ezen ember természetét és sajátságait, ki ugyanazon pillanatban nevet és sír, ígér és tagad, szent szándékot és ördögi tetteket tanúsít; egy órában hitelt, bizodalmat ébreszt, másban minden kigondolható kételyeket s gyanút kelt föl s teszen kézzel foghatóvá maga iránt“ — mond az egyik ¹⁾.

„Ha győz a remete, s nem hajtja gyorsan végre, a mit kezdett, akkor ítéljete az emberek e legrosszabbika fölött, kit eddig a színlelés védett, a csalás pártolt, a megvesztegetés magasra emelt“ — mond a másik ²⁾.

„A mondottakból megítélheti Felséged, kihez hasonlít inkább Frater György, Judáshoz-e árulásban; vagy Luciferhez hálátlanságban“ — mond a harmadik ³⁾.

Kiról magas állású, kortársaiktól tisztelt, tekintélyes férfiak így ítéltek, csoda-e, ha az iránt egy ideig az utókor is téved ítéletében; kivált miután a körülmények is, melyekben működött, oly nehezek, bonyolultak, veszélyesek — a mód és eszközök, melyekkel azokban nagy célja felé törekedett, oly rejtélyesek, sőt gyanúsak valának, hogy a tévedésre maga eljátszott szerepe is adott okot?

¹⁾ Pallavicini Sforza, Ferdinánd királyhoz. Lippa, 1551. november 30. Praynál: Epist. Proc. 2, 314.

²⁾ Veráncsics Antal, Nádasdy Tamáshoz. Eger, 1550. október 8. Katonánál: 21, 1103.

³⁾ Castaldo, Ferdinánd királyhoz. Szászsebes, 1551. október 16. Praynál, i. h. 313.

Még az újabb kori történetírás¹⁾ sem gyűjtött egybe minden adatot e rejtélyes jellemű, rendkívüli emberről, s kimerítőbb életirással nem szolgáltatott neki teljes igazságot. A jelen munka kísérlet akar lenni ezen célra addig is, míg a még homályban rejlő adatok is napvilágra hozatván, kimerítő életírása lehetővé válik a rendkívüli férfiúnak, kit sorsa s ön lelki ereje alacsony szolgai helyzetből a legnehezebb körülmények közt emelt egy ország kormányára, s ki annak majdnem egy század-negyedig intézte közügyeit.

II.

A szerencsétlen mohácsi ütközet, melyben az ország nemességének virága s avval együtt az ifju II. Lajos király is elveszett, utat nyitot Szapolyai János erdélyi vajdának megvalósítani nagyraavagyó terveit. Az urak egy része s majdnem az összes nemesség által királylyá választatván, magát 1526-ki november 11-kén Székesfehérvárat megkoronáztatta. De Ferdinánd, Ausztria főhercege, majd Csehország királya, országos szerződvényekre s nejének, Annának, az elhunyt király egyetlen testvérének öröködési jogaira hivatkozva, nem hagyá őt a trón nyugodalmas birtokában. A következő év nyarán sereg élén jött az országba; a János által elhagyott Budát elfoglalta, s magát szinte királylyá koronáztatta.

¹⁾ Szalay László, szokott alaposágával, helyesen itéli meg őt becses történeti munkájában. — Podhradezky minden kritika nélkül itél felőle, midőn a halála pörében kikérdezett tanúk részrehajló vallomása nyomán: „szerencsének mondja az emberiségre nézve, hogy ily szörnyek gyéren teremnek.“ (Magyar Történelmi Tár: 1, 263). A mi óhajtásunk: vajha sok ily szörny teremne! — Horváth Mihály, kit idéz, ezt soha sem állítá; bár különben ennek akkori ítélete sem ment minden egyoldalúságtól; most, bővebb nyomozás után ő is másként itél, azt tartván, hogy „sapientis est consilium mutare in melius.“

János, mit elébb háborítatlanul tehet vala, csak most kezdett komolyabban hozzálátni a seregyűjtéshez. Ferdinánd hadainak közeledtére Budát védetlenül odahagyván, a felső Tisza vidékére sietett. A szerencsétlen szinai ütközet után, némi megbizások végett egy hű, erélyes, tügyes emberre lévén szüksége, a sajlóádi paulinus pörjelt hívatá magához, kit a vidéken mindenki által dicsértetni hallott. E pörjel Utyeszenich György volt.

III.

Utyeszenich György Horvátország Kamizacz nevű helységében, 1484-ben, mások szerint 1482-ben született. Atyja Gergely, szegény nemes; anyja a Martinuzzi szinte nemes velencei családból származott. A vagyontalan, csak gyermekekben gazdag apa, ki a török ellen Corvin János hadában szolgált, Györgyöt már nyolcz éves korában a herceg szolgálatába adta, ki őt Erdélybe, Hunyad várába küldötte. Itt növekedett a gyermek durva, műveletlen várórség és cselédség közt, vadon, mint a várat környező erdők csemetéje, elfeledve, elhanyagolva, mindenben hiányt, szükségét szenvedve húsz éves koráig.

Az atyjának a harcmezőn, Miklós és Mátyás testvéreinek betegségeken történt haláláról vett gyász hírek keltették-e fel őt tespedéséből, melyben, mint látszik, nyers környezetének közepette elmerülve élődött? — vagy urának Corvin Jánosnak 1504-ki október 12-kén közbejött halála hatott sorsára? — senki sem jegyzé föl a homályban rejló ifjúról. Annyi bizonyos, hogy eddigi szolgálatát s Hunyad vári lakát 1504-ben Szapolyay István szepesi gróf özvegyének, Hedvig hercegnasszonynak szolgálatával és udvarával cserélte föl. Itt a her-

czegné nemes apródjai közé vétetvén fel, belső szolgálatra alkalmaztatott: a herczegné teremeinek lón kandallófűtője.

E fényes udvar élete, bár mi alacsony helyet foglalt is el abban, nem maradhatott jótékony, ébresztő hatás nélkül az ifjú György fogékony lelkére, melyet előbbi műveletlen környezete fejletlenül hagyott, de el nem korcsított. Itt, hol annyi vendég fordult meg, vette tán először észre az osztály- és rangfokozatot, mely az emberi társaságban létezik; itt táguult, vagy tán csak itt kezdett fejledezni világnézete; itt eszmélt tán először az élet nemesebb, magasabb céljairól, az ember szellemi hivatásáról, minek észleletére a körülmények által ösztönszerűleg vonatik a fogékonyabb kebel. Szóval, itt kezdett derengeni lelki szemei előtt, melyeket Hunyadvár vadonai s nyers őrségének társasága eddigelé sötétségben hagytak.

E szellemi fejlődésnek, bár mily csekély lehetett is az egyébiránt, György természeti idomainál fogva nem maradhattak el következményei. Becsérzete, mely már gyermek korában is oly nagyon kifejlődött, hogy, saját vallomása szerint, gyermektársai közt is első vágyott lenni, mindinkább elégedetlen lón alacsony, szolgálai helyzetével. Lelkében a fölébredt istenszikra vágyakat keltett föl, melyek a herczegné udvara szolgálai osztályának rangfokozatán messze túlcsapongtak, s őt állapotának megváltoztatására késztek. A számos példák, melyek szerint hozzá hasonló alacsony helyzetűek magas polczokra emelkedtek, őt, ki magában, becsérzete mellett, szellemi erőt, tevékenységi hajlamot is érzett, a szolgálainál függetlenebb helyzetbe jutni ösztönözték, hol önállóságra is nyílik mező. A hadi pályára azonban hajlamot, úgy látszik, nem érzett magában, s figyelmét inkább az egyházi pálya vonta magára, mely, mint látá, alacsony, szegény helyzetűeknek amannál még könnyebb és rövidebb utat nyit az emelkedésre.

IV.

Hány évig szolgált Hedvig hercegasszony udvarában? — mi indítá őt közvetlen, hogy onnan távozzék? — bizonytalan. Saját vallomásából csak annyit tudunk, hogy megunván az udvari életet, Buda mellett sz. Lőrincz zárdájában a pálos remeték szerzetébe lépett¹⁾.

A remeték szívesen körükbe fogadták a bár még olvasni sem tudó, de különben ügyes, erőteljes ifjú embert. Itt kezdé ő 26—28 éves korában tanulni egy jámbor, tudós remetétől az írást, olvasást, majd a tudományokat, melyek azon korban a zárdákban találtak menedéket. A szerzetes atyák Frater Györgyben hamar észrevették a kitűnő szellemi tehetségeket, ki négy év alatt, a betűismeréstől kezdve oly haladást tón a klastromokban divatos tudományokban, hogy előljárói őt misés pappá avattatták; majd a zárda gazdaszatának felügyelőjévé nevezték ki.

Érdekes volna tudni, miként folytak e rendkívüli ember napjai a remetei czellában, a zárda szűk falai közt, midőn keblében a később nyilatkozott, hatalmas szenvedélyek hihetőleg még szunnyadoztak, s becsérzetének alig volt más célja, mint a tudományokban, ismeretekben kitűnni társai fölött, s jó karba helyezni a zárda gazdaszatát; nagyravágyásának alig más tárgya, mint a pörjelség a zárdában. Későbbi élete bizonyítja, hogy ő nem volt merengő költői kedély, hanem a cselekvés gyakorlati embere.

E szellemi iránynak igen megfelelt zárdai hivatala, a gazdaszati felügyelés, melyben nemsokára oly buzgalmat, s mi még kitűnőbb volt, oly éles észet, annyi gazdaszati, iparos,

¹⁾ Frater György, Veráncsics Antalhoz. Praynál: Annal. V. 271.

kalmári szellemet tanúsított, hogy zárdájának anyagi jóllétét mind virágzóbbá fejtette, és szerzetes társait, kik között mind nagyobb tekintélylyé vált, maga iránt csodálkozásra, tiszteletre ragadta. A szerzet főnöke őt pár év múlva Lengyelországban, a krakói kerületben létező czenstohovi zárda főnökévé, priorává nevezte ki.

Itt ő rövid idő alatt nem csak a zárda gazdaszáti ügyeit virágzatra fejté, hanem a vidéki lengyel urak közt is nagy tekintélyt szerzett magának tudományos ismereteinek bősége, eszének lángereje által. Innen utóbb, nem tudni mi oknál fogva, előljárói akarata szerint, hasonló priori minőségben, Sajó-Ládra, Borsod megyébe költözött s vette által a zárda igazgatását. A későbbi események bizonyítják, hogy tevékenysége itt sem maradt a zárda falai által korlátolva, s rövid időn a vidékbéli urak és nemesek becsülését és tiszteletét nagy mértékben kivívta magának.

Így telt el 10—15 év Frater György életében, csöndesen, viszontagság nélkül, a zárda falai közt, alig jelölve reá nézve nagyobb esemény által mint, hogy még életben lévő egyetlen fivére, Utyeszenich Jakab, ki Nándorfehérvár őrségében hadnagyságig emelkedett, 1521-ben, midőn Szulejmán e várát ostrommal megvette, egy torony védelmében török golyó által találva, a hősök halálával múlt ki. És bár a zárda falain túl hatott is György lángeszének híre, s bár e miatt szívesen látott vendég volt is a szomszéd nemes urak udvarában, kik szinte gyakran látogatták őt Sajó-Ládon: alkalma mind eddig hiányzott rendkívüli tehetségeit nagy tettekben is tanúsítani. Élénk tevékenysége csak zárdája és szerzete ügyeinek szűk körére szorítkozott, s ezeken kívül legfőlebb a vidéki urak és nemesek vették igénybe jó tanácsait, s a magasabb szellemi tulajdonok hatalmával vonzó társalgását. De a haza végzeteljes körülményei, melyekben János király őt magához hívatá,

meghozták neki is az alkalmat, melyben a szerzetes élet köznapias köréből kiemelkedve, lángeszét s lelkének nagyratörő vágyait érvényesítheté; a zárda falai közül, az ország történelmének műhelyébe, a nemzeti közélet színpadára léphetett.

Ismerte-e őt Szapolyai János, még mint szepesi gróf, anyja udvarában, az alacsony rangú szolgát? Ezen ismeretségnél, vágy a vidéken most hallott jó hírénel fogva hivatta-e őt magához? — ki tudná megmondani. De elég volt most vele rövid ideig társalognia, hogy benne a lángeszű, tevékeny, körmönfont, szolgálatára kész embert, minőre most mennél többre volt szüksége, az első órában felismerje. János király, a szinai csatavesztés után futni kénytelen, a pörjél őrizetére akarta bízni megmentett kincseit; de ez azokat klastromában eléggé biztosítva nem vélvén, nem fogadta el. Utóbb azonban, midőn János, Ferdinánd hadai által több izben megveretvén, 1528 tavaszán Lengyelországba menekülni kénytelenítettet, oda Frater György is követte őt; mert bár mily rövid volt is az ismerkedés: e két férfi, a király és a remete azontúl elválatatlan lón egymástól. A király, hasznos szolgálatok reményében, melyeket a lángeszű, szolgálatra kész remetétől várt, magas állást, gazdagságot s méltóságokat ígért neki, ha sikerülend országát visszanyernie; és Frater György, e fényes kilátások által vonatva, az üldözött király sorsához kötötte a magáét; követte őt Lengyelországba, hova tán az ő tanácsára is menekült.

Mind a kettőjüknek elég oka volt később megelégedniök egymással. János király a remetében leghívebb pártfelet, legügyesb tanácsost, mondhatni, barátot nyert, kinek az eszközök és módok fölfedezésében találékony esze minden körülmények közt tudott neki tanácsolni, segíté őt leginkább fentartani magát a trón birtokában. Frater György urában halás jótevőre talált, ki őt a maga országában, míg élt, legbefolyásosabb

hivatalnokává, mindenható ministerévé, halálakor fia s örököse gyámjává, s ennek felnőttéig országa kormányzójává emelte föl. Az egyetértés, a kölesönös bizodalom köztök mind végiglen fenmaradt; s ha egy pillanatra megzavartatott is az kevéssel a király halála előtt, a meghasonlást mulékonynak bizonyította be ennek végintézkedése.

V.

A menekült királyt Tarnovszky János Lengyelország főkapitánya s krakói várnagy vendégszeretőleg fogadta, Tarnov várát adván rendelkezésére. János innen működött országa visszafoglalásán. Míg a kalandor-szellemű Laszkó¹⁾ Jeromos, szirádiai várnagy, a szultán pártfogásának és segedelmének kieszközlése végett Konstantinápolyban időzött, egy hű, biztos, ügyes emberre volt szüksége, ki a Ferdinánd győzedelmei következtében megfélemlert, elszélyedt s visszavonult pártfeleit terveiről értesitené, az ingadozókat hűségökben megerősitené, ellenszenvöket a töröknek még népszerűtlen pártfogásától a körülmények ügyes előadása által legyőzni képes volna.

Alkalmasabb embert ilyféle megbizásra nem találhatott volna Frater Györgynél. Ő a fölött, hogy még mint kevésbé ismert szerzetes a Ferdinánd-pártiak őrszemeit legkönnyebben kikerülheté, lángbuzgalma által az ügy iránt, melyet lelkének egész erejével átfogott, nem kevésbé mint szellemének hatalma, ritka rábeszélő tehetsége, megtörhetlen erélye által a szerencsétlen, száműzött király környezetében mindenkit messze túlhaladott.

---

¹⁾ Közönségesen Laszky, vagy Laskynak iratik: a Laszkót vagy Laskót helyesebbnek tartom, mióta így láttam őt levelében aláírva.

Frater György tehát, utasítással s levelekkel ellátva, útnak indult; s hogy az ország éjszaki részein örökös német hadak s részen álló Ferdinánd-párti ügynökök figyelmét kikerülje, gyalog járta be Homonnai Drügeth Ferencz, Tornalljay Jakab, Somlyai Báthory István, Czibak Imre, Kún Gotthárd, az Ártándy testvérek s más kitünőbb János-pártiak udvarait.

Miképen járt el Frater György e kiküldetésében, sehol sem találjuk részletesen följegyezve; de a rendkívüli embernek mindenben, mihez fogott, bebizonyított ügyessége, s a későbbi eredmény, mely szerint János kitünőbb párhívei hűségökben nemcsak állhatatosak maradának, hanem többen őt még Lengyelországban is meglátogatták¹⁾, eléggé tanúskodik arról, hogy eljárásával teljesen megelégedhetett János király.

Az 1528-ki tavasz első napjaiban érkezett híre Tarnovba, hogy Laszkónak sikerült megnyerni Szulejmán pártfogását és segédelmét, mely által János az ország birtokába visszahelyeztetnék. Megérkezett nem sokára maga Laszkó is, személyesen hozván meg a kötött szövetség okmányát. E hírrel, s hogy pártfeleit kéz alatt hadi készületre szólítsa, János ismét Frater Györgyöt küldé az országba, ki most is az első útjában tanúsított hűséggel s ügyességgel felelt meg ura bizodalmanak.

Magyarországból rövid időn visszatérvén, Tarnovban is lelke lón a készületeknek, melyeket János országának visszaszerzésére komolyabban megkezdett. A hadfogadásra szükséges pénzt jobbára ő teremtette elő azon kölcsönökből, melyeket részint hitelre, a magyar és lengyel uraktól, részint kereskedőktől eszközölt ki, zálogba adván nekik urának megmentett ékszereit, arany s ezüst edényeit és egyéb drágaságait.

E pénzen János két csapat fegyverest fogadott zsoldjába, s Athinai Deák Simont nevezte ki vezérökké, ki, miként a

¹⁾ Frater György, Veráncsicshoz. Pray: Annal. V. 274.

száműzöttségben hű társa, úgy most a hadszerzésben is buzgó segéde volt. E fegyveres csapatok azonnal az ország határszéleire indítottak; Báthory, Drugeth, Kún, Czibak s kik az országban még hozzá szítának, levelek által felszólítottak, hogy fegyvereseikkel Deák Simonhoz csatlakozzanak s őt magát, ki a sereget nyomban követendő lészen, Homonna táján várják be.

E küldetés harmadszor is a fáradhatatlan remetének jutott részül; ki azt oly ügyesen végezte el, hogy Kún Gotthárd alatt rövid időn pár ezernyi fegyveres nép gyűlt össze s esküdött János zászlói alá. E hadnak is, úgy látszik, maga az ellenség fekvéséről s erejéről vándorlásai alatt jól értesült, a mellékutakat ismerő Frater György lón kalauza; s Kún Gotthárd a nyár végén szerencsésen egyesült a Kárpátok szorosain leereszkedett Deák Simonnal. És miután ezek a Kassáról elejökbe ment Révay Istvánt, ki azon részeken Liscano Tamással együtt Ferdinánd zászlói alatt vezérkedett, megverték: a siker által felbátorított János is bejött, a szolgálataiért szepesi gróffá nevezett, Sepesvárával, Késmárkkal, Richnával és Gölniczcel megajándékozott¹⁾ Laszkó kíséretében, az országba, és pártfeleivel egyesülvén, a Tisza mögött Lippa várába vonult, ott várandó be Szulejmán megérkeztét.

VI.

Frater György ezentúl folytonos kísérelője volt János királynak, úgy Szulejmán hadjárata alatt, mint azután is, midőn János ismét Buda várában tartotta udvarát. A nehéz körülmények közt, melyeken János általesett, míg végre magát

¹⁾ Wagner: *Analecta Scepusi.* 1, 36.

török pártfogás alatt az ország egy részének birtokában ismét bizton érzé, oly találékony, éles ész, annyi ügyességet, oly rendkívüli tevékenységet és buzgalmat tapasztalt a remetében, hogy őt azontúl nem nélkülözhetette oldala mellől. Voltak körülötte mások, születésre s gazdagságra, tekintélyre s hatalomra sokkal túlnyomóbbak; de biztosabb, hívebb embere, kire minden körülmények közt úgy számolhatna; belátóbb, ügyesebb tanácsosa, ki minden bonyodalmak közt oly élesen fogná fel a helyzeteket, oly kimeríthetlen volna jó tanácsban mint fondorlatban, nem volt Frater Györgynél. És ha amazokat születésök, gazdagságuk, rangjuk tekintetéből kénytelen volt is előbbre helyezni az ország kormányában, meghallgatni szavakat az ország tanácsában: Frater Györgyben benső, meghitt barátot bírt, kinek főcélja urának hatalma és szerencsés kormánya volt; kinek, ha volt is személyes, magánérdeke, az urának érdekeivel soha ellentétbe nem jöhetett, mert ezekben találhatta csak kielégítését.

Szulejmánnak az országból kivonulta után János a maga párthíveit 1530-ki Gyertyaszentelő ünnepén Budára országgyűlésre hívta egybe, s kik iránta a viszontagság idején is hívek maradtak, az ország legfőbb hivatalaival jutalmazta meg. Bánffy János nádorrá, Czibak Imre és Laszkó Jeromos erdélyi vajdává, amaz egyszersmind a nagyváradi püspökség igazgatójává, Verbőczy István kancellárrá, Brodarics István váczai, Statileo János erdélyi, Frangepán Ferencz, a Romából nem rég hazatért szerzetes, egri püspökké s kalocsai érsekké nevezetett. Frater György, az egyszerű remete, ki a címeket nagyra soha sem becsülte, s a hatalom birtokát, melyet neki urának bizodalma adott, minden czímnél többnek tartá, a nagy nemből származott, vagy régóta hírneves emberek sorában az ország fő-méltóságai közt még nem foglalt ugyan helyet; de már ekkor is azon királyi tanácsosok rang-

jába¹⁾ emeltetett, kiket a nagyságos cím illetett meg, s kik ennél fogva az urak, mágnások közé számítottak s az ország tanácsában ültek.

VII.

Méltán feltűnő lehet, hogy akkoron, midőn az országot nem rég alapjaiban megingatott török hatalom pártfogásának eszméje még oly népszerűtlen volt, s többen, például Erdődy Simon zágrábi püspök, oly módon éreztek s nyilatkoztak, hogy ha csak bilincsekben nem vitetnek, önként nem hajlandók a törökkel szembe állani: Frater György, egyházi férfiú létére is, oly könnyen megbarátkozott ezen eszmével; sőt egyike volt azoknak, kik legbuzgóbban munkálkodtak, hogy azt mások is elfogadják.

De erre nézve teljes felvilágosítást nyújtanak egy részről az ország azon kori viszonyai, más részről magának Frater Györgynek jelleme.

Mi az utóbbit illeti: bár e rendkívüli embernek egy-némely tette adatok hiában, melyek azokhoz kulcsúl szolgálhatnának, maiglan rejtély maradt: jellemének általános irányát s főbb vonásait mindazáltal élete nyíltabban hirdeti, mintsem hogy ezek még kétség tárgyai lehetnének.

Frater György jellemében két fővonást találunk, melyek valamint forrásai, indokai voltak minden fontosabb tettének, úgy csakis azokból fejthetni meg ezeket. E két vonás: lángoló hazafiság, lángoló nagyravágyás. Melyik volt lángolóbb, melyik erősebb? A hazafiság emlőjén nőtt-e fel benne a nagyravágyás,

¹⁾ „Joannes rex Fratrem Georgium imprimis ad ordinem magnificentum . . . evexit.“ Veráncsics vallomásai Fr. György halála pörében. Pray: Ep. Proc. 2, 389.

mintegy azért törekedve magasra, hogy ott többet tehessen a szeretett hazáért? Vagy a nagyravágyás volt-e dajkjája hazafiságának, csak ebben találván magához méltó czélt, méltó tárgyat? — Ki tudná megmondani?

De miért is vizsgálók ezt? Midőn egy buján tenyésző szép növény gyönyörködteti szemünket, fontolgatjuk-e, mi volt nagyobb befolyással növésére: a föld minősége-e, melyből gyökerei, vagy az éghajlat, a lég, melyből levelei szívják az éltető nedveket? Egybe kellett hatni mind a kettőnek, hogy a szép fa oly magasra nyujtsa sudarait, oly izmossá, terepélylyé növekedjék. — Vagy azon erős, rejtélyes zárnál, melyet két kulcs nyit fel, kérdezzük-e, melyiknek van több hatása a rejtélyes rugonyokra, hogy a zár feltáruljon? Mind a kettőnek egyaránt meg van a maga hatása; egyik nélkül, a másikkal egyedül, nem juthatsz a szekrény belsejébe.

A nagyravágyás kitűnőbb tulajdonaink érzetéből származik. És ha e tulajdonok a lélek nemesebb tehetségei, és e nemesebb tehetségeket szinte nagyobb s nemesebb czélok elérésére fordítjuk, a nagyravágyást méltán nevezhetjük erénynek. Mert vajlon mit nevezünk erénynek? Nem azon állhatatos, makacs törekvést-e, melylyel lelkünk felsőbb tehetségeit nemesebb czéloknak, maradandó jónak elérésére fordítjuk? A nagyravágyás ily értelemben, azon erények közé tartozik, melyeknek az emberiség kifejtésében, javának előmozdításában legtöbbit köszönhetünk.

A hazafiságnak nincs hatalmasabb ébresztője s nevelője, mint a haza nagy szerencsétlenségei. Míg a nemzeti jólét és boldogság sokszor a jobb kedélyekben is szunnyadozni hagyják a szeretetet, mely az embert szülőföldéhez, nemzetéhez kapcsolja: a nagy csapások, melyeket a sors hazánkra, nemzetünkre mért, a közönyösebb, lanyhább keblekben is kifejtik, a nemesebb, nagyratörőbb lelkekben pedig hatalmasan föl-

magasztalják azt. A fölébresztett, fölmagasztalt hazaszeretet pedig, az embert cselekvésre ösztönözvén, munkás hasafisággá válik, mely magának nagy, nemes célokat tűz ki, s a lélek minden erejét megfeszíti azok megvalósítására.

Így ölelkezett a hazafiság és nagyravágyás e dúsan megáldott, rendkívüli egyéniségben is, bár a kebelt, mely magában ily magasztos érzelmeket, oly élénk tetterőt rejtett, a remetének durva, fehér szőrruhája fedezte csak.

VIII.

A viszontagságok súlya a tizenhatodik század elején igen megnehezedett a magyar hazán.

Nagy Mátyásnak nemzeties szellemű, gondos, erős, fényes országlása után, a lengyel László és fiának hanyag, gyáva kormánya alatt, az ország a maga erejének, hatalmának, dicsőségének tetőpontjáról, pár évtized alatt oly erőtlenségbe süllyedt, hogy a kivel egy század óta jobbára diadalmasan harezolt, a töröknek nem volt többé képes ellentállani. Ezen erőtlenséghez a külviszonyokban bent örökös viszály, rendetlenség, elszegényedés, mindenféle zavar és bomladozás csatlakozott. A nemzet kebeléből trónra emelt Mátyás, és a külföldről meghívott lengyel László kormánya közt oly nagy, a nemzetet annyira elcsüggesztő volt a különbség, miképen nem csoda, hogy számos hazafiban azon elhatározás támadt, hogy trónürülés esetében a nemzet idegent ne válasszon többé királyává.

Ámde I. Miksa császár házassági s öröködési szerződések nem kevésbé mint a leghatalmasabb urak megnyerése által minden módon oda törekedett, hogy Ulászló és fia magtalan elhúnyta után a magyar koronát is nemzetsége egyéb koronáihoz kapcsolja. Miksa császár e törekvése azon hazafiakban,

kik nemzeti királyt óhajtottak, még nagyobb aggodalmat ébresztett, mint ha bármely más szomszéd fejedelem vágnék a koronára. Mert, bár egy részről remélheték, hogy e fejedelmi ház, Európában akkora leghatalmasabb, Magyarországnak is legtöbb segínyt nyújthat a mind beljebb terjeszkedő török ellen; de más részről ösztönszerűleg érezték, hogy Magyarország a német birodalommal a fejedelem ugyanazonsága által némi kapcsolatba hozva, nemzetiségében, önállóságában könnyen csorbát szenvedhet. És ez volt leginkább oka, hogy midőn II. Lajos Mohácsnál elveszett, az ország nagy része, a közép-nemesség csaknem kivétel nélkül, minden örököségi és házassági szerződések daczára, melyeknél fogva Ferdinánd a koronára igényt tartott, nemzeti királyt óhajtva, az országnak akkora hatalomra, gazdagságra első zászlósát, Szapolyay Jánost emelte a királyi székre.

Így érzett, így gondolkodott a sokak között Frater György is, midőn lelkének minden erejét, minden buzgalmát János király szolgálatára ajánlotta föl. A csapások, melyek az országot s nemzetet oly mélyen lesüllyesztették, a tán még vészterhebb jövő, mely annak egén borongott, az egyszerű, de nagy tehetségű férfiuban hatalmasan fölébreszté a nemzetiség érzetét, a hazaszeretet indulatát. Az élénk sovárgás: hazáját, nemzetét boldogabb sorsban látni, nagyratörő lelkében vágyakat ébresztett, s miután Jánossal Sajó-Ládon megismerkedett, annak kegyét megnyerni szerencsés volt, kilátást is nyújtott neki, erejét, tehetségeit a haza javának előmozdítására fordíthatni.

Azonban, midőn ő Ferdinánd ellen a nemzet kebeléből választott királyhoz csatlakozott, belátta azt is, hogy János a maga erejéből, nem képes fentartani magát Ferdinánd ellen, ki a fölött hogy az ország, kivált az urak nagy része által pártoltaték, — még Ausztria és Csehország haderejével is ren-

delkezhetett, s mi több, a nemzetsége hatalmát terjeszteni vágyó bátyjától Károly császár és spanyol királytól is várhatott segedelmet. A mily erőtlén volt pedig János magára hagyatva, oly kevés segedelemre számolhatott a többi keresztény fejedelmeknél. A lengyel király, Jánosnak bár sógora, Károly császárral különféle okoknál fogva nem akart újat huzni. A francia segedelmében, bár ez azt ígérte volt, egyéb okok felett távolsága miatt nem lehetett sokat bízni. A többiek, kik arra saját érdekeiknél fogva hajlandók lehettek volna, egymással még nem egyesültek annyira, hogy tanácsosnak tarthatnák, János segélyezése által a császárt magok ellen fölingerelni. E körülmények közt tehát csak a töröktől lehetett elég segélyt várni Ferdinánd erejének ellensúlyozására.

IX.

De még egyéb ok is indíthatta Frater Györgyöt arra, hogy a törökben a százados ellenségből barátot óhajtson válni a házára nézve.

A Habsburg fejedelmi nemzetség, Európában akkoron leghatalmasabb, kétségkívül elég erővel bír vala, ha azt e célra egyesítheti, diadalmasan szembe szállani a törökkel. Ámde V. Károly császár és Ferdinánd király ereje több felé igénybe vétetett. Ők buzgó katolikusok lévén, Luther új tanait gyűlölték s elfojtani minden erejükből ügykeztek; minek következtében mind azon többi fejedelmekkel háborúságba keveredtek, kik az új vallástanokat elfogadták s a császári tilalmak ellenére pártolták.

E fölött V. Károly császárnak ama törekvése is, melynél fogva Európa többi fejedelmeinek törvényt szabni vágyott, sok ellenséget támasztott ellene s nemzetsége ellen. Ezek közt

I. Ferencz, a Habsburg-ház túlsúlyu hatalmát féltékeny szemmel néző francia király, esküdt, örökös ellensége volt a császárnak és testvérének Ferdinándnak. Ő nemcsak a maga minden erejét reáfordítá, hanem Európa többi fejedelmei közt is egyre fondorkodott, hogy a Habsburg-házat meggyöngítse. Alig emelkedett János a királyi trónra, vele is szövetséget kötött; mihelyt pedig Ferdinánd magát megkoronáztatta, Ferencz király a törököt sem szűnt meg izgatni ügyes diplomatiája által, hogy a Habsburg-nemzetség hatalmának a magyar korona által való növekedését meggátolja.

E körülmények közt oly beható értelmiségnek, minő utóbb Frater Györgyben nyilatkozott, nem volt nehéz átlátnia, hogy a különben hatalmas Habsburg-ház ereje folytonosabban s több felé el leend foglalva, mintsem hogy a Szulejmán lángesze s erélye által félelmissé lett török hatalmat megtörhesse s elébbi korlátai közé szoríthassa. Sőt Ferdinánd ország-lása alatt oka volt még több csapástól félténie a már is sokat szenvedett hazát.

Szulejmánnak ekkoron még nem volt vágya meghódítani Magyarországot. Ő a Dunát és Szávát tűzte volt ki roppant birodalma határaiúl, melyeken túl nem szándékozott terjeszkedni. Midőn 1526-ban oly nagy sereggel jött Magyarország ellen, csak azon sérelmet kívánta volt megboszulni, melyet rajta követének meggyilkoltatása által követett el Lajos király. Mihelyt boszúját a mohácsi diadal s az ország egy részének elpusztítása által kielégítve érezte, Budáról s az országból, melyet hogy megtarthasson, csak akarnia kell vala, önként kitakarodott.

Ámde mindenki tudta, hogy I. Ferencz francia király esküdt ellensége a Habsburg fejedelmi háznak, Szulejmánnal pedig szövetségben létezik. Ennél fogva méltán lehetett tartani, hogy az ország Ferdinánd alá kerülvén, folyton ki lesz téve

a török becsapásainak, kit a francia nem szűnik meg izgatni a Habsburg-ház meggyöngítésére. Tartani lehetett, hogy Magyarország Ferdinánd és a hódításra ösztönzött Szulejmán között Eris almájává léve, végkép elpusztuland, és minthogy Ferdinánd a másfelé elfoglalt császártól elég segedelmet nem nyerhet, végre is Bosnya-, Szerb- és Horvátország nagy részének példája szerint török tartományná alacsonyulva, nemzeti-ségét, önállását végkép elvesztendi.

E nézetek tehát, mint több mások, úgy Frater György előtt is kívánatossá tették, hogy a törökben ellenségből barát váljék az országra nézve; mi csak úgy volt elérhető, ha Jánosnak sikerül Szulejmán szövetségét, pártfogását megnyernie. Miután pedig ez a francia király buzgó közbenjárása által megnyeretett, Frater György nem kételkedett többé, hogy annak segedelmével János a maga uralkodását állandóan biztosíthatandja, s az országnak végre is békét szerzend, mely alatt ez ismét régi erejére, hatalmára vergődhetik.

X.

Ezen indokok mellett, mik Frater György hazafias érzelmeire hatottak, kétségkívül nagyravágyásának is volt része abban, hogy ő a török szövetség akkoron még oly népszerűtlen eszméjével oly hamar megbarátkozzék, hogy azt urának is tanácsolja, másokkal is elfogadtatni ügyekezzenek. Az alacsony sorsú szerzetes, kinek lelkében János ígéretei nagy hatáskörre, magas állásra nyitottak kilátást, ezt csak János pártján remélheté megvalósulni, mely viszont a körülmények közt csak a török szövetség által tarthatta fenn magát.

Ha ezekhez még hozzá adjuk, hogy Frater György azon magas, tettdús pályán, melyet utóbb megfutott, azon erős lelkek egyikének bizonyította be magát, kikre cselekvéseikben a nagy

tömeg véleménye hatni nem szokott, kik, az uralkodó eszme-irány vezető szalagáról lebontakozva, a körülményeket önállólag fontolgatva, saját belátásuk s meggyőződésök szerint indulnak; az eszközök és módok közül, minden mellékes tekintetek nélkül, azt választják, mely a célra legrövidebb, legbiztosabb uton vezet, ha talán a közvéleménnyel harezra kell is szállniok: érteni fogjuk, hogy őt a török szövetség felkarolásától egy perczig sem tartóztatta vissza annak népszerűtlensége.

Fájhatott, fájt is talán hazafias lelkének a nemzet megaláztatása, miszerint azon hatalomnál keres pártfogást, szövetséget, melylyel egy század óta, mint büszke ellenség, az utolsó szerencsétlen ütközetig többnyire diadalmasan állott szemben; de most oly súlyosan nehezedett a sors keze az országra, hogy már nem a nemzeti dicsőség és megaláztatás, hanem a nemzeti fenmaradás vagy elpusztulás között látott csak lehetőséget a választásra; s hogy az ország egykoron régi erejére, fényére juthasson, mindenekelőtt élete, önállósága iránt kellett azt biztosítani.

Fájhatott s fájt is talán szívének, látni a pusztítást, melylyel a török, mint barát, mint szövetséges is sújtá az országot; hallani a rablánczok csörgését, melyeken ezerek vitettek nemzetéből, a szövetség, pártfogás díjául, rabszolgaságba; tapasztalnia, hogy csak ily súlyos áldozatokkal lehet megvásárolni a barbár török barátságát: de avval vigasztalható magát, hogy ezek csak egyes, mulékony sebek, melyek idővel, ha a nemzet fenmarad, majd csak behegednek; s hogy még nagyobb, általánosabb, egyetemesebb pusztulás fenyegetné a hazát, ha ez Ferdinánd alatt mint ellenség, meggyöngült, magát sikeresen védeni már nem bíró ellenség állana szemközt a török túl-
aradó hatalmával.

Frater György, midőn a török szövetségnek lőn pártolója, kétségkívül azt remélte, hogy János, annak segedelmével

az ország birtokába visszajutván, képes leend azt egészen egyesíteni maga alatt; Ferdinánd pedig, hogy többi tartományait a török pusztításaitól s foglalásaitól megőrizze, hajlandó lesz elfogadni olyan békét, mely szerint ha követelései az ország irányában elismertetnének is, ennek birtoka János kezében maradna, míg majd János nemzetségének magvaszakadása a Habsburg-háznak kedvezőbb körülmények közt nyitandó utat az ország trónjára. És e remények, e nézetek megvalósulása, midőn Szulejmán Jánost Budára visszahelyezvén, Bécs felé indult, annál valószínűbbnek látszatott, minthogy Károly császár a francia által ismét megtámadtatván, Ferdinándnak nem nyújthatott segédkezet.

XI.

Azonban a török kitakarodta után mindjárt eléggé meggyőződhetett Frater György, hogy számításaiban, reményeiben igen csalatkozott. János a török pártfogó szövetsége által sem lett képes az egész nemzetet maga alatt egyesíteni; Ferdinánd pedig féltékenyebb volt fejedelmi házának fényére, hatalmára, ragaszkodóbb a maga jogaihoz s annak, mire jogot tartott, birtokához, mintsem hogy, ha csak egy időre is, lemondjon az országlásról.

A nemzet azon része, mely eleitől fogva Ferdinánd pártjára állott, Jánostól most a török pártfogása miatt még inkább elidegenedett; sőt néhányan még a János-pártiak közül is Ferdinándhoz szegődtek. János maga, kevéssé hadias hajlamai s kincstárának üressége mellett annyi erőt nem volt képes egybegyűjteni, hogy Ferdinándot az általa birt országrészből kiszorítsa. Hogy szövetségese, a török, hosszabb időre tartson mellette jelentékenyebb hadsereget, ha különben kieszközölhető lett volna is, nem vala kívánatos. A barbár török, mint

barát is annyira rablott s pusztított, miképen tartani lehetett, hogy e vészthozó barátság miatt tőle mind többen elpártolnak. A töröknek időnkénti hadjárata pedig, mely csak pár hónapig tartott, az ország birtokára nézve nem volt eldöntő. Míg a török bent volt, Ferdinánd a maga várai védelmére szorítkozván, elhatározó ütközetbe nem ereszkedett. Mihelyt pedig a török az országból kiment, ő újra megkezdé a háborút János ellen. Így történt ez a töröknek 1529-ki, így 1532-ki hadjárata alatt s után.

A török szövetségre épített reményeit Frater György meghiúsúlva látván, mind inkább meggyőződött, hogy a háború e körülmények közt általában nem célra vezető eszköz többé. Látta, hogy a török hadjáratok a várt eredményt nem szülik meg, s azok szintűgy, mint Ferdinándnak a török kitakarodta után megújított táborozásai csak újabb sebeket ejtenek a hazán, s azt egyre fogyasztva, végkimerüléssel s pusztulással fenyegetik. A hazának annyi csapás után, hogy felüdülhessen, mindenek fölött békére volt szüksége.

Frater György tehát ezentúl a béke gondolataival foglalatzkodott s azokat ura szívébe is mindinkább becsepegteté; mert már ekkor is az ő szava birt legtöbb súlylyal János előtt¹⁾. Ő most azon reménnyel kecsegtette magát, hogy Ferdinánd, kinek idejét s erejét a német birodalmi ügyek bonyodalmai mind inkább igénybe vették, hajlandó lesz akként megbékülni, hogy az örökös biztos föltételei alatt, mondjon le János holtáiglan az ország különben is kétes birtokáról. Ő, úgy látszik, ekkoron még nem ismerte Ferdinánd megtörhetlen ragaszkodását a maga jogaihoz, féltékenységét fejedelmi házának tekintélye, becsülete iránt. S reményeit ily békére

¹⁾ „Georgii monachi iam tum apud Joannem celebre nomen, magna auctoritas.“ Istvánffy (kölni kiadás) Lib. 12. l. 128.

onnan merítette, hogy Ferdinánd követei, kik a béke kieszközlése végett már több ízben jártak Konstantinápolyban, a francia által folyton izgatott Szulejmántól mindannyiszor ama válaszszal küldettek vissza, hogy Magyarorszáiban Ferdinándot egyáltalában nem türendi; s ha osztrák tartományaira nézve békét óhajt, Magyarországot egészen adja át szövetségesének, János királynak.

E reményben János, miután a poseni alkudozás sikeretlen maradt, 1531-ben ujabb lépéseket tett a kibékülésre Ferdinánddal: kikérte a császár közbenjárását, útleveleket kívánt küldetni követei számára, kik hozzá, a birodalmi gyűlésre várthoz, utaznának; Laszkót pedig Ferdinánd s más európai fejedelmek udvarába küldé¹⁾.

XII.

E békekisérletet meghiúsította ugyan Szulejmánnak a francia király ösztönzésére 1532-ben tett újabb hadjárata; de a békeszándékkal annál kevésbbé hagyott fel Frater György, s kielőtt már mindenhatóvá lett, János király, minthogy ezen újabb török hadjárat sem volt eldöntő az ország birtokára nézve. Sőt az elébbi tekinteteken kívül még más körülmények is fejlettek ki, melyek János királynak nem kevésbbé, mint meghitt tanácsosának kívánatosá tették a kibékülést Ferdinánddal.

Midőn Laszkó Jeromos 1528-ban először járt a török szövetség megnyerése végett Konstantinápolyban, a kedvező eredményt a francia király közbenjárása mellett leginkább Gritti Lajosnak köszönhetette.

---

¹⁾ L. Adalékok János király külviszonyai történelméhez.

Gritti Lajos a velencei dogenak, Gritti Endrének törvénytelen ágyból született fia, álnok, ravasz, fondorkodó, pénz és dicsőséget egyaránt szomjazó ember, színleg mint ékszerárus, valóban mint a velencei köztársaság ügynöke, több idő óta lakott Konstantinápolyban, s Ibrahim nagyvezér barátságát s általa a szultán kegyét nagy mértékben megnyerte volt. Hozzá folyamodott, általa érte célját, mint mondók, Laszkó is a szövetségre nézve. Laszkó ekkoron nagy ígéretekkel tón Grittinek; s ez a következő évben Szulejmánnal együtt az országba jött elvenni tett szolgálatai jutalmát. János, hogy a szultán kegyével annyira dicsekedhető embert szorosabban magához kapcsolja, őt kincstárnokává nevezte ki. De ezuttal nem sokáig maradt Gritti az országban. Midőn Ferdinánd 1530-ban a háborút János ellen újra megkezdette, s ez magát az ellentállásra gyöngének érezé, Gritti Konstantinápolyba ment a töröktől segílyt eszközteni; s épen akkor tért vissza, midőn Roggendorf Buda várának ostromára hozta seregeit. János e szolgálatai jutalmául Grittit, kivált Laszkó sürgetéseire, az ország kormányzójává nevezte ki.

Mi befolyása volt Gritti e kinevezésére Frater Györgynek, nem tudatik; annyi bizonyos, hogy az idegen, kevély, gögös embernek e felmagasztaltatása a magyar urak között sok ellenzőre talált. Nádasdy Tamás, Statileo János erdélyi, Várallyai fehérvári püspökök, Czibak Imre erdélyi vajda, Athinai Deák Simon, Árhándy Balázs és Pál az ország tanácsában nyilván kikeltek a szőnyegre hozott kinevezés ellen; és midőn az ellenzésök daczára is megtörtént, az arról szóló okmányt aláírni állhatatosan vonakodtak.

Nemsokára maga János is eléggé megbánta e kinevezést. A gögös ember korlátlanul kezdett uralkodni, s azok fejére, kik kinevezését ellenzették, halált esküdüött. A féktelen embernek első áldozatává estek az Árhándy-testvérek, kiket, mivel

Ferdinándhoz pártolni szándékoztak, a gyanakodó János őrizet alá tétetett. Ők ellenzették Nádasdy Tamással együtt leginkább Grittinek kormányzóvá kineveztetését; miért ez most őket, mi alatt a király vadászaton távol vala, törvényes ítélet nélkül lefejeztette. Követte őket 1532-ben Athinyai Deák Simon, kit Gritti, a kezelésére bízott erdélyi sóbányák körül elkövetett hűtlenség ürügye alatt, rendes törvényszéki ítélet s a király tudta nélkül fölakasztatott. Nádasdy a hasonló sorsot csak Andronicusnak, Gritti titkárának figyelmeztetése következtében kerülte ki; miért is Budáról, házasság színe alatt távozván, utóbb Ferdinándhoz pártolt.

János a vérengző, kevély embert, kit Ibrahim fővezérnél s általa a szultánnál mindenhatónak hitt, kénytelen volt tűrni, bár magára nézve mind veszélyesebbnek látta fondorlatait; de hogy tőle szabadúljon, még hajlandóbb lett Frater György béketanácsaira. 1532 végén tehát fegyverszünetet kötött, s a békét is tárgyalatni kezdé. — Ferdinánd azonban hamar észrevette, hogy a békét nem annyira a Jánossal folytatott alkudozások, mint a szultán akarata adhatja meg, s e végett újabban követeket küldött Konstantinápolyba. Ezek most több reménnyel biztatták királyukat a béke megnyerése iránt; mert Szulejmán a perzsák ellen készült háborúra. Ferdinánd lépései a szultánnál végre alkalmat nyújtottak Jánosnak, megszabadulni a nyakára nőtt s mind kiállhatlanabbá lett Grittitől, kinek indulatossága, zsarnoki önkénye minden jobb tanácsot elnémított a király előtt. János őt, hogy érdekeit Ferdinánd követe ellenében a szultánnal ellensúlyozza, Konstantinápolyba küldé. És ezentúl ismét túlsúlyra vergődött a józan tanácsú Frater György befolyása.

Ő még mindig azon reményben sürgette a békét, hogy Ferdinánd, ha János halála esetére az ország birtoka iránt biztosítatik, végre rávehető leszen, hogy míg ez él, ennek

engedje békében birni az országot, melyet ő a török ellen-szenve miatt János életében úgy sem nyerhet el. Ez érte-lemben lépett Brodarics püspök, János megbiztából némi összeköttetésbe Wese János lundeni érsekkel, kit a cászár e békeügy végett 1533-ban Ferdinándhoz küldött. Ily értelmű utasítással küldötte János a maga követeit is Pozsonyba, kik a béke fölött ott a császár és Ferdinánd követeivel alku-doznának.

Ez ügyben mindazáltal nagy fordulatot okozott, s minden eddigi reményt megghiúsított Szulejmán háborúja a perzsával. Ő most Európában békét óhajtván, nem vonakodott többé megegyezni, hogy Ferdinánd a birt országrészeket megtartsa, Grittit nevezvén ki biztosául a két király birtokhatárainak kitűzésére. Még inkább összebonyolítá az ügyet ama váratlan eset, miszerint Gritti, ki 1534 őszén Konstantinápolyból Erdélybe érkezvén, Czibak Imre vajdát orozva meggyilkoltatta, az e miatt fellázadt erdélyiek által megöletett. Kedves embe-rének halála miatt Szulejmán nagy haragra gyúlt s Jánost abban részesnek tartván, hálátlansággal vádolta. Ezentúl semmi reménye sem lehetett Jánosnak, hogy Ferdinánd a birt országrészről lemondjon; s ha békét akart, akarnia pedig kellett, mert a törökre már nem igen támaszkodhatott, az ország meg-osztásának gondolatával kellett megbarátkoznia.

XIII.

Czibak Imre vajdának s a nagyváradi püspökség igaz-gatójának szomorú halála forduló pontot képezett Frater György életében: utat nyitott neki az emelkedésre. János király annyi szolgálatot vett már e hű s ügyes emberétől, kinek minden célja, minden érdeke összevágott az övével, s oly nagy volt

már ennek különben is befolyása az ország kormányára, hogy csak önérdekét támogató, midőn őt azon tekintélylyel és nyomatékkal is gyarapította, melyet magas rang, méltóság és gazdagság szokott adni. János őt még 1534-ben nagyvárad püspökké s országa kincstartójává nevezte ki. A kincstartó Athinay megöletése óta különben is az ő igazgatása alatt állott, bár a nélkül, hogy a hivatalnak czímét viselte volna. Ezt, úgy látszik, csak azért nem adta meg neki elébb a király, mivel alkalomra várt, hogy őt elébb püspökké nevezhesse ki, mintsem az ország zászlósainak méltóságára emelné.

Az új czímek, a kettős méltóság semmit sem változtattak Frater György elébbi egyszerű szokásain, életén. Remete szerzetének fehér ruháját ő ezután sem tette le, nem váltotta fel a püspöki díszruhával; nyomára annak sem akadtunk, hogy magát valaha püspökké szenteltette volna. És valamint ruháját, úgy czímét is változatlanul megtartá szerzetének, magát mindig a szerény „Frater“ czímmel jegyezvén alá leveleiben s egyéb irataiban¹⁾. S így lőn, hogy őt püspöki s kincstartónoki méltóságai mellett is csak az egyszerű Frater György néven említették kortársai.

Azonban, mennél kevesebbet tartott a fényre viseletében, a címre nevében annál nagyobb buzgalmat, tevékenységet fejtett ki kincstartói hivatalában. Azon gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi talentumot, melyről már mint remetepörjel híres volt szerzetében, most nagyban s oly fényesen tanúsította, hogy János király, ki elébb mindig pénzhiányban szenvedett, az ő igazgatása alatt mindinkább telni tapasztalta a maga kincstartárát. Pár év múlva többször hallák Jánost avval dicse-

---

¹⁾ Ő magát holtáiglan állandóan Frater Györgynek jegyezte alá; s így nevezte őt mindenki. Veráncsics őt néha Utyeszenichnek is nevezi leveleiben; de a Martinuzzi nevet, melyet neki az újabb kor szeret adni, egykorú okmányban soha sem olvastam.

kedni nem csak hívei, s azon kétes hűségű urak, kik közte s Ferdinánd közt ingadozának, hanem Ferdinánd-pártiak is, kiket a maga részére vonni ügyekezett, hogy „az ő kincstára jó karban van“, hogy „neki van miből védje, ha kell, az országot, míg Ferdinánd mindig hiányt szenved“¹⁾.

Frater György e kincseket nem csak a rendes királyi jövedelmeknek, melyek az adók, harminczadok, bányák és uradalmakból folytak be, hű és ügyes kezelése által gyűjté királya részére: ő számos egyéb jövedelmi forrást is nyitott meg, melyek egyébiránt épen nem tartoznak a kincstartói hivatal körébe. Miként pár évtizeddel elébb Thurzó Elek főtárnokmester és kincstartó bányaiparral s rézkereskedéssel gyarapította háza gazdagságát: úgy most Frater György is kereskedővé lett püspöki s kincstartói méltósága mellett, s búzával, borral, marhával, gyapjúval és bőrrel mind önmaga, mind ügynökei, megbizottai által terjedelmes üzletet folytatott. Tapasztalván ugyanis, hogy a végváarak és a hadsereg ellátására szükséges termékek s áruk szállítói által, a kincstár kárára, gyakran nagy csalások követtetnek el, e szállítmányokat azontúl saját kezelése alá vette; mi lassanként egy szélesen elágazó üzletté nőtte ki magát. A dolog új, szokatlan volt, s azért nem is hiányoztak gáncsolói, kikkel azonban ő mit sem gondolt²⁾. Később, János király halála után, sem hagyott fel e kereskedéssel Frater György: a seregek s végváarak ellátására szükséges terményeket e végre épített magtáraiban azután is kezelése alatt tartá; egyéb üzletekre mindazáltal a kor-

¹⁾ Wese János lundeni érsek, Károly császárhoz. Nagyvárad, 1536. augusztus 20.

²⁾ „Nos fame perimus, quia bonus eremita non permittit fruges transire Danubium. Quaestor maximus vini, tritici, boum, ovium et velleris et coriorum. Eo thesaurisante conficietur infelix haec patria.“ Irja Farkas Bálint Nádasdyhoz 1534-ben. Pray: Epist. Proc. 2, 48.

mányzás gondjai s foglalkodásai magának időt nem engedvén, azokat megbizott ügynökei által folytatta. Egyebek közt bizonyos László nevű kereskedőnél 60 ezer forintja volt Frater Györgynek, mely öszvegen amaz évenként 30—35 ezer frtot fordított üzletében.

Tulajdonképen e kettős méltóságra emeltetése óta nyeirünk részletesb tudósítást is Frater György életéről. Mert bár eddig is ő volt János legbizodalmasb embere; s bár, ha különben a körülmények engedték, eddig is leginkább az ő tanácsai után indult a maga elhatározásaiban János király: a kútfők mégis csak ritkán s általános kifejezésekben említik őt, mint oly egyéniséget, ki ügyessége, buzgalma, mély belátása által mind nagyobb tekintélyt s befolyást vívott ki magának János udvarában. De minthogy ez ideig Laszkó, Gritti, Bánffy, Nádasdy, Czibak, Verbőczy s más hírneves emberek foglalták el az előtért János udvarában s kormányának történetében: az egyszerű, szerény remete munkássága s hatása, mi, úgy látszik, inkább is János magán termeiben s meghitt tanácskozásaiban, mint az ország tanácsában, juthatott érvényre, elkerülte a kor íróinak figyelmét. És kétségkívül gyakran történt, hogy a mi az ő agyában szülemlett, a mi egyenesen az ő tanácsainak, befolyásának volt is eredménye, nem az ő nevének zászlója alatt jött napvilágra. Hasonló volt hatása azon alrangúbb haditsztekéhez, kik bár legtöbbet tettek a csata sorsának eldöntésére, önfeláldozó vitézségökkel csak a főbb vezérnek babérait szaporítják, a nélkül, hogy csak nevök is említették a győzelem tényezői között. De ezentúl, miután az említett férfiak részint kimúltak, részint Ferdinánd pártjához szegődtek, János főbb emberei: Frangepán, Brodarics, Statileo, Verbőczy, Batthyányi, Orbán stb. közt határozottan és nyilván Frater György lön legnagyobb befolyású, s állásánál fogva a világ előtt is mint János első, mindenható ministere

tűnt elő. Ő volt ezentúl a sarkpont, mely körül János udvarának s kormánypolitikájának történelme forgott. Ő lett leginkább felelős a törtétekért; őt illeti a gáncs vagy dicsőség, mely a tényekhez csatlakozik, még akkor is, midőn neve nem említettik. Fontossága az ország történelmében eléggé kitűnik magának Ferdinánd királynak azon mondatából is, hogy csak ezen remetét irigylji „a vajdának“, ki egymaga felér tízezer fegyveressel ¹⁾).

XIV.

Frater György gondjainak valamint mindig legfontosabb, legnagyobb buzgalommal átfogott —, úgy most, magas állása küszöbén, legelső tárgya volt a kincstár rendezése s jó karba állítása. Az országkormányzat e fontos ága eddigelé több kezek által s igen rendetlenül igazgattatott János ország-részében. 1529 óta Gritti, Athinay Deák Simon és Nádasdy Tamás gondjaira bízott a kincstár kezelése.

Gritti, úgy látszik, csak nevét viselte s javadalmaít húzta a hivatalnak, melyet gyakori s húzamosabb távolléte miatt Konstantinápolyban, nem is kezelhetett rendesen.

Athinay igazgatásának minőségéről semmi egyebet nem tudunk, mint hogy Gritti őt az adók és sókamarák igazgatásában elkövetett hűtlenséggel vádolta. És habár e vád pusztán ürügy volt is, melylyel Gritti a személyes boszúvágyból elkövetett gyilkosságot ügyekezett kimenteni, már csak azon körülmény is, hogy Gritti mert ellene ily vádat emelni, bizonyítja némileg, miképen Athinay, ha nem volt is hűtlen, lehetett hanyag, gondatlan kincstartó.

¹⁾ Jovius: Histor. Tom. 2. Libr. 39. pag. 352. (1552-ki florentiai kiadás.)

Nádasdy Tamás általában több kincsvágyat s kapzsiságot tanúsított életében, semmint őt a hű és lelkiösmeretes kincstartó dicsérete megillethetné. Ő nem csak 1526-ban, midőn a király-választás forgott szőnyegen, drágán adta el a maga szolgálatát Ferdinándnak; nem csak az öreg Bornemisza hagyományára körül ébresztett gyanút maga iránt; hanem 1534-ben is, midőn ismét Ferdinándhoz szegődött, drága bért kötött ki hűségeért, egyéb javakon kívül, melyeket magának adományoztatni kívánt, azt is beigtatván a szerződésbe, hogy Ferdinánd oda hasson hugánál, Mária özvegy királynénál, miszerint ez a maga özvegyi javait, kivált a bányákat és bányavárosokat neki inkább, mint bárki másnak adja haszonbérbe, vagy igazgatása alá¹⁾.

János király, hogy a különben kitűnő tulajdonokkal felruházott, ügyes férfit hűségét magának biztosítsa, midőn őt a hadi szerencse 1529-ben Buda várával együtt hatalmába ejtő, őt elébb az egri püspökség, utóbb a mármarosai sóbányák igazgatásával bizta meg²⁾.

Frater György, kincstartóvá neveztetvén, s látván mily szűkölködésben van királya a kincstár eddigi hanyag vagy hűtlen kezelése miatt, mindenek előtt a kincstár összes jövedelmeinek forrásait a maga kezeiben egyesítendő, Mármarost s a sókamarákat is kivette Nádasdy kezeiből. S részben ez volt aztán oka, hogy Nádasdy Jánostól Ferdinándhoz visszapártolt. János, hogy e tevékeny, ügyes embert a maga pártján megtartsa, öröme kezén hagyta volna Mármarost; de a szigorú Frater Györgynél, ki, midőn gondjait, munkásságát valamire fordítá, félszabályokkal nem szokott volt megelégedni, s a mit akart, egészen akarta, maga a király is ellenzésre

¹⁾ Nádasdy szerződése Ferdinánd biztosaival. Pray: Epist. Proc. 2, 54.

²⁾ Szentgyörgyi, Kovachichnál: Script. Min. 1, 133.

talált¹⁾. A komolyabb összeütközésnek maga Nádasdy vette elejét, Ferdinándhoz pártolván át.

A kincstár ügyeiben egyébiránt is gyakran kénytelen volt János király magát alárendelni Frater György nézeteinek s gazdálkodó rendszabályainak; mit nem is vett neki rossz néven, látván, hogy csak az ő javát viseli szeméi előtt a szigorú financzember. E tekintetben olyféle viszonyban volt vele király, minőt gyakran látunk gyöngye jellemű nagy birtokosak s magokat hűveknek, urok java iránt buzgóknak tanúsított jószágigazgatóik között. És még azon esetekben is, midőn a hivatalnok buzgalma kénytelen volt elnémulni a király akaratára előtt, békésen tűrte ez amannak a pazarlás ellen emelt szavát, habár néha keményebb, kiméletlenebb volt is a kikeelés. Ily eset adta elő magát egyebek közt 1535-ben, midőn Tarnovszky János és Tarló Máté lengyel urak Jánost Budán meglátogatták.

Azon fondorlatokban, melyeket Gritti király ellen szőtt, valamint a közszeretetlen álló, derék Czibak Imre halálában is Laszkó Jeromos szinte részesnek tartatott, s János ez iránt valószínűleg bizonyosabb tudósításokat is tartott kezében. A hatalma körét minduntalan tuhágo s királyát ez által szám-talan bajokba bonyolító, nyugtalan, kalandor emberre egy idő óta már különben is méltán neheztelt János király. Vévén tehát Czibak meggyilkoltatásának hírért, Laszkót is, mint a merénylet részesét, börtönbe záratta. Barátjok veszedelmétől indítatván, Tarnovszky és Tarló személyesen siettek János udvarába. A király amabban egykori bujdosása alatt vendégszerető gazdáját, emebben segélyezőjét nagy kitüntetéssel fogad-

¹⁾ Ide vonatkoznak Frangepán e szavai Nádasdyhoz: „Dicat D. The-saurarius quidquid voluerit, tamen Maromariosium cum omnibus proventibus est in manu Dnis vestrae“. Pray: Epist. Proc. 2, 62.

ván, közbenjárásokra Laszkót szabadon eresztette, magokat gazdagon megajándékozva bocsátotta el udvarából. Tarnovszky gyöngyökkel gazdagon kirakott főveget s gyönyörű damaskusi buzogányt, mik Gritti hagyományai közt találtattak —, Tarló egy aranyos szerszámmal fölékesített szép arab paripát vett tőle emlékül. Ezen ajándékok összesen negyven ezer aranyra becsültettek. Frater György, a szigorú kincstartó, vonakodott kiadni az ékszereket, melyeknek elidegenítését a közügyek kétes állapotában, midőn egy részről Szulejmán haragjától kellett tartani, más részről Ferdinándnak a török e haragjára épített magatartása a békére nem sok kilátást nyújtott, bűnös pazarlásnak nevezte. És midőn végre engednie kellett a király akaratának, egyáltalában nem titkolta el elégedetlenségét annak bőkezűségével ¹⁾.

Ha ily pillanatokban tán neheztelt is János a szigorú, gazdálkodó tanácsosra, hamar elfeledte boszúságát, bőven tapasztalván minden alkalommal, hogy nem becsülheti meg eléggé a hűséges, takarékos kincstárnokot, ki rövid időn annyira megtölté kincstárát, hogy több ízben dicsekedve emlegethette, mily jó karban létezik az Isten kegyelméből s Frater György takarékosága által.

XV.

És volt is oka a gondos miniszternek aggódnia a jövendő fölött. Szulejmán, Gritti halála miatt még egyre boszús, tudtára adá Jánosnak, hogy kedves embere halála körülményeinek megvizsgálása végett egy biztost küldend hozzá, büntetéssel

¹⁾ Zermegh, Schwandtnernél. Script. Rer. Hung. 2, 408. Kovachich: Script. min. 2, 43. Istvánffy: Lib. 12, 125.

fenyegetvén őt, ha a történetekben ő is részesnek találtatnék. Még inkább növeszté aggodalmát az, hogy ily biztosul Junisz bég, a porta első tolmácsa, kit Ferdinánd a maga követei által már a múlt évben megnyert s maga iránt évdíjjal lekötelezett, küldetett az országba.

Más részről, mihelyt híre terjedt, hogy János ügye a töröknél rosszul áll, s ennek következtében Ferdinánd könnyebben megnyerheti az oly régóta sürgetett békét s az ország birtokát: a szél fordultával az önzők tábora is megfordítá köpenyegét. Maga Ferdinánd, a kedvező körülményeket felhasználva, mindent elkövetett, hogy János híveit a maga pártjára vonja. Titkárát, az ügyes Reichersdorffert, már az 1534-ki decemberben Péter moldvai vajdához utasítá, hogy Jánostól mind őt magát, mind közbenjárása által az erdélyi urakat, kivált Majláth Istvánt, az ő pártjára vonni ügyekezzenek. Péter vajda már a következő év elején kiadta a hűség okmányát Ferdinánd ügynökének, ki őt viszont az általa Erdélyben birt Csicsó, Küküllő s Bálványos várak és Besztercze városának birtokáról biztosítá.

Majláth István hűségére nézve nem csak Péter vajda fondorlatai, hanem sógorának s esküdt testvérének, Nádasdy Tamásnak elpártolása is veszélyes hatású volt. Balassa Imre, Majláthnak vajdatársa is Ferdinándhoz szított alattomban, ki aztán Horváth Gáspárt küldé hozzá, szándékaiban őt megerősíteni. A két vajda példája ragályossá lett az egész erdélyi nemességben, s ennek nagyobb része már 1535 tavaszán oly érzelmeket táplált, hogy Ferdinánd az iránt teljes megelégedését jelenthette¹⁾. Laszkó Jeromos alig érzé magát szabadságban, Késmárk birtokának biztosítása mellett nem csak maga

¹⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz. 1535. april 25. Buchholtznál: Gesch. Ferdinand's I. 4, 142.

Ferdinándhoz szegődött, hanem Perényi Pétert s másokat is elcsábítani ügyekezett. Horvátországban Erdődy Simon zágrábi püspök, szinte Ferdinándhoz pártolván, mindent elkövetett, hogy Zrínyi János, Zlunyi János s más horvát urak is kövessék példáját; és valóban oda is vitte az ügyet, hogy a horvát rendek a nyár derekán tömegestül Ferdinándhoz készültek csatlakozni¹⁾.

E veszélyes körülményekből csak az által szabadúlhatott ki János kormányja, ha egy részről Szulejmán haragját megengesztelheté, másról pedig Ferdinándot a béke reményeivel támadó munkálatoktól visszatarthatá. Szulejmánhoz tehát nagy ajándékokkal, melyeknek kiállításában most a takarékos kincstartó sem volt fukar, követek küldettek. S a Habsburg-ház ellen fondorkodni mindig kész francia király közbenjárása is igénybe vétetett a portánál. Ez ügyben ismét Veráncsics Antal budai prépost küldetett Ferencz királyhoz; ki aztán a szolgálatában lévő Gozzi Seraphin raguzai nemest küldé e végett Konstantinápolyba²⁾.

Ferdinánddal e körülmények közt, melyekben kedvező feltételekre számolni egyáltalában nem lehetett, sem János sem Frater György nem kívánta megkötni a békét, bár menyire sürgették is azt Frangepán, Brodarics és más tanácsosok. Szándoka erre nézve csak oda terjedt Frater Györgynek, hogy Ferdinánd, míg vagy az európai bonyodalmak elvonják tőle a császár segedelmét, vagy a török megengeszteltetik, a béke tárgyalásával foglaltassék el.

---

¹⁾ Erdődy Simon Nádasdyhoz. Chasma, 1535. jul. 22. Ep. Proc. 2, 63.

²⁾ Az 1535-ben elfogott Casali püspök s Corsinus Endre vallomásai. Brüsseli levéltár.

XVI.

E czél elérésére Frater György tanácsai szerint két uton munkálkodott János király: a pápa által, s egyenesen magánál Ferdinándnál. Óhajta János, hogy a pápa is közbevesse magát Ferdinándnál s intse őt a békére. Ennek kieszközlése Frangepán Ferencz kalocsai érsekre bízott, ki mint szerzetes hosszabb ideig lakván Rómában, honnan csak néhány év előtt tért haza, mind a pápával, mind több bíbornokkal személyes ismeretségben állott. Frangepán oly értelemben tette előterjesztéseit Rómában, miképen Magyarország veszélyben áll, hogy a Gritti halála miatt boszús szultán, ha Jánost birtokából elűzné, azt a maga számára foglalná el. Igyekeznek tehát ő szentsége, mielőtt ilyesmi történhetnék, békére birni Ferdinándot, hogy aztán a töröknek közös erővel állhassanak ellene.

Az egyenes érintkezés Ferdinánddal Brodarics püspök által eszközöltetett. Ő legtöbb hitellel birt a bécsi udvarnál, s levelezésben állt a lundeni érsekkel is, ki, mint a császárnak e békeügybeni megbizottja, még mindig Ferdinándnál tartózkodék. A püspök már 1534 végén kért útlevelet Ferdinándtól, s Thurzó Elekkel tartott némi értekezletek után a következő év tavaszán Bécsbe utazott; de minthogy elegendő felhatalmazást magával nem hozott, mind Ferdinánd mind a lundeni érsek hamar meggyőződtek, hogy ő inkább csak a véleményeket kikémlelni, mint valamit végezni küldetett ura által. Arról azonban mégis sikerült meggyőznie Ferdinándot, hogy János a békét őszintén kívánja; s azon ígérettel távozott Bécsből, hogy nem sokára bővebb felhatalmazással s több társakkal térend vissza ¹⁾).

¹⁾ A lundeni érsek a császárhoz. Bécs, 1534. deczember 8. — Mária királyné, Ferdinándhoz. 1535. marczius 5. — A lundeni érsek a császárhoz. 1535. april 8. — Ferdinánd, Máriához. 1535. april 25. Brüsseli levéltár.

Ferdinánd maga a békét valóban óhajtá; de tanácsosai más értelemben voltak: ők a magyar bonyodalmakat önhasznukra igyekezték kizsákmányolni, a zavart inkább növelni, hosszabbítani vágytak. „Az udvarban — így ír Wese, lundeni érsek ¹⁾ — a változás miatt, mely Magyarországon történt, a király titkos tanácsosai közt oly nagy az öröm, miként félek, hogy el fogják mulasztani, miről most a legnagyobb igyekezettel kellene gondoskodni. . . . Ezen emberek, midőn az istent magoknak kedvezni tapasztalják, sok egyébre nem tekintenek, mit nem volna szabad elhanyagolni. . . . Ők annyira aggódnak saját magánhasznuk fölött, hogy a multakat e miatt teljesen elfeledik: eszökbe sem jut, hogy a török Magyarországon volt, s hogy hatalma arra most is kiterjed; ők nem gondolják meg, hogy a multak ismét visszafordúlhatnak. Én azt látom, hogy veszendőben van a király ő felsége, ha iránta más intézkedés nem tétetik; s mind ez csak amazok magánhaszna miatt történik. . . . A württembergi herczegség ezen emberek hanyagsága miatt veszett el; . . . ettől tartok Magyarországra nézve is. . . .“

A lundeni érsek maga igen bizott a békében, s oly sikerrel remélt alkudozni János biztosaival, hogy Magyarország egészen Ferdinánd kezére szálljon ²⁾.

Brodarics, miként ígérte volt, néhány hét múlva többekkel, név szerint Frangepán Ferenczcel, Verbőczy Istvánnal, Bajony Benczével és Román Zsigmonddal tért vissza Bécsbe. Ferdinánd tanácsosai mellett a császár megbizotta, Wese érsek is részt vett az alkudozásokban. Mindenek előtt fegyverszünet köttetett. Ferdinánd leginkább a korona visszaadását sürgette, mi nélkül, úgy mondá ³⁾, semmiféle szerződést nem köthet

1) Granvelle császári kancellárhoz. 1534. október 1. Brüsseli levéltár.

2) U. o. Post Scripta október 3.

3) Máriához 1535. jun. 7. Buchholtz: 4, 144.

becsülettel. E föltétel alatt kész volt elismerni János királyi czímét, s neki az ország némi részeinek birtoka mellett jó évdíjat biztosítani. A tanácskozás hosszúra nyúlt; s minthogy Ferdinánd a korona visszaadásától elállani egyáltalában nem akart, János követei pedig ez iránt felhatalmazva nem voltak: Brodarics és Verbőczy, társaikat Bécsben hagyván, Budára utaztak. De visszatértök után sem folyt sikeresebben az alkudozás; mert Frater György, ki a portánál különféle utakon nagy buzgalommal működött, nem szűnt meg urát a török barátságának megújultával biztatni; minek következtében ez a koronát átadni nem akarta. „Én azt kívánom — úgymond egy levelében Ferdinánd ¹⁾ — mi az övé; ő pedig azt, mi az enyém.“ János követei, kik eleinte még abból is kívántak egy részt urok számára, mi Ferdinánd birtokában volt, végre megegyeztek volna ugyan, hogy mindenik fél tartsa meg a mit bir; de Ferdinánd az országnak csak egy kis részét akarta János kezén hagyni, s a mellett a kir. czímmel 80 ezer arany évdíjat ígért. Az egyesség tehát nem sikerült, s a követek, miután a fegyverszünetet 1536-ki marczius 1-ig meghosszabították, Budára visszatértek ²⁾.

XVII.

Ezen alkudozások folyta alatt Frater György kivált Erdély biztosítására fordítá gondjait. Méggyőződván, hogy urának hatalma e tartományban mind addig meg nem szilárdúlhat, míg Szeben, mely Reichersdorfer ügynök s Péter moldvai vajda izgatásai következtében még 1534 végén Ferdinándhoz állott, engedelmességre nem szoríttatik: e kulcsos várost Majláth

¹⁾ Máriához. 1535. július 4. Buchholtz: 4, 144.

²⁾ Ferdinánd, Máriához. 1535. augustus 27. Brüsseli levéltár.

vajda által ostrom alá vétette. A polgárság, bár éhséget szenvedett, az egész éven át ritka kitartással védte magát. Sürgető kérelmeik által indítván, Ferdinánd Bánffy Boldizsárt ezer főnyi csapattal küldé segélyökre. De Bánffy, a helyett hogy csöndben igyekezett volna behatni Erdélybe, utközben Szathmárt kirabolta s fölégette. János erről értesülvén, Kún Gotthárdot sebes napi utakban küldé utána, ki aztán őt meg is verte, csapatát pedig szétszórta, bár maga is sebbe esett, mely miatt pár nap múlva megszűnt élni. Szeben a fegyverszünet következtében a szoros ostromzár alól felszabadult ugyan; de Majláth még sem távozott el vidékéről.

Frangepán és Brodarics Bécsből visszatérvén s a békét minden áron óhajtván, nem szűntek meg oda működni Jánosnál, hogy vele Ferdinánd feltételeit elfogadtassák. De Frater György még nem veszté el reményét jobbak kieszközlésére, s a két püspök hatását több ideig diadalmasan ellensúlyozta. Egyelőre ő a porta által kiküldött Junisz bég nyomozásainak eredményétől s az erdélyiek érzelmeitől kívánta felfüggesztetni a további lépéseket; s hogy mind a két részről támogassa János ügyét, a nyár végén Nagyváradra utazott, onnan Erdélybe rándulandó.

Reményei azonban mind a két részről megghiúsultak. Junisz bég, kit ő és ura, mint csekély befolyású egyént, eddig elé elhanyagoltak, Ferdinánd ellenben ajándékai s állandó évdíj ígéretével még a múlt esztendőben megnyert, most engesztelhetlennek mutatkozott János iránt. Hasztalan igyekezett jelenleg Frater György helyrehozni az elébbi mulasztást. Junisz bég gyűlöletét semmi ígéret sem volt képes megengesztelni; s azon kikelésekből, melyekkel a biztos János királyt kisebbité, a kincstartó eléggé meggyőződhetett, hogy a tudósítás, melyet Junisz bég Gritti haláláról a portánál előadand, nagy ártalmára lesz királyának.

Erdélyben, hol eddigelé személyesen még kevésbé ismeretett, épen szerencsétlen volt Frater György. Már Nagyváradon értesült, hogy az erdélyiek, mióta Junisz bég köztök járt s minden tartózkodás nélkül hirdette, hogy Szulejmán egészen megvonandja barátságát és segedelmét Jánostól, és mióta Szeben az ostromzár alól fölmentetett, csaknem mindnyájan s nyilván Ferdinándhoz hajlottak: nem tartván tehát tanácsosnak, fegyveres erő nélkül menni a tartományba, mintegy száz főnyi gyalog testőrséget előre küldött s utána maga egy lovas csapattal indult meg Kolozsvárra. De a Ferdinánd párti erdélyiek, tartván az erélyes miniszter jelenlétének következményeitől, őt be sem akarták bocsátani. Az előre küldött hajdúkat megtámadták: egy részt közölök megölték, a többit kiűzték; minek következtében a püspök fel is hagyott szándokával s Budára visszautazott¹⁾.

E körülmények végre arra birták Frater Györgyöt, hogy Frangepán és Brodarics béketanácsait maga is elfogadja. János ennél fogva, kit eddig is csak kincstárnokának ellenzése tartott függőben, melyik félnek tanácsaira hajóljon, november elején Brodarics által tudtára adatá Ferdinándnak, hogy a béke megkötése végett egyenesen a császár elébe kívánja küldeni a maga követeit, kérvén őt, utasítana ő is egy teljes hatalmú biztost a császárhoz. Ferdinánd ebben örömmel meg egyezett, úgy mindazáltal, hogy János a maga vég elhatározását terjeszsze a császár elébe.

XVIII.

Brodarics a válaszzal visszatérvén, a békefeltételek János bensőbb tanácsában összeszerkesztettek. A főbb pontok, me-

¹⁾ Laszkó Jeromos a lundeni érsekhez. Késmárk, 1535. okt. Brüss. levélt.

lyeken nagyon meglátszik, hogy a töröktől való félelem befolyása alatt irattak, következők:

1. Hogy János a koronáról s az országról, Erdélyt is belé értve, lemond Ferdinánd javára.

2. Budát és Temesvárt egyenesen a császár kezére ereszti, hogy ez a két fő várat a török ellen egész erővel védhesse, a felek közti békét pedig biztosithassa. A császár e várakat János haláláig vagy Nándorfehérvár visszavételéig tartsa birtokában és csak azontúl adja át Ferdinándnak.

3. E nagy engedményekért János kívánja Ferdinándtól:

a) Egész örökségének, melyet a mohácsi ütközet előtt birt, visszaadását, bár kinek kezén legyenek is annak egyes részei, s bár ki által és mi módon idegenítették el; a kiváltást Ferdinánd eszközölje.

b) Tizenhét vármegyét a Kárpátok hosszában a Szepeségtől Pozsonyig, s öt kir. várost, köztök Pozsonyt és Kassát.

c) A bányavárosokat és a bányákat, Körmöczön pénzverési joggal, Munkácsot, Husztot, Diósgyórt, Zólyomvárat s uradalmát; szóval mind azon javakat, melyek hitbérül Mária királyné kezein vannak. Mind ezeket, mind a tizenhét vármegyét János holtáiglan, csak a maga személyére nézve birandja; halála után visszaesnek Ferdinándra.

d) A Thurzók birtokában lévő négy várat Semptével; a Rákóczy-féle örökséget, mely jelenleg Perényi Péter kezén van; továbbá Visegrádot Magyarországbán, Dévát Erdélyben. Az e pont alatt lévő javakat János örök joggal birandja.

e) Szepes megye, s hozzá adatván még az elébbi pont alatt foglalt javak, Munkács és Diósgyőr uradalmak, a császár által herczegséggé emeltessék, mely „Szepesi herczegség“ czime alatt János örökösire is átszálland.

f) A lengyeleknek elzalogosított 16 szepesi város, tőlök Ferdinánd által visszaváltatván, holtáiglan János birtokában legyen.

g) Ferdinánd Jánosnak azonnal kétszáz ezer aranyat fizessen.

4. János mind azt, mi akár örök joggal akár csak holtáig leend kezén, királyi czímmel s joggal birandja.

5. Bálványos vára, melyet jelenleg a moldvai vajda bir, kapcsoltassék vissza a váradi püspökséghez.

6. A szepesi prépostság emeltessék püspökséggé.

7. A váradi, erdélyi, egri, pécsi és nyitrai püspökök János szolgálatában és tanácsában maradnak.

8. Ferdinánd az ország jogait esküje szerint fentartandja; s Jánost mind ő mind a császár testvérének fogadja.

9. A béke és barátság megszilárdítása végett a császár, unokahúgai valamelyikét, vagy a portugalli vagy az angol király leányát Jánosnak nőül szerzeni.

10. Jánosnak a maga birtokában külön főbirái legyenek; de a nádori hivatal közösen egy személy által töltsék be.

11. A Jánost terhelő egyházi átok megszüntetessék; az általa kinevezett püspökök s apátok megmaradjanak; a budai hévizi prépostságban általa építtetni kezdett nagy kórház bevégeztessék.

12. Bodó, Casali s mások, kik még Ferdinánd fogságában vannak, szabadon bocsáttassanak; ellenben a hálátlan Nádasdy Tamás Jánosnak kezébe adattassék stb.

E föltételekkel Brodarics és Frangepán november 22-kén a császárhoz utasítottak, teljes felhatalmazást nyervén a békét megkötniök ¹⁾.

A követek Olaszországban, Nápolyban találták a császárt, kinél ugyanazon időben Kless Bernát trienti kardinál s Ferdi-

---

¹⁾ A felhatalmazó hitlevél kelt Nagyváradon, 1535. november 22. Ugyan ezen napról János több levele a császárhoz s ennek tanácsosaihoz. Brüsseli levéltár.

nánd főkancellára is megjelent ennek részéről. A tárgyalások elébb Nápolyban, utóbb Rómában folytak.

A császár János föltételeit olyanoknak találta, melyek a békekötésnek némi változtatással alapjául szolgálhatnak, s a közbenjárást elfogadta. A tridenti bíbornok azonban számos pont ellen nagy nehézségeket támasztott. Különösen állítá, miképen János örökségét, melyből nem csak Ferdinánd, de János maga is sokat idegenített el, kiváltani nem áll Ferdinánd hatalmában. János követei erre akként nyilatkoztak, hogy miután urok egy királyságról s országról mond le: Ferdinánd annál könnyebben visszaválthatja e javakat, minthogy azon országrész, melyet neki János átenged, a török által eddigelé nem háborgattatván, elég erőt s jövedelmi forrást rejt kebelében. A császár tanácsosai úgy vélekedtek, hogy miután az, mi e javakból a két fejedelem által elidegenítettett, jelen birtokosaiknak úgy is ajándékkul adományoztatott: elégedjenek meg ezek az eddigi haszonvétellel s a javakat minden váltság nélkül ereszsék vissza János kezére. Ez azonban a fejedelem méltóságával megegyeztetetőknek nem találtatván, e pontra nézve végre oda hajóltak a vélemények, hogy a kiváltási öszeveket maga az ország adó útján állítsa ki.

A tizenhét megye helyett Ferdinánd megbizotta csak tizenkettőt, Pozsonyt pedig, Ausztria szomszédságából eredő fontossága miatt egyáltalában nem volt hajlandó átengedni. Legnagyobb nehézséget azonban ama pont ellen támasztott, mely szerint Mária királynétól özvegyi javait, Thurzótól pedig, ki Ferdinándnak nem csak híve, hanem nagy befolyású tanácsosa is, négy várát kellett volna elvenni; és bár János követei azt válaszolták, hogy Ferdinánd mind a királynét, mind Thurzót a kezére szállandó országrészből kielégítheti: ő e feltételt igazságtalannak s egyáltalában lehetetlennek állítván, engedni teljességgel nem akart.

Minthogy ekként Ferdinánd részéről több kiegyenlíthetlen nehézség tétetett; János követei pedig mindjárt eleve kijelentették volt, hogy ezekből, melyekre urokat különben is nehéz volt rábirniok, valamit engedni, nem volnának felhatalmazva: a császár 1536-ki marczius 20-kán azt határozta, hogy az egyesség gyorsabb kieszközlése végett a maga részéről követet küldend, ki elébb a viszályos pontok felett Ferdinánd végakarátát megértvén, János udvarában fejezze be az alkudozást; a kalocsai érsek, urát erről tudósítandó, tüstént térjen vissza Magyarországra, Brodarics ellenben a béke megkötéséig a császári udvarnál maradjon; végre, hogy a békealkut semmi ellenségeskedés ne háborgassa, a fegyverszünet május végéig hosszabbíttassék meg¹⁾.

A császár ismét Wese János lundeni érseket, ki magának a magyar ügyekben már némi jártasságot szerzett, s a tárgyalásokon most is jelen volt, nevezte ki Jánoshoz a maga felhatalmazott követévé. Előre látván azonban, hogy Ferdinánd részéről a bányavárosok s Mária királyné egyéb özvegyi javainak átengedése a szirt, melyen az alkudozás hajótörést szenvedhet: tanácsosaival e felett hosszasan értekezett, s végre azon utasítást adatta e pontra nézve a lundeni érseknek, hogy igyekezzék ugyan minden módon reábirni Jánost e pont megváltoztatására; de, ha ez engedni egyáltalában nem akarna, fogadja el végre e pontot is, föltéve, hogy Ferdinánd akár Erdélyben, akár másutt egyenlő jövedelemmel kártalanítsa a királynét²⁾.

¹⁾ A császár határozata. 1536. marczius 20. Brüsseli levéltár.

²⁾ A lundeni érsek Granvelle Miklós császári főkancellárhoz. 1536. május 11. U. o.

XIX.

Mi alatt ezek történtek, február végével lefolyt a múlt évben Bécsben kötött fegyverszünet. Nem sokára pedig azon örvendetes hír érkezett Konstantinápolyból János udvarába, hogy a szultán Ibrahim nagyvezirt, elkövetett hűtlenségei miatt, megölette s lefoglalt irományai közt olyanok is találtattak, melyek Gritti bűnös terveiről tanúskodnak; minek következtében Szulejmán régi barátságos indulatával viseltetik ismét János iránt. A mily kellemes volt e hír, oly annyira bánni kezdé Frater György, hogy Frangepán, Brodarics és más tanácsosok sürgetéseire hajólva, az idézett feltételekben meg egyezett; mert attól félt, hogy Szulejmán e béke miatt ismét felindul a király ellen. Növelé e bánatát még egy más tudósítás is, mely csaknem egy időben érkezett ama hírrel, hogy tudniillik Szeben végre meghódolt, minek következtében János egész Erdélynek urává lett.

Ezeknél fogva, midőn Frangepán a császár határozatával Rómából visszatért, Frater György teljesen el volt már tőkélve, az alkudozásoknak oly nehézségeket vetni elébe, hogy a béke ama feltételek alatt meg ne köttessék. János, kinek elhatározásaira már oly befolyást gyakorlott a kincstartó, hogy egyebet akarni sem tudott, mint a mit ez neki tanácsolt, most annál örömeztőbb megegyezett szándokában, minthogy az saját titkos kívánatával is találkozott. Frater György tehát teljesen elkészülve várta a császári követ megérkeztét.

A lundeni érsek april végén utazott Innsbruckba Ferdinándhoz, mielőtt Jánoshoz jönne, megtudandó, utasítása szerint, a római király végakarátát a békefeltételek iránt. Boszúságára, itt csaknem végkép megakadni tapasztalta a békeügyet.

Ferdinánd ekkor már értesítve volt a császárnak Velenzében székelő követe által az ügyek új fordulatáról Konstan-

tinápolyban; mi több, e követ arról is tudósítá őt, miképen nagy híre jár, hogy a török személyesen készül ismét hadjáratra Magyarországba. „Ez gyanítani engedi — így ír Ferdinánd Mária királynéhoz ¹⁾ — hogy a vajda ismét jó egyetértésben áll a törökkel, s mit követői által a császárnál tárgyalatott, merő színlelés volt. Nem kétlem, hogy ezen fondorlatokban a francziának is vagyoni része.”

Bár azonban ennél fogva nem is sokat bízott János jó akaratában: a békét mindazáltal, ha nagyobb áldozatok nélkül juthatna a korona és az ország birtokába, mégis óhajtá. De nagyobb áldozatokra már azért sem volt hajlandó, mivel azt reménylél, hogy a császár ez évben a francziákon győzedelmet nyerend, s velök békét kötven, erejét az ő segedelmére fordítandja. E reményben a föltételek azon pontját, mely ellen már a tridenti kardinál is oly nagy kifogást tett, mely szerint tudniillik Jánosnak Mária özvegyi javai is átadandók volnának, elfogadni nagyon vonakodott.

De egyébiránt, bár mi előnyösnek látszott a béke e föltételek alatt Ferdinándra nézve, titkon azt főbb tanácsosai mégis ellenzették. Hogy azonban ezek ellenzésének okait földeríthessük, szükség, legalább is futólag, egy pillantást vetnünk Ferdinánd titkos tanácsába.

XX.

Ferdinánd maga egyenes, jámbor szívű, jó akaratú fejedlem volt, ki, ha crélylyel szokta volt is védeni a maga érdekeit, az igazságot másoknak is szintoly örömet kiszolgáltatta. Uralkodásának fő hibája, a császári bátyjához hasonló éles szemek s biztos tapintat hiánya és ama gyöngeség volt, melylyel

¹⁾ Buchholtznál: 4, 147.

fogva egészen titkos tanácsosai által hagyta magát vezetni. Legnagyobb hatása volt reá Kless Bernát főkancellárnak, a tridenti kardinálnak; ezután pedig Hoffmann János kincstárnoknak. A magyar ügyekben Thurzó Elek és Serédy Gáspár szava nyomott előtte legtöbbet. Nádasdy Tamás, a Jánoshoz lett, bár kényszerített elpártolása miatt, visszatérte után sem nyerte mindjárt vissza azon egész bizodalmat, mellyel Ferdinándnál kormányra első éveiben, s utóbb ismét dicsekedhetett.

A tridenti kardinál, kinek meghallgatása nélkül Ferdinánd fontosabb ügyekben szintűgy nem szokta volt magát elhatározni, mint János nem Frater Györgyé nélkül, egyáltalában nem volt felruházva ez utóbbinak bátorságával s erélyével. Félvén a felelősség terhétől s a tanácsnak, ha rosszul találta kiütni, magára nézve kedvetlen következményeitől, épen a fontosabb ügyekben szerette kivonni magát a felelősség alól. Ilyenkor rendesen betegséget színelve, érseki székhelyére, Tridentbe vonúlt vissza, honnan aztán, míg a szőnyegen forgó fontos kérdés valamikép el nem dőlt, vagy legalább oly útra nem jutott, melyből kitérni többé nem lehetett, nem volt könnyű dolog őt kimozdítani. „Midőn Ferdinánd veszélyben forgott a württembergi hercegség elvesztése iránt, — úgymond a lundeni érsek ¹⁾ — bár e veszélyt ő, a főkancellár, ismerhette legjobban, haza ment Trientbe; midőn a hesseni gróffal folyt a tárgyalás, melyből ő semmi jót sem várt, ismét távozott; midőn az udvarnál Ulrikkal, a württembergi herceg fiával értekeztek, az egyik, — midőn legújabbban a szász választóval, a másik szeme fáj, míg mi bajlódánk; s mihelyt a választó-fejedelem távozott, ő rögtön meggyógyúlt s mindjárt

¹⁾ Granvelle csász. kancellárhoz. Innsbruck, 1536. máj. 6. Brüsseli levéltár.

eljött az udvarba.“ Hasonlóképen cselekedett most is a kardinál. Előérezvén a nehézségeket, mihelyt Romából megtért, Trientbe vonúlt vissza, honnan őt Ferdinánd sem ismételve sürgető levelei, sem unokája, Fels Lénárt által, kit személyesen érte küldött, nem vala képes kimozdítani. Azon vélemény pedig, melyet a kardinál a fenforgó békeügy fölött iratban küldött át a királyhoz, több pont ellen annyi nehézséget emelt, hogy a király nem tudta magát mire határozni.

De ha már a trienti kardinál e féltékenysége s visszavonulása is nagy akadály volt a békeügyben, még nagyobbat vetett annak elébe Hoffmann János kincstárnok s Roggendorf főudvarmester, gróf Salm Miklós, Fels Lénárt és Salamanca, részben azért, mivel a békefeltételek barátjokat, Thurzó Eleket és Seredy Gáspárt javaik egy részének elvesztésével fenyegették, részben mivel a zavaros állapotok jobban kedveztek önérdekeiknek.

A császár követeinek, kik egy s más ügyben Ferdinándhoz küldettek s annak udvaránál hosszabban mulattak, különösen Wese lundeni érseknek és Schepper Cornélnak tudósításai szerint, épen a legbefolyásosabb titkos tanácsosok közt egy, magára a királyra szintűgy mint országaira nézve veszélyes szövetség létezett, melynek célja volt, minden hatalmat a magok kezében egyesíteni, magokat, nemzetségeiket, barátjaikat lehetőleg meggazdagítani. És ha felteszszük is, hogy azon vetélkedésnél fogva, mely a két testvérfeljedelem, Károly császár és Ferdinánd király tanácsosai közt létezett, a tudósításokban némi túlzás van, s ennél fogva azokból leszámolunk is egynémit, mégis súlyos vádak terhelik a király ministereit.

Különösen Hoffmann János kincstárnok már II. Lajos életében is szövetségben állott Thurzó Elekkel s a Fuggerekkel. Tudva van, mily gonosz gazdálkodást űztek a Thurzók és Fuggerek a könnyelmű II. Lajos alatt az ország jövedel-

meivel: miért emezek az országból a rákosi gyűlés által ki is tiltattak; ügynökük pedig, Szerencsés Imre, Budán, egy néplázadásban kifosztatott s maga is csak gyors futással menekülhetett meg a köztudomásra jött hűtlenségek miatt felingerült tömegtől. És mind a mellett, hogy az ország bányáit csaknem ingyen bitorolták, II. Lajos halála után kétszáz ezer arany követelésével léptek föl ennek örökösei, különösen Ferdinánd előtt. Hoffmann János közbenjárására Ferdinánd elébb az erdélyi s mármarosai sóbányák, — s miután ezek János király birtokába jutottak, a bányavárosok, némely bányák és a pozsonyi harminczad lekötésével elégitette ki Thurzó Eleket és a Fuggereket; miért ezek hálájok fejében hatezer arany évdíjat adtak Hoffmannak.

Thurzó és Hoffmann utóbb az ifjabb gróf Salm Miklóst, Roggendorft és Fels Lénártot is bevonták szövetségökbe. Salm azáltal nyeretett meg, hogy Thurzó neki a maga mostoha leányát gazdag jegyajándokkal adta nőül; Roggendorf pedig akkoron már szinte házassági kötelékek által volt egyesülve a Salm családdal¹⁾.

„A király emberei — így festi Ferdinánd udvarát a lundeni érsek²⁾ — oly igen aggodalmasok magánhasznok fölött, hogy a multakról a törököt illetőleg meg sem emlékeznek; nem emlékeznek, hogy egykoron Magyarországbán volt, s nem félnek, hogy ismét visszajőhet. Félttem a veszélytől a királyi felséget, ha másként nem lesz gondoskodva ez ügyekről, s pedig az övéinek önhaszonlesése miatt. Abból, mi a titkos tanácsban végeztetett, légyen az bár mily nagy vagy csekély fontosságu, végre semmi sem hajtatik, ha ezek belőle magánhasznot nem várhatnak. . . . A trienti kardinál vonakodott hosz-

1) Schepper emlékirata a császárhoz. Brüsseli levéltár.

2) Granvelle Miklós kancellárhoz. Bécs, 1534. október 1. U. o.

szabban maradni a királynál, mert látja, hogy Hoffmann mindent a maga akarata szerint akar intézni. . . . A kardinál távozta után visszatért az udvarba az ortemburgi gróf, ki a trienti pótlására egyike a három helyettesnek. E közt és Hoffmann közt a legnagyobb s meggyökerezett gyűlölet létezik; s azért a tanácskozásban soha sincsenek egy értelemben. Roggendorf látván, hogy Hoffmann állandóan kegyében van a királyi felségnek, s őt akarata szerint hajlíthatja, hozzá csatlakozik, hogy rokonait és sógorait egyházi méltóságokba s egyéb hivatalokba emelje. Így igazgat Hoffmann mindent Magyar-, Cseh-, Osztrák- s Morvaországban. Az ortemburgi gróf nem veszté el reményét, hogy visszanyeri a régi kegyeket; mit kívánni is kellene neki, ha urának érdekeit előmozdítani s önjavának némileg eleibe tenni akarná. . . . A királyi felség ezen emberek mellett csak maga marad szegénységben, melyből sohasem is fog kivergődni. De ennek okait ő császári felségének s excellentiádnak szóval fogom egykor előadni, miket megértvén, látni fogják, hogy nem volna nehéz e legjobb királyon alkalmasan segíteni. A württembergi hercezség ezen emberek hanyagsága miatt veszett el. . . . Ettől félek Magyarországra nézve is, ha másként nem leend gondoskodva. . . . Isten a tanúm, hogy ezek közül senki soha egy szóval sem bántott meg, s hogy nem is valamely szenvedélyből, hanem csak e két legkegyelmesb fejedelem iránti hűségéből írom ezeket.“

Mellőzve egyéb vádakát, melyek Hoffmann ellen emeltettek, miképen ő, egyebek közt, a német lutheranus fejedelmekkel titkon szövetségben áll s tőlök nagy évdíjat nyer; miképen a württembergi hercezség ügyében, királya érdekei ellen hatezer forinttal engedte magát Ulrik herceg által megvesztegettetni; miképen Katzianer is leginkább az ő és Roggendorf fondorlatai által szabadult meg bécsi börtönéből stb.:

a fenforgó békeügyben eléggé megfejtí Ferdinánd tanácsosainak idegenkedését a békétől az, hogy Thurzó Elekkel szoros szövetségben álltak. Thurzó birta pedig jelenleg Szepesvárat, a Szapolyay-féle örökség nagy részével, melyek most a békeföltételek szerint visszaadandók valának. Ezen kívül, mint említők, János még négy Thurzó-féle várat követelt örök joggal. Ez okoknál fogva a tanácsosok mindent elkövettek Ferdinándnál, hogy a békeföltételeket ne fogadja el.

Ferdinánd maga is elégedetlen volt azon ponttal, mely szerint hugának özvegyi javai János kezére volnának bocsátandók. Tudta ő, hogy ezekről Mária nem szívesen, kárpótlás nélkül egyáltalában nem fog lemondani; őt pedig megsérteni annál kevésbbé akarta, minthogy Máriának különben is nagy követelései voltak ellene ¹⁾.

XXI.

A lundeni érsek e nehézségek kiegyengetése fölött több ízben, de mindig sikertelenül értekezett Ferdinánddal s tanácsosaival. Ha Ferdinánd néha hajlandónak látszott is a császár által meghatározott föltételeket elfogadni: tanácsosai, kikről azt hitte, hogy csak az ő javát hordják szívökön, őt azonnal ellenkező érzelmek s nézetekre birták. S e fölött, betegnek színelve magát, egyre távol vala a trienti kardinál is, kinek meghallgatása előtt Ferdinánd nem örömet határozott ily fontos ügyben.

E nehézségek közt végre De Praet császári tanácsos, ki némi birodalmi ügyek miatt épen Ferdinánd udvaránál tartózkodék, jött segedelmére Wese érseknek. Május 6-kán Ferdi-

¹⁾ Ferdinánd Máriának különféle, jobbára ezen özvegyi javaknak általa húzott jövedelmei s más tartozások fejében, ide nem számítva a jegyajándókot, mi 200 ezer forintot tőn, többel adósa volt 400 ezer forintnál.

nándot egyedül találván, sikerült nekik őt oly nyilatkozatra birniok, hogy ő egészen megnyugszik a császár rendeletén, s a mit a lundeni érsek annak utasítása szerint végzend, azt ő is elfogadja, s utasítását ezen értelemben más napon ki is adandja. Remélte ugyanis Ferdinánd, hogy a trienti kardinál, kiért Fels Lénártot személyesen küldötte volt Trientbe, még az nap megérkezik udvarába. De, miként Wese eleve megjóslá, őt most sem lehetett kimozdítani Trientből. Tanácsa pedig, melyet Fels által küldött, ellenkezett Ferdinánd fentebbi nyilatkozatával. Így lőn, hogy Ferdinánd, többi tanácsosai által is reábeszélve, ismét megváltoztatta véleményét; és midőn Wese és Praet sürgetéseire velők s Hoffmann, Roggen-dorf és Fels tanácsosaival a békeföltételek felett ismét értekezést tartott: elébbi nyilatkozatának ellenére kijelenté, hogy a Mária királyné özvegyi javainak átengedéséről szóló czikket egyáltalában nem fogadhatja el. „Nem akarja, úgy mondá, megsérteni a királynét, kinek sem Erdélyben, sem a harminczadokból (mik egyéb adósságok lerovására voltak már lefoglalva) nem adhat kárpótlást; s azért készebb egészen felhagyni a békealkuval, mintsem a bányavárosokat Jánosnak átengedje. Ha azonban a császár hajlandó volna a királyné megegyeztét kieszközleni, vagy őt Flandriában a magából kártalanítani, ő, Ferdinánd, is kész lenne évenként huszonkét ezer frtot adni a királynénak kárpótlásul.“¹⁾

Így vélekedvén Ferdinánd, Nogarola grófot a föltételek e pontjának megváltoztatása végett a császárhoz küldé; a lundeni érseknek pedig, ki őt figyelmezteté, hogy a fegyverszünet e hónap végével lejár, s János, hír szerint, hadat gyűjt s néhány vár elfoglalására készületeket tesz²⁾, meghagyta,

¹⁾ A lundeni érsek, Granvellehez. Május 6. és 11. Brüsseli levéltár.

²⁾ Ugyanaz ugyanahhoz, május 2. U. o.

menne azonnal Bécsbe s ott várná be a császár válaszát; annak megérkeztéig pedig, ha csak egy pár hétre is, eszközölje ki Jánosnál a fegyverszünet újabb meghosszabbítását ¹⁾).

A lundeni érsek panaszosan irt Granvelle Miklós császári kancellárhoz, hogy e pont felett oly hevesen vitatkoznak vele, mintha ő a vajda szolgálója volna. És, még akkor nem ismervén talán a titkosabb okokat, melyekből Ferdinánd tanácsosainak ellenzése származott, nehezteléssel írja: „Valóban igaz, mit Nagyságod nekem egyszer mondott, hogy ezen tanácsosok sem háborút viselni, sem békét kötni nem tudnak“ ²⁾. Egy udvari tanácsos azt mondá neki e napokban, hogy ezen ellenzés onnan ered, mivel azt hiszik, hogy a császár ez évi hadjáratában a francziát legyőzendi, s aztán reábirható leszen, hogy ugyanazon sereggel Jánost is kiűzze országából. Úgy látszik azonban, hogy ezen tanácsos nem volt beavatva ama szövetség titkaiba; de ha e tanácsos, kit az érsek nem nevez meg, ama szövetségesek egyike volt, úgy világos, miképen e közlés is csak azért történt, hogy az érsek figyelme az ellenzés valódi indokaitól elfordíttassék.

XXII.

A lundeni érsek Bécsben, május végén vette a császár és Ferdinánd király válaszát, mely őt arra inté, hogy a kérdésben lévő pontot mindenkép ügyekezék ugyan lealkudni; de, ha nem lehet, a miatt az értekeződést ne engedje meg hiúsúltni. E választ vévén, Wese junius első napjaiban Nagy-

¹⁾ A lundeni érsek a császárhoz, május 10. Ferdinánd a császárhoz, május 12. Brüsseli levéltár.

²⁾ Granvellehez. 1536. május 6. U. o.

váradra indúlt, hol János ez időben udvarát tartotta. János őt nagy ünnepélylyel fogadtatá: Statileo erdélyi püspök és Török Bálint ötszáz fényesen felszerelt, jobbára nemes urakból álló, lovagesapattal egy mérföldnyire lovagoltak elébe, s kísérték be őt a királyi palotába ¹⁾.

Elmulasztánk eddig a császári követről bővebb tudósítást adni. Wese János, származására nézve dán, egykoron II. Christiern király tanácsosa, rhosildeni püspök s választott lundeni érsek, Dániából kiűzetvén, V. Károly császár szolgálatába állott, s egyike lőn legügyesebb diplomatáinak. Eddigelé Németországban különféle megbízásokban járt el; 1533 óta pedig a Ferdinánd és János között fenforgó békeügy miatt jobbára Ferdinánd udvarában tartózkodék. Granvelle Miklós császári kancellárhoz irt leveleiben ő több ízben sürgetett valamely jövedelmesebb püspökséget; de minthogy vágyai eddig nem teljesedtek, most azon reményekkel jött Magyarországra, hogy e küldetésének szerencsés bevégzése jutalmául a császár vagy Ferdinánd valahára megadják neki az óhajtott kegyelmet. Úgy látszik, e jutalmat ő most Magyarországon remélte elvenni Ferdinándtól; mert ezen felül arra is törekedett, hogy Mária királynétól is megnyerje özvegyi javainak igazgatását; mi iránt még az országba jötte előtt is tett némi lépéseket Máriánál. E terveinél s óhajtásainál fogva magának is érdekében állott oly módon egyezni meg Jánossal a béke fölött, hogy a bányavárosokat s a királyné egyéb javait illető pont a föltételek közül kihagyassék. Ferdinánd egyébiránt, hihetőleg saját tanácsosai sugallatainak következtében, nem nagy bizodalommal viseltetett Wese iránt, s Máriának sem tanácslá, hogy e javak igazgatását reábizza. „Mert így Ön, úgymond,

¹⁾ Veráncsics, De reb. gestis Joannis reg. Kovachichnál: Script. Min. 2, 49.

tán nem egy könnyen jutna jövedelmei élvezetéhez; s magamra nézve sem volna ez kívánatos dolog. A lundeni ez esetben inkább királyává lenne az országnak, mint enmagam, s mindent annak véleménye s akarata szerint kénytelenítettém cselekedni.“¹⁾ Attól félt ugyanis, hogy Wese, jellemének hajthatatlansága, önfejűsége mellett a maga akaratát mindig a császár kívánságának ürügye alatt kívánná érvényesíteni, mit annál könnyebben is tehetett, minthogy iránta Granvelle Miklós, császári kancellár, jó indulattal viseltetett. Ferdinánd e nyilatkozata egyébiránt azt is tanúsítja, hogy udvarában azon vélemény uralkodott az érsek felől, miképen ő nem csak hatalomra vágyó, hanem pénzt is szomjazó. Az ügyes embernek mindazáltal Ferdinánd tanácsa ellenére is sikerült Máriánál kieszközölni, hogy magyarországi jószágai s pénzügyei rendbehozásával őt bizza meg²⁾. Lehet, hogy Mária e megbízást csak ideiglen s azért adta neki, hogy őt még buzgóbbá tegye a maga özvegyi javainak védelmében. De bár miként legyen, annyi bizonyos, hogy ő most saját érdekénél fogva is minden tehetségét ráfordítá, hogy a béke mennél előbb s pedig Ferdinánd óhajta szerint köttessék meg. Talán az is megfordult már ekkor agyában, mi iránt később lépéseket is tett, hogy őt Ferdinánd Várday Pál esztergami érseknek, ki hitelét az udvarnál végkép elvesztette, segédjévé nevezze ki.

XXIII.

Ily tervekkel s kilátásokkal érkezett a lundeni érsek Nagyváradra. Itt azonban, nagy boszúságára, mindjárt eleinte

1) Ferdinánd, Máriához. 1536. július 11.

2) Máriának több levele ezen évről Buchholtznál 4. köt.

tapasztalnia kellett, hogy, ha már Innsbruckban is nehezen haladt előre a béke ügye: itt még több oka leend a panaszra. János és tanácsosai egyáltalában, Frater György pedig különösen kevés buzgalmat mutattak a tanácskozások érdemleges megkezdése iránt; sőt azt napról napra halasztották. A dolgok e lassu menetele épen nem volt öszhangzásban a császári követ kívánataival. Nemsokára azonban még kellemetlenebb baj is érte őt, minek következtében az értekezletet csaknem julius végeig fel kellett függeszteni: a Tisza vidékén uralkodni szokott váltóláz rajta is erőt vett. Az ügyetlen orvosok őt a láztól megszabadítani nem tudván, már arról kezdének gyanakodni, hogy mérget nyelt el, s életéről is lemondottak. Végre megúnván őket, kiadott rajtok, s láza julius 25-kén magától megszűnt.

Ezen idővesztés által is sarkalva, mihelyt erejét valamennyire visszatérni érezte, azonnal folytatni kívánta a tanácskozást; és minthogy még föl nem kelhetett, ágya körül gyűjté egybe János tanácsosait, az alkudozást mennél előbb óhajtván bevégezni.

De a követ Frater György nélkül tette számvetését. Frangepán, Statileo és Verbőczy, kik a kincstárnok mellett az alkudozásra Jánostól megbizattak, az előbb meghatározott föltételek alatt most is óhajtották az egyességet. Frater György azonban, s tanácsai szerint János király, teljesen el volt határozva, vagy épen nem, vagy csak kedvezőbb, az országra nézve biztosabb alapon kötni meg a békét.

A lundeni érsek betegsége alatt követ érkezett Konstantinápolyból, ki már az előbb vett híreket teljes bizonyosságra emelte: miképen, tudniillik, Ibrahim nagyvezér irományaiból Gritti bűnös terveit is földerülvén, János minden gyanú alól fölmentetett s teljesen visszanyerte Szulejmán barátságát. Ehhez járult, hogy mióta az alkudozások megkezdettek, a császár is

újabbán háborúba bonyolódott a francia királylyal; e körülmény pedig igen fontos volt a fenforgó viszonyokban.

A béke, mely, míg János Szulejmán haragjától félhete, életkérdéssé vált reá nézve, e kettős körülmény következtében a meghatározott alapföltételek alatt az ország biztosságának szempontjából sem volt többé kívánatos. Szulejmánnak alig hogy visszanyert barátságát megvetni, Budát és Temesvárt, miként a feltételekben állott, a császár kezére eresztetni, annyi volt volna, mint újra felidézni s boszúra ingerelni a török haragját. Már pedig a császár, jelenleg a francia háborúval lévén elfoglalva, a legjobb akarattal sem védheté meg Budát, Temesvárt, az országot, ha Szulejmán azt haragjában nagyobb haddal támadná meg.

Frater György ugyan, úgy látszik, rég megúnta már a török változékony barátságát, mely a felett, hogy az országot és királyát annyira lealacsonyítá, miképen az inkább szolgásgagnak, mint szövetségnek vala nevezhető, még igen költséges is volt a nélkül, hogy a czélt, melyet általa elérni óhajtott, az egész országnak János alatti egyesítését, megvalósította volna. S ennél fogva lélekiránya s az őt vezérlő eszme szerint, mely a haza megmentésére, fölemelésére, megszilárdítására volt irányozva, általában véve óhajtá ugyan a békét, mely valahára véget vessen a haza életerén rágódó viszályok és zavaroknak: de azt a létező körülmények közt csak úgy óhajthatá, hogy a török az ország ellen föl ne ingereltessek. Ez most s mind addig, míg Szulejmán Ferdinánd iránt jobb indulattal nem viseltetik, csak oly módon vala létesíthető, hogy a birtokállapot a két király közt változatlan maradjon. Szulejmán e föltétel alatt maga is több ízben helybenhagyta volt a fegyverszünetet a két király között: reményleni lehetett tehát, hogy ezen alapon a békét sem fogja roszt néven venni, ha bár az megkérdezése nélkül köttetnék is meg, kivált ha mind

addig nem hozatnék teljes nyilvánosságra, míg a körülmények a császár részéről is kedvezőbbek lesznek az ország védelme tekintetében.

Igaz, nem ez volt az eszme, mely őt a múlt években arra lelkesíté, hogy János pártjának növelésére, szilárdítására áldozza a maga minden erejét. Akkoron az ország egy fej alatti egyesítése, régi erejének, fényének s hatalmának helyreállítás, függetlenségének megszilárdulása lebegett az ő szeme előtt, volt vágya lelkének. De a szép és nagy eszme valamint eddig nem valósúlhatott meg, úgy a jelen béketárgyalások által sem volt elérhető az ország nyilvános veszedelme nélkül. Ő tehát e békét csak oly pótlékeszközül óhajtá, mely az országnak, hogy sebeiből felüdülhessen, legalább pillanatnyira adjon nyugtot. Ő, jelleménél fogva, nem tartozott azon türelmetlen, pezsgő természetekhez, melyek vágyaikat rögtön óhajtják megvalósítani; az ő lelke, hogy e kifejezéssel éljünk, szívós vala, bevárni tudó az idő és körülmények kedvezését, mi nélkül nagy czélok nem sikerülhetnek.

XXIV.

Legközelebbi czélja jelenleg, úgy látszik, az volt, hogy az alkudozásokat oly hosszúra nyújtsa, míg a császár és francia király közti háború sorsa eldőlt. János, ki sokkal inkább megszokta már nagy tehetségű, bizodalmas minsterének jár-szalagát, mintsem hogy tanácsait teljesen el ne fogadná, ennél fogva minden módon igyekezett halasztani, késleltetni, hosszúra nyújtani a tárgyalást.

De a lundeni érsek hamar észrevette a halogatási szándokot; ő pedig, hogy mielőbb elnyerhesse művének reménylett jutalmát, személyes érdekei által is sarkaltatott a sietésre.

Több ízben értésére adta tehát a királynak, hogy tudja honnan származik a szükségtelen halogatás; és a tárgyalást siettetendő, azt mondá neki, hogy a császártól egyéb ügyekkel is meg volna bízva Németországban, minél fogva udvaránál hosszan nem mulathat. János őt jó szavakkal, biztatásokkal igyekezett megnyugtatni.

De ezekkel nem sokáig lehetett boldogúlni az alkalmatlanul sürgető, türelmetlen követ irányában. Más módokró kelle tehát gondolkodni. Egy beszélgetés alkalmával azon kívánatát fejezte ki János a követnek, miképen a békealku mélyebb titokban tartása végett óhajtaná, hogy a tárgyalás kettős legyen: egyik titkos, melyben vele csak kincstartója s Frangepán érsek vegyen részt; a másik nyílt, melyben ezeken kívül Statileo, Verbőczy, Török Bálint s a többi tanácsosok is részesülnének, s az értekezlet csak az általánosabb pontok felett folya.

Azonban a követ már észrevette volt, hogy János és kincstárnoka a föltételek megváltoztatását vették czélba, s azért a Buda és Temesvár átadását illető pontot szőnyegre sem akarják hozni a teljes tanácsban. Ő tehát a kettős tárgyalást nem fogadta el, ellenkezőnek állítván azt a császár méltóságával. Tudtára esett a szemes követnek az is, hogy János oly módon beszél a dologba avattatlanabbak előtt, mintha a császár azért küldött volna hozzá követet, hogy őt kérje, kötne békét Ferdinánddal; s hogy ily alkalmakkor olyakat is mondott, melyek, valamint nem nagy hajlamot árúlnak el nála a békére, úgy általában oda irányozvák, hogy a két párt közt ingadozókat szorosabban magához kapcsolja. „Miután, úgy monda egyebek közt, a császár őt felszólítá, s őt többen elhagyni akarják, már kénytelen is lesz békét kötni; de gondolnák meg, hogy a német kormány alatt elvesztik szabadságukat. Ha ellenben állhatatosan hozzászítanak, ő a

török barátsága által az országot szabadságában fentartandja; van pénze is, mennyi az ország védelmére szükséges; Ferdinándot ellenben, a felett hogy pénzben hiányt szenved, a török is gyűlöli s nem fogja tűrni az országban.“ Nehogy tehát János ilyféle beszédei akár a császár méltóságának sérelmére legyenek, akár Ferdinánd pártját gyöngítsék: a követ társalgás alkalmával többek előtt elmondá, miképen János egész Nápolyig küldé követeit a császár után, hogy őt bizonyos föltételek alatt közbenjárásra kérje meg. S ha most a béke nem sikerül, egyedül Jánosra, s kitől tanácsait veszi, a váradi püspökre s kincstárnokra háramlik annak oka, hogy az ország a török alól meg nem szabadúlhat. „E beszédeim, úgymond a követ, sokakat mélyen meghatottak, és sokan zúgni kezdtek Frater György ellen, ki egyedül tehet itt mindent; s úgy hiszem, még élete sem lesz biztosságban, ha a béke meg nem köttetik.“

XXV.

Ily veszélytől tartani egyáltalában nem volt ugyan oka a kincstartónak: a követ efféle beszédei s minduntalan megújított sürgetései mindazáltal arra birták őt, hogy véget vessen a titkolódzásnak, s a követnek egyenesen tudtára adja, miképen a békét az eddig tárgyalt alapon, a megváltozott körülmények közt megkötni többé nem lehet s más alapról kell gondolkodniok.

Frater György tehát és a kalocsai érsek a követet augusztus 11-kén meglátogatván, királyuk nevében kijelentették neki, hogy ez most is hajlandó ugyan a békére, s e hajlama sem a török sem a francia miatt nem változott; szükség azonban, hogy e békekötésben főszempontul vétessék az ország fentartása. Már pedig a jelen körülmények közt nem

tanácsos, hogy Buda és Temesvár a császár kezére eresztessék, kinek a török nyilvános ellensége. Ha a török megtudná, hogy királyuk Budát, mit annak jóvoltából bir, az ő ellenségének adta át, azt azonnal elfoglalná, az országot pedig kipusztítaná. A császár jelenleg a francia királylyal lévén elfoglalva, segedelmet nem igen küldhetne; még kevesebb ereje van pedig az ország védelmére a római királynak. És ekként a békekötéssel ily feltételek alatt végveszélybe ejtenék az országot, midőn azt megmenteni akarják. Ez okból az ő urok más módot gondolt ki: tétessék ugyanis Budára két parancsnok, egyik a császártól, másik tőle, Jánostól; de a császárnak mind a kettő hűséget esküdjék. Buda ekként színleg János birtokában maradván, a török gyanúja fel nem ébresztetnék. Egyébiránt kész urok magát esküvel lekötelezni, hogy Budát a császárnak híven megőrzendi; s ha majd a töröktől félni nem kell többé, azt neki által is adandja.

A követ, bár e fordulatot az előzményekből már némileg gyaníthatá, csodálkozását fejezte ki nem kevésbé Jánoson, hogy neki ilyesmit üzenhet, mint a két püspökön, kiknek egyike maga vitte meg a császárnak az ajánlatot Buda átadása iránt; másikának megegyezte nélkül pedig ily ajánlat nem történhetett. Kijelenté azután, hogy ő csak azon pontok tárgyalására van kiküldve, melyek fölött János követei a császárral Nápolyban és Rómában meg nem egyezhettek; arról ellenben, mik akkor elhatározottak, ő újabban nem alkudozhatik. Rég észrevette, úgymond, hogy urok a békét nem igen hordja szívéen; és ha azt nem akarja, jobb egyenesen kijelentenie s őt elbocsátania, mint ilyes cselekkel, a császár méltóságának sérelmére, tovább letartóztatnia. A császár őszintén szokott eljárni a szerződéseknél s neki, a követnek, is őszinteséget parancsolt a tárgyalásban. S itéljék meg magok, mire fogja a császár s mindenki, a kinek e dolog

tudomására jutand, értelmezni azt, ha János jelenleg visszavonja, mit elébb önként ígért.

A kalocsai érsek, ki, úgy látszik, nem fontolván meg oly éretten e béke lehető következményeit, vagy, miként a követ írja, a békeügyben tett fáradozásai jutalmául a császár pártolása által bíbornoki kalapra vágott, — maga sem volt megelégedve a kincstartó ezen véleményváltoztatásával, és szemlátomást örvendett a követ e kemény válaszában, arra csak azt felelé, hogy ők szolgák, s urok által felszólítva, kénytelenek voltak ezeket előadni.

A váradi püspök ellenben azon észrevételt tette, hogy nincs miért csodálkozzék a követ ur fejedelme véleményének változásán: a körülmények változtával minden bölcset fejedelem megváltoztatja szándokait. „Igen — felelt neki elég ügyetlenül a lundeni érsek — de itt a körülmények nem változtak: mind a császár, mind a római király, mind az ő urok él, s élnek ők magok is.“

A hivatalos eljárás után titkon is meglátogatta Frangepán érsek a követet, s igen kikelt előtte fejedelme ellen annak könnyelműsége s változékonysága miatt. „De hiába, — tevén aztán hozzá — Frater György megváltozott, s maga után vonta a fejedelmet, ki csak az ő szavára hallgat. Elébb — úgymond tovább — Frater György is elősegítette a békét, most azonban, a mennyire csak képes, ellenzi azt; ő az egyedüli, ki most azt gátolja, a többi tanácsosokat mind reá lehet birni.“ Sokat beszélt ezután fejedelme zsarnokságáról, s mondá, „mikép eddig is csak azért maradt nála, hogy őt békekötésre birhassa. Ezen van most is minden erejével; de miután Frater György ellenzi, nem nagy benne a reménye. Ha azonban ez most nem sikerül, elhagyja Jánost, s uralkodása alatt be sem jó többé az országba; s reményli, a császár nem hagyja őt éhen veszni. Ez esetben, folytatá, Brodaries sem

jőne többé vissza. Ha pedig ők ketten elhagyják Jánost, több jó követendi példajokat.“ Szóval, minden módon ügyekezett Frangepán magát kimenteni a követ előtt; kérte őt egyenesen is, írnia meg a császárnak, miképen ő nem oka annak, hogy fejedelme a maga méltóságát is megsértve, most szemtelenül visszavonni szándékozik, mit előbb ajánlott; és ha a császárnak valaha szüksége volna arra, még birtokában van Nápolyba vitt utasítása; megmutathatja urának aláírását és pecsétjét, mi elég bizonyosság arra, hogy a mit a császárral Nápolyban és Rómában tárgyaltak, azt uroknak egyenes meghagyása szerint cselekedték.

Valóban, e párbeszéd után nem lehet többé kételkedni, hogy igazat mondott a lundeni érsek, midőn a császárnak írta, miképen Frangepánnak is inkább a bíbornoki kalap, mint maga a béke s az ország java feküdt szívében. És ha a követ méltán panaszkodott, midőn Ferdinánd udvarában volt, annak tanácsosaira, méltán kikelt önzésök s haszonvadászatuk ellen: most Frangepánról is ugyanazt mondhatá vala, ha az, mit tőle hallott, nem az ő malmára hajtotta volna a vizet. E helyett figyelmeztette a császárt, hogy, ha neki is úgy tetszenék, ő jónak látná, valami biztatót írni, vagy általa izezni Frangepánnak ¹⁾.

XXVI.

Az önzők, az önhaszonlesők e serege közt szinte jól esik e bonyodalmak történelmében találkozunk a váradi püspök magasztos egyéniségével, kinek egész törekvését a haza érdekeinek támogatására látjuk irányozva. Reá is a maga mértékét

¹⁾ Wese követi tudósítása a császárhoz. Nagyvárad, 1536. augusztus 20. Brüsseli levéltár.

alkalmazza ugyan a lundeni érsek, és, miként a császárnak írta, abban látta mostani ellenzése okát, mivel a hatalmat félté, melyet kezeiből a béke kiveendő vala. Ámde ha féltette is hatalmát a kinestárnok, melyet a szerencse s ön lelkének ereje adott kezébe: nem volt-e oka félteni e hatalmat s ragaszkodni hozzá, midőn az önzők e seregében, kik csak önhasznukat hajhászták, neki önérzete, czéljainak szentsége s nagyszerűsége azt tanusíthatá, hogy mindenek fölött hazája javát hordja szívében, törekedik előmozdítani? A nagyravágyás, a hatalom szeretete csak akkor bűnös, ha indokai aljas vagy önző czélok: de erénynyé válik, ha forrása a közjó, a haza boldogításának vágya. Hibáztathatjuk-e őt, ki magának lelki ereje, nagy tehetségei s a közügynek szentelt buzgalma által alacsony származása, egyszerű szerzetesi helyzete daczára oly általános tekintélyt, oly erkölcsi hatalmat vívott ki az ország kormányának legmagosabb polczaira születésöknél fogva hívottak közt, — hibáztathatjuk-e őt, látván hogy a hatalmat, melynek kezelésére magában annyiak közt legtöbb erőt s tehetséget érez, nem örömet bocsátja ki kezeiből, nehogy avval az önzők hazája érdekei ellen működjenek? Ha szerette is Frater György megtartani a hatalmat, nagyravágyását teljesen igazolja czéljának jósága, s erejének érzete.

A lundeni érsek, kit idegen létére az ország sorsa nem érdekelt, ki csak a reábizott békeügy sikerültét hordá szívében, hogy aztán minél előbb elvehesse művének jutalmát, Frater Györgynek hazaszeretet által sugallott eljárását nem volt képes méltányolni; csak a maga szempontjából, egyoldalúlag, önzőleg s azért igazságtalanul ítélte meg őt. Minden oda mutat, hogy Frater György a békét őszintén ohajtá; de csak úgy, hogy javára, ne romlására váljék a hazának. Kétségtelen pedig, hogy Budát, Temesvárt most a császár kezére eresztetni, annyi volt volna, mint Szulejmán boszúját az országra idézni. Hogy

ő a mult évben, midőn Frangepán és Brodarics a béke föltételeivel a császárhoz küldettek, Buda átadásában megegyezett, eléggé megfejtí azon körülmény, miszerint akkor attól tartott: hogy a boszús Szulejmán hadat hoz az ország ellen, s azt, nem miként Junisz bég Nogarolát biztatá, Ferdinándnak engedi, hanem saját tartományává teszi. A császártól ellenben, ki akkor még békében volt a francziával, ezen esetben, a béke föltétele alatt méltán lehetett várnia segedelmet. A körülmények azóta minden tekintetben megváltoztak. De ezt hasztalan mondá a minister a követnek: ő e változást nem értette, vagy inkább érteni nem akarta, midőn neki azt válaszolá, hogy miután mind a császár, kinek az ígélet tétetett, mind János, ki azt tette, mind Ferdinánd, kinek javára az tétetett, még élnek, nem látja, miben változtak volna meg a körülmények. A követ mindenütt csak hűtlenséget, szöszegést, rosز akaratot látott, nem vizsgálva, hogy a véleményváltozást a hazának fenmaradását feltételező okok idézték elő.

XXVII.

A minister ezeknél fogva teljesen mellőzni kívánta a Buda átadásáról szóló cikkelyt. Tanácsára a király augusztus 13-kán Frangepán érseket ismét a követhez küldé, őt megkérdezni: hajlandó volna-e átmenni a többi pontokra, ha Buda fölött meg nem egyezhetnének? A követ tagadólag válaszolt. „Ha a fejedelem, úgy monda egyebek közt, mind azokat, mik a császárnak ígértettek, s ez által elfogadtatván elvégeztettek, őszintén s minden kivétel nélkül meg nem tartja, ő tovább nem folytathatja az alkudozást.“

Nehogy tehát ez, a követ e határozott válasza után, végkép megszakadjon, mintegy időt adandó a követnek, e válto-

zást küldőivel tudatni s tőlök, vagy legalább is Ferdinándtól újabb útasítást kérni: János és ministere az erdélyi hegyekbe vadászni ment, megizenvén a követnek, hogy egy hét múlva visszatérend, s aztán gondja lesz reá, hogy a tárgyalás bevégeztessék. A követ azonban már nem bizott a király ígéretében; sőt úgy vélekedvén, hogy János minden áron bevárni szándékozik a francia háború kimenetelét, s e végett azontúl még inkább késleltetendi a tárgyalást: ennek elejét veendő, arra kérte a császárt, küldene hozzá oly parancsot, melyben kötelességévé tétessék a békealkut húsz nap alatt bevégeznie s Németországba utaznia. „Ekként, úgymond, majd csak reá lehet őt venni az ügy siettetésére; különben e fejedelem mindig találand okot a halasztásra, s engem örökké itt tartóztatand a maga nagy tisztességére s fölséged tekintélyének esorbítására.“

A követ e lépését alig lehet megegyeztetni ama véleményével, hogy a francia háború szerencsés bevégezése után János végre még reábirható lenne a békét Buda átadásával megkötni. Ha ő valóban ezt hitte, aminthogy a császárnak legalább ezt írta volt, jobban cselekszik vala, pár hónapig rászánni magát az időzésre, mintsem ama esel által végkép veszélyeztetni a békeügyet. S minthogy ő mégis ez utóbbit cselekedte, alig lehet ama gondolattól visszatartózkodnunk, hogy neki nem annyira maga a békeügy, az országnak s ez által Ferdinándnak eszközzendő java, mint az ügyvitelért várt jutalom mennél előbbi elnyerése feküdt szívéen. Pedig magának is biztos hírei valának, s azokat a császárral is közlé, hogy a török mintegy 20 ezernyi sereggel Tótországba tört, azt elpusztította, s öt erős várat megvett, Ferdinánd seregei pedig szétfutottak, minek következtében a török minden pillanatban meghódíthatja a tartományt. Maga ezen esemény is eléggé meggyőzheti vala a követet, hogy ily körülmények közt, s míg

a császár a francia háborút be nem végzi, s erejét e tájakra nem fordíthatja, a törököt Buda átadása által még inkább fölingerleni egyáltalában nem volna tanácsos.

Egyébiránt János és ministere távolléte alatt, mely egy pár hétig tartott, nem maradt tétlen a császári követ: János híveit csábíttatá Ferdinánd pártjára. „A vajda távollétében, úgymond, számosan jönnek hozzám az ország főbb emberei közül, kik a békét kívánják, s azt mondják, hogy ha az meg nem köttetik, Ferdinándhoz pártolnak. Én őket egyelőre szép szavakkal tartom; de ha a békéből semmi sem lesz, szándékom őket biztosabb helyekre hívni s velök úgy végezni, mint a római király ő felségének haszna kívánja.“ Midőn ezeket a követ Ferdinándnak is tudtára adta, inté őt egyszersmind: gondoskodjék a maga pártjának összetartásáról, ha nem akarja megélni, hogy híveinek nagyobb része rövid időn Jánoshoz pártoljon. Közlött vele egy tervet is, mely szerint az egész ország föltámadhatna János ellen a nélkül, hogy azt ennek hívei meggátolhassák; s biztosítá őt, hogy Frangepán és Verbóczy minden esetre hozzá készülnek pártolni. „Mindent azonban — jelenti a császárnak, — nem irhattam meg a római királynak némely tanácsosai miatt, kikről tudom, hogy az ilyféle titkokat sem őrzik meg.“¹⁾

XXVIII.

János király csak september 1-jén tért meg a vadászatról. A türelmét vesztett követ azonnal hozzá sietett, s elég alkalmatlanul sürgette nála a tárgyalások befejezését. Sürgetéseinek nyomatékot adandó, mit már elébb másoknak hatá-

¹⁾ A lundeni érsek, Ferdinándhoz. Nagyvárad, 1536. aug. 6. — Ugyanaz a császárhoz aug. 20. és sept. 6. Brüsseli levéltár.

rozatlanul mondogatott, a békét minden áron óhajtó Frangepán és Verbőczy tanácsára a királynak határozottan kijelenté: „hogy időközben levelet vett a császártól, ki azt hívének, hogy a békeügy már el volna intézve, őt fontos ügyekben a német fejedelmekhez utasítja; most tehát nem tudja, mit műveljen: itt vesztegeljen-e még tovább is haszon nélkül, vagy ezen ügyről lemondván, új küldetésére távozzék? Sokáig fontolgotá, úgymond, e körülményt, s nehogy valamikép őt hibáztathassák, végre elhatározta légyen magát, hogy kíséretéből egy nemest küldjön Németországba, ki a reábizott ügyet az ő nevében megkezdje, maga pedig néhány napig még itt maradjon, ha a fejedelem hajlandó bevégezni az alkudozást. Már három hónap óta tartózkodik udvarában; ez alatt elég ideje volt értekezni tanácsosaival: kéri tehát, határozza el magát valahára, s ne kövesse el a császáron azon sérelmet, hogy követét végzés nélkül bocsássa el.“

A követ e cselének valószínűségét szerzett az, hogy a király távolléte alatt csakugyan küldött Ferdinándhoz egy nemest, őt némely titkos fondorlatokról értesíteni.

A kincstárnok előre látta, hogy a király hazatérte után új ostromot intézend a követ: s az egyenes válasz szükségét kikerülendő, maga nem tért vissza a királylyal. János tehát a követnek adott válaszában kérte őt, ne értelmezné e halasztást oly módon, mintha az szándékosan intéztetnék. Sok bajába került, úgymond, már az is, hogy híveit e békére reábirhassa. Azonban maga is el van már határozva, véget vetni a tárgyalásnak; a minthogy ezt négy-öt nap múlva bővebben megértendi a követ úr; e rövid idő alatt legyen türelemmel. Egyszersmind megköszönte neki, hogy bár személye más felé is igénybe vétetik, még maradásra határozta el magát s mást küldött maga helyett Németországba.

A követ, örömeiben cselének ily jól sikerültén, teljes meglegedését fejezte ki János válaszával: „Mely — úgymond a császárhoz irt tudósításában — nem is lehetett volna másféle, minthogy Frater György, kinek jelenléte nélkül ezen országban semmi sem történhetik, távol van, s ki, mint hallom, négy nap múlva térend vissza.“

Azonban, úgy látszik, a császári követ nem ismerte még eléggé a ministert; különben tudható vala, hogy ő keresztüljár eszén s nem egy könnyen hagyja magát cselek által reaszedetni. Frater György az előzmények után látván, hogy a lundeni érsekkel, ki a megváltozott körülményeket figyelembe venni nem akarja, többé semmit sem végezhet: elhatározá, őt nem tartóztatni le tovább, s azt tanácslá királyának, hogy a Budát és Temesvárt illető pontok iránt újabban egyenes értekezletbe bocsátkozzék a császárral; s mivel Brodarics püspök, Rómában megbetegedvén, a császárt onnan további útjaiban nem kísérhette: küldje hozzá ismét a kalocsai érseket; és míg ez oda jár, addig a császári követ is elmehet Németországba, elvégezni azon újabb megbizatást, melylyel magát a császártól kiküldöttnek állítja.

Ezen üzenettel János Frangepán érseket küldötte szeptember 7-kén a császári követhoz. Wese, midőn a király üzenetét hallá, magát saját kelepczében megfogva érezvén, szörnyű haragra lobbant. Csodálkozását fejezte ki Frangepán előtt, hogy fejedelme tekintet nélkül a maga becsületére, nem szégyenli visszavonni, mit elébb önként ajánlott. Kikelt János tanácsosai, s maga Frangepán ellen is: „kiknek, úgymond, kötelességök volna, fentartani urok becsületét s őt visszatartóztatni ilyenén lépésektől. Csodálja, hogy a kalocsai érsek, ki az ajánlatot Buda átadása iránt maga vitte volt meg a császárnak, most nem szégyel ellenkezővel menni hozzá“.

„En — válaszolá Frangepán — e fejedelem szolgája vagyok, s tartozom teljesíteni parancsait. S vajjon mit tennél te, lundeni érsek úr, ha császárod ilyesmivel bizna meg?”

„Hálát adok istennek, — felelé a követ — hogy nekem oly urat adott, ki csak becsületes dolgokat parancsol; de ha más uram volna, ki ellenkezőt parancsolna, nem engedelmeskedném, hanem őt hasonlóktól visszatartóztatni ügyekezném.“ — „Észrevettem, — jegyzé meg aztán tudósításában — hogy a kalocsai elpirúlt intésem miatt; de mivel a bíbornoki vörös kalap annyira szíven fekszik, úgy látom, ő is elhanyagolja a maga becsületét, hazája s a kereszténység javát. Mert ha ő, miként nekem ígérte, a római király s a kereszténység javára buzgóbban akar vala működni, a vajdát nem csak Buda átengedésére, hanem még nagyobbakra is rávehette volna.“

Ezt irván, felelte a követ, mit más helyen maga is elismerve irt: hogy Frater György a mindenható minister János udvarában, kinek megegyezte nélkül semmi sem történhetik, ő pedig a békét ellenzi. Felelte azt is, mit máskor Frangepánról irt, hogy ő azért óhajtja leginkább a békét, mivel a bíbornokságot, működései jutalmául, a császár közbenjárása által reményli megnyerni. És különben is, úgy látszik, az ügy e fordulata egészen kivette őt a diplomatahoz illő higgadtságból s nyugalomból. Haragjában oly kiméletlen kifejezésekkel irt a császárhoz Jánosról, hogy azokat olvasván, lehetetlen meg nem botránkozni indulatosságán s az akkori diplomatia nyelvének méltósághiányán. „Ő nem tudja — így ir egyebek közt — mi az igazság, mely tőle távol vagyon, . . . s nem is szégyenli, ha szemébe mondom neki, hogy más napon mást ígért volt nekem. A fegyverszünetet sem tartja meg; sőt az alatt nagy ravaszsággal, erőszakkal s ezerféle cselekkel ügyekszik kötelességöktől elvonni a római király alattvalóit. Szóval, semmi hitel, semmi igazság, semmi szemérem és semmi állha-

tatosság nincsen e vajdában; s a mennyire megítélni képes vagyok, tanácsosai is hasonlók hozzája. . . . Ne higgyen felséged az ő leveleinek, ha bár esküvel pecsételi is meg azokat; mert ő minden nap megszegi hitét, és hasonló csalások és esküszegések által gyarapította eddig is, gyarapítja most is uralmát stb.“

De bár miként boszankodott, bár mi kiméletlenül önté ki epéjét leveleiben Jánosra és pártjára a császári követ: a dolgon többé nem segíthetett; nem tudott többé kivergődni az önmaga által másnak készített kelepceből. September 11-kén még egy ostromot intézett János király állhatatossága ellen; de hasztalan. János azt válaszolá, hogy most is szintúgy kívánja a béke megkötését, mint midőn arra az ajánlatot tette; de miután a császárt a francziával háborúba bonyolódva látja: nem hiszi, hogy segedelmére lehetne az országnak, ha ez a török által a béke miatt megtámadtatnék; s így a békének alig lenne más következménye, mint az ország veszedelme. Változhatlan szándoka ennél fogva, a kalocsai érseket a császárhoz küldeni, hogy őt a Budáról szóló czikkely megváltoztatására birja ¹⁾.

Frangepán néhány nap múlva csakugyan útnak indúlt; minek következtében a lundeni érsek is eltávozott Nagyváradról. A fegyverszünetet mindazáltal, Ferdinánd megegyeztével, a jövő évi husvétig meghosszabbította. A követ Nagyváradról Kassára utazott, hogy onnan Mária királynénak özvegyi javaiban, megbízatása szerint, alkalmasabban intézkedhessék.

---

¹⁾ A lundeni érsek, a császárhoz. Nagyvárad, 1536. sept. 6. és 13. Brüsseli levéltár.

XXIX.

Frater György a császári követnek maga és királya iránt tanúsított, épen nem lekötelező viseletét nem akarta minden megtorlás nélkül hagyni. Talán figyelmeztetni is kívánta őt, hogy ő maga, nagyobb dolgokban is jobban ért a cselvetéshez, mint minőt a követ Váradon a tárgyalás siettetése végett, saját bajára, készített; egyszersmind Ferdinándot is meg akarta győzni, miképen, ha akarja, nagy kárt tehet neki. Eltökélte ez okokból magát, hogy Kassát a lundeni érsek otléte alatt valamikép elfoglalja Ferdinándtól. Értésülvén, hogy Serédy Gáspár, kassai főkapitány, a várból gyakran távol van, megbizta a tályai várkapitányt, az ügyes, hű, vitéz Csécsey Lénártot: ügyekezni, illetén alkalmakat felhasználva, a várat kezére keríteni. Csécsey ügyesen és gyorsan megfelelt a bizodalomnak. Lónyay Gergely kulcsárt, Esztényi György, Gecsey Márton tiszteket, s általok az őrség egy részét nagy ígérekkel titkon János pártjára csábitotta. Deczember 4-kén Serédy Gáspár, neje nevenapját megülendő, Nagy-Idára családja körébe utazott; ugyanazon napon távozott a várból Feledy várnagy is. A megnyert várbeliek az alkalmas idő megérkezését Csécseynek rögtön hírül adták, s őt, ki a híradást minden pillanatban készen várta, s egy csapattal nagy csöndben a város előtt termett, abba reggeli kilencz órakor be is bocsátották. A napot, szerencsére, sűrű köd homályosította; minél fogva a csel az őrség más része, mely az árulásba beavatva nem volt, s a polgárság mindaddig észre sem vette, míg a vár teljesen Csécsey hatalmában nem létezett¹⁾. A fontos vár kapi-

1) Veráncsics, Kovachichnál: Script. Min. 2, 50. hibásan írja: „Existente adhuc legato Varadini, cuius dimissionem Joannes ob has causas protelabat, intercepta est Cassovia.“ Helyesebben Sperfogel, bár az évben ő is

tányságát maga Csécsey nyerte jutalmúl, ki annak aztán gondosabb őre is lett Serédynél. Ő, eszében tartván, mily úton jutott a vár hatalmába, nehogy vele is hasonló mi történjék, tizenöt év folytában mind azon ideig, midőn a vár 1551-ben szerződésképen Ferdinánd kezére eresztetett, soha egy éjet sem töltött a vár falain kívül.

Kassa eleste után Ferdinánd egyéb városait, Lőcsét, Bártfát, Eperjest és Szebent is veszély fenyegette; miért is azok Ferdinándtól segedelmet sürgettek. Serédy is vágyott lemosni magáról a gondatlanság gyalázatát. A király, kérelmeikre hajólván, Ebersdorfert pár ezer labanczczal Serédy segedelmére Lőcsére küldötte. Frater György előre látván, hogy Ferdinánd Kassa elfoglalását nem fogja boszúlatlan tűrni: a nem rég Jánoshoz pártolt Bebek Ferencz alatt Sáros, Zemplény és Abauj megyékben oly erőt gyűjtött össze, hogy Serédy velök nem mert szembe szállani. Majd azonban a nyár elején Fels Lénárt, Pekry Lajos, Nyári Ferencz, Bánffy Boldizsár és Bakics Pál is fölös hadakat hoztak a felvidékre, s a Branyiszkón áthaladván, Sároset, Perényi várát, megszállták s hosszabb ostrom után meg is vették.

Az ellenség Kassához ily közel lévén, Frater György Csécsey sürgetéseire, Majláth István társaságában maga is hadal sietett Kassa felé, eltökélve lévén Felsnek, ha jó alkalom kínálkozik, harczot adni. A szintoly erélyes hadvezér, mint egyes státusférfit, ki, miként püspöki székén és az ország-tanácsban, úgy a harcztéren is szerzetének fehér ruháját viselte a pánczél alatt, oly tervvel közeledett Tokaj felé, hogy annak vidékén Perényivel és Bebekkel egyesülve folytassa

---

hibázik: „Legatus Caroli V. ad Zapolyam, archiepiscopus lundensis, rediit Varadino Cassoviam.“ Wagner: Anal. Scepus 2, 185. Istvánffy a tény szinte hibásan 1535 elejére teszi. Lib. 12, 126.

munkálatait. Midőn ő Tokaj vidékére érkezett, Fels akkoron már Boldogkő-Váralját és Tályát megvén, ezen vár alatt elsánczolt táborba szállott volt. Perényi és Bebek azonban, kik a harcmezőn most először föllépett püspök vezéri ügyességében nem bíztak, vagy büszke úr létökre a szerzetes vezért megvetették, rendeleteit nem teljesítvén, a vele egyesülés végett nem huzódtak vissza. Majláth István erdélyi vajda sem örömet rendelte magát alá a püspöknek, s vele egyre viszálykodott. Fels ennél fogva, kilesvén az alkalmas időt, Frater György hadát a Bodrogon visszanyomta, s egyesülését Perényi és Bebek hadaival egyáltalában lehetetlenné tette. A büszke Perényi a győzelem kivívására saját erejét is elégnék tartván, Felset táborában mind a mellett megtámadta. De ennek földművei oly sűrűen meg voltak rakva ágyúkkal, s ezek oly sükeresen működtek, hogy Perényi rövid harc után, kénytelen lön Tokaj felé visszavonulni. A hátrálás rendetlenül történt, mit Fels észrevén, nyomban utána eredt, s utóhadát, midőn a Tiszán átkelőben volt, szétverte, s egyúttal a védelemre eléggé el nem látott Tokajt is megvette.

XXX.

Fels Lénárt a nyert győzelem után Kassát szándékozott megszállani; de mielőtt ezt tehette volna, Ferdinánd parancsa a háborúnak véget vetett. E parancsra részint az újabb békealku, részint a töröknek Tótországba mind nagyobb erővel tett betörései indították Ferdinándot.

A császár ugyanis, kit Frangepán érsek az 1536-ki októberben Genuában talált, az érsek előterjesztését meghallgatván, annál könnyebben reábirható lön, hogy a békeföltételek megváltoztatására hajóljon, mivel egy részről a török készülétei felől mind fenyegetőbb híreket vett; másról a fran-

ciaival is meggyült a baja. Ennél fogva dr. Held Mátyás alkancellárát már az 1536-ki október végén egyebek közt azon utasítással¹⁾ is küldé Ferdinándhoz: hogy „miután nem lehet békéje, míg azt ellensége (a franczia) nem akarja, ki — úgy-mond — oly megátalkodott és hatalmas, s a ki sem istenre, sem becstületre nem tekint; hanem fő reményét Németország viszályaiba, a vallási egyenetlenségekbe, s a török hadjáratába helyezi, kit folyton s erősen izgat: szükség tehát hogy Ferdinánd király megfontolja, miképen itt mindent egy kockára kell tenni (que ici va tout pour le tout); s ennél fogva találjon módot, hogy a magyar ügyet mennél előbb elintézzze.

Ferdinánd, bosszankodván János változékonysága miatt, s folyton ingereltetvén Wese által is, ki magát az alkudozások sikeretlensége miatt hiúságában s érdekeiben egyaránt sértve érzi: egy ideig annál kevésbé hajlott a császár tanácsára, minthogy az 1536 végén Konstantinápolyba küldött követei (Rizi és Sprintzenstein), ha nem hoztak is kielégítő választ, annyiban legalább megnyugtatták őt, hogy a perzsával folyton elfoglalt Szulejmán nem intézend ellene egyhamar nagyobb hadjáratot. Ez indítá őt azután, hogy Fels Lénártot Kassa elfoglalásának megboszulására Felső-Magyarországba küldje.

De a nyár végén a császárnak folytonos intései, követének Held Mátyásnak sürgető előterjesztései, s még inkább a veszély, melylyel a belgrádi basa Horvát- és Tótországot újabban fenyegette, s melynél fogva felső-magyarországi hadait is jobbára leküldeni kénytelenítettett, reábirthák végre Ferdinándot, hogy Jánossal fegyverszünetet kössön. Részint e végett tehát, részint a két fél alattvalói közt létező pörös ügyek elintézésének érdekében, Held alkancellárt Budára küldötte²⁾.

¹⁾ L. ezt Lanz: Correspondenz des Kaisers Karl V. 2, 268.

²⁾ János kir. Held Mátyáshoz. Buda, 1537. augusztus 27. Brüss. levélt.

Voltak-e János részéről ezúttal követek Ferdinándnál, vagy csak levelezés által köttettek össze az alkudozás megszokadt szálai? bizonytalan. Úgy látszik, Frangepán és Brodarics püspökök Bécsben kezdték meg az alkudozást. Teljes bizonyossággal mindazáltal csak annyit tudunk, hogy az értekezlet most egészen más alapon s már júniusban megkezdett¹⁾. János részéről Frater György a jelenre nézve az „uti possidetis“ feltételét tűzte ki annak alapjává; Ferdinánd pedig a jövőre nézve a Mária királyné özvegyi javait, a Thurzó és Pálóczy-féle jószágokat illető kérdést teljesen mellőztetni kívánta.

Ekként mind az kikerültetett ugyan, mi elébb a sikert megíúsította; tekintve mindazáltal azt, hogy az alkudozás már 1537-ki júniusban megkezdett s a felhatalmazottak csak kilencz hónap múlva jutottak eredményre, úgy látszik, mégis nagy nehézségek fejlettek ki; s végre is csak Katzianernek árulással határos magaviselete, melynek következtében 25 ezernyi serege a török által Eszék táján októberben nagy vereséget szenvedett, bírta Ferdinándot engedékenységre. A lundeni érsek és Fels Lénárt 1537-ki december 20-kán mentek ismét Váradra, János udvarába²⁾, s a békét csak újabb két hónapi tárgyalás után február 24-kén sikerült valahára megkötniök³⁾. Ferdinánd a maga részéről 1538-ki június

¹⁾ Ferdinánd így ír sajátkezűleg Prágából június 28-kán Máriaához: De larcheuesque de Londen ay eu nouuelles, que a comancie a tratier; mais jl a falu que lon enuoia vng secretaire *) vers le vainode pour auoeir resolucion de aucuns articles . . . . et vos aferes ne seront mis en obly.“

*) E szó: „vng secretaire“ előtt ez áll, de kitörülve: Broderico, miből kitűnik, hogy Brodarics s hihetőleg Frangepán, alkudozott a lundeni érsekkel, mint látszik, Bécsben. Az okmány a brüsseli levéltárban létezik.

²⁾ Ferdinánd, Máriaához sajátkezűleg. Prága, 1538. január 12. Brüsseli levéltár.

³⁾ Sajnálatos, hogy az ezen második alkura vonatkozó okmányok mindeddig nem jöttek napvilágra. A brüsseli levéltárban ennek nyoma

10-kén Boroszlóban kelt okmányában erősítette meg a szerződvényt, melynek főbb pontjai következők:

1. Károly és Ferdinánd Jánost testvérökké fogadják.
2. Az országot közös erővel védendik.
3. János lemond minden eddigi szövetségeiről, s a császárral és Ferdinánddal köt szövetséget.
4. A császár és a római király Jánost Magyar-, Horvát- és Dalmátországok királyául címezendi.
5. Ha Jánosnak fia lesz, Ferdinánd neki a maga leányai közül adand nőt.
6. Az ország birtokára s kormányára nézve mind a ketten, a mit bir, királyi hatalommal tartja meg; a határok kitérésére biztosok küldetnek ki. Horvát- és Tótország Ferdinánd, Erdély János kezén marad.
7. János halála után az ország minden részeivel Ferdinándra szálland.
8. Ezen örökösödést minden püspök, hivatalnok s városi előljáró esküvel erősítse meg.
9. Ha Jánosnak fia lesz, ez annak minden ősi és szerzett vagy ezentúl szerzendő javait szepesi herczeg címe alatt örökli. Az ősi javak elidegenített részei a béke kihirdetésétől számítandó két év alatt országos költségen váltassanak vissza.
10. Mi ebből Ferdinánd kezén van, addig is a császárnak zárlata alatt legyen.
11. Míg a szepesi herczegség János fiának teljesen át nem adatik, addig sem Ferdinánd sem örökösei ne birhassák

---

sincs; s miután erről Buchholtz is hallgat, úgy látszik, a bécsiben sem létezik semmi. A császár ez időben részint Genuában, részint Nizzában mulatott: vagy e helyeken, vagy a spanyol Simancasi levéltárban kell tehát lenni a lundeni érsek tudósításainak. Van hihetőleg egynémi Prágában is, miután Ferdinánd ott létezett ez időben, s a lundeni érsek és Fels kétségkívül őt is tudósították.

az egész országot, s minden hivatalnok esküvel kötelezze magát, hogy csak ezen föltétel alatt lesz hű Ferdinándhoz.

12. A hercezet a császár és Ferdinánd köteles leendő birtokában védeni.

13. Ha Jánosnak fia nem lesz: hogy a császárnak nagyobb érdeke legyen az országot védeni, örökségének fele a császárra szálland, másik feléről János szabadon rendelkezhetvén.

14. Ha János halála után neje gyermekek nélkül marad életben, az örökség fele ezé leendő, míg második házasságra nem lép. Ezen utóbbi esetben száz-ezer arany forintot kap jegyajándokul.

15. Ha Jánosnak leányai lesznek, s azokat még maga ki nem házasíthatja, a császár és Ferdinánd kötelesek őket illően, mint királyi leányokat kiházasítani.

16. Ferdinánd, midőn az ország másik része is reászáll, az ország jogainak és törvényeinek megtartására magát esküvel kötelezend, s erről új alattvalóinak külön leveleket is adand.

17. Minden, eddig történt kölcsönös sérelmek a királyok és alattvalóik között feledésbe menjenek.

18. Minden 1526 óta erőszakkal lefoglalt javak régi birtokosaiknak adassanak vissza.

19. Egyik királytól a másikhoz pártolni ezentúl senkinek sem szabad.

20. A foglyok mind a két részen szabadon bocsáttassanak.

21. A törvényesen történt adományok mind a két részen megmaradjanak.

22. A hivatalnokok az illető királyoknak számolni kötelesek.

23. Ki e béke pontjainak ellenszegül, közös erővel szoríttassék engedelmességre.

24. Mária királyné a maga özvegyi javait háboríttatlanul birandja.

25. Az erdélyi só csak János, a marmarosi csak Ferdinánd birtokrészében fog árultatni.

26. Közös megtámadtatás esetében, mint testvérek, közösen védjék egymást.

27. Mivel János király kijelenté, hogy mindenek felett az ország fentartása fekszik szívéen: e béke kihirdetése akkorra halasztassék, midőn a császár azt az ország veszedelme nélkül megtörténhetőnek ítélendi.

28. Ha a császár és Ferdinánd férfi maradékainak magaszakad, az ország János férfi maradékaira szálland; ezek hiában a nemzet királyválasztási joga ismét érvényre jut.

29. Ha János a maga birtokából ellenségei által elűzetnék, Károly és Ferdinánd közösen gondoskodnak illő eltartásáról.

30. Az egész országban egy közös nádor választassék; a többi hivatalokat és méltóságokat mindegyik király tetszése szerint tölteni be stb.

XXXI.

Jánost hihetőleg az is ösztönözte a béke mennél elébbi megkötésére, mivel sógorának, Zsigmond lengyel királynak Sforza Bonával kötött második házasságában nemzett Izabella leányát óhajtá nőül venni; a lengyel király pedig feltételül tűzte ki, hogy János a császártól és a római királytól is elismertessék magyar királyul. De bár ez a békekötéssel megtörtént, Jánosnak az 1538-ki év folytán nem volt ideje házasságról gondolkodnia.

Szulejmán az engedetlen Rares Péter moldvai vajdát megbüntetni szándékozván, nagy sereggel készült jőni az

aldunai tartományokba; s János tudósításai akképen hangzottak, hogy a török, ki a nagyváradi békének minden titkolódzás daczára is vette hírét, reá is boszús, s méltán tarthat, hogy a szomszéd Moldvából Erdélybe is átsap. A veszély tehát, melytől Frater György eleve is tartott, elébb beállott, mintsem gondolta. Bizonyos híreket azonban, bár miként igyekezett is, nem kaphatott Szulejmán szándékairól. A török moldvai hadjárata fölött már a tavasz elején sem volt ugyan kétsége; s „hogy Szulejmán János iránt is haragos indulattal viseltetik, mivelhogy ez a keresztény fejedelmek szent szövetségébe állott s Ferdinánddal békét kötött“, szinte bizonyos hírül vette¹⁾. De miként fogja magát Szulejmán viselni János irányában, eleve nem volt képes kinyomozni.

Magának ez iránt biztosabb híreket szerzendő, a miniszter Nagy Kelemen, a maga nemes szolgáját lóvásárlás ürügye alatt Istram bég szandzsákhoz küldötte. De ennek sem sikerült megszerezni a kívánt tudósítást. A szandzsák igen barátságosnak mutatta ugyan magát a kincstárnok iránt, s négy lovat ajándékkül küldött neki a vett ajándok viszonzásául; de oly szorosán őriztette az ügynököt, hogy az nappal ki sem mehetett szállásáról. Mind az, mit Nagy Kelemen kifürkészhetett, csak annyiból állott, miképen azon hír szárnyal a törökök közt, hogy Ferdinánd és János személyesen találkoztak Visegrádon, s egymással szövetséget kötöttek; miért János általában hálátlanságról vádoltatik. Haza fordultában is egész a határokig kísértette őt a szandzsák, még így is csak éjjel engedtetett meg útját folytatnia²⁾.

A miniszter azonban, nem lévén a félszabályok embere, e bizonytalanságban Szulejmán indulata s szándékairól, minden-

¹⁾ Veráncsics, Bogansius Miklóshoz. Torda, 1538. aug. 9. Katona: 20, 1142.

²⁾ Baranyai Mátyás, Nádasy Tamáshoz. Praynál: Epist. Proc. 2, 73.

esetre oly készüléteket tőn, hogy őt, ha netalán Erdélyt is megtámadná, szép erővel fogadhassa. Munkássága s erélye még a különben természeténél fogva hanyag, könnyelmű, időzni szerető királyt is felvillanyozta. A császár és Ferdinánd a veszélyről értesítettvén, felkérettek, hogy a szövetségben kikötött segélyt mennél előbb kiállítsák. A várak kiigazítottak, eleséggel, lőszerrel s őrséggel bőségesen elláttattak. A nemesség ősi módon felkelésre szóllíttatott. Majláth István és Balassa Imre erdélyi vajdáknek meghagyatott, hogy a szorosokat Moldva és Havasföld felől megerősítsék, Brassót és Szebent, mivel a szászokban bízni nem lehet, magyar őrséggel lássák el. Rendelet bocsáttatott az országba, hogy a vének, gyermekek, asszonyok az első felszólításra a legközelebbi kulcsos városokba vonúljanak, s minden takarmány és eleség, mi el nem szállítható, a török közeledtére elégettessék. A hadsereg oly erélylyel gyűjtetett, miképen reményleni lehetett, hogy Ferdinánd segélyhadaival a száz ezeret megközelítendi; mert a ki csak fegyvert foghatott, valamennyi köteleztetett a külön helyeken felállított táborokba szállani¹⁾.

És „mind ezen rendeletek s tanácsoknak lelke és szeleme, mind ezen roppant készüléteknek eszköze, végrehajtója Frater György vala“, úgymond az iránta különben épen nem barátságos indulatú Veráncsics Antal. Az erélyes miniszter által föllekesített király maga s minden alattvalói eltökélték magokat, inkább dicsőséggel meghalniok, mintsem ismét a török kegyelmétől függeniök.

Augustus közepén tudósítás érkezett János udvarába, hogy Ferdinánd Laszkó Jeromos vezérlete alatt hét ezer labanczot, három ezer veterán spanyolt, ugyanannyi magyar huszárt indított meg a Dunán János segedelmére, s e had már Buda

¹⁾ Veráncsics, Katonánál i. h.

felé közelget; maga Laszkó a kincstartóval a hadak élelmezése, táborozása stb. iránt értekezendő, a sereget megelőzve, pár nap múlva János udvarában leend. E hír új lelkesedésre, buzgalomra ébreszté az országot. „Nincs senki — így ír Veráncsics¹⁾, ki most a hitért és hazáért, a szabadságért és javaiért a törökkel szembe szállani ne merne, ne kívánna.“

Laszkó néhány nap múlva csakugyan megérkezett, s némi szükséges értekezletek után, melyekben elhatározott, hogy hadaival september közepén Erdélyben legyen, augusztus 28-kán utazott vissza seregéhez. A kincstárnok ennek élelmezésére egyebek közt két ezer ökröt hajtattott elébe.

Laszkó még János udvarában értekezik vala, midőn augusztus 25-kén Radul havasalföldi vajdától, ki, szintűgy mint a moldvai vajda, egyetértésben működött Jánossal, hírnök érkezik a királyhoz, hogy Szulejmán Oblucizánál roppant seregével már átkelt a Dunán. E hír vételére a népfelkelés régi jelvénye, a véres kard, egész Erdélyben körülhordoztatott, intő a népet, hogy a kibocsátott rendeletek szerint táborba szálljon²⁾.

Ezalatt Radul vajda alázatosan hódolt bojárjaival Szulejmánnak, ki egyenesen Szucsavának, a moldvai vajda székhelyének tartott seregével. Péter vajda, bojárjai hűtlenségétől tartván, s erejét az ellentállásra különben is csekélynek érezvén, futással menekült meg, minden kincseit Szulejmánnak hagyván martalékkül. Ő három várat, Csicsót, Küküllőt és Bálványost régtől fogva birta volt Erdélyben, s most ezek egyikében, a Szamos partján, Dézs és Besztercze közt fekvő Csicsó várban keresett menedéket, melyhez Moldvából csak a könnyen védhető borgói szoroson juthatni.

¹⁾ Jakobinus Jeremiáshoz, augusztus 21. Statileochoz augusztus 28. i. h. 1146. és kövv.

²⁾ Ugyanaz augusztus 26. id. h.

De Szulejmán megelégedvén avval, hogy az elfutottnak testvérét Istvánt emelte vajdává, őt nem követte menhelyére. Jánoshoz mindazáltal, kinek készületeiről értesült, egy csauszt küldte Szucsavából, ki által hálátlanságát szemére vetvén, haragja következményeivel fenyegette; meghagyván neki egyszersmind, hogy a megfutott vajdát azonnal ostrom alá vegye, s elfogván, hozzá küldje. De ugyanazon időben egy titkos hírnök is érkezett a Frater György ajándékai által rég lekötelezett Lufti nagyvezértől, tudtára adó Jánosnak, hogy a szultán ezúttal nem szándékozik ugyan megtámadni Erdélyt; de haragjának megengesztelése végett szükség, hogy János magát megalázza, hadi készületeit kimentse s jelentékenyebb ajándékokat küldjön.

A választásban, a dacz és háború, vagy pillanatnyi meghajolás közt, sem János sem minisztere nem habozott. A püspököt általában azon elv vezette cselekvései s elhatározásaiban, hogy mindig azon eszközöket ragadja meg, melyek a létező körülmények közt minden egyéb mellék-tekintetek nélkül legbiztosabban vezettek célra. Bár mily nagy volt is tehát a nemzet lelkesedése a török ellen: oktalanságnak tartá, az ország sorsát a harc szerencséjére bízni, midőn azt némi alázatos szó, némi, bár hazudsággal vegyes mentség, s a háború költségeinél és az ellenség pusztításainál sokkal kevesebbre menő ajándékok biztosíthatják. Takarékosága által a kincstár elég telve volt ugyan arra, hogy belőle a legfényesebb ajándékot is rögtön kiállíthassa. De ő előrelátó, gondos gazda volt, s azt hívé, az ellenség pusztításának mellőzéseért az ország méltán fizethet s örömet is fizetend némi adót. A rendek tehát azonnal Kolozsvárra gyűjtettek. A királyi előadások szerint 300 ezer forint vala küldendő a szultánnak ajándokul; ennek harmad részét János saját kincstárából ígérte kiadatni; a más kétharmad a rendek által Erdélyre s a magyarországi

részekre vettetett ki. A követ által, ki az ajándok egy részét azonnal megvitte, János biztosítá Szulejmánt, hogy hadi készületeit nem ellene, hanem Péter vajda ellen tette, kit Csicsó várában immár ostrom alá vétetett; az ajándok hátra lévő részét nem sokára megküldeni igérvén Konstantinápolyba.

Szulejmán, kire az ajándékokban bizonyosan most is bőven részesített Lufti vezér, s némileg tán Jánosnak összegyűjtött nagy ereje s a könnyen védhető tartomány helykörülményei is hatottak, a követséget kegyelmesen fogadta, s azon parancssal bocsátotta haza, hogy Péter vajdát kézre kerítvén, Konstantinápolyba küldeni el ne mulasztja ¹⁾.

Mire Ferdinánd segélyhadai, — nem ugyan az ígért számmal, hanem csak 3000 spanyol s néhány zászlóalj huszár, Debreczenbe érkeztek, Szulejmán már vissza indította volt táborát; minek következtében a spanyolok is visszavezetettek. Péter vajdát Csicsóban maga Frater György fogta ostrom alá, ki aztán magát a következő év elején kegyelemre meg is adta. A miniszter meglegedett avval, hogy a vajda két más vára, Bálványos és Küküllő lefoglaltatott, Csicsóba pedig magyar őrség tétetett; magát Pétert könnyű őrizet alatt hagyta ott családjával; mert ha csak általában elkerülhető, nem szándékozott őt kiadni a töröknek.

XXXII.

János a veszélytől ekként megszabadulván, Statileo erdélyi püspököt, ki elébb már a János által eddigelé kine-

---

¹⁾ Veráncsics: De reb. gest. Joannis. Kovachichnál: Script. min. 2, 63. kövv. Katonánál: 20, 1160. Constit. DD. nobilium Transilv. Edernél: Script. rer. Trans. 2, 173. Zermegh: Schwandtnernél 2, 412.

vezett püspökök megerősítettése végett Rómában is járt¹⁾, november elején Ferencz francia királyhoz utasítá²⁾. Mi volt légyen Statileo megbízása, bizonytalan; valószínűleg közbenjárását kérte fel a portánál.

Épen azon időben, midőn Statileo útnak indúlt, érkezett meg Frangepán Toledóban a császárnál, hogy bemutassa neki a békeokmányt és szükség esetére segedelmét szorgalmazza a török ellen. A békét a császár, mint közbenjáró, november 22-kén kelt okmányában erősítette meg, s Frangepánt ezenkívül egy levéllel bocsátá vissza Jánoshoz, melyben nem csak örömét nyilvánította a szerződés létrejöttén, hanem ígéretet is tőn neki, hogy mind maga szárazon és tengeren teljes erejével készülend, mind a többi keresztény fejedelmeket is egyesíteni ügyekezendik a török ellen, s a német fejedelmekhez, segélyök kieszközlése végett, a lundeni érseket immár el is küldötte³⁾.

A császárnak valóban volt is egy ideig szándokában, a török ellen személyes vezérlete alatt intézni mind tengeren mind szárazon hadjáratot, bár mennyire ügyekezett is őt erről lebeszélni testvére Mária királyné, ki azt óhajtá, hogy a császár inkább Németországra, a vallási viszályok teljes elfojtására, s a birodalmi béke megszilárdítására fordítaná gondjait⁴⁾.

Midőn a nizzai béke a pápa közbenjárása által a császár és francia király közt 1538-ki február 8-kán megkötöttett: e fejedelmek közt, kikhez még Velence s más keresztény

1) Rorarius követsége Ferdinándhoz. 1538. jul. 4. Brüsseli levéltár.

2) János a francia királyhoz. Torda, 1538. november 1. Montmorency-hez. Szeben, november 11. Pray: Epist. Proc. 2, 71.

3) A császár levele János királyhoz. Toledo, 1538. november. Brüsseli levéltár.

4) Mária a császárhoz. 1538. augusztus 10. Lanznál: Corresp. des Kaisers Karl V. 2, 289.

hatalmak is csatlakoztak, egyszersmind egy szövetség is létesült egy általános hadjáratra a török ellen. E szándok megvalósulása, s a hadjáratnak, miként remélni lehet, jó kimenetele, nagy fordulatot hozott volna elő Magyarországnak történelmében. S ez iránt egy ideig nagy reményekkel is kecsegtették magukat a magyarok¹⁾, kivált miután a pápa Rorari Jeromost a nyár derekán Ferdinándnál és Jánosnál követségben járatta, egyebek közt a végett is, hogy velök ezen általános hadjáratról értekezzenek²⁾. Lehet, hogy ez ügyben járt De Goys francia követ is János udvarában, Statileo erdélyi püspök viszont a francia királynál 1538 őszén³⁾.

Talán maga János király is e reményben határozta el végre magát a házasságra⁴⁾, s tartotta menyekzőjét 1539-ki február utolsó napjaiban Izabellával, Zsigmond lengyel király és Bona királyné leányával, az ország és kormány dolgait a mézes hetek alatt még inkább, mint az előtt, a kincstartó miniszter gondjaira hagyván.

XXXIII.

Ferdinándot azonban János házassága nagy aggodalomba ejtette a nagyváradi béke végrehajtása s kivált a maga örökösége iránt János ország részében; miáltal indítatva több ízben is sürgette Jánosnál a béke kihirdetetését és némely pontjainak végrehajtását; de mind sikeretlenül.

¹⁾ Veráncsics 1538. október 12. Katonánál: 20, 1160.

²⁾ Instructio pro Hieron. Rorario oratore ad Ferdinand. regem. Lucca 1538. jul. 4. Papiers d'État du Cardinal de Granvelle. 2, 537.

³⁾ János levelei a francia királyhoz és Montmorencyhez Praynál: Ep. Proc. 2, 71. és kövv.

⁴⁾ Jovius Lib. 39. l. 349. (1552-ki florencziai kiad.) azt állítja, hogy magának nem volt kedve házasodni, s csak tanácsosai vették reá.

Az 1538-ban Magyarországra nézve oly kecsegtető körülmények 1539 folytatában nagyon megváltoztak. A keresztény fejedelmek hadjárata iránt a török ellen mindinkább tünedezni kezdtek a remények. Osztozott-e e reményekben elébb Frater György is, bizonytalan: arról mindazáltal alig kételkedhetünk, miképen ő jobban ismerte a francia király kormánypolitikáját, mintsem hogy valaha hitte volna, hogy ő hajlandó lesz a Habsburg fejedelmi ház érdekében régi szövetségese, a török ellen, háborút viselni. Az év folytatában kiábrándultak e tekintetben a Ferdinánd-pártiak is, kik tán előbb biztak volt a francziában ¹⁾. Frater György pedig ügynökei által, kiket a külföldön mindenfelé tartott, korán értesült, hogy a francia király és Velence a pápa által alkotott szövetségből már tényleg kiléptek, s a viszályok és háború anyaga újra gyűl a császár és Ferencz király között.

A császár ígéreteinek teljesültében is, melyeket tőle Fransepán érsek hozott, hamar elvesztette Frater György a maga reményeit. A smalkaldi szövetség tagjai a császár által hozzájuk küldött lundeni érsek felszólítására csak azon feltétel alatt ígértek segélyt, ha a császár elébb a vallási viszályokat egy általános béke által megszünteti, s az új vallásfelekezeteknek szabadságot biztosít. A birodalom rendei sokat beszéltek; de nagy buzgalmat tetemesb segély nyújtására ők sem mutattak. Még a csehek és más örökös tartományok rendei is csak saját hazájok határainak védelmére kívántak szorítkozni ²⁾. Mind ezt pedig jól tudta volt a váradi püspök, ha tán nem is magától a lundeni érsektől, kivel egyébiránt a béke megkötése óta barátságosabb viszonyban állott; de bizonyosan a smalkaldi szövetség tagjaitól, kiknél mindig voltak ügynökei, és a bajor

¹⁾ Thurzó Elek, Nádasdyhoz. Pray: Epist. Proc. 2, 76.

²⁾ A lundeni érsek, Mária királynéhoz. Frankfurt, 1539. april 12. Brüss. levéltár.

fejedelemtől, ki Erdélyben ez évek alatt némi bányákat kezdett műveltetni, s János udvarával e miatt is sűrűbb közlekedésben állott¹⁾. Már pedig arról teljesen meg volt győződve, hogy a császár egyáltalában nem lesz hajlandó a reformatiót, eddigi törekvéseinek s egész kormánypolitikájának ellenére, felszabadítani a birodalomban; s inkább egészen felhagy szándokaival a török hadjáratra nézve, mintsem a smalkaldi szövetség kívánatait teljesítse.

Igy állván a dolgok, Frater György mindinkább meggyőződött, hogy a nagyváradi békekötés, ha a török valóban ellenséggé válnék, egyáltalában nem képes biztosítani az ország fenmaradását; meggyőződött, hogy az ország java s fenmaradhatása a török jó indulatát, barátságát fentartani, ha különben nem lehet, a váradi béke daczára is, múlhatatlanul megkívánja. A béke kihirdetésére ennél fogva, mi a török haragját kétségtelenül fölingerlené, Ferdinánd minden sürgetései mellett sem volt hajlandó.

Ferdinánd tehát, minthogy a béke kihirdetése, a szerződés szerint, a császár ítéletétől volt felfüggesztve, látván, hogy Jánosnál czélt nem érhet, annak kieszközlése végett a császárt sürgette. Károly, engedvén öcscse unszolásainak, dr. Held Mátyást bizta meg, értekezni ez iránt János biztosaival. A találkozás Németújhelyben (Neustadt) történt János részéről, Frangepán lévén kiküldetve. De az értekezlet sikerre nem vezethetett. János egyebek közt azt üzente Frangepán által Ferdinándnak hogy, miután jelentékeny segély bizonyossága nélkül a békét kihirdettetni annyi volna, mint magát országából a török által kiűzetni: biztosítsa őt Ferdinánd mindenek

---

¹⁾ A bajor fejedelem által Jánoshoz küldött, de Ferdinánd által elfogott Eckel Márton vallomásai 1535. október 8., s a nála lefoglalt irományok Brüss. levélt.

előtt öröksége birtokában, s e feltétel alatt kész a békét akár Konstantinápolyban kihirdettetni.

Held Frangepánnal Németújhelyben semmit sem végezhetvén, Ferdinánd kívánsága szerint, utóbb maga ment János udvarába hogy, ha mást nem, legalább azt eszközölje ki, hogy János, hivatalnokainak meghiteltetése által, a Ferdinánd örökösödéséről szóló pontokat újabban biztosítsa. Hihetőleg némi hírek kezdének már szárnyalni, bár még idő előtt, Izabella királyné viselő voltáról, s azon gondolat aggasztá Ferdinándot hogy, ha netalán fia születnék, János végkép elállhat a békétől.

De Held Mátyás, János udvarában sem érthette célját. A kincstárnok-miniszter, kifejtvén előtte a körülményeket, egyenesen kijelenté neki hogy, míg háború esetére, mit a béke kihirdetése mulhatlanul maga után vonna, a birodalomból biztos és elégséges hadsegély nem várható: királya mindaddig egyáltalában nem teljesítheti Ferdinánd kívánságát. Held csak azt sem bírta tőle kieszközleni, hogy ő, a kincstárnok, maga és tanácsos társai a béke megtartására esküt mondjanak ¹⁾.

Frater György megcsalatkozván reményeiben, melyeket a béke megkötésekor a császár és a birodalom segélyébe helyezett: újabban czélul tűzte ki magának: a törököt teljesen megengesztelni, vele a régi barátságos viszonyt helyreállítani; és, tanácsai szerint, János ez iránt mind a francia mind a lengyel király által tett is most némi lépéseket ²⁾.

Zsigmond, lengyel király, veje ügyében követséget küldött a portára. Ajasz basa egyebek közt kérdezé a követet: igaz-e, hogy királya a maga leányát nőül adta Jánoshoz? És midőn a követ ezt bizonyítaná, erősen kikelt János ellen, hogy

¹⁾ Thurzó, Nádasdyhoz. Ep. Proc. 2, 76. Buchholtz: 5, 120. Bethlen: 309.

²⁾ Epist. Proc. u. o.

a szultánnal kötött szövetséget megszegte s annak ellenségeihez szövetkezett; miért is a szultán semmit sem akar többé hallani Jánosról, sőt nemsokára hadjáratot intézend ellene, hogy őt megbüntesse. A követ kérdésére pedig: vajjon egyáltalában nem lehetne-e tehát megengesztelni a szultánt? — azt felelte a basa: ez csak úgy lehetséges, ha János ez iránt gyorsan megteszi a kellő lépéseket; s mindenek felett, ha azon pénzöszeveget, melyet a szultánnak Moldvában ígért, de egészen még le nem fizetett, haladéktalanul megküldi, s Péter moldvai vajdát is kézhez szolgáltatja.

Minthogy a lengyel követ Konstantinápolyból visszajövet e válaszszal János udvarába is betért: Ferdinánd, ki épen ez időben járatta ott Held Mátyást, azt kezdé gyanítani, hogy a lengyel király maga is támogatja vejét vonakodásában, a béke föltételeit végrehajtani. E végett még az ősz kezdetén Herbersteint Krakóba küldé, s általa komoly előterjesztést tőn Zsigmond előtt. Ha a béke kihirdettetnék, úgy monda egyebek közt a követ, s a keresztény fejedelmek szövetsége nyilvánossá lenne, a törököt is könnyebb volna állandó békére indítani, mitől ez most csak azért vonakodik, mivel azt hiszi, hogy a régi viszályok megújúlnak.

Zsigmond király őszintén elbeszélte Herbersteinnak, miért járt követe Konstantinápolyban, s mit mondott Ajasz basa vejére nézve; s biztosítá Ferdinándot, miképen ő nem arra intette légyen vejét, hogy a törökkel a többi keresztény fejedelmektől különválna alkudozzék; hanem arra, hogy idején gondoskodjék a maga védelméről. Egyébiránt ő szívesen megintendi vejét, hogy a békét hajtsa végre. — Ezt Zsigmond valóban meg is tette október 8-kán kelt levelében.

János e levelet vévén, Veráncsicsot oly válaszszal küldé Krakóba: miképen a császár és Ferdinánd a béke tárgyalásakor egy hadsereget ígérte felállítani az ország védelmére;

s míg ez meg nem történik, addig ő a béke kihirdetése által nem teheti ki magát és országát a török boszújának. Mihelyt ellenben ennek védelmére elég erőt látand, a békét örömmel kihirdeti; mert maga is megúnta a bizonytalan és költséges viszonyt a törökkel. A császár most Németalföldre váratik, s ő követet küldend hozzá, és bizván igazságszeretetében, kész az ügyet egészen az ő ítéletére hagyni.

Ferdinánd e felelettel, melyet Zsigmond azonnal tudtára adott, teljesen megelégedett, s kijelenté válaszában, hogy neki sem volt soha szándéka, Jánost nem kedvező körülmények közt is kényszeríteni a béke kihirdetésére. A császár ítéletét ő is örömet elfogadja. Reményli egyébiránt, hogy a szükséges haderő most, miután a császár Németországba jövend, ki fog állíttatni. E végett ő személyesen is fog találkozni a császárral; s kívánja, János is küldjön hozzá követeket. Csak aztán, ha meglesz a haderő, János is komolyan készüljön a háborúra; mert ha ő csak kincseket gyűjt s az ország védelme egymagára, Ferdinándra, nehezednék: a viszony annál aránytalanabb volna, minthogy János különben is gazdagabb s népe-sebb részét bírja az országnak. De, végre, ha a béke tüstént nem hirdettetik is ki, méltán kívánja, hogy annak teljesíthető pontjai már most végrehajtassanak, s különösen, hogy János tanácsosai annak megtartására esküt mondjanak.

Azonban mind ezen ígérek s biztatások, miszerint az ország védelmére szükséges haderő a császár által ki fog állíttatni, már hiú szavak voltak. Ferdinánd maga legjobban tudhatá, hogy a keresztény fejedelmek szövetségétől, mely már felbomlott, épen oly kevés segedelem várható, mint a birodalom rendeitől, kik elébb saját hazájok békéjét s vallásuk szabadságát kívánták biztosíttatni.

E viszonyokhoz, melyeket igen jól ismert János király minisztere, járúlt még az is, hogy Laszkó Jeromos, Ferdinánd

által 1539 őszén Konstantinápolyba küldetvén¹⁾, bár ott Szulejmán által igen rosszul fogadtatott, a basáknál, kiket ajándékai által igyekezett megnyerni, igen ellenséges szellemben működött János ellen. Akár Ferdinánd megbiztából, akár azon kívül tette is ezt, — mert Laszkó ismeretes volt arról, hogy megbizásán kívül a maga esztől is gyakran tesz egynémit, — Frater Györgyöt igen aggasztá eljárása. Laszkó ugyanis a nagyváradi béke föltételeiről teljes tudósítást adott a basáknak; sőt oda is működött hogy, ha János e miatt országából elűzetik, — mire őket maga is ösztönzé — annak birtokát Szulejmán évi adófizetés feltétele alatt, Ferdinándnak engedje át. Frater Györgynek mind erről biztos tudósításai voltak; sőt híre járt annak is, miképen Laszkó még arra is ösztönözte légyen a törököt, hogy jutalmat tegyen ki János fejére²⁾.

XXXIV.

E körülmények közt a teendők iránt nem lehetett haboznia Frater Györgynek: az ország és királya érdekei oly politikát tűztek ki elébe, mely szerint, míg a német birodalom ügyei más fordulatot nem vesznek, egy részről a barátságot a császár és Ferdinánd irányában megőrizni, másról a törököt is megengesztelni, lőn nehéz feladatává. Ez utóbbi tekintetében, úgy látszik, maga szándékozott, akár önként, akár királya kívánsága szerint, megvinni, egy fényes követség élén, az ígért ajándokot. Gondja volt legalább reá, hogy

¹⁾ A megbízó levél kelt 1539-ki szeptember 8. Értelme az volt: engedné meg Szulejmán, hogy Ferdinánd Jánost, ha a béke feltételeit meg nem tartja, megbüntethesse s országából elűzhesse, s ez Ferdinándra szálljon. — Ferdinánd levele a császárhoz. Gent, 1540. május végén.

²⁾ Veráncsics 1540. február 9. Katonánál: 20, 1310. Jovius Lib. 39, 349.

ennek híre terjedjen, ezt higyük Konstantinápolyban; mi végett 1540 elején egy hírnököt küldött a portára, ki által egyszermind azt is megütente, hogy Péter moldvai vajda nemsokára elküldetik Konstantinápolyba.

A vajda kiadását, bár a török azt már több ízben kívánta, mindeddig halasztotta a kincstárnok, attól tartván, hogy a vajda, ki János udvarának viszonyairól sokat tudott, s utolsó lázadására is onnan vett legtöbb ösztönzést, árulkodni fog a portán királya ellen. Most azonban már oly sürgető lett ez iránt a török kívánata, hogy azt mellőzni vagy halasztani teljességgel nem lehetett. Voltak, kik az országtanácsban azt javasláék, hogy lassan működő méreg adassék be neki, mely őt, ha majd Konstantinápolyba vitetik, ut közben ölje meg. Még maga Veráncsics Antal sem mutatott nagy idegenséget a tény végrehajtásától, s avval látszik igazolni a tanácsot, nehogy a vajda a magyar ügyeknek árthasson a töröknél, kivel, úgymond, nem bánhatunk úgy, miként akarunk, hanem bánunk kell, miként lehet, ravaszság és fondorlat által¹⁾.

De a miniszter nem egyezett meg az embertelen javaslatban; s bízva rábeszélő tehetségében, személyesen kívánt a vajdával szólni s végezni, mi előtt elszállíttatnék. És, úgy látszik, sikerült is neki lekötelezni a vajdát, hogy a királynak ne ártson a török előtt. Annyi bizonyos, hogy a vajda, elszállíttatása után nemsokára azt izente neki, hogy a szultán által reménye fölött kegyelmesen fogadtatott, s rövid idő alatt helyreállíttatását is reményli vajdaságában.

Köz hír szerint a kincstartó kétszázezer frotot vala viendő a portára; elutazását azonban mind későbbre halogatta. A takarékos miniszter nem örömet eresztette ki kezeiből az

¹⁾ Veráncsics, öcscséhez, Mihályhoz. 1540. február 4 és 25. Katonánál: 20, 1305. 1312.

akkoron nagy öszveget, mely szükség esetében oly hasznossá válhata az ország védelmében. Többször sikerült már, különösen akkor is, midőn Szulejmán Gritti halála miatt oly boszús volt, addig tartani pusztá igéretekkel s biztatásokkal, míg végre az ígélet teljesítése feledésbe merült. Ezt remélte talán jelenleg is. Minden esetre bevárni akarta, mit végzend Ferdinánd, személyes találkozására alkalmával, a császárral. Minden ravaszságát működésbe tette ennél fogva, hogy a törököt, még legalább az 1540-dik év nyarán jó szavakkal s igéretekkel nyugtassa meg¹⁾. E végett a francia király közbenjárása is újabban igénybe vétetett: Statileo, erdélyi püspök, midőn Ferdinánd kívánsága szerint a béke kihirdetésének ügyében a császárhoz küldetett, utasítást vőn, Franciaországban menni keresztül, ott Ferencz királylyal értekezni, s mit avval végezende, szorosán ahhoz tartania magát a császárral leendő értekezletében²⁾.

XXXV.

Mialatt János király ifjú nejével a házas élet örömeit élvezé, minisztere pedig említett diplomatai működéseivel foglalkodott, egy váratlan zivatar emelkedett János ellen, mely, kevésen múlt, hogy őt végveszélybe nem ejtette; s melyből őt ismét csak miniszterének erélye, gyorsasága mentette meg. E veszély egy messze elágazó összeesküvésből származott, melynek egyes szálai Magyar- és Horvátországban, sőt Bécsben s Ferdinánd örökös tartományaiiban is szétágazának, csomója pedig Erdélyben, a két vajda, Majláth István és Balassa Imre kezében létezett.

¹⁾ Veráncsics levelei 1540. február 9, 11. marczius 7. 12. Katona: 20, 1310. 1312.

²⁾ János király Statileohoz 1540. május 25. Pray: Epist. Proc. 2, 82.

Az összeesküvésnek két külön ága és célja volt: az egyik, mely Magyarországra s Erdélyre szorítkozott, János megbuktatását célozta; a másik, mely az örökös tartományokban messze szétágazott, Ferdinánd ellen volt intézve. Amannak kezdetül s némileg eszközül kell vala szolgálni emennek sikerítésére. Végeztélja mind a kettőnek nem kevesebb volt, mint Magyarországból, Erdélyből s az osztrák ház örökös tartományaiból egy a schweiczihoz hasonló szövetséges köztársaságot alkotni, melyben külön nemzeti s népszerű kormányok alatt a lelkiösmeret szabadsága kikiáltassék, s a török barátsága, vagy legalább betöréseinek mellőzése, Lengyelország példájára, évi adófizetéssel váltassék meg.

Így fogták fel e mozgalmakat legalább azoknak ellenei mind János mind Ferdinánd pártján. Eleve ki kell azonban jelentenünk, hogy e mozgalmak, ha valóban az volt is céljuk, mit elleneik tudósításai szerint állítánk, még oly igen határozatlanok valának, hogy inkább csak vágyaknak, forrongásnak, mint tulajdonképeni összeesküvésnek nevezhetők. Csak az erdélyiek tettek erre nézve kivételt, mit, mint alább látandjuk, sajátos külön okok idéztek elő.

E tervekben, melyek Ferdinánd számos mind magyar, mind német és szláv alattvalóinak agyában forrongtak, fő mozzanatként három indok tűnik elő: a vallási viszonyok, a köztársasági kormányzatnak magával a reformatióval terjedő eszméi, s az úgynevezett „török adók“ súlya.

Ferdinánd szigorúan római katolikus irányú lévén, legfőbb törekvései egyikéül, bátyjának, Károly császárnak, példájára, az új tanok elnyomását és kiirtását tűzte ki magának; minél fogva kormányával mind azok elégtelenek voltak, kik az új tanokat elfogadták. Ezeknek száma pedig nem volt kicsiny. Soraikban álltak, a Bernsteinok által vezetve, a legtöbb morva és cseh urak; soraikban, az egy Fürstenbergin

kivül, valamennyi sléziai hercegek, kiknek élén a ligniczi herceg létezett; soraikban a több sléziai és morva, osztrák és stájer rendek nagyobb része; sőt ezekkel, tudósítónk szerint, még Hoffmann János, Ferdinánd kincstárnoka is összekötésben létezett.

Az elégtelenek számát nevelték a folytonos adózások a török háborúra, melyek annál nagyobb ellenszenvet ébresztének, mivel a nagy áldozatoknak súlyos voltak daczára, eddigelé semmi sikere sem mutatkozott. Köztök is mind szélesebben elterjedt tehát azon eszme, mely Magyarországon és Erdélyben annyi pártolóra talált: miszerint, tudniillik, e tartományok jólétére s nyugalma leghasznosabb volna, követni a lengyelek példáját, s a török betöréseit és pusztításait évi adófizetéssel váltani meg; mi, a fölött, hogy biztosabb s így czélszerűbb volna, még sokkal kevesebbe is kerülne, mint a török elleni védelem eszközeire a kormány által szedett adó.

Míg az urakra s nemesekre kivált e két indok hatott: a városokban ezeken kívül még a schweicziak példájára felállítandó köztársasági kormányzat is lebegett sokaknak szeme előtt. „Tartani lehetett, — úgymond tudósítónk¹⁾ — hogy a városok nagyobb része a schweicziakhoz csatlakozik; s ha még aztán ezek példáját néhány püspök és gróf is követi: e módon a népi kormányzat meg fog alapíttatni.“ Az urakra és nemesekre nézve e példát csábítóvá az tehette, hogy a vallás szabadságának kikiáltására, és a törökkel kötendő egyességre e kormányforma nyújthatott legjobb alkalmat; s azon felül még azt is remélhették, hogy e köztársaságnak ők lesznek vezetőivé.

E czélok elérése végett a cseh, morva, osztrák, sléziai és stájer rendek között egy idő óta számos titkos szövetezé-

¹⁾ Scepper emlékirata a császárhoz. Brüsseli levéltár.

sek létesültek. E szövetségesek aztán a szász és hesseni fejedelmekkel, s a smalkaldi párt tagjaival is szövetséget kötöttek mind azok ellen, kik őket akár vallási, akár más okból megtámadnák; valamint a török ellen is, ha vele az évi adó fölött megegyezni nem lehetne. E szövetség legbuzgóbb előmozdítója volt a ligniczi herczeg. A szövetség pontjai azonban nem csak az említett, hanem más célokból is, és bár mi nemzetbelinek rést engedtek a szövetségbe lépni: mi által az hatalmas eszközzé lőn, az osztrák tartományokat Ferdinánd ellen fellázítani, s a magyarokhoz csatlakozva, a töröknek pedig ezekkel együtt adót fizetve, szabadságukat kikiáltani¹⁾.

XXXVI.

Ezen eszmék mind a vallási szabadságra, mind a töröknek fizetendő adóra nézve Magyarorszáiban is szélesen el voltak terjedve; minélfogva ama „liga“ itt valószínűleg számos pártolóra talált és sok tagot számlált. De halljuk erről a szemtanúkat.

„Julius 13-kán (1540-ben) Erdélyből Egerbe visszatérvén, — úgymond Scepper Cornel, császári követ²⁾ — többször beszélgettem Frangepán kalocsai érsekkel s egri püspökkel a felől, miképen utamban a népet s még inkább a nemeseket, majdnem mindenütt elmaszlagítva találtam a hitünkkel ellenkező

¹⁾ „Etoit le vray moien pour revolter les pays Daustrice et adherents contre le roy, et eulx joindre a la dicte lighe ensemble les Hongrois voisins . . . Mectre en execution leur damnable jntention contre sa Mte et se faire libre et joindre ensemble toute la masse desdicts pays, et pour icelle payer au turcq quelque tribut.“ Scepper az idézett emlékiratban.

²⁾ Emlékiratában a császárhoz, mely, mint látszik, 1541 vagy a következő évben kelt. Brüsseli levéltár.

tanok által. A lelkészek és iskolatanítók, kikkel a latin nyelv végett érintkezésbe jöttem volt, csaknem mindnyájan Melancthon Fülöp iskolájából kerültek ki; minek én rosz következményeit látom.

„Az érsek erre azt válaszolá, hogy a magyarok valóban majdnem mindnyájan, úgy azok, kik a római király, mint azok, kik János király pártjához tartoznak, egészen elpártoltak a hittől, és sem istenre, sem a szentekre nem gondolnak többé; sőt elcsábítani törekednek a népet is, mely eddigelé nem volt még annyira, mint az urak, elmételyesedve; hozzáadván, miképen az volna szándékuk, hogy a templomokat lerontsák, a papokat elűzzék, s az egyházak javait elfoglalván, azokat részben magok használják, részben a töröknek fizetendő adóra fordítsák. . . . És hogy a magyarok példáját azután Slézia, Morva és Ausztria rendei is hajlandók követni, romlására a római királynak, ha ez jobban nem gondoskodik, mint eddigelé. . . . Tudja bizonyosan, hogy Ausztria, Morva- és Csehország valamennyi főbbjei, különösen azok, kikkel a király legtöbb jót tett, nem törekednek egyébire, mint saját hatalmuk növelésére s ő felsége kárára, félvén, hogy egykoron majd számot kérend tőlök sáfárkodásukról . . . ; hogy többen közölök megboszulni vágnak a Katzianer Jánoson elkövetett gyalázatot, ki rokonuk és szövetségesök volt. Ezeknek hatalmát könnyen megítélhetni abból, hogy Katzianert, midőn Bécsben fogságban volt, szabadon bocsátották, és mégis büntetlenek maradtak: miből gyanítani lehet, hogy azok nem mások, mint magok a királyt környező főemberek. Hasonlókép, hogy némelyek e nagyok közül még nem feledték el apáik és rokonaik halálát, kik a király uralkodásának kezdetén Németújhelyt kivégeztettek. Ezek közül többen be vannak maszlagítva ama szerencsétlen véleményekkel, és szívökben lutheranusok; másoknak sem hitök sem törvényök; mások

még rosszabbak, kiknek mindegy: török-e az urok vagy keresztény, csakhogy őket megszokott módjok szerint hagyja élni. E fölött többen kétségbeestek a folytonos adók miatt, melyek tőlök naponként szedetnek a magyarországi török háborúra, nem látván semmi valószínűséget arra, hogy ennek valaha vége szakadjon . . . Mi Magyarországot illeti, — folytatja Frangepán érsek — ezen országnak majd minden hatalmas embere, néhány igen keveset kivéve, új emberek s az alsóbb osztályokból származók, kik gazdagokká s hatalmasokká lettek részben nejeik által, kiknek apái vagy első férjei a múlt háborúkban meghaltak; részben rablások és fosztogatások által; részben mivel gyakran átfutottak egyik királytól a másikhoz. Említé például Nádasdy Tamást és Serédy Gáspárt s több hasonlókat. Ezt figyelembe véve, nem lehet csodálni, hogy ilyenek az új dolgokat szeretik, és semmitől inkább nem idegenkednek, mint attól, hogy igazságos, becsületes, keresztény életre szoríttassanak: mi mégis megtörténnék, ha a király fölējökbe kerekednék, mit is azért lehetőleg meggátolnak. Jól tudja, — folytatá a püspök — hogy Thurzó Elek a főbbek egyike a szövetségben, ki egyáltalában nem óhajtja, hogy a római király és János király közt béke legyen . . . .

„Hasonló dolgokat beszélt a császár követének Eszéky János pécsi püspök is János király udvarában. Mondá egyebek közt, hogy a Ferdinánd pártján lévő urak egyáltalában nem királyuk java miatt pártolják Majláthot és Balassát: „hanem, hogy végrehajthassák saját szándékaikat s fondorlataikat; mert ők a rablásokkal, fosztogatásokkal s a közpénzek elcsajátításával felhagyni egyáltalában nem akarnak; miután ezek által lettek gazdagokká s hatalmasokká: folytatni is akarják ezen életmódot . . . .“ Megnevezte egyebek közt Serédy Gáspárt, ki mindig panaszkodnék, hogy neki a római király több nagy öszveggel adása volna, miket tőle nem tudna megkapni;

holott, ha ő felsége szigorúan számot kérne, úgy fogná találni, hogy megfordítva Szerédy Gáspár még sokkal tartozik neki .....

„Mind ezek, — s ezekkel együtt Hoffmann, Roggendorff és Fels tanácsosok — oda törekednek, mond tovább Frangepán, hogy magokat felszabadítsák, az említett országokat egyesítsék, s a töröknek némi adót fizetvén, azokon uralkodjanak.“¹⁾

XXXVII.

A terv első részének, mint mondók, Erdélyben, János király megbuktatásával kell vala kezdődnie; és csak ennek végrehajtása után volt volna a második rész a birodalmi protestansok segedelmével fogantatba veendő.

Az erdélyi összeesküvést azonban, — mert itt a mozgalom valóban annak nevezhető — a mondottakon kívül még más, részben a mindenható miniszternek, úgy látszik, kissé kiméletlen kormányából, részben a sajtóságos viszonyokból származott okok is eredményeztették.

Majláth István vajdának, az összeesküvés főtényezőjének hűsége János király iránt eleitől fogva kétes vala. Ő egyre ingadozott a két király és azon terv között, hogy Magyarországtól, a moldvai és havasalföldi vajdák példájára, elszakadván, török pártfogás alatt maga legyen urává a tartománynak. Az erdélyiek eddigelé több pártra lévén oszolva, a körülmények tervének végrehajtására nem voltak kedvezők; miért is azt a színlelt hűség leplével takarta el. Tapasztalá azonban, hogy a váradi békekötés óta a gyakori súlyos adózások, melyeket János többször országgyűlési határozat nélkül is vetett ki, s Frater György nagy szigorral szedett be, az

¹⁾ Scepper emlékirata. Brüsseli levéltár.

elégületlenséget mind közönségesebbé tették. Többeket sértett ezen felül s tett ellenségévé Frater Györgynek az ő, mint látszik, túlzótt, s egynémiben egyedárúsággá fajult kincs-szerzési törekvése. Ezek is, amazok is azt hitték, hogy a török pártfogását, ha vajdáik alatt egyenesen lépnek vele szerződésre, sokkal olcsóbban megszerezhetik, mint a mennyi most tőlök részint török adó, részint hadi készületek ürügye alatt szedetik; és Majláth bizonyosan nem mulasztá el, őket e hitőkben megerősíteni.

Másokat a születési gög tett ellenségeivé az alacsony sorsból magasra emelkedett miniszternek, ki most minden hatalmat a maga kezeiben egyesített, mindent egymaga intézett. Ezek, ismervén az ő uralomvágyát, nem hitték, hogy Erdély s a tiszavidéki országrészek János halála után Ferdinándnak átadassanak; sőt, mióta Izabella királyné jó reményben vala, közönségessé vált a vélemény, hogy János maga sem akarja megtartatni halála után a váradi békét; hanem oly módon szándékoznék intézkedni, hogy országa török pártfogás alatt gyermekére szálljon. Ez esetben pedig, mint előre is látható volt, a tekintélye, lángesze, erélye által fejökre nőtt s általok épen azért gyűlölt szerzetes fogja kezébe ragadni az ország kormányát. És ha az ország dolgainak intézésében már most is annyira mellőztetnek, holott János király által némileg még csak támogattnak: mit várhatnak akkoron, ha majd Frater György maga, a gyermek-király és gyöngye királyné által nem korlátozott hatalommal ülend a kormányon?

Másokat hasonló kilátások a jövőbe azért idegenítettek el tőle s tüzeltek fel ellene, mivel a szakadásoknak valahára véget vetni, az országot egyesíteni óhajtották Ferdinánd alatt. Nem hiányoztak viszont olyanok sem, kiket ellenkező érzelmek, a németek gyűlölete kötött Majláth pártjához. Ezek attól tartának hogy, ha az ország János halála után mégis

Ferdinánd kezére jutna, az általok gyűlölt német kormány alá kellend hajólniok; Majláth alattomos izgatásai szerint tehát jobbnak vélték, idején menekülniök Jánostól s vele együtt a váradi békétől, és vajdáik által kormányoztatniok a török pártfogása alatt, melynek megnyerésére most a váradi béke miatt nagy volt a reményök.

Mind ezen külön, részben egymással ellenkező véleményeket és érzelmeket Majláth István a Frater György ellen minden módon ápoló gyűlölet által egy párttá ügyekezett egyesíteni: ezeket a Ferdinánd alá hajózással, amazokat a török pártfogás alatt alkotandó nemzeti kormánynyal biztatta; a király és minisztere ellen pedig valamennyit fölizgatta. Balassa Imre gyöngé eszű s még gyöngébb jellemű lévén, egészen vajdatársa által engedte magát vezetetni.

A Ferdinánd pártján lévő magyarországi urak közül számosan titkos egyetértésben álltak Majláth Istvánnal, s őt most a terv végrehajtására ösztönözték, a magok és Ferdinánd segedelmének ígéretével bátoríták. Nádasdy Tamás, Majláth sógora s most horvátországi bán; Balassa Menyhért, Imrének, a vajdának testvére; a János király ellen egykori fogsága miatt boszút forraló Laszkó Jeromos; a két király között ingadozó, majd az egyikhez, majd a másikhoz hajló, nyugtalan Perényi Péter; a Kassa elvesztése miatt Frater Györgyöt engesztelhetlenül gyűlölő Serédy Gáspár; sőt maga, a javaira vágyódó János király ellen minden fondorlatra kész Thurzó Elek, királyi helytartó is, — mindnyájan támogatták, titokban ösztönözték a vajdákat. Úgy látszik, néhányan még Ferdinánd miniszterei közül is, különösen Hoffmann János és Fels Lénárt, szinte be voltak avatva e fondorlatokba. Annyi bizonyos, hogy a Ferdinánd-pártiak közül többen már évek óta fondorkodtak Erdélyben, hogy ott királyuk uralmát megalapítsák: a szászok nyugtalankodásai, Szeben és Brassó lázongásai,

Majláthnak gyakran kétes magaviselete, mindig Magyarországból és Bécsből nyertek táplálékot; és most, midőn a vajdák magok szándékoztak kitűzni a lázadás zászlaját, örömet kezelt nyújtottak nekik annak sikerítésére.

XXXVIII.

Majláth István látván, hogy pártja a terv végrehajtására már elég hatalmas, 1540 elején követet küldött Konstantinápolyba, ki a szultánnak évi adó fejében tizenkét ezer aranyat ígérne, ha kezét János királyról levén, Erdélyt neki békében engedi kormányoznia; s egyszersmind terjesztené azt is elejébe, miképen ha Szulejmán ezen ajánlatot elfogadja, bizony remélheti, hogy Erdély példáját Magyarország is mielőbb követendi, hajlandó lévén a két királyt, kik az országot vesztére vezetnék, abból kizárni, s adót fizetni a portára; Ausztria, Morva, Slézia és Csehország főemberei pedig csak e dolog jó kimenetelét várnák, hogy ők is részt vegyenek a szövetségben. Ugyanazon időben Majláth a maga testvérét, Dömötört, az oláh vajdához küldötte, hogy vele a nyújtandó segély iránt egyezkedjék ¹⁾.

A követek azonban mind a két helyt süker nélkül jártak. Az oláh vajda, hihetőleg Frater György közbelépte következtében, Majláth Dömötört utóbb még fogolylyá is tette. A török pedig meghallgatván a követséget, azt kérdezte volna tőle: „él-e még János király?“ — s midőn erre igenlő választ nyert, mondá neki: „azt kívánja tehát az igazság, hogy a vajdák engedelmesséjének a királynak, kitől ő egyébiránt köny-

¹⁾ Scepper emlékirata.

nyen megkaphatja, a mit kíván, legyen az pénz, vagy akár mi más¹⁾.

De a balfordulat már nem ijeszté vissza a vajdákat lázadási szándékuktól, melyben magokkal csaknem az egész tartományt osztozni tapasztalták. Majláth ezután a töröké helyett Ferdinánd pártfogását kérte ki mind egyenesen maga, hozzáküldött követei, — mind magyarországi barátai és szövetségesei által. A segedelemnek, melyet sürgetett, tizenkét ezernyi hadból kell vala állani, melyet hét ezer gyalog, négy ezer huszár és ezer lövész alkotna. Biztosítá Ferdinándot, ha e segélynek legalább egy részét sz. Iván napra Erdélybe küldi: az egész tartomány hódolni fog neki; ennek példáját pedig a János birtokában lévő Magyarország nyomban követendi²⁾.

És, úgy látszik, vagy Ferdinánd maga, vagy legalább főbb párhívei biztatták is némileg e segély iránt Majláth Istvánt; minek következtében ő az 1540-ki martius 8-kára Marosvásárhelyre országgyűlést hirdetett, hihetőleg ennek alkalomával szándékozván nyilván kitűzni a lázadás zászlaját. Addig is alattomban mindent elkövetett, hogy a nemességet, a székekyeket és szászokat felizgassa. Emberei a tartományt minden irányban bejárván, még a nép közt is erősen izgattak, és szítogatták az adók miatt különben is közönséges elégületlenséget. Mindenkitől, ki a felkelésben részvétét ígerte, keze aláírását, vagy, ha írni nem tudott, neve mellé saját kezével tett keresztvonását kívánták³⁾.

Ha Majláthnak sikerül vala az ügyet az országgyűlésig titokban tartania s az ott megrendelendő általános felkeléssel a Magyarországból Erdélybe vezető szorosokat elállani: a tar-

¹⁾ Ekként adta elő e követségi eljárások sikerét maga Frater György pár hónap múlva Scepper Cornelnek.

²⁾ Ferdinánd, Máriaéhoz. 1540. jun. 16.

³⁾ Veráncsics, Statileohoz. Katonánál: 20, 1338. 1341.

tomány valószínűleg elveszett volna János királyra nézve. Mert az urak s nemesek, kevés kivétellel mindnyájan a vajdakkal tartottak; a székelyek és szászok támogatásában nem volt kétségek; a várak mind pártfeleik kezében léteztek. És ha a kezdet sikerül, Magyarországból s tán még Ferdinánd részéről is várhatának segedelmet.

De mi a tartományban annyinak tudtára volt, János király és minisztere előtt sem maradhatott sokáig titokban. Némelyek szerint Vegedi Imre tordai főesperes, a miniszter meghitt embere; mások szerint Kendy Ferencz tárnokmester és Bethlen Farkas fedezték föl azt legelőbb a királynak¹⁾; mások szerint Kendy maga is részese volt az összeesküvésnek, és csak kora hódolata által szerzett magának kegyelmet. Bethlen Farkas feladásában nincsen kétség.

De bár ki által értesült is először János az ellene készülő zivatarról, annyi bizonyos, hogy az jóval a maros-vásárhelyi gyűlés előtt történt. Úgy látszik azonban, hogy a kik azt vele tudatták, egyszersmind a kincstárnokot is bevádolták, s egyenesen az ő szigorát, melylyel az adók beszédésében eljár, s a kiméletlenséget, melylyel tán néhány urral bánt, és kereskedési s egyedárúsági üzleteit ábrázolták a veszélyes mozgalmak egyedüli, vagy bizonyosan fő okául. És kétségkívül innen eredt a viszály, mely a király s a fejére nőtt hatalmas minisztere közt ez időben támadt. János hihetőleg élesebb szemrehányásokat tett a miniszternek; ez viszont a házasság örömeibe merült király hanyagsága, gondatlansága ellen kelt ki, melynél fogva elmulasztá, kivált az erdélyi urakat, szorosabban magához kapcsolni, hűségöket királyi kegyelmeivel ápolni, az engedetleneket, zavargókat megfékezni; kikelt hihe-

---

¹⁾ Sunthamer budai polgár elbeszélése Sceppernek. L. ennek emlékiratát jún. 12-ről, és Veráncsics Katonánál: 20, 1339.

tőleg az ellen is, hogy Majláthot és Balassa Imrét, bár amaz eleitől fogva gyanús volt, emez pedig, ha akarta volna is, gyöngé elműsége¹⁾ miatt képtelen volt védeni érdekeit, az ő tanácsa ellenére nevezte ki öt év előtt vajdákká. Annyi bizonyos, hogy János egy ideig boszús maradt miniszterére, s még pár hét múlva is, midőn Erdélybe menvén, Egerben Frangepánnál beszállt, könyes szemekkel panaszkodott ennek a miniszter ellen, kinek hűségéről nem lehetett ugyan kétsége, de hogy fejére nőtt, már nagyon is kezdé érezni²⁾.

Azonban, miként az utóbbi események bizonyítják, ezen viszály sem János kedélyében nem hagyott mélyebb nyomokat, sem a miniszter buzgalmét s erélyét nem lankasztá Majláth terveinek megghiúsításában.

XXXIX.

Az első tudósítások szerint, melyek az összeesküvésről Magyarországra érkeztek, annak céljai s terjedelme felől különféle hírek szárnyaltak a közönségben. „A mozgalmak — úgymond Veráncsics — melyek ezen országot felháborították, még egyre dagadoznak, és nem látom, mi módon lehetend azokat lecsillapítani; mert naponként újak s erősebbek támadnak, s halálos pártoskodás szakgatja meg azt. . . . Még nem tudjuk eléggé, mi célra irányoznak azok. Mondják, azért történik mind ez, hogy elfogják azon ajándékokat, melyek a

¹⁾ „Erat enim Emericus calvitie et deformi vultu, inefficacique ingenio prorsus contemnendus.“ Istvánffy Lib. 13, 139.

²⁾ „. . . Frere George, euesque de Varadin, qui lhors gouvernoit les affaires dudict roy Jehan, oires que ce fust contre le gre dicelluy roy, qui commenchoit a se doubter et craindre ledict Frere George, comme, en passant par Agria, dit il auoit a larcheuesque de Colocan, les larmes aux yeulx.“ Scepper emlékirata.

török császárhoz küldendőök, s melyeket minap Kállay János az országba hozván, rablás ellen biztosítandó, Segesvárbán zárt el. Mások azt beszélék, hogy az új Bálványos várat szándékoznak elrontani, melyet György remete és kincstárnok tavál épített¹⁾. Némelyek mondják, hogy ellenünk, papok ellen intézik fullánkjakat, mondván, hogy nekünk nem kell gazdagságban és bőséges életben dúskálnunk: kenyér és ruha elég a papnak. Legtöbben azonban bizonyítják, hogy Majláth és Ballassa Erdélyt Magyarországtól elszakasztani s a moldvai és oláh vajdák módjára, évi adózás feltétele s török segély mellett saját hatalmuk alá vetni törekednek; s azért akarnák Bálványost is lerontani, hogy onnan ne háboríttassanak. Az egyházi javakkal saját jövedelmeiket kívánják szaporítani.“

A király azonban és minisztere jól értesültek az összeesküvés egész terjedelméről; és mennél veszélyesebbnek látták azt, annál több erélyt fejtettek ki annak elnyomására. Petrovics Péter azonnal az alvidékre a ráczokhoz küldetett, hogy őket szolgálatba fogadja. Buda és Nagyvárad vidékén lehető gyorsasággal, de nehogy a pártütők észrevegyék, nagy csöndben sereg gyűjtetett, melynek élére a király a nem rég hozzá pártolt Enyingi Török Bálintot nevezte ki vezérré²⁾.

Bár mily csöndben tétettek is e készülétek, Majláthnak még a maros-vásárhelyi gyűlés előtt tudtára estek; és ezekből nagy aggodalmára látta, hogy terve idő előtt fedeztetett föl. Sem maga, sem párthívei nem voltak még eléggé fölkészülve; magyarországi barátai és szövetségeseitől sem várhatott még ily korán segedelmet; Ferdinánd király pártolása még épen

¹⁾ Bálványos, mint a váradi püspökség jószága, Péter vajdától lefoglaltatván, a püspök birtokába került. Felépíttetése után Szamos-Újvárnak neveztetett.

²⁾ Serédy Gáspár, Fels Lénárthoz. Regécz, 1540. mart. 27. Buchholtznál 5, 128.

kétséges volt. Döme testvérének az oláh vajda által lett letartóztatása, követeinek Konstantinápolyban sikeretlen járata, mind meg annyi csüggesztő körülmények valának, melyek azok közül is, kik őt elébb legtüzesebben pártolták, többeket visszavonulásra indítottak. Így tőnek egyebek közt Kornis Miklós, Andrássy Márton, Kendy Ferencz és mások, így az előretekintő százszok, sőt még a székelyek egy része is.

Mind ez magát Majláthot is elcsüggeszté reményeiben a siker iránt, s arra birta, hogy a gyűlést egészen más irányban vezesse, mint különben szándoka volt. Kerülve minden lázadási irányzatot, csak arra szorítkozott, hogy az ország sérelmei gyorsan összeiratván, azok orvoslata végett a királyhoz kérelmi küldöttség menesztessék; és mihelyt a kérelem s a követek utasítása elkészült, mihelyt a követek, mindenik nemzetből négy-négy, kinevezettek, minden további vitatkozásnak végét szakasztván, a gyűlést feloszlatta.

A követeknek utasításukban meghagyatott, hogy a vádatokat, melyek a király előtt ellenök emeltettek, és ennek gyanúját alaptalannak bizonyítsák, s e végett a gyűlés határozatait neki egész terjedelmében adják elébe; Frater Györgyöt pedig minden módon ügyekezzenek bemártani a királynál. E mellett esedeznének a király előtt, adná tudtokra, mi állapotban vannak ügyei a törökkel: várhat-e onnan békét, vagy háborútól kell félnie? Mert attól tartanak, hogy míg az ország ide s tova ingadozik, mielőtt észrevennék s elháríthatnák, magok is Horvát- és Tótország sorsára találnának jutni, melyeknek elseje már csaknem egészen meghódított, másikának fenmaradása hajszálon függ. Évenként többször is súlyos adók szedetnek tőlök, a nélkül hogy tudnák, mi végre; mert úgy látják, ajándékokkal már alig lehetend megengesztelni a törököt.

Meghagyatott a követeknek, hogy e pontra vonatkozva, terjeszszék elő a királynak, miképen uralkodása alatt a királyi

jövedelmeken kívül Erdélyből több adó szedetett két millió arany forintnál; a nemesség jobbágyaira összesen már huszonöt dica vettetett, melyek mindenike meghaladta a harminczkét ezer forintot. Még súlyosabb adókkal terheltettek a szászok, kik, mint királyföldön lakó jobbágyok, a szabadságot már nevééről is alig ismerik, s a kincstartó önkénye szerint takáltatnak. Az utolsó hónapokban is, állítólag a töröknek küldendő ajándok kiállítására, százezer forint szedetett be. Az országból ekként minden pénz kiszivárgott; és miután a király pénzt a maga uralkodása alatt még nem veretett, kérjék őt, veressen azt valahára; mert abból már annyira kifogyott az ország, hogy a kereskedést is csak puszta csere által lehet úzni stb. ¹⁾

Különösen kikeltek a kincstartó ellen, miképen ő az adókat a nemzet megegyezte nélkül, önkénye szerint veti ki; a szászoktól már többet csikart ki százezer ökörnél; panaszkodtak, hogy a király méltóságával szintúgy, mint a maga kincstartárnoki hivatalával meg nem férhető kereskedést, borral, gabonával pedig csaknem egyedárúságot űz: a bort nagy mennyiségben összevéteti, s aztán a jobbágyok közt eladogatván, tőlök érte, néha mielőtt azt csak meg is ízlelték volna, önkényesen meghatározott magas árakat szedett be; a két utolsó évben több millió véka gabonát gyűjtetett össze magtáraiban. És hogy ezen s hasonló módokon gyakorlott zsarnokságát fentarthassa, az országot önkényének engedelmeskedni kényszerítse, az előkelőbb városokban fellegrárat, várdákat építtetett stb.

Mennyi igaz e vádakból, s az is, mi kétségtelen, mennyire róható fel Frater Györgynek, s mit tőn királya parancsából?

---

¹⁾ Veráncsics Antal, Bona lengyel királynéhoz, 1540. april 9. Katonánál 20, 1348.

— alig lehetne kimutatni. Lehet, hogy ő a maga finantz-szabályait, kereskedési hajlamait, a kinestár megtöltésének érdekében, túl is üzte. Lehet hogy, mint az ilyféle, bűnmentségül nyilvánított vádagnál történni szokott, a rendek, őt állítván fel bűnbakúl, oda törekedtek, hogy az ország mozgalmait nem a király, hanem csak minisztere ellen irányzottnak tüntessék fel.

XL.

De bár miként álltak is e viszonyok részletei, János a követeket kihallgatásuk után fogságba tétette, azt mondván nekik, hogy a választ majd maga viendi meg Erdélybe. Seregei Török Bálint vezérlete alatt már megindultak volt; és miután a hűségére, mint látszik, nem rég visszatért Perényit távolléte alatt a maga helytartójává nevezte ¹⁾, Budát Ráskay István, a jó reményben hagyott királynét pedig az öreg Pöstényi György és Bajoni Benedek gondviselésére bizta volna, maga is elébb Egerbe, onnan Váradra utazott.

A király fegyveres jöttének híre annyira megrettenté Majláth pártját, hogy fegyvert senki sem fogott; sőt Kornis Miklós és Andrassy Márton némely zász és székely csapatokat a királyi zászló alá vezettek. Török Bálint a Királyhágon akadálytalanul átnyomúlván: Almást, Balassa Imre várát, melyet annak kapitánya Zombory Mihály első felkérésre feladott, elfoglalta, János ezután maga is a sereghez utazván, ápril 18-kán Gyalunál táborozott, és miután Kolozsvár, Torda és Enyed hódolatát elfogadta, május 7-kére Tordára országgyűlést hirdetett, s a két vajdát maga elébe idézte.

---

¹⁾ Serédy, Fels Lénárthoz. 1540. mart. 27. Hogy Perényi helytartóvá neveztetett, bár Serédy állítja, kétes; más tudósítások szerint alattomban ő is Majláthtal tartott s védelmére készült.

Azonban Majláth, látván hogy a királynak, miután a tartományba vezető szorosok, mielőtt azt meggátolható, hatalmába jutottak, s párthivei megrémülve hódolnak, ellent maga sem állhat többé: családotúl Fogaras várába zárkozott, s azt, mennyire lehetett, árkokkal s földmunkákkal újabban is megerősítetté. Egyszersmind magyarországi barátjait a fenyegető veszélyről tudósítván, kéré őket, ügyekezzenek mennél előbb kieszközleni Ferdinánd közbeléptét.

Május 7-ke megérkezett; de sem Majláth sem Balassa Imre nem jelent meg a király előtt. János, némely urak tanácsára még egyszer felszólítá a vajdákat, három napra menlevelet küldvén nekik. Balassa Imre, némelyek szerint, ekkor megjelent volna; de látván, hogy Majláth nincs ott, gyöngé fejét féltve, éjjel titkon távozott, s Majláthhoz Fogarasba menekült. Majláth személyes megjelenése helyett a királyi banderiumot oly értelmű óvással küldé Jánoshoz, hogy ő magát bűnösnek semmiben sem érzi, a miért törvényszék elébe kellene állnia; ha a király ezen felleptéből a hazára veszély árad, őt ne okolja, hanem Frater Györgyre és Bethlen Farkasra haragudjék, mert ezektől jó minden baj és zavar.

Balassa Menyhértnek, ki ekkor még János táborában volt, de pár nap múlva abból titkon távozott, úgy látszék, hogy a királynak, midőn előtte Majláth óvása felolvastatott, könyekben úsztak volna szemei. Mindazáltal a három nap eltelvén, a gyűlés a vajdákat május 12-kén felségsértésben elmarasztalta s halálra ítélte.

Az ítélet kihirdettetvén, János a vajdák s pártjok főbjeinek javait lefoglaltatá, váraikat ostrom alá véteté. Diód és Léta, mind a kettő Balassa Imre vára, amaz ostrommal, emez magát feladván, rövid időn a király kezére jutott. Fogarast azonban Török Bálint, Majláthnak egykori barátja s esküdt fegyvertársa, eleinte vonakodott megszállani, s azt kívánta,

hogy a király elébb az ország tanácsa által döntetné el ama kérdést: vajjon emelhet-e becsületének sérelme nélkül fegyvert Majláth ellen. A király e végett Frater Györggyel, Eszéki János pécsi püspökkel és Batthyányi Orbánnal tartott becsületszékét. Eszéki hallgatott, a más két tanácsos akként vélekedett, hogy azt Török becsületének legkisebb csorbulása nélkül megteheti. A királynak is ez lévén véleménye: „Török Bálint uram — úgy monda, hozzá fordulván — tegye tehát kegyelmed, a mit tehet, megszolgálom kegyelmednek, a mint tőlem csak kitelhetik.“

Török tovább nem vonakodván, Somlyai Báthory Endre társaságában Fogarast megszállotta; minek következtében János május 25-kén már annyira ura lőn a lázadásnak, hogy Statileonak e napon ekként írhatott: „Mi, hála istennek, azon gyuladást, mely ellenségeink cselszövényei által támasztatott, szerencsésen eloltottuk; vajdáinkat bezártuk Fogarasba, mely immár ostromoltatik, társaikat pedig számúztuk, váraikat s javaikat elkoboztuk.“

Török Bálint Fogarast megszállván, Majláthot annak feladására szólította, igérvén neki hogy, ha erre hajlik s Erdélyből távozik, nem csak bántatlanságát, hanem Fogarasért Galád várát is kieszközli neki a királynál. Majláth ettől eleinte nem látszék idegennek, ha a vele együtt bezárt Gerendy Mártonnak és Balassának is biztosítatik jószágaik visszaadása; utóbb azonban még Becsét és Becskereket is kívánta a maga számára; mire ismét János nem állott reá¹⁾.

Majláthot erős várán kívül hihetőleg az tette ily követelővé, hogy Török Bálint az ostrom vezérletében azután is nagyon kevés buzgalmat tanusított; s e fölött hírül vette, hogy

¹⁾ Veránesics, Statileohez. Katonánál: 20, 1360.

a király egészsége mind rosszabbra változik, s talán Ferdinánd részéről is nyert ennek hívei által némi biztatásokat.

Ferdinándot ugyanis, még mielőtt János Erdélybe érkezett, Majláth pártfelei Erdély összes rendeinnek nevében felkérték, határozná el magát gyorsan, akarná-e birtokába venni a tartományt s e végett közbelépni, igérvén neki, hogy ez esetben mindnyájan pártjára állanak; különben, ha általa sorukra hagyatnak, el volnának határozva, magokat a török karjaiba vetniök; készebbek lévén, a töröktől egyenesen, mint Frater György által s tulajdonképen tőle vásárolni meg hazájok nyugalmát ¹⁾.

Nem kevésbé munkások voltak Majláth mellett az ő magyarországi barátai s titkos szövetségesei. Serédy Gáspár, nem sokára Jánosnak Budáról távozta után, marcius 27-kén sürgetve irt Fels Lénártnak, Ferdinánd egyik meghittebb miniszterének, kit, miként említök, Frangepán érsek a fondorlatokban szinte részesnek tartott. „Vajha nekünk már elhíneitek, úgymond egyebek közt, miképen soha sem volt jobb alkalom arra, hogy e kényurat (Jánost) országából kivethessük . . . . Isten szerelmére kérek, ne engedd elosonni e jó alkalmat. Perényi Péter Budára megy helytartónak. Félek, ha sokáig késtek, Balassa Imrében meghül a buzgalom.“

Maga Thurzó Elek, Ferdinánd helytartója, mihelyt értesült, hogy a fondorlat fölfedeztetvén, János Erdélybe készül, a Ferdinánd által erdélyi püspökké nevezett Gerendyt küldte Németalföldre Ferdinánd után, ki, a császárral és Mária királynéval találkozandó, utazott volt oda. Gerendynek a királyi helytartó, miként utóbb maga állítá, oly értelmű utasítást adott, hogy mind Ferdinánddal és Mária királynéval, mind a császárral egész terjedelmökben tudassa ne csak az erdélyi

¹⁾ L. e felirat egy részét Buchholtznál: 5, 115. *) alatt.

lázadást, hanem azon fondorlatokat is fedezze föl, melyek a király ellen az örökös tartományokban szövetnek¹⁾. Utóbb Thurzó ez ügyben több levelet irt királyához, sürgetvén őt, ne szalaszssa ki kezeiből a jó alkalmat, mely őt oly könnyen urává teheti az egész országnak. „A sükerre, úgymond ezen levelek egyikében, annál nagyobb a remény, mert még Buda és Kassa is könnyen kézre kerithető; minden főbb emberek el vannak határozva, hogy egyáltalában nem tűrik tovább János és szerzetes kincstárnokának zsarnokságát; mert jól tudják, hogy fejkön járatná őket, ha lehetne. Ideje ennél fogva, hogy ezen országnak annyi bajok után valahára nyugalom szereztessék. De ne késsék a király magát elhatározni, mert amazok (Majláth pártja) csak sz. Iván napig akarnak várni a válaszra.“²⁾

Majláthnak is sikerült, mindjárt megszállatásának kezdetén, egy megbizott emberét Serédyhez és egyéb magyarországi barátaihoz meneszteni, ki által sürgetve kéré őket, birnák reá Ferdinánd királyt, hogy mennél előbb küldjön be némi sereget a tartományba. Ő becsületére s mindenre a mi szent, igéri, hogy míg él, társával, Balassa Imrével együtt híve marad ő felségének, ha őt e veszélyben megsegíti. Nekik oly nagy pártjok van Erdélyben, hogy soha jobb szolgálatot, mint most, nem tehettek volna neki Erdély birtokára nézve: a nemesség és a városokat János hadai most ugyan megfélemlítették; de mihelyt ő felsége csak némi hadat küld be, az egész nemesség, valamennyi szász város és a székelyek nagyobb része

¹⁾ Ezt állítá legalább maga Thurzó a császári követ, Scepper Cornel előtt. Frangepán érsek ellenben azt bizonyítá Sceppernek, hogy Thurzó maga is egyik főbb részese ama fondorlatoknak. Úgy látszik ennél fogva, hogy Thurzó, attól tartván, hogy a fondorlat nem sokára különben is napvilágra kerül, feladással előzte meg a gyanút maga ellen.

²⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz. Hagenau, 1540. junius 16.

is hozzájok, a vajdákhoz álland ismét. E segílyt pedig annál szükségesebb siettetni, minthogy János, ha Fogarast megveszi, azonnal Huszt és Munkács ellen fordúl.

XLI.

Mind ezt a magok kérelmeivel együtt tudatták Majláth barátai Ferdinánddal. Neki azonban e tudósítások után sem volt bátorsága, a váradi béke ellenére, nyíltan fellépni János ellen; s a körülmények bővebb megvizsgálása s a helytartóval és más tanácsosaival tartandó értekezlet végett Herbersteint Magyarországra küldé; a császárt pedig, kit Gentben már nem talált, s kivel utóbb Hagenauban találkozott, Nogarola által kérte tanácsáért e bonyodalmas körülményekben. „Ámbár ő — így ir egyebek közt a császárhoz — a békét jobban szereti a háborúnál; a veszély mindazáltal nagy, miután az erdélyiek el vannak határozva hogy, ha segílyt tőle nem nyernek, egész Magyarországgal egyetértve, a törökkel fognak szerződni s adózóivá lesznek, a minthogy ez iránt a lengyelekkel, sőt a csehekkel és morvákkal is már rég fondorkodnának. Ily adózás következtében pedig, Erdély és Magyarország, az elébbi tapasztalatok szerint, kevés idő múlva egészen s örökösen a török szolgaságába jutand, Ausztriának és egyéb tartományainak nyilvános veszedelmére. Ő a Jánossal kötött békét mindig híven megtartani szándékozott; de János őt sokféleképen megsértette. A törökkel folytatott alkudozásaiban ő mindig azon czélt tartotta szemei előtt, hogy az ország akár szerződésileg, akár valamely más helyes módon egyesíttessék. Ezt kivánta utóljára Laszkó által is a töröktől, oly módon hogy, ha János a békeföltételeket nem tartja meg, őt a török engedelmeivel megbüntethesse s az országból elűzhesse.“

A császár ezen erdélyi ügyek iránt akképen vélekedett, hogy Ferdinánd „ne mulasztaná el ugyan e jó alkalmat; de elébb vizsgálná meg jól, bízhatik-e egész bizonyossággal a sükerben; mert ha a mocsárt elébb felkavarja, mintsem tudná, hogy abból jól kivergődhetik, a dologból sok baj és kellemetlenség támadhat.“

A császár egyébiránt már aprilban, midőn még Németalföldön mulatott, értesült a Mária királynéhoz küldött levelekből az erdélyi fondorlatokról; s részint e miatt, részint hogy a váradi béke kihirdetése iránt végezzen, Scepper Cornelt János udvarába küldé¹⁾.

XLII.

Scepper, Thurzó Elek kir. helytartó által Pozsonyban ama fondorlatokról értesülvén, melyek egyszersmind Ferdinánd ellen is szövetnek, május 20-kán azokat a császárnak is tudtára adá. Egy héttel utóbb még többet is értett ezekből Egerben Frangepántól, kinek állításait később Gyulafehérvárott is hallá igazoltatni mind János királytól, mind Frater Györgytől. Ez utóbbik oly módon beszélt előtte június 8-kán, „miképen a római király a maga tanácsosai által tévútra vezetve, nagyon elárúlja, hogy nem szereti Magyarországot és a magyarokat, kik viszont ő felségét és tanácsosait nem szerethetik,

¹⁾ Scepper utasítása még nem jött napvilágra. Buchholtz állítása szerint Scepper annak következtében küldetett Jánoshoz, mivel ez Statileot járatta a császárnál. A két küldöttség azonban nem áll egymással összeköttetésben, valamint az sem, mit Buchholtz mond, hogy János Sceppert erdélyi hadjárata előtt bocsátotta vissza. Statileohoz csak május 25-kén küldetett utasítás, merre vegye útját a császárhoz; ellenben Scepper május 20-kán már Pozsonyban érkezett Thurzóval; Jánossal pedig nem Budán, hanem Gyulafehérvárott június 8-kán találkozott.

oly annyira hogy, ha egészen birná is az országot, mint egykoron (1529-ben) már birta volt, még sem tudná azt megtartani. Nem csak azok nem szeretik pedig Ferdinándot, kik az ellenpárton vannak, de még azok sem, kik szolgálatában állnak. És ha a Majláth és Balassa által Erdélyben készített összeesküvés sikerülende: a római királynak is meggyült volna baja; mert az nem csak egész Magyarországra, hanem Ausztriára, Cseh- és Morvaországra is kiterjedendő vala.“

Hasonló értelemben nyilatkozott maga János is a követ előtt. „Jelen hadjárata, úgymond, nem kevésbé hasznos a római királynak, mint neki magának; mert ha a fondorlat czélt ér, nem csak ő maga elüzetik, hanem ugyanazon sors várja a római királyt is, s pedig nem csak Magyarországbán, hanem egyéb tartományaiban is. Ő ezt egész bizonyossággal tudja, mert jól ismeri a római király több főminisztereinek szándokait, jobban mint hinnék. De tudja, hogy hiába szólana: nem adnának hitelt szavának, mint máskor sem adtak, midőn figyelmeztetései egészen ellenkezőleg magyaráztattak az ő szándokaival. De jövendő idő, midőn a római király ő felsége látni fogja, hogy ő igazat mondott, s úgy találandja, hogy roszúl számított minisztereire!).

Egyébiránt mit tárgyalt és végezett Scepper a királlyal, bizonytalan; csak annyit tudunk, hogy ő julius elején Erdélyből már elutazott, s 13-kán Egerben ismét vendége volt Frangepán püspöknek, ki aztán őt a fondorlatok történelmébe, a pártok szándokaiba s az ország egyéb viszonyaiba még bővebben is beavatta.

---

1) Scepper emlékirata.

XLIII.

Ezalatt bár hanyagúl, Fogaras folyton megszállva tartatott. Majláth magyarországi barátai látván, hogy a távol lévő Ferdinándtól, ki segély helyett követet küld az ügyek bővebb megvizsgálására, segedelem egy hamar nem várható; ha pedig az sokáig késik, Fogaras végre is kénytelen leendő magát megadnia: Anna királynéhoz, Ferdinánd nejehez folyamodtak. Kérelmeikre a királyné Erdődy Mihályt küldé egy levéllel Jánoshoz, intvén őt, hagyná békében Majláthot és Balassát, különben nem volna képes megakadályozni, hogy a vajdák szövetségesei s jóakarói ne menjenek segedelmökre.

János több napig késett a válaszszal; s Erdődy e miatt Sceppernek panaszkodván, mondá neki, hogy maga Perényi s más János-pártiak is igen elégtetlenek a király e magaviseletével, és sem ők, sem más magyar urak nem fogják tűrni, hogy a vajdák ellen tovább is folytassa a háborút. „E szavak — jegyzi meg Scepper — eszembe juttaták, a mit elébb a kalocsai érsektől Egerben hallottam a vajdák és a magyarországi főbb urak közti egyetértésről.“¹⁾

És valóban járt is híre, hogy a gazdag Balassa Zsigmond minden jószágait el akarja zálogosítani, hogy hadat fogadjon s az erdélyiek által támogatva szerencsét próbáljon a vajdák megsegítésében. Még kurucz háborút is forgatott elméjében; melyről azonban őt barátai a veszély miatt, mely ebből a házára származhatnék, lebeszélték. Balassa Menyhért is, miután János táborából annak tudta nélkül távozott, közremunkálkodott Zsigával, hogy Perényit s a többieket tényleges

¹⁾ Scepper emlékiratában.

fellépésre bírja. Ferdinánd késedelmezése azonban, s hihetőleg annak fölfedezése is, hogy ama messzebb ágazó szövetekezésekről már mind Ferdinánd, mind a császár értesült, az urak bátorságát lelohasztotta.

XLIV.

Jánosra és miniszterére nézve valóban szerencse volt, hogy Ferdinánd, ez időben távol lévén, párthíveinek kérelmei szerint gyorsan nem intézkedett; különben nagy zavart okozhat vala János ügyeiben. Ez május vége óta mind súlyosabban kezdett szenvedni. Nemsokára, hogy Tordáról Gyulafehérvárra érkezett, egyik oldalát szélhűdés érte. Némely kuruzsolók tanácsa szerint, orvosainak ellenére, légváltozás kedvéért Szászsebesre utazott. De baja ott az utazás következtében oly veszélyessé nőtt, hogy életéhez már magának sem volt többé reménye.

Országá ügyét ennél fogva elintézendő, Frater György, Verbóczy, Petrovics, Eszéky és Török Bálint tanácsosaival több ízben értekezett. Másokat magához nem bocsátott, mert a szélhűdés következtében arcának izmai eltorzultak. E tanácskozások egyik legfontosabb tárgya volt a Törökországba küldendő követség. Frater György az ajándékokat, melyek két évi adóból, mi ötven ezer firtra ment, tíz arany, száz ezüst csészéből és billikomból, negyven aranyszövetű ruhából álltak, rég készen tartá; de mivel maga a beteg király oldala mellől nem távozhatott, követekül azoknak elvitelére Verbóczy kancellár és Eszéky püspök neveztettek ki¹⁾.

Épen midőn tanácsosaival értekeznék, érkezett Budáról az örömhír, hogy a királyné, terhétől szerencsésen megszaba-

¹⁾ Veráncsics levelei, június 24. július 6. 7. Katonánál: 20, 1360. 1369.

dülván, fiat szült. A városban és a táborban azonnal ünnepegy rendeztetett; a népnek taraczklovések jelentették az öröndetes eseményt. Maga a király, kit az öröm felvillanyozott, annyira visszatértnek érzé életerejét, hogy ebéd alatt kissé bövebben ivott, ebéd után lovat kért, s miként elébb naponként szokta volt tenni, kilovagolt, a rendezett hadijátékokat, párviadalokat megtekintendő. De a lovaglás végkép kimerítette életerejét, s más nap egy újabb szélhűdési roham következtében ágyba esett, onnan többé fel sem kelendő. Halálát közeledni érezvén, végakarátát megíratá, s tanácsosait ismét maga köré gyűjteté. Midőn együtt valának, inté őket, „ne hagynák el nejét és fiát, hanem ezt, ha jónak látnák, koronázzák meg; ne kérnének királyt az osztrák házból, nehogy még súlyosabbakat kényteleníttessenek túrni, mint az ő viszályai voltak Ferdinánddal . . . . A szultánnak küldenék el mennél elébb a készen álló ajándokot, hogy lássa, miképen még haldoklásában is hű maradt hozzá. Maradjanak ezentúl is annak pártfogása alatt: ez válandik javokra, ez által fog a megingadozott ország fenmaradhatni s helyreállani, nejének és gyermekének ügye biztosíttatni; véleménye szerint mind az ország mind a magok javát csak Szulejmántól várhatják. Nem javaslaná ezt, ha a keresztény fejedelmek közt keresztényi szeretet és egység léteznék, s ha nem tapasztalta volna, hogy ezekben több az önzés, nagyravágyás, hanyagság s megvetése a magyar ügynek, mint a kegyelet és méltányosság. Szulejmánhoz folyamodjanak tehát, s az ő pártfogását keressék.

„Te pedig Utyeszenics György, úgy monda a kincstárnokhoz fordúlván, a kit én alacsony sorsból legfőbb méltóságokra emeltelek, s mellözve sok nagy nemű, hatalmas, híres férfiakat, csaknem testvéremmé fogadtalak, légy nőmnek és kedves fiamnak gyámja, gondviselője. Ti többi urak, atyámfiai, kiket szinte szerettelek és sokak fölött kegyeltelek, legyetek

hálásak és hívek halálom után is, mint voltatok életemben; vállaljátok magatokra nőm és fiam iránt az apai kötelességet; és egyességtek, buzgalmatok, tanácsotok által, kérlek benne-
teket, támogassátok híven Frater Györgyöt; legyetek segedel-
mére, hogy a reábizott feladatnak mennél jobban megfele-
hessen. Bölcseségtek, szerénységtek s egyenes lelkűségtek sze-
rint vegyétek elejét minden belviszálynak; nehogy azokba
merülvén, mind kis fiam öröködését meggátoljátok, mind nőmet
mélyebb bánatba és súlyosabb körülményekbe ejtsétek.“

Nemsokára ezután, hihetőleg újabb rohamok következ-
tében, szava elállott, tagjaiból az életjel eltűnt, s mozdulatlanúl,
éték nélkül kilencz napig vívott a halállal. Csak szemeit füg-
geszté néha tanácsosaira, mintha még szólani akarna; de azt
nem tehetvén, szembéjait leereszté, a fájdalom kifejezését hagy-
ván arcán. Julius 22-kén reggeli nyolcz óra tájban mintegy
álomból fölébredve nyitá föl ismét szemeit; mi tanácsosainak
hírül adatván, ezek nyomban összegyűltek ágya körül, kérvén
őt, szólana, ha még valami mondandója volna. De ez az utolsó
életjel volt, pár percz múlva megszűnt élni ¹⁾.

XLV.

János király halála az eddiginél még fényesebb, nagyobb-
szerű pályát nyitott a lángeszű remetének, mely gondjaival,
nehézségeivel lelkének egész erejét s tevékenységét igénybe
vette. A rang, melyet neki a haldokló király minden más párt-
hívei fölött kitűzött, önbecsérzetét, nagyravágyását teljesen ki-
elégítheté; hazafiségének az eddiginél még szélesebb hatáskört

¹⁾ Veráncsics Statileo püspökhöz. Gyulafehérvár, 1540. sept. 24. Ko-
vachichnál: Script. Min. 1, 48 és kövv.

nyitott, nagyobb hatalmat, több eszközt nyújtott hazája, nemzete javát előmozdítani, a nagyszerű célt, mely egykoron, még mint egyszerű remetének lebeghetett szemei előtt, most mint királyi helytartó, mint országkormányzó egy vagy más módon megvalósítani. Eddigelé is ő volt ugyan királyának, miként ez maga mondogatá, „jobb keze“, tanácsainak lelke, irányának intézője; de most még szabadabb tér nyílt előtte: a gondolatot, az akaratot, a mennyiben lelki ereje s eszközeinek hatékonysága szerint az egyéniségek s körülmények fölött uralkodni birt, a cselekvés közvetlen követheté, nem gátolva nagyobb úr akarata által. A jó sükernek dicsősége, a rossz miatti felelősség és gáncs egyenesen őt illeté, mint az ország fejét, sorsának intézőjét.

Az első rendszabályok, melyek János halála után az ország történelmének színpadán felmerültek, bizonyítják, hogy Frater György, — mert a királyi gyám és keresztatyja, az országnak, bár a cím használata nélkül kormányzója, a szerény nevet ezután is megtartá aláírásaiban; a közönségben pedig e nevezet annyira meggyökeresedett, hogy azt mintegy vezetéknevűl használták, — az ország történelmének színpadán fölmerült első rendszabályok bizonyítják, hogy Frater György teljesen felfogta nagyszerű hivatását, átlátta helyzete nehézségeit, s felismerte, mi legyen teendője a bonyodalmas körülmények között.

Körütekintvén az egyéniségek közt, melyekkel eddigelé a király oldala mellett működött, kevés jóakaró barátot, számos irigyet, vetélytársat, titkos ellenséget látott azok között. Frangepán érsek, Eszéki és Statileo püspökök, mind a hárman irigyei, titkos ellenségei voltak, kiknek idegenségét, ellenzését, lenézését nem egyszer tapasztalta. Verbóczy kancellár rég fájlalá szívében, hogy János, bár trónra juttatásában ő volt a legmunkásabbak egyike, elejébe teszi, többre becsüli,

inkább hallgatja, bizodalomával jobban megajándékozta a remeté. A nyers, változékony, hamar fellobbanó, hatalmára sokat tartó Török Bálint, kit elébb önérdek hajtott egyik párttól a másikhoz, nem rég lévén János pártján, még nem ütközött ugyan össze a hatalmas miniszterrel, ki, mint a főurakkal általában bánni szokott, kimélettel viseltetett nagyúri szeszélyei iránt; de előre is láthatá György, hogy meghittebb barátot benne már azért sem remélhet, mert maga is hatalomra lát-szott vágyakodni. Petrovics Pétert a népszerűség, melylyel a ráczok közt dicsekedhetett, tette büszkévé s fontossá, ki sok bajt okozhat, ha hiúsága megsértetik. Batthyányi Orbánnal, nem tudni mi okból, rég kölcsönös gyűlöletben élt Frater György.

És míg azokra, kik elébb a király titkos tanácsát képezték, s kikre most a haldokló országa, özvegye s árvája védel-mét bizta volt, nem igen támaszkodhatott: a többi uraktól, kik az összeesküvésnek többé-kevésbbé mindnyájan részesei voltak, mint nyílt ellenségektől kellett tartania. Ha az ala-csony származású, már mint miniszter is szálfka volt sok fényes születésű úrnak szemében; ha őt okolták, már a király életé-ben is, lázadásuk miatt, reáhalmoztak minden vádat, az ő kény-uralmával és zsarnoki rendszabályaival mentgették magokat, ezek elpártolásuk, amazok fellázadásuk miatt: lehetett-e két-sége, hogy a büszke aristokraták őt most mint királyi gyámot és helytartót még inkább gyűlölik, a féket túrni nem tudók még inkább félnék erélyétől, a nyugtalan zavargók még inkább fondorkodandanak ellene, őt tartván azon erélyes rendszabá-lyok szerzőjének, melyek által őket a király büntetni kezdette. Majláth István már az 1536-ki tokaji táborozás óta, midőn vele a vezérletet megosztani kénytelenítettett, személyesen gyű-lölte őt. Majláth szava után indult meghitt barátja, Gerendy Márton, és a gyöngye elhnéjű Balassa Imre. Kendy Ferencz a

főtárnokmester, ki, miután a király előtt térdhajtva kért és nyert bocsánatot, Nagyváradra száműzetett, most kétségkívül boszúgondolatokat forgatott elméjében. A többi urak, kiket eddig is csak a fegyveres erő jelenléte tartott vissza, hogy mindnyájan fel ne lázadjanak, csak azt várták, hogy Ferdinándtól érkezzék némi segély, hajlandók azonnal felkelni Frater György ellen, „mert az erdélyiek ekkoron még nevét is mindnyájan gyűlölték“¹⁾.

A lázadási hajlam, mely a király erélyes föllépte következtében nyilatkozni nem mert, Fogaras falain kívül is általában élt a kedélyekben. A tűz még nem volt eloltva: csak hamu fedte azt, az első szél által könnyen lángra gyújthatót. A székekelyek, bár közölök Andrassy Márton és Kornis Miklós némi csapatokat hoztak a királyi zászlók alá: az összeesküvés részesei által alattomban még egyre izgattatván, kétes hangulatban várták a dolgok kimenetelét; és bár csöndben lenni látszottak, félni lehetett, hogy a király halála után a lázadáshoz csatlakoznak. A szászok, kik hajlamuknál fogva a nemesség iránt, eleitől fogva Ferdinánd uralkodása után sovárgának, körültekintő, óvatos politikájok szerint, pillanatnyira még nyugton valának ugyan; de bizonyosnak lehetett tartani, hogy mihelyt Ferdinánd némi hadat küld, azonnal zászlai alá esküdnek.

E veszélyekhez, melyekkel őt a lázadás vagy személyes ellenségeinek gyűlölete fenyegette, járult még az is, hogy most, a király halála után, annak párhívei közül is többen végrehajtatni kívánták a nagyváradi békekötést. Ezek közé tartozott Frangepán érsek, Statileo, Perényi Péter, Bebek Ferencz, Ráskay István s mások, kik egyébiránt jobbára részesei voltak ama messzeágazó szövetségnek. Ezek most már azért is ellen-

¹⁾ Veráncsics vallomása Frater György halála után. Pray: Ep. Proc. 2, 390.

ségeivé lőnek Frater Györgynek, mivel meg voltak győződve, hogy János végakarata is tőle származott, s ezt ő saját érdekénél fogva is ügyekezni fog végrehajtani, sérelmére a váradi békének.

És ennyi alattomos és nyílt ellenség mellett s közepette a bár némileg már elnyomott, de titkon messze elágazó lázadásnak, ármány és fondorlatnak, igen kevesen valának, kikre Frater György új helyzetében biztosan számíthatott. Többen még azok közül is, kik eddig tán ragaszkodást színeltek a hatalmas miniszter iránt, örömmel látták volna, ha ő a kormánytól elmozdítatik. A közép-rendben, a kisebb nemesség kebelében lehettek s voltak is kétségkívül számos pártolói; de az urak osztályából Bethlen Farkast, Kornis Miklóst, Horváth Ferenczét, Perusith Gáspárt kivéve, alig bízhatott még egykettőben.

A rendkívüli férfiú azonban, mind ezen nehézségek dacára, szellemének hatalma által pár hónap alatt teljesen urává lett a helyzeteknek: a lázadást elfojtotta, a nyugtalanokat lecsöndesítette, az irigyeket és vetélytársakat erkölcsi erejének súlyával engedelmességre kényszerítette, a maga hatalmát, a királyfi örökösét biztosította.

XLVI.

A király hosszú haldoklása elegendő időt engedett neki áttekinteni a körülményeket, tájékozni magát a teendők iránt, megfontolni s megválasztani a módokat és eszközöket, melyek céljára vezethetik. És midőn a király elhunyt, mind ezek iránt tisztában volt önmagával.

Legközelebbi célokul e háromnak elérését látta legsürgetőbbnek: Török Bálintot, a királyi sereg vezérét s a többi

tanácsosokat szorosabban magához kapcsolni, s míg a veszély tart, magával egyetértésre indítani; a török pártfogását a királyfi és anyja számára biztosítani; a lázadást, ha csak lehet jó szerével, különben fegyvererővel elfojtani, a tartományt lecsöndesíteni, mielőtt Ferdinánd közbelépne.

Mi az elsőt illeti: azon benyomás hatása alatt, melyet a király hosszas vívódása, végszavai s kimulása a kedélyekre tőnek, a király hűlt tetemei fölött felhívá a jelenvolt urakat, hogy a boldogult végakarátának teljesítése végett egymással minden személyes és nyilvános ellenségek ellen szövetséget kössenek, s a királyfi és anyja védelmére magokat esküvel kötelezzék.

A beszédnek nagy hatása lőn az urakra. Mindnyájan teljes készséggel hajlottak az indítvány elfogadására. Maga Török Bálint is, kinek ingatag jellemétől leginkább tarthatott, annyira meg volt indulva, miszerint fejét kötné le, hogy a királynét és fiát minden tehetségével kész védelmezni, a vajdákat pedig, ha szép szerével egyességre nem birhatja, erőhatalommal kényszeríteni annak elfogadására. Megegyeztek az urak abban is, hogy míg az ország ügyeiről a körülmények szerint szükséges végzéseket meg nem állapítják, a király halálát titokban tartandják. E végett egy ideig naponként háromszor négyszer összegyűltek, mint még életében tették volt, a meghalt király szobájában, ott tartván többnyire tanácskozásaikat is a közügyekről.

A főbb urak iránti magaviseletében ő, különben is szerény és kíméletes, most még nyájasabb, szívnyerőbb modort követett ¹⁾. Ő pedig, valamint nagy emberismerő volt, úgy a mesterséget is igen érté, másokat megnyerni, kedélyökre befolyást gyakorolni, midőn annak szükségét látta.

¹⁾ Officiosissime omnes demereri studebat. Veráncsics, Statileohez. Kovachichnál: Script. min. 1, 57.

E tanácskozásokban, melyek a királyi hulla felett tartattak, végzéssé lőn egyebek közt, hogy Verbőczy és Eszéky az ajándékokkal mennél előbb meginduljanak a portára. A követeknek utasítás adatott, hogy a késedelmet, mely az adó s ajándékok megküldésében történt, a vajdák lázadásával s a király hosszas betegségével mentsék ki; hogy a szultánnak tudtára adják, miképen a haldokló király hálás köszönetét üzente neki nagylelkű pártfogásáért s ugyanazt kérte ki özvegye, csecsemő árvája s párthívei számára.

Végzéssé lőn e fölött, hogy a vajdákkal Török Bálint azonnal alkudozást kezdjen, ha csak lehet, jó szerével birandó őket egyességre. Végre Zsigmond lengyel király is felkéretni határozottatott, küldene leánya s unokája védelmére, különösen Buda és Kassa ótalmára segedelmet; a török pártfogását a maga részéről is ügyekezniék kieszközleni ¹⁾.

Mi a főhatalom gyakorlatát illeti: meglepőnek látszhatik, hogy Frater György eleinte azt nem kívánta saját kezeivel megragadni; de akár bátorság-hiányból, akár az ügy nagyobb biztosításának kívánatából származott ezen elhatározása, az iránt alig lehet kételkedni. Valószínű, hogy annak meggondolása: mennyi már eddig is irígye, vetélytársa, ellensége; s a bizonyosság, hogy azok még inkább szaporodnának ezután, ha ön kezeivel ragadná meg a kormány rúdját, a magának kítűzött czélt pedig egymaga annyi ellen ki nem vívhatná, birta őt e szerényebb elhatározásra. Az volt tehát szándoka, hogy legalább egy ideig, míg a körülmények kissé kitisztúlnak, egy más úr legyen a kormány élén, ki a fölött, hogy a többiek előtt elég tekintélyvel birjon, általa is hagyná magát vezettetni; utóbb, úgy gondolá talán, ha a szükség vagy érdeke úgy kívánja, nem leend azt nehéz meg is buktatnia.

¹⁾ Ez iránti levelök kelt: Szászsebesen, 1540. jul. 23.-kán.

Török Bálint nyersebb, indulatosabb, önfejűbb, Petrovics tekintélytelenebb volt, mintsem hogy ezek valamelyikére esett volna választása. Legalkalmasbnak látta e szerepre Perényi Pétert, nemcsak mivel fényes születésénél, gazdagságánál fogva tekintélylyel birt az országban, s e mellett kedélye is könnyebben vezethető vala; hanem azért is, mivel a kormányzói méltóság által őt s általa többeket megnyerhetni vélt a királyfi pártjának, melytől őt jelenleg idegennek tudta. Mivel azonban egy idő óta feszültebb viszonyban állt vele, mintsem hogy önmaga tehetné neki az ajánlatot; és tartott attól is, hogy Törököt s másokat a mellőzés által magára boszanthatná: a belgrádi Bali basát szólítá fel tehát az ajánlat megtételére, kivel Perényi, török fogsága óta, midőn tőle többféle szolgálatokat vett, jó barátságban állott. Bali basa szívesen hajlott a felszólításra s levelet intézett Perényihez, tudatván vele hogy, ha akarja, kieszközli neki, miképen a királyfi felnőttségig ő legyen az ország kormányzója. E levelet Melik, Frater György nemes szolgálója vitte Perényihez, biztosítván őt egyszersmind arról is, hogy a tervben Frater György maga, Petrovics és Verbőczy is megegyeznek. De Perényi hihetőleg azon véleményben, hogy a királyfi ügyét Ferdinánd ellen fentartani nem lehet, s annak pártolása által magát veszélybe ejtené, az ajánlatot nem fogadta el; hanem, már különben is elhatározva lévén Ferdinándhoz csatlakozni, a levelet is hozzá küldötte¹⁾.

Úgy látszik, csak ezen sikertelen kísérlet után Perényinél, határozta el magát Frater György arra hogy, ha eleinte cím nélkül is, maga álljon a kormány élére, s minden lehetőt megtegyen hatalmának biztosítására. És csak ezen időre illők Veráncsicsnak azon szavai, miképen „ő a királyné és fia ügyében nem csak tényleg első volt, hanem látszani is

¹⁾ Buchholtz: Urkundenbuch 335.

akart annak. Míg minden szem reá volt függesztve, minden tanács tőle váratott: fölemelt lélekkel s királyi bőkezűséget tanúsítva, ügyesen használta fel a magas helyzetet, melyre szerencséje által emeltetett¹⁾. A különben takarékos kincstartó, most nem kimélte az évek folytában felhalmozott kincseket. Kiket ajándékok nyerhettek meg, azok iránt királyi bőkezűséget fejtett ki. Kiket tisztségek, hivatalok köthettek szorosabban személyéhez, azokat várnagyságokra, kapitányságokra emelte. Az első módon, bőkezűsége által tette barátává mindenek előtt a székelyek előkelőbbjeit, kik hozzá azontúl nemzetök nagy részével együtt állandólag ragaszkodtak.

XLVII.

A király halálának eltitkolását leginkább a Fogarasba zárt vajdák és pártszeleik miatt tartá Frater György szükségességnek, míg azok vagy egyességre birathatnak, vagy, ha ez nem sikerül, nagyobb sereg gyűjtethetik megszállásukra. Török Bálint velök azonnal alkudozásba ereszkedett, társul vevén utóbb Telegdy Miklóst is maga mellé. Majláth, ki úgy látszik, minden titkolódzás daczára is hamar értesült a király haláláról, világosan értésére adta Töröknek és Telegdynek, hogy az egyességtől egyáltalában nem volna idegen, ha Frater György nem ülne a kormány élén. Minthogy azonban látta, miképen a segély Ferdinándtól egyre késik, a szászok és székelyek pedig, bár őket ügynökei s levelei által folyton izgatta, csöndesen maradnak, minél fogva sokáig ellentállni képtelen: az egyesség föltételül azt kívánta, hogy az ellenök hozott ítélet megsemmisítessék, javaik visszaadassanak, méltóságaik s hivatalaikban biztosíttassanak.

¹⁾ Kovachichnál: Script. min. 1, 59.

Válaszúl nyerték: hogy javaik azonnal visszaadtnak, mihelyt magokat a királyné és a királyfi iránt hűségre esküvel kötelezik, s megígérik, hogy menlevél által fedve, a királynéhoz mennek, tőle bocsánatot kérendők. Méltóságaik visszanyerése iránt egy ideig huzódott még az alkudozás; végre az is a királyné kegyelmétől lőn felfüggesztve.

A vajdák, csakhogy az ostrom alól felszabadúljanak, s magyar szövetségeseik s barátaikkal összeköttetésbe léphessenek, készeknek nyilatkoztak szabad menet s jövet biztosítása mellett a királynéhoz utazni; de az eskütételt akkorra kívánták halasztatni, midőn a jövendő fejedelem iránt az ország törvényes úton határozand. E végett hirdetnének a tanácsosok országgyűlést, melyen mindenki szabadon megjelenhessen, szabadon szavazhasson annak elhatározásában, mi az ország javára leghasznosabbnak fog találtatni. Ők addiglan nyugton maradnak; akkoron pedig a többség végzéséhez csatlakoznak.

Nem volt nehéz belátni Majláth czélzatait. Hogy tehát őt a szászok és székelyek segedelmében helyezett reményétől teljesen megfoszsza, Frater György a két nemzet előkelőbbjeit Szászsebesre hívta meg, hogy sérelmeiket, kívánataikat előadhassák. A székelyek érzelmeiről ekkoron már nem volt kétsége; s hogy a szászok is hasonló módon nyilatkozzanak, idő közben mindent elkövetett ügynökei által; egyebek közt azon hírt terjesztette el közöttök, hogy a török már megnyeretvén, segedelmére jövend a királynénak.

A szászokon kívül Majláth még Radul havasalföldi vajda támogatásában is bízott. De Frater György e támaszától is megfosztá őt. Követet küldö hozzá, ki értésére adná János király halálát s végakarátát, miszerint a királyfi török pártfogás alatt az ország birtokában maradjon, a követség megindultát Konstantinápolyba s a reményt, mely a szultán jóvoltába helyeztetett. Ezeknél fogva bizodalját fejeztette ki a

vajda iránt is, hogy a barátságos szomszédi viszonyt a királynéval és fiával továbbra is fentartandja; s ennek megerősítésére Vinczet és Borbereket, mely jószágok régtől fogva a havasföldi vajdák birtokában voltak, de néhány év előtt Majláth által lefoglaltattak, neki visszaadni ígértette. Radul vajda barátsága biztosításával ereszté vissza a követet¹⁾.

A lázadási hajlamok elfojtásában s az ország megnyugtatásában Frater Györgynek saját megfeszített ügyekezetei mellé még onnan is érkezett segedelme, honnan azt egyáltalában nem várta volna. Történt ugyanis, nemsokára János halála után, hogy azon cseh, morva és sziléziai uraktól, kik, miként elbeszéljük, Ferdinánd ellen titkos szövetkezésekben álltak, követek jelentek meg Erdélyben, kik pecsétes okmányokkal is bizonyították, hogy küldöik a régóta szőtt titkos tervek szerint készek Ferdinándtól elszakadni, s az erdélyiekkel egyesülve, a töröknek fizetendő adó által magoknak nyugalmasabb létet eszközölni²⁾.

¹⁾ Veráncsics Kovachichnál: Script. min. 1, 59.

²⁾ Veráncsics (Katonánál: 20, 1404.) azt állítja, hogy a követek küldöik nevében Jánosnak akartak hódolni. De azok után, miket a jobban értesült Scepper Cornel emlékiratából közlénk, világos, hogy Veráncsics tévedett. Azon sléziai s morva urak, hihetőleg rosziúl lévén értesülve az erdélyi ügyekről, Majláthhoz s nem Jánoshoz küldötték követeiket, miután a fondorlatok célja az volt, hogy mind a két király mellőztessék. Ezt maga Ferdinánd is bizonyítja egy levelében a császárhoz: „Ha, úgymond, az erdélyiek segélyt nem kapnak, Magyarországgal együtt adóziú lesznek a töröknek, miként ez iránt a lengyelekkel, csehekkel és morvákkel már rég fondorkodnak.“ (Id. Buchholtznál: 5, 129.) Különben, ha t. i. e követek, Veráncsics állítása szerint, Jánoshoz küldettek volna, Frater Györgynek is részt kell vala vennie e titkos fondorlatokban; mi ugyan nem volna lehetetlen oly értelemben, hogy az egész ország török pártfogás mellett János alatt egyesüljön, ez lévén régi eszméje Frater Györgynek; de ez nemcsak hogy be nem bizonyítható, sőt ellenkezik is azokkal, miket János és Frater György Gyulafehérvárott Sceppernek mondottak. Vagy, feltéve, hogy Veráncsics jól volt értesülve, azt kellene hinni, hogy a csehek és morvák kétfelé működtek, s míg egy részről Maj-

Frater Györgynek hihetőleg gondja volt arra, hogy a követségnek s megbízatásának híre mennél szélesebben elterjedjen, s a pártos hajlamú urak abból is meggyőződjenek, hogy nemcsak nem várható Ferdinándtól segély, melylyel őket előbb Majláth biztatta volt; hanem magok az örökös tartományok alattvalói sincsenek megelégedve az ő kormányával. Ezen esemény, úgy látszik, nem is maradt hatás nélkül az urak és szászok közt a lázadási hajlamok elfojtására s a kedélyek megnyugtatóására.

A szászok, látván hogy az urak nyugton maradnak és Ferdinánd részéről sem várható segedelem, a Majláthtal való részvétnek még gyanújától is siettek magokat megtisztítani. Minden székből két követet küldöttek Szászsebesre, kik által számos urak jelenlétében előadatták: miképen a zavarok közt, midőn az urak nagy részét a vajdákkal tartani tapasztalták, magok fentartása végett ők is mindenfelé hajlongani kénytelenítették ugyan; de ha ez által követtek volna is el némi hibát, készek azt helyrehozni, a királynénak és fiának hűséget esküvén; ők nem kívánnak egyebet mint, hogy a török hadjáratától s az urak rablásaitól megóvassanak ¹⁾).

A szászok hűségesküje újabb keresztvonás lőn a vajdák s azon urak számolásain, kik még nyilván vagy titkon velök tartottak. Nem kevesbet tőn ezek minden reményeinek megíhúsítására az, hogy csaknem minden vár, a főbbek kivétel nélkül, Frater György és társai rendelkezése alatt léteztek. Déva, Diód, Csicsó, Görgény, Szentiván, Vécs, Léta, Szamos-Újvár, Almás, Hunyad, Mihálykő, Gerend, Gyulafehérvár, Szászsebes és több más várak, melyeknek egy része a láza-

---

láhthal fondorkodtak, más részről Jánossal s Frater Györggyel is egyetértésben léteztek; mi egyáltalában nem valószínű.

¹⁾ Veráncsics Kovachichnál; i. h. 1, 58.

dóktól foglaltatott el, még a király életében ennek őrségét fogadták be. Most ezekben Frater György jobbára a rég királyi zsoldban lévő, biztos hűségű horvát és rác veteránokat helyezte el; kapitányaikká meghitt pártfeleit nevezte ki.

Azonban Majláth, bár ezeknél fogva reményeitől mind inkább elesett, tán mivel értesülve volt Ferdinándnak Buda ellen készülő hadjáratáról: még mindig makacson ragaszkodva feltételeihez, vonakodott letenni a hűség esküjét. A királyné tanácsosai ennél fogva egy ideig el voltak határozva, keményebben látni az ostromhoz, s őt erőhatalommal kényszeríteni egyességre. Ugyanazon okok mindazáltal, melyek Majláth kietartását szilárdíthatták, nemsokára Frater Györgyöt és tanácsos társait is hajlandókká tették a Majláth által ajánlott egy évi fegyverszünet elfogadására. Ezen okok főbbjeinek egyike volt a mindinkább megvalósulni látszó hír, miszerint Ferdinánd hadjáratot készít Buda ellen; másika pedig, Perényinek és társainak augusztus közepén érkezett komoly fenyegetődzése hogy, ha Fogaras fel nem szabadíttatik, hadsereget visznek a vajdák segedelmére ¹⁾. Egyébiránt a székelyek és szászok hűségének biztosítása, a várak jó karban s kezekben létele s egyéb rendszabályai által is oly állapotba helyezve látta már a tartományt Frater György, miszerint meggyőződött, hogy a vajdától nincs többé mit tartania, s bizton távozhatik Magyarországba, hol jelenléte mind sürgetőbb szükségé vált.

XLVIII.

A nagyváradi békekötést illetőleg Frater György tisztában volt a maga nézeteivel, hogy tudniillik annak végrehajtása

¹⁾ Veráncsics, augusztus 26. Katonánál: 20, 1399. 1401.

jelenleg sem nem lehetséges, sem nem kívánatos a hazára nézve. Meg volt ugyanis győződve, hogy valamint eddigelé leginkább a Szapolyaiféle örökségi javak visszaváltásának nehézségei akadályozták e béke végrehajtását: úgy most, János halála után, még kevésbé lehet várnia, hogy e javakat Ferdinánd a hatalmas Thurzótól, Serédytől, Perényitől s másoktól, kiknek kezeinél azok időszerint léteztek, visszavehesse s Izabella királynénak átadhassa. Más részről meg volt győződve az iránt is, hogy az országnak Ferdinánd kezeire bocsátása most még inkább mint valaha, annak multhatatlan romlását vonná maga után.

Ez okokból, melyeket ő Scepper Cornel császári követnek is világosan kifejtett, midőn vele június 8-kán Gyulafehérvárt értekezett, teljesen el volt határozva: mellőzni a váradi békekötést, s János végakarata szerint, török pártfogás alatt, Izabella királynénak és fiának számára tartani fenn az országot. E szándokát nyilván elárúlta ugyan a portára küldött követség; óvakodott mindazáltal azt egyenesen is kijelenteni s Ferdinándnak okot adni a nyílt ellenségeskedésre. Erre nézve egyébiránt még az uralkodó nézetek tekintetében sem látta az időt megérkezettnek.

János halála után, nem tekintve azokat, kik a fentebb említett titkosabb tervekbe beavatva voltak, a nagyváradi béke iránt háromféle nézet, három párt létezett Magyarországon. Egy, mely szerint az országnak János halála után tényleg egyesülnie kellett volna Ferdinánd alatt; a másik, mely Frater Györggyel együtt, a királyfi számára kívánta fentartani az országot; a harmadik párt, melynek élén Frangepán és Perényi állott, végrehajtani kívánta ugyan a békét s átadatni az országot Ferdinándnak; de csak azon feltétel alatt: ha ő a császár segedelmével oly erőt képes kifejteni, mely az országot a török ellen megvédhesse.

E pártnak, mely egészben véve János elébbi híveiből állott, működése nem volt titok Frater György előtt. A ka-locsai érsek és Perényi ezt magok tudatták a királyné taná-csoisaival, őket mindjárt János halála után arra intvén, hogy a törökkel újabban ne szerződjenek, hanem Ferdinánddal egyez-kedjenek a béke végrehajtása iránt¹⁾. Nehogy tehát ezek a királyné és fia érdekeinek pártolásától végkép elálljanak, Frater György a váradi békéről mindaddig hallgatni akart, míg a török pártfogása felől a követek biztos választ hoznak.

E párt főbbjei, névszerint Frangepán érsek, Perényi Péter, Bebek Ferencz, Balassa Zsigmond és Menyhért a király halála után többször összegyűltek volt Egerben Frangepánnál tanácskozni a teendőik felett. Frater György, erről értesülvén, tanácslá a királynénak, küldene hozzájuk az oldala mellett lévő főemberek közül valakit, például Ráskay Istvánt, ki őket a végképi elpártolástól visszatartóztatná. A királyné követte a tanácsot; Ráskay azonban a helyett, hogy a királyné érde-kében működne, maga is ezen urakhoz csatlakozott. Az öt ur: Frangepán, Perényi, Bebek, Balassa Zsigmond és Ráskay, augusztus 30-kán valamennyiök aláírásával ellátott levelet kül-dött a haza térő Scepper Cornél után a császár részére; mely-ben míg egy részről kijelenték, hogy az országot, a váradi béke szerint, Ferdinánd alatt kívánják egyesíteni, egyszersmind kérték a császárt, hogy az ország ügyét komolyan fontolóra vegye.

„Úgy hisszük, mondák a császárnak, hogy a boldogúlt János királynak, a mi urunknak, haláláról s mind azokról, mik itt azóta történtek, eléggé értesítve van Felséged. Az ország a legnagyobb veszélyben forog. Félünk, hogy azt a

---

¹⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz. 1540. augusztus 18. Buchholtznál: 5, 142.

török császár vagy nyíltan s egyenesen magának foglalja el, vagy a boldogúlt király fia védelmének ürügye alatt veszi hatalmába; mit mi az országra nézve szintoly veszélyesnek tartunk. A török hatalmának saját erőnkől képtelenek vagyunk ellentállani. Már boldogúlt királyunk is ez okból lépett Felségeddel s Ferdinánd királylyal egyességre azon feltétel alatt hogy, ha fia születnék is, ne ez, hanem Felséged öcsce örökölje az országot. E föltétel súlyos volt ugyan boldogúlt királyunkra; de mivel ő világosan látta, hogy . . . a török hatalmának Felségeden kívül senki sem képes ellentállani, kész volt fia örökségét is Felségedre s Ferdinánd királyra ruházni, inkább óhajtván, hogy fia nélkülözze a királyi czímet, mint a kereszténység Magyarországot. Mi is, kik e szándéknak részesei s előmozdítói valánk, úgy voltunk s úgy vagyunk jelenleg is meggyőződve, hogy Felségeden kívül senki sem képes sebeinket orvosolni, s e nemes országot a keresztény köztársaság részére megtartani. Tudván tehát, hogy azon egyesség mind hazánknak mind Felségednek s királyi testvérének javára szolgál: azon vagyunk, hogy minden barátaink s rokonaink is ahhoz csatlakozzanak; mert azon remény biztat bennünket, hogy Felséged most komolyan gondolkodik ezen ügyről. Múlhatlanúl szükségesnek is látjuk, hogy Felséged és Ferdinánd király ezen ügyet vagy végkép földadja, vagy komolyan fogja fel; késlekedés, ingadozás mellett bizonyos lenne a mi veszedelmünk. . . . Könyörgünk ennél fogva, s az örök isten irgalmára kérjük Felségedet: ne késsék az országról gondoskodni, hogy az megvédetvén, mi és utódaink Felséged szárnyai alatt Ferdinánd királynak szolgálva fenmaradhassunk; légyen, hogy ezt, bölcse belátása szerint, akár a törökkel kötendő béke, akár évi adó fizetése, akár fegyverhatalom által eszközölje ki Felséged. Mind ezen módokra nézve szükségesnek látjuk, hogy — mit alázattal bátorzkodunk megjegyezni, — Felséged

a francziával békében legyen . . . . Ha azonban Felséged mind ezekből semmit sem volna hajlandó cselekedni, isten szerelmére kérjük Felségedet: ne kívánja veszedelmünket, hanem parancsolja s eszközölje ki testvérénél, engedje ő is meg, hogy az ország azon része is, mely alatta létezik, a többivel egyesülvén, azt, ha nem fegyverhatalommal is, valami képen fentarthassuk. Felséged bölcsen tudhatja, mennyire érdekében van a kereszténységnek, háborúiban a törökkel nemzetünket a maga oldalán s nem maga ellen látni; mi semmit sem mulasztandunk el, mit jó keresztényeknek, jó magyaroknak, jó hazafiaknak és hű alattvalóknak tenni illik, csak el ne hagyassunk Felséged által. Higye Felséged, ha Felséged az ügyet komolyan fogja fel, kevesen s nem nagy fontosságúak lesznek (különben, ha utjokat idején nem álljuk, veszélyesekké válhatók), kik velünk egyet ne értenének; mert más részről erősen bízunk, hogy Felséged s királyi testvére teljesíteni fogják mind azon ígéreteket, melyek a szerződésekben a boldogult király fiának s özvegyének, mind pedig azokat, melyek az országnak tétettek; mit is megtenni, mint Felséged alázatos, hű szolgálói esedezünk.“

XLIX.

Mind ezen okokhoz, melyek Frater Györgyöt arra inték, hogy mennél előbb térne vissza Budára, járult végre az is, hogy a királyi hulla sem volt még eltakarítva. A püspök ezt, míg a vajdákkal végezne, eleinte a kincstárral együtt Gyulafehérvárba akarta szállítani. A káptalan azonban, a hullát ugyan készséggel, de a kincset nem akarta befogadni a székes egyházba: okúl adván, hogy a város erődítése, ha netalán a kincsek miatt megtámadtatnának, gyöngék a sikeres ellent-

állásra. A királyi hulla és kincsek ennek következtében Dévára vitettek.

Miután tehát a vajdákkal augustus végén fegyverszünet kötött, az ország tanácsa a tartomány ideiglenes kormányzójává Bornemisza Boldizsárt nevezte ki, hogy Majláthot jobban szemmel tarthassa, Szászvároost tűzvéni ki székhelyéül, s a zsoldos had nagyobb részét is parancsai alá adván. Ennek más részével Frater György, Török Bálint, Petrovics Péter és Podmaniczky János Dévára mentek, a királyi hullát és kincseket onnan Magyarországba, amazt ugyanis Székesfehérvárra, emezeket Budára szállítandók.

E kincsek sokaságáról mesés hírek szárnyaltak a nép között, melyek annak kapzsiságát, rablóvágyát annyira felizgatták, hogy az Abrudbánya s Körös vidéki oláh móczok a ráczokkal összeesküvést készítettek azoknak elfogására. Merre a menet haladt, a nép nagy számmal környezé az utat, siratván az elhúnyt királyt, mintha ő volt volna utólsó keresztény fejedelmök s most már török járom alá kerülnének. Midőn azonban a menet a Maros vidéki rengeteg erdőkön haladt által, siránkozó nép helyett egy tömérdek rablócsorda fogta körül az utócsapatot, melyben a kincseket vélték vitetni. Szerencsére a kíséret ezer lovasból s mintegy 400 gyalogból állott, kik aztán gyorsan összegyűjtetvén, a rablókat, kik inkább a martalékra, mint a csatára ügyeltek, szétverték ¹⁾.

Ennél nagyobb veszély fenyegette a minisztert és társait Magyarországon Ferdinánd s annak régi s új párthívei részéről. Ferdinánd, oly szándékból, hogy mielőtt Frater György Erdélyből kijőne, Budát hatalmába ejtse, Fels Lénártot szeptember első tizedében egy sereg élén Magyarországra indította. Frangepán, Perényi, Bebek, Balassa Zsigmond s mások, erről

¹⁾ Veráncsics Kovachichnál: i. h. 62.

értésülvén, a császárhoz irt levelök értelmében határozottan Ferdinándhoz álltak; s hírül vévén, hogy Frater György és Török Bálint a király hulláját és kincseit csekély kísérettel hozzák Buda felé, hadaikat gyorsan összeszedték s útvjakat állani szándékoztak. Fels september 16-kán Nádasdy Tamáshoz is oly értelmű rendeletet küldött, hogy lovasságával tüstént csatlakozzék Perényihez, s vele közreműködve, az utasokat Budától elzárni ügyekezzenek¹⁾.

De Frater György e cseleket utazásának sebessége által szerencsésen elkerülte; a királyi hullát Székesfehérvárott a királyok sírboltjába már september 15-kén letétette; s mire Nádasdy bánhoz a parancs megérkezett, ő már rég Budán volt s a gyűlésre készült, melyet a meghalt király híveinek még útja közben hirdetett ki a Rákos mezejére.

Mielőtt e gyűlés leírásába ereszkednénk, vessünk egy pillantást vissza Erdélyre.

L.

Majláth István, mihelyt az ostrom alól felszabadult, s Frater Györgyöt Erdély határain túl lenni tudta, ismét folytatá megkezdett fondorlatait. A fegyverszünetet annyiban megtartotta ugyan, hogy egy ideig óvakodott fegyvert emelni a királyné s fia pártja ellen; de ezenkívül mindent elkövetett, hogy Frater György szándokait megghiúsítsa, s elébbi törekvéseinek irányában, vagy magát emelje török pártfogás alatt a tartomány urává vagy, ha ez nem sikerülhet, Ferdinánd kezére ereszze a tartományt. „Úgy látom, — mond Veráncsics — hogy Erdély Majláth pártjára, majd zsarnoksága alá

¹⁾ Az óvári táborból. Praynál: Ep. Proc. 2, 85.

hajóland; mert vágya s törekvése a fejedelemségre napról napra mindinkább bebizonyúl.“

Első gondja volt, követet küldeni a portára, ki ott Verbóczy és Eszékly ellen működnék; Izabella gyermekének, a kis királyfinak törvényes ágyból származása fölött a portánál kételyeket támasztana; Frater Györgyöt s pártját bevádolná, s bebizonyítaná, miképen őt, Majláthot, csak azért üldözik, mivel a tartományt a nagy úr hűségében eddigelé fentartani törekedett; s kérné a szultánt, engedje neki Erdély vajdaságát, biztatván őt, hogy Erdély példájára rövid időn egész Magyarország egyenesen a porta védelme s pártfogása alá adja magát.

Hogy a három nemzettel régi viszonyait megújítsa, Szászsebesre gyűlést hirdetett, melyen a nemességet, a székelyeket és szászokat Ferdinándhoz való ragaszkodásának külszíne alatt ismét a maga pártjára vonni ügyekezett. Törekvése nem is maradt sikertelen: miután a nemesség s a székelyek egy része pártjára állott, magát és Balassa Imrét főkapitányokká választatá; a székelyek és szászok, zászlóik alá három ezer fegyverest ígértek állítani; Bornemisza Boldizsárnak Szászvárosban s mind azon várkapitányoknak, kiket Frater György a tartományban hagyott, megüzentetett, hogy váraikban bántatlanul maradhatnak ugyan; de a magok részéről is óvakodjanak ellenséges lépésektől. Tomory Miklóst, Frater György híveinek egyik legbuzgóbbikát azonban, mivel őt az összeesküvés fő árulójának tartották, különben is az eszes, buzgó hazafinak éles nyelvét nem tűrhették, a tartományból száműzték. A közjövödelmek Majláth kezelésére bizattak. A királyné egy követség által a három nemzet jó akaratáról biztosított; egyszersem azonban végeztetett, hogy királyának Erdélyt azt fogja elismerni, kihez Magyarország rendjeinek többsége hajóland¹⁾

¹⁾ Veráncsics sept. 4. Katonánál: 20, 1406. és kövv.

stb. stb. De alig múlt el két hét a gyűlés után, Majláth és Balassa a végzésekről megfeledkezvén fegyverhez nyúltak, amaz Görgényt körültáborlá, emez Tomory javait elpusztítá.

LI.

A székesfehérvári temetkezés után az urak és nemesek nagy számmal gyűltek össze Rákos mezején. A Balassákat s a fentebb említett öt urat, kik a császárhoz irtak, kivéve, mindnyájan megmaradtak János özvegye és fia hűségében, el lévén tökéelve, hogy még azon esetre is, ha a többség végzése szerint a királyi gyermek szerencséje már bölcsőjében le hanyatlanék, s az idők súlya férfikezeket kívánna az ország kormányára, inkább valamely idegen fejedelmet hívnak be az országba, mintsem a megúnt Ferdinándnak hódoljanak¹⁾.

A királyné, ki fiatalága, a gyász által emelt szépsége, eszessége, ékes beszéde és nyájassága által mindenkit annyira elbájolt, hogy „az erények és kegyelmek tárházának“ neveztetnék²⁾, semmit sem mulasztott el, hogy az összegyűlt urakat és nemeseket a maga és fia iránti hűségben megerősítse. A többit megtette Frater György ékesszólása, tekintélye, ügyessége. Zsigmond János, a csecsemő, közakarattal királynak kiáltatott ki, s nagykorúságáig az ország kormánya a királynéra, s főtanácsosaira: Frater Györgyre, Petrovics Péterre és Török Bálintra bízott oly módon, hogy a kincstárt ezentúl is a püspök kezelje, Petrovics, mint temesi gróf, azon vidéket igazgassa, Török Bálint a sereg élén álljon³⁾.

1) „Germanum, Hispanumque dudum iam adulta nausea respuentes.“
Veráncsics Kovachichnál: Script. Min. 1, 67.

2) U. o.

3) Veráncsics Szalanczihoz 1540. október 12. Katonánál: 20, 1416.

Bár azonban ekként a kormány külön ágai megosztattak, mondanunk is fölösleg, hogy valamint már János életében Frater György lángesze intézte a kormány ügyeit, úgy ezután is, sőt még inkább, mint elébb, ő volt mindennek intézője, lelke a tanácsnak, rugonya az igazgatásnak, végrehajtója minden kormánytényeknek. Szellemi felsőbbsege annyira megszilárdította tekintélyét kormánytársai felett hogy, bár a közéletben azontúl is egyszerűen Frater Györgynek neveztetett, mindenki által ő tartatnék királyi helytartónak, kormányzónak. Ő egyébiránt kormánytársai s más főurak irányában ezentúl is kímélő, szerény, nyájas ügyekezett lenni magaviseletében; s egy ideig igen óvakodott az erkölcsin kívül más főhatalmat igényelni a kormánytanácsban. Nem is volt neki szüksége a maga véleményét erőhatalommal tolni fel kormánytársaira: ezek önként hódoltak a lángésznek, ki oly ügyesen tudta őket a maga véleményére hajlítani, hogy többnyire saját lelkök sugallatát, önakaratokat hitték követni, nyilvánítani nem ritkán olykor is, midőn az ő eszétől vették irányukat. E modort követte ő eleinte kivált Török Bálint irányában, kiről észrevette, hogy a főhatalom vágya mindinkább ébredszik kebelében. Petrovics megelégedett, hogy a hatalom gyakorlatában vele osztozhatik, és nem kívánt magának semmi felsőbbséget¹⁾.

Majláth István előre is gyaníthatá, minő végzést hozand a Frater György által vezérlett rákosi gyűlés; miért késni sem akart fondorlataival. Azt hivén, hogy a szultán is hajlandóbb leend őt a maga kegyébe fogadni, ha úgy léphet föl előtte, mint a kiben a tartomány rendéinek bizodalma, ragaszkodása központosúl: esel által akarta megkísérteni fejedelemmé kikiáltatását. September második felében egy török csausz érkezett a tartományba, állítólag a portától küldve, kit azonban

¹⁾ Veránesics Praynál: Ep. Proc. 2, 390.

Majláth vagy valamely vele barátságban létező szomszéd barától eszközölt ki, vagy tán Moldvából vagy Havasalföldről csalt be ígéretei s vesztegetései által. Ennek meghallgatása végett szeptember 21-kére Berethalomra számos urat s a székek és szászok követeit is meghívta. A csausz, Majláth által betanítva, előadta, miként a hatalmas császár Erdélyt Majláth István vajda kormányára bízta, s míg ő iránta hű marad, a tartományt ő alatta pártfogásába veszi, meghagyván a rendeknek, hogy Majláthnak, mint fejedelmi vajdájoknak engedelmeskedjenek; ki ezt tenni vonakodik, a hatalmas császár haragját vonja magára.

A nagyvárad fogságából kibocsátott Kendi Ferencz, Gerendy Márton és Mikola László, Majláth fő párthívei, a csausz előadása után indítványt tőnek, hogy a gyűlés a porta akaratára szerint Majláthot fejedelemmé kiáltssa ki. De, vagy mivel az urak előtt is gyanús volt a török; vagy mivel Erdélyt Magyarországtól nem akarták oly könnyeden elszakasztani: a választ egy újabb gyűlésre halasztották, mely Lukács napján (okt. 18-kán) Maros-Vásárhelyen volna tartandó ¹⁾.

LII.

Majláth fondorlatai nem ejtették tévedésbe Frater Györgyöt; többet tartott ő Ferdinándtól mind a portán, mind az országban.

Ferdinánd sürgetéseire Károly császár a Konstantinápolyból nem rég visszatért Laszkó Jeromost július 8-kán oda ismét visszautasítá, újabban megkísérteni: nem volna-e Szulejmán reábirható, hogy Ferdinánd országlását engedékenyebb szemmel

¹⁾ Veránesics, Izabella királynéhoz, október 13. Katonánál: 20, 1419.

nézze? ¹⁾ Pár hét múlva Laszkó elutazta után Ferdinánd hírévé János halálának, Andronicus Tranquillust, Gritti egykori titkárát, ennek elhúnyta óta a maga szolgálatában lévő ügynökét, sietve utána küldé: „futna, repülne“ Konstantinápolyba, ügyekeznie ajándékok által megnyerni Lutfi és Rusztán basákat és Junisz bég főtolmácsot, hogy pártfogásuk által menél elébb kihallgattatást nyerjen a szultánnál, kit arra kéretett, engedné meg neki: a nagyvárad békekötés értelmében birtokába venni az egész országot ²⁾.

Addig is azonban, míg a török választ adna, a birodalom megigért segélyére támaszkodva, Budát, ha jó szerével nem sikerülhet, fegyverhatalommal szándékozván elfoglalni, Fels Lénártot, mint mondók, hadsereggel indította Magyarországra; a lengyel királyhoz pedig és Izabellához követeket küldött. A lengyel királynak azt üzenete, hogy bár a váradi békekötést, melyet a boldogult János király megsértett, nem volna köteles megtartani: ő mégis, kerülni akarván minden háborúságot, azt pontosan végrehajtani kívánja ³⁾. Hasonló üzenettel menesztetett gróf Salm Miklós Budára, Izabellához.

Frater György attól tartván, hogy a férje halála miatt mély bánatba merült s Ferdinánd közelgő seregétől és a város ostromától féltő királyné a követ irányában helytelen engedményeket talál tenni, egyáltalában nem akarta Salmot a királyné elejébe eresztetni. De utóbb győzött Izabella akarata, és Salm elejébe bocsáttatott. A királyné fekete posztóval bevont, homályos szobában ülve, egyszerű gyászruhában, halvány arczezal fogadta őt. Salm a köszöntés után előadá, hogy Ferdinánd király a nagyvárad békekötést, bár megsértetett, teljesen megtartani s végrehajtani kívánja; hasonló szándékban

¹⁾ Az utasítás kelt: Hagenoviae 1540. jul. 8.

²⁾ Instructio pro Andronico Tranquillo 1540. aug.

³⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz. 1540. aug. 18. Buchholtznál: 5, 142.

hiszi lenni a királynét, s ezt tőle követeli is; a múltakra, hogy a keresztény vér kiméltesség, hajlandó a feledés fátyolát borítani.

A királyné gyöngé, töredező hangon, mely bánatának nagyságáról tanúskodott, akképen válaszolt: hogy ő, tapasztalatlan, fiatal nő, kit testi és lelki szenvedések megzavartak, ily fontos ügyben magától nem határozhat; ő felsége, a római király, engedjen neki kellő időt, míg ez iránt atyjának, Zsigmond királynak tanácsát kikéri. Ha Ferdinánd a halasztásban megegyezni nem akarna, hanem mindjárt fegyverhez nyúlna: sem neki sem a császárnak nem válnék dicsőségére egy könyei árjában elgyöngült özvegyet s bölcséjében síró gyermekét hadsereggel ostromolni ¹⁾.

E válaszzsal Izabella csak időt akart nyerni; mert atyja, Zsigmond király már aug. 18-kán kelt levelében tanácslá neki hogy az országot továbbra is birtokában tartsa, s bár mit tanácsolnának is mások, az ország fontosabb ügyeiben az ő megkérdezése nélkül semmit se határozzon; ő minden lehető megteend, hogy ügyét biztosítsa. Ugyanazon napról a gyámoknak is azt válaszolta Zsigmond király, hogy óvakodnának az ország birtokának ügyét azonnal fegyverszerencsére bízni; várják be előbb a portára küldött követek tudósítását, melyből ki fog tűnni, mi remélhető azon részről. Ügyekezzenek az ország ügyét, melyet leánya s unokája tekintetéből ő is szívéen hord, méltányos feltételek alatt békés uton rendbe hozni. Ezen kívül még a császárnak és Ferdinándnak is írt volt akkoron a lengyel király. A császárnak kijelenté, miképen a maga részéről is szívesen közremunkálанд, nehogy Magyarország, hol leánya s unokája létezik, a török hatalmába essék; s kérte őt, gondoskodjék ő is ezen ország védelméről, hol neki viszont testvére van. Ferdinándot pedig arra kérte, lenne kegyes leánya

¹⁾ Jovius: Lib. 39, 354.

s unokája iránt, s addig is, míg az ügy köztök elintéztetik, ne engedje a maga párthíveinek, hogy őket háborgassák ¹⁾).

Úgy látszik, a krakói udvarban sem volt még egyetértés a király és Bona királyné közt az iránt, mint tanácsoljának leányuknak az ország birtoka tekintetében. Zsigmond szívesen megőrizte volna a barátságos viszonyt a császárral és Ferdinánddal már csak azért is, mivel ennek leányát óhajtá nőül szerezni fia számára. Bona királyné azonban, bár e házasság megkötését szinte kívánta, örömeosebbs láttá volna, hogy Magyarország leánya s unokája birtokában maradjon. Ennél fogva azon tanácsokban, melyek Izabellának adattak, majd az egyik majd a másik irányt találjuk túlnyomónak, a miként az idő szerint beküldött követ inkább a király vagy Bona királyné befolyása alatt működött. Hasonlóképp megosztva volt a lengyel urak véleménye: egy rész megtartandónak vélte a váradi békeszerződvényt, míg más rész levelek által ösztönözte Frater Györgyöt s pártfeleit, ne engedjenek Ferdinánd király követéseinek.

Így értelmezte Ferdinánd is mind Zsigmond levelét, mind Izabella válaszát. Mihelyt tehát dunai hajóhada is felkészült, hadseregét Fels Lénárt vezérlete alatt óvári táborából október elején a Duna mentében Buda felé indíttatá.

LIII.

Frater György, Ferdinánd e szándékáról értesülvén, bár a várat mind őrséggel, mind lő- s élelmi szerekekkel eléggé ellátta, Uszref bosnyai s Mehemet nándorfehérvári basákat a királyné nevében segedelemre szólította. De ezekhez parancs

¹⁾ Buchholtznál: 5, 142.

még nem érkezett volt Konstantinápolyból, mi nélkül a segílyt nem vélték megadhatni. Frater György ennél fogva látván, hogy egyedül az őrség hű s vitéz kitartásától függ a vár és gyámfianak sorsa: az árulásnak erkölcsi gátot vetendő, tanácslá a királynénak, hogy mind a benlévő urakat, mind a város polgárságát s őrségét ünnepélyesen esküdtesse meg a maga s fia iránti hűségre. A többieknek jó példát adandó, lelkesedésüket felfokozandó, az esküt minden mások előtt maga is letette az e végre tartott gyülekezetben.

De, bár példáját mindenki készséggel követte, Izabella remegett az ostrom veszedelmeitől. Frater György megegyeztetével-e tehát — ki talán úgy gondolkodott hogy, miután az őszi esőzés, a téli hideg a küszöbön van, és csak annak beálltáig lehessen alkudozással tölteni az időt, úgy a vár utóbb nem sokat szenvedend, — vagy az ő tudta nélkül? bizonytalan: még mielőtt Fels leérkezett, Szepessy Tamás, Székesfehérvár tekintélyes birája, Ferdinándhoz küldetett fel.

A követ Izabella nevében előadta, miképen ő megtartani kívánja a király és boldogult férje közt szerzett békekötést; kéri ennél fogva Ferdinándot, miután semmi szükség arra, hogy a maga jogait keresztény vér ontásával érvényesítse, mi fegyverzaj nélkül is megtörténhetik, méltóztassék irányában teljesíteni az említett békeszerződvény feltételeit; egyébiránt biztosítja őt, hogy Frater György, Petrovics és a többi urak magokat parancsai alá helyezték s esküvel kötelezték hűségre s engedelmességre ¹⁾.

Ferdinánd azt hitte, hogy Izabella s pártja, az ostromra talán felkészülve nem lévén, közeledő hadaitól megijedtek s hajlandók lesznek Budát általadni. Megerősíté őt e hiedel-

¹⁾ Ferdinánd utasítása a római udvarba küldött Sanchez részére. Buchholtz: Urkund. 313.

mében az, hogy épen a napokban érkezett Zsigmond király levele is, tudtára adó, hogy követe Bécs felé már útban van, ki vele az ország birtokáról értekezzék¹⁾. Az értekeződésre tehát október 17-kén Várady Pál esztergami érseket, Perényi Pétert, Révay Ferenczet, gróf Salm Miklóst s magát a tábor vezérét nevezte ki biztosokul, kik Ó-Budán a királyné biztosaival találkoznának. Felsnek külön utasításban meghagyta, törekednék mindenek előtt arra, hogy Buda kezére eresztessék; Izabellának ezért a váradi békekötés pontjai szerint teljes kielégítést, Frater Györgynek és a többi uraknak a múltakért feledést, sőt oly kegyelmeket biztosítson, mintha elsőik voltak volna a hódolatban. Hosszúra mindazáltal ne hagyja nyujtatni az alkudozást; s a várbelieknek csak három napot engedjen magok elhatározására. Ha, az alku megkezdetvén, szükségesnek látszanék, hogy az a várban folytattassék, maga a vezér ne, hanem csak a többi biztosok menjenek fel. Egyébiránt, ha az értekeződés sikertelen marad s fegyverhez kellend nyúlnia, gondja legyen reá, hogy a királynénak és fiának bántalma ne történjék²⁾.

Fels Lénárt, miután vele Perényi, Révay, Bánffy s több más magyar urak zászlóaljai egyesültek, Visegrád alá vonult seregével, s a várost és a Duna melletti erődöket, melyeknek ágyúii hajóhadában kárt tehettek volna, ostrom alá fogta. Frater György Deák Bálint védelmére bizta volt a várost és az erődöket. A gyöngye falak Fels nehéz lövegeinek nem állhattak ellent; elébb a város és Robert Károly hajdan fényes palotája, tized napra Salamon tornya s a többi vízi erődök is megvétettek; maga Deák Bálint is csak bajosan menekülhetett fel néhányad magával a fellegvárba. A Dunán ekként a

¹⁾ Buchholtz: Urkunden 314.

²⁾ U. o. és 5, 143.

hajóhadnak biztos út nyittatván: Fels, miután a védelemre fel nem készült s elhagyott Vácot és Pestet elfoglalta s bennök őrseget hagyott, október 20-kán Buda fölött a felhévizeknél ütötte fel táborát.

LIV.

E közben megérkezett Bécsbe Zsigmond király követe Cyarnahorszky, vagy, mint másutt iratik, Kvarkovszky Endre s ura nevében előadá, hogy bár Zsigmond király leánya és unokája sorsát szíven hordja; de inkább figyelvén arra, mi az egész kereszténységnek, mint a mi családjának hasznos, nem kívánja, hogy ez Magyarországon uralkodjék. Örömmel megegyez tehát abban, hogy az ország, melynek úgy is békére van szüksége, Ferdinándra szálljon, s neki abban nem csak akadályára nem, sőt inkább segedelmére kíván lenni, föltévén, hogy mi leányának jegyajándokul s özvegyi javakul részint megadatott, részint ígértetett, s mi unokájának a szerződésben kiköttetett, Ferdinánd részéről is biztosíttassék ¹⁾. Kérte ennél fogva ura nevében Ferdinándot, hogy eltávolítván minden fegyveres erőszakot, még azon esetre is békés uton ügyekezzen megegyezni a királynéval, ha az ország átadásában tanácsosainak némelyike netalán ellenkeznék. Mert miután Ferdinánd feltételei, miként azokról értesülve van, az ő urának óhajtaival teljesen megegyezők; Izabella pedig mindenben atyja tanácsát ígerte követni: úgy hiszi, az egyesség, ha tán nem is az első perczen, végre meg fog történni békés uton. E végett utasítása van királyától, kérni Ferdinánd ő felségét, engedné meg, hogy a királynéhoz Budára utazhassék, nehogy ott egynémely ravaszabb úr az országot tanácsaival

¹⁾ Ferdinánd utasítása Sanchez részére. Buchholtz: Urkunden 314.

veszélybe döntse, s hogy a véleményekben netalán mutatkozó elágazásokat királyának tekintélye által összeegyeztetvén, az ügyet Ferdinánd kívánsága szerint jó végre vezethesse. Ezen fontos szolgálatok fejében egyébiránt reményli Zsigmond király, miképen Ferdinánd ő felsége a császárnál oda fog munkálkodni, hogy Bona királyné családja a milanói hercezség birtokában mennél előbb helyreállíttassék ¹⁾.

Ferdinánd a lengyel követ előadása fölött magyar tanácsosainak véleményét meghallgatván, azt nem találta igen kedvezőnek a követség részére. Thurzó Elek, kir. helytartó, úgy vélekedett, hogy a sok szóba burkolt előadás egynémely helyei igen kétes értelműek. Legtüzesebben kikelt ellene Frangepán érsek s egri püspök. „Ez, úgymond, lengyel, azaz: csak szószaporító követség, melynek velejét húsz szóba is be lehetett volna foglalni. De ő azt szándékosan összebonyolítottnak, sőt csodálatosnak s önmagával ellenkezőnek találja. Úgy látja, hogy az egész követség alapja nem egyéb ijesztésnél s fenyegetésnél. Ijeszti Felségedet, hogy Frater György vagy Török Bálint s ilyféle gazok akarata ellenére ne is kívánja az ország birtokát, s ha ezek ellenkeznének, óvakodjék őket megsérteni s fegyverrel működni; hanem engedje, hogy e gonosz emberek az országot török iga alá hajtsák. Hiszen az ország urainak nagyobb és józanabb része Felséged mellett áll . . . . Neki e követség ravasznak látszik inkább, mint őszintének. Különben miért akarná e nagy ügygyel oly helytelenül kapcsolatba hozni Milano ügyét? Mintha azt akarná értésül adni: ha nem segítesz ezen kérelmemben, zavarba hozlak fontosabb ügyedben . . . . Azt mondja a követ, hogy küldve van a magyar urak véleményét megegyeztetni; de kik

¹⁾ Ferdinánd tanácsosainak véleménye a lengyel követség felett. Buchholtz: Urkunden 299.

azok az urak? S ki áll jót, hogy Budára eresztetvén, nem más irányban fog működni, mint itt igéri. Ő ezeknél fogva nem javasolja, hogy ő felsége a követet Budára ereszse; míg leérkezik, úgy is vége lesz ott az alkudozásnak. De ha ő felsége őt mégis le akarná ereszteni, adja tudtára világosan, miképen a töröknek épen nincs szándokában János király fiának az egész országot átadni. Hiszen már megizente az erdélyieknek, hogy szandzsákságokra osztja fel az országot. — És izenje meg ő felsége a követ által a királynénak is hogy, ha most szép szerivel nem enged, s pártfeleit is reá nem veszi, hogy engedjenek, Felséged fegyverhatalommal működendik, s akkor aztán nem fogja teljesíteni biztosai által tett ígéreteit stb.“¹⁾

LV.

Míg Bécsben a felett tanácskoztak, lebocsátandó-e a lengyel követ Budára: itt hamar vége szakadt az értekeződésnek. Ennek részletei még nem jöttek napvilágra, és csak azt tudjuk, hogy Izabella biztosai a János király örökségénél sokkal többet, s ezt is azonnal kiadatni kívánták. „Előadott méltányos föltételeink — így panaszkodik maga Ferdinánd — visszavettettek, s lelkünk egyenessége, tekintélyünk nagy csorbulására, kijátszatott; oly méltánytalan, lehetetlen, sőt nevetséges dolgok kívántattak tőlünk, hogy abból világosan kitűnt, mily ármányosan bántak velünk . . . . Feltételeink oly igazságosak és becsületesek voltak, hogy azokkal a királyné és tanácsosai, ha csak kissé hajlandók az egyességre, méltán megelégedhettek volna. De úgy értesültünk hogy, ha minden kívána-

¹⁾ Buchholtz: Urkunden 300.

taikat rögtön teljesítjük is, mégis kétséges volt, elfogadják-e az egyességet.“¹⁾

Ferdinánd a maga biztosainak tudósításából látván, hogy azok célát nem érnek, nem ellenzé tovább a lengyel követ leutazását Budára hogy, ha még lehetne, királyának tekintélye által más értelemre bírja a királynét és tanácsosait. Különösen szívére kötötte Ferdinánd a követnek, ügyekeznek a királynét arra indítani: „hogy valahára világosan jelentse ki, miképen ő Frater György és társainak Ferdinánd ellen intézett tanácsaitól idegen, s azokat, mint az egész kereszténységnek veszedelmére válókat, maga is rosallja s utálja. Ezt az által tehetné leghelyesebben, ha nyíltan kijelentené: hogy mind az, miben Frater György a békeszerződvény ellenére fondorkodik, s mi által Buda átadását gátolja, a királyné megegyezte nélkül; sőt akarata ellenére történik; mert ő egészen el volna határozva a békekötést megtartani s Ferdinánd föltételeit elfogadni.“

A szolgálatát mind ezekre nézve készséggel felajánló követ működéseibe még most is annyi reményt helyezett a király, hogy Felsnek újabban is megizenné, kimélje a várat, s óvakodják a királynét az ostrom által veszélybe ejteni²⁾.

A sereg ez oknál fogva tétlen hevert ó-budai táborában, s ostrom helyett rabolni járt a szomszéd helységekre. Török Bálint, erről értesülvén, a várból időnként egy-egy csapat huszárral kiszáguldott, s az ellenséget a falukban, vagy midőn az ragadmánynyal terhelve tért vissza, megtámadván, a tartalékot tőle jobbára elvette, magát táborába visszaüzte. Fels tábornok az egész idő alatt majd kólikában, majd hügykőben, majd köszvényben szenvedvén, labanczai között oly kevés fegyelmet tartott, hogy ezek még a rablásaiknak ellenszegült

¹⁾ Ferdinánd utasítása Sanchez részére. Buchholz: Urkunden 315.

²⁾ U. o. 346.

magyar fegyvertársaikkal is több ízben verekedésbe keveredtek. Egy ízben oly mérgessé vált e verekedés, hogy maga Fels és Perényi is, midőn a rend helyreállítása végett a verekedők közé siettek, amaz czombján, emez egy kőhajítás által vállán megsebesítették; s végre is csak a hajóhadról előparancsolt spanyolok és dalmaták közbelépte által lehetett a verekedőket egymástól elválasztani s a rendet helyreállítani.

Ezen s hasonló jelenetek a vezérek közt is mind inkább megzavarták a kölcsönös bizodalmat és egyetértést. Perényi szemrehányásokat tőn Felsnek a fegyelemhiány miatt labanczai között; Fels viszont, ki a magyarok iránt általában gyűlölettel viseltetett, Perényit a király előtt terhelte vádjával.

Midőn november elején hideg, havas esők álltanak be, a magyar urak azt kívánták: hagyna fel a vezér a megszállással; helyezné el seregét téli szállásokra, és csak a tavasz nyíltával, de akkoron is nagyobb erővel, kezdetnék meg a várnak jelenleg lehetetlenné vált ostroma. De Fels, bár maga is meggyőződhetett, hogy könnyű, rövid mezű labanczai a hideg esőktől már is sokat szenvedtek, s betegei naponként szaporodnak: vagy mivel gyanúval fogadta az urak tanácsát, vagy mivel szégyenle minden ostromkísérlet nélkül távozni, s tán azt is hitte, hogy a vár nem igen erős, és ha a naponként várt lengyel követ sem érne czélt közbenjárásával, azt könnyen megveheti, a tanácsra nem hajlott.

Bánffy Boldizsár, a táborban lévő urak egyike, e miatti boszúságában, vagy tán csak szeszélyből, egy napon, Fels tudta nélkül, némi kísérettel a várkapuk egyike előtt megjelenvén, Török Bálinttal szólni kívánt. Török egész készséggel beereszteti egykori fegyvertársát s barátját; és miután vele Batthyányi Orbán s más régi jó barátok társaságában több óráig borozva társalgott, még azt is megengedé, hogy a vár védszereit, őrségét s élelmi készletét, mi minden jó

karban létezett, megszemlélje. A táborba visszatért Bánffy a kalandot barátainak elbeszélvén, bizonyítja, miképen oly jó állapotban találta a várat, melyet János király harmadéve kiújított, hogy az még jobb időben és sokkal nagyobb se regnek is, mint minő a táborban áll, képes ellentállani.

A kaland híre s Bánffy beszédei végre Felshez is eljutottak, ki haragra gyulván, Bánffyt a fegyelemsértés miatt leszidta s táborából azonnal kiutasította. Ezen esemény még inkább elkedvetleníté a magyar urakat, még feszültebbé tette viszonyukat a fővezérrel. Szerencsére nem sokáig késett Ferdinánd parancsa, melyben a vezérnek meghagyatott, hogy Buda alól elszállván, a Dunán túli kevésbé erős helyeket, különösen Tatát s Török Bálint egyéb várait foglalja el s annak jószágain osztsa fel hadait téli szállásokra.

Fels tehát, miután Pestet három cseh és német zászlóaljal¹⁾, ezer naszádossal s háromszáz könnyű lovassal meg rakta, november 16-kán Buda alól visszavonulván, újra Visegrád alá szállott, s a fellegvárat kezdé vni. Nyolcz napig sűrű köd borítván a hegyet, a várnak nem sokat árthatott; de épen ez kedvezett arra, hogy ágyúit a közel fekvő hegyekre háborítatlanul felvonathassa, melyekkel aztán november 24-kén s a következő napon oly sükerrel lődözteté a falakat, hogy a várnagyok magoknak s a 250 főre menő őrségnek szabad elköltözést kötvén ki, a várat feladták²⁾.

Visegrádon elegendő őrséget hagyván, Fels maga a sereg nagyával Tata felé tartott, s miután azt és Pápát, Török Bálint egyéb javaival együtt elfoglalta, seregét téli szállásokra helyezte el. Perényi azalatt Székesfehérvár alá szállott, s azt szép szerivel reábirta hogy kapuit megnyissa. Későn

1) Ez időben egy-egy gyalog zászlóalj 300 emberből állt.

2) Fels, Nádasdy Tamáshoz, november 25. Epist. Proc. 2, 90.

értesült erről Török Bálint, ki miután ezer lovassal a város alá száguldott s azt zárva találta, a külváros pusztításában önté ki haragját.

LVI.

Frater György kevéssel Fels táborának elvonulta előtt kedvező híreket vón Eszéky és Verbőczy követektől, egészen ellenkezőket a Majláthtól Erdélyben terjesztett hírekkel, melyek szerint, miként föntebb látók, még Frangepán érsek is azt hitte, hogy a török koránt sem szándékozik János örökségét átengedni a királyfinak, hanem őt egy kis rész birtokára szorítván, a többit vajdák, kapitányok által akarná kormányoztatni.

A szultán Majláth követe által, ki a királyfi törvényes származását is kétségbe hozta, gyanúba ejtetvén, sokáig válasz nélkül hagyta Verbőczyt és Eszékyt; s a tény valóságáról meggyőződni óhajtván, még september folytatában egy csauszt küldött Budára, ki neki a királyfi születéséről bizonyos hírt hozzon. A királyné, Frater György tanácsa szerint, mély gyászban, csecsemőjét ölében tartva, fogadta a szultán hírnököt; és miután fiát a szultán védelmébe ajánlotta, egy keceses mozdulattal, melynek hatását a szemérem bája emelte, emlőit gyermekének nyújtá. A csausz e jelenet által meghatva, a szép királyné lábaihoz borúlt, a gyermek lábait megcsókolta, s kezét reátévén, ura nevében esküt mondott, hogy ő s nem más leend királya Magyarországnak ¹⁾.

Frater Györgynek különben is volt gondja reá, hogy ajándékaival megnyerje a hírnököt; ki aztán haza térvén, az ő utasítása szerint hírül vitte azt is, hogy Frangepán, Perényi

¹⁾ Veráncsics Szalánczyhoz, október 12. Katonánál: 20, 1418.

s mások Ferdinándhoz pártoltak, s ennek hada már útban van Budát megszállani. A szultán nagy haragra gyűlt Ferdinánd s pártja ellen; Verbóczyt és Eszékyt azonnal a diván elébe hívatá, s biztosítván őket, hogy a boldogult János király fiát atyja országában minden erejével megvédeni, egyszersmind tudatá velök, miképen határszéli basáinak meghagyta, hogy szükség esetében Buda védelmére siessenek, a következő évben pedig maga is eljövend Budára. A követeket azután pár nap múlva elbocsátván, általok egy, a királyfit atyja országában megerősítő okmányt, egy aranynyal átszőtt bíbor ruhát, paizst, aranyos nyelű buzogányt és kardot, a fejedelemség jelképeit, küldött a királyfi számára¹⁾.

Verbóczy és Eszéky levelével, melyben Frater Györgyöt a történekről tudósíták, csaknem egy időben érkezett meg egy hajóhaddal Mehemet bég, nándorfehérvári basa; ki miután a német hadat Buda alól már elvonulva találta, a Pesten hagyott naszádokat támadta meg, s azokat részben elsüllyesztette, részben elűzte; sőt még Fels táborának utóhadát is megtámadni szándékozott²⁾.

LVII.

Frater György, mihelyt a török pártfogás és Buda sorsa iránt megnyugodhatott, Erdélyre fordítá figyelmét. Majláthnak egyre folytatott izgatásai a tartomány birtokára nézve annál veszélyesebbé válhatnak, minthogy Nádasdy Tamás horvát bán, Balassa Zsigmond és Horváth Gáspár Ferdinánd király rendeletéből némi hadakkal készültek Erdélybe Majláth támoga-

¹⁾ A követek levele október 17. Epist. Proc. 2, 87. Hammer: Gesch. des osmanischen Reiches. Buch XXX. 2, 167.

²⁾ Bebek, Majláthhoz november 26. Epist. Proc. 2, 94.

tására. Frater György az elébb ingadozott, de a királyné hűségére ismét visszatért Bebek Imre, az Erdélyből Majláth által minapában száműzött Tomory Miklós, és a Szászvárosban hagyott Bornemisza Boldizsár által ügyekezett ellensúlyozni Majláth fondorlatait. Bornemiszának csakugyan sikerült is Ballassa Imrét javainak visszaadása által a királyné hűségére hajlítani. Bebek ugyan e célra működött Majláthnál; de sikertelenül. Midőn tehát Fels visszavonúltáról értesült, egy gúnyteljes levelet irt Majláthnak, kit eddig komoly előterjesztések s ígéretek meg nem ingathattak. „Úgy hiszem, hallotta már Kegyelmed, úgymond, hogy a meggyőzhetetlen német sereg nov. 16-kán Buda ostromával felhagyott s még az nap Váczig nyomult előre. Most már én is hiszem, hogy onnan könnyebben fognak sereget küldeni Kegyelmed segedelmére. . . . Nem sokára tapasztalni fogja Kegyelmed, kettőnk közül kinek véleménye volt helyesebb. Valóban, nem tudok eléggé csodálkozni, hogy Kegyelmed, bár annyi csalfaságokkal rászedetve, hogy azok bőrébe sem férnek, még tovább is engedi magát hitegettetni, mi által nem csak magát, hanem az országot is veszélybe dönti; mert ennek oka senki más, mint maga Kegyelmed. Térjen meg tehát Kegyelmed, s higyen inkább az igazságnak mint azoknak, kik soha sem teljesülendő ígéretekkel biztatják. A királyné kész kegyelmébe fogadni Uraságodat; de ha ez nem indítja, indítsa Kegyelmedet szegény, veszendő hazánk sorsa, és szűnjék meg annak, magának s mindnyájunknak veszedelmén dolgozni. Higye Kegyelmed, a hatalmas török császár soha sem fogja tűrni, hogy ezen országban Ferdinánd király uralkodjék.“

De Majláth hajthatatlan maradt; bár az óvatos szász nemzet sem akart nyilatkozni, míg közös országgyűlésen el nem határoztatik, kit ismerjen el fejedelmének a tartomány; s bár a moldvai vajda is idején figyelmeztette őt hogy, ha Ferdi-

nánd mellett marad, a török parancsából, ki az országot János fiának adta, kénytelen lesz Erdélybe törni¹⁾ —: ő mind erre mit sem hajtott, s 1541 elején a három nemzetnek gyűlést hirdetvén, oly végzést alkottatott, miszerint a tartomány tömegesen Ferdinándhoz csatlakozzék. E határozat azonnal ünnepeles okmányba iratott, melyben a három nemzet esküvel fogad hűséget s engedelmességet Ferdinándnak, mihelyt nekik egyebek közt 3000 gyalogot, 1000 nehéz lovast s némi tüzérséget küld segélyökre. Az okmányt Gerendy Márton nyomban Bécsbe vitte, hol Ferdinánd által kegyelmesen fogadtatván, nem sokára oly értelmű levéllel tért vissza hogy, miután a Regensburgba kihirdetett birodalmi gyűlésre maga a császár is eljövend, Ferdinánd az onnan várandó segélylyel is erősödve, elég hatalmas leend őket megvédeni²⁾.

Frater György még ezek után is több kísérletet tőn, hogy a tartományt a veszélytől, mely azt, ha eddigi irányában megátalkodik, múlhatatlanul elérendi, megóvhassa. Egyebek közt levelet irt a szászokhoz, melyben a meggyőződés szívreható hangján inté, kéré őket, ne döntenék egy nagyravágyástól s önérdekétől vezérlett, annak mindent feláldozni kész emberre hallgatva, e pártoskodás által magokat, hazájokat a veszélybe. Higyenek neki, midőn legbensőbb meggyőződését nyilvánítja, hogy a török császár egy perczig sem fogja túrni Erdélyt Ferdinánd birtokában. És miután ennek hatalma gyöngé őket a török ellen megvédeni: Ferdinándhoz ragaszkodván, csak újabb pusztításoknak teszik ki hazájokat. A török már közelget roppant seregével, s nagy ideje, hogy annak haragját hazájokról elfordítsák, gyorsan visszatérvén a királyné hűségére³⁾.

1) Gerendy Péter, Majláthhoz, nov. 11. Epist. Proc. 2, 88.

2) Ferdinánd, az erdélyiekhez, 1541. jun. 25. Eder: Script. Trans. 2, 241.

3) Fr. György, a szász nemzethez, 1541. april 7. U. o. 2, 289.

De az intés foganatlanúl hangzott el; sem maga Majláth, ki ha tán már belátta is a veszélyt, későnek tartá visszatérését, sem az erdélyiek nem változtatták meg irányukat. Frater György tehát, más nagy fontosságú ügyekkel lévén különben is elfoglalva, sorsára hagyta a tartományt.

LVIII.

Frater György ez év (1541) elején két veszélytől látta fenyegetve a hazát. Nem lehetett kétsége, hogy Ferdinánd, ki seregeit nagy részint Magyarországon helyeztette el téli szállásokra, a tavasz nyíltával azonnal, s a múlt őszinél hihetőleg nagyobb erővel, térend vissza Buda ostromára. Más részről biztos hírt vőn, hogy Szulejmán a magyar követek elbocsátása után Laszkó Jeromost, Ferdinánd követét, nagy haraggal fogadta, őrizet alá tétette, s nyomban elhatározta magát, a jövő nyáron hadat hozni az országra; mi végett deczember elején, készületeit elrendelendő, Drinápolyba utazott ¹⁾.

Szulejmán személyes hadjárata, mely mindig százezeret meghaladó nagy sereggel intéztetett, még midőn védelem végett jött is, miként már két ízben saját szemeivel tapasztalá, nagy pusztítást hagyott maga után a hazában. Frater György tehát azon törte fejét, miként akadályozhatná meg Ferdinándnak Buda ellen készülöben lévő hadjáratát; miként birhatná őt reá, hogy törekvéseinek sikeretlenségéről meggyőződván, a királyfit öröksége birtokában ne háborgatná. Ha ez sikerülne, úgy gondolá, hihetőleg Szulejmán is felhagyna fölöslegessé válandó költséges hadjáratával.

A tervnek ugyan egyelőre maga sem ígérhetett biztos sükert; de a szolgálat, melyet az által, ha mégis jól ütne ki,

¹⁾ Hammer: 30-dik könyv.

a hazának tenne, nagyobb volt, mintsem hogy hasznosnak ne tartaná a kísérletet. Úgy gondolá, Ferdinánd kétségkívül értesült a mégis fogságban lévő Laszko által a töröknek őt fenyegető szándokáról; a birodalomból pedig, miként maga, Frater György, hírül vette, a regensburgi gyűlésen nem nagy kilátása lehet a rendek segélyére: Ferdinánd tehát engedend talán a körülmények kényszerének, s hogy Szulejmánnak az osztrák tartományokat is fenyegető hadjáratát kikerülje, hajlandó lesz idején megbékülni, kivált ha egy kisebb török hadat mindjárt a tavasz nyíltával behív, s azáltal egy részről a Buda ellen készülő hadjáratot megghiúsítja, másról az alkudozásnak is nagyobb súlyt szerez.

Eltökélte tehát magát, hogy az alkudozást megkezdendi; a szomszéd bosnyai és belgrádi basákat pedig mindjárt a Duna megnyíltával Budára hívandja.

Tervét a királyné, ki a lángeszű férfúval szemben, tanácsait jobbra megnyugvással fogadta, valamint Török Bálint s a többi tanácsurak is helyeselvén, már a tél folytában megkezdte ez irányban működését. Mindenek előtt irt a pápának. Előadá neki a körülményeket, melyeknél fogva az országot, hogy a török igájától megmentse, kénytelen annak pártfogása alá helyezni, bizonyos lévén benne, hogy a török azt, ha Ferdinándhoz hajólna, örökre a maga számára foglalná el. Kérte őt ennél fogva, hogy hajlamát a török pártfogás iránt, mely egyedül képes az országot megmenteni, ne tudja be neki bűnül; hanem inkább, tekintve azt a legsürgetőbb szükség kényszerének, ügyekezze Ferdinándot is reábirni, hogy e szükségben megnyugodva, hagyjon fel törekvéseivel az ország birtokára, melyek a törököt csak ingerlik s a hazára pusztulást hoznak ¹⁾.

¹⁾ Ferdinánd utasítása Sanchez római követ számára. Buchholtz: 5, 147.

Világos adatok híjában teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, de legkevésbé sem kételkedünk, hogy a tél folytán a birodalomba és az osztrák örökös tartományokba is többeknek irt légyen Frater György, hogy ne pártolják, ne segítsék törekvéseiben Ferdinándot, miután Szulejmán egyáltalában nem akarja megengedni, hogy ő uralkodjék Magyarországon; minél fogva segélyök által csak ön nyakukra ingerlenék s hoznák a törököt. És Frater Györgynek ezen lépéseiből lehet egy részben megfejtteni, hogy sem a birodalom, sem az örökös tartományok nem akartak nagyobb segélyt nyújtani Ferdinándnak, bár ő mindent megkísértett annak kieszközlésére.

LIX.

Azonban, az alkudozást illetőleg, hamar kitűnt, hogy nagyon csalatkozott Frater György, midőn azt hitte, hogy Izabella, a maga és gyermeke uralkodását óhajtva, őszintén osztzik az ő terveiben; csalatkozott abban is, midőn hitte, hogy Ferdinánd, a török hadjáratától fenyegetve, kevésbé fog ragaszkodni a maga igényeihez.

Izabella, ha szemben tán megnyugvást színlett is Frater György terveiben, háta mögött női fortélylyal dolgozott annak megbuktatásán. A királyné és minisztere közt korán némi feszültség fejlett volt ki. Az ifjú nőben, miként utóbbi élete tanúsítja, a szerény, engedékeny magaviselet külszíne alatt több önállóság, több büszkeség s olasz anyjától öröklött fondorlati hajlam létezett, mint a miniszter eleinte gyaníthatá. Ez pedig megszokva környezetének hódolatát tekintélye, lángesze iránt, hihetőleg a fiatal nőtől is, kinek fő támasza gyanánt szolgáltni tudta magát, hasonlót kívánt a nélkül, hogy szükségesnek látná a csaknem gyermek királynét is úgy, mint tanácsostársait

szokta volt, behálózni lángeszének cseleivel. Izabella tán azon hódolatot sem tapasztalta a komor, gyakran bús kedélyű, mindig komoly püspöktől, melyet a nő hiúsága igénylett s tapasztalt is mindenkitől udvarában. Ehhez járult a befolyás, melyet rokonai, kivált atyja és testvére, a Budán nem rég megfordult Kvarkovszky követ által gyakoroltak a királynéra. A feszültség ekkép lassanként idegenséggé, — és minthogy Izabella, ha s midőn a miniszter véleményére önként nem hajólt, kénytelen lőn elfogadni határozatait, utóbb mindinkább gyűlöletté fejlődött ki. Mert Frater György nagyon is szigorúan gyakorolta irányában a gyámi tisztet s fölötte szűk korlátok közé szorította a fiatal özvegyet ¹⁾).

Kár hogy a budai királyi palotában ekkoron lefolyt életéről nincsenek részletesb adataink; de az erre vonatkozó gyér tudósításokból is látjuk, hogy az egyetértés 1541 tavaszán már felbomlott volt a kora özvegységének unalmai miatt izgatott, szeszélyes, anyja olasz vérét öröklött Izabella s a komoly, szigorú, csak nagy fontosságú terveinek élő püspök között. A könnyelmű nő annyira megunta a szellemi felsőbbségének érzetében tőle is engedelmességet követelő miniszter gyámságát, hogy ideig óráig tartó kellemetlen helyzetét kész volt megváltani egy királysággal, mely neki, ifjú napjaiban, kora özvegységében élvezet és dísz, gyöngyör és fény után sóvárgónak, mind ezek helyett csak gondot, kellemetlen tárgyalásokat szerzett s őt hajlamainak teljes megtagadására kényszeríté.

Izabella már Kvarkovszky lengyel követ által is, midőn ez 1540 végén Bécsbe visszament, számtalan panaszt emelt Ferdinánd előtt Frater György ellen. Bizonyítá is a követ, hogy a királyné a legkészségesebb akarattal hajlik atyja tanácsai szerint Ferdinánd kívánatára; de Frater György őt

¹⁾ Tinódy Sebestyén.

mintegy fogva tartja és szándékaiban teljesen meggátolja. „Frater György, úgymond a követ, oly javíthatatlan, oly hatalmaskodó, hogy magával a királynéval is keményen bánik, s minden ügyekezését oda fordítja, hogy a török zsarnokságának rég megvetett alapjait erősítse; a királyné akaratára semmit sem hajt; mindenben saját eszét követi; miért a királyné kéri is ő felségét, segítse ki őt ezen elnyomott helyzetéből¹⁾).

Ferdinánd azonban még nem hitt Izabellának; s bár nem kételkedett, hogy minden ellene intézett tanácsoknak Frater György a kovácsa, — miért őt Sanchez által a pápánál is bevádoltatta; — mindazáltal úgy vélekedett, hogy a miniszter nem gyakorolhatna udvarában oly nagy hatalmat, ha azt Izabella túrni nem akarná, s egyéb híveivel vállat vetve, kik iránta már különben is esküvel kötelezték le magokat, elhatározott akarata volna ellentállani az ő törekvéseinek²⁾).

Ferdinánd e gyanúja nem sokára tudtára esett Izabellának; miért 1541-ki február elején Bebek Imrét Bécsbe küldte. A követ vagy Frater György tudtán kívül indított fel, vagy az ő befolyásával megállapított utasításon kívül, melynek, ha létezett is, utóbb semmi hasznát sem vette, egy titkos utasítást is vitt magával a királynétól, melyről Frater Györgynek semmi tudomása, sőt mely igen ellenséges volt reá nézve.

LX.

Bebek Imre, Ferdinándnál kihallgattatást nyervén, hosszú beszédben mentegeté a királynét a lengyel követ által tudtára esett azon gyanú és vád ellen, mintha a törököt ő hívta volna fel fia védelmére s az erdélyiekkel is fondorkodnék Ferdi-

¹⁾ Ferdinánd utasítása Sanchez számára. Buchholtz: Urkunden 317.

²⁾ U. o.

nánd ellen: a törökhöz küldött követség tudtán kívül történt; Erdélybe nem azért küldött követeket, hogy a király, — hanem hogy Majláth veszedelmes szándokai ellen dolgozzanak. A budai polgárokat s tanácsosait csak azért eskette fel a maga iránti hűség s engedelmességre, hogy az egyesség Ferdinánddal megtörténvén, a vár átadásában akadályára senki se legyen. Hogy néhány lengyel úr neki azt javasolta, miszerint az országot fia számára ügyekezzenek megtartani, arról ő mit sem tehet. Kijelenti azonban most, hogy teljesen el van határozva, Budát a váradi békekötés feltételei alatt neki általadni; mit ha nem volna képes kieszközölni, eltökélte magát, minden esetre kimenni Budavárból; s hiszi, ha ő kimegy, vele a többség is távozandik; minden esetre gondja lesz rá, hogy a vár Ferdinánd kezére jusson ¹⁾).

De Ferdinándot Bebek előadása sem győzte meg Izabella ajánlatának őszinteségéről; s válaszában kijelenté, hogy a királyné ezen újabb üzenetében sem lát egyebet, mint ürügyet a késletetésre, tudván, hogy neki nem sokára Regensburgba, a birodalmi gyűlésre kellendő utaznia. Ha tehát a követ nem hozott más megbizást, ám azonnal visszatérhet.

Bebek tehát még azon estve titkosabb utasítását is fölfedezte Perényinek, ki vele együtt érkezett meg Bécsben. Mondá egyebek közt, miképen Izabella, megunván Frater György tűrhetetlen gyámkodását, s félvén Buda újabb ostromától, minden áron hajlandó Budát átadni Ferdinándnak, ha bár csak egy szegény kunyhót kapna is menhelyül. Ha Buda átadásában Frater György részéről ellenzésre találna, kész őt elfogadni, sőt meg is öletni, ha Ferdinánd őt zsoldosaival támogatja, s e végett a pesti őrséget rendelkezésére adja. A királyné, ki egy kapu kulcsait magánál tartja, mind ezt még a

¹⁾ Buchholtz: Urkunden 302.

király elutazta előtt, mintegy tíz nap alatt könnyen végrehajthatja, ha Ferdinánd őt támogatni akarja ¹⁾.

Perényi e közlés után felhívta Bebeket, tenné iratba mind ezt, mind egyebeket, miket neki a királyné titkosabban és csak szóval mondott a maga szándokairól. Bebek hajlott a felszólításra, s fő pontjaiban következő előterjesztést nyújtott be február 5-kén a királynak:

„A királyné óhajtja, hogy ő felsége a király, minden további halasztás nélkül végezzen atyjával, Zsigmond királylyal, igérvén eleve is, hogy bár mit végeznek, azt ő teljes készséggel elfogadja. Ezt ő csak szülői iránti tiszteletből kívánja tenni, nem pedig hogy az ügyet késleltesse; mert addig is, míg az egység megtörténnék, kész Budát s vele együtt az országot minden késedelem nélkül bár mi módon Ferdinánd kezére eresztteni, csak azon javakat tartván meg, melyek neki özvegyiségére lekötöttek. A királyné közléseiből tudja a követ, hogy Izabella teljesen megelégszik, ha neki Ferdinánd elébb tett ajánlatait évenkénti hét ezer forinttal, Munkácsesal, Husztal s a sóárulás jogával megtoldja. János Zsigmond herceg halála esetében a királyné mind ezt holtiglan megtartani kívánja. De, bár tudja, hogy ezek Izabella kívánatai, hiszi mindazáltal, hogy ő bízva a király méltányosságában, miszerint róla méltósága szerint fog gondoskodni, egészen ő felsége kegyelmére bízva magát. A követ fejével áll jól, hogy királynéja mind ezeket híven teljesítendi ²⁾.

Ferdinánd e közlésre február 8-kán oly választ adott, hogy bár a királyné kívánatai nagyobbak azoknál, mik a váradi szerződvényben foglaltatnak, kész mindazáltal neki újabban következő ajánlatot tenni:

1) Buchholtz: 5, 148.

2) Ugyanaz: Urkunden 304.

Biztosít neki évenként 32.000 magyar frtnyi jövedelmet s e fölött átadja Pozsony várát s városát székhelyül, a vármegyével, Nagyszombat városával és Trencsény várával egyetemben. A királyné mind azt addiglan bírja, míg János király ősi javai, a váradi szerződvény szerint, birtokába nem adatnak. Ezen felül

Biztosítja őt jegyajándoka kiszolgáltatásáról, úgy mint az kiköttetett.

A mi Munkácsot, Husztot, Marmarost illeti, azt Ferdinánd a császár és lengyel király elhatározására bízza, kik e fölött meghatalmazottaik által a legközelebbi regensburgi gyűlés alkalmával végezzenek, s mit ezek határoznak, Ferdinánd azt elfogadni eleve is igéri.

Ha János herczeg meghalna, Ferdinánd a királynénak jegyajándokán felül évenkénti 10.000 frtot biztosít.

Kivánja ellenben, hogy Buda s egyéb várak lőszereikkel együtt neki mennél elébb átadassanak, miszerint azokat még a török hadjárat előtt kellőleg megerősíthesse. E végett tíz napot tűz ki Buda átadására ¹⁾.

Ezen, iratban adott válaszon kívül szóval azokat is helybenhagyta Ferdinánd, miket vele Bebek Perényi által szinte csak szóval közlött Frater György személyére nézve. De mivel a királynéban teljesen még nem bízott, Bebeket letartóztatván, a válaszszal saját emberei közül küldött egy hírnököt Budára, ki által aztán Bebek is részletesen közlé a maga eljárását Izabellával.

Azonban, Bebek hágtá-e át megbízatását, vagy Frater György jött nyomába a fondorlatnak, minek következtében Izabella jónak látta a színlelés fegyvereihez nyúlni: ki tudná megmondani? Annyi bizonyos, hogy Izabella Bebeknek szemre-

¹⁾ Buchholtz: Urkunden 305.

hányásokat tett megbízásának áthágása miatt. „Vettük Ön levelét, úgymond¹⁾, melyben hosszan tudósít, mily buzgalommal működik ügyünk jó végre vezetésében. Ezt mi kegyesen fogadjuk ugyan; de kedvesebben vettük volna, ha Ön utasításának határai között marad vala. Elég volt volna azt ajánlani, hogy mi mind azokban készséggel megnyugszunk, miket a felséges római király a mi felséges szüleinkkel a mi és kedves fiunk ügyében végezend; és nem volt semmi szükség ígéretre s kötelezésre az Ön részéről. Nagyon csodálkozunk, miért cselekedte ezt Ön: mi el vagyunk határozva, nem cselekedni másként, mint miképen az Önnek adott utasítás szól, s mit az magában foglal. Azon dolog végrehajtására, mely Önnek tudtára van, várjuk a jó alkalmat, melyet, ha előfordúl, nem mulasztunk el megragadni; és tán jobb módot is adand az ur isten, mert azt látjuk, hogy sokan hajlandóbbak kezdenek lenni a békére és egyességre. De ezeket rövid időn jobban megértendi Ön; mert hírnököt szándékozunk küldeni tanácsosaink megegyeztével a felséges római királyhoz a magunk és az ország ügyeinek békés elintézése végett. Tudósítson Ön, elmegey-e a király ő felsége a regensburgi gyűlésre; és hallott-e már Ön valamit felséges atyánk követének megérkeztéről?“

Válaszolt egyúttal a királyné Ferdinánd ajánlataira is, újabban hivatkozván a Bebeknek iratban adott utasítására, miképen tudniillik kész mind azt elfogadni s megtartani, mit a király az ő szüleivel végezend. A Buda átadására kiszabott tíz napi határidőt illetőleg kijelenti, hogy azt ily nagy fontosságú nehéz ügyben el nem fogadhatja; igéri mindazáltal, hogy mihelyt reá alkalom nyílik, azt két kézzel megragadja, s addig is mindent elkövetend, hogy a dolog közös kívánságuk szerint

¹⁾ Izabella, Bebek Imréhez. Buda, 1541. február 15.

sikerüljön, miket bővebben megértend a nemsokára hozzá küldendő emberétől.

A hírnök azonban, ki Ferdinánd ajánlataival s Bebek levelével Budára küldetett, oly értelemben irt február 23-kán a királynak, miképen neki úgy látszik, hogy Izabellának nem más a célja, mint a dolgot mennél inkább késleltetni. És valóban, nemsokára megérkezett a lengyel király követe, gróf Gorka Endre, lengyelországi főkapitány, ki aztán Budáról Bécsbe utazván, egy „elég különös, épen nem úgy várt és csipős szavakkal átszótt“ választ, de ebben semmi határozottabb megállapodást nem vitt magával Ferdinándhoz. A király előtte is a Bebeknek adott választ ismételtette; mire Gorka még egyszer Budára utazott, megértendő, lehetne-e még a dolgot jó végre vezetni¹⁾.

LXI.

Izabellának és a lengyel királynak ezen követségei, Ferdinánd reményeit Buda s az ország megnyerése iránt ébren tartván, igényeit jogainak világos elismerése által erősítvén, Frater György terveinek nagy akadályára szolgáltak. Ő mindazáltal nem hagyott fel működéseivel a kitűzött irányban, csak az eszközöket változtatta meg. Látván, hogy Ferdinánd most még kevésbbé hajlandó, mint bármikor elébb, lemondani Buda s az ország birtokáról, őt arra most alkudozás helyett a fegyverszerencsének megkísérlése által kivánta reábirni. A szomszéd bosnyai, belgrádi és klissai basák, általa meghíva, a tavasz első nyíltával megjelentek Buda előtt. Török Bálint némi haddal s tüzérséggel elejökbe menvén, őket elébb Vác

---

¹⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz, 1541. márczius 15. Buchholtz: 5, 149. és Urkunden-Band 310.

alá vezette, mely magát rövid ostrom után meg is adta. Innen Pest alá vonúlt a török sereg. De ezt vitézül védte Fotisk Otto feles őrségével, Speciacasi a naszádosokkal, Nyári Ferencz és Horváth Bertalan az idején megérkezett magyar segélyhadakkal. A törököknek nem nagy kedvök volt az erődökkel jól ellátott várost ostromolniok. A lovasok azt mondák, hogy ők rohamot intézni nem kötelesek; a gyalogságot pedig, mely jobbára sietve összeszedett s rozszúl fegyverzett népből állott, sem fenyegetéssel, sem tényleges kényszerítéssel nem lehetett reábirni, hogy rohamot intézzen. E fölött az eleséget is szűken osztá ki nekik Frater György Budáról, mely maga sem volt ellátva bőségesen. A basák ez oknál fogva némi csatározások után már april elején eltakarodtak a város alól. Nyári és Horváth huszáraikkal utánok eredvén, utóhadokban tetemes kárt okoztak¹⁾.

Mit eleve pártügyének javára szolgálódnak hitt, a török had ily rozsz magatartása után minden tekintetben kárára váltanak tapasztalt Frater György. Azon felül, hogy a basáknak boszúságát vonta magára, kik magokat megcsalatra lenni állíták²⁾; még Ferdinánd is megerősödött szándokában, Buda ellen ostromot intézni. Minthogy Szulejmán, ki a telet hadi készületekkel Drinápolyban tölté, tavasszal Konstantinápolyba visszatért, mint hírlék, mivel a perzsával támadt háborúja: Ferdinánd azt hitte, hogy Szulejmán ez évben nem jövend személyesen az országba; s e hitében a három basának hadjárata által megerősödve, Roggendorft mintegy 20—25 ezernyi sereggel már april közepén megindította Buda felé, miszerint

1) „Par mes lettres de 8 d'avril auez entendu la liberation de Pest, et come les turcs s estoient retirés.“ Ferdinánd, Máriához. Bécs, 1541. april 22.

2) „Les turcs ne sont bien contens du moine et Turk Wailent et ses compagnons, qui disent, que les ont trompes.“ Bécs, 1541. april 22. Brüsseli levéltár.

ez május első napjaiban már a város alatt táborozott. Roggen-
dorf nemsókára értesült ugyan, hogy Szulejmán, az elébbi
hírek ellenére már útban vagyon; ez mindazáltal csak arra
birta őt, hogy annál gyorsabban lásson az ostromhoz.

Frater Györgynek ekként meghiúsult terveieért szomorú
vigasztalást nyújthatott a vett tudósítás, mely szerint Mehemet
beglerbég, a szultán veje, az előhaddal Nándorfehérvárra ér-
kezett, a Száván hidat vert, s míg a határszéli basák seregeit
összegyűjtené, Sz. Gergely és Száva-Szt.-Demeter mellett szállt
táborba. Hogy híreket a beglerbégnak magáról gyorsan ad-
hasson, s tőle viszont vehessen, a szávai hídig huszonnégy
állomásban futárokat rendezett.

LXII.

Frater Györgyöt Budavárban háromszoros veszély fenye-
gette. Roggendorf jól felkészült feles hadának ő a vár falai
mögött csak 2400 fegyverest vethetett ellenébe; mert Török
Bálint, ki a várból april közepén egy csapattal kiment volt,
hogy erősítményekkel térjen vissza, a vártnál elébb ott ter-
mett ellenséges had által kiszorítva maradt; s így a vezérlet is
magára Frater Györgyre esett. Az ellenségnél azonban még
veszélyesebb volt reá nézve a kettős fondorlat, melyek egyi-
kén a királyné a lengyel követekkel, másikán Révay néhány
várbelivel régóta működött.

Gróf Gorka lengyel követ, mint mondók, Ferdinándtól
már rég lement Budára, annak átadása végett Izabellával
értekezendő. A követ april 22-kén már ismét Bécsben vala¹⁾.
De mivel onnan „semmi olyast nem hozott, mi az egyességet
Ferdinánd és Izabella között megalapíthatta volna“, öt nap

¹⁾ Ferdinánd, Máriához, april 22-kei levelében.

múlva¹⁾, ápril 27-kén oly üzenettel tért vissza Budára, hogy „mihelyt Izabella teljes hatalmú biztosokat, s a körülményekhez mért és a király méltóságával megférő feltételeket küld hozzá, Ferdinánd azonnal kész, minden eddigi halasztás és sérelmek daczára, megegyezni a királynéval“²⁾. Míg pedig Gorka ide s tova utazott, Kvarkovszky állandólag a királyné oldalánál vala Budavárban.

Roggendorf a várat megszállván, azt nagyon megváltoztatva, bástyákkal és tornyokkal, melyeket még János király 1538-ban olasz építészek által készíttetett, sokkal jobban megerősítve találta, mint 1530-ban volt, midőn azt sikertelenül ostromolta. A lengyel követek alkudozásainak súlyt adandó, a sz. Gellért hegyére ágyukat vonatott fel, s a várat egy ideig onnan lődöztetvén, beizent a királynéhoz: „Ne vetné el Ferdinánd ajánlatait; ne daczolna tovább a veszélylyel: különben kénytelen magát a királyi lakot is összelődöztetni“.

Ha Joviusnak hitelt adhatunk, a hírnököt Frater György maga fogadta s oly válaszszal utasítá vissza, „hogy a királyné nem oly esztelen, miképen Magyarországot a szepesi herczegségért oda adja; Roggendorf ellenben egy eszeveszett vén ember, ki másodszor is azon veremben keresi veszedelmét, hol egyszer már meglakolt; ne is ijessze haszontalan lövöldözéssel a vitéz férfiakat, kik magyar királyukat és hazájokat ittas csapatok ellen meg tudandják védelmezni: csak arra kéreti őt, hogy ne töltesse meg oly keményen ágyúit, nehogy vemhes disznája idő előtt vesse el malaczeit, vendégjeinek nagy bánatára“³⁾.

A királyné ezalatt titkos terveken kovácsolt a két lengyel követtel. Ő remegvén az ostromtól, a várat minden áron át

¹⁾ Eiseler, Nádasdy Tamáshoz, május 2. Epist. Proc. 2, 103.

²⁾ Ferdinánd, Zsigmond királyhoz, május 16. Buchholtz: Urkunden 34.

³⁾ Jovius: Lib. 39, 360 és kövv. (Florentiai kiadás.)

akarta adni Roggendorfnak, fiával, miként Bebek által kijelentette volt, Pozsonyba vonulandó. Bízván, hogy a hűségére esküdött polgárság feltétlen engedelmisséggel fog iránta viselkedni, szándékának végrehajtása végett országtanácsot hirdetett, melyben akarataát előadná, s Frater Györgyöt, ha ellenkezni merészelne, emberei által elfogatná. A miniszter azonban korán értesült a tervről, mely oly gondatlanul őriztetett, hogy már april végén Bécsben is közbeszéd tárgyává lett¹⁾; s a csíny meghiúsítására teljesen felkészülve jelent meg a tanácsban, hol egyebek közt a lengyel követek is jelen voltak. A tervet ő egyenesen a lengyelektől vélvén származni, miután a királyné akarata előadatott, őket az országtanácsból kivezetteté, s a városból minden haladék nélkül kiűzeté, elhelyezett emberei által utánok követel dobáltatván; a királynét pedig, nehogy a várból kimehessen, azontúl az egész ostrom ideje alatt szorosabb őrizet alatt tartatá²⁾.

LXIII.

Roggendorf a hozzá menekült lengyel követektől hallván a történeteket, s azokból a királyné őszinte szándokáról meggyőződván, kimélni akarta a remegő hölgyet; ágyúit tehát, melyek eddig a királyi lakkal szemközt működtek, a Szent-Gellért hegyéről lehozatta és részint a fehérvári, részint a szombati, most bécsi kapú ellenében állíttatta fel. Jovius ezen esemény elbeszélésénél ismét olyakat mondat és tétet a miniszterrel, melyek kevés hitelt érdemelnek. „Bocsásson meg

¹⁾ Eiseler, Nádasdyhoz. Epist Proc. 2, 103.

²⁾ Ferdinánd, Zsigmond királyhoz, május 16. i. h. Filetinszky vallo-másai Praynál: Epist. Proc. 2, 106 és 385. — Poitiers tudósítása a császár-hoz Izabelláról, 1553. augustus. Brüsseli levéltár.

neki, — ezt üzente volna ki Roggendorfnak, — hogy elébb őt eszeveszett vén embernek nevezte; mert újabb állomásának a zsidó temetőnél elfoglalása által bebizonyította eszének viszsztatértét, e hely (a temető) lévén mind reá, az aggastyánra, mind veszendő seregére nézve legalkalmasabb.“ A felboszontott Roggendorf egy vas buzogánnyal fenyegette volna őt, hallván üzenetét; s azonnal nagy hévvel kezdé lödöztetni a falakat. Frater György erre azáltal felelt volna, hogy két elfogott német katonát, kiknek feladata volt, a királyi kertben némi épületeket felgyújtani, a Roggendorf állomásával szemközt álló bástyákra felakasztatott, mindegyiket egy sertés társaságában ¹⁾.

Az ágyútelepek június elsejéig a falakon a sz. János temploma táján nagy rést törtek; s e napon a falak egy részének leomlása a fal mögötti földművet is maga után vonta, minek következtében a romok rövid lábtokon is könnyen megmászhatókká lőnek. Rémülve látta Frater György az iszonyú pusztítást, melyet az ellenség ágyúi e helyen okoztak, és csuklyáját eldobván, páncélt és sisakot öltött magára, hogy a már bizonyosnak látszó rohamot visszaverje. De szerencsére, a roham más napra halasztatott, mely, tüstént intézve, a várbelieknek veszedelmére válhatik vala. Mihelyt pedig az ágyúzás megszűnt s az est beállott, Frater György a tátongó rést hajnal hasadtáig hallatlan erőfeszítéssel, még a nőket is munkára szorítva, ismét befalaztatta. Nap felköltekor már készen várta a németek rohanását; maga zöld ruhába öltözködve páncélban és sisakban állott a védsereg élére; s hol a veszélyt legnagyobbnak látta, oda sietve, lelkesíté, bátoritá vitézeit. De Fotiscus Otto, Pest várnagya, a vitéz ellentállás daczára is

¹⁾ A diesekvés, elbizakodottság nem volt Frater György jellemében; s úgy ez mint a sertvések annyiszori szerepeltetése aligha nem Jovius képzeletének szüleménye.

meghágta a falakat, s egy csapat vitézével a sz. János temploma mellett egy házban állomást foglalt, és zászlaját arranyomban kitűzette. Frater György látta, hogy e pont megvédésétől függ a város sorsa, s egy csapat vitézzel rögtön ott terem. A harc heves és sokáig kétes vala. A szomszéd házakból a polgárok s még a nők is az ellenségre nagy köveket dobálva segítették elő az őrség fegyvereinek hatását. Fotiscus csapata végre visszanyomatott, s hanyathomlok hátrálása a többieket is elbátortalanítá, kik aztán a várbeliek golyói s kövei által üldöztetve, az egész vonalon visszahúzódtak. Hasonló sorsa volt Perényi rohamának is az Országh nemzetség háza mellett tört réseknél, hol Batthyányi Orbán és Petrovics vezérelte a vár őrségét. „Kellemesb hírt szeretnék irni — így ir június 4-kén Rómába a pápai követ, — mint a mely ma érkezett a királyi táborból. A mieink a várost múlt csötörtökön megrohanták; de részint holtak, részint sebesebben 800 embert vesztvén, visszaűzettek; az ellenség diadalmaskodott. Ha új sereg nem küldetik oda, úgy Buda soha sem fog megvétetni.“¹⁾

Roggendorf a súlyos csapás után tartózkodott újabb rohamtól, s tűzagnákkal ügyekezett lerombolni a falakat. De Frater György ezek ellen is fel volt készülve. Ő a város megszállása előtt a bányavárosokból számos bányászt rendelt fel a várba, kik az ellenség aknáit ellenaknáikkal szerencsésen megghiúsították. Az őrség idő közben több sikerült kitörést intézett az ellenségre.

---

¹⁾ Buchholtznál: 5, 154. Ferdinánd maga csak 224-re teszi a holtakat, június 9-kén Máriához irt levelében.

LXIV.

Azonban a fegyvernél is veszélyesebb ellensége támadt Frater Györgynek: éhség és árulás. A város, eleséggel szűken lévén ellátva, az ostrom második havában szükségét szenvedni, a nép zúgolódni kezdett. Frater György e miatt a nép közt gyakran megjelent, s hozzá egész prédikációkat tartván, a nyugtalanokat, kik már a vár feladásáról kezdének beszélni, ékesszólásával mindannyiszor lecsöndesítette; a szájasabb embereket, kik a többieket is ingerelték volt, vagy titkon bővebb eleség nyújtásával, vagy valamely hivatallal, melynek színe alatt őket, a nélkül hogy magok is tudnák, mintegy őrizet alá állíttatá, tartotta csöndességben.

Az élelmi szükséghez nemsokára árulás csatlakozott. Révay Ferencz már az év elején megbizást vón Ferdinándtól, a városbeli polgárokat és őrséget a feladásra titkon elkészíteni. Ezóta Révay folyton e cselszövény sikerítésében törte fejét; és bár egy ízben azt írta Ferdinándnak, miképen a sikerre nézve nagy akadályt lel abban, hogy mind a budai, mind a Pestről átköltözött polgárok esküvel kötelezték magokat Izabella fia iránt a hűségre¹⁾; Ferdinánd mindazáltal nem vesztette el bizodalmát, s midőn april végén testvérének, Mária özvegy királynénak tudtára adá, hogy seregei Buda ellen megindultak, azon reményét fejezte ki, „hogy isten segedelmével egy vagy más uton,“ csel vagy fegyver által, nemsokára birtokába jut a városnak²⁾.

Mit eddigelé mindenféle módokon hasztalan kísérlett meg, most egy részről az éhség, másról talán a fogsághoz hasonló

1) Ferdinánd Révayhoz január 23. Buchholtz: 5, 148. Katonánál 21, 2.

2) „Ay bon espoir auecques laide de dieu de venir par vng bout ou aultre a bonne fin.“ Ferdinánd, Máriához, april 22. Brüsseli levéltár.

helyzete miatt boszús királyné által is segítettve, csaknem teljes sikerre vitte Révay Ferencz. Némelyek szerint a polgárokat még azon mindinkább terjedő hír is indította volna, miszerint a török Budát magának szándékozik elfoglalni. De bármi okok hatottak is össze egyébiránt, hogy az árulást leginkább Révay fondorlatai készítették elő, már abból is világos, hogy a tény a város legelőbbkelő polgáraitól, tehát ugyanazoktól származott, kiket Révay a város feladására régóta csábítgatott. Mondók, miképen Révay a csel sikerítését gátoló nehézségek fő okát abban lelte, hogy a polgárok a királyné és fia hűségére megesküdték. A polgárok most tudván, hogy a királyné a várat át akarja adni, nem vélték eskütörést elkövetni, ha azt végrehajjták; sőt a királynéval is módjokban volt értekezni s annak tán megegyeztetét is birták. De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy a város kisbírája, Pálczán Péter, Korcsolyás Péter, Bácsi Benedek, Dreilinger Tamás, Bornemisza Gergely és Tamás, — emez gazdag kereskedő s városi tanácsos, kinek a nagy piaczon szép háza volt — a német templom udvarából, mely temetkezési helyül szolgált, a Duna felé nyíló kis ajtónak kulcsát valamikép, tán épen a királyné által, kezeikbe kerítették; s ezen ajtón át Révayval titkon közlekedésbe ereszkedvén, az árulás tervét elkészítették. Révay azon ígéreteken felül, melyeket a király részéről tett, még Szklabinát is, a maga várai egyikét, okmányilag átírta nekik és örököseiknek, ha a csel jó végre vezérlik. A terv szerint Révaynak június 13-ka éjjelén ezer katonával kell vala egész csöndben az ajtóhoz lopódnia, melyet aztán nekik az összeesküdtek megnyitandók valának. Kikötötték azonban a polgárok, hogy a katonaság magyar legyen, nem csak mivel ezek ruházata a várvarbeliéhez hasonló lévén, a csel általok könnyebben sikeríthetni hitték; hanem azért is, mivel a minapi veszteségök miatt felbőszült németek fegytelenségétől féltették városukat.

Révay a polgárokkal mindent részletesen elvégezvén, s a jelt is, melyet az ajtónál egymásnak adandók valának, meghatározván, közlé a tervet Roggendorffal, s engedelmet kért tőle ezer magyar fegyverest az éj beálltával a kitűzött helyre vezetni. Roggendorf azonban, vagy mivel a magyarokban nem bízott, vagy mivel a vár megvételenek dicsőségét magának s németeinek kívánta fentartani, saját fiának vezérlete alatt német katonaságot rendelt az ajtóhoz, míg maga a vár közelében, hogy amazoknak, ha kell, segedelmére siethessen, nagyobb erővel állott lesben.

Az összeesküdt polgárok a kijelölt órában észrevévén az érkező katonaság nesztét, az ajtót azonnal megnyitották, s a németek nagy robajjal kezdének azon betolakodni. A polgárok, midőn a kitűzött jelszó és Révay után hasztalan kérdezősködének, rémülve tapasztalták, hogy megcsalattak és szétfutának. A németek és a csalatkozott polgárok zajára figyelmessé lett örök, látván a betoluló ellenséget, nagy lármát ütnek. Az őrségnek azon vidéken elhelyezett része kevés percz alatt fegyverben áll s a zaj felé sietvén, a németeket megtámadja. Ezek, még különben is kevesen lévén bent, árulást gyanítva, megijednek s hanyathomlok takarodnak vissza a szűk ajtón. A csata zaja rövid időn az egész várat fellármázta. Ott terem nemsokára Batthyányi Orbán, kinek felügyeletére voltak bízva az éjjeli őrségek; ott maga Frater György is, ki miután a veszély elhárított, a gyanúsokat tüstént elfogatta.

Más nap az árulás fölött szigorú vizsgálatot intézett. A kínos vallatás végre kicsikarta belőlök az árulás egész történetét; s a főrészesek közül néhányan kivégeztettek; Pálczán, Bácsi és Bornemisza, kik a visszaűzött németekkel a táborba futottak, száműzetésre s javaik elvesztésére ítéltettek ¹⁾.

¹⁾ Bethlen Farkas: Lib. 3, 367. — Jovius: Lib. 39, 362. — Istvánffy Liber 14, 145. — Petrus de Réva: De Monarch. et S. Corona.

Ezen árulási kísérlet megghiúsítása után nem volt többé mitől tartania Frater Györgynek. A szigorú ítélet a polgárságot megfélemlíté; még az eleség szűke miatti panaszok is elnémultak. Roggendorf táborában az elégtelenség, kivált a magyarok közt, kik a vezér bizalmatlanságát felette fájlalták, nőttön nőtt; maga Roggendorf, vállán megsebesítettén, lázban feküdt. Mind ezek fölött már a török had is közelgett.

LXV.

Szulejmán, midőn tömérdek seregével Drinápolyból megindult, Achmed nikápolyi szandzsákbéget s a vajdaságába nem rég visszahelyezett Rares Pétert Majláth megbüntetésére Erdélybe, a romániai beglerbéget pedig a határszéli basákkal és egy hajóhaddal Buda megsegítésére előre küldötte. Mire ő maga a derék haddal Nándorfehérvárra érkezett, a feladat már mind a két helyen be volt végezve.

A moldvai vajda és Ahmed basa Fogarast megszállván, Majláthot, ki a védelemre jól felkészült, csellel, árulással ejtették hatalmokba. Látván ugyanis, hogy az erős vár megvétele huzamosabb ostromot igényel, őt menlevél és túsok által biztosítván, alkudozás színe alatt táborukba csalták és fogolylyá tették. A szultán őt utóbb Konstantinápolyba a hét-torony nevű várdába küldötte; s e fogságban töltötte a nyugtalan, nagyravágyó úr hátralévő életét. Erdély szerencsésnek vallhatá magát, hogy a királyné és fia iránt kijelentett gyors hódolata következtében nagyobb pusztítástól megmenekülhetett.

A török előhad, melynek Török Bálint, ki idő közben Dombó várát sikeretlenül ostromolta, két ezernyi sereggel ment elejébe, július első napjaiban érkezett Buda alá. Perényi és a többi magyarok javaslásk Roggendorffnak, húzódnék el seregével idején a vár alól. De ő még pár hétig időzött a nélkül, hogy akár a várat ostromolta, akár a törökkel komolyabban megütközött volna, és csak apróbb csatározatokba ereszkedett majd a szárazon, majd a vizen, bár itt hajóhada a törökénél sokkal erősebb volt. E csatározatok pedig minden eredmény nélkül fárasztották a magyar-német hadat.

Egy napon Török Bálint megüzente Perényinek, miután a sz. Gellért hegyén táborozó csapatait onnan elűzte volt, sietne magát és magyar vitézeit az elkerülhetlen vereségtől megmenteni, „mert a hatalmas szörnyeteg már közelget, hogy az egész tábort elnyelje“¹⁾. Perényi ennek következtében kijelenté Roggendorffnak, hogy, ha táborából még most sem mozdul, ő kénytelen lesz a magyar had megmentéséről gondoskodni.

Ez végre reábirta a makacs fővezért, hogy seregét hajóhada segedelmével Pestre átszállítsa. A visszavonulás azonban, bár sötét éjen történt, tudtára esett a töröknek; s alig ért az első szállítvány a magyar lovassággal s a nehéz lövegekkel a pesti parthoz, midőn a török a költözködő tábort minden oldalról megrohanta. A zavar iszonyú, a mészárlás rémületes lőn. Frater György egy szénaesűrt a várhegy oldalán felgyujtatván, a menekvőknek s üldözőknek egyaránt világított. A hullámokban visszatükröző lángok világa iszonyú képét tűntette elő a parti tolongásnak a túlterheltetésök miatt súlyedező, vagy a Duna közepén harczolva haladó naszádoknak, s az

---

¹⁾ Ferdinánd, Mária királynéhoz. Regensburg, 1541. jún. 30. Brüsseli levéltár.

uszas által menekülni törekvőknek. Sokan a budai parton szorultak, kik aztán a számosabb ellenség által vagy felkonczoltattak vagy elfogattak.

De még Pesten sem volt nyugalma a menekvőknek. A török had egy része csaknem egy időben ért a németekkel a túlpartra; minek következtében ezek rémültökben Pestet is odahagyták.

És ez lett vége a hadjáratnak, melynek Ferdinánd még június 30-kán is jó kimenetelét reménylette. És ha, miként maga mondá, „mindenki úgy teljesíti vala kötelességét, mint ő,” kétségtelen is, hogy oly rossz véget e hadjárat nem ért volna, minőre azt Roggendorff hiúsága és makacssága vezette.

LXVI.

Augustus 26-kán maga Szulejmán is Pest alá érkezett, s miután az elejébe vezetett német foglyokat leölette s a Pesten elfoglalt ágyukat megszemlélte, seregét más nap a Duna jobb partjára tévén, Ó-Budánál táborba szállott.

Frater György augustus 28-kán, dél tájban, az urakkal s előbbkelő nemesekkel, kik mintegy negyvenen voltak, tisztelkedni ment a szultánhoz. Más nap, vasárnapon, Szulejmán is követséget küldött fel a várba, üzenettel s ajándékokkal. Ali basa, a csauszok agája, ura nevében a királynénak gyűrűket, karpereczeket, drága ruhákat, a kis herczegnek három aranyos és drága köves szerszámmal felékesített nemes lovat, a királyné tanácsosainak arany lánczokat, — Bajazid herczeg szultánfi nevében a kis herczegnek szinte némi drágaságokat vitt ajándokul. Az üzenet pedig abból állott, hogy a padisah a királynét üdvezli, barátságáról, pártfogásáról biztosítja; mint-hogy a mozlem törvény tiltja idegen nő hajlékába mennie, a

kis herceget pedig látni s fiainak is megmutatni kívánná, kéri a királynét, küldené le őt a táborba.

Az üzenet nagyon megijeszté Izabellát; s azonnal maga köré gyűjté tanácsosait. Némelyek javaslák, válaszolna kitérőleg: de Frater György helytelennek, czéltalannak, sőt károsnak látván minden kitérni akarást, mely bizalmatlanságot árúlna el a szultán iránt, kinek akaratával dacolni úgy sem lehetne, föltétlen engedelmességet javasolt.

Így lőn. Az egy éves János herceg, két előkelő úrhölgy s dajkájának gondja alatt aranyos kocsiban a táborba vitetett, Frater György, Török Bálint, Petrovics Péter, Batthyányi Orbán, Verbőczy, Podmaniczky s több más urak és nemesek fényes kíséretében. A városon kívül előkelő török urak várták az ünnepélyes menetet s vezették a nagy úr sátorába. Szulejmán maga is kitüntetéssel fogadta a herceget és kíséretét. A vígan kiáltozó gyermeket kegyelmesen megszemlélvén, Szelim és Bajazeth fiainak is megmutatá, mondván nekik, ölelnék és csókolnák meg őt. Az urak ezután fényesen megvendégeltettek.

E közben a kíváncsi nép közé vegyűlt jancsárok, kisebb csoportokban s mintegy látni ohajtván a vár és város belsejét, mind számosabban gyűlögtek a kapuk mellé, az utczákra és bástyákra. Miután mintegy három ezerre szaporodtak s a vett utasítás szerint, elhelyezkedtek volna, a jancsárok agája az utczákat körüllovaglá, s kihirdetteté, hogy személye, vagyona mindenkinek illetlen marad, de fegyverét mind az őrség mind a polgárság azonnal tegye le s adja által, ez lévén a hatalmas császár parancsa. Buda vára ekként néhány óra alatt, a gyászos emlékü mohácsi ütközet tizenötödik évfordulati napján török kézre került.

Izabella a történetekről értesülvén, csaknem kétségbeesett a maga és gyermekének sorsa fölött. A kis herceget azonban

Szulejmán, mihelyt a vár elfoglalásának végrehajtását hírül vette, anyjának visszaküldé; de a tanácsosokat letartóztatá. A királyné, gyermeke iránt megnyugodván, tanácsosai fölött kezdett aggódni. Embereinek egyikét némi ajándékokkal tüstént a török táborban lévő lengyel követhoz küldé, kéretvén őt, vinné az ajándékokat Rusztán basának, Szulejmán kedvencz vejének és feleségének, Mirmah szultánnőnek, s eszközölné ki általok tanácsosainak szabadon bocsátatását.

Ezalatt a táborban diván tartatott, melybe a magyar urak is meghivattak. Tudtokra adatott, hogy a padisah elhatározta légyen, Budavárát egyenesen a maga kezére venni s török kapitány és őrség védelmére bízni: „mert ily várost nem lehet női kézen hagyni: a nők változékonyak, mint a szél, s majd egy majd más felé hajólnak“.

Frater György a töröknek ezen árulásától mélyen megindúlva előadá, hogy „a vár biztossága végett nem szükséges abban a török őrség; eddig magok is megtettek mindent, mit tőlök a hatalmas császár szolgálata kívánt; ezt szándékuk tenni a jövőben is; de azt egyáltalában nem kívánják, hogy a várba török kapitány tétessék“. Hasonló módon nyilatkoztak még hárman az urak közül: Török Bálint, Verbőczy és Petrovics ¹⁾.

De hasztalan volt minden ellenmondás: értésökre adatott, hogy ez a szultán változhatlan akarata. Az urak ezután a divánból kivezettetvén, őrizet alá tétettek. A diván utóbb arról tanácskozott, mit kelljen tenni a királynéval, annak fiával s az urakkal? Egy basának az volt véleménye, hogy mindnyájan Konstantinápolyba küldessenek, s az ország egy Budán hagyandó basa kormánya alá tétessék. Egy másik méltatlannak mondá, egy siró asszony kedvéért s védelmére minduntalan oly

---

¹⁾ A török fogságból megszökött Komora Endre vallomásai Buchholtznál: Urkunden 318.

költséges hadjáratot intézni: küldené a szultán a királynét vissza atyjához Lengyelországba; a hercezet neveltetné Konstantinápolyban; az urakat öletné meg, váraikat foglalná el, s az országot tenné török tartományyá.⁴

„Hát a szultánt, ki a királynénak s a hercegnek védelmet, pártfogást ígért, szószegéssel vádolhassák-e a keresztények?” — mondá Rusztán basa, kinél tán a királyné ajándokai által megnyert nejének közbenjárása sem maradt hatás nélkül.

Szulejmán, nevének becsületére büszke, maga is vejének tanácsára hajlott, s kimondá akaratát, hogy Budavár s a Duna melletti vidék a Tiszáig török tartományyá legyen; a királyné fiával s annak gyámjaival Lippára költözzék s a Tiszán túl és Erdélyben uralkodjék; Török Bálint, ki elébb, míg Ferdinánd pártján volt, annyi kárt tón a töröknek, Konstantinápolyba fogságba vitessék; Verbőczy Budán maradjon, mint az új török tartomány főbirája ¹⁾.

Harmad napon tehát Frater György s a többi urak, Török Bálintot kivéve, szabadon bocsáttattak, meghagyatván nekik, hogy a királynéval és a kis herceggel Lippára vonuljanak. A csaszok agája egyszersmind tolmács kíséretében a királynéhoz küldetett, hogy megvigye neki az aranyos és kék betűkkel arab nyelven irt okmányt, melyben a szultán esküvel ígérte, hogy a királynét és a hercezet kijelölt országában védendi, s mihelyt ez nagykorúvá nő, neki Budát is visszaadja.

A királyné Frater György, Petrovics s más urak kíséretében september 5-kén szomorúan indult meg Lippa felé. Budavárban Mahomet, mások szerint Szulejmán, hitehagyott magyar, neveztetett ki első basává. Karieddin effendi lón a törökök

¹⁾ Veráncsics: Castig. in Jovium. — Kovachichnál: Script. Min. 2, 14. — Bethlen Farkas: Lib. 3. — Istvánffy: Lib. 14. — Jovius: Lib. 40, 370. és kövv.

birája, Verbőczy István az egész török tartományé, öt száz ospora vagyis tíz arany forint napdíjjal. A basa Frater György házában foglalt lakást; a királyi palota Verbőczynek adatott szállásul. Őt azonban a búbánat hazájának e sülyedésén és a mirigy már a jövő évben megölte, s a zsidó temetőbe vitte végső nyughelyére.

LXVII.

Tíz évvel később, midőn Frater György az irigység és félreértések áldozatává esett, többektől vádoltatott arról, hogy ő árulta el Budát a töröknek; az ő vádaskodására vitetett Török Bálint a hét toronyba.

Volt-e neki része e magyar úr elfogatásában, bár némely történész bizonyítja¹⁾, s Roggendorff táborának Budára érkezete előtt híre is futott, hogy a két férfiú közt viszálykodás támadt, s Török Bálint azért vonúlt ki Budáról²⁾, — egész bizonyossággal nem állíthatni. Annyit tudunk az egykorú Veráncsicstól, hogy Török Bálint a kormányzói hivatalra vágyott, s a török megérkezete előtt is viszálykodott e miatt Frater Györggyel³⁾. Nem lehetetlen tehát, hogy ennek elsőségi vágya, melynél fogva ő soha sem tűrt egyenlőt maga mellett, és saját mondásakint, míg gyermek volt, a gyermekek közt, midőn remete, a remeték közt, midőn királyi tanácsos, ezek közt is első kívánt lenni, — áldozatává tette a vele nem csak egyenlő

¹⁾ Így Istvánffy Lib. 14, 150.

²⁾ „Turck Waillent est sorty de Buda, on veult dire, non bien content du moeine.“ Irja Ferdinánd, Máriához 1541-ki april 22. Brüss. levéltár.

³⁾ „Valentinus Török . . . . aequae gubernationem ambire dicebatur, nam et Budaee audivit testis eos mutuo fuisse objurgatos, antequam Turca advenisset.“ Veráncsics vallomása Frater György halálának perében. Praynál: Epist. Proc. 2, 390.

hatalomra, hanem még fölébe is vágyó büszke urat. Bár, ha más részről meggondoljuk, hogy Török Bálint, egyike a legvitézebb kapitányoknak, míg Ferdinánd pártján állt, több csatában nagy károkat tett a töröknek, melyeket ez el nem feledhetett; most pedig, miután Buda elfoglalása ellen is szót emelt, azt várható a török, hogy boszúságában Ferdinándhoz pártoland s ismét meggyüendő vele baja: ezen okok is elegendők arra, hogy Frater Györgynek árulása nélkül is megfejtethetővé váljék, miért kárhoztatta őt Szulejmán fogságra. Ehhez járult, hogy a törökök avval vádolták Bálintot, mit ő, kérdőre vonatván, maga sem tagadott, hogy az ő üzenete, melylyel Perényit a gyors elvonulásra ösztönözte, mentette meg Roggen-dorff táborát még nagyobb vereségtől¹⁾. Megvalljuk azonban, hogy a gyanút Török Bálint elfogatása tekintetében szintűgy nem vagyunk képesek elhárítani Frater Györgyről, mint ama vádat sem, hogy leginkább ő gátolta meg utóbb Majláth Istvánnak annyi oldalról sürgetett megszabadulását.

Másként áll a dolog a Buda elárúztatását illető váddal: ez valamint súlyosabb, úgy helytelensége ellen is több ok harczol. A vádat Izabella emelte²⁾ és pedig Frater György halála után, ki iránti gyűlöletét még a halál gyászos neme sem engesztelhette meg, mivel Erdélyt akarata ellenére adta által Ferdinándnak. A vád szemlátomást haragból, gyűlöletből vette eredetét. Ha Izabella, ki Frater Györggyel 1541 óta soha sem volt jó barátságban s mindig kelleetlenül és csak kényszerítve tűrte annak gyámkodását, e vádat bebizonyíthatta volna: bizonyosan annál kevésbbé mulasztja el azt még a miniszter életében tenni, minthogy azt cselekedve őt, a gyűlölt gyámot meg is buktathatja. De míg Frater György élt, Iza-

¹⁾ Jovius: Lib. 40, 374.

²⁾ Poitiers követ tudósítása Károly császárhoz, 1553. august. Brüsseli levéltár.

bella soha sem emelt ily vádat, bár különben nem győzött eléggé panaszkodni ellene.

Még kevesebbet nyom azok állítása, kik halála perében vallottak ellene. Ezek a vádat, mint a királynétól hallottat, adták elő, csak azért, hogy gyilkosait kimentsék, sőt igazolják. De ily súlyos vád, minő a főváros elárulása, ha alapos volt volna, kétségen túl mindjárt akkor sokkal nagyobb viszhangra talál vala az országban, mintsemhogy az egész nemzet haragját fel ne idézte volna az áruló fejére; mi nemcsak hogy nem történt, sőt inkább azontúl nyerte meg a nemzet nagyobb részének becsülését, ragaszkodását. Midőn Török Bálint fogságra vitetett, azon hír szárnyalt a hazában, hogy vele együtt Frater György is lánczra verve küldetett Konstantinápolyba¹⁾; mi arra mutat, hogy őt akkor a közvélemény semmi gyanúval sem terhelte. Némely Ferdinánd-pártiak, kik az országot minden áron e király alatt kívánták egyesíteni, árulást kiáltottak ugyan ellene; de nem azon értelemben, mintha a töröknek ő játszotta volna kezére a fővárost, hanem csak azt akarván kifejezni, hogy ő gátolta meg Izabellát, nehogy azt Ferdinándnak általadja; minél fogva most ő a, bár közvetett oka, hogy az török kézre került. Veráncsics maga is, ki különben, saját vallomása szerint Frater Györgynek nem barátai, hanem ellenei közé tartozott, egyenesen védelme alá veszi s kimenti őt az idegen, kósza hírekből rosztól értesült Jovius által emelt árulási vád ellen.

LXVIII.

De mindenek fölött kimentik őt e vád alól jellemének fővonásai, nyilvános életének törekvései, czéljai, tettei. Oly

¹⁾ Thurzó Elek kir. helytartó, Lőcse városához. Epist. Proc. 2, 114.

korban élvén, midőn a nemesség virágát a hosszú, szerencsétlen háborúk a haza kertjéből kitepték; midőn a fenmaradtak nagyobb részének lelkét önzés, haszonvágy, rablás ingere mértelyezte meg; midőn az egész országban nem látott maga körül férfit, sem a régi fényes családokból, sem azokból, kik ezek sirján s romjain emelkedtek fel, ki hivatva volt volna jelentékenyebb nemzeti pártot alkotni, a súlyedező hazát jobb létre emelni: ő, az alacsony születésű, de lelkének ereje által magát a legfelsőbb polczokra felküzdött férfiú vette át a nemzet vezetését. Ő kétségkívül nagyravágyó, hatalomszerető volt, s hogy czélját érje, tudott lenni kétszínű, eselszövő, fondorkodó; tudott lenni nyers, zsarnokias, néha még kegyetlen is. De ő hazáját is forrón szerette; ennek régi fényét, hatalmát helyreállítani, volt lelkének legfőbb vágya. Nagyra, elsőségre vágyásával egyensúlyban állott hazafisága; s ez volt annak, ha tán nem szülője s forrása, de bizonyára főczélja s mérséklője, mely amaszt árulásig elkoreshíni nem engedheté.

Őt nem nagyravágyása, hanem a haza szeretete s féltése ösztönözte keresni a török pártfogását. Midőn egy részről a hazát a múlt kor hibái s bűnei miatt nagy gyöngeségbe süllyedve szemlélte; midőn más részről a leghatalmasabb keresztény fejedelmeket, kiktől „a kereszténység bástyája“ segílyt igényelhetett, a világalom és a vallási szakadások miatt egymással örökös háborúkba merülve látta: csak úgy hitte a hazát megőrizhetni az elnyeletéstől, melylyel azt a tetőpontjára jutott török hatalom fenyegette, ha ennek pártfogása alá helyeztetik, ha a százados ellenség barátta, védnökke válik. E félelmes ellenség megengesztelése, barátságának, védelmének biztosítása, volt eddigelé főczélja a miniszter törekvésének.

Midőn Ferdinánd magát az ország királyává koronáztatta és a Habsburg fejedelmi nemzetségnek e hatalom-gyarapodását féltékeny szemmel néző francia a törököt e nemzetség

ellen fölizgatta; minek következtében Magyarország a két nagy hatalom közt mintegy Eris almájává lőn: oda látjuk irányozva a miniszter minden törekvéseit, hogy Ferdinándot, legalább egy ideig, lemondásra bírván, az ország szűnjék meg lenni a viszály s kölcsönös féltékenység tárgya, míg ismét vagy régi erejére vergődhetik, vagy a francia izgatás megszűnván, a török is közönyössé válik.

És miután ekként a nagyravágyás, a hazaszeretet s a töröktől való félelem volt indoka minden törekvéseinek, egész irányának: mi is vezethette volna őt arra, hogy önmagával ellenmondásban, és mi főleg figyelemre veendő, kitűzött céljai tekintetében minden szükség nélkül, sőt ezek ellenére, önmaga árúlja el a féltett haza fővárosát, melynek megtartására őt hazafisága, nagyravágyása, önérdeke egyaránt ösztönözte, s melynek elárulása, ha ezt tette volna, szintoly bizonyos bukást hoz személyére, mint helyrepótolhatlan csapást a hazára?

LXIX.

A vád helytelenségét bizonyítja végre az irány is, melyet ezentúl Frater György politikájában szemlélünk. A török hűtlen szószegése nagy fordulatot okozott az ő politikájában. Ő eddigelé nem kívánta végrehajtani a nagyváradi békekötést, mivel akként vala meggyőződve, hogy Ferdinánd alatt, kit sem a vallási viszályok által szétzilált, saját kebelében is villongó, pártokra szakadt német birodalom, sem a maga külön céljai, érdekei, hatalma mellett küzdő V. Károly császár eléggé nem segített, az ország egy évig sem bírja magát fenntartani a török ellen. Miután ellenben Szulejmán a királyi özvegynek és árvának ünnepélyes okmánynyal ígérte védelmét, pártfogását: biztos kilátása lehetett Frater Györgynek,

hogy e védelem alatt sikerülend neki mind az országot megővni a török foglalástól, mind személyes nagyravágyásában is czélt érni, ő lévén főgyámja a királyfinak, kormányzója örökségének.

A török szószegése azonban, melyet Buda elfoglalása által elkövetett, mind e kilátásokat megghiúsítá. Láttá Frater György, hogy a török szavában bízva, mind az ország fennmaradását, mind személyes érdekeit homokra építette. A töröknek újabb okmánynyal támogatott ígérete, hogy a herceget örökségében megvédi, s mihelyt nagykorúvá lesz, neki Budát is visszaadja, mi súlylyal birhatott előtte most, midőn hűtlenségének ily világos tanuságát adta? Alig lehetett többé kétsége, hogy az ország többi részére is szintűgy ráteendi kezét, mihelyt oly ürügye támad, mely hűtlenségét a világ előtt csak némileg is menthetővé teszi.

És míg e tekintetek más színben tüntették elejébe a török pártfogásának következményeit: változott a szempont is, melyből ezentűl Ferdinánd uralmát kellett tekintenie. Miután a török ellen ő maga alig védhette más módon a hazát, mint egy kétszinű, ravasz, hajlongó politika fegyverével; ennek sikerét pedig Szulejmán szószegése kétségessé tette: úgy látta, hogy az ország jövője mégis biztosabb leend Ferdinánd kezeiben, kivált ha annak védelmére több erőt fejthet ki mint eddigelé.

És erre most nem is hiányzott a kilátás. Budának török kézre jutása nagy hatást tön mind Károly császárra, mind a birodalom fejedelmeire. A török, Buda birtokában, szomszédjává lett a birodalomnak; s alig lehetett hinni, hogy Budáról tovább terjeszkedni ne akarjon. A császár és a birodalom rendei ez okból saját érdekekben is nagyobb készséget mutattak segíteni Ferdinándot, ki a maga részéről, meg kell vallani, annyi csapások után is ernyedetlen buzgalommal törekedett a keresztény fejedelmeket a török ellen valahára egyesíteni.

A császár maga, személyes hadjáratáról ismét komolyabban kezdett gondolkodni. A birodalmi rendek, most minden felhívás nélkül is erre fordították figyelmüket. A szász és brandenburgi választó-fejedelmek, a hesseni tartománygróf, Móricz, János és Ernő szász hercegek Naumburgban mindjárt az ősz kezdetén tanácskozmányt tartának a török ellen intézendő hadjárat iránt, és készeknek nyilatkoztak e végre tetemes áldozatot hozni, csak azt kötvén ki, hogy vallásuk miatt saját tűzhelyeiken legalább tíz évig ne háborgattassanak. Vilmos bajor herceg, s az egyházi választó-fejedelmek s más kath. rendek is nagy kedvet mutattak segélynyújtásra¹⁾.

E megváltozott körülmények közt nem lehetett többé kétsége Frater Györgynek, hogy az ország, a külföld által ekként segítettvén, ezentúl biztosabban fenmaradhat Ferdinánd, mint Izabella kezén: minél fogva el is határozta magát, Ferdinánddal mennél előbb alkudozásba lépni, s neki az országot, mihelyt veszély nélkül teheti, általadni.

LXX.

Mihelyt Szulejmán, Budavárban erős őrséget hagyván, az országból kitakarodott: Frater György komolyan kezdett gondolkodni megváltoztatott politikai irányának életbe léptetése iránt. Ezt most a királyné, Statileo, Petrovics és más tanácsosok is sürgették, a közvélemény is hangosan kívánta. A magyar és erdélyi urakat s nemeseket rémületbe ejtette a török szószegése; és Buda elfoglalását csak első lépésnek tartván az egész ország megigázására, mindenki ennek egyesülésében s vég erőfeszítésében látta fenmaradhatása feltételét. E

¹⁾ Navez császári követ tudósítása, 1541. november 12. Brüss. levélt.

véleményben azon biztató hírek is megerősítették őket, melyek a birodalomból annak segélye iránt érkezének; s Ferdinánd, hogy a csaknem kétségbeesett kedélyeket némileg fölemelje, az ország egyesülését s erőfeszítését elősegélje, maga is rajta volt, hogy e hírek mennél szélesebben elterjedjenek.

Mind ezek felett még személyes érdekei is ösztönzék most Frater Györgyöt, hogy Ferdinánddal megegyezzen. Az urak közül többen, kivált azok, kik János király halála után, a váradi szerződvény végrehajtását követelve, léptek át Ferdinándhoz, Buda elveszte miatt, mihelyt a török kitakarodott, nagy zajt emeltek Frater György ellen, őt mindenkép népszerűtleníteni törekedvén. Legmunkásabb volt ebben Perényi Péter, ki jobbára a királyné országrészében fekvő birtokait is féltvén, Báthory Endrét, Drágfit, Bebeket, Ráskayt, a három Homonnay-testvért, Imrét, Antalt és Gábort, magához Sárospatakra gyűjté, s velök, a teendők felett tanácskozáván, Frater György ellen szövetséget kötött, melynek célja volt, őt hatalmának növekedésében meggátolni, netalán intézendő támadásait közös erővel visszaverni s minden módon odahatni, hogy az ország a miniszter daczára is egyesíttessék Ferdinánd alatt¹⁾.

Midőn azonban Frater György magát ez okoknál fogva arra határozta el, hogy Ferdinánddal alkudozást kezdjen, sem saját, sem a gyámságára bizott királyfi érdekeit nem veszté el szeme elől. Ő azután is első akart maradni a Ferdinándnak átadandó országrészben; a királyfit is biztosítani kívánta annak birtokában, mi neki a nagyváradi szerződvény által kikötöttet. Mind addig pedig, míg az alkalmas időpont megérkeznék, melyben az országot veszély nélkül Ferdinánd kezére eresztheti: a török irányában szintazon ravasz, két-szinű, hizelgő, tekervényes politikát követni látta szükségesnek,

1) Buchholtz: Urkunden 332.

melyet eddig egyedüli fegyvernek tapasztalt az ország fentartására, s mely által utóbb mégis annyi gyanút s végre halált vont magára.

A Ferdinánddal elébb folytatott alkudozások megszakadt szálait most Serédy Gáspár által kötötte össze, kit a fentebb nevezett urak szövetsége, mely részben ellene is intéztetett, közelebb hozott Frater Györgyhöz. Az alkudozás alapjává mind a két részről a nagyváradi békekötés lőn felállítva; a királyné e szerződvény feltételeihez most is, mint már a Bebek által folytatott értekeződés alkalmával, még Huszt s a többi marmarosi sóbányák birtokát mellékelte; János király ősi javait pedig mindjárt a szerződés megkötése után kiadatni kívánta.

Ferdinánd azonban a Serédy által tudtára esett feltételeket a legjobb akarat mellett sem látta mindjárt teljesíthetőeknek. János király ősi javainak nagy része a Thurzók s más hatalmas urak kezében volt; s egyébiránt is a váradi szerződvény azokról akként intézkedett, hogy két év lefolyta alatt s országos költségen váltassanak ki jelen birtokosaiktól. Huszt-ról és Marmarosról, melyek Mária királyné özvegyi javaihoz tartoztak, míg értök hasonértékű kárpotlást nem adott, szinte nem rendelkezhetett.

Válasza mind ezeknél fogva olyképen hangzott hogy, miután addig, míg az egész ország nincsen kezén, igen bajos teljesíteni a feltételeket: kész Izabellának s a kis hercegnek két évre rangjokhoz illő székhelyet s jövedelmet biztosítani oly feltétel mellett, hogy az alkudozás ez idő alatt, ha szükség, a császár és Zsigmond király közbenjárása s békebirósága mellett teljesen bevégeztessék; megnyugvását a nevezett fejedelmek ítéletében eleve is kijelenti. Frater Györgynek s a többi tanácsosoknak nemcsak teljes bűnbocsánatot biztosít; hanem igéri azt is, hogy jelenleg birt javaikat s méltóságukat újjakkal is gyarapítandja.

A király választát maga Frater György is méltányosnak találta; minek következtében, engedve a királyné, Statileo püspök és Petrovics sürgetéseinek, az általános szerződést, miszerint végzéssé lőn, hogy az ország a nagyváradai békekötés feltételei alatt Ferdinándnak átadassék, elfogadta. A szerződvény Gyalun, 1541-ki deczember 29-kén kelt, s Ferdinánd király nevében Serédy —, Izabelláéban Frater György, Petrovics és Statileo által iratott alá¹⁾.

E szerződés mindazáltal csak alapjául szolgált a további részletesb alkudozásoknak, melyeket utóbb a püspök Serédyvel részint a királyné, részint a maga személyét illetőleg folytatott. A királynéra nézve ezek folytában a következőkben állapodtak meg: az ország birtokáért Ferdinánd Izabellának két év lefolyta alatt mind azt kezéhez szolgáltatja, mit a boldogult János király a váradi békében özvegye s fia számára kikötött; úgy szinte a királyné száz ezer arany frtnyi jegyajándokát. E két év alatt az elidegenített s visszaváltandó örökségi javakért a királynénak évenként tizenkét ezer frtot fizetend; a többi ősi javak azonnal a királynéra szállnak. A Szapolyay-féle ősi javakon kívül köteles Ferdinánd Késmárkot is kiváltani a nem rég elhunyt Laszkó Jeromos gyermekeitől, s általadni a királynénak. Székhelyül Izabellának Szepesvára szolgálend, mit a király azonnal visszavesz Thurzó Elektől²⁾. Mihelyt a szerződés mind a két részről aláíratik, Izabella Erdélyt s a tiszai részeket azonnal átadja s fiastúl a Szepességre költözik. Végre, kötelezi magát a királyné, hogy az általa és fia által birtoklandó szepesi herczegség az ország koronájától nem fog elszakasztatni, hanem a nemzetség magvaszakadtának esetében a koronára szálland vissza.

¹⁾ Buchholtz: 5, 172.

²⁾ Thurzó Elek, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 125.

A maga részére Frater György egyebek közt követelte: hogy Erdély azontúl is az ő kormányzata alatt hagyassék; a kincstári kezelés számadásától, mit az irományoknak Buda elfoglalásakor történt elveszte lehetetlenné tesz, fölmentessék. A bűnbocsánatban minden pártfelei kivétel nélkül befoglaltassanak. Azok, kik Kassa elfoglalásaért János király által megadományoztattak, az adomány birtokában megerősítsenek. A Kassára 1537 óta tett költségek megtéríttessenek. A szerződvényt a birodalom nevében az országba jöendő birodalmi sereg fővezére is írja alá.

E két utólsón kívül Ferdinánd minden föltételt elfogadott. A Kassára tett költségek visszafizetését, minthogy e költségek tulajdonkép ellene tétettek, mellőztetni kívánta. Az utolsó pontot pedig határozottan megtagadta, nemcsak mivel a vezérnek erre semmi megbízatása sincsen a birodalomtól; hanem azért is, mivel illetlen, hogy a római királyért alattvalóinak egyike kezeskedjék. Az erdélyi vajdaságra nézve végül azon módosítást kívánta hogy, miután Erdélynek két vajdája szokott lenni: e tisztet a püspök is egy társsal oszssa meg.

Két körülmény közbejötté végre engedékennyé tette Frater Györgyöt. Egyik abból állott, hogy az országgyűlés, melyet a királyné e szerződés végett kihirdetett, mind a múlt évben Gyalun kelt általános szerződést, mind az újabb határozatokat elfogadta s az országnak Ferdinánd kezére szállása iránt oly készséget s megnyugvást nyilvánított, hogy végzései iránt maga a király is teljes megalégedését fejezte ki¹⁾. Ennél azonban még inkább hatott Frater Györgyre az, hogy a speieri birodalmi gyűlés a Buda elleni hadjáratra jelentékeny erőt szavazott meg, a sereg vezérévé Joachim brandenburgi határgrófot és stettini választó-fejedelmet nevezvén ki. Az ország

¹⁾ Ferdinánd, Máriához. Speier, 1542. márczius 28. Buchholtznál 5, 172.

jövője iránt ennek következtében Frater György is jobb reményekre építvén, nem vonakodott tovább engedni azokban, mik iránt eddig az egyesség függőben maradt.

LXXI.

A befejezett szerződéssel Serédy Gáspár személyesen sietett Innsbruckba. Ferdinánd, kinek érdekében állott az országot mennél előbb birtokába venni, s a várakat még a nyár beállta előtt jó védelmi karba helyezni, a szerződést april 23-kán minden késedelem nélkül megerősítette. Kiadta egyszersmind azon okmányt is, mely által Frater György a teljes bűnbocsánatról biztosított, a váradi püspökség és pécsváradi apátság birtokában meghagyatott, kincstárnoki hivatalában, az eddigi kezelésre nézve számadási kötelezettség nélkül, megerősítettet ¹⁾. Az okmány aláírása mindazáltal akkorra halasztatott, midőn Frater György s az ország rendei a királynak hódolni fogtak.

---

¹⁾ Az okmány kezdete így hangzik: „Mínthogy Frater György, váradi püspök, az irántunki hűség- s engedelmességre visszatérvén, bennünket alázasatosan kért, hogy mi neki mind azokért, mik e zavarteljes időkbén, különösen János király halála óta ellenünk s alattvalóink, országaink s uradalmaink, úgy szinte a sz. birodalom fejedelmei s rendei ellen általa bármi módon, inkább emberi gyarlóságból, mint rosz akaratból elkövettek, különösen akkor, midőn a múlt évben seregeink Budát ostromolták, s a betört török császár az ostromnak véget vetett, s a nevezett Frater Györgyöt s a vár és város parancsnokát s más előkelőket, kik vele Buda vár és város őrségében valának, szabad menlevél mellett s az iránt is biztosítva, hogy Buda általa el nem foglaltatik, magához a táborba hívta, és ott Frater Györgyöt s a többieket azonnal szoros őrizet alá helyezte, és előbb el sem is bocsátotta, míg nem Buda várat s városát esküje ellen elfoglalta, — neki Frater Györgynek s pártfeleinek kegyelmesen bocsánatot adnánk“ stb. Buchholtz 5, 173. *) alatt. Kár hogy itt az egész okmány nem közöltetett a bécsi császári levéltárból.

*) L. Bornemisza Pál jegyzeteit. Történelmi Tár 1, 260.

Serédy az aláírt szerződvényyel haladék nélkül visszautasított Izabellához, hogy az általa is aláíratván, azonnal végre is hajtassék. Mivel azonban út közben megbetegedett, csak levélben tudatta Frater Györggyel eljárása eredményét, kérvén őt, hogy minden teendőt úgy intézzen el, miképen felgyógyúlta után késedelem nélkül átvehesse Ferdinánd részére az országot.

Frater György azonban e nagy sietséget több oknál fogva nem látta tanácsosnak. Szepesvára, hova Izabellának költöznie kell vala, még mindig Thurzó Elek kezén volt, ki azt előleges kárpótlás nélkül, miként Ferdinánd kívánta, egyáltalában nem volt hajlandó általadni. Még fontosabb volt az, hogy a török, értesülvén Ferdinánd szándéklott hadjárataról, hir szerint egy erős hadsereget küldött Buda és Pest védelmére; minek következtében attól tartott, hogy az ország átadása a török hadat most könnyen Erdélyre vonhatná. Más részről ellenben úgy hangzottak hírei, hogy a birodalmi sereg nagyon lassan s hanyagúl készül Joachim fejedelem alatt. Mielőtt tehát a török haragját az országra vonná, nagyobb biztosságot kívánt ennek számára; s az aláírást és átadást mindaddig halasztani kívánta, míg a birodalmi sereg az országba tényleg be nem vonúl; sőt, hogy a török gyanúját magáról elhárítsa, szokott ravasz politikája szerint, iránta hű ragaszkodást színlelt. Úgy látszik, e halasztásban most Izabella is megegyezett vele; és Ferdinándnak, ki őt a szerződvény aláírására ösztönözte, azt válaszolá, hogy ő nem szabad, hanem Frater Györgytől függ ilyféle fontosabb cselekvésekben. Ferdinánd már azt kezdé hinni, hogy a fondorkodó, cseles miniszter őt ismét rászedi¹⁾.

Frater György ellenzése mindazáltal valaminthogy leginkább az ország biztosságának tekintetéből származott, úgy meg

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. 1542. július 11.

is szűnt, mihelyt értesült, hogy a birodalmi sereg már szép számra gyűlt s nemsokára megindul az ország felé. Izabella tehát általa többé nem gátolva, a szerződvényt július 26-kán aláírta¹⁾. Mihelyt pedig a német sereg szeptemberben, elég későn ugyan, de valahára mégis megérkezett, mind a királyné, mind Frater György s a rendek részéről követek küldettek Bécsbe Ferdinándhoz, kik a szerződvényt s a tartomány hódolatát neki megvinnék. Frater György ez alkalommal a kincstárnoki hivatalról is lemondott. „A szerződés — úgymond maga Ferdinánd²⁾ — a boldogult vajda özvegyével, a szeretettel és pártfeleikkel egészen befejeztetett, s már itt vannak az ő és Erdély biztosai, hogy nekem hódoljanak, aminthogy ezt már valóban meg is tették; és azután a szerződés szerint kezeimre ereszsziék az erős helyeket és várakat, hogy azokba őrséget tétessenek s azokról gondoskodjam; én pedig viszont teljesítem a királyné iránt azt, a mire azon szerződés által köteleztetem.“ A hódolat következtében Ferdinánd október 1-jén a Frater Györggyel kötött s már ápril 23-kán elkészült külön szerződvényt is aláírta.

Azon reményben, hogy a birodalmi sereg, mely az örökös tartományok s Magyarország hadaival mintegy 80 ezernyi hatalmas erőre szaporodott, a segedelmet rögtön nem várható Pestet és Budát rövid idő alatt visszafoglalja, s az országot a netalán érkezendő török had ellen is megvédendi, Frater György minden tekintetben a legjobb akaratot tanúsítja. Egyebek közt Joachim fejedelmet, a sereg fővezérét, a török minden mozgalmairól híven tudósítja. Vett hírei szerint megizente neki, hogy a szultán maga ez évben nem készül az országba

¹⁾ Izabella levele Dogielnél: 1, 148.

²⁾ A császárhoz irt levelében. Bécs, 1542. október 17. Buchholtznál: 5, 188.

jőni, miután a havasalföldi vajdának is az parancsoltatott Konstantinápolyból, hogy a teherhordó lovakat a sereg podgyászainak tovaszállítására csak a jövő sz. György napra tartsa készen. De hírei rövid idő múlva megváltoztak. A havasalföldi vajdától tudósítást vett, miként hozzá újabb parancs érkezett, hogy a teherhordó lovakat tüstént küldje a seregnek elébe. E hír oda látszott mutatni, hogy a szultán, értesülvén a birodalmi sereg jöttéről, mégis vagy személyesen vagy vezére által intézend hadjáratot. Míg e híreket Frater György egy részről Joachim herczeggel tüstént tudatta; más részről maga is óvatosabb kezdett lenni. Követeket küldött a havasalföldi vajdához, a romániai beglerbéghez, ki a szárnyaló hírek szerint már megindult volna az ország felé, sőt magára a portára is, részint hogy a török szándokairól bizonyosabb híreket szerezzen, részint, hogy a gyanút magáról elhárítván, Erdélyt minden háboríttatás ellen biztosítsa ¹⁾.

E bizonytalanságok közt nagy örömet okozott s reményt keltett benne azon újabb tudósítás, miszerint a szultán hadjáratáról szárnyalt hírek alaptalanok, s a beglerbég is csak mintegy 35 ezrenyi sereggel van útban, de még oly messze, hogy addig a roppant német-magyar sereg, ha gyorsan működik, nem csak Pestet, hanem Budát is megveheti.

E reményeit azonban nemsokára tünedezni, utóbb teljesen megghiúsulni tapasztalá. A szép sereg, mely Joachim fejedelem s hadi tanácsának végetlen késedelmezése, lassúsága következtében csak september 28-kán érkezett Pest alá, ott is oly erélytelenséget, az ügy iránt annyi lanyhaságot és ügyetlenséget tanúsított, hogy egy sikertelen roham után, melyet Pest ellen intézett, egy hét múlva már elszállott a város alól;

¹⁾ Frater György, Joachim fejedelemhez. Nagyvárad, 1542. sept. 5. Brüsseli levéltár.

s mintha csak országot látni jött volna be, mihelyt hírért vette, hogy a beglerbég Nándorfehérvárra érkezett, sietve visszavonult ¹⁾).

LXXII.

E hadjáratnak, melyhez kezdetben annyi remény csatlakozott, s melyet most maga Ferdinánd s a németek is gyalázatosnak neveztek, teljes sikeretlensége csaknem kétségbe ejtette a nemzetet. „Úgy látom, — ekként ír maga Ferdinánd a közhangulatról a császárhoz ²⁾ — hogy a dolgok jelen állapotán a magyarok igen megütődtek s kétségbeestek, mondván hogy, miután e hadsereg nagy erejének daczára sem tudott valami jót végrehajtani: mi kilátásuk lehet a jövőre, midőn majd a török, a miben kétségek nincsen, saját szeméjében s derék hadával jövend az országba jőni, volt is oka a nemzetnek panaszkodni e sereg magaviselete ellen.

Azonban nem egyedül a német had kudarcza ébresztette a nemzetben e közéletlenséget, e hangos zügelódást. Az urakat még a török félelménél is nagyobb rémületbe ejtette azon tény, hogy Ferdinánd a nagy tekintélyű Perényi Pétert a hadi tanácsosok vádaskodásai következtében azon gyanúból, mintha a törökkel fondorkodnék ³⁾, a táborban elfogatta s Németújhelyt börtönbe vettette.

Hihetőleg ezen időtájtban vette Ferdinánd Scepper Corneltól azon részletes tudósítást ama szövetekezések s fondor-

¹⁾ Ungnad, Ferdinándhoz 1542. október 9. Brüsseli levéltár.

²⁾ Bécs 1542. október 17.

³⁾ „A cause dancunes intelligences et tres suspects pratiques quil avoit avec les ennemis“ — írja Ferdinánd október 17-ki levelében a császárhoz.

kodásokról, melyek szerint számos magyar, sléziai, morva stb. urak a töröktől évi adófizetése által óhajtának békét vásárolni; s haragja most újabb feladások által is ingereltetvén, Perényire csapott le, kit arról vádolának, hogy ő Bali basával folytonos közlekedésben létezik.

De ha volt is talán némi alapja Ferdinánd gyanújának Perényi ellen, a nemzetben más vélemény létezett a hatalmas úr felől. Azt ugyan mindenki tudta, hogy ő Bali basával barátságos viszonyban áll; de e miatt őt senki sem kárhoztatta, köztudomásúl lévén, hogy e barátság egyedül hálából eredt azon szolgálatokért, melyeket Perényi 1530-ban a török fogságbóli megszabadúlta alkalmával vett volt a basától. Perényi közhír szerint nem rég is küldött némi ajándékokat Bali basának; de mivel azt Thurzó Elek országbíró s királyi helytartó tudtával s engedelmeből cselekedte, e viszonyában a basával senki sem látott hűtlenséget. Azt pedig mindenki tudta, hogy ő miként tavál Roggendorff alatt Buda, úgy most Pest ellen magát mindenek közt leginkább kitüntette, s főképen neki és Móricz szász herczegnek vala köszönhető, hogy a német sereg még nagyobb kárt nem szenvedett, midőn Pest alól visszavonúlt.

Perényinek elfogatása tehát még nagyobb elégtelenséget okozott az urak között, mint maga a német sereg dicstelen visszavonulása. Az urak egy része Báthory Endrével tüstént odahagyta Joachim táborát. Thurzó Elek azonnal lemondott királyi helytartói tisztéről. „Nem tikolom Kegyelmed előtt, — így irt egyebek közt Nádasdyhoz¹⁾ — hogy súlyos gondjaimat s aggodalmaimat nem kevésbé növelte Perényi úr elfogatása. . . . Mint meghitt barátomnak bizodalmasan írom, hogy oly tanácsosok mellett, minők a fejedelmet környezik, nem

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 124.

érzem magamat biztosságban. Tűrhető volna talán, ha mind ezek nyíltan történnének; de annyira mennek a gonosz és szemtelen emberek, hogy a tanácson kívül is a lakomáknál s más társalgásaikban hasonló zsarnoki rendszabályokról beszélnek; s ez okból kénytelen vagyok lemondani helytartói tisztemről. Mert mit várhat magára az ember ily tanácsosok mellett, kik kötelességöknek a dolgok nagysága szerint megfélemleni vagy képtelenek, vagy hanyagok lévén, készek az embert bevádolni.“

E félelem s elégedetlenség oly általánossá lett az urak között, hogy Ferdinánd már attól kezdett tartani, miképen ezek tőle tömegesen elpártolnak, s vagy a királynéhoz hajólnak, vagy épen a töröknek hódolnak adófizetés feltétele alatt; s tanácsosnak látta Bornemisza Boldizsárt Báthory Endréhez s néhány más úrhoz követségben küldeni, s általa őket biztósítani, hogy, bár Perényi azon hűtlenségek miatt, melyekről hitelt érdemlő tudósításai vannak, elfogatott, magokra nézve nincs mit tartaniok ¹⁾.

LXXIII.

Ha a német sereg dicstelen hadjárata s Perényi elfogatása már a többi urakat is ily félelembe s aggodalomba ejtette, mennél inkább kellett ezen eseményeknek hatni Frater Györgyre, kinek bizodalma különben is igen gyöngye volt Ferdinándban.

Ferdinánd maga is tartott ettől. „Félek — úgymond a császárhoz irt levelében ²⁾, — az ő pártfelei változékonyságától, s hogy most a sereg visszavonulása s a dolgok jelen állapota más véleményre viszi őket.“ Minden ügyekezését arra

¹⁾ Bornemisza utasítása október 15. Buchholtznál: 5, 188 *) alatt.

²⁾ 1542. október 17.

fordította tehát, hogy ezen események rossz következményeit lehetőleg megelőzze.

Midőn Frater György s az erdélyiek követeit, kik neki a tartomány hódolatát megvitték, október közepe után Bécsből elbocsátá, minden módon ügyekezett az ők és küldöik hűségét megszilárdítani. Az erdélyieknek megígérte, hogy haladéknélkül megindítand némi sereget tartományuk biztosítására. A királyné és Frater György követeknek egy-egy levelet adott át küldöikhez, melyben őket a legbarátságosabb kifejezésekben biztosítá jó indulatáról. „A múltak emlékezete — így ir egyebek közt a miniszterhez, — örökre el van törülve elméjében, s nem csak hogy semmit nem kell tartania magára nézve Perényi elfogatásának példája után; hanem legyen meggyőződve, hogy benne mindig nagylelkű urát, királyát fogja tapasztalni.“¹⁾ E levél kíséretében a teljes bűnbocsánatról szóló okmányt is megküldötte neki. Egyszersmind végre Serédy Gáspárt is oda utasítá, hogy némi sereggel Erdélybe menjen, s onnan a királynét tiszteletképen a Szepességre kísérje.

Azonban a német sereg visszavonúlta és Perényi elfogatása mind az ország fenmaradhatása mind saját személyének biztossága tekintetében Ferdinánd pártján, egészen kiábrándítá Frater Györgyöt; kivált miután Perényi is irt neki elfogatása után, intvén őt, ne bizzék Ferdinándban, mert a ki vele, Perényivel, így bánik, Frater György iránt sem lesz kiméletesb, mihelyt a hatalmat kezéből kibocsátja.

Nem kevésbé nevelte Frater György aggodalmait az, hogy, mint látszék, a török értesülvén a Ferdinánddal kötött szerződésről, Péter moldvai vajdának meghagyta, hogy seregével Erdélybe törjön. A tartomány rendei október 11-kén Hozváty Péter által, harmad nap múlva pedig levél által sür-

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. október 17. Buchholtz 5, 188.

gették őt, jőne mennél előbb s a lehető legjobb készülettel Erdélybe, mert Rares Péter vajda rájuk törni készül, ők pedig azt jelenléte nélkül saját erejükkel megvédeni elégtelenek. „A vajda már Buhló városánál gyűjti seregeit, — írják egyebek közt — s a hírnök, ki vele szólott, maga hallotta azon káromlásokat, melyeket Magyarország urai, sőt Uraságod ellen is, mint hűtlenek ellen mondott. A vajda megesküdtött volna, hogy nem nyugszik, míg Székesfehérvárra nem jut, s ott a boldogult király sírját fel nem törí, hulláját fel nem akasztatja. Kéri tehát őt, siettesse bejövetelét, s vállalja magára az ország fentartása terhét; különben vége országuknak.“¹⁾ Maga a királyné is, ki egyébiránt szívesen nélkülözte a megunt, szigorú gyám jelenlétét, s hogy tőle meneküljön, Gyalura ment lakni, sürgette most bemenetelét.

E körülmények közt Frater György mind Erdély, mind saját személye tekintetében múlhatatlannak látta azon ravasz, kétszínű, tekervényes politikát tenni működésbe, minél fogva, egy részről Ferdinánddal is lehetőleg jó viszonyban maradjon, más részről a törököt is megengesztelje, kegyelmét s pártfogását Erdély és a maga számára biztosítsa.

Midőn Péter vajda, fenyegetéseit teljesítvén, a tartományba csakugyan betört, s Brassó és más szász városok polgárai Ferdinánd segedelméért rimánkodtak, Frater György által küldvén hozzá kérelmököt, ő is megragadá az alkalmat, írni a királyhoz. Élénk színekkel ecsetelvén neki a tartomány veszedelmét, a maga részéről minden lehetőleg megtenni ígért ugyan a tartomány biztosítására; egyszersmind azonban kijelenté neki, miképen most mindent távoztatnia kell, mi a török gyanúját s haragját nevelné. E végett a királynénak tanácsolta légyen, halasztaná alkalmasb időre elutazását a tartományból.

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 120.

Hogy Báthory Endre mint királyi helytartó a tartományba jőjön, most szinte nem tanácsos, miért ő csak maga veszi át Ferdinánd nevében annak kormányzatát. Nem hallgatá el még azt sem, hogy a török gyanújának megengesztelése végett vele ügynökei által némi összeköttetésbe lépett ¹⁾.

Frater György ezt most felette szükségesnek látta, mivel attól tarthatott, hogy a beglerbég ki, midőn a német sereg Pestet oda hagyta, még csak Pétervárad alatt táborozott, értesülvén, hogy Budának és Pestnek segélyére többé nincs szüksége, maga is Erdélyre talál törni. Félt ettől maga Ferdinánd is, kit még azon aggály is gyötrött, hogy a beglerbég majd Erdélyben telel, s a tavasz nyiltával onnan folytatja foglalásait ²⁾. Frater György tehát e körülmények közt nem vélt hasznosabbat tehetni, mint a beglerbéget ajándékaival megnyerni, hozzá intézett leveleiben hűségéről a szultán iránt biztosítani, s őt arra kérni, eszközölné ki, hogy Péter vajda mennél előbb takarodjék ki a tartományból, mely, a szultán hűségében állhatatos, haragját semmi által meg nem érdemlette. A beglerbég ezen ajándékok által lekötelezve, Junok csauszt azon üzenettel küldé hozzá hogy, ha a szultánnál kegyelmet nyerni óhajt, az 1540 óta elmaradt adót azonnal küldje meg; maga azonban nem háborgatta a királyné országrészét.

A moldvai vajda hadának könnyen megfelelhetett volna ugyan Frater György, s többen kívánták is, hogy fegyverrel működjék ellene. Ő azonban, tudván, hogy a vajda egyenesen a diván parancsára jött Erdélybe, nehogy azt még inkább felingerelje, a vajda ellen is inkább eszélylyel s ravaszsággal táborozott, s elégnek tartá őt a felkelt nemesség seregének felállítására által pusztításában korlátozni s fenyegetéseivel birni kitakarodásra.

¹⁾ Nagyvárad 1542. október 29.

²⁾ Ferdinánd a császárhoz. Bécs, 1542. október 17.

LXXIV.

Még Erdélyben zsarolt Péter vajda, midőn Serédy november közepén a királynénak tudtára adá, miképen Ferdinánd királytól utasítva volna őt a Szepességre kísérni; minél fogva kéri őt, siettetné elutazását. Izabella mindazáltal, Frater György tanácsainak engedve, azt válaszolta Serédynek, hogy ő kész ugyan a szerződés szerint kiköltözni Erdélyből; de Péter vajda betörése miatt az idő erre most nem alkalmas. A vajda a tartomány belsejében van, a parasztságot fosztogatja, adókkal terheli, s ha meghallaná, hogy Serédy Ferdinánd nevében némi hadakkal jön a tartományba, még kevésbbé lenne hajlandó kitakarodni; sőt a havasföldi vajdát és a törököt is segedelmére hívná, mi Ferdinándnak is nagy kárára lenne. Míg tehát Péter vajda ki nem vonúl, ő is tanácsosbnak látja bent maradni. Egyébiránt, kívánja azt is hogy, mielőtt kiindúlna, Szepesvára az ő embereinek adassék át¹⁾.

Serédy azonban nem tágitott, s november 26-kán újra felszólítá a királynét s párthíveit, váltanak be a királynak adott szavokat; Frater Györgyöt pedig értesíté, hogy ő december elején Kolozsvárra menend; lenne tehát akkoron ő is ott, hogy a szerződés valahára végrehajtsassék. Serédy egész december 18-káig várakozott Frater Györgyre, s mivel ez még akkor sem jelent meg, elmaradása ellen haragjában ünnepléses óvást tett; s azt írá Ferdinándnak, hogy a szerződés végrehajtásának elhalasztása hihetőleg a lengyel király, vagy inkább Bona királyné sugallataiból származik, ki gáncsolná Izabellát, hogy oly kevéssel engedte magát kielégítettetni, s arra ösztönözné hogy, mielőtt Erdélyt elhagyná, még egynémit csikarjon ki Ferdinándtól.

¹⁾ Gyalu, 1542. Sz. Erzsébetnap utáni hétfőn.

És valóban, úgy látszik, maga Izabella is megbánta már a szerződést, mely szerint az országot egy kis hercezséggel akarta volt felcserélni. Petrovics és más hívei oly módon beszéltek Serédy előtt, hogy Ferdinánd egykoron egész Erdélyt a királyné birtokában akarta volna hagyni. Serédy ezt nem tagadta ugyan, de állítá egyszersmind, hogy ezt Ferdinánd akkor igérte, midőn Buda és Pest még a királyné kezén volt s e városokat tüstént általadni ajánlkozott; most a megkötött szerződés minden egyéb ígéreteket s alkudozásokat megsemmisített; s e szerződésre már magok az erdélyiek is hódoltak s esküvel kötelezték magokat hűségre a király iránt.

Serédy, mielőtt Erdélyből távozott, újabban komoly előterjesztést tőn Izabellának s az erdélyi rendeknek, miképen az egész kereszténység gyűlöletét s átkát vonnák magokra, ha megszegnék a szerződést. Egyébiránt ne higyük, hogy Ferdinánd oly könnyen elüttetni engedi magát jogaitól: ha szép szerével nem hajólnak, gondja lesz reá, hogy őket fegyverhatalommal kényszerítse, s akkor aztán meg fognák bánni mostani ellenzésöket.

A kényszerítést Serédy valóban tanácslá is Ferdinándnak, kivált miután a szászokat és székelyeket sikerült némileg elvonnia Izabellától. Inté Ferdinándot, ne hajtana tovább a királyné és Frater György mentségeire; mert, miként hallja, követet akarnak hozzá küldeni, s a tartomány átadásának elhalasztását a török fenyegetéseivel mentetetni.

A szászok és székelyek ezen hűségre azonban, melylyel Serédy Ferdinándot erélyesebb fellépésre ösztönözte, inkább csak a királyi biztos sürgetései által reájok kényszerített színlelés, mint valóság volt. A német had dicstelen hadjárata, s Péter vajda betörése óta ők minden reményöket elvesztették Ferdinándban. Bizonyítá ezt a nemsokára Tordán tartott országgyűlés, melyen még oly vélemények is nyilatkoztak,

miképen hazájok nem tehetne jobbat mint, ha Moldva és Havasföld módjára a szultánt ismerné el főúranak; mit a francia király közbenjárása által kellene kieszközölniök.

Ferdinánd, bár aggodalmait e dolgok iránt el nem fojtathatá, teljes bizodalmanak színlelése által ügyekezett biztosítani Frater György hűségét, melyet kierőszakolni nem volt hatalmában. Deczember 7-kén Bornemisza Boldizsárt hozzá küldvén, egyebek közt üzente neki, „miképen teljes megalégedéssel hallotta légyen biztosától, hogy Frater György mind a királynak, mind az országnak teljes buzgalommal és hűséggel ügyekezik szolgálni, hűségét úgy a jó mint a bal szerencsében tanúsítani; mit ő viszont a bőkezűség és jótétemények minden nemeivel kíván megjutalmazni“¹⁾. Mi véleménye volt mindazáltal szívének mélyében Frater Györgyről, nem titkolta el a császár előtt: „félek, úgymond²⁾, hogy ő, miként régtől fogva, úgy most is csak arra törekszik, hogy maga legyen Erdély ura. Levelei telvék az irántami hódolat bizonyításával; de, mivel egyebek közt azt is említi, hogy közte s a török között naponkénti közlekedés létezik, öregbíti kételyeimet, nem tudván, mit tárgyalnak egymással.“

LXXV.

E tárgyalásokról maiglan sem vagyunk ugyan teljesen felvilágosítva; de eléggé gyaníthatjuk azoknak tartalmát. Bár mennyire ügyekezett is titkolni Frater György a Ferdinánddal kötött szerződést a török előtt, iránta folyton hűséget színlel: lehetetlen volt, hogy mit annyian tudtak, ne esett volna

¹⁾ 1542. deczember 7. Buchholtznál 5, 202.

²⁾ Ferdinánd, a császárhoz. 1542. deczember 29. U. o. 5, 176.

a töröknek is némi, bár, mint látszik, tökéletlen tudomására. A török e miatt szemrehányásokat, sőt fenyegetéseket is tőn Frater Györgynek. Ez pedig látván, hogy Ferdinánd hatalmában hasztalan keresi az ország biztos fenmaradásának horonyát, találékony eszének minden rugonyait működésbe tette, hogy a török gyanúját elenyéztesse, benne maga s gyámoltja iránt jobb indulatot támaszson. A törököt, kivált a Buda elfoglalásában elkövetett szószegése óta, ő is gyűlölte, mint bár ki más; de meggyőződve lévén hogy, ha őt megengesztelnie nem sikerül, az ország, akár bocsátja azt Ferdinánd kezére, akár nem, rövid időn martalékjává leszen, török tartományyá válik: a szultánnál hűsége színlelésével, a basáknál ajándékaival ügyekezett helyreállítani az elébbi viszonyt; mert minden tudósításai oda mutattak, hogy 1543-ban Szulejmán ismét személyesen jövend az országba.

Említők, hogy már a tél elején járt nála Junok csasz, s kijelenté neki, hogy csak a rég elmaradt adó gyors megküldése által nyerhet kegyelmet. De erről Frater György biztosabb kívánt lenni, mielőtt a tetemes öszveget kezéből kibocsátaná; s azért hűségének minden bizonyítványaival ugyan, de az ország kimerült állapotának mentségével ereszté vissza a csasz. A tél folytában újabban is határozott parancsot küldött hozzá Szulejmán. „Ferdinánd, úgy monda, a gonosz lélektől indítatva, Pestet újabban ostromoltatá; de az isten mérget vetett a németek torkába. Ő, Szulejmán, aprilban oly sereggel induland meg az országba, melynek terjedelme hasonló a tenger vizéhez. A moldvai és havasföldi vajdáknak megparancsolta, hogy sereget küldjenek táborába; Erdélynek pedig szarvas marhával, juhval, liszttel kellend ellátnia seregét; e mellett az adót is, melyért már Junok csasz elébb is járt nála, mulhatatlanúl az utolsó forintig meg kell fizetnie.“ Meg-

hagyta neki egyszersmind, hogy időnként, mihelyt értesül, haladék nélkül tudassa vele Ferdinánd szándokait¹⁾.

Mit válaszolt ezen üzenetre Frater György, nem tudjuk; arról mindazáltal nem lehet kétségünk hogy, ha tán az adó megküldésével késlekedett is, egyébiránt minden mást megtőn, hogy a török kétélyeit a maga hűségében eloszlassa, kegyelmét magának s az országnak biztosítsa, nem gondolván vele, ha egy ideig magára vonná is ez által Ferdinánd boszúságát.

A király Serédynek fentebb idézett sürgetéseire Báthory Endrének valóban meghagyta, hogy némi hadakkal Erdélybe menjen, s a várakat a szerződés szerint vegye által. De Frater György, mihelyt erről étesült, határozottan megizente Báthorynak, hogy a tartományba most ne jöjjon; miután Szulejmán hadjárata a jövő nyáron bizonyos: a várakat Ferdinánd kezére eresztteni annyi volna, mint a tartományt a török boszújának martalékúl vetni; különben is tartsa bizonyosnak, hogy az erdélyiek a fenforgó körülmények között nem bíznak többé a németek segélyében. Ha szavának hitelt nem adván, tanácsa ellenére is bejőne, tapasztalni fogná, hogy az erdélyiek őt nem hajlandók beeresztteni.

Báthory a tartomány e hangulatáról magoktól az erdélyiektől is tudósíttatván, felhagyott ugyan szándokával; hogy mindazáltal őket szorosabban Ferdinándhoz kapcsolja, s a közelgő hadjáratra is adót eszközöljön ki tőlök, az erdélyi és tiszántúli megyék rendeinek, Frater György megegyeztével februárban (1543) Nagyváradra gyűlést hirdetett.

E gyűlés alkalmával még nagyobb lett a feszültség Frater György és Báthory között. Emez minden mellékes tekintet nélkül a törökre, az adót Ferdinánd hadjáratára kérte, míg azt Frater György a török által már ismételve sürgetett adó

¹⁾ Buchholtznál 5, 190.

lerovására kívánta volna fordíttatni. És bár nyilvánosan nem lépett föl ellene; boszúságát mindazáltal el nem titkolható. S midőn Báthory az erősségek átvétele végett a tavasz nyíltával újabban Erdélybe jőni szándékozott, Frater György egyenesen kijelenté neki, hogy a várakát nem fogja átadatni.

Ezen ellenzésnek fő oka a töröktől való félelemben feküdt ugyan; de volt erre kétségkívül annak is befolyása, hogy Frater György egyedül akart maradni a tartomány kormányán. „Mindenek összehangzó véleménye az — így ír a királyhoz a kamara igazgató hivatala¹⁾ — hogy ama szerzetes senkit sem akar tűrni maga mellett, ki vele egyrangú lehetne, s nem tőle, hanem a királytól függene. Ne higye a király, hogy a dica is, mely a váradi gyűlésen megajánlatott, Frater György törekvéseinek eredménye; sőt bizonyosnak tartsa, ha Báthory nincs jelen, az adó egészben vagy nagyobb részben a török császárnak szavaztatott volna meg. Frater György igen boszús Báthoryra, mivel látja, hogy ellene működik, s minden más tekintet nélkül csak a király szolgálatát tartja szemé előtt.“ Tanácsolják a királynak, hogy e részeken magas rangú hivatalnokokat alkalmazzon, kik senki mástól ne függjenek. Báthoryt legjobb volna temesi gróffá nevezni a ráczok miatt, kik jelenleg a magyar hadi erő tetemes részét alkotják.

LXXVI.

Ferdinánd, bár egyebek közt Radul havasföldi vajda által is már 1543 elején értesült Szulejmán ez évbeni hadjáratáról, s bár minden lehetőét megtett is a maga részéről, hogy tete-

¹⁾ A királyi kamara tanácsa, Ferdinándhoz. 1543. marczius 7. Buchholtznál 5, 205.

mesebb haderőt állíthasson ki: ügyekezetének a siker egyáltalában nem felelt meg. A birodalmi rendek ígértek ugyan némi pénzsegélyt, de keveset; a császár pedig, ki a francziával újabb háborúba keveredett, egyenesen kijelenté neki, hogy segedelmére ez alkalommal ne számoljon.

Szulejmán izgatva a franczia királytól, ki neki a hadjáratra hír szerint 300 ezer aranyat küldött, ez évben a szokottnál elébb megindítá seregeit. Június elején már a Szávánál táborozott, s azon átkelvén, Valpót és Siklóst, Perényi várait ostrommal, Pécset feladás következtében megvette s Fehérvárnak tartott. Nehogy e könnyen megerősíthető város is, honnan a töröknek Győr és Bécsig nyitva állna az út, amazok sorsára jusson, a Diskau Otto által vezérlett német őrség megerősítésére július 1-jén gróf Tournier Fülöp alatt újabban némi olasz s német csapatok küldettek¹⁾.

De Szulejmán Fehérvárat most mellőzvé, július 24-kén Esztergamot szállotta meg. Liscano és Salamanca kapitányok nem nagy buzgalmat fejtettek ki annak védelmében, s augusztus 10-kén már a félhold uralgott az érseki templom tornyán. Fehérvár ostroma is csak elhaladt, de nem maradt el; mert miután a csekély erősségű Tata is megadta magát, augusztus 16-kán Szulejmán az ős koronázási várost is körülfogta. A Bécsből leküldött olasz segélyhad már rég megérkezett; de ez sem volt képes azt megvédeni a túlnyomó hatalom ellen; s a város, vitéz ellentállás után, szeptember elején kénytelen lőn magát megadnia. Szulejmán meglegedvén a nyert eredménnyel, Fehérvár alól visszavonulót fúvatott; mivel azonban értesült, hogy Ferdinánd Pozsony táján tetemes erőt gyűjtött

¹⁾ Az olaszok nem akartak elébb megindulni, míg nem három havi zsoldjuk előre kifizettetett. Ferdinánd, Máriához. Prága, 1543. július 24. Brüsseli levéltár.

össze, Rusztán vezér basát mintegy 40—50 ezernyi sereggel Budán hagyta.

Frater György a szultánnak, mihelyt az országba érkezett, követei által mutatta be hódolatát; és miként neki meghagyatott, élelemszállítások által ügyekezett Izabella ország-résztől elfordítani a török pusztításait. Sőt, tudtával-e, vagy azon kívül, bizonytalan, Csécsey, Kassa kapitánya, értesülvén, hogy Ferdinánd azon csekély hadai is Pozsony alá rendeltettek, melyek a Szepességen tanyáznak, mint egykor Kassát, úgy most Szepesvárat, csel által ügyekezett kezére keríteni; mit azonban a várkapitány ébersége meghiúsított.

A szolgálatok, melyeket Frater György a töröknek tőn, mód felett boszantották Ferdinándot. „A szerzetes — így panaszodik ellene Mária királynéhez irt levelében¹⁾ — folytatván a maga gonoszságát és szerencsétlen hajlamait, a helyett hogy, miként elébb, palástolva tenné, mit önnek, asszonyom, már megirtam volt, jelenleg nyilván, s minden lehető módon űzi ellenem a maga fondorlatait, mind hogy abból, mit még bírok, mennél többet elfoglaljon, mind hogy azokat, kik pártomon vannak, tőlem elhajlítsa.“

Azonban, hihetőleg Ferdinánd hívei is túlzának vádaskodásaikban, s mit Frater György a szükség által kényszerítve tőn, hogy a hazának legalább egy részét mentse meg, rossz akarat s a török iránti hajlam gyanánt adták elő a királynak. E vádaskodás nem volt titok Frater György előtt, s nehogy azt Ferdinánd való gyanánt fogadja: önmaga őszintén fölfedezé a szerepet, melyet a török irányában játszani kénytelenített. „Bennem ne kételkedjék Felséged, — így irt ő Ferdinándnak, midőn a török még Fehérvár alatt táborozott²⁾

¹⁾ 1543. július 3. Buchholtznál 5, 202.

²⁾ 1543. szeptember 6. U. a. 5, 204.

— én a legjobb indulatot táplálom szívemben Felséged s a keresztény köztársaság iránt. Míg azonban az isten Felséged ügyeinek jobb sükert nem ad, ügyekezni fogok ezentúl is, ugyanazon eszélyességgel, miként eddig tettem, távol tartani az ellenséget, hogy ezen ország isten irgalmából valahára megmentessék, magam pedig Felséged szolgálatában idő s alkalom szerint jobban eljárhassak . . . . Ne higyen Felséged Báthory, Serédy és Balassa rágalmainak; mert mennél inkább ügyekeznek ezen urak Felségedet tőlem elidegeníteni, én annál hűségesebben törekedem szolgálni Felségednek. Ne adjon tehát hitelt senki vájdainak, mert én most is ugyanazon érzelemben vagyok s leendek is mindig, miként magamat Felségednek több ízben felajánlottam.“ Kéri továbbá a királyt, „ne tulajdonítsa azt neki, mi Erdélyben, gyakran az ő szándokai s kívánatai ellen is történik: az erdélyiek nyugtalanok, új dolgokat szeretők, kik már rég forgatják elméjükben azon gondolatot, hogy Magyarországtól elszakadván, magokat az oláhok s moldvának módjára a török adózóivá tegyék . . . . Nem hallgathatja el azt sem, hogy hűséges törekvéseiért eddigelé nem vett ő felségétől illő jutalmat. Ő magát s az egész országot ő felsége hatalmába adta; boldogult királya fiának jogaiból, bár e miatt a lengyel király és királyné elégedetlenségét és gáncsait vonta is magára, sokat elengedett: és ő felsége mégis vonakodik a kívánt három várat neki általadni“¹⁾.

1) Melyek voltak légyen ezen várak, bizonytalan. Serédy is 1542-ki november 26-kán Ferdinándhoz irt levelében csak általában írja a királyné pártfeleiről, hogy azért késlekednek, mivel még három várat óhajtanak megnyerni Ferdinándtól. Frater György különösen Kassát szeretné megtartani.

LXXVII.

De bár mily boszúságot táplált is magában Ferdinánd Frater György ellen, óvakodott bizodalmatlanságát elárulni. Mialatt a török Fehérvárat vívta, sikerült végre a királynak német-cseh örökös tartományaiból mintegy 30—40 ezer fegyverest Pozsonynál összegyűjteni. A magyar nemesség már rég fegyverre volt szólítva s mintegy 15—20 ezernyi haddá gyűlt a Feldunánál. Miután gyanítani lehetett, hogy Szulejmán Fehérvár megvétele után kitakarodik, Ferdinánd legalább is Esztergamot óhajtá visszavenni. E szándékát Frater Györggyel is tudatván, felszólítja őt, vegyen ő is részt a hadjáratban s mennél több sereget hozzon táborába.

Frater György azon véleményben, hogy az ország most már több évig ment lesz Szulejmán személyes hadjáratától, basáinak pedig egyesített erővel majd csak megfelellhetnek, teljes készséggel fogadta a felszólítást. Azonnal követet küldött a királyhoz, s a hadjárat céljáról s részleteiről bővebb utasítást kért magának. Egyszersmind felhívá Serédyt hogy, miután elhatározott szándoka, a maga hadait ő felsége akarja szerint a kir. táborba vezetni; s nem csak fölös hadat, hanem számos élelmi szert is visz magával, gondoskodnék eleve, hogy átkelése a Tiszán ne szenvedjen késedelmet, s vagy hidat veressen, vagy annyi hajót gyűjtsön össze, hogy átkelése gyorsan megtörténhessék. Addig is, míg seregével megérkeznek, néhány száz lovast küldött a Tiszához, kik az átmenetet biztosítanák. Kérte őt arra is hogy, miután a Tiszán túli nemesség már teljes felkelésben van, intézkednék Bebek Ferenczcel, a nemesség kapitányával, hogy az vele a Tiszánál egyesüljön, s együtt menjenek a királyi táborba.

„Kérjük Kegyelmedet, — így végzi levelét — járjon el gyorsan ezekben a kereszténység megmentése, magunk fentartása s megszabadítása végett e hallatlan s kiállhatatlan nyomorból.“¹⁾

Frater György ezután nagy buzgalommal látott készületeihez, mígnem követe, kit a királyhoz küldött volt, október első napjaiban visszatérvén, hírül hozá, hogy segedelmére nincsen többé szüksége Ferdinándnak. Mihelyt a királyi táborban híre futamodott, hogy Szulejmán, Fehérvárat megvén, vissza-indult: a csehek és morvák, látván hogy országot többé nem kell féltetniök, a korán beállott rosz idővel mentegetődvén, haza kívánczoktak.

A magyar urak, kik a táborban valának, a legnagyobb boszúsággal hallák a csehek és morvák e szándokát; s azonnal felírást intéztek a királyhoz, kérvén őt, állana személyesen a sereg élére s jelenléte által gátolná meg annak szétoszlását. „Mert ha Frater György s vele együtt azok, kik nem rég tértek vissza ő felsége hűségére, látni fogják, hogy ő felsége egyéb népei csak saját határaikat akarják őrizni, Magyarországot pedig sorsára hagyják: magok is más módon fognak gondoskodni fennmaradásukról; s a jövőben sem ígéretekkel sem fenyegetésekkel nem lesznek reábirhatók, hogy fegyvert fogjanak. Régi hívei e fölött még saját jobbagyaiktól is tarthatnak; mert ezek, megúnván a sok pusztítást, s izgattatván a török által is, ki nekik a maga uralma alatt jobb létet ígér, már több helyt összecsoportosodtak, uraikat megtámadták s megköötözve adták át javaikkal együtt az ellenségnek.“

Ferdinánd e sürgető kérelemre szeptember 19-kén megjelent ugyan a táborban; de maradásra maga sem bírhatta a cseh és morva urakat; s minden előterjesztéseivel csak azon ígéretet nyerhette tőlök, hogy a jövő tavaszon még nagyobb

¹⁾ Várad, 1543. Sz. Mihálynap előtti csötörtökön. Buchholtznál 5, 203.

számmal fognak táborba gyűlni. A király vérző szívvel kénytelenített engedni honvágyuknak; s a szép sereg ismét süker nélkül oszlott szét.

A magyar urak, a mily reménytelve s lelkesedve üdvözölték valahára királyukat a táborban, oly levertségnek s kétségbeesésnek engedték át magokat, midőn látták, hogy a szép sereg mégis minden szerencsekíséret nélkül távozik az országból. Többen közölök annyira elvesztették bizodalmodkat Ferdinándban, hogy elhatározták légyen inkább adózóivá lenni a töröknek, mintsem általa lassanként meghódoltassanak, vagy jobbagyaik áldozataivá legyenek, s e végett követek által alkudozni is kezdének a törökkel ¹⁾.

Ferdinándot azonban ennyi meghiúsult törekvés sem verte le buzgalmában; sőt remélve, hogy Szulejmán nem egy hamar intézend ismét személyesen hadjáratot, s ennél fogva némi erőfeszítéssel „nem csak a legközelebb elvesztettet visszanyerheti, hanem ezen felül még nagyobb sikert is arathat:“ mindjárt Pozsonyban mulatása alatt egy újabb terven kezdett munkálkodni a jövő tavaszra. Hogy a benmaradt török hadat mennél előbb visszavonulásra bírja, fegyverszünetet kért a hazatérő szultántól. Értesülvén pedig a magyar urak ama veszedelmes szándokáról, őket jobb reményre élesztendő, a táborban jelenlévőket maga körül összegyűjté, s kijelenté nekik, miképen teljes reménye van, hogy a császár, eddig nyert előnyei után a francziát legyőzvé s békére szorítván, a birodalmi gyűlésre, mely a jövő év kezdetére ki fog hirdettetni, személyesen eljövend, hogy ott nagyobb segílyt eszközöljön a török ellen; mit ő a maga részéről is kitelhetőleg fog sürgetni.

---

¹⁾ „Beaucoup deulx estoient mis en traicte de se submettre et faire tributaires dudict Turcq, et a ceste effect vne grand partie deulx auoit desja ennoie devers lui.“ Ferdinánd, a császárhoz. 1543. október 18. Brüss. levéltár.

Reményli ezenkívül, hogy az angol király, ki ez évben negyven ezer aranyat küldött a hadjáratra, a jövőre sem tagadja meg segélyét. Várható a pápa ő szentségének támogatása is. Végre a tél folytában maga is úgy végzendő egyéb alattvalóival, „hogy azok a jövő tavaszon készen legyenek s megtegyék kötelességöket. Így isten segedelmével a pápa, a császár s a birodalom gyámolításával nem csak azt visszanyerheti, mi ez évben elveszett, hanem előbbre is haladhat, nehogy a török magát végképen megfészkelje az országban“.

Az urakat e biztatások, különösen a császár eljövételének ígérete által némileg megnyugtattván, mihelyt Bécsbe visszatért, a császárnak is komolyan előterjeszté, miképen az ő s a birodalom segedelme nélkül nemcsak a török mindinkább megerősödik az országban, hanem a magyarok nagyobb része is adózóivá szegődik. Miért buzgóan kéri őt, jöjjön el személyesen a birodalmi gyűlésre, hogy ott nagyobb segélyt lehessen kieszközölni; mert ha ez nem történik, „ő maga, neje s gyermekei minden tartományaival együtt rövid időn teljes romlásba s végveszélybe esnek“¹⁾.

Frater Györgyöt, csak hogy Szulejmán oly kevéssel megelégedve távozott az országból, sem a német had széteszlása, sem Rusztán basának a Rákoson táborozó serege nem ingatta meg jó szándokaiban. Sőt október 9-kén újra felszólítá Serédy Gáspárt hogy, miután bizonytalan, mi szándéka van a török vezérnek: minden előfordúlható esetre készen tartsa magát a felvidéki nemességgel; a népet pedig a Pest felé eső vidéken ne engedje még visszatérni elhagyott lakjaiba; mert ő valamely csejt gyanít a török részéről. De bármi légyen is, úgy-

1) „Moy, mes femme et enfans ensemble mesdits pays serient en evident et manifeste hazard de briefue et totale ruine et perdition.“ Idézett levele október 18-ról.

mond, szándoka, „ha mi mindnyájan vállatvetve működünk, isten is fog segíteni bennünket, hogy bár merre fordulna is, legyőzzük; ha Erdélyre akarna törni, részünkről teljesen felkészülve várjuk az ellenséget“¹⁾).

A török had azonban mozdulatlanul állott a Rákoson, s miután meggyőződött, hogy Ferdinánd ez évben semmibe sem fog többé, október végén szinte kivonult az országból.

LXXVIII.

Ferdinánd a tervben lévő tavaszi hadjáratra is igénybe venni óhajtá Frater Györgynek több ízben s oly meleg kifejezésekben bizonyított jó indulatát; s részint e végett, részint hogy ama nyugtalanokat, kik a töröknek hódolni akartak, más irányba terelje: a tiszai s erdélyi nemességet Frater György által a jövő év elejére Váradra gyűlésbe idéztette, a maga részéről Bornemisza Pál veszprémi püspököt nevezvén ki királyi biztosul.

Bornemisza megbízatása volt, tudatni a rendekkel a királynak a jövő évre tervezett hadjáratát, reményeit a császári és birodalmi segély iránt, s őket is buzgó közremunkálásra ösztönözni. E megbízatáson kívül egy okmány is kézbesített Bornemiszának, melyben Frater György Erdélyre s a tiszai megyékre nézve Ferdinánd részéről is kineveztetett azon kincstárnoki méltóságra s hivatalra, melyet János király életében s annak végrendelete szerint azóta is viselt. Meghagyatott mindazáltal Bornemiszának, hogy Báthoryt és Serédyt útba ejtve, ezektől is tudja meg elébb Frater György jelenlegi érzelmeit, szándokait; és csak úgy adja át neki az oklevelet,

¹⁾ Buchholtznál 5, 203.

ha mind ezektől jó hírt vesz, mind maga is meggyőződik a püspök jó indulatáról a király iránt.

Bornemisza december 13-kán látogató meg Serédyt Kövesden, hova ez épen az előtte való napon tért meg Erdélyből, hol Ferdinánd megbiztából járt, a Statileo halála által megürült erdélyi püspökség javainak átvétele végett, de sikertlenül, Izabellánál, ki azt magának foglalta le. Január 4-kén (1544) Báthory Endrénél szólott be Ecseden; és csak azután ment Váradra Frater Györgyhez, kinél a megyék rendeit már összeülve találta. Megbiztatását január 8-kán előadván, mind Frater Györgynél mind a rendeknél nagy készsége talált, a hadjáratban résztvenniök. Frater György, ki úgy látszik, maga is aggódott, nehogy Erdély s a tiszai megyék a töröknek egyenes adózóivá legyenek; ezt pedig szintúgy utálta, mint félte: annál nagyobb készséggel fogadta a király szándokát, minthogy ez évben jelentékenyebb török had bejövételétől tartani nem igen lehetett; minél fogva ha a király, miként izente, személyesen álland seregei élére, egyelőre is jó sikerét lehetett várni a hadjáratnak. A rendek, Frater György által lelkesítve, nem csak jelentékeny adót, kapunként három ftot szavaztak meg, hanem e fölött mindnyájan személyesen fegyverre kelni s jobbágyaikkal együtt megjelenni ajánlkoztak a királyi zászlók alatt.

A sükert Bornemisza leginkább Frater György buzgó közremunkálásának köszönhetvén, más nap ünnepélyesen átadta neki a királyi okmányt, melyben királyi helytartóvá és kincstárnokká kineveztetése foglaltatott. Frater György a legmelegebb hálanyilatkozattal és szolgálati készségének bizonyításával fogadta a királyi kegyelmet. Január 12-kén négy-szem közt tartott beszélgetés alkalmával bővebben kifejté Bornemisza előtt az erdélyi körülményeket s a maga politikáját, kérvén őt, hogy a királylyal is közölje azt visszatérte után. Egyebek

közt kéréte a királyt, hogy se Báthoryt, se mást ne küldjön Erdély kormányára, míg Izabella az országból ki nem megyen; a királyné távozását pedig elébb ne sürgesse, mintsem a királyi sereg teljesen felkészülve meg nem kezdi hadjáratát. Mert, ha a királyné elébb kivezettetnék, a ravasz moldvai vajda, ki csak színleli a jó indulatot Ferdinánd iránt, ezt azonnal megizenné Konstantinápolyba; s a török egy perezig sem késnék elfoglalni Erdélyt, melyet aztán, természeti helyzeténél s tulajdonságainál fogva, valamennyi keresztény fejedelem egyesülve sem vehetne ki könnyebben kezeiből, mint magát Konstantinápolyt. A török bejötte annál veszélyesbbé válnék e tartomány birtokára nézve, minthogy már a múlt évi tordai gyűlésen is többen kívánták, hogy a francia király közbenjárása által szereztessék meg a török pártfogása, mondván, miképen a birodalmi seregnek Joachim vezér alatti sikertelen hadjáratából látják, hogy a keresztény fejedelmek segélyében nem bízhatnak. Míg tehát e segély és védelem valósággá nem lesz, tanácsosabb, hogy a tartomány Izabella nevében kormányoztassék. S ha majd aztán a szerződés végrehajtásának alkalmas ideje elkövetkezik: a Szepességen kívül még egy más székhelyről s jövedelmének három-négy ezer forinttal megtoldásáról is kell gondoskodni a királyné számára. Ha egyszer a királyné az ifjú herczeggel új lakhelyén leend: akkor fog ő, Frater György, a maga jó indulata szerint teljesen szolgálhatni a királynak. Az erdélyiek nyugtalanok, engedetlenségre hajlandók: egy ezt, más amazt akarja. János király ugyan megkezdte már őket fegyelemre szorítani, s komolyan fogott a dologhoz; de e művét halála félbeszakasztotta.

Ezen s hasonló közlések után sajnálkozását fejezte ki, hogy Báthoryval Erdély iránti nézeteik eltérése miatt a múlt évben viszályba keveredett, s iránta most Báthory gyűlölettel

viselkedik; holott a mit ellenére tett Erdélyre nézve, nem személyes tekintetből, hanem egyedül közlött elvei s nézeteiből kiindulva cselekedte, hasonló körülmények közt ugyanazt lévén cselekvendő bárki más iránt; kívánná tehát, hogy Bornemisza közbenjárása által vele kibékülhessen. Bornemisza teljes készséggel ajánlá közbenjárási szolgálatát; s más nap azonnal átrándulván Báthoryhoz, január 16-kán oly válaszszal tért vissza Váradra, hogy Báthory a legszívesb indulattal fogadta a kincstárnok kibékülési szándokát, s mindenekért bocsánatot kéret tőle, mikben őt netalán megsértette. A kincstárnok nagyon megörült Báthory e válaszának; s így Váradon minden a lehető legjobb módon lévén bevégezve, tanácslá Bornemiszá-
nak, menne most át Gyalura a királynéhoz.

LXXIX.

Bornemisza, különben is lévén a királytól némi megbízatása Izabellánál, január 21-kén utazott Gyalura, s a királynétől mindjárt más nap nyert, Lesetzky lengyel követ, Petrovics Péter s néhány más tanácsos jelenlétében, kihallgattatást. A nyilvános választ Izabella utóbb, az említetteken kívül még Kendy Ferencz és Mikola László jelenlétében adta ki Bornemiszá-
nak. Mikola Frater Györgynek mintegy helyetese volt a királyné körül, mióta ez Gyalun lakott, Frater György pedig a béke kedvéért tőle távol Váradra, püspöki székhelyére vonúlt. A válasz oly értelmű volt, hogy a tárgy fontos lévén, elébb valamennyi tanácsosával kell értekeznie, kiket február 18-kára fog összehívni; s akkoron majd saját követe által adand választ Ferdinándnak.

De ugyanaz napon estve a királyné még titkosabban is kívánt beszélni Bornemiszával; s ez alkalommal csak a len-

gyel követ, és a maga lengyel titkára valának tanúi. „En, így szól Izabella, soha sem változtattam meg szándékomat s nem is fogom azt megváltoztatni. De tanácsosaim, Frater György, Petrovics és mások, nem engedték, hogy Erdélyből Serédyvel kiköltözzem. Én kénytelen vagyok itt az ő tetszésök szerint nagy szűkölködésben élni; s itt is szintoly fogoly vagyok közöttök, mint voltam Buda ostroma alatt. Ők jobbra mindnyájan a törökkel tartanak, s annak pártfogását keresik, nem bizván Ferdinánd király erejében s Magyarország fenmaradhatásában; nekem pedig nem engedelmeskednek. Az isten szerelmére kérem tehát ő felségét, hogy engem és fiamat mennél előbb vezettessen ki ezen országból, mielőtt Erdély még nagyobb mozgalmaknak s Magyarország, a szultán egy újabb hadjárata következtében, végveszélynek lenne kitéve. Kivánnám, hogy Báthory Endre és Drágyf Gáspár vezessenek ki; ezekkel akkoron Serédy is eljöhethetne.“

A Statileo halála által megürült erdélyi püspökséget — mondá további beszélgetésében a királyné — bár kinek is általadja, kit e végett Ferdinánd hozzá küldend; kéri azonban, hogy az ne Serédy legyen, mert őt az erdélyiek nem szeretik. Temesvárt szinte kész átadni a király által kiküldendő biztosnak, mert tudja, hogy Petrovics neki fog engedelmeskedni. Csakhogy a biztos erélyes férfiú legyen, képes ott a magyarok és rácok között fentartani az egyességet. Ezen egyénnek legyen gondja arra is, hogy a rácok zsoldjának megfizetésére pénzt hozzon magával; mert most tíz forinttal többet tehet nálók, s jobban lekötelezheti őket, mint később tíz ezerrel. Kéri Ferdinándot, hogy Petrovicsnak Temesvárért a Szepesség közelében adományozzon némi javakat. Frater György Petrovicsnak tizenöt ezer forintot akart fizetni boldogult férjének halála után, ha Temesvárt kezére ereszti. — Magának Szepesváron kívül még más helyet is adjon Ferdinánd,

hol felváltva lakhassék, ha vagy mirígyhalál miatt, vagy más okból Szepesvárról távozni akarna. Titkára, Csáky Mihály számára, az aradi prépostságot kéri Ferdinándtól.

Mi Frater Györgyöt illeti: ügyekezzék őt Ferdinánd jó szavakkal tartani, s magát iránta úgy viselni, mintha teljes hitelt adna neki; de valóban ne higgyen szavainak. Az erdélyi rendeket gyakori leveleivel tartsa védelmök iránt jó reményben. Egyébiránt mennél előbb gondoskodják Erdélyről, mert e tartomány nagy veszélyben forog. Őt magát vezettesse ki mennél előbb, habár az erdélyiek akarata ellenére is.

„A mi ez országban kezeimen van — így végzé be aztán közléseit, — addig is, míg kivezettetném, úgy tekintse a király, mintha már saját kezeiben tartaná; mert én e részeken hűséges helyettese vagyok ő felségének; s ha fajtam állna, azonnal átadnám neki Erdélyt s egész Magyarországot. Nekem szegény asszonynak isten után senkim sincs, kibin bizhatnám, ő felségén kívül; senki, ki rajtam könyörülne, mert én minden emberi segélytől el vagyok hagyatva.“

Ezen utolsó szavak, megindult hangon mondvá, egyenesen hatásra valának számítva; s hogy azt még nevelje, a követet még inkább megindítsa, kezeit megragadván, buzgóan kéré őt, hogy mind ezekről, miket vele közlött, senki másnak egy szót se mondjon, mint magának Ferdinánd királynak.

Bornemisza azok iránt, miket neki a királyné Temesvárról s a ráczokról mondott, még Petrovics véleményét is óhajtá hallani. Petrovics a királyné szavait igazolta: Temesvárat ő készséggel átadni ígérkezett; kérette mindazáltal a királyt, hogy a felvidéken Munkácsot adja neki Temesváráért. A ráczokat illetőleg tanácslá: fogadna közölök a király tüstént 2000 lovast és 1500 gyalogot zsoldjába; erősítse meg őket a János királytól nyert földjeik birtokában, s ígérje meg nekik, hogy azon esetre, ha lakjaikból a török által kiűzetnének, az

ország más részében tűzend ki számokra egy vidéket; ha pedig Szerbország valaha visszafoglaltatnék: őket régi székhelyeikre visszaereszti, hol aztán szabadon választhassák magoknak despotájokat.

Még Kendy Ferenczcel is beszélt ezen ügyekről Bornemisza. Kendy azt tanácslá, hogy Ferdinánd mennél előbb végézzzen Izabellával és Petrovicscsal. Ez utóbbinak Temesvárért Zsidóvárt és Csalyát; Becséért pedig és Becskerekért némi más javakat a felvidéken adhatna Ferdinánd. A maga részére Kendy egy tisztességes hivatalt óhajtott.

LXXX.

Ekként minden oldalról értesülvén, ismét Váradra, a kincstárnokhoz tért vissza Bornemisza. Ez alkalommal jobbára a tavaszi hadjáratról s a nemességi felkelésen felül fogadandó zsoldos hadakról folyt az értekeződés. Frater György ez iránt határozott utasítást kívánt magának küldetni a királytól; s tanácslá, hatalmazza fel őt a király 20.000 zsoldos felfogadására; ez esetre mindazáltal némi pótlékköltséget is küldjön, mert a kapunként megajánlott három forintnyi adóból a budai basának s másoknak is kellend küldenie ajándékot, hogy őket elaltassa; a királynénak is kénytelen adni némi öszveget, nehogy egészen az éhezésig szenvedjen szükséget. Tanácslá továbbá, hogy a király rendeljen bizonyos öszveget jó kémek tartására; hozzá pedig küldjön egy biztost, ki mindig oldala mellett legyen: a rágalmaknak s bizalmatlanságnak így legjobban elejét veheti. Sokat beszélt még Perényi Péter, Pekry Lajos és Dobó Ferencz fogságáról, mi, úgymond, sokakat annyira elidegenített a királytól, hogy tőle azonnal elhajlanak, ha volna kihez csatlakozniok.

Bornemisza Váradról távozván, mind Ferdinánd mind Izabella párthívei közül még többeket is meglátogatott. Beszólott egyebek közt Erdődön Drágfy Gáspárhoz, ki őt Ferdinánd iránti szilárd hűségéről biztosítván, kijelenté, hogy bár kinek is átadja a kezén lévő Csanádot, kit a király e végre kiküldend; Serédynek eddigelé azért nem adta át, mert őt szomszédjául nem óhajtja.

Batthyányi Orbán, kit a kir. biztos szinte meglátogatott, valamely hivatalra, például a dunai hajóhad parancsnokságára kívánta magát kineveztetni Ferdinánd által, „nehogy, úgymond, éhen haljon“. Tanácslá a királynak, ne higgyen Frater Györgynek, kinek indulatát, szándékait jól ismeri.

Körutját ismét Serédy látogatásával zárta be Bornemisza. Serédy egyebek közt úgy vélekedett, hogy legjobb lenne Erdély biztosítására, ha Ferdinánd haladék nélkül mintegy három ezer gyalogot s négyszáz nehéz lovast küldene a tartományba, a biztos hűségű uraknak pedig pénzt rendelne hadfogadásra. A királynénak Szepesség helyett, ha Thurzó Elek azt átadni mégis vonakodnék, Borin gróf javait, Petrovicsnak Rinyó várát adhatná Ferdinánd.

A követ, mind ezekről részletes előadást tévén a királynak, azon véleménynyel zárta be tudósítását: miképen úgy látja mindenkiből, hogy Frater György a király után mindenben első óhajt ugyan lenni; hiszi mindazáltal, hogy hűségesen fog szolgálni, mihelyt látandja, hogy ő felsége elég erőt fejt ki, az országot a török ellen megvédeni. Különben, kétségsbeesve, mielőtt a török, kinek szótartásában semmi bizodalma, kitől szintúgy fél, mint a mennyire utálja, gyűlöli őt, az országot elfoglalná, vagyonával együtt Lengyelországba távozan-dik; mi végett már keresné is a lengyelek barátságát¹⁾.

1) Kivonat Bornemisza követségi tudósításából. Buchholtznál 5, 205.

Ilyennek látta őt, s úgy hiszszük, nem is tévedett Bornemisza, ki pártérdeken felül emelkedve, személyes viszonyokból könnyen támadható irigység, féltékenység s gyűlöletből el nem vakítva, elfogulatlanul észlelte az annyiak által csak azért vádolt, rágalmozott kincstárnokot, mivel hatalmát, szerencsését irigylették; az oly kétszínűnek, rejtélyesnek csak azért tartott minisztert, mivel őt nem értették. Kevesebb nagyravágással Frater György bizonyosan kevesebb irigyet s ellenséget szerzett volna magának: de ez esetben, az alacsony származású remete másnak kénytelenítettett volna átengedni az ügyek fő igazgatását, kit arra magánál képtelenebbnek tartott, ki, meggyőződése szerint, még nagyobb bajokba viszi vala a hazának már is igen bonyolult ügyeit. Kevesebb eszélylyel s kétszínűséggel, kevésbé rejtélyes magaviselettel elháríthatja magáról a gyanút, melylyel mindenfelől terheltetett, melynek végre áldozatává esett: de ez esetben Erdély s Magyarország nagyobb része menthetetlenül török tartományná vált volna. Nagyravágása, tekervényes, fondor politikája számos érdeket sértett, sok ellenséget vont nyakára: de a hazának fenmaradását eszközölte; mert ha valaha, ekkor bizonyára nem volt igaz, hogy az őszinte, egyenes politika egyszersmind a leghasznosabb.

Bornemisza elfogulatlan észlelése s véleménye nem különben mint magának Frater Györgynek ezen kori egész magaviselete minden kétséget kizár, miképen a miniszternek legőszintébb szándoka volt az országot Ferdinánd kezére bocsátani; de csak azon kettős feltétel alatt, hogy lelkének két fő iránya: hazaszeretete s nagyravágása kielégíttessék.

És ha körültekintett azon egyéniségek közt, kikre különben, őt mellőzve, eshetnék Erdély kormánya: öntudata által bizonyára feljogosítva is érezheté magát arra, hogy a király után első, leghatalmasabb legyen. Szellemi tehetségeinek érzete nem kevésbé, mint a czél tudata, melyért a hatalmat a maga

kezeiben óhajtá öszpontosítani, önáltatás nélkül elsőnek tüntethették fel őt saját szemei előtt az országban.

E cél, mint egész élete, minden törekvései bizonyítják, nem egyéb volt mint a szétzilált hazát e válságos időkben a végelmerüléstől megőrizni; súlyedtségéből fölemelve, azon útra segíteni, melyen régi erejét, fényét, dicsőségét visszanyerhesse.

De épen azért, mivel ez volt lelkének hő vágya: könnyelműen nem kockáztathatá a haza fenmaradását; mit akkor tesz vala, ha minden tekintet nélkül arra: képes-e Ferdinánd, kit a francia által szünetlen izgatott török az ország birtokában túrni egyáltalában nem akart, az országot e hatalmas ellenségtől megvédeni, — csak azon törekedett volna, hogy az ország mennél előbb egyesüljön Ferdinánd alatt. Ő ezen egyesülést kétség kívül óhajtá, mint eszközt ama fő céljára; de, épen e fő célja tekintetében csak úgy, csak akkor, ha Ferdinándot oly helyzetben, úgy felkészülve látja, hogy a töröknek sükeresen ellentállhasson; nehogy különben, a hazát megmenteni óhajtván, annak végromlását siettesse.

LXXXI.

És ha azt látjuk, hogy Frater György most mindinkább simúlt Ferdinándhoz, mindinkább egyengeté az utat, mely végre az ország egyesítésére vezessen: ezt nem csak azért tette, mivel a töröktől, mióta ez magát szószegőnek tanúsítá, iszonyodott, s talán Majláth István és Török Bálint sorsától is félt; hanem azért is, mivel a körülményeket most olyanoknak látá, miszerint Ferdinánd jelenleg könnyen azon állapotba juthata, hogy a töröknek sükerrel ellentállhasson.

Tudta ő, mint senki jobban, mily tömérdek pénz és emberáldozatba kerül a szultánnak, még győzedelem esetében

is, egy-egy hadjárata Magyarországba; miből bizvást következtethető: hogy, miután a lefolyt három év alatt két ízben intézett személyes hadjáratot, nem egy hamar fog ismét az országba jőni; s míg erre magát elhatározza, addig Ferdinánd, a császárral vállat vetve, nem csak Budát az egész országgal, hanem még talán Nándorfehérvárat is vissza foglalhatja.

Látta ugyanis egy részről, mily buzgalommal ügyekeznek néhány év óta Ferdinánd hadat gyűjteni a török ellen: az ő szándokaiban tehát nem lehetett kétsége. Annak okait, miért-hogy e törekvéseiben eddigelé célját nem érthette, mindenki tudta. A francia király, a Habsburg-háznak világalomra törekvését meggátlandó, nem csak maga minduntalan megújítja támadásait Károly császár ellen, mi által őt Ferdinánd segélyezésében meggátolta; hanem a törököt is egyre izgatá e fejedelmi háznak másik ága, Ferdinánd ellen. Az utolsó török hadjárat egyenesen a francia izgatásnak volt eredménye. E hadjáratra Ferencz király maga 300 ezer aranyat, s az ő közbenjárására Velence 16 ezer aranyat fizetett a szultánnak; miszerint ez maga dicsekedve mondhatá Paulin francia követnek, hogy Ferencz király többet tett, mint valamennyi adózói ¹⁾.

A körülmények most megváltoztak. A crespini békekötés a császár és Ferencz király között a háborúnak véget vetett; sőt emez ünnepélyesen megígérte a császárnak hogy, ha a török ellen hadjáratot intézend, kész őt tizenkét ezernyi válogatott haddal segélyezni. Más részről, bár a birodalomban még nem csillapodtak is le a vallási viszályok; de minden oda mutatott hogy, ha a császár személyesen áll a hadjárat élére: oly hatalmas erőt lehetend összegyűjteni, mely a törököt nem csak Magyarországból, hanem az aldunai tartományokból

¹⁾ „Plus omnibus ceteris tributariis praestitisse.“

is kiszoríthatná. A birodalmi fejedelmek kathol. részének közremunkálásában nem lehetett kételkedni; a protestans fejedelmek csak belbékét kívántak, hogy amazoknál még buzgóbban megajánlják s kiállítsák a „török segélyt“; az osztrák örökös tartományok, Magyarország és Erdély, ha Ferdinánd, vagy épen a császár áll a sereg élére, végső erejüket is készek valának megfeszíteni, hogy valahára megmeneküljenek a barbár ellenségtől.

E körülmények miatt hajlott tehát most Frater György is Ferdinándhoz, teljesen eltökélve, az országot, mihelyt a kedvező kilátások megvalósúlnak, Ferdinándnak általadni.

Azon egy kérdésen fordult meg Magyarország sorsa: akar-e a császár személyesen élére állani a hadjáratnak? És hogy ő erre magát elhatározza, Frater György sem mulasztá el megtenni, a mit e tekintetben tehetett.

A tél folytán Volkra Agapit, a császártól Ferdinánd segedelmére küldött olasz had tiszte, ki a múlt évben Fehérvár alatt török fogságba esett, szökés által szerencsésen megszabadulván, Frater Györgynél keresett menedékét; s nehogy általa a töröknek ismét kiadassék, a császárt kérte volt, vetné magát közbe a kincstartónál. A császár, meghallgatván a szökevény kérelmét, azonnal irt Frater Györgynek, intvén őt, ne adná ki Volkrát a töröknek, hanem küldené testvéréhez, ki a római király szolgálatában létezik.

Frater György 1544-ki april 29-kén válaszolt a császár levelére, tudtára adván hogy, bár a török legelőbbkelő csauzát küldte hozzá Volkra kiadása végett: ő mindazáltal készebb volna meghalni, mint a szökevényt kiadni, kivált miután mellette a császár is felszóllalt. Az alkalmat megragadván, Frater György a császárt mind a maga hűséges indulatairól biztosítá, mind könyörögve ösztönte, fordítaná valahára gondjait Magyarországra is.

„Győződnék meg ő felsége, úgymond egyebek közt, — az ő keresztényi s hazafias érzelmeiről, s ne higyen azoknak, kik, midőn magok a haza és kereszténység ügyének használni nem tudnak, rágalmaik által másoknak is ártani —, s igazságtalan vádjaik által a fejedelmek szívét azoktól is elfordítani ügyekeznek, kik minden törekvésüket a közjónak szentelik... Miután pedig — így folytatja utóbb — e keményen sújtott országnak, mely az évek hosszú során keresztül védőfala volt a kereszténységnek, mostani szomorú sorsát a keresztény fejedelmek közül szívére senki sem veszi; s a dolgok itt már annyira mentek, hogy mi akaratunk ellenére is kénytelenek vagyunk hódolni e közellenségnek, kit apáink, a keresztény fejedelmek segedelmével hajdan annyiszor legyőztek: azért a Krisztus Jézus nevében kérem Felségedet, a maga kegyessége szerint, melyet annyiakkal éreztett, valahára már reánk, a balszerencse által üldözöttekre is fordítsa szemeit, s méltóztassék engem reménytelen állapotomban tanácsával és segélyével gyámolítani, hogy ezen országnak legalább azon maradványait, melyek isten irgalmából még épségben vannak, s melyből a kereszténység javára nem csekély hasznot lehetne meríteni, Felséged segedelmé által a római király ő felségének, az én kegyelmes uramnak hatalma alá vezethessem. Méltóztassék Felséged a maga isten iránti kegyelete, az árvák iránti kegyelme, és kik naponként veretnek, gyötörtetnek, rabságra vitetnek, a keresztények iránt vele született jó indulata szerint e dologra különösebb figyelmet fordítani. Mind azok nevében, kiknek szemei, könyvei s összekulcsolt kezei Felséged felé emelkednek, oly alázatosan, mint csak tehetem, könyörgök ezért Felségednek.“¹⁾

¹⁾ Buchholtznál 5, 142.

LXXXII.

És valóban Károly császár, Frater Györgyön kívül még Ferdinánd, némely birodalmi fejedelmek s Magyarország rendei által is sürgettetvén, 1544-ben, a crespji békekötés után, hajlandónak is látszott hadjáratot intézni a török ellen.

Már a múlt évben megígérte volt a segedelemért hozzá folyamodott magyar országtanácsnak, hogy, mihelyt a francziával végezend, minden erejét a „közös ellenségre“ fordítja¹⁾. S úgy látszék, komolyan is gondolkodott, hogy ígérését beváltassa. Erre mutat, hogy a crespji békekötésben Ferencz királynak e hadjáratra nyujtandó segedelmét egyenesen kikötötte; erre az is, hogy 1545 elejére Wormsba birodalmi gyűlést hirdetett, melyre személyesen megjelenni szándékozott; erre végül az is, hogy titkárai egyikét, Veltwick Gellértet a szinte ezen év elejére kihirdetett magyar országgyűlésre követül küldötte, ki az ország rendeit szinte nagyobb erőfeszítésre ösztönözné.

A császár azonban attól feltételezte személyes hadjáratát, hogy a német birodalom abban összes erejével részt vegyen, s mind sereg, mind költségek tekintetében bőséges segedelmet szavazzon meg; mert saját forrásait a bár diadalmas francia háborúban kissé kimerülve látta. De, fájdalom! a birodalmi viszonyok, melyek a török elleni hadjáratra nézve még az imént oly kedvezőknek látszottak, most e tekintetben nem a legjobb kilátással kecsegtettek. Az egyházi választó s némely más kathol. fejedelmek régóta sürgették a közönséges egyházi zsinat megtartását, mely a vallási viszályoknak valahára véget

¹⁾ A császár az országtanácshoz. 1543. april 10. Praynál: Epist. Proc. 2, 127.

vetne. S a körülmények mindinkább úgy alakultak, miszerint látható vala, hogy a zsinatot nem igen lehet hosszabb időre elhalasztani. A protestans fejedelmek viszont minden ügyekezeteket arra fordították, hogy a zsinat előtt, melytől magokra nézve csak ellenséges határozatokat várhatnak, a vallás szabadságának ügyében valamely kedvező birodalmi végzést eszközöljenek ki. Fő törekvésök volt, az új egyházat a birodalomban egyenjogúvá tenni a kathol. egyházzal; mivel azonban ennyire még nem lehetett kilátásuk, sőt attól tartának, nehogy magokat a zsinatnak alávetni kényszeríttessenek: egyelőre csak oda fordították ügyekezetüket, hogy vallásuk szabadságának a zsinat megtartása előtt, harmincz vagy húsz, vagy legalább tíz évre a jelenleg fenálló ideiglenes rendszabályoknál nagyobb biztosításokat nyerhessenek. E feltétel alatt a protestans fejedelmek készek is valának nagyobb segílyt szavazni meg a török háborúra. Sőt, mivel azt hitték, hogy ezen áron a császár is hajlandó lesz biztosítani vallásukat: ezt siettetendők, magok is, különösen a pfalcezi és hesseni fejedelmek s a szász Mórícz herczeg, többször előterjesztették mind a császárnak, mind a római királynak, mily szükséges volna Németország tekintetében is valahára visszanyomni a törököt; s ehhez minden erejükkel hozzájárúlni ígérkeztek, mihelyt vallásuknak a kivánt biztosítás megadatik. És hogy a birodalmat s annak fejeit, a császárt és Ferdinándot ennek teljesítésére némileg reákényszerítsék, 1543 óta minden „törökadót“ s török elleni segílyt megtagadtak, míg vallásuk szabadsága, s ez által a belbéke nem biztosíttatik.

A császár azon szándokban hirdette ki 1545 elejére a wormszi országgyűlést, hogy a vallási ügyek elintézését még egy időre elhalasztsza, s a provisorium fentartása mellett is reábirja a protestans rendeket a bővebb segílyezésre. Ez csak úgy történhetett volna meg, ha sikerül neki egyszersmind

a zsinatot is hosszabb időre elhalasztani. Hogy azonban erre, s ennek következtében a birodalom segélyére magának sem volt igen nagy reménye, világosan kitűnik utasításából, melylyel Veltwick Gellértet a magyar országgyűlésre küldötte. Ezen utasításnak egy pontjában ugyanis meghagyatott a követnek hogy, miután a császár a birodalmi rendek ajánlataitól függeszti fel hadjáratát, azok pedig kétesek: óvakodjék a követ határozott s kötelező ígéretet tenni a császár nevében annak személyes hadjáratára nézve; hanem csak általános kifejezésekben adja elő a rendeknek a császár jó indulatát és gondoskodását az országról.

LXXXIII.

Midőn a követ deczember közepén Bécsben megérkezett, Ferdinánd annak utasítását olvasván, elszomorodva sejté, hogy már ismét füstbe megy minden reménye; s minthogy a rendektől is csak a császár személyes hadjáratának feltétele alatt várhatott bővebb ajánlatot, meghagyta a követnek, hogy a császár jövetelének kétséges voltáról senkinek a világon, még legbizodalmasb tanácsosainak se tegyen említést; sőt társalgás, magán beszélgetés közben minden módon ügyekezék a császár jövetelében való hiedelmet megerősíteni. „Mert, úgymond, a magyarok az utolsó török hadjárat óta szinte kétségbeestek, s még csak a császár eljövetele tartja őket némi reményben. Csak egy szó is arról, hogy a császár talán nem jövend el, elég volna arra, hogy a magyarok fellázadjanak s külön szerződjenek a törökkel.“ — „És valóban, — így ír a követ a császárhoz — a magyarok elég nyíltan beszélnek az adózás által megszerzendő török pártfogásról; kivált miután a török ez évben igen kegyesen bánt velök, s a mezei nép tőle

koránt sem szenvedett annyit, mint szenved naponként az uraktól; minek következtében ez magasztalja is a török uralmát, s urait sok helyt maga is elárúlja neki.^{4 1)}

De bár mennyire hallgatott is Ferdinánd parancsa szerint a követ a császár jövetelének bizonytalanságáról, az értelmebbek magoktól is belátván a körülményeket, abban nem igen bízának. Batthyányi Ferencz országtanácsos, kinek a császár Veltwick által egy arany lánczot küldött ajándokul²⁾, bizodalmasan megvallá Ferdinándnak, miképen nem tartja lehetőnek, hogy a császár, ki csak most végezte be háborúját a francziával, már is készen legyen nagyobb hadjáratra a török ellen. Bölcsőbbnek tartja őt, mintsem hogy oly módon jöjjön, mint pár év előtt a brandenburgi fejedelem jött a birodalmi hadakkal. Már pedig nagyobb segély a birodalomból mind addig nem volna várható, míg a vallási viszályok valamely módon ki nem egyenlítettnek. Ha pedig a császári követ, miként gyanítja, csak általános ígéretekkel jött: jobb volt volna épen nem jönie, s jobb leszen, nem mennie a nagyszombati gyűlésre. Ily körülmények közt legtanácsosabbnak tartja, a franczia király közbenjárása által hosszabb fegyvernyugvást eszközölni ki a töröktől, hogy a nyomor által elárasztott haza legalább egy pár évig pihenje ki magát³⁾.

Az országgyűlésre, mely vizkeresztről gyertyaszentelőre halasztatott, Frater György, Erdély és a tiszai megyék követei is meghivattak. Frater György, hogy rajta semmi se múljk, január 12-kén (1545-ben) a legbuzgóbb kifejezésekkel irt a császárnak a maga készségéről, részt venni a hadjáratban, s

¹⁾ Veltwick, a császárhoz. Bécs, 1544. december 11. Brüss. levélt.

²⁾ Ez hihetőleg Mária királyné ajánlatára történt, ki Batthyányival és nejével levelezésben állott.

³⁾ Veltwick idézett levele a császárhoz, december 11.

hű érzelmeiről a kereszténység ügye, a császár és Ferdinánd iránt. Jelenté neki egyszersmind, hogy a királyné követet szándékozik hozzá küldeni.

A császár azonban, ismervén a kellemetlen körülményeket, nem igen sietett a birodalmi gyűlésre, s némi köszvényes bajok is visszatartóztatták őt Németalföldön Mária királynénál. Frater Györgynek is csak márczius 27-kén válaszolt, ismételvén szándékát, nemsokára a wormszi gyűlésre utazni, s felszólítván őt, írnia meg oda neki, mit a körülményekről tudnia hasznos. Oda küldje, ha még szándéka van, a királyné is a maga követét, egyelőre is biztosítván őt, hogy testvéri s atyai indulatot tapasztaland benne ¹⁾.

Ha azonban már Ferdinánd tanácsosaiban sem nagy, — Frater Györgyben és pártfeleiben még kevesebb volt a remény. „Ezek, úgymond Veltwick, csak időznek, hogy lássák a császár szándokait s a dolgokat, melyek Németországban készülnek; s ügyekezni is fognak az országgyűlés megnyitása előtt megtudni, mi reményök lehet ezen részről. Olyanoktól hallottam, kik értik ezen ország dolgait, hogy Frater György személyesen nem fog megjelenni a diaetán; hanem ő is, mint Erdély, csak követeket küldend, kiknek nagy része eleve közlendi a törökkel vett utasítását. Mert miután a töröknek adóznak, mind addig biztosítani akarják magokat irányában, mígnem alkalmat nyernek ellene sükerrel fellázadhatni.“ ²⁾

LXXXIV.

Mire a magyar országgyűlés Nagyszombatban megnyitott, a körülmények már határozottabb, de a török elleni

¹⁾ Buchholtznál 5, 214.*) alatt.

²⁾ Veltwick i. lev. december 11.

hadjáratra nézve épen nem kedvező alakot nyertek a birodalomban. A pápa, III. Pál, a trienti zsinatot, a császár és a francia király sürgetései következtében, az 1545-ki márczius 15-kére kihirdette. A protestans fejedelmek ezt a császár részéről egyenes háborúzenetnek tekinthették magok ellen; s a török elleni hadjáratról többé senki sem gondolkodott. A császár tanácsára Ferdinánd ennél fogva Adurno Jeromos egri prépostot és Malvezzit 1545 első napjaiban Konstantinápolyba küldé, a szultántól azon feltétel alatt, hogy az egész Magyarországot és Erdélyt adófizetés mellett ő birhassa, békét kieszközölni ¹⁾.

E követség, bár lehetőleg titokban tartatott, mégis hamar közhírré lett az országban; és midőn Veltwick az országgyűlésen küldetése célját előadá: a rendek, magokat elámítva látván, szörnyű zajt ütöttek. „A diaetán, Sire, — úgymond a követ a császárhoz irt levelében ²⁾ — a legborzasztóbb vizsályokat találtam, s életemben a legféktelenebb szitkokat hallottam mind Felséged, mind a római király ellen. Mondák, hogy Felséged megváltoztatta magaviseletét, és már szinte öcscsének példáját követi; hogy eddig itt járt követei megsalták az országot, s én sem volnék másért küldve, mint igérni egyet s mást, mit aztán a császár nem fog megtartani, s mi csak azért történik, hogy egy kevés pénz lehessen kisajtolni az országból; hogy utasításom Prágában készült; . . . . . hogy, ha Felséged maga is nem esett volna már kétségbe a kereszténység és Magyarország ügyei iránt, soha sem egyezett volna meg öcscsével abban, hogy ez egy doctort ³⁾ küldjön

¹⁾ Az utasítás kelt Bécsben 1544-ki december 29-kén.

²⁾ Veltwick, a császárhoz. Nagyszombat, 1545. február 22. Brüsseli levéltár.

³⁾ Adurno Jeromost értik.

Konstantinápolyba, ki fegyverszünet színe alatt békét kérjen, mint mondják, oly károost, mint minő csak valaha köttetett ellenséggel; s hozzátevők, miként nem is kétlik, hogy ezen kérelem a legalázatosb modorban történik; s hogy a doctor a császár követének tudtával küldetett légyen el . . . .; hogy a császár feladta a kereszténységet, lemondott annak ügyéről“ . . .

„Ugyanaz napon — folytatja tovább a követ, — némi hírek érkeztek Wormsból kereskedők leveleiben, hogy Felséged a francia király utasítása szerint békét kért a töröktől Ferdinánd király számára. Fenhangon mondák, hogy Frater György csak a nagy ember, az ő cselekvési módja az igazi . . . . Némelyek még arról is beszéltek, hogy meg kell ölni a Nagyszombatban lévő németeket és cseheket. De a többit, Sire, miket hallottam, nem merem levélre bizni“ . . .

„E bizalmatlanság okai pedig következők — folytatja a követ —: először is a török béke; azután a király távolléte, kiről azt mondák, hogy nem mer jöni Magyarországra; a harmadik oka: vagy Frater Györgynek, vagy azoknak fondorlatai, kik őt részint a töröktől való félelem, részint azon ellenségeskedés miatt pártolják, melylyel az országot pusztító kapitányok s katonaság ellen —, sőt egymás közt is, úr úr ellen, nemes nemes ellen, mindnyájan pedig a püspökök ellen viseltetnek . . . . Minden összemunkál ezen országban, hogy őket kétségbeejtse . . . . Lehetetlen, Sire, hogy az állapot tartós legyen, melyben ezen ország jelenleg létezik; én csaknem bizonyosnak látom, hogy vagy a parasztság és kis nemesség hódoland meg a töröknek, miután e két osztályt az egyébiránt kis számú urak fölemésztik; vagy az urak csatla-koznak a szerzetes Frater Györgyhez.“

Frater Györgyre nézve azon utasítása volt Veltwicknek Ferdinándtól, hogy tudassa vele, miként a császár, mind a maga, mind Ferdinánd nevében biztosítja őt kegyelmökről s

méltóságai birtokáról; csakhogy aztán ő is teljesítse kötelességét, mint keresztény emberhez illik, s eszét és ügyességét szentelje a török ellen a király javára. E végett több ízben ügyekezett Veltwick beszédbe ereszkedni Frater György követével, bár, úgymond, az nem másért látszik jötnök, mint hogy kémkedjék s pártoskodjék. „Kitapogattam őt, úgymond, utasításom szerint, s úgy látom beszédeiből, hogy ura nagyon fél a töröktől, és soha sem menend többé ennek elejébe. De midőn én neki a királyról beszéltem, ő mindig Felségedre fordítá a beszédet; s mondá, hogy elejébe jövend, bár mikor kívánja, Felségednek; de hozzá tevé mindig, hogy Ausztriába; jelenteni akarván: ha Felséged Magyarországba jövend, ő kész Felségednek oda elejébe menni. Tudatá velem azt is, hogy ura nagy számu társzekereket készíttetett, melyeken Felséged hadai számára élelmi szereket szállítson. Urának meg volna ugyan hagyva, hogy a török had részére vigyen eleséget; de avval késhetnék egész júniusig, sőt júliusig is, ha reménye volna, hogy Felséged eljövend; a töröknek azonban csak némi kevés birkát küldene. . . . Úgy hiszem, — végzi a követ — csak kémkedni jött; mert mai nap Frater Györgynek még két más ügynöke is érkezett a városba, kiknek szándokait még nem tudom. . . . Egyébiránt úgy értesültem, könnyen el lehetne bánni Frater Györggyel; azok, kik őt jól ismerik s tudják titkait, azt állítják, hogy Felséged eljövetelének esetében, a dolgot ügyes emberek által vezetve, minden nemeseit s katonáit, kikben erejét helyezi, egy óra alatt el lehetne tőle vonni. Annyi bizonyos hogy, tekintve azon cselekvési módot, melyet e diaetán emberei s levelei által követett, oly nagy óvatossággal s fortélylyal jár el, hogy nem sokat lehet benne bizni, bár mennyire akarja is mutatni, hogy fél a töröktől.“

LXXXV.

Miket Veltwick a császárnak Frater Györgyről irt, csak azon véleménynek s érzelmeknek volt viszhangja, melylyel iránta Ferdinándnak némely buzgó hívei viseltettek; s azért nem is szolgálhatnak zsinórmértékül Frater György ezen kori szándokainak, érzelmeinek megítélésére. Veltwick jobbára Batthyányi Ferencztől, kivel bizodalmasb viszonyba lépett, nyerte tudósításait a kincstartóról; Batthyányi pedig, ki egyike volt a királyi ház legbuzgóbb híveinek, már csak azért is gyűlölte Frater Györgyöt, mivel ő is feltétlenül nem hódolt a királynak ¹⁾.

Kételkedni azonban nem lehet, hogy az ő szándokai, ígéretei ezen korban őszinték voltak Ferdinánd iránt; s mihelyt ennek és császári bátyjának részéről komoly készülteket lát az ország fenmaradásának biztosítására a török ellen: ígéreteit ő is mind az ország átadása, mind a török háborúban való buzgó részvétele iránt híven teljesítendő lett volna.

De a birodalmi események, melyeknek következtében bizonyossá vált, hogy az ország az évek hosszú sorára meg van fosztva minden reményétől a keresztény fejedelmek se-

¹⁾ Mily érzellemmel viselkedett Batthyányi Frater György iránt, mutatja egy levele Ferdinándhoz. „E dologból, úgymond, azt veszem ki, hogy a (francia) királyban még mindig ugyanazon ördög lakik, mely eleitől fogva lakott benne. És ha nem tudnám, hogy Frater György nem királyi vérből származott, úgy őt amavval egyenlőnek mondanám; mert annyira hasonlítanak minden tetteik s erkölceikben egymáshoz, mintha egy atyától s anyától nemzett és született testvérek volnának. Ha ezek egykor meghalnak: két száz év óta nem jutott Lucifer elébe annak oly hú két szolgálója, mint minők ezek, kiknek minden hajlamaik, tetteik és szolgálataik olyanok, minők csak Lucifernek s angyalainak tetszhetnek. Bocsásson meg Felséged, hogy a fejedelmek méltósága ellen szólok, mert ez tiltva van istentől; de lelkemnek gyötrelmében nem tettem egyebet.“ Buchholtznál 5, 222.

gélye iránt, Frater György politikai irányában is nagy fordulatot hoztak elő. Ferdinánd uralmát, melyet az őszintén ki nem békült francia által alattomban mégis egyre izgatott török túrni nem akart, a császár és birodalom pedig nem támogatott, többé nem láthatta kívánatosnak az országra nézve. Valamint 1541 óta azért kezdett hajólni Ferdinánd felé, mivel ennek a keresztény fejedelmek bővebb segélyezésére kilátásai voltak, s ennél fogva ő alatta mind az ország fenmaradását, mind saját személyét biztosabbnak látá, mint a szószegő török alatt: úgy most, miután a császár s a kathol. fejedelmek inkább szívökön hordák az egyházi szakadást, mint a török elleni küzdelmet, Frater György ismét visszavonult Ferdinándtól. Ő ugyan szívéből gyűlölte a hűtlen törököt; de ennek pártfogását most hasznosabbnak tartván Ferdinánd uralmánál, ezentúl ismét buzgóbban kezdé azt keresni.

És erre most őt az országban uralkodó hangulat, ha nem kényszeríté is, bizonyára ösztönözte. Már a nagyszombati országgyűlés alatt olyannak látta Veltwick az országban uralkodó közvéleményt, miszerint nem kételkedett kijelenteni a császárnak, hogy az ország nagy változásnak megy elébe, s vagy a parasztság és kisebb nemesség hódoland a töröknek, vagy az urak fognak csatlakozni Frater Györgyhez.

Említők, hogy Szulejmánnak 1543-ki hadjárata óta az alföldi urak és nemesek közül mind többen találkoztak, kik a budai basával szerződésre lépven, hódolattal s évi adózással váltották meg javaik elpusztítását. Ezt a török maga is elősegítette, gondot fordítván reá, hogy a már meghódolt vidék kevesebb terhet viseljen, mint a mennyi sarcot és pusztítást szenvednek azon megyék, melyek még be nem hódoltak. S ezért kényszerítettek nem egy urat magok a jobbágyak is, hogy a töröknek hódolván, adófizetéssel váltsák meg a minduntalan megújuló sarcot és zaklattatásokat.

Ha Erdélynek ekkoron fejedelme volt volna, ki csak némileg is képes megnyerni a nemzet hajlamát: az a török iránti hódolat föltétele alatt igen könnyen egyesítheti vala maga körül a nemzet nagyobb részét. E tekintetben sokat tehetett volna Frater György is; de ő, miként láttuk, pár év óta őszintén hajólt Ferdinándhoz; minél fogva nemcsak hogy nem pártolta, sőt lehetőleg gátolta is a Ferdinánd-pártiak ezen részletes hódolatát, mely a nemzet erejét még inkább elforgácsolá.

Frater György ezen ellenzése és Ferdinánd buzgó ügykezetei s biztatásai következtében, hogy a birodalom erejét a török ellen egyesíti, 1544-ben e részletes hódolatokra nézve egy kis szünet állt be az alvidéken. De mihelyt a nagyszombati gyűlés szétszlott s közhírré lett, hogy a császár ismét csak általános biztatásokkal tartja a nemzetet; a birodalom segélyére pedig a keletkező vallási háború minden reményt meghiúsított: az alvidéki urak s nemesek nagy része, fenmaradások iránt szinte kétségbeesve, ismét hajlandóbbá lett, önként hódolni a töröknek, mint örökös aggodalomban élni a kalandozó török csapatok pusztításai, vagy jobbágyaik fellázadása miatt.

LXXXVI.

A nemzetnek ezen mind általánosabbá vált hajlama s a fentebb előadott birodalmi körülmények által indítatván, Frater György a nagyszombati országgyűlés után egy újabb terven kezdett munkálkodni. Eltökélte magát, még egyszer megkísérteni: egyesíthetné-e az országot a török pártfogása mellett János herczeg alatt. Ha, úgy gondolá, azon viszonyt, melybe 1542 óta Ferdinánd iránt lépett, ezentúl is fentartaná: az urak s nemesek amaz egyenkénti hódolásának következtében Fer-

dinánd birtokának mind több s nagyobb részei válnának egyenesen török tartománynyá; ha ellenben ezek, a királyné s János herczeghez szegődvén, ezeknek többi alattvalóival együtt fizetik adójokat: a török sem fogja ellenzeni, hogy a királyné kormánya alatt maradjanak. E terv, ha sikerül, azon nagy előnyt ígérte a nemzetnek, hogy az országnak még török tartománynyá nem vált részei nemzeti kormány alatt egyesülve maradnak; s így aztán, bár mikor jó is a kedvező alkalom, mely a keresztény fejedelmek segélyét meghozza, akkoron sokkal könnyebb leend magáról az adófizetés igáját is leráznia.

És hogy a terv sikerüljön, három dolgot látott szükségesnek: a maga hatalmának s tekintélyének öregbítését, s e végett kormányzóvá kineveztetését; mennél több úr egyetértésének megnyerését; és a porta engedelmét s helybenhagyását, miszerint a hozzá csatlakozandó urak s részek a porta által is a királyné alattvalóinak s birtokainak tekintessenek.

Ő eddigelé Petrovicscsal, mint gyámántársával egyaránt osztozott a hatalomban, nem birván fölötte egyéb elsőséggel, mint a mit szellemi túlsúlya s ebből származott tekintélye adott neki; de ezen elsőség semmi jogon, a királyné s a nemzet semmi megbizásán s felhatalmazásán nem alapúlt. A vágy nem hiányzott ugyan benne, mindjárt János király halála után kormányzóvá kineveztetnie; de eleinte az erdélyieknek személye iránt tapasztalt nagy idegensége¹⁾, majd a királynéval kifejtett viszályai, s végre azon viszony, melybe Ferdinánd irányában lépett, e vágyát teljesedni nem engedték. Most erre jobb kilátásai voltak. Az erdélyiek közül pár év óta mind többen simúltak hozzá, kinek lángeszét, ügyességét, erélyét hazájok fentartására oly hasznosnak tapasztalták, hogy már

---

¹⁾ „Ante hoc tempus oderunt eum vel de nomine omnes Transilvani.“
Veránesics Praynál: Epist. Proc. 2, 390.

1542 végén, midőn a moldvai vajda Erdélybe tört, nem kételkedtek oly vallomást tenni irányában, miszerint ha ő nem vállalja magára az ország fentartásának gondjait, vége hazájoknak¹⁾. Ezóta a királyné is, bár az irányában szigorú és fősvény gyámot jobban nem szerette, inkább tűrte a nélkülözhetlen tanácsost. Ekként mind nagyobb és nagyobb lett ugyan személyének erkölcsi súlya; de tulajdonképeni hatalmköre egyenlő maradt Petrovicséval. Most tehát elérkezettnek látta az időt, magát tényleg is kormányzóvá neveztetnie. Mi erre a közvéleményben még hiányzott, a szultán tekintélyével és parancsával hitte legjobban pótolhatni. Kieszközlé ennél fogva, hogy a szultán őt mind a királynénak ajánlaná, mind az ország lakosainak megparancsolná, hogy a királyné és fia után leginkább neki engedelmeskedjenek, őt ismerjék el kormányzónak²⁾.

Hasznosnak látta most ezt a nemesség is, úgy vélekedvén, hogy Frater György, ha nagyobb hatalommal kormányozand, képesebb is leszen a belrendet szigorúbban fentartani, s a határszéli basák pusztító becsapásait is inkább meggátolni; minek következtében mind amaz egyes hódolásoknak, melyek az ország erejét egyre fogyasztják, mind a jobbágyok nyugtalankodásainak is inkább elejét vehetendi. Ez okokból történt, hogy Frater Györgynek kormányzóvá kineveztetése, barátjai, pártfelei által már az 1544-ki őszön tartott tordai országgyűlésen szóba hozatott. Miután a Ferdinánddal kötött szerződés végrehajtásáról a fenforgó körülmények közt gondolkodni nem lehetett: szükségesnek mondák, hogy a herceg felnőttéig Frater György teljesebb hatalommal igazgassa az országot, mint minőt eddigelé a helytartói és kincstárnoki cím

1) Praynál: Epist. Proc. 2, 120.

2) Veráncsics Praynál: U. o. 390.

szerint gyakorolhatott. Ezt most sem a királyné, sem a rendek többsége nem ellenzette; a cím iránt azonban, mely reá ruházatnék, sokáig nem tudtak megegyezni. Frater György maga a kormányzói címet kívánta végzéssé tétetni; a rendeknél sem talált ez iránt nehézségre; de a királyné Petrovics által izgattatván, azt állhatatosan ellenzé: minek következtében végre határozattá lőn, hogy ezentúl mind Erdélyben, mind a Tisza vidékén „az ország főbirájának“ (judex generalis) címe alatt teljes hatalommal kormányozza az országot. Petrovics hatalomgyakorlata, bár azt kitágíttatni ő is ügyekezett, régi korlátai közt hagyatott a temesi bánságban. E határozat a gőgös embert annyira sérté, hogy a gyűlés végét meg sem várva, boszúsan távoznék Tordáról¹⁾. Innen sarjazott ki aztán ama gyűlölet, melylyel Petrovics ezentúl Frater György minden törekvéseinek oly hevesen ellenszegült.

Frater György e tekintetben célját érvén, miután a császár segélyébe vetett reményeket teljesen megghiúsúltni tapasztalta, 1545 folytán nagy erélylyel kezdett működni ama fő tervének megvalósításán. E végett június 7-kére Debreczenbe mind az erdélyi, mind a tiszavidéki rendeknek országgyűlést hirdetett. Ennek megnyitása előtt alattomos ügynökei s levelezései által mindent elkövetett, hogy ama tervének érdekében a Ferdinánd-pártiak közül is mennél többen jelenjenek meg Debreczenben. És ezek valóban számosan is gyűltek össze. De a császár és Ferdinánd biztatásai²⁾ bennök még nem

¹⁾ Veráncsics, Boner Jánoshoz. (XIII. Cal. sept. 1544.) Katonánál: 21, 462. Midőn Veráncsics később (1553) azt állítá, hogy Statileo beszélte legyen le Frater Györgyöt a kormányzói cím felvételéről (Pray: Epist. Proc. 2, 390), úgy látszik, emlékezete csalta meg őt, mert Statileo akkor már nem volt életben.

²⁾ A császár úgy nyilatkozott a nagyszombati RR.-hez irt levelében, hogy „Wormsban minden ügyekezését arra fordítandja, mit Magyarország megszabadítása, s a kereszténység java kíván“. Buchholtznál 5, 213.

engedtek kialudni minden reményszikrát: minél fogva, midőn Frater György a maga tervét szőnyegre hozta, bár az elv általában véve elfogadtatott, legtöbbször úgy vélekedének, hogy egyelőre be kell várni a wormszi gyűlés kimenetelét; de ha az ország ott sem biztosítatik sikeresebb védelemről, mindnyájan Frater Györggyel egyesülve, magok ügyekezzenek a törökkel szerződni a béke iránt¹⁾. A gyűlés után Frater György akként nyilatkozott hogy, ha a magyarok állhatatosan megmaradnak e végzésnél, úgy benne mindig szabadítójakat fogják látni.

LXXXVII.

És ezentúl Frater György minden ügyekezését arra fordítá, hogy az urak közül mennél többeket nyerjen meg tervének. Bőséges alkalmat szolgáltatott neki erre azon gyűlekezetek, melyeket, mióta a wormszi gyűlésről érkezett hírek szerint bizonyossá lőn, hogy a birodalom kath. fejedelmei az egyházi szakadás ellen intézendő harcztot elejébe teszik a török elleni hadjáratnak, s így tőlök sok évig nem várható segély, — mind a két párton lévő urak mind sűrűbben tartottak az ország külön vidékein.

E gyűlekezetek néhányába Frater György, úgy látszik, személyesen eljárt; másokban meghitt emberei s levelei által működött. Figyelmezteté az urakat, „hogy, miután a németektől segély már nem várható, nehogy az ország részenként szakadozzék el, szükség a törökkel megegyezni. Ez ha látni fogja, hogy az ország rendei egyesültek, könnyebben reábirható leend, hogy feltételeiket az adó és hódolat iránt elfogadja. Nem tehetnek ennél fogva jobbat, mint ha egy, saját országukban létező

¹⁾ Kovachichnál: Supplementa ad Vest. Comit. 3, 191.

keresztény fő alatt egyesülnek. Még azon esetre is, ha a császár és Ferdinánd elég erős lesz Magyarországot a töröktől megszabadítani, hasznosabb lesz reájok nézve, hogy akkoron is egyesülve legyenek s együtt hódoljanak Ferdinándnak.“

Ezen és hasonló előterjesztési, a közelebb lakó urakkal tartott értekeződései által oda vitte az ügyet, hogy a felvidék urai s nemesei csaknem kivétel nélkül hozzá csatlakoztak; még Báthory Endre is gyanúba esett, s mint az idő igazolta, nem alaptalanul, hogy alattomban egyetért Frater Györggyel. 1545 nyarán híre futott, hogy Báthory, Bebek és számos más Ferdinándpárti úr, a királyhoz való hűséges ragaszkodás színe alatt Frater Györggyel gyűlést szándékozik tartani, melyen „az ország főbirájának“ értelmében fontos végzések terveztetnek.

Egyébiránt a közigazgatásban is mindent azon célra irányozott, hogy a maga fontosságát, tekintélyét, hatalmát a Ferdinánd-pártiak irányában is nevelje, s ekként pártját szaporítsa. Az ország főbirájának czímét pártfelei által mind közönségesebbé tétette, tudván, hogy a tekintély s hatalom küljelei is sokat nyomnak kivált a gyöngébbek előtt. De a puszta czímeztetésnél nem állott meg. Oda vitte a dolgot, hogy a főlebbezés nem csak a tiszai, hanem még a Kassa táji megyékből is nem többé a királyhoz, hanem ő hozzá tétetett; az adó és tized mire fordítása iránt annyira magához ragadta az intézkedést, hogy a felvidéken már számos megyében és városban, melyek különben Ferdinánd birodalmához tartoztak, ennek pusztán királyi czíme maradt fenn; a hatalmat pedig Frater Györggy gyakorolta. A királyi hatalom ilyenén korlátozására kivált a Szepes és Sáros megyei városokban, hol a polgárok ragaszkodását a királyhoz legerősebbnek tapasztalta, az ígélet és csábítás, a csel és erőszak minden eszközeit működésbe tette.

Serédy Gáspár, ki Ferdinánd pártját hasznosabbnak találta önérdékei tekintetében, s ezért hű is maradt a királyhoz,

őt mind erről korán értesíté; s egyebek közt azt tanácslá neki Frater György fondorkodásainak meghiúsítására, adna parancsai alá egy kis hadat, melylyel Szatmár-Németit és Bálványos-Újvárt elfoglalhassa, s amonnan a Tisza vidékén, eminnen Erdélyben tovább működhessék ¹⁾. Ferdinánd azonban, nehogy a töröknek, kinél követei a békéért egyre alkudoztak, panaszra adjon okot, e tervet nem hagyta helyben. Ama gyülekezetek mindazáltal őt is igen aggasztották, s Wormsban kelt levelei által mind általában az ország rendeit, mind külön Báthory Endrét komolyan megintette, hagynának fel a pártoskodással; az ország tanácsának pedig megparancsolta, hogy e gyülekezeteket meggátolni minden módon ügyekezzenek ²⁾.

De egyben az önfentartás ösztöne, másban a haza mind mélyebbre süllyedéséből eredt fájdalom, ismét másban az új dolgok utáni vágy erősebb volt, mint a félelem a király kegyének elvesztésétől, mely e zavaros időkben ritkán vont maga után komolyabb következtetéseket, s ezeket legrosszabb esetben pártváltoztatással el lehetett kerülni. A gyülekezetek, csak-hogy azontúl nagyobb elővigyázattal, alattomosabban, azután is folyamatban maradtak. És míg ezeken Frater György a maga tervét egyre érlelgeté, más részről a portán is buzgóan működött annak sikerítésére. Követei a befolyásosabb basákkal alkudozásba léptek, s a portán lévő francia követet is felkérték közremunkálásaért. A francia követ ezt Ferdinánd érdekeinek, hatalmának csökkentésére szolgálni látván, a legnagyobb előzékenységgel fogadta Frater Györgynek hozzá küldött ügynökét; a tervet helyeselte, közbenjárását a szerződés kieszközlésére megígérte.

Ennyire érvén az ügy, Frater György 1546-ban, hihetőleg Debreczenben, egy gyülekezetet tartott, melyben, hogy

¹⁾ Buchholtznál 7, 240.

²⁾ Worms, 1545. jul. 5. Epist. Proc. 2, 139.

a titok könnyebben megőriztessék, nem sokan, de annál fontosabb személyek vőnek részt. Jelen volt egyebek közt Báthory Endre, Drágfy Gáspár és Perényi Péter neje, Székely Klára. Végzéssé válván, hogy megjöjt ideje, miszerint az egyesség a törökkel francia közbenjárás által köttessék meg, Frater György egy okmányt terjesztett elő, mely által a török az egyesült rendek nevében megkéretnék, hogy az egész országot ruházná János herczegre, ki ezen új birtokrész fejében eddigi adóját tizenkét ezer arannyal fogná megszaportani. Az okmány a jelenvolt kilencz úr és Perényi Péterné által aláíratván s megpecsételtetvén, Konstantinápolyba küldetett¹⁾.

A portával folytatott ezen alkudozások részleteit még a levéltárak pora fedi. Csak annyit tudunk rólok, hogy a terv végkép meghiúsult. Ennek okait mindazáltal inkább gyanítani lehet, mint bizonyossággal kimutatni. A portán ekkoron Rusztán basa, Szulejmán veje, s a Szulejmán felett uralkodó Valida szultánné kegyencze, kevély, ravasz, kincsvágyó horvát hitehagyott birt legnagyobb befolyással, ki Frater Györgynek soha sem volt nagy barátja. Nem kevésbbé gátolhatta ennek terveit Junisz bég, portai főtolmács, ki már 1534 óta ezer forintnyi évdíjat húzott Ferdinándtól, s miként elébb János király, úgy most Frater György ellen is hűségesen szolgált Ferdinánd érdekeinek. Hihetőleg ez árulta el Ferdinánd követeknek is Frater György terveit s leveleit, s mutatta meg ama tíz pecsétű kérelemlevelet, mely az egész tervet magába foglalta. Lehet, hogy a terv azért hiúsult meg, mivel a porta ilyféle kedvezésének igen nagy árt szabott; tudjuk ugyanis, hogy a porta épen ez időben kívánta magának Temesvár,

¹⁾ Ferdinánd követének tudósítása Konstantinápolyból: Buchholtznál 5, 218.

Becse és Becskerek várait átadatni Frater Györgytől¹⁾; s minthogy ez e túlságos kívánatra, melynek teljesítése Erdélyt minden pillanatban kitette volna a török becsapásai s foglalásainak, nem hajólt: a török sem hallgatta meg kérelmeit. Lehet, hogy a porta azért nem fogadta el a miniszter ajánlatait, mivel a magyarokat nem hitte oly számmal egyesülve, hogy a terv könnyen kivihető legyen; mert, miként mindjárt látandjuk, a királyné és pártja, Frater Györggyel ez időben súlyos viszályokba bonyolódva, nem szűnt meg őt vádjaival terhelni a portánál. Lehet továbbá, hogy a tervet azért nem fogadta el a porta, mivel a perzsákkal háborúja lévén, nehogy ennek folytában Budát veszély érje, Ferdinánddal maga is békét kívánt kötni; és az e fölött már rég folyamatban lévő alkudozásokból is több hasznot, nagyobb adót várt, mint a mennyit a magyarok ígértek. Úgy látszik, mind ennek meg volt a maga befolyása, mind ez közreműködött, Frater György tervének megghiúsítására. Szulejmán 1547 nyarán Ferdinánddal harmincz ezer arany évi adó feltétele alatt öt évre békét kötött.

LXXXVIII.

Frater György e törekvéseiben, bár azok János herceg javára irányzottak, miként mondók, Izabella királyné és pártja is akadékoskodott. A terv sikerítésére tett kísérletek bent is künt is nagy öszvegeket nyeltek el. Szükségesnek látta György, a maga udvarát fényesebb lábra állítani, az országban leg-hirhedtebb kapitányokat zsoldjába fogadni, s azoknak szintúgy mint a nemességnek hűségét, gyámolítását, ragaszkodását, magának nagy ajándékokkal, jutalmakkal biztosítani. Nem ke-

¹⁾ Veráncsics, Capelly Károlyhoz. 1546. jun. 20. Katonánál 21, 597.

vésbbé vették igénybe kincstárát a portán folytatott alkudozások támogatására fordított ajándokok. Mind ez az ország jövedelmeiből oly tetemes összegeket nyelt el, hogy a királyné udvarát kellőleg el nem láthatta. Mondják, hogy terveinek sikerítésébe elmerülve, a közjövdelmek nagyobb részét e czélra fordítva, a királynét igen is elhanyagolta, udvarát a szükségletekkel ellátni annyira elmulasztotta, hogy abban néha még bor és egyéb élelmi szerek is szűken találtattak. A királyné, ki szinte pazon szeretett költeni, s hitbérének, mely Solymos, Lippa, Küküllő, Boldogkő s a kassai harminczadból állott, s az általa lefoglalt erdélyi püspökségnek jövedelmeit udvartartására keveslé, egy ideig azáltal segített szükségén, hogy száz vagy kétszáz darabonként váltatta fel, vagy adta zálogba, jobbára a dúsgazdag Petrovicsnál vagy a gyulafehérvári káptalannál azon portugali aranyokat, melyekből tíz ezret hozott magával násza alkalmával az atyai házból. De történt az is, hogy e zálogra sem a fősvény Petrovicstól, sem másutt nem kapott pénzt; s a szükségét túrnie kellett, míg rajta Frater György ismét megkönyörült.

Ezt pedig a kincstartó néha igen is sokáig elhúzta; mert más részről neki is mind több panasza volt most a királyné ellen. A gyámságára bizott kis herczeg, kinek ő jelenleg oly fényes jövőt ügyekezett készíteni, még kizárólag dajkáinak kezei közt létezett; túlságosan elkényeztetve, mindinkább elszilajult; czélszerűbb nevelésére semmi gond sem fordított. A szigorú gyám e miatt többször komoly előterjesztéseket tőn a királynénak; s midőn tapasztalná, hogy azokkal czélt nem ér, udvari költségeinek szűkebbre szorítása által akarta őt kényeszeríteni tanácsainak elfogadására.

Ez okokból a királyné és minisztere közt mind többször s mind kellemetlenebb jelenetek fejlődtek ki. Petrovics, ki mióta hatalomgyakorlatában megkorlátoltott, Frater Györgyöt

halálosan gyűlölte, a tüzet a királyné mellett szünetlenül szitogatá. Segítették őt ebben Batthyányi Orbán, Kendy Ferencz, Patóczy Ferencz, Losonczy Antal, s mind azok, kik, mióta Frater György az országot kormányzói hatalommal igazgatta, elébbi befolyásukat elvesztették. Mind ezek gáncsai, vádjai, fondorlatai a királyné mellett annál könnyebben czélt értek, mennél nehezebben tűrte ez maga is hatalmának megszoríttatását, mióta Frater György a tordai gyűlésben kormányzói hatalommal lett felruházva, s mióta e korlátoztatás következtében udvarában annyiszor hiányt, költekezéseiben szükségét szenvedett.

A királyné amazok által egyre izgattatván, a portán minduntalan vádaskodott Frater György ellen. De, habár e vádak ártottak is tán, a királyfi kárára, Frater György tervének, mely szerint az országot János herczeg alatt egyesíteni ügyekezett: tekintélyét s befolyását a portán nem csökkentették. A portánál üres kézzel nem egy könnyen lehetett valamit kieszközölni: az ajándékok pedig Frater Györgyötől, az ő emberei által vitettek a basákhoz. „Mily erélyesen, mily jelesen működik a remete, úgymond Veráncsics, maga az ő szerencséje, s ezeknek gyűlölete s irígysége megfejtí.”

De Petrovicsot sem bátortalanítá el a kezdet sikeretlensége. Ő, kiről Nádasdy azt mondá, hogy főgondja a ráczok ragaszkodását magának biztosítani s aranyat gyűjteni; — kit Veráncsics akként jellemez, hogy soha sem volt ép értelmű, s kire legjobban illenék azon mondat, hogy vajha vagy régen meghalt, vagy soha sem született volna¹⁾, — ő értelmi gyöngesége mellett is nagyra vágyott, s Batthyányi Orbánnal és több másokkal összeszövetkezve, nem szűnt meg izgatni Izabellát:

¹⁾ Nádasdy Veráncsicshoz, ez viszont amahhoz. Katonánál 21, 1079. és 1080.

ne túrné tovább a püspök zsarnokságát, vetne véget a maga méltatlan helyzetének s venné ki kezéből végkép az ország kormányát. „E viszályok — mond a Krakóban távol lévő Veráncsics, — e zavarok, miként tekintélyes férfiak levelei tudósítanak, a közügy veszedelmére mind szélesebben terjednek . . . . . Tudom, kinek szerencséje és felmagasztaltatása sért egynémelyeket; s el sem is mulaszthatom, hogy ezek könnyelműségét és állhatatlanságát, hiú, haszontalan és pártos, hogy ne mondjam, a hazára nézve veszedelmes merészségét ne utáljam, ne gáncsoljam. Ezek közt némelyek a legnagyobb szegénységben felette nagyravágyók, mások eléggé ismert gyarlóságukban a legszemtelenebbek, mások ismét mód és érdemök fölötti gazdagságukban a legfösvényebbek és gyávák lévén, csak szenvedélyeiknek hódolnak; áll-e az ország vagy elsüllyed, avval mit sem gondolók. Óh a szegény, szerencsétlen Magyarország ezek vezérlete alatt! Ezen emberek ugyanis megfélelkezvén, hogy elébb önmagok, közös akarattal, s nagy gondnal szedett s keresett szavazatokkal emelték fel őt (Frater Györgyöt): most őt erőszakosan elnyomni, a kormányról megbuktatni ügyekeznek ugyanazon urak, kik őt, országgyűlési szavazattal, elébb a kincstárnokságban megerősítették, azután királyi helytartóvá választották, végre Magyarország és Erdély főbirájává tévén, e szerény nevezet alatt, s mellőzvé az irigység miatt a kormányzói címet, de bizonyára főhatalommal kormányzójokká nevezték, s annyira felmagasztalták, hogy uralkodnék mindenen felett. És e határozatot az úr isten sem ellenzette; s abban a török is megegyezett, látván, hogy mindnyájan benne helyezik bizodalmodkat. Mit érlelnek ők magok között, ám a kimenetel megmutatja; én azonban mindig úgy vélekedem, s attól tartok, a hazára végveszélyt idéznek, a királyi gyermeknek s anyjának inséges számkivetést készítenek, saját nyakukra szolgaságot, veszedelmet hoznak. Ő pedig,

— Frater György — mily jelesen, mily férfiasan működik mindenekben, maga az ő szerencséje, s ezeknek gyűlése is irigysége mutatja.“ . . . . „És ha irigységből megvetik is tehetségét; ha szégyenlik is megvallani a tőle származó jótéteményeket, melyeknél fogva eddigelé mind a hazai mind a magánügyek sértetlenül fentartattak: tekintenek legalább azt, mennyire bővelkedik benne maga az isteni kegyelem, mennyi erőt s méltóságot halmozott reá maga a szerencse. De süketeknek szólunk.“ . . . .

A királyné az említett urak által felizgatva, s udvartartásának szükségei, s hatalmának korlátoltsága miatt különben is boszús, parancsot küldött Frater Györgyre, adna számot a kincstárnak János király halála óta folytatott kezeléséről. A válasz tagadó lett: „tudja, úgymond, kötelességét, s a kincstárt úgy kezeli, hogy a miatt soha sem fog megszegyenülni; de számolni csak a királynak fog, ha majd nagykorúvá leend“. A kihívó válaszmód felette sérté Izabellát, s mind az ő, mind az említett urak buzgalmát felfokozta a fondorlatok szövésében, melyekkel a mindenható remetét megbuktassák. Titkon összeszóvetkeztek Majláth István barátai s pártfeleivel, kik valamint István úr elfogattatása úgy hosszas fogsága miatt is Frater Györgyöt okolták, azt hívének, hogy egyenesen ő ellenzi annak megszabadulását a hét toronyból. A viharnek, terv szerint, az 1546-ki őszön Kolozsvárra kihirdetett országgyűlésen kell vala kitörni Frater György fejére. És valóban, a terv, miként látszik, oly ügyesen s oly titokban készítettett elő, hogy Frater Györgynek, ki ellenségeit tán megvetette, allattomos működéseiket idején ellensúlyozni elmulasztotta, midőn az országgyűlésre megjelent, nem volt többé ideje azt teljesen meghíúsítani; s legtanácsosabbnak tartá, betegséget színelve, kolozsmonostori apátságában vonulni meg, míg a zivatar feje fölött elvonul. A rendek többsége, a királynéval tartva,

ennek kivánsága szerint, azt végezte, hogy a helytartó kincstári kezeléséről a királynénak köteles számot adni; s méltóságában való megmaradása a számadás helyességétől s a királyné kegyelmétől legyen föltételezve. Keményebb végzést, mit tán Petrovics és társai óhajtottak, sem a helytartó pártfeleinek száma, sem az őt pártoló török tekintetéből nem lehetett alkotni.

Izabella, úgy látszik, a hozott végzéssel is teljesen megelégedve tért vissza Gyalu várába, egy idő óta szokott lakhelyére. Megjelent ott nemsokára Frater György is, ki ismervén a királyné állhatatlanságát, semmit sem kételkedett a maga győzedelmében. Többször is volt már hasonló baja Frater Györgynek a királynéval; s minthogy némi ígéretek, vagy néhány ezer arany a kincstárból a királyné kezébe szolgáltatva, még soha sem téveszté el hatását: jó eredményt várt ő ettől a jelen viszályban is. Nehogy azonban, mielőtt a királynét körülhálózna, Petrovictól valamely baj érje, gondja volt reá, hogy ez iránt előleg menvéddel biztosíttassék. A királyné eleinte kemény szemrehányásokkal fogadta őt. Emlékezetébe hozta elhalt férjének jótéteményeit, a maga eddigi kegyelmét, a végrendeletet, mely által fiával együtt gondjaira bízott. Majd ellágyúlva, könyekre fakadt s megereszté panaszai árját. A helytartó a királynénak eddigelé több ízben szenvedett szüksége, udvartartásának hiányaiért bocsánatot kért, annak okait másokra toltá, ezentúl nagyobb gondoskodást, jobb ellátatást ígért. Kölcsönös panaszok, mentségek, a közös magán bajok fölemlítése után, miről Frater György egyelőre sem kételkedett, meglőn a kiengesztelődés. Azon napot barátságos társalgásban töltötték; más napon pedig Frater György nagy számú szekereken szállíttatott Gyalura mindenemű élelmi szereket¹⁾.

¹⁾ Veráncsics, Gorka Endréhez. 1546. október 2. Katonánál 21, 617.
— Ugyanaz, Csáky Mihályhoz, november 14. U. o. 21, 623. 626. Ugya naz, de

A királyné és Petrovics meghiúsult terve végre is csak Frater György hatalmának megszilárdulását eredményezte. Azon urak, kik a hatalmas ember megbuktatásával kecsegtetve, a királyné szándokait a kolozsvári országgyűlésen elősegítették, látván hogy a kincstárnok s helytartó ismét kegyelembe fogadtatott, s a maga helyén szilárdabban áll mint valaha, — részint boszúságból a királyné könnyelműsége s változékonysága miatt, részint félelemből a helytartó boszújától, részint s tán legtöbben azon vágyból, hogy általa Majláth sorsán segítsenek, ezentúl Frater Györgyhöz csatlakoztak.

Majláth Istvánnak még mindig sok barátja volt mind Erdélyben, mind Magyarországon. Az évek sora, melyek elfogatása óta lefolytak, nem csak feledésbe nem merítette emlékezetét; hanem még inkább növesztette a vágyat őt valahára megszabadulva látni. Ezek eddigelé a moldvai s havasalföldi vajdák által, de sikeresen működtek megszabadításán. Megváltására egy tetemes pénzeszeget is gyűjtöttek össze; de célta evvel sem értek.

Ezek most Majláth sógorával, Nádasdy Tamással egyetemben Frater György pártolását óhajták megnyerni; mert daczára azon fondorlatoknak, melyekkel őt a portán egy részről Ferdinánd követei, másról a királyné és Petrovics megbuktatni törekedtek, azt tartá a közvélemény, hogy az ügyes helytartó nem csak fentartja magát, hanem oly befolyással is bír a diván egy részénél, hogy a mit komolyan akar, azt képes is végrehajtani.

Nádasdy ez ügyben már 1542-ben is megkereste volt a kincstartót, s ez akkoron tett is némi lépést a portánál. De a francia követ, kit közbenjáróul kért meg, oly választ adott,

---

már ellenséges indulattal Frater György iránt, ennek halála pörében. Praynál: Epist. Proc. 2, 392. Bethlen: Lib. 3, 423.

„hogy nehéz a gyöngyöt kivenni a tenger mélyéből“; a basák pedig, kiket Majláth ügyének pártolására felszólított, azt üzenték hogy, miután a fogoly, ki akkoron betegsége miatt szelidebb bánásmódban s nagyobb szabadságban részesült, szökés által akart megszabadulni: a szultán ellene haragra gyúlt, s hallani sem akar többé felőle¹⁾. Nádasdy ezután Ferdinándnak a béke tárgyalása végett 1545-ben Konstantinápolyba küldött követei által ügyekezett megváltani sógorát; de, akár mivel a követek azt elég erélyesen nem sürgették, akár mivel azt kieszközölni más okból nem birták: Majláth még egyre a héttoronyban trespeszt.

Nádasdy, látván, hogy ez úton czélt nem ér, 1546-ban ismét Frater György pártolását s közbenjárását óhajtá megnyerni, s e végett Máté itélőmester által folyamodott hozzá. Az itélőmester azonban világosan tudatá Nádasdyval, hogy csak azon feltétel alatt remélheti a helytartó őszinte közbenjárását a portánál, ha Majláth hűségeért s békeszeretetéért jótáll. Az erdélyi nép, úgymond, nyugtalan, rendet s féket tűrni nem szerető. Jól tudja ezt a helytartó úr, ki előtt eddig is az volt a legnagyobb akadály Majláth megszabadítása tekintetében, mivel attól tartott, hogy haza bocsáttatván, barátai s alattvalói, kik buzgalmokkal eddig is inkább ártottak neki mint használtak, ismét nyugtalankodni kezdenek. „Én, úgymond, ismerem a dolog állapotát; s bár mit ígérjenek is mások, mind hasztalan: magát a kincstárnok s helytartó urat kell megnyerni, ki bizonyára sem nem kegyetlen ember, sem vadak emlőjét nem szopta; hanem, ha vad is a vadak iránt, ember ő az emberek irányában.“ Javasolja ennél fogva Máté úr, eszközölné ki Nádasdy, hogy Fogaras vára jó feltételek alatt mindaddig a kormány kezére eresztessek, míg a helytartó

¹⁾ Frater György, Nádasdyhoz. Praynál: Epist. Proc. 2, 117.

Majláth hűségéről s békés magaviseletéről meggyőződhetik; akkoron, úgy hiszi, a helytartó is mindent megteend Majláthért¹⁾.

E tanácsot az ítélőmester kétségkívül magának a helytartónak intésére adta Nádasdynak. Hatott-e Nádasdy ezután Majláth barátaira, hogy ennek sorsát a helytartóhoz való ragaszkodásuk által ügyekezzenek jobbra fordítani, bizonytalan; Veránesics állításából csak annyit tudunk, hogy azok, kik a királynéval s Petrovicscsal szövetkezve, 1546-ban a helytartót megbuktatni ügyekeztek, a fondorlat meghiúsulta után jobbára mindnyájan Frater Györgyhöz csatlakoztak. Hogy ezek közt Majláthnak számos hívei is léteztek, kétséget nem szenved, miután Frater György utóbb az említett föltétel alatt Báthory Endrének is teljes készségét ajánlá fel a fogoly szabadságának kieszközlésére²⁾. De mivel a feltételt teljesíteni mind Nádasdy, mind Majláthné vonakodott: Frater György sem működött buzgóan s őszintén a fogoly úrért. Sőt, ha igaz, miről őt Nádasdy vádolta, minden ígéretei daczára is inkább ellenzette, mint elősegítette annak megszabadulását³⁾. S mint tudjuk, Majláth végre is a héttoronyban halt meg.

LXXXIX.

Mihelyt Frater György a királynéval kiengesztelődött, s a Petrovics, Batthyányi Orbán s pártszelei által ellene szőtt fondorlatokat kijátszotta, a zavarokat lecsöndesítette; mihelyt látta, hogy ama terve, mely szerint még egyszer kísérletet

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 142.

²⁾ U. o. 160.

³⁾ U. o. 185. 198.

tón, az országot János herceg alatt egyesíteni, a török által el nem fogadtatik; sőt ez tőle már Bécsét és Beeskereket is átadatni kívánja: ismét megváltoztatta politikájának irányát.

Valamint eddigelé minden körülmények közt, úgy most is az volt fő czélja Frater Györgynek, hogy a haza fenmaradását biztosítsa, török tartományná válását, mi Buda s vidékének elfoglalása óta ijesztő rém gyanánt állott szemei előtt, lehetőleg meggátolja. E czél elérésének vágya töltötte be egész lelkét; e vágy vegyült minden szenvedélyeibe, sőt uralkodott azok felett; ez tartá fenn őt, midőn a félreismerések, a rágalmak, a sérelmek és gondok súlya reá nehezedett. Ez volt a sarkpont, mely körül forgott egész politikája, minden törekvése. E miatt változtatta ő a körülmények változása szerint a maga politikáját is minduntalan, nem gondolva avval, mit mond a világ róla e változékonysága miatt. Midőn azt látta, hogy a francia által felizgatott Szulejmán Ferdinándot az ország nyugati részének birtokában is fenyegeti, s ez külsősegélyre nem támaszkodhatik: maga is közönyös, sőt néha ellenséges állást foglalt el Ferdinánd irányában; a töröknek pedig hízelgett, iránta hűséget színlelt, jó indulatát, pártfogását ajándékokkal, élelmi szerek szállításával s egyéb szolgálatokkal ügyekezett biztosítani az ország másik felének. Midőn látta, hogy a francia izgatásban szünet állván be, a török is engedékenyebb Ferdinánd iránt; és ez a császár és a német birodalom segélyével az országot a török ellen megvédheti: ismét visszahajólt Ferdinándhoz, s az ország egyesítésén kezdett munkálkodni, ezt tekintvén a nemzeti fenmaradás biztosításának feltételül, s mit időnként csak is a pillanatnak veszélyei miatt kénytelenítettett háttérbe szorítani. Ő csak az elv, a magának kitűzött nagy czél iránt maradt hű minden körülmények között; és épen azért tartá őt a kevésbbé éles szemű világ változékonynak, chamaeleoni jelleműnek,

mivel ezen elvhűség miatt a körülmények szerint majd Ferdinánd majd a török felé hajólt. De a török iránt ő soha sem viseltetett őszinte indulattal: hódolata csak a szükség kényszeréből, a haza biztosításának vágyából származott. „Mi hallgatunk, hizelgünk, ajándékokat küldözünk, szolgálunk és engedelmeskedünk; s bár nyomorúltan és pirongással, de nem haszon nélkül“, — úgymond Veráncsics ¹⁾. Kik azon hibába esnek, hogy őt más szempontból tekintik, szükségkép hamis világításban fogják fel egész nyilvános életét; s képtelenek abban, kivált pályája végén, föllelni az elvet, melyre legfontosabb tetteit visszavezethetnék. Kik a nagyravágyást, a hatalom szeretetét tartják cselekvései főrugonyának: életének épen legfontosabb szakában, midőn az országot egyesítvén, maga minden hatalomról lemondani s nyugalomba vonúlni kívánt, és csak nagy unszólásra maradt meg egy időre az ügyek élén, nem fogják őt érteni; vagy kénytelenek lesznek a tényeket helytelen szempontjuk miatt elferdíteni, a történelmi igazságon, mint eddig is sokan tették, erőszakot elkövetni, hogy tetteinek okát adhassák. Ha ellenben őt azon férfúnak tekintjük, kinek fő feladata volt a török hódoltatásának gátot vetni, a félelmes ellenséget eleinte baráttá változtatni; s midőn látta, hogy ez nem sikerülhet, oda működni, hogy a sorscsapások és belviszályok által szétzilált, pártokra szakadt haza egyesülés által óvassék meg a végelsúlyedéstől: úgy fogjuk találni, hogy történelmünk alig mutathat fel egy hosszú életpályát, mely következetesebb volna az övénel.

---

¹⁾ Katonánál 21, 749.

XC.

Ezen állhatatos ragaszkodást hazafiúi elveihez, ezen rendíthetlen hűséget kitűzött nagy céljához, nyilvános életének egy korszaka sem tanúsítja fényesebben, mint utolsó életévei, melyekben még nagyravágyását, hatalomszeretetét is háttérbe szorítani látjuk a haza közjáva, fenmaradása eszközlésének hő kívánata előtt. Ha eddigelé tán bízott is néha a török pártfogásában: annak magatartása 1546 óta teljesen meggyőzte őt, hogy az ország arra sohasem fogja biztosan építhetni a maga fenmaradásának reményeit; s hogy e tekintetben nem lehet egyéb teendője az országnak, mint mennél előbb ismét egy testté egyesülnie Ferdinánd alatt. És a körülmények most olyanok voltak, hogy ezt végrehajtani nemcsak remélhető, hanem felette szükségesnek is látta. A béke Ferdinánd és Szulejmán közt 1547 nyarán öt évre megkötöttet. A barátságosabb viszonynál fogva, mely köztök e szerződés következtében létre jött, föl lehetett tenni, hogy Erdélynek Ferdinánd kezére eresztését, ha különben az Izabella megegyeztével történik, a szultán sem fogja annyira, mint eddigelé ellenzeni. Megerősítheté Frater Györgyöt e hiedelmében az is, hogy Ferencz francia király, a kinek izgatásából származott leginkább Szulejmán ellenszenve Ferdinánd s általában a Habsburg fejedelmi ház iránt, meghalálozott; s utóda, II. Henrik, annál inkább óvakodék ellenségévé tenni Károly császárt, minthogy ez az ellene felkelt német fejedelmeket teljesen legyőzte. Frater György már e körülményből is nagy reményt meríthetett, hogy Szulejmán, kit az épen nem szerencsésen folytatott perzsa háború különben is elfoglalt, Erdély átadása miatt a Ferdinánddal és császári bátyjával kötött békét nem fogja megszegni. Ha pedig, úgy gondolá, Szulejmán azt mégis meg-

szegné, ez által csak azt bizonyítaná be még világosabban, mit nem rég Bece és Becskerek átadásának követelése által is elérült, hogy tudniillik az országot Izabella gyöngé kezeiből alkalmilag végre is saját hatalmába szándékozik keríteni. Ezt feltéve pedig, az ország fenmaradása múlhatatlanul kívánja, hogy az mennél előbb Ferdinánd alatt egyesíttessék, ki most a császár segedelmére is támaszkodhatván, mégis erősebb gátot vethet, mint ő maga, a török hódítási vágyainak.

Ez lehetett észjárása Frater Györgynek midőn értesült, hogy a béke Konstantinápolyban öt évre megkötetett. Izabella részéről semmi akadályt sem várt a helytartó. A királyné egyáltalában nem találta nyugtát Erdélyben. Ő nem csak azon korlátolt helyzete miatt, melyben Frater György által tartatott, hanem szeszélyes, nyugtalan, újságra vágyó jelleménél fogva is változás után sovárgott. Teljesen megegyezett tehát a helytartóval, midőn ez vele szándokait közlé, miszerint ismét alkudozásba kíván lépni Ferdinánddal; sőt erre még maga is ösztönte őt, csakhogy szabadúlhasson a vágyainak meg nem felelő helyzetből.

Minthogy azonban a múlt évek eseményei a Ferdinánddal való viszonyaiban nagy hézagot ejtettek, s tudta, hogy ez bizodalját iránta végkép elvesztette: mindenek előtt a pápa által óhajtá összekötteni a megszakadt közlekedést. E végett frater Ágoston prédikatori szerzetest 1547 végén levelekkel Rómába küldötte. De a hírnök Ferdinánd kémei által fölfedeztetvén s elfogatván, küldetésének meg nem felelhetett.

Értesülvén erről Frater György, rövidebb utat választott. Minthogy a császárban egyébiránt is nagyobb volt a bizodalma, mint Ferdinándban, kit az előbbi alkudozások alatt a dolog fontosságát tekintve nagyon is zsugorinak, csekélységekben fenakadónak tapasztalt: a császárral kívánt értekeződésbe ereszke-
dni. E végett 1548 elején ugyanazon Wese János lundeni

érsekhez, most konstanci püspökhöz irt, ki egykoron, mint a császár követe, a nagyváradi békekötést kieszközölte. Leveleiben előadá, mit óhajtana ő jelenleg az országra s a királynéra nézve; s kéré a püspököt, tudósítaná őt a császár és Ferdinánd király ez ügybeni szándokairól, hogy, ha ezek kedvezők, követeket küldhessen ő felségökhöz¹⁾. De e lépésében sem lón szerencsésebb. A konstanci püspök, ekkoron már súlyosan beteg, nem sokára meghalt, s a levél válasz nélkül maradt.

A helytartó e két sikertelen kísérlet után nyomban egy harmadikat is tett, ismét a pápa közbenjárását óhajtván kieszközleni. E célra Veráncsics Antalt választá követévé. Veráncsics már január közepén Krakóban volt, s ott több héti mulatott, hihetőleg, hogy Rómába utazása más szint nyerjen s Ferdinánd pártja által meg ne gátoltassék. Utóbb Rómába érkezvén, a viszonyokat a császár és a pápa közt nem találta olyanoknak, melyekben a pápa közbenjárása az országnak hasznára lehetne. A Trientben megnyitott, de a pápa által Bolognába áttétetni szándéklott közönséges zsinat helye s más nagy fontosságú kérdések miatt, melyek az egyház uralmát közlelről érdekelték, a császár és a pápa között súlyos viszály fejlett volt ki. A pápa e körülmények közt nemcsak hogy Frater György szándékait nem támogathatá a császár előtt; sőt inkább maga óhajtá Frater György s általa a többi magyar püspökök támogató segélyét igénybe venni a császár ellen. „Miután a pápa hihetőleg ily szükséget lészen szenvedendő, — irá Veráncsics a helytartóhoz — nem lehet kételkedni, hogy egyebek közt a te segélyeddel is élni kívánand.“ Veráncsics ösztönzi őt, hogy a pápa pártjára álljon a császár

¹⁾ Frater György, Frigyes rajnai fejedelemhez. Kolozsmonostor, 1548. szeptember 19. Brüsseli levéltár.

ellen. „Ha, úgymond, a császár iránti tekintet tiltana, hogy mennyire tőled telik, a pápa érdekeit támogasd, dicsérem ugyan állhatatosságodat; de gondold meg, mily keveset teljesített a császár eddigelé azokból, mikkel téged a maga és testvére részéről kecségtetett; gondold meg, mily gyakran csatlakozott Magyarország a benne helyezett reményekben, s mily súlyos bajokba keveredett miatta; e fölött még sok hiányzik abból, mire ő törekedik, s a mit nyert is eddigelé, koránt sincs a szerencse változékonysága ellen biztosítva; sőt rövid idő múlva aligha nagy gondok és nehézségek nem fogják őt elfoglalni, bár más részről a remény sem megvetendő, melyet mi benne helyezénk.“ Tudósítja aztán, hogy a pápa nagy kedvezéssel, a legkitűnőbb kardinálok igen jó indulattal viseltetnek iránta, s őt a kardináli méltósággal kívánják felruházni. „A mit sokan nagy munkával és bőkezűséggel sem érhetnek el, te azt magadnak költséggel és fáradalom nélkül megszerezheted; mert e méltóság neked, arra nem is vágyódónak, önként ajánlkozik. . . . Magad sem hiheted, mily becsüléssel, magasztalással emlitenek Rómában, s mind leveleid, mind követeid mily nagyra tartatnak az atyák által. . . . Azt hiszem, a pápa kedvezését s akaratát, mely szerint téged felmagasztalni kíván, nem kellene elhanyagolnod. . . . Ragadd meg tehát az alkalmat és szerencsét, mely kínálkozik, miként azt eddigi emelkedéseidben tenni szoktad. . . . Bocsánat a tanácsért, miután e dologban sem érzelmeidet, sem szándékaidat nem ismerem.“¹⁾

XCI.

Mi benyomást tett Veráncsics e levele Frater György lelkére, nem tudjuk. De, akár mivel ő a címeket csak a

¹⁾ Veráncsics, Frater Györgyhöz. Katonánál 21, 794.

velök járó hatalomért becsülte, s ennél fogva a kardináli méltóságra nem vágyódott; akár mivel azt, mit véleménye szerint az ország java, fenmaradása igényelt, személyes érdekeinek alárendelni hazaszeretetével ellenkezett: annyi bizonyos, hogy Veráncsics tanácsát, bár mennyire hízelt is tán az fenhéjazó szellemének, nem fogadta el. Ő most a császár jó akaratát, pártfogó segélyezését mulhatlanul szükségesnek tartá az ország fenmaradhatása tekintetében; s ennek egy perczig sem kételkedett feláldozni személyes érdekeit. A török, miután kissé elhallgatott, 1547-ben ismét nagy hévvel megújítá követelését Becse és Becskerek átadása iránt; különben azt fegyverhatalommal fenyegetőzött elfoglalni¹⁾. Még ezúttal is sikerült ugyan Frater Györgynek, ajándékai s az adó megfizetése által a divánt e kívánatától elmozdítani²⁾; de azt, hogy a török oly hevesen kívánja e várak birtokát, melyeknek fontossága abban állott, hogy a temesi bánságnak kulcsaiul szolgáltak, egyébként nem fejthette meg magának, mint hogy a török János herczeg egész örökségére elébb-utóbb rátenni akarja a kezét. Ő ugyan bizott magában, hogy míg él, e veszedelmet képes leend ámitó, cseles politikája által elhárítani az országról. De az évek súlya már mindinkább nyomni kezdé aggvállait; gyakoriabb betegeskedése mind többször figyelmezteté őt halandóságára. És mielőtt az élet szinpadáról lelépne: egyesülve s nagyobb biztosságban kívánta látni az országot, mint minőt annak akár Izabella, akár a gyermek királyfi gyöngé kezei adhattak az álnok, hűtlen török pártfogása alatt, „ki védenczét naponként gyöngíteni törekedett“³⁾. Most tehát rendíthetlenül állott elhatározása, Erdélyt s a tiszai részeket Fer-

1) Veráncsics, Gorka Endréhez. Katonánál: 21, 650. 659.

2) Ugyanaz Vaponiushoz. U. o. 21, 673.

3) Ugyanaz. U. o. 21, 659.

dinánd kezére ereszteti, s általa a császár és a többi keresztény fejedelmek védelmébe helyezni.

A törökkel kötött béke közelégtelenséggel fogadtatott az országban. Miután a császár a protestans fejedelmeket részben a magyarok segedelmével is legyőzván, a birodalom békéjét helyreállította: a nemzet azt óhajtá, hogy a császár, annyiszor ismételt ígéretei szerint, intézzen valahára egy közönséges hadjáratot a török ellen, s űzze ki őt az országból, mielőtt magát abban teljesen megfészkelné.

És minthogy a Konstantinápolyban megkötött feltételek szerint, a császárnak és Ferdinánd királynak három hónap engedtetett a béke elfogadására s megerősítésére: a magyar országtanács már az 1547-ki augusztus 4-kén előterjesztéseket tőn a császár és Ferdinánd király előtt: miképen az eddigi hosszabb fegyverszünetek mindig nagy kárára voltak az országnak; mert a török a béke ürügye alatt csak oda törekedik hogy, míg a magyarok fegyverüket leteszik, lassanként annál könnyebb szerrel hatalmába ejtse az országot. A nemzet bátorságát s erélyét a húsz évi balszerencse sem törte meg; s most sem kíván az mást, minthogy a császár és a király egyesült ereje által támogatva, komoly harcban szabaddítsa meg magát a török zsarnoksága alól. Kérik ennél fogva őket, ne erősítsék meg a minden háborúnál károsabb békét; hanem miután a vallási háború, isten segélyével oly gyorsan bevégeztetett, egyesült erővel támadják meg a perzsa háborúval különben is elfoglalt törököt.

Ugyanez volt az ország rendeineik kívánsága is, kik e végett az 1548-ki februárban nagyszombati gyűlésökből követiséget is küldöttek az Augsburgban birodalmi gyűlést tartó Károly császár s Ferdinánd királyhoz. Frater György erről értesülvén, mind hogy a magyar rendek ezen kívánságát a maga részéről is támogassa, mind hogy az ország egyesítése iránt

lépéseket tegyen, úgy a királyné, mint a maga s az erdélyi rendek nevében Pestyt és Hallert szinte követségben küldé Augsburgba. „Erdély rendei is félnek, így szól a császárhoz intézett levél, — hogy e békéből Magyarország végromlása fog bekövetkezni; mert semmi béke sem lehetséges oly ellenséggel, ki már nem csak, mint előbb, meghódolásukat kívánja, hanem életök ellen is agyarkodik; ki, miután előbb adóval is megelégedett, most mind több és több várat követel, mind újabb alkalmat keres romlásukra. Ne engedje tehát a császár a sürgető szükségnek, és saját hadi készülségének ezen alkalmas idejét elosonni a nélkül, hogy Magyarország megszábadítását megkísérленé, mi által nevének örök dicsőséget, a szomszéd birodalmi tartományoknak erős védbástyát szerezhet. Magyarország, ha egy fő alatt van egyesülve, a gazdagságnak oly bőséges forrásaival bir, hogy Mátyás királynak, ki annyi háborút viselt, oly hatalmas seregeket tartott, annyi templomot s középületeket emelt s gazdagon felékesített, mind ezekre egyedül Erdély elég aranyat s ezüstöt szolgáltatott. E fölött a tartomány, meghághatatlan havasokkal lévén körülövezve, szoros utaiiban kisebb fegyvererővel is megvédhető; de ha egyszer elveszett, nem léssen többé könnyen visszafoglalható. „Bennünket, — így folytatják feliratukat — mindnyájunkat a szabadság vágya lelkesít, s keblünknek ezen meleg érzetét semmi szakadás sem képes kioltani. És ha ily közös érzet, ily egység e nagy és üdves eszmében csak istentől származhatik: hogyan kételkedhetnénk isten akaratában, ki maga vezérlett bennünket az üdv ezen utjára, hogy közösen kérjük Felségedet. . . . De mivel a becsület és hűség nem engedi, hogy a királynétól s ártatlan fiától elszakadjunk: azért a királynéval együtt kérjük Felségedet: méltóztassék ő fenségeikről a szerződések szerint akként intézkedni, hogy a felséges királyné, ki mindent Felséged jószágától vár, Felséged boldogságaért

istenhez könyöröghessen; mi pedig az iránta való hűség kötelekeitől feloldva, lelkünk őszinteségét Magyarország megszabadtására irányzott nagy és hűséges szolgálatokban bizonyíthassuk be Felségednek.“

A császár és Ferdinánd király válasza mind a magyar mind az erdélyi követekhez akként hangzott, hogy a béke a törökkel már meg volna erősítve; s egy keresztény fejedelem kötelességével nem férhet meg, lekötött szavát megszegnie.

E válaszon kívül mind a császár mind a király Frater Györgyhez külön is intézett levelet. A császár inté őt, ne engedné, hogy az általa kormányzottak Ferdinánd alattvalóit háborgassák, a közjvedelmeket megkárosítsák, s olyféle hatalmaskodásokat űzzenek, minőket a reá hivatkozó s vele mentegetődző kapitányok Eger vára s az ottani püspök ellen elkövettek. Ferdinánd pedig a királynéval és fiával kötendő egyesség ügyében felszólítja őt és Izabellát, küldenének azonnal Augsburgba felhatalmazott követeket, kik e dolgot, a lengyel király követeinek részvételével, a császár közbenjárása mellett intézzék el.

Frater György halával fogadta a király e készségét, s június 5-kén kelt válaszában a királyné nevében is megígérte, hogy követeit mennél előbb Augsburgba küldendi ¹⁾).

A körülmények közt azonban, melyekről nemsokára értesült, ígérete teljesítését nem látván czélravezetőnek, azt ideiglen elhalasztotta. E körülmények egyike az volt, hogy Zsigmond lengyel király idő közben meghalálózván, követeit Augsburgba már nem küldhette; Izabella pedig egyáltalában követelte, hogy az ő s fia érdekei lengyel követek által legyenek képviselve. A körülmények másika az Erdélyért Izabellának adandó kárpótlást illette.

¹⁾ Buchholtznál 7, 241.

Minthogy az addigi alkudozások sikerét leginkább azon nehézségek hiúsították meg, melyek a Szapolyay-féle ősi javak kiváltása s átadása körül forogtak: az 1544-ben megszakadt alkudozások végén azon föltétel hozatott szőnyegre, hogy e javak helyett Oppeln, Ratibor és Sagan sziléziai herczegségek adassanak János herczegnek cserében Erdélyért s a tiszai részekért. Azonban, még ezek egy részét is kiváltani kellett volna elébb a brandenburgi márkgróf gyámsága alatt létező kiskorú sagani herczegtől. Láta Frater György, hogy az alkudozás Erdély fölött mindaddig nem vezethet célra, míg Ferdinánd e herczegségek átengedése iránt a brandenburgi fejedelemmel az egyességet meg nem kötheti. Most ugyan e fejedelem is ígért megbizottat küldeni Augsburgba; de mivel még magok a herczegi család tagjai sem egyeztek meg a herczegségek átengedésének feltételei fölött: a felhatalmazott kiküldése is elmaradt. Ennél fogva tehát Frater György is czéltalannak látta a követek elküldését. Óvakodnia kellett pedig minden ilyféle czéltalan lépéstől, mely a török gyanúját s haragját könnyen fejére vonhatná.

Idő közben, — hihetőleg Ferdinánd eszközléséből, ki bár az első lépést a múltak után tenni nem akarta, rajta volt mégis, hogy a felfrissített ügy ismét el ne alugyék, — azon levél, melyet Frater György az év elején Wese János lundeni érsek s konstanci püspökhöz intézett, valamikép Frigyes pfalczgróf kezeibe jutott. A fejedelem, Frater Györgyöt erről tudósítván, a meghalt püspöké helyett a maga készséges szolgálatát ajánlá fel neki az egyesség ügyében, mihelyt általa bővebben értesítettik, mi légyen az tulajdonkép, mit ő ez ügyben tehetne?

Frater György tehát felkérte őt válaszában, fogná ezen, az egész kereszténység tekintetében fontos ügyet pártfogása alá, s pótolná a lundeni érsek helyét. „Mert, úgymond, vala-

mint eddigelé elhúnyt barátom hű tanácsaival éltem ez ország ügyeiben, úgy most, megváltozván a körülmények, ez idők bajos ügyeit Méltóságod, mint Apollo szent oraculumá elébe kell vinni, hogy bölcs tanácsai által megfejtessenek. Ne engedje tehát Méltóságod, hogy e nemes haza elébb elveszzen, mintsem azt balsorsa magával hozná.“ Mit kívánna tőle, ő és királynéja, teljesen megértheti a lundeni érsekhez irt leveléből, hogy tudniillik, tudósítaná őt a császár és a római király nézeteiről ezen ügyben, s eszközölné ki, hogy az ügy maga a császár előtt tárgyalassék¹⁾. Hogy pedig a fejedelem mind maga meggyőződjék, mind a császárt és Ferdinánd királyt meggyőzhesse, miképen Izabella királynénak is ugyanez a kívánsága, általa is hasonló értelemben iratott a fejedelemhez²⁾.

XCII.

Ezalatt értesülvén a kincstartó hogy, mivel követeket Augsburgba küldeni elmulasztott, Ferdinánd reá is, a királynéra is boszankodik, s az ország egyesítésére czélzó ezen újabb kezdeményezését is fondorlatnak tekinti; hogy ezen felül, miként már a császár leveléből is kitűnt, ellene az egrü püspök háborgatása s némi javak elfoglalása miatt különféle vádak emeltettek Ferdinánd előtt: nehogy a megkezdett viszony ismét megszakadjon, az október 18-kán Pozsonyban megnyitott országgyűlésre, melyen valahára Ferdinánd is sze-

¹⁾ Frater György, Frigyes fejedelemhez. Kolozsmonostor 1548. szeptember 19. Brüsseli levéltár.

²⁾ Izabella, Frigyes fejedelemhez. Gyalu, 1548. szeptember 21. A királyné Frater Györgyöt így czímezi: „Reverendissimus in Christo pater, Dominus Frater Georgius, Episcopus Varadiensis, Thesaurarius, Locumtenens, Compater noster, fidelis nobis sincere dilectus.“ Brüsseli levéltár.

mélyesen megjelent, hármaskövetséget intézett, a királyné, az erdélyi rendek és a maga részéről.

A királyné követei, előadván ennek ügyekezeteit, melyeket legújabbán az alkudozások megkezdése végett Frater György által tudtára adatott, kérték Ferdinándot hogy, miután a királyné, atyjától is megfosztva lévén, csak ő felségében s a császársban találja támaszát: gondoskodnék róla és fiáról atyailag. Óhajtja a királyné, hogy ő felsége, miként már boldogult férjével, János királylyal végezett, fiának örökségét mennél előbb váltaná ki; ha pedig ezt nagy nehézségek gátolják: a király és a császár ő felségök találnának a magok bölcsesége szerint más módokat a királyné és fia kielégítésére.

Hasonló értelmű volt a rendek követeinek előadása. „A legközelebb múlt időkben, — mondák ezek — három országgyűlést tartottak, melyekben az ország fenmaradásáról tanácskozásként, elvégezték légyen, megkérni ő felségét, hogy vegye pártfogása alá országukat. Ez eddig a pusztításoktól ment maradván, sőt a meghódolt részekből kivándorlott számos népet is kebelébe felvévén, oly népessé lett, hogy szükség idején százezernyi hadat is kiállíthat lovasok s gyalogokban a török ellen. Kérik végül a királyt, gondoskodjék ezen, minden tekintetben oly fontos országról, nehogy a magyar koronától elszakadván, végre is török kézre kerüljön.

Frater György követei az ország egyesítése tekintetében a királyné és a rendek követeinek előadására hivatkozván, azt csak mellékesen érintették, s leginkább azon viszályok s pörös esetek elintézésének szükségére figyelmeztették a királyt, melyek az ő s a királyné alattvalói közt léteznek. „Régóta sürgetik már Felségedet alattvalói, mondák a követei, hogy e viszályok kiegyenlítésére biztosokat nevezzen ki. Felséged, június 4-kén Boroszlóban kelt leiratában tudatta volt a főtitelendő váradi püspökkel, hogy kész kiküldeni a biztosokat

kik minden hatalmaskodást, minden erőszakos foglalást s egyéb vizsályt elintézzenek, melyek mind a két félen János király halála óta történtek. Felséged e végett sz. Jakab napját tűzte ki határúl, igérvén, hogy a tanácskozás helyét s biztosainak személyeit később tudatja a püspök úrral. De Felséged a birodalomba távozván, az értekezletek helyéről senki sem tudósítá a püspök urat. Könyörög tehát a főtisztelendő püspök úr Felséged előtt hogy, ha tán e miatt, miben ő nem hibás, vagy egynémelyek vádaskodásai miatt boszúság támadt Felségedben, azt lelkéből kivetni, őt a maga kegyelmében megtartani s biztosait kinevezni méltóztassék. Igéri a püspök úr, hogy a miben tévedése kimutattatik, azt örömet helyrehozza. Reményli mindazáltal ő urasága, hogy a biztosok tudósításából meglátandja Felséged: kik nyomják el Felséged országát, s másként fog a püspök úr iránt érzeni. Tudja ő, hogy számosak vádaskodásai őt oly rossz hírbe hozták Felséged előtt, miképen még jó tettei is balra magyaráztatnak; de a vizsgálatból látni fogja Felséged, hogy épen azok az ország s alattvalóinak legnagyobb elnyomói, kik ellene e vádakot emelik, s hogy ők olyanok, minőnek a püspök urat ábrázolják. Ha egyszer Felséged az ő ártatlanságát megismerendi, hinni fog neki, ki iránt most mások vádjai miatt gyanúval viseltetik. E miatt a püspök úr nem is mer személyesen megjelenni Felséged előtt, s kénytelen mások által tárgyaltatni a királyné és fia ügyét. Mihelyt azonban Felséged, látván ártatlanságát, bizodalommal fog iránta viseltetni, a királyné ügyében is könnyebben fog végezhetni.⁴

Kiterjeszkedve azután ama vádakra, melyek a király előtt ellene tétettek, előadák a követek: miként tudtára esett a püspök úrnak, hogy arról vádoltatik, mintha az ő zsoldosai Szepessy István árváinak, kiknek ő a gondnoka, és Melith Györgynek házaiból a király híveinek javaiban nagy károkat

tettek volna; miért aztán az említettek házai a király emberei által felgyújtattak s elpusztítottak. A követek ezt egyenesen tagadták, minthogy küldöjök nem csak a maga zsoldosait nagy fegyelemben tartja, hanem mások rablóbarlangjait is mindig ügyekezett szétrontani. A püspök úr megvizsgálta az ügyet, s rágalomnak találta a vádat. Vizsgáltassa meg azt ő Felsége is; és ha a vádlottak bűnösöknek találtatnak, ám tőrjék a gyalázatot és szenvedett kárukat; ha pedig, mint eleve is tudja, ártatlanoknak ismertetnek: legyen ő Felsége is tekintettel mind reá, mind a szegény nemesek és árvák jogaira, és szolgáltatson nekik elégtételt, s ne engedje, hogy hívei ily gyalázásban s kárban maradjanak, minőt házaik lerombolása által szenvedtek.

Tudja a püspök úr, miként arról is vádoltatott a király ő Felsége előtt, hogy Eger kiadatását Perényi által ellenzette, az egrieket is rábeszélte volna, ne adnák át a várat. Kéri a püspök úr ő Felségét, ne nyisson fület ily hiú s alaptalan vádaknak. Mióta csak Perényi úr fogságba jutott, ő mind a vele tartó urak, mind más nemesek által többször inté az egrieket, adnák át a várat ő Felségének; és Perényi úr halála után is, midőn az egriek Dormán Kristófot és Deák Pált hozzá küldötték tanácsát kérni, mit tevők legyenek: a püspök úr ismét azt üzente nekik, adnák át tüstént a várat, melyhez semmi joguk; s különben is csak így menthetik meg elhalt urok árváinak javait. Győződjék meg ő Felsége, hogy csakis a püspök úr tanácsa következtében adatott át Eger vára.

Alaptalan azon vád is, mintha a püspök úr a végett tartotta volna a múlt években a három gyűlést Debreczenben, hogy a boldogult János király fiát megkoronáztassa. Erről a püspök úr soha sem tanácskozott; azt pedig, a mi azon gyűléseken végeztetett, tudhatja ő Felsége saját emberei s ügynökeitől.

Végül, miután a püspök úr minden ügyekezését oda irányozza s egész buzgalommal azon dolgozik, hogy az országot ő Felségének teljes épségben átadhassa: kéri ő Felségét hogy, miként a királyné követeitől bővebben megértette, gondjait ezen ügyre fordítani méltóztassék ¹⁾.

Ferdinánd az országgyűlés bezárása előtt két nappal, november 20-kán, írásban adta ki válaszait mind a három követségnek. A királynénak válaszolá: hogy az ország egyesítésének ügye eddig sem rajta, hanem azon múlt, hogy a királyné és atyja, Zsigmond király a császárhoz Augsburgba, miként elvégezve volt, követeket nem küldöttek. Ő ezután sem fogja ezen ügyet elhanyagolni, csakhogy a királyné is olyast kívánjon, mi illő s megadható. Miután az ügy fontos, haladék nélkül fog íranta értekezni a császárral, s minden ügyekezettel rajta leend, hogy a dolog valahára elvégeztessék.

Hasonló módon válaszolt a rendeknek is, biztosítván őket, hogy az ország azon részeinek védelméről gondoskodni, egyik legfőbb kötelességének tartja.

Frater György mentségeire végül azt adá válaszul: miként ő nem szokott a vádaskodásnak hiszékeny fület nyitni, sem mások viseletét ilyféle vádak, hanem tetteik szerint megítélni; hiszi ennél fogva, hogy a püspök úr tettei által olyanak fogja magát tanúsítani, hogy neki hiessen, benne teljesen bízassék. — A viszályok kiegyenlítése végett kívánt biztosokat egész készséggel ki fogja nevezni Vizkereszt napjáig, kik aztán a püspök úrral Báthorban vagy Nagy-Károlyban találkozáván, a pörös ügyeket elvégezthessék, a határokat megigazíthassák. Egyébiránt a püspök úr szándokait az ország átadása

¹⁾ Legatio Reginae, Varadiensis, et Nobilium trans Tibiscum et in Transilvania. Brüsseli levéltár.

íránt kegyelemmel fogadja, remélvén, hogy azokban továbbra is állhatatos maradand, így biztosítandó magának ő Felsége bőséges kegyelmeit¹⁾.

XCIIL.

Biztosokúl Ferdinánd 1549 elején gróf Salm Miklóst, Báthory Endre főtárnokmestert, Nádasdy Tamás országbirót és főkapitányt, Bornemisza Pál veszprémi püspököt, Sibrik György és Verner György kir. tanácsosokat és Zombory János kir. főügyvédet nevezte ki, úgy mindazáltal hogy, míg a többiek a pörös ügyek s határok elintézéséről értekezének, Salm és Báthory külön az ország átadása fölött egyezkednének a kincstartóval. Meghagyá mindazáltal nekik hogy, a császár akarata szerint is, oly módon tárgyalják a kényes ügyet, nehogy a szultán féltékenysége idő előtt felébredjen, s a béke megszégésére abban okot találjon. Frater György kívánsága szerint némi spanyol zsoldosokat is útnak indított Erdély határai felé, kik az alkudozás sikerültének esetében némely főbb vár őrizetét megerősítenék.

Frater György ez iránt értesülvén, Erdélyből mind maga Váradra utazott, mind Kendy Ferenczet több más főbb urakkal oda rendelte. Azonban Báthory idő közben megbetegedvén, Salm Nádasdyt szólítá fel hogy, miután a váradi püspökkel tervezett találkozás február 24-re volna kitűzve, s Nádasdy a határszéli viszályok elintézésére különben is ki volna biztosúl nevezve, pótolná azokban is helyét Báthorynak, mire ez

---

¹⁾ Responsum per S. Mtem R. datum Smae reginae Isabellae, Fratri Georgio et nobilibus qui Trans Tibiscum et in Transilvania Posonii 20 novembris 1448. Brüsseli levéltár.

vele külön volna megbízva; mert oly fontos ügyet egyedül nem vállalhat magára ¹⁾).

A találkozás e miatt nem jöhetett létre. Mert Nádasdy, csak miután a királytól is vett parancsot, valahára aprilisban eredt útnak; s midőn Egerbe érkezett, levelet vón Kendy Ferencztől hogy, miután Frater György s ő maga a többi urakkal két hónapig hasztalan várt reá Nagyváradon, s a kincstárnok úr fontos ügyek miatt Erdélybe utazni kénytelenített, jőne ő is oda, miszerint vele vagy Deésen vagy Újvárbán találkozassanak ²⁾. Idő közben Salm részéről is akadály támadt, neki a Balassa Menyhért és Basó Mátyás rabló urak által háborgatott Hont megyét kellvén biztosítani; miért maga helyett a már felgyógyult Báthoryval Nádasdyt és Bornemisza Pál veszprémi püspököt küldé az értekeződések megkezdésére Frater Györgyhez. A kincstartó erről értesülvén, maga is tudatá Nádasdyval hogy, miután az ismételve kitűzött határidőt a kir. biztosok meg nem tartották, s e miatt reájok sokáig hasztalan várákozott: nem látván, mikor lesz vége e késedelmzésnek, az országgyűlés és más nagy fontosságú ügyek miatt kénytelen volt Erdélybe visszamenni. Ha módját látná, minden vonakodás nélkül visszatérne Váradra; de oly nagyok most Erdélyben a bajok, hogy ezt legjobb akarattal sem teheti: jőne tehát Nádasdy Erdélybe biztos társaival. Egyébiránt is itt mind Majláth kiszabadításának, mind gyermekei javainak ügyében hasznos leend barátival értekeznie s hugát ezek miatt meglátogatnia. A találkozás helye akár Deésen, akár Újváron, akár másutt lehetne, csak Erdélyben legyen; mert ő onnan ki nem mehet ³⁾.

¹⁾ Salm, Nádasdyhoz. 1549. február 2. Epist. Proc. 2, 175.

²⁾ Kendy ugyanahhoz, Zeék 1549. Virágvasárnap utáni hétfőn. U. o. 2, 181.

³⁾ Frater György ugyanahhoz. Kolozsmonostor, 1549. april. 18. U. o. 182.

Hasonló értelemben irt Frater György Báthoryhoz is. De a biztosok, kivált a büszke Nádasdy ellenzése következtében, azt válaszolták neki hogy, miután a királytól parancsuk van, Bátorban vagy Károlyban találkozni; vagy e végre más oly helyet választani, mely ő felsége méltóságának megfelelően: ennek sérelme nélkül nem mehetnek Erdélybe, s újra is felszólíták őt, siettetné kijövetelét Magyarországra. A királynak pedig azt irták, miképen úgy hiszik, hogy csak azért hívja most őket Erdélybe, mivel lengyel s török követek vannak nála, s mind ezeknek, mind az országgyűlésre összehívott rendeknek újjal akar reájok mutatni, hogy ime a király egészen házáig küldi a maga követeit; s kétség kívül küldetésök okát is elferdítve kívánja előadni ama kül követeknek¹⁾.

Való volt-e a vád, vagy csak az őt sógorának fogsága miatt gyűlölő Nádasdy gyanújából származott, bizonytalan: csak annyit tudunk, hogy Frater György szándokai, ha valaha, most bizonyára őszinték voltak; de ő ez időben több tekintetben felette súlyos körülmények közt létezett, melyeket a biztosok nem vőnek figyelembe.

A szintoly kevély mint bárgyú Petrovics, ki magát a kormányból lett kiszoríttatása s legújabbán a miatt is sértve érezé, hogy a püspök az ő megkérdése nélkül bocsátkozott érintkezésbe Ferdinánddal, alattomban nem csak a rendek, kivált Majláth barátai közt fondorkodott, hanem Izabella királynét, annak anyját Bona özvegy lengyel királynét, sőt még a portát is fölizgatta vádaskodásai által Frater György ellen. A viszonyt még inkább elmérgesíté az, hogy a püspök egy idő óta ismét szigorúbban kezdé érvényesíteni gyámi tisztét, s Izabellának sok szemrehányást tón a már serdülő herczeg elkényeztetése, szellemi kifejtésének elhanyaglása miatt. A

¹⁾ A biztosok Ferdinándhoz. Eger, 1549. apr. 24. Epist. Proc. 2, 184.

különben is szeszélyes, újságvágyó, Erdélyben nyugtát nem találó Izabella, hogy magát e kellemetlen helyzetből kiragadjá, Lengyelországba akart távozni, s e végett kíséretet is kért a rendektől.

A rendek szintúgy mint a helytartó, kiknek most fő törekvése volt Erdélyt mennél előbb Ferdinánd kezére bocsátani, e céljokat a királyné távozta után még könnyebben elérhetni vélvén, e kívánságában nem ellenkeztek, feltéve, hogy a királyfi köztök marad. De másként gondolkodott Petrovics, ki ez esetben a temesi tartomány kormányától elesni remegett. Nem csak Izabellát lebeszélte szándokáról, hanem a törökknél is egyre vádaskodott a helytartó ellen. A szomszéd basáktól e vádak következtében oly hírek érkeztek: miszerint ha a királyné távoznék, a kis herczeg Konstantinápolyba fogna vitetni, s Erdély basák kormánya alá helyeztetni. E hírek, akár a török való szándokait foglalták magokban, akár Petrovics által koholtattak, mind az országot mind a helytartót megfélemlítették, s azontúl ez is, amazok is ellenzék a királyné távozását.

Ezen események újra, s minden előbbinél hevesebb lángra szították a viszályt a helytartó és Petrovics között. A jobb hazafiak az ügyek ezen állapotát nagy aggodalommal tekintették, s attól félvén hogy, ha e viszály huzamosabban tart, végre még a török is közbelépend, mi csak veszedelmére válhatik az országnak: a két gyámot egymással mennél előbb kibékéltetni óhajtották. Izabella eszközléséből tehát ennek anyja Bona királyné, s testvére Zsigmond király, e végett 1549-ki májusban Zebridov Endre kujavi püspököt küldötte Erdélybe. A követ, úgy látszik, arra is utasítva volt Bona királyné által, hogy Izabellát Erdély megtartására ösztönöznél¹⁾.

---

¹⁾ Veráncsics Antal testvérehez, Mihályhoz. 1549. máj. 27. Katonánál 21, 851.

Mind ezekhez járult még az is, hogy a töröktől azon vádak megvizsgálása végett, melyek Izabella és Petrovics által a helytartó ellen emeltettek, ez időben szinte egy csausz érkezett Erdélybe.

Frater György ennyi felől zaklatva, a legjobb akarattal sem várhatta tovább Váradon Ferdinánd biztosainak megérkezését, s mihelyt a lengyel követ jöttének hírére vette, maga is Gyulafehérvárra utazott. A kiengesztelődés feltételéül, úgy látszik, a királyné azt kívánta, hogy az ország kormányába s jövedelmeinek kezelésébe ezentúl magának is nagyobb befolyása legyen. A helytartó s kincstárnok, hogy a lengyel s török követeket nyakáról mennél előbb lerázhassa, s a Ferdinánd biztosaival kezdett alkudozását jó végre vezethesse, Izabella minden kívánságában megnyugodni látszott; minek következtében a kiengesztelődés színre megtörtént¹⁾.

Nagyobb gondja volt Frater Györgynek arra, hogy a török követ jó hírrel érkezzék vissza küldőjéhez. E végett az összegyűlt rendek által oly végzést alkottatott, hogy a csauszsal az ország részéről is követség menjen Konstantinápolyba, mely némi ajándékokkal a királyné s a helytartó közt helyreállott békesség hírére s azon ígéretet vigye a portára, hogy az évi adót s a kívánt élelmi szereket annak idején pontosan megküldik, egyébiránt kérje a szultánt, hogy őket szabadságaikban továbbra is megtartsa, ellenségeiktől védje s egy jó helytartót küldjön Budára, kihez szükség idején könnyen hozzáférhessenek²⁾.

A helytartó, mihelyt e kelletlen vendégektől, a lengyel és török követektől megszabadult, Váradra visszatérvén, annál buzgóbban fogta fel ismét az ország egyesítésének fontos ügyét,

---

1) Tinódy, Katonánál 21, 849.

2) Buchholtznál 7, 243.

mennél inkább meggyőződött, hogy annyi akadályok közt csak gyors eljárás vezethet sikerre. A királyt azonnal értesíté körülményeiről, melyek által találkozása a biztosokkal meggátolt, s kérte őt, rendelné ki azokat újabban haladéktalanul.

De mialatt ezután a válaszra várakozott, újabb bajok hírért vette Erdélyből. Petrovics, Patóczy és Losonczy Antal, látván, hogy a királyné hatalomgyakorlata mit sem nagyobbodott, s udvartartási költségei sem szaporíttatnak, rávették Izabellát: költöznék ki Lippára, igérvén, hogy ott a bánság jövedelmeiből bővebben megszerzik élelmét, eltartják asztalát és cselédségét. „Izabella asszony, mond rimes krónikájában Tinódy¹⁾, — ezt jó neven vévé, hívségeket szép beszéddel megköszöné; ezt mind az országnak hamar hírré tevé, hogy éhel meghalna közülök elkimenne. Lón elindulatba; Dévára beszálla. Váradá Frater György ezt hamar meghallá; hív szolgálói által kéré és unszoló: Erdélyből ki ne menne, mert végre megbánná. Ott ő akaraját asszony változtatá; Déva várába ő kincsét felhordatá. Ezt hallván Patóczy, Losonczy, búsula; okot lelvén, mind a két úr haza indula. A királyné asszony Déváról indula Petruittal (Petrovicscsal), hogy Szebenbe beszállana. Frater György Váradá ezent hogy meghallá, Szebennek izene, asszonyt bé ne bocsátnák. Inkább engedének a barát szavának, hogy nem az asszonynak és király fiának; noha megesküdtek a király fiának: őket nem bocsáták Szebenbe a szász urak. Sírva Izabella Fehérvárba szálla; éjjel nappal óhajt és kesereg vala.“

XCIV.

Idő közben Ferdinánd is újabban kiküldötte a maga biztosait. Gróf Salm Miklós mellé most Sbardellati Ágoston váczit

¹⁾ Katonánál 21, 850.

püspök, Sibrik György és Istvánffy Pál tanácsosok voltak kinevezve. Találkozás napjául augusztus első napja, helyéül Nyirbátor tüzetett ki¹⁾. A helytartó fényes kísérettel jelent meg Bátorban, hova a magyar és erdélyi urak közül is többeket meghívott; az alföldi rendek követeket bocsátottak.

A biztosok most a Szapolyai-féle ősi javak helyett a királyfi részére Oppeln és Ratibor sziléz herczegségeket 15.000 magyar forint évi jövedelemmel ígérték kárpótlásúl, mi ha e javakból ki nem telnék, a hiány máshonnan fogna kiegészítettetni; a királynénak, jegyajándoka fejében százezer arany forintot köteleztek. Frater György biztosított, hogy kincstárnoki hivatalának s Erdély kormányának megtartása mellett a Várady Pál halála által megürült esztergami érsekségre fog kineveztetni s kardinali méltóságra emeltetni. Némi értekeződés után, mely a királyné kielégítését, s a királyfinak Ferdinánd leányai valamelyikével leendő kiházasítását érdekelte, Frater György e feltételek alatt megegyezett a korona, Erdély s a tiszai vidék átadásában. Megígérte, hogy a királynénál minden erejét ráfordítandja, hogy az alku elfogadására őt is reábirja; de mivel előre látható, hogy Petrovics a szerződést ellenzeni fogja, s annak meggátolására a portánál is mindent elkövetend, talán magát Izabellát is csökönössé teendi, — és mind ennél fogva még számos nehézség volna legyőzendő: az átadás feltételéül kikötötte, hogy biztosaival a király egy erős zsoldos hadat küldjön a határszélekre, mely által a királynét és Petrovicsot szükség esetében kényszeríteni is lehessen a szerződés elfogadására. A mi saját személyét illeti, ő magát feltétlenül a király kegyelmére bizza; minthogy azonban végnapjait nyugalomban kívánná tölteni, magát Erdély kormányától fölmentetni óhajtja. Mihelyt a királyi sereg Er-

¹⁾ Ferdinánd parancsa a pozsonyi kamarához. Epistol. Proc. 2, 191.

dély széleire megérkezik, annak átadását azonnal végrehajtandja ¹⁾).

Midőn Ferdinánd az alkudozást Erdély iránt ezen ízben megkezdette, azt hívé, hogy Izabella az egyességre most is oly hajlandó, minőnek őt elébb tapasztalá, minőnek ő magát még nem rég is vallotta; s hogy tehát, mihelyt a szerződés Frater Györggyel megkötetik, minden fegyverzaj nélkül, egyesség útján jutand Erdély birtokába. Most azonban biztosai tudósításaiból úgy értesült, hogy tán még fegyvererővel is kelendő működni; erre mutatott azon fontosság is, melyet Frater György az Erdély széleire küldendő seregbe helyezett. Attól tartván tehát, nehogy a török ez által a béke megszegésére ingereltessék: további lépéseit Erdély ügyében a császár tanácsától kívánta felfüggeszteni. Frater Györgynek is azt iratta ²⁾ ennél fogva, hogy szükségesnek látja, a végrehajtást mindaddig elhalasztani, míg e felett a császárral a tavaszon tartandó augsburgi gyűlésen értekeznek; mert azon esetre, ha ezt a török békeszegésnek tekintvén, háborút kezdene, eleve biztosítani kívánja magát a császár segélye iránt.

De Frater György ellenkezőleg, a gyors eljárástól várt csak jó eredményt; s újabban kérte a királyt, ne engedné elosonni a jó alkalmat: mennél továbbra halasztatik a végrehajtás, annál több időt nyer Petrovics és a lengyelek Izabella királynét felizgatni, a töröknél fondorkodni. Egy véleményben voltak a kincstartóval magok a királyi biztosok is; minél fogva Ferdinánd 1550 elején egy titkos tanácsban újra meghányatni kívánta az ügyet.

E tanácsban a vélemények elágaztak. Hoffmann János kincstartó ellenzé a terv elfogadását. Bár, úgymond, nem volna

¹⁾ Báthory Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Istvánffy Lib. 16, 180. Tinódy Katonánál 21, 925.

²⁾ 1550. január 8.

nehéz e vállalatot oly módon adni elő a portánál, hogy az a békével egyáltalában nincs ellentétben: nem hihető mindazáltal, hogy a szultán közönyösen nézze Erdély elfoglalását. Ő azt hiszi hogy, ha ez végrehajtatik, a török nem csak a jövőre nem újítandja meg a békét; hanem bizonyosan hadjáratot intézend az ország ellen, mit Frater György kétes érzelmei, változékonysága még veszélyesbbé tehetnek. Ki tudja, nem az-e most is csak a püspök szándoka, hogy a királynét, kivel meg nem férhet, távolítsa el Erdélyből, utóbb pedig azt tegye, mit személyes érdekei kívánnak?

A tanácsosok nagyobb része azonban s maga Ferdinánd is úgy vélekedett, hogy fel kell használni az alkalmat, míg Frater György rendelkezésétől függ a tartomány, mert, mint hírlik, Petrovics s maga Izabella is egyre vádaskodik ellene a töröknél ¹⁾.

Még inkább meggyőződött a sietés szükségéről Ferdinánd marczius havában (1550), midőn Mahmud, mások szerint Ahmed, hitehagyott bécsi német, most portai tolmács, követségben érkezett a király udvarába, színleg, hogy a szultán győzedelmeit Perzsiában hírül hozza, valóban pedig, hogy kikémlelje, mi való Izabella és Petrovics vádjaiban ²⁾. A követ ezt maga sem tagadta; sőt ez iránt egyenes kérdést intézett küldője nevében a királyhoz. Ferdinánd válasza úgy hangzott, hogy a Frater Györggyel folytatott értekeződés csak a két fél alattvalói közt támadt pörös ügyek elintézését illeté; de némi vigyázatlan szavakkal mégis elárulta az ügy mibenlétét ³⁾; mi elég volt az ügyes tolmácsnak, hogy azok nyomán teljesen

¹⁾ Buchholtznál 7, 244.

²⁾ Bornemisza Nádasdyhoz, és Nádasdy László anyjához. Epist. Proc. 2, 195. 197.

³⁾ „Ahmetus, cui male quaedam nuper a rege nostro credita sunt.“ Irja Veránesics Nádasdyhoz. Katonánál 21, 1098.

kipuhatolja, mit megtudnia kellett. Ferdinánd maga is észrevette, de már későn, a tévedést, s hogy a követ jó akaratát megnyerje, gazdagon megajándékozva bocsátá őt vissza, vele küldvén egyszersmind Singmoser titkárát a harmincz ezer arany évi adóval.

Ügyesebben viselte magát Frater György, kinél három csausz járt ez időben, kétségkívül hasonló kémkedés végett. „Ezek kettejét, — így ír maga a kincstartó¹⁾ — kik a császár diadalmas visszajövetelét hozták hírrül, február 15-kén küldtem vissza. A harmadikat saját követeimmal, kik adót és ajándékot vittek, marczius 5-kén eresztettem útra. Ezek Brassóban Feredevics csauszszal, a szultán fia hírnökével, találkoztak, ki tőlem szelindek kutyákat (molossos) és nyulhajtó agarakat kért ura számára.“

XCV.

De bár mily barátságos színben tüntette is fel ezen utolsó török küldöttség a viszonyt a porta és Frater György között, ennek feje fölött mind sűrűbben tornyosultak a vészfellegek. Mahmud tolmács a divánt mindenről tudósítá; minek következtében nyomban Erdélybe küldetett levelekkel a királynéhoz, Petrovicshoz s az erdélyiekhez, melyekben ezeknek meghagyatott: „hogy az áruló Frater Györgynek ezentúl senki se engedelmeskedjék, hanem őt lánczra verve, vagy ha élve elfogni nem lehetne, legalább fejét küldjék a portára; s ezentúl mindenki csak a királyné és Petrovics parancsaira hallgasson, kiket a szultán továbbra is biztosít a maga pártfogásáról“²⁾.

¹⁾ Epist. Proc. 2, 199.

²⁾ Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Buchholtz 7, 245*) alatt. Történelmi Tár 1, 240.

És midőn Mahmud Konstantinápolyba visszatért, jelentvén hogy a parancsot a királyné s a körülötte lévő urak megnyugvással, sőt örömmel fogadták: Rusztán nagyvezér világosan tudatta Ferdinándnak ott székelő ügynökével, hogy Frater György már tényleg le van téve, s Ferdinánd király, ha a békét szereti, óvakodjék őt pártfogása alá venni; sőt, ha az erdélyiek által elűzetvén, nála keresne menedéket, reményli a szultán, hogy őt elfogatja s bilincsből küldendi a budai basához¹⁾.

A királyné és Petrovics nem is késtek készületeikkel foganatosítani a szultán rendeletét. Izabella minden párthíveit fegyverre szólítá, s Losonczy Antal és Patóczy Ferencz által hadat szedetett; a budai basát pedig segedelmére hívta. Petrovics a bánságban és Szerémségben gyűjté a ráczokat zászlai alá.

De ezen események nem találták készületlenül Frater Györgyöt. Ő nem hagyta magát elaltatni a tavasszal nála járt csaszok barátságos nyilatkozatai által; hanem, ismervén a török álnokságát, s jól értesülve lévén a királyné és Petrovics fondorlatairól, már a télen megkezdette volt a hadgyűjtést. Mielőtt tehát a szultán parancsáról s a királyné készületeiről értesült, Ferdinándot a maga biztosainak és hadainak mentül elébbi elküldésére sürgetőleg felszólítá; maga pedig készen álló seregével, mielőtt a királyné felkészülne, haladék nélkül Erdélybe ment. Ekemezőn, a Küküllő folyam völgyében, mely mintegy kulcsa a tartománynak, tábort ütven, kijelenté, hogy nem királynéja s boldogult királyának fia ellen, hanem csak a pártoskodások meggátlása végett jött be fegyveres erővel. A szászokhoz és székelyekhez ügynököket küldött, kik őket a királynétól elhajlítanák, s Medgyesre mind a három nem-

¹⁾ Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Buchholtz 7, 245.

zetnek gyűlést hirdetett. Idő közben értesülvén, hogy a Martonffy testvérek Marosszéket a királyné nevében lázítják, egy csapattal Vásárhelyre sietett, a Martonffyakat elfogatta s megölette. A Medgyesen összegyűlt rendek ellenvetés nélkül elfogadták indítványát, mely szerint aztán egy követség gazdag ajándékokkal küldedett Konstantinápolyba hogy eljárását a nemzet nevében is kimentené, s a portát elébbi rendeleteinek visszavonására birni ügyekeznek.

Ferdinánd, Frater György veszélyes helyzetét méltányolván, gróf Salm Miklós főkapitányhoz rendeletet bocsátott, hogy német hadaival Eger felé induljon; Báthory Endre által pedig a tiszai nemességet felkélésre szólította. De bár Salm elég korán megérkezett Egerbe, sem ő, sem Báthory nem adhatott segílyt a kincstartónak. A törökök ugyanis az elhagyott Szolnokot felépíteni készülvén, ott már halomra gyűjtették az építési szereket. E hely a Tisza és Zagyva összefolyásánál kevés mesterséggel oly erőssé vala tehető, miképen félni lehetett, hogy a török ebben czélt érvén, onnan az egész Tisza vidékét meghódítandja. Salm ezt annál kevésbbé látta türendőnek, mint-hogy Szolnok, bár elhagyatott, de Ferdinánd birtokához tartozott; miért is azt maga nagy sietséggel kezdé építtetni; és mivel híret vette, hogy a budai basa annak meggátlása végett készületeket teszen, nem vélte e vidéket elhagyhatni, s Eger mellett táborba szállott. Ugyanezen ok tartá Báthoryt is lekötve a Tisza körül.

Frater György terve szerint a királyi seregek egy részének a Maros völgyét kell vala elfoglalniok, mielőtt azon Petrovics a maga rácz hadával Erdélybe törhetne. Irt is e miatt több ízben Salmnak és Báthorynak; de minthogy a budai basa készületeiről mind fenyegetőbb hírek érkezének: ezek itt most szükségesebbnek látták hadaikat, mint Erdélyben s a Maros völgyén.

Petrovics ennél fogva semmi akadályra nem találván, míg egy részről Cserepovics vezérlete alatt Csanádot megszállatta, melyet Perusith Gáspár Frater György zsoldosaival tartott elfoglalva, más részről rácz hadával Erdélybe törvén, Dévát megvette, Hunyadot ostromzár alá tette, Alvinczet pedig, Frater György kastélyát, Handray György árulása következtében elfoglalta. A királyné azonban, ki Gyulafehérvárba zárkózott, bár annak őrségét Petrovics pár ezernyi rácz hadal megszaportította, még sem látá magát bátorságban. A kincstartó mindeddig nyugton maradt ugyan ekemezei táborában; de seregei mind a három nemzetből naponként szaporodtak. Izabella tehát augustus elején Salvazzi Jánost, a maga olasz titkárát, a portára küldé, kéretvén a szultánt, ne hinne Frater György követeknek; sőt mivel abbeli szándokát, hogy Erdélyt Ferdinándnak átadja, már nem is titkolja, s egy erős haddal áll a tartomány közepén: küldene segélyt mennél elébb, mert a maga erejéből nem képes őt a szultán parancsa szerint letenni hivatalából. Más részről pedig Kászon bég budai basát, a moldvai s havasföldi vajdákat a szultán nevében sürgetőleg segedelmére szólította ¹⁾).

Frater György azonban, mind egyre nyugton táborozott Ekemezőn. Az erdélyiek még nem tudták, mit tevők legyenek, s a királyné és a helytartó közt ingadoztak. Ezenfelül maga a helytartó is úgy vélekedvén hogy, mihelyt a királyi biztosok a sereggel bejönnek, a királyné s Petrovics minden ellentállással felhagyva, önként meghajólnak a szükség kényszerének, mind eddig nem akart polgárvért ontani. Megelégedett avval, hogy a királyné leveleit, melyek által Gyulafehérvárra országgyűlést hirdetett, elfogatta, a gyűlésre megjelenni

---

¹⁾ Salm és Báthory levelei. Praynál: Epist. Proc. 2, 205. és kövv. és Buchholtznál 7, 246.

mindenkinek jószág s fejvesztés büntetése alatt megtiltotta. S addig is, míg a kir. biztosok bejönének, saját ügynökei által ügyekezett engedékenységre bírni a királynét.

A királyi sereg és biztosok késedelmének oka nem egyedül az volt, hogy a török Szolnokot és Egert fenyegette; hanem még inkább az, hogy Ferdinánd ily körülmények közt nem merte magától megtenni a fontos lépést, mely által a béke veszélyeztetnék; a császárral kívánt elébb értekezni az augsburgi gyűlésen. Ferdinánd július 5-kén érkezett Augsburgba; a császárra mindazáltal pár hónapig kellett várakoznia; s a körülmények azután sem engedték, hogy ez ügyben vele az év vége előtt valamit végezessen.

XCVI.

Frater György tétlenségét a királyné és Petrovics félelemnek tulajdonítván, nem csak nem hajlottak ennek békeajánlataira, hanem, a török segedelmében bízva, mind az urak, mind a szászok és székelyek közt is egyre izgatának. És az általok terjesztett hír, miszerint nemsokára mind a budai basa, mind a moldvai s havasföldi vajdák segedelmökre jönnek, nem is maradt hatástalan. Az erdélyiek látván, hogy a királyi sereg, melynek bejöttével őket Frater György biztatja, Egerből nem mozdul, a török dúlásaitól félvén, mind kétesebb hangulatot kezdenek nyilvánítani. Már maga Salm Miklós is aggódni kezdett a kincstartó felett. „Frater Györgynek — így irt ő september 21-kén Nádasdyhoz¹⁾ — nem jól megy a dolga . . . Félek, hogy ügyei roszt fordúlnak. Már kezdenek tőle elpártolni; s ha ő Erdélyből kiűzetik, a tartomány török

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 207.

kézre kerül. Valóban jobb lett volna idején bemenni Erdélybe.“ Későn ez még most sem leendett ugyan; s miután hírül vette, hogy a Rákoson összegyűlt török had Szeged felé vonúlt, többé nem is kellett féltennie Szolnokot és Egeret; de parancsa Ferdinándtól nem lévén Erdélybe vonulni, kénytelen volt sorsára hagyni a kincstartót.

De ekkoron már őt is felzaklatta tétlenségéből a fenyegető veszély. Láttá, hogy a királyi seregbe nem tarthat többé számot. S míg kémei hírül hozták, hogy a havasalföldi vajda mintegy öt ezernyi haddal betörni készül, s erre csak a parancsot várja, a törökök pedig Szeged felől közelednek: Konstantinápolyból is aggasztó tudósítás érkezett. Követei, a gazdag ajándékok daczára sem nyertek kegyelmös fogadtatást; sőt a királyné követeinek hatalmába adattak.

Most már nem lehetett tovább tétlenségben maradnia. És mihelyt erről meggyőződött, szokott erélyével fogott a működéshez. A királyné és Petrovics elébb a török pártfogásának biztatásaival szaporították pártjokat azon önzők seregéből, kik mindig az erősebb félhez szeretnek állani; ő most e fegyverrel a hazafiúi büszkeség fölébresztésére élt: elhíresztelé, hogy amazok nem iszonyodtak a haza elpusztítására behívni a törököt s annak szolgálait, az oláhot és moldovánt; fogjon tehát mindenki fegyvert hazája védelmére. Seregének nagyobb részével Gyulafehérvárt, hova Izabella és Petrovics mintegy két ezernyi rácz őrséggel zárkoztak be, september vége felé megszállotta s minden külső közlekedéstől elzárta. Varkócs Tamás nagyváradi kapitányt a Csanádot egyre vivó Cserepovics ráczai ellen küldötte; felkérvén egyszersmind Báthoryt és Salmot, hogy Váradnak netalán szükségessé válható védelméről gondoskodjanak, s ha lehet, Varkócsnak is adjanak némi segílyt.

Varkócs az ellenséget Csanád alatt törökökkel s oláhokkal hat ezerre szaporodva, erősebbnek találta, mintsem azt

ceskély hadával megtámadhatná; elébb tehát a vidéki népet is zászlai alá akarta gyűjteni.

Ezalatt maga Frater György szorosán körülfogva tartá Gyulafehérvárt; de egy ideig azt nem lödöztette, és csak hírnökei által sürgeté a királynét, adná ki Petrovicsot, mint a haza ellenségét s mind e viszályok okát; adná ki az ifjú herceget is, mint a nemzet urát, ki már tíz éves lévén, ideje, hogy női kezek közül kivéetve, jövő hivatására komolyabb nevelést kapjon. A királyné, bízva a török segélyében, mind a két kívánatot megtagadta. És valóban, pár nap múlva híre érkezett, hogy Petrovics Becsét és Becskereket igérte a töröknek, ha gyorsan megérkezik a királyné segedelmére; minél fogva a budai basa már Lippánál van, előhada pedig Erdély határán áll.

E hír sietésre inté a helytartót, végezni a királynéval, mielőtt a török megérkeznék. Előhozatá ágyúit, s a várat keményen kezdé lödöztetni. De alig fogott komolyabban az ostromhoz, ismét újabb baja támadt. A székelyföldről hír érkezett, hogy az oláh vajda minden órán betörni készül; minek hallattára a székelyek tűzhelyeik védelmére valamenyien hazamenni kívánkoztak, s mivel az engedelem megtagadtatott, lázongani kezdtek. Frater György, mihelyt e lázongás tudomására jutott, nyomban lóra ül s a székelyek közé vágat. Előadja nekik, hogy az oláhok betörése még csak pusztá hír; de ha megvalósúlna is, nincs mitől félteniök tűzhelyeiket, mert gondoskodott, hogy az ellenség be ne törhessen büntetlenül; a királyné pedig már hajlandó az egyeségre, és csak még néhány napig kell kitartaniök, hogy minden jó véget érjen. A székelyek lecsöndesedtek.

Az utóbbi indok, melylyel őket maradásra birta, akkoron még csak színlett volt ugyan, de pár nap múlva megvalósúlt. A kincstartó, hogy a viszályoknak mennél elébb véget vessen,

október közepén táborában országgyűlést tartott, melyből a királynéhoz követek küldettek, újabban kérni őt az ország nevében: tenné le a fegyvert, ne engedné, hogy az ország a töröknek martalékává legyen; adná ki tehát Petrovicsot és a kis herceget. A királyné akként válaszolt: hogy gyermekét anyai kezeiből soha nem adja ki; Petrovicsot, ki magát iránta mindig hűnek tanusítá, sem teheti ki mások boszújának: kész mindazáltal a békére, ha azt a püspök is őszintén akarja.

Frater György csakhogy a tartományt a török betörésétől megóvjá, szinte nem késett lemondani elébbi követeléséről a királyfi és Petrovics kiadatását illetőleg, s a békét esküvel is ígérkezett megerősíteni, ha viszont a királyné is kötelezi magát, hogy a török hadat visszatérésre birandja. Izabella erre is hajlandónak mutatta magát, de azon feltétel alatt, hogy Frater György is bocsássa el hadseregét. A szerződés végre ezen föltételek alatt megkötetett. A királyné azonnal irt Kaszon béghez, s tudatá vele, hogy miután a kincstartóval kibékült, nincsen többé szüksége segélyére; térne tehát békével vissza. Mihelyt pedig e levél elküldetett, Frater György is elbocsátá hadseregét, csak egy gyöngye testőrséget tartván meg szolgálatában ¹⁾.

Azonban, vagy mivel az ostromtól megszabadult királyné Petrovics által izgatva, ígéreteit megszegte, s a törököt és a moldvai és havasalföldi vajdákat újabban is behívta ²⁾; vagy mivel a török, már a tartomány határain lévén, felszólításának

¹⁾ Veráncsics, Nádasdyhoz október 12. Epist. Proc. 2, 213. Oláhhoz Katonánál: 21, 1150. 1156. — Batthányi Ferencz, Nádasdyhoz október 24. U. o. 2, 217. — Salm ugyanahhoz október 24. U. o. 219.

²⁾ Némelyek szerint a királyné már harmad napon visszaküldte Frater Györgynek a szerződvényt. Mi azonban nem valószínű; mert oly rögtön alig oszlott szét Frater György serege: az pedig kétségtelen hogy, midőn a veszélyről értesült, hadai már nem voltak együtt.

nem engedelmeskedett: Frater György néhány nappal seregének elbocsátása után hírül veszi, hogy Kászon basa a Maros völgyén, az oláh vajda a vöröstoronyi, — a moldvai vajda az ojtosi szoroson részint már betörték, részint betörni készülnek.

Erdélyt nagy veszély fenyegette. De ez nem törte meg, sőt inkább megkettőztette Frater György erélyét. „Erdély — így ír ő Nádasdyhoz¹⁾ — veszélyben forog; Uraságod pedig jól tudja, mily fontos Erdély birtoka. Ha tehát ez országot megtartani óhajtjátok, legyen reá gondotok, nehogy a török kezére jusson, s a kereszténységtől elszakasztassék.“ Pár nap múlva Tordánál táborozott mintegy 400 lovassal s ugyanannyi gyaloggal, várva a rendeket, kiket a veszély hírére rögtön oda gyűlni rendelt. Innen sebes futárok által közlé a veszélyt Salmmal és Báthoryval, kinek átküldé a székelyek levelét is, melyben tudósított, hogy az ellenség már betört hazájokba. „Valóban ideje, — írja röviden Báthorynak²⁾ — hogy Uraságod segedelműnkre jöjön. Ha maga nem jöhet, parancsolja meg a vármegyéknek, hogy minden haladék nélkül felkelvén, hozzánk siessenek, különben elvesz Erdély.“

A rendek sietve, s mivel a veszélyről már szinte értesítve voltak, jobbára fölfegyverkezve, harcra készen, gyűltek össze. A bosszúság és elkeseredés a királyné és izgatója, Petrovics ellen, kik a halálos ellenséget magok hívták az országba, mindenfelől hangosan nyilatkozott; s e hangulatot a helytartó ügyesen felhasználta a maga tekintélye s pártja szilárdítására. A nemesség és jobbágyaik, a székelyek és szászok általános felkelésre szólítottak; s miként a legnagyobb veszé-

1) Enyed, október 23. Epist. Proc. 2, 217.

2) Ex castris ad Thordam feria 4-a post fest. Simonis Judae. U. o. 2, 220.

lyek idején, véres kard hordoztatott körül az országban, mely mindenkit lelkesedésre buzdított a haza védelmében. És így lőn hogy, bár mennyire ellenzé s akadályozá is azt Izabella és Petrovics, kevés nap alatt az elébbinél még számosabb, hír szerint 50 ezernyi had állott Frater György zászlai alatt¹⁾.

XCVII.

Nevelte a sereg lelkesedését az örvendetes hír, hogy a székelyek Istvánt, a moldvai vajda öcsését, ki csekélyebb haddal jött be az ojtosi szoroson, megverték s kiűzték. E kedvező tudósítás befolyása alatt indult meg a tábor a török ellen, midőn a Szászföldről futár érkezik, hírül hozó, hogy a havasföldi vajda szinte betört a Vöröstoronynál, és Szeben vidékét elpusztítván, Medgyes felé halad, hihetőleg összeköttetésbe szándékozván lépni a moldvai vajdával. Frater György tehát Kendy Jánost, ki akkoron Erdélyben legvitézesebb legügyesebb harczfinak tartatott, néhány ezer vitézzel rögtön az oláh vajda ellen küldé; maga a Maros völgyén sietett a török ellenébe. Kászon basa mintegy 16—20 ezer fegyverest számolt zászlai alatt, s előhada már Déva felé közeledett; maga azonban több napig időzött a határszélen.

Frater György, nehogy a törököt maga s Erdély ellen boszúra ingerelje, bár győzedelmében nem kételkedett, az ütközetet mégis, ha csak módját ejti, elkerülni szándékozott; s inkább ijesztéssel, mint fegyverrel akarta visszavonulásra bírni az ellenséget. E végett sebes útmenetekben mindenek előtt a Maros völgyi szorosokat rakta meg Déva és Piski táján

---

¹⁾ Czimerébe, melyen kék mezőben egyszarvú létezett, fölvette szerete jellegét is, a szájában kenyeret tartó paulinusi hollót.

fegyveres népével, s azokat keményen eltorlaszoltatá. Aztán több oldalról ügyes férfiakat fegyvertelenül küldött a török tábor felé, hogy ott, mint utazók, elfogatván, hírül vigyék, miként a tartományban nincs többé szakadás, s az egész nemzet egyetértelműleg fegyverben áll, elhatározva, mind halálíg megvinni az ellenséggel.

E tudósítások, melyeket magok a török kémek is igazoltak, nem maradtak hatás nélkül Kászon basára. És mi még ahhoz kívántatott, hogy magát visszavonulásra határozza, megtették azt is a Magyarországból vett hírek. Varkócs Tamás Csanádnál, melyet Perusith Gáspár maroknyi őrségével hősi-
leg védelmezett, az ostromló ráczokat megtámadván, a várból ugyanazon időben kitört Perusith segedelmével annyira megverte, hogy azok vezére, Cserepovics alig menekülhetett meg hadának felével. A győzedelmes Varkócs ezután Nagylakot, Csályát, Egrest, Oroszlámot, Petrovics várdáit könnyű szerrel megvette, s annak egyéb jószágait egész Temesvárig elpusztította. Kászon basa attól tarthatott, hogy Varkócs a Maros völgyén őt hátra fogja s két tűz közé szorúl. Ennél fogva minden késedelmet veszélyesnek látván, futamláshoz hasonló sebességgel tért vissza Szegedre, égetve s pusztítva útjában. Török János, a Szulejmán által tíz év előtt oly hűtlenül fogolylyá tett s a héttoronyba zárt Bálint fia, egy lovas csapat-
tal éjnek idején a Déváiig érkezett előhadat, midőn az szinte visszavonulni készült, megtámadván, vezérével együtt csaknem egészen levágta.

Ez alatt Kendy János is szerencsésen harczolt: az oláh vajdát nem messze Szebentől megtámadván, megverte, s miután három zászlaját és nagy számú lovát martalékul ejtette, a futamlót egyre űzve, a Vöröstoronymnál kikergette.

Mialatt ezek történtek, Illés moldván vajda, István öcsének vereségét megboszulni vágyván, seregével, melyben

számos török s tatár is volt, szinte betört a Székelyföldre, s azt tüzzel vassal pusztítja vala. Frater György tehát, mihelyt meggyőződött, hogy Kászon basa valóban visszavonult, seregét azonnal Illés vajda ellen indította. De bár miként sietett, őt nem érthette utól. Illés korán értesült az oláhok vereségéről s Kászon basa visszavonultáról: maga is gyorsan kitakarodott tehát a tartományból, számos foglyot vivén magával rabságra¹⁾.

Frater György erélye, ügyessége, cselekvési sebessége Erdélyt megmentette. Mert az annyi felől megtámadott tartomány egyedül neki köszönhette, hogy ellenségeitől oly rövid időn megszabadult. A királyi hadak, bár azok segedelmét annyiszor sürgette, sem Varkócsot, sem őt magát nem támogatták. Sőt még most is, midőn szándokai tisztaságának s őszinteségének oly világos jeleit adá, az ország megmentésében annyit fáradozott, a Ferdinánd-pártiak részéről csak félreismeréssel, rágalommal és gyanúsításokkal találkozott. Még oly tekintélyes hazafiak is, milyen volt Nádasdy Tamás és Batthyányi Ferencz, oly világos fejű férfiak is, mint Veráncsics, elvakítva a gyűlölet vagy irigység indulatától, oly hibásan ítélték felőle, mintha törekvése most sem volna egyéb, mint Ferdinándot is, Izabellát is megcsalni, s Erdélyen a török pártfogása alatt egyedül uralkodni²⁾. Mintha még kétes lehetett volna, hogy a török épen azért kívánta őt minden áron, élve vagy halva kezeibe keríteni, mivel saját magának akarta elfoglalni a fekvése s természeti viszonyai miatt reá nézve oly nagy fontosságú tartományt. Valóban csak az ő jellemszilárdsága, lelkének

¹⁾ Frater György saját levelei Frigyes rajnai fejedelemhez s a pápához. Epist. Proc. 2, 226. 290. Veráncsics levelei. Katonánál 21, 1081. 1109. 1134. 1150. 1161. Révay: De Monarch. Cent. VI. Schwandtnernál 2, 735. Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 220.

²⁾ L. ezeknek vádjait s gyanúsításait. Epist. Proc. 2, 218. és Katonánál i. h.

tiszta s erős öntudata, csak a meggyőződés, hogy a mit tenni akar, az egyedüli mód az ország megmentésére, s mind ezek felett a lángoló hazaszeretet, mely keblét hevíté, volt képes megvinni annyi akadályokkal. Kevesebb lelki nagyság, csekélyebb jellemerő, lanyhább hazafiság, mint mennyi az ő kebelében lakott, annyi gyanúsítás, annyi rágalom miatt rég elkedvetlenedve vonúlt volna vissza a nehéz s hálátlan pályáról.

De ő, míg gyanúsított, míg rágalmaztatott, megmenté a hazát. Bár életévei már hetven felé közeledtek, öntudata által támogatva, fiatal erélylyel s buzgalommal törekedett a cél felé, melyet e körülmények közt egyedül látott alkalmasnak arra, hogy Erdélyt s a tiszai részeket a török uraság alól megmentse.

XCVIII.

A nyilvános veszély, melyben Erdély forgott, idején tudtára esett Ferdinándnak; de a körülmények hatalma ennek kezeit is lekötve tartotta. Frater György, mihelyt hírért vette, hogy a budai basának s az oláh és moldvai vajdáknak megparancsoltatott Erdélybe törniök: mind a maga, mind a tartomány nevében követeket küldött a királyhoz, ki még folyton Augsburgban, a birodalmi gyűlésen időzött, hogy a veszélyről őt értesítsék, segedelmét sürgessék. Ezen kívül Báthory Endre, a kincstartó megbiztából is, időnként mindenről tudósítá Ferdinándot. Sőt maga az országtanács sem nézte közönyösen a veszedelmet, s az erdélyi követekkel a maga részéről Pethő tanácsost — utóbb ismét, midőn a törökök, az oláh és moldvai vajdák Erdélyt megtámadták, Sbardellati Ágoston váci püspököt utasítá a királyhoz, kérvén őt, venné reá a birodalom rendeit, hogy a jövő tavaszra saját biztosságuk miatt is nagyobb segedelmet küldenének az ország védelmére. Frater

György maga, miután a veszélyt ideiglen eltávolítá, Ferdinándot a lefolyt eseményekről tudósítván, újabban is komolyan figyelmeztette hogy, ha Erdélyt elveszteni nem akarja, a jövő évre idején gondoskodják annak védelméről; mert előre látható, hogy a török nem hagyandja boszúlatlanul fegyvereinek az imént szenvedett gyalázatát. Hasonló értelemben sürgetteté a császárt is Frigyes rajnai fejedelem által 1551 elején hozzá intézett levelében¹⁾. „Bizonyos vagyok benne, úgymond egyebek közt, miképen a török semmit sem mulasztand el, hogy ezen országot a jövő nyáron meghódoltassa: miért a Jézus Krisztus irgalmára kérem Méltóságodat, buzdítsa a császár és római király ő felségöket ezen ország védelmére, nehogy a török azt hatalmába ejtvén, mind reánk, mind az egész kereszténységre gyászt hozzon. . . . Ezen egész dolog csak a királyi gyermek ellátásától függvén, nem leend nehéz feladat, hogy ama jó fejedelmek a közügyet biztosságba helyezték.“

Ferdinánd, ki Erdély ügyét különben is szívéen hordá, ennyi oldalról sürgettetvén, az országból hozzá küldött követeket azon ígérettel bocsátotta haza hogy, mihelyt a körülményeket a gyűlés folytában kedvezőknek látandja, az ország ügyét buzgóan előterjeszti a császárnak és a birodalom rendéinek. Igéretét nem is késett beváltani. November 22-kén estve (1550-ben) császári bátyjával a közügyekről értekeződvén, Erdélyt is részletesen szóba hozá. Közölvén vele az onnan vett tudósításokat, előadá neki, mily fontos Erdély birtoka nem csak magában véve, hanem Magyarországra, sőt az egész kereszténységre nézve is. „Könnyebb, úgymond egyebek közt, Erdélyből egész Magyarországot, mint ebből amazt elfoglalni.“ Elbeszélte neki Erdély gazdagságát aranyban, ezüstben,

¹⁾ Frater György, Frigyes fejedelemhez. Várad, 1551. január 7. Brüsseli levéltár.

sóban és egyéb ásványokban: „melyek, úgymond, nagyobb jövedelmet adnak, mint az egész többi Magyarország. Ezen kívül Magyarország azon részeiben, mely a királyné, Frater György és Petrovics kezén van, annyi ló tenyésztetik, hogy nagyobb része annak, mi Magyarországból kivitetik, ezen részekből kerül ki. És miként mind az itt lévő magyar kanczellárom által értesítve vagyok, mind másoktól egyébkor hallottam, Erdély képes a maga védelmére lovasok s gyalogokban negyven, — a tartományon kívüli szolgálatra pedig tizenhat, hús ezer fegyverest kiállítani.“ Kéré ezeknél fogva a császárt hogy, miután, mint hitelesen értesült, a török s a két vajda a tartományba tört; ennek veszedelme pedig Magyarországot is maga után vonja: egyeznék meg vele abban, hogy a birodalom rendéinek a segélynyújtás végett előterjesztést tehessen. „Ez, úgymond, annál szükségesebb, minthogy a fegyverszünet júniushoz egy évre letelik, és nem tudhatni, vajjon megtartja-e azt végiglen a török, s vajjon nem fog-e már a jövő nyáron ellenségesen föllépni, miként most Erdélyben megkezdte. A birodalom rendei most együtt vannak; s ő annál inkább kötelezve érezi magát ily előterjesztést tenni hozzájuk, minthogy mind az erdélyi mind a magyarországi követeknek, kik e végett nála jártak, azt szentül megígérte, s eddig csak azért halasztá el, mivel ezen ügyet nem akarta az épen tárgyalás alatt lévőkkal összekeverni.“

A császár azonban, ki a vele viszályban lévő német protestans fejedelmeket mentül elébb megalázni, s a fellázadt Magdeburgot megvenni óhajtván, a rendek segedelmét e célra kívánta igénybe venni, egyáltalában nem volt hajlandó meg egyezni az előterjesztés megtételében. De most Ferdinánd sem mutatott hasonló engedékenységet, minővel különben császári bátyjának akarata iránt viselkedett: minek következtében élénkebb szóváltás fejlett ki közöttök. Ferdinánd daczára a csá-

szár ellenzésének ismételve kijelenté, hogy őt lelkiismerete nem mentheti föl az előterjesztés megtételétől, melyre magát mind alattvalóinak és családjának java s fenmaradhatása miatt, mind a követeknek adott szava következtében szorosán kötelezve érezi. A császár ily ellenzést öcsésétől tapasztalni nem szokván, megboszankodott, s egyebek közt szemrehányást tón neki, hogy oly dolgokat is lelkiismeretére vesz, miket nem kellene; s kijelentvén, hogy ez ügyet mind kettejüknek bővebben meg kell fontolniok, a vitatkozásnak véget vetett.

Ferdinánd látván a császár haragját, elhallgatott. December 14-kén mindazáltal újabban, s bár még a császár is Augsburgban időzött, „hogy, úgymond, az ügyet kevésbbé rosziúl adhasa elő, s a császár jobban megérthesse és megfontolhasa“, irásban, levél által ostromolta őt. Ismételvén a már szóval is előadott érveket, újabban is kijelenté, miképen bővebb megfontolás után is úgy érzi, hogy lelkiismerete mindaddig nem nyugszik meg, míg az előterjesztést meg nem tette, „hogy, úgymond, mind a császár gondoskodhassék, kinek mint a kereszténység fejének és védelmezőjének ez fő kötelessége, — azért lévén istentől hatalma, hogy karddal kezében védje a kereszténységet nemcsak az eretnekek, hanem főleg a hitetlenek ellen —; mind a rendek szívökre vehessék, ők állván legközelebb Magyarországhoz, mely nélkül ők sem fogják magokat a török ellen sokáig megvédhetni. És miután Felséged a rendekkel most együtt van, nekem úgy látszik, nem teljesíteném kötelességemet, melylyel Isten, a világ s minden alattvalóim, főleg pedig Magyarország iránt tartozom, ha ezt Felségednek s a rendeknek elejébe nem terjesztem. Most együtt vannak; de ha ez órában szétoszlanak, reményleni sem lehet, hogy a törökkel fegyverszünet letelte előtt újra egybegyűljenek. Hát ha még a török, a béke végét be sem várva, a jövő nyáron Erdély, s így az ország ellen hadjáratot intéz?

... Így lévén a dolog, felszólítom Felségedet, gondolja meg hogy, miután a béke megtartása a török részéről nem valószínű; de ha megtartatik is, már oly rövid idő múlva lejár, s ha aztán a török Erdélyt elfoglalni akarja; mi pedig most együtt vagyunk, és én alattvalóim által felszóllítottam, hogy az ügyet Felségednek és a rendeknek előterjeszszem, és ha én ezt még sem tenném: vajjon nem kérne e tőlem méltán számat az úr Isten, ha aztán hallgatásom következtében Erdélyben és Magyarországon, s másutt is annyi keresztény, és egy oly szép tartomány annyi kincsekkel, jövedelmekkel s élelmi szerekkel az országtól s következőleg a kereszténységtől elszakaszthatnák s török szolgaságba vettetnék; és ha a kereszténység annyi lelket, a török ellen fordítható annyi erőt vesztene el, melylyel ez viszont mindnyájunk s a kereszténység ellenében gyarapodnék. És ha ennek következtében hallgatásom és hanyagságom miatt nem érdemleném is meg talán még lelkemnek nyilvános kárhozatát: de bizonyára becsületes tekintélye csorbát szenvedne, mert mind Isten, mind a világ, mind országaim s alattvalóim a miatt igazságosan vádolhatnának, s minden mentség nélkül nyilvános oka lennék ama rosznak, mi ebből mind az Isten sérelmére, mind a magam becsülete s tekintélye nagy kárára nyilván bekövetkezhetnék. Valamint pedig, ha én nem tévén kötelességemet, mely szerint az ügyek állapotát alkalmas időben és helyen előadni, segílyt és orvoslatot kérni és sürgetni tartozom, a hiba menthetlenül engem terhelne: úgy ha én kötelességemet teljesítvén, meg nem hallgattatom, a hiba nem az enyém többé, hanem azoké leend, kik a dologról gondoskodni, segílyt nyújtani elmulasztanak; s én Isten, világ és alattvalóim előtt mentve leszek. . . Reményilem, ezekből átlátandja Felséged, hogy igaz okom van megtenni az előterjesztést, s nem csak gátolni nem fogja azt, hanem elő is mozdítandja, miként császári kötelessége kívánja,

s miként keresztény fejedelem létére is tenni tartozik. És ha, mit nem várok, meggátolni akarná: megbocsátand nekem, ha úgy gondolkodom, hogy inkább tartozom engedelmeskedni Istennek és lelkiismeretemnek, mint Felségednek, kivált oly dolgokban, melyek ily fontosak; bár egyébiránt kész vagyok a magam és gyermekeim javát s Istennek minden adományait feláldozni Felséged szolgálatára. Ha Felséged azt gondolná, hogy mind ezt, mit irtam, csak országaim, jövedelmeim szaporítása végett irtam, igen csalódnék. Míg Erdély keresztények kezében, minők: a királyné, a szerzetes és Petrovics, — biztos vala, én nem ügyekeztem azt magamnak megszerezni; hanem nehogy háborúra okot adjak, s a keresztény vér magán hasznom miatt folyjon, inkább tűrtem s kezeiken hagytam. De ez órában, midőn ama tartomány keresztény vallásunk s az isteni szolgálat oly nagy kárára, s minden országaim romlására, lelkiismeretem oly nagy terhelésére s becületem csorbulására veszélyben forog, a török kezére jutnia: nem látom, miért kellene, vagy mikép is lehetne hallgatnom, s elmulasztanom az alkalmat, hogy meg ne mondjam Felségednek s a rendeknek a miről értesültem, hogy aztán az orvoslatról gondoskodhassanak, s én Isten s a világ előtt mentve legyek.“ Végül, a rendeknek teendő előterjesztést a levélhez kapcsolván, reményét fejezte ki, hogy azt a császár nem csak nem gátolandja, hanem jósága s kegyessége szerint minden tehetségéből elősegítendi¹⁾.

Ferdinánd e buzgó sürgetései, melyekhez a nem rég szinte Augsburgba érkezett Mária özvegy királyné is hozzá kapcsolá a maga kérelmeit, végre legyőzték a császár ellenzését; s Ferdinánd december 16-kán megtette a rendek előtt segély iránti előterjesztését, felszólítván őket, vennék tanácskozásuk alá a részletesen előadott körülményeket és segítenék

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. Augsburg, 1550. december 14. Brüss. lev.

meg Erdélyt „mely magát jogosan nevezheti a kereszténység paizsának s előbástyájának, s melynek elveszte után maga Németország is sokkal inkább ki volna téve, mint eddigelé, a török pusztításainak“¹⁾.

XCIX.

Mialatt Ferdinánd a birodalmi gyűlésen Erdély biztosítására ekként működött, Frater György minden ügyeket arra fordítá, hogy a törököt a múltak miatt megengesztelje s Erdély iránt biztosságba ringassa, hogy azt jövő évben annál könnyebben Ferdinánd kezére játszhassa. Bár a múlt évben, mint látók, a szultán egy parancsa által letétetett: sikerült mégis az ügyes, ajándékait most nem kimélő kincstartónak, meghiusítani a királyné és Petrovics fondorlatait, s ismét megnyerni a török jó indulatát. Letételéről azontúl szó sem volt többé: s ha nem bizott is benne a török, tűrte őt a kormány élén.

A királyné látván, hogy a múlt események következtében Frater György tekintélye s hatalma sokkal nagyobb és szilárdabb az országban, mint bár mikor azelőtt: őt most nem annyira személyében, mint terveiben akarta megtámadni. Ő, ki előbb annyira óhajtott menekülni Erdélyből, most már halani sem akart többé a tartomány átengedéséről, melyet serdülő fiának kívánt megtartani. E végett, hogy a kincstartó terveit meghiusítsa, a tél elején oly parancs kiadását kezdé sürgetni a szultánnál, mely által az erdélyieknek meghagyatnék, hogy fiát királylyá koronázzák.

¹⁾ Propositions du roy de romains pour avoir ayde des Etats contre les Turcs en cas de besoing. En date de 16. decembre 1550. Brüsseli levéltár.

Izabella, ha ebben czélt ér, nagy nehézségeket gördítend vala Frater György tervei ellenébe. Úgy látszék ugyan neki, hogy a török ebben maga sem igen hajlandó teljesíteni a királyné óhajtását; mert szándékait, miszerint Erdélyt török tartománynyá tegye, mind világosabban elárulta: terveinek végrehajtását mindazáltal más tekinteteknél fogva is csak úgy hitte lehetőnek, ha gyorsan lát a munkához. E végett mennél előbb találkozni kívánt a királyi biztosokkal. Különben is keserű érzelemmel tapasztalta a múlt évi események közt, mily bizalmatlanság létezik még iránta mind a királyban, mind biztosaiban, mivelhogy a veszélyes körülmények között, nehogy a haza menthetetlenül elveszzen, óvatosan cselekedett. Hogy tehát mind a biztosokat meggyőzze szándokai, céljai tisztaságáról és őszinteségéről, mind a királyt valahára gyorsabb cselekvésre indítsa: 1551 elején felszólítá Báthory Endrét, találkoznék vele mennél előbb valamely biztos helyen s távolabb a királynétól. Szerencsétlenségére az egyenes lelkű gróf Salm Miklós, ki még leginkább tudta őt méltányolni nehéz körülményeiben, a múlt év végén megszűnt élni; minek következtében Ferdinánd január 18-kán kelt leiratában Salm helyébe Teuffel Erázmot nevezte ki biztosul Báthory mellé. A találkozás helyéül ennek utána Diószeg, idejéül február 3-ika tűzetett ki.

Frater György közlé itt a biztosokkal a veszedelmet, mely, mint ügynökei által értesült, Erdélyt ez évben fenyegeti, s mely véleménye szerint oly nagy, hogy azt sem a királyné, sem ő maga nem képes többé elfordítani, ha Ferdinánd király nem siet segedelmére. Mit a királytól kíván, három pontban adta elő. Hogy a királyfi tisztességes módon elláttassék, s a királyné jegyajándoka pénzül kiadassék; hogy Ferdinánd egy erős hadat tartson készen; s végre hogy ezekben ne kése delmeskedjék; hanem legyen gondja, hogy Erdélyben a törököt

megelőzze, s annak várait jó karba helyezze. Az első pont teljesítésében azon haszon háramlandik a királyra, hogy mind ő maga, mind a többi rendek fölmentve lesznek a királyfi iránti hűség kötelessége alól, s az ország a koronával együtt a király kezeibe jutand. Ha a királyné jegyajándoka lefizetetik: Solymos, Lippa, Küküllő, Boldogkő s a kassai harminczad kiszabadúl a királyné kezéből, úgy szinte az erdélyi püspökség is, melynek nagy részét, bár nem jegyajándoka fejében, de tényleg mégis a királyné bírja.

És ha a király mindezt gyorsan végrehajtja, lesz benne mód, hogy az ország megerősítették, s ha fegyverre kerül is a dolog, sikeresen megvédessék. Ha ő Felsege adófizetés feltétele alatt békésen kíván megegyezni a törökkel: ez is könnyebben megtörténhetik, mihelyt a tartomány birtokába jutott s azt megerősítette. A lugosiak és soborsiniak Petrovicscsal vizzályba keveredtek, s neki, Frater Györgynek, esküvel ígérték, hogy Petrovicsnak ellent állandnak. Ha ő Felsege akarja, összeköttetéseinél fogva azt is kieszközölheti, hogy Oláhországban más vajda választassék, ki a király iránt hű legyen. De ha mindez nem indítja a királyt, s a késedelmezés következtében az ország veszélybe esik, az nem leend az ő hibája: ő már aggott kora, gyakori betegeskedései s bajai által gátolva, annyi irigy és ellenség között saját erejével nem képes tovább a hazát megvédeni.

Midőn a biztosok a királyt mind a három pont végrehajtására hajlandónak jelentenék, kérdezé őket Frater György: mikor térend meg a király Bécsbe? S válaszul nyervén, hogy őt utolsó leveleik szerint márczius elejére várják, akként nyilatkozott, hogy a dolgot addig halasztani nem tanácsos, minthogy még az alku bevégezése is időt kíván. De ha már a király visszatérte előtt a dolgot elintézni nem lehetne: legalább arra legyen gondja a királynak, hogy a követek ide s tova küldöz-

getésével ne vesztegettessék a drága idő; miért is kíváná, hogy a visszatérendő biztosok teljes hatalommal legyenek felruházva, kikkel a szerződvényt haladék nélkül teljesen megköthesse. Ez annál szükségesebb, minthogy a királyné most már minden törekvését oda irányozta, hogy az országot serdülő fiának tartsa meg. O meg van győződve, hogy ez elkerülhetetlen veszélybe ejtené az országot; miért míg ő él, s mennyire tőle kitelik, a királyfi megkoronáztatását, min most a királyné dolgozik, megakadályozni kívánja, de a késelem minden esetre veszélyes lenne: kéri azért a biztosokat, közlenék ezeket mentül előbb ő felségével; s mi mindennél mulhatlanabb, birnák őt arra, hogy addig is, míg a királyfit és anyját kielégítheti, hadait készen tartsa, hogy őt szükség esetében megsegíthesse.

Átlátták a biztosok, hogy Erdélyt s a tiszai részeket, e körülmények közt, egyedül Frater György képes a király kezére juttatni, s ha a kinstartó ellen e részben oly valami történnék, mi az ő hatalmát s befolyását megcsonkítaná, abból a királyra is helyreépíthetetlen kár áradna. Annyi bizodalatlanság s gyanúsítások után végre ők is meg kezdtek győződni a püspök hazafiságáról és szándékainak őszinteségéről. „Bár — úgy mondának a királyhoz intézett tudósításukban — a szíveket csak Isten vizsgálja, a mennyiben mégis szavaiból, arczából s egyéb jelekből, mikből embert meg lehet itélni, láthattuk, s tanácsosainak közléseiből is megérthettük: nem kételkedhetünk, hogy ő állhatatos és hű leend szavának beváltásában, s az ügyet jó végre fogja vezérteni, mihelyt Felséged a királyfit ellátandja.“¹⁾

¹⁾ Báthory Endre és Teuffel Erasmus, Ferdinándhoz. Nagyléta, 1551. február 4. Epist. Proc. 2, 232.

C.

A világ, mely mindig külszin szerint s azért gyakran ferdén itél, nem tudta megfogni, hogy Frater György nem annyira ön hatalom- s uralkodási vágya miatt, mint azért játszák a török iránt ama kétszinű szerepet, mivel Ferdinándban eddigelé az ország védelmére elég támaszt nem nyervén, csak ilyféle színlelés által volt képes megőrzeni a hazát, hogy a barbár, álnok pártfogó azt el ne foglalja. Gyanúsíták, rágal-mazák őt tetteiért, melyeknek jobbára felmagasztalt hazaszeretetet volt fő rugója. Ha ő magaviseletének ezen indokát, nehogy a sikertől elessék, nem hirdette is ki nyíltan a világ hallattára: Ferdinándnak ő már 1543-ban is őszintén kijelentette volt, hogy Isten látja lelkét, miképen iránta hű indulattal viselkedik; de míg vagy a királyt elég erősnek nem látja ellentállhatni a töröknek, vagy ennek indulatát megváltozva nem tapasztalja: hazájának megmentése végett a török iránt engedelmisséget, hűséget fog színlelni. Ez bizonyára Frater Györgynek magának sem lehetett kedves szerep: de hazaszeretettől eltökélte magát arra is, bár hűtlennek, árulónak kiáltá ezért az őt nem értő világ.

Most, midőn erejét kora, gyengülő egészsége miatt fogyni érzé; a török foglalási szándokait pedig mind világosabban látá: nehogy a tíz év óta oly nehéz körülmények közt, annyi fáradsággal s mesterséggel megóvott haza végre mégis megbukjék: véget akart vetni e kétes állapotnak, mielőtt a színpadról, melyen ki őt pótolhatná, senki sem volt, le kelljen lépnie. Mily magasztos hazafiúi érzelmek lelkesítették őt a diószegi találkozás alkalmával, azon felül, mit róla a biztosok irtak, tanúskodik saját levele is, melyet a találkozás utáni napon irt a királynak¹⁾.

¹⁾ Diószeg, 1551. február 4. Epist. Proc. 2, 229.

„Sokat beszélgettünk itt, úgymond, Felséged s ezen ország ügyeiről; de midőn egyéb értekezletek közt a királyfi ügyét hoztuk szőnyegre, abban mindnyájan megakadtunk. E csomót azonban sem oly nagynak, sem oly keménynek nem tartom, hogy azt Felséged könnyen meg nem oldhatná. Kérem tehát Felségedet, hogy e dolgot, melytől mind Felséged méltósága, mind a kereszténység üdve függ, tekintetbe vévén a veszélyeket, melyek halasztás esetében naponként öregbednének, semmi módon ne halaszssa. Azon munkának gyümölcseit, melyet Felséged ezen ország szabadságának védelmére teszen, most még csak mások előadásából ismeri Felséged; de ha majd e gyümölcsököt gondjai s munkálkodásai jutalmául meg is ízlelendi, akkor fogja látni csak Felséged, hogy ezen ország szabadságának fentartása által mily hatalmas védelmet szerzett az egész kereszténységnek.

„Mit látok a királyfi ügyében szükségesnek öröksége visszaadására nézve, előadtam már nagyságos Salm Miklós gróf úrnak. De miután ő ezt lehetetlennek állította; s a királyné ügye, mely csak a jegyajándokból áll, könnyebben elintézhető: határozza el magát Felséged valahára az iránt is kegyelmesen, mit akar tenni a királyfival örökségének visszaadása helyett. Ha felséged mások iránt is, kikhez semmi frigy által nem köttetik, oly kegyelmesnek mutatja magát, hogy jóságát mindenki csodálja: mennyivel illőbb és szükségesebb, hogy e királyi gyermek, ki mind méltóságát, mind szerencsáját csak Felséged kegyelmétől várhatja, Felséged nagylelkűsége által bőségesen elláttassék? Engem sokféle ok indít, hogy ezt mentül előbb megtörténtnek óhajtsam; de mindezen okok abban folynak össze, hogy mind az Istennek és Felségednek, mind pedig hazámnak kellőleg szolgálhassak; indítanak ezenfelül a veszedelmek, s buzgalmam is a végzendők iránt, mik annyira körmünkre égtek hogy, ha ezekről idején nem

gondoskodunk, a hazát nem menthetjük meg; de ezeket bővebben megértendi Felséged a biztos urak jelentéséből.

„Mily veszélyben forogtunk a múlt nyáron, és Istennek irgalma által miként szabadúltunk meg ellenségeink kezeiből, kik által minden felől körülvéteténk, annak idején megirtam Felségednek. Engem ugyan a jövőre is mind keresztény vallásom, mind Felséged iránti hűségem és hazám java s üdve buzditand, hogy azt cselekedjem, mit egy keresztény, hazáját szerető férfinak illik tennie; kérem mindazáltal Felségedet, mint legkegyelmesebb uramat, ne terheljen Felséged oly súlylyal, mely által elnyomatva megbukjam, s Felséged kegyelmét elvesztve, ezen országnak s hazámnak szolgálatára képtelenné váljak; hanem csak annyit rakjon reám, mennyit elbirhatok. Mihelyt ezekről Felségedtől kegyelmes választ nyerek, más dolgokban is előadandom Felségednek kérelmeimet.

„De addig is parancsolja meg Felséged Báthory úrnak, s egyéb kapitányainak hogy, ha oly valami történnék, mit vállaim elbirni képtelenek, felszóllításomra azonnal segedelmemre jöjjenek; hogy aztán mind Felségednek mind a hazának javára közösen működhessünk. Tartsa Isten Felségedet a keresztény köztársaság javára egészségben.“

CL.

Konstantinápolyból vett tudósításaiban a királyné és Petrovics fondorlatairól nem csalódott Frater György. Pár hét múlva a diószegi találkozás után, márczius első napjaiban, Haly csausz azon parancsesal érkezett a szultántól Izabellához Gyulafehérvárra, hogy a királyfi azonnal megkoronáztassék, Becse és Becskerek török kézre bocsáttassék, s ötvenezer

forintnyi adó küldessék a portára. A királyné e rendelet végrehajtása végett az erdélyi rendeknek azonnal gyűlést hirdetett Gyulafehérvárra. Más részről a bánsági és aradi nemességet Petrovics gyűjté össze Temesvárat, hogy a szultán parancsát tudokra adván, őket annak elfogadására bírja.

De Frater György a dolgról értesülvén, egy emberét lóhalálában küldé Ferdinándhoz, kérvén őt újabban is, ne halaszsa a dolgot, mely hovatovább mindinkább veszélyeztetik; hanem nevezze ki mentül elébb teljes hatalmú biztosait. Maga pedig oda fordítá gondjait, hogy a fondorlatot mind a két helyt megghiúsítsa. Egy csapat zsoldost Petrovics jószágainak pusztítására küldött; minek következtében ez javai védelmére fegyvert fogott, a gyülekezet pedig széteszlott. Más részről pártfelei által Gyulafehérváron is oda vitte az ügyet, hogy a rendek kijelentenék, mikép a kincstartó és a magyarországi részek rendeinek jelenléte nélkül a fontos ügyben semmit sem végezhetnek, s hasonlókép széteszlottak. Így végződván a gyűlés, Izabella a török követet, ki előtt hatalomhiányát szégyenlé, biztatásokkal ügyekezett eltávolítani; de a csasz kijelenté, hogy mindaddig nem távozik, míg a szultán parancsai végre nem hajtának. A királyné tehát egy újabb országgyűlést hirdetett Enyedre. Meghívá oda Frater Györgyöt is, úgy mindazáltal, hogy fegyvertelenül jelenjen meg; míg ellenben a három nemzetnek meghagyta volt, hogy azok mind egyike ezer lovast küldjön követeivel a gyűlésre¹⁾.

Frater Györgyöt, kinek tekintélye a múlt ősz óta, midőn Erdélyt a török s az oláh és moldván vajda pusztításaitól megmentette, igen megerősödött volt, barátai közül többen megintették: ne jőne Enyedre, mert a királyné őt elfogatni

¹⁾ Veráncsics, Nádasdyhoz márczius 8. Báthory ugyanahhoz, márczius 18. Epist. Proc. 2, 243. és kövv.

szándékozik. De ő, bízva tekintélyében és szellemi hatalmában, már csak azért is szükségesnek látta megjelenését, nehogy ott a királyné párthívei, kik közt kivált Kendy Antal, Bank Pál, s a Salm Miklós által magyarországi rabló fészkeiből a múlt éven kiűzött s ide menekült Balassa Menyhért tűntek ki, az országra nézve káros végzéseket alkossanak, Izabella pedig a török követet reá nézve veszélyes üzenettel küldje vissza. Meg akart tehát jelenni, de fegyveresen; mi végett zsoldosokat szedendő azonnal Arad megyébe sietett.

A királyné és pártja, e szándékáról értesülvén, minden módon azon volt, hogy a gyűlés Frater György megjelenése előtt alkosson határozatot. Be sem várva tehát, míg a rendek mindnyájan megérkeznének, mihelyt néhányan, jobbára párt-hívei, jelen voltak, a gyűlést megnyitották. Izabella a rendek előtt megjelenvén, bevádolta Frater Györgyöt, hogy nem ügyelve a boldogult János király végrendeletére, nem indítatva a tőle vett jótétemények által, most őt és fiát elárúlni, az országot Ferdinánd kezére játszani törekedik. Felkéré őket, védenék jogaiban addig is, míg a szultán megígért segedelme megérkezik. A királyné párthívei ezután nagy zaj közt kívánták, hogy Frater György a haza ellenségének nyilváníttassék. A kincstartó pártfelei, még kevesen lévén jelen, s félvén amazok hatalmaskodásától, nem mertek az indítvány ellen szólani; minek következtében az rögtön végzéssé tétetvén, neki azon rendelettel határoztatott tudtára adadni, hogy Erdélyben megjelenni ne merészkedjék; ez ellen cselekvendő, fegyverrel fog kiűzetni.

Frater György épen bevégezte volt hadszedését, midőn az enyedi végzésekről értesült, és kisdud seregével azonnal útra kelve, tán mivel Petrovics a Maros völgyét elállta, a Királyhágóra pedig kerülni nem volt ideje, a legközelebb vonalon, a Kőrösvölgyön s Kőrösbányán keresztül sietett Enyedre.

Út közben, egy mély szorosban a patak medrén kellén keresztül hajtatnia, kocsija felfordult. Látván, hogy emberei az eseményt rossz előjelnek tekintik, biztatva mondá nekik: „hogyan nem sokat gondol ő a földi kocsival, lévén neki mennyei kocsija“. Nagy bajjal végre Enyedre érkezvén, tüstént a gyűlésbe ment, hol idő közben pártfelei a székekkel és szászokkal már nagy többségre szaporodtak. A királynét a múlt évi egyesség megszegése miatt vádolván, keményen kikelt tanácsosai ellen, kik a hazát fondorlataikkal újabb bonyodalmakba s veszélyekbe döntik; s ezeket és Csáky Mihályt, a királyné titkárát, és Kis Ambrust, kik ezen újabb vizsályt felszították, kiadatni s halállal bűnhesztetni követelte. Szóhatalma, tekintélye, a veszélylyel daczó bátorsága minden ellenségeit elnémítá. A királyné, megszégyenülve s boszúsan távozott Enyedről, s vele együtt tanácsosai s mások, kiket a hatalmas kincstárnok, tán inkább ijesztés miatt, mint végrehajtási szándékból kért halálra. A rendek, félvén az elfutott urak boszújától, magok is vonakodtak ellenük végzést alkotni¹⁾.

Frater György, meglegedvén avval, hogy a fondorlat hálózatát szét tépte, s a rendek, ha némelyek tán csak színre is, mindnyájan hozzácsatlakoztak: a török követtel ügyekezett végezni. Tapasztalásaiból tudván, hogy arannyal a törököknél mindent megnyerhet, nem késelt őt gazdag ajándékaival maga iránt leköteleni. Meggyőződván, hogy itt ismét csak színlelés, ámitás vezethet célra, a királyi megkoronázása s Becse és Beeskerek átadása iránt őt különféle mentségekkel nyugtatta meg. Mondá, hogy a királyi még kiskorú, s megkoronázása ennél fogva nem lehetne érvényes; különben is e fontos ügyben még bővebben kell értekezni. Biztosítá őt, hogy a követeket már kinevezte, kiket a kívánt adóval, mi-

¹⁾ Istvánffy Lib. 13, 182. Buchholtznál 7, 252.

helyt az összegyűjtve leend, Konstantinápolyba indítani akar. Ezen s hasonló indokok által végre rábirta a követet, hogy hazatérjen, leveleket is küldvén általa a szultánhoz s befolyásosabb basáihoz, melyekben őket engedelmesség s hűség színlelésével s különféle hitegetésekkel ügykezett megnyugtani és biztosságba ringatni, míg tervét végrehajtásig érlelheti. Kérte egyebek közt a szultánt hogy, miután minden viszály csak onnan ered, hogy ő a portának hű szolgája, mi miatt őt kormányzói hivatalából megbuktatni akarják, erősítse meg őt újabban is e hivatalában, s parancsolja meg, hogy neki mindenki engedelmeskedjék ¹⁾. Mihelyt pedig a török követ távozott: a rendek közt, mielőtt szétozlanának, — ha különben igaz, miről őt Petrovics Musztafa bégnél vádolá — azt híresztelte volna, hogy a török császár Erdély iránt már megegyezett Ferdinánddal, miszerint a királyné és fia kielégítettvén, az egész ország Ferdinánd kezére szálljon ²⁾.

CII.

A követ, kit Frater György Ferdinándhoz utasított s ki márczius 7-kén ment Bécsen keresztül, épen akkor érkezett Augsburgba, midőn onnan Ferdinánd indulóban volt Bécs felé. A kincstartó sürgetéseire a király márczius 30-kán végre kiadta Nádasdy Tamás, Báthory Endre és Herberstein Zsigmond részére a teljes felhatalmazást, végezni Frater Györggyel, a királynéval és Petrovicscsal, ezek kielégítése s Erdély átadása iránt ³⁾. Az utasításban meghagyatott a biztosoknak, hogy a

¹⁾ Lásd Praynál: Annales 2, 369. idézett leveleket.

²⁾ A szultán és Mehemet beglerbég levelei. Epist. Proc. 2, 266. 282. és 369. 381.

³⁾ A felhatalmazó okmány Praynál u. o. 2, 246.

tárgyalást részben az 1538-ki váradi béke, részben a Salm Miklós és Frater György közt 1549-ben Nyirbátorban folyt értekeződés alapján kezdjék meg. A királynénak, jegyajándoka fejében százezer aranyat fizetend, és lakhelyül, ha Lengyelországba visszatérni nem akarna, Frankensteint és Münsterberget engedi át. János hercegnek az ősi jószágok helyett, melyek kiváltása lehetetlen, Sagan, Nauburg és Prebus sléziai hercezségeket adja át tizenöt ezer magyar forint évi jövedelemmel, mi, ha e hercezségekből ki nem telnék, máshonnan fog kiegészíttetni. János e javakat hercegi czímmel birja, s ha különben Izabella akarja, Ferdinánd udvarában neveltesék; ha nagykorúságra jut, Ferdinánd egyik leányát nyerje nőül. — Frater Györgyöt biztosítá, hogy a nyirbátori végzés szerint esztergami érsekké s bíbornokká fog kineveztetni. Meghagyta a biztosoknak hogy, bár a püspök úr óhajtását nyilvánítá a közdolgoktól visszavonúlni s nyugalomba lépni, birnák őt mégis reá, hogy a kincstárnoki tisztet azontúl is folytassa, Erdélyt pedig Báthory Endrével vajdai méltóságában kormányozza. — Petrovicsnak, ha őt más feltételekre birni nem lehetne, igérnék meg, hogy a király hajlandó őt Temesvárnak s mind annak, mi jelenleg kezén van, birtokában hagyni, úgy mindazáltal, hogy ezentúl hűségi eskü kötelezése alatt a királynak szolgáljon, s halála után a kezén lévő várak a koronára visszaszálljanak. — Az erdélyi rendeket biztosítanák, hogy országukat Ferdinánd a török ellen a császár és birodalom erejével is védelmezendi, — a birodalom e végre különben is rendelt utolsó gyűlésén pénzsegélyt. — Frater Györggyel külön értekeznének a biztosok az iránt is, mi módon lehetne, ennek Diószegen tett indítványa szerint, Moldvának és Havasalföldnek új vajdákat adni, kik a király iránt hűséget fogadnának. Azon esetre, ha a királyné békés úton egyáltalában nem volna rábirható, hogy a fentebbi föltételeket

elfogadja, s Erdély átadását Frater György s a rendek ellenére is gátolná: a király minden vérontást mellőzni óhajt. De legalább azon ígéretre bírják a királynét, hogy ezentúl, úgy mint van, nyugton marad, Frater György hatalmát s tekintélyét csorbítani, a törököt behívni, vagy neki valamely várat átadni nem ügyekszik¹⁾.

Frater György azonban az utasításnak ezen utolsó pontjával egyáltalában nem volt megelégedve; mert, miután Kendy Antal, Balassa Menyhért s a királyné más párthívei, Enyedről távozván, sereget gyűjtöttek: előre látható volt, hogy a királynét és híveit elébb vagy utóbb végre is csak fegyverrel kellend a szerződés elfogadására kényszeríteni. Ő tehát újabban is sürgette Ferdinándot és biztosait, hogy hadat küldjenek Erdély széleire. Ez most annál szükségesebbé vált, minthogy a királyné nevezett hívei már nem elégedtek meg a szerződés ellenzésével, hanem azokat, kik abban Frater Györgyöt pártolták, fegyverrel is kényszeríteni kezdték a királynéhoz csatlakozniok. Egyebek közt Balassa Menyhért Kendy Jánosnak Hunyad megyében fekvő várdáit s jószágait e miatt erőhatalommal elfoglalta s pusztította, anyját és nejét fogságba ejtette.

A biztosok ezen s több hasonló jelenet által indítván, nem is késtek a magyar hadakat, melyek Báthory Endre főkapitány parancsai alatt léteztek, Losonczy István vezérlete alatt Debreczenben, Nyirbátorban és a Meszes hegyek táján elhelyezni. Frater György előterjesztéseire a király is meggyezett az utasítás megváltoztatásában, s gondoskodni kezdett az Erdély megszállására küldendő hadak kiállításáról. A kincstartó tanácsai szerint hasznosnak látá az ügy sikerére maga is, hogy az erdélyiek meggyőződjenek, miként hazájok, ha a török által megtámadtatnék, a császár és Ferdinánd közös

¹⁾ Pray: Annal. V. 430. Katona 22, 4. Buchholtz 7, 251.

erejével fog védelmeztetni: e végett kieszközlé a császárnál, hogy három ezer veterán spanyol zsoldost küldjön a maga seregéből rendelkezése alá. Ezekhez még néhány ezer német és cseh zsoldost rendelvén, april 27-kén a császártól nem rég az ő szolgálatába állott Castaldo János cassiano markgrófot nevezte ki az Erdélybe küldendő sereg vezérévé. E választás, miként a következés tanusítá, semmi tekintetben nem vala szerencsés. Castaldo V. Károly császár hadviseléseiben emelkedett vezéri rangra; s jól betölthette ugyan helyét alvezéri állásában; de a tulajdonok, melyek egy fővezérben megkívántattak, nem voltak sajátjai. Ő azon véleményt, melylyel Ferdinánd vezéri képessége iránt viseltetett, egyáltalában nem igazolta. Ezen felül erélytelensége, fondorkodó jelleme, mindenek felett pedig kapzsisága gyászossá tette vezérletét Erdélyre nézve. Jellemét egyébiránt utóbb magok az események bővebben meg fogják velünk ismertetni.

Utasításában, melylyel őt külön ellátta volt, kijelenté Ferdinánd, miképen Frater György kérelmére megegyezett, hogy Erdélyt, a magyar korona egyik jeles tagját, ha békésen nem lehet, fegyverhatalommal foglalja el s óvja meg a török ellen; hogy Nádasdyt, Báthoryt és Herbersteint biztosokúl küldötte légyen a tartományba, békésen kieszközleni a királyné megegyeztét; ha ez nem sikerül, Castaldo fegyvererővel hajtsa végre a Frater Györggyel kötendő szerződést. Miután a tartomány a király iránti hódolatát megteendette: Castaldo annak kormányát Frater György püspökre és Báthory Endrére bizza; maga csak annak megerősítéséről gondoskodván. Ha oly körülmények fordulnának elő, melyekben a melléje adott haditanács vélemények meghallgatása után sem merne bizton intézkedni: az esetet rögtön jelentse fel a királynak, addig is azt cselekedvén, mit a netalán fenyegető veszély elhárítására leghasznosabbnak itélend haditanácsával.

CIII.

A sereg, mely vezérlete alatt april végén megindított, 3000 spanyolból, a gróf Arco testvérek által vezénylett tiroli ezredből, 500 sléziai nehéz lovagból s egy ezred könnyű cseh lovasból állott; más német hadak utóbb valának utána küldendők. A Losonczy István alatt már Erdély szélein táborozó 300 huszár s 1000 gyalog szinte Castaldo fővezérlete alá rendeltetett.

Castaldo a sereggel május elején Egerbe érkezvén, Frater György kívánatára néhány napig ott vesztegelt. A kincstartó ugyanis mielőtt a sereg bevonúlna, még egyszer megkísérteni óhajtá Izabellánál a békés eszközöket. E végett május 7-kére Tordára mind a három nemzetnek gyűlést hirdetvén, megkérte a királynét, jelennék meg ott ő is személyesen, vagy legalább küldene biztosokat, s parancsolná meg ugyanezt Petrovicsnak is. Felszólítá egyszersmind a királyi biztosokat, küldenének magok közül szinte egyet a gyűlésre, kinek jelenléte a rendeknek netalán még ellenkező részét is megegyezésre bírhatná. A királyi biztosok Herbersteint küldék oda a magok részéről, meghagyván neki, hogy a királyné szándékait, ha vele találkozónék, kipuhatolni ügyekezze.

A rendeknél, kik jelen voltak, teljesen czélt ért Frater György. Ezek, értesülvén általa, hogy a spanyol-német sereg Castaldo alatt már Egernél táborozik, és csak az ő felszólítását várja, hogy beköltözzék, s ebből látván, hogy a császárnak is gondja van védelmökre, készeknek nyilatkoztak hódolni a királynak. De Izabella és Petrovics sem magok nem jöttek el, sem követeket nem küldöttek. E helyett Balassa Menyhért s a királyné némely más pártfelei a szorosokat

kezdték torlaszolni; Petrovics pedig a budai basától kért segídelmet¹⁾.

Frater György ezekből meggyőződött, hogy a királynéval és párthíveivel békésen nem végezhet; miért Herbersteint május 17-kén visszaküldvén, általa a többi királyi biztosokat is felszólíttatá, siettetnék mind a magok, mind a sereg bejövételét; ő maga pedig az erdélyi sereggel Gyulafehérvárat azonnal megszállotta. Izabella a vár védelmét Vojnics Horváth Ferenczre bízván, maga oly sietséggel távozott az erősebb Szász-Sebesre, ott szándékozván bevárni Petrovics rácz seregét, és a segélyre hívott törököt, hogy még drágaságait is hátrahagyta. Frater György húsz napig törette ágyúival a vár falait; rohamot mindazáltal, nehogy a polgárvér szükség nélkül folyjon, nem intéztetett. Castaldo ezalatt, míg seregének egy részével Almást ostromoltatá, a spanyolokkal június elején Kolozsvárra érkezett. Három nap múlva az ország részéről követség érkezett hozzá a király iránti hódolatot bemutatni. Frater György attól tartván, hogy Petrovics a Maros völgyén betör, s magát Dévánál vagy Szászvárosnál megerősíti: június 5-kén felszólítá Castaldot s a királyi biztosokat, hogy, ha még Almás nem volna is kivíva, ott csekélyebb hadat hagyván, a többi sereggel Gyulafehérvárra siessenek, hogy onnan a Maros völgyét, mielőtt Petrovics megérkezne, elfoglalhassák. „Különben is, úgymond, győződjék meg Uraságtok, hogy itt minden készen van, és semmi sem hiányzik, mint hogy Kegyelmetek a sereggel itt legyen.“²⁾

A királyné ugyanis látván, hogy Petrovics Temesvárról nem mozdul, Balassa s egyéb párthívei pedig, mióta a királyi

¹⁾ Epist. Proc. 2, 252.

²⁾ Június 5. u. o. 256. E levelet Pray hibásan igtatta az 1550-kiek közé s. Kétségtelen, hogy az 1551-ben kelt.

sereg bevonúlt, a hegyek közé szétfutottak, mind hajlandóbb lett az egységre. Nem kevésbé hatott továbbá a királynéra az is, hogy titkára, Raguzai Antal, kit a tavasz folytán Konstantinápolyba küldött, Frater Györgyöt bevádolni s ellene segedelmet kérni, az ennek levelei s követei által elámitott szultántól azon parancscsal küldetett vissza, hogy a királyné és Petrovics ne nyugtalankodjék, hanem tartson békét Frater Györggyel; különben sereget küld Erdélybe, s őket oly módon egyeztetendi meg a kincstartóval, mely nem lesz kedvök szerint¹⁾. Ehhez járult, hogy Haly csausz, kit elébbi útjában Frater György ajándékaival megnyert volt, idő közben oly parancscsal tért vissza Erdélybe, mely által ennek kormánya ismét a kincstartóra bízott²⁾. Frater György maga is, mialatt Gyulafehérvárat vívatta, egyre járatá Izabellához a maga embereit, kik neki az engedékenység szükségéről előterjesztéseket tennének. Végre, midőn Fehérvár kapitányai, az ellentállás hasztalanságáról meggyőződván, a várat június 9-kén, szabad kiköltözés feltétele alatt feladták: a királyné is azt izente Frater Györgynek, hogy a rendek s a király akarásával nem akar tovább ellenkezni.

Frater György ennek következtében, a várbelieknek időt engedendő mind a magok mind a királyné hátrahagyott vagyonát kihordaniok, felszólítá a királyi biztosokat, kik már Enyedig érkeztenek, birnák reá Castaldot is, hogy a sereggel pár napig Enyeden vesztegeljen³⁾; az ország lakosaihoz pedig, kik a spanyoloktól, bár azok még semmi nagyobb kihágást nem követtek el, kissé mégis félnek, nyilatkozványt bocsátana, s biztosítaná őket a sereg fegyelméről; különben az

1) Frater György levelei a szultánhoz és Ahmed basához. Ep. Proc. 2, 369 és 381.

2) Malvezzi tudósítása Ferdinándhoz, június 15-ről. Buchholtznál 7, 259.

3) Praynál: Epist. Proc. 2, 258.

ügy is szűken lévő élelmi szerekben könnyen hiányt szenvednének ¹⁾).

Mihelyt a királyné készségét az egyességre kijelentette, Frater György arra fordítá minden gondjait, hogy egy részről a törököt a német sereg bejötte miatt megnyugtassa, Petrovics hitelét megrontsa, annak vádjait erejéktől megfoszsza; más részről a szerződést mentül gyorsabban elfogadtassa s megköttesse a királynéval.

Mi a törököt illeti: az ország nevében követek és levél küldettek a szultánhoz, melyben az események akként adattak elő, hogy „Frater György, a királyfi gondnoka s az ország kormányzója, hűségében a porta iránt, a minap Haly csausz által kívánt adót már összegyűjtötte s elküldeni akarta volt, midőn Petrovics és Balassa Menyhért fellázadván, két várat megvettek s lerontottak, a porta számára készített adót egy részben lefoglalták. Az erdélyiek e hatalmaskodást nem tűrhetvén, behívták Váradról a kormányzó püspököt s alatta a lázadók ellen fegyvert fogtak. Ferdinánd e zavarokról értesülvén, szinte némi sereget küldött ugyan az országba; ők mindazáltal Frater Györggyel azon vannak, hogy a németek menél elébb távozzanak az országból. A királyné velök már kibékült legyen s a zavarok szítóit magától elbocsátotta. Frater György végre most abban fárad, hogy az adót ismét összegyűjtse s két hét alatt megis küldje ²⁾).

Frater György ezután Nádasdyval Szászsebesre ment a királynéhez. E találkozás a királyné és minisztere közt, annyi viszály s kölcsönös sérelem után, igen érzékenyen folyt le. A püspök Izabella lábaihoz borúlt s könyekre fakadva, zokogó hangon mondá „miképen a körülmények mulhatlanul

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 259.

²⁾ Szulejmán levele az erdélyiekhez. U. o. 266.

kivánják, hogy a királyné Erdélyt s a koronát Ferdinándnak átadja s feltételeit elfogadja. A szószegő, hűtlen törökben nem lehetne bíznia; mert általa, elébb vagy utóbb, de bizonyosan megfosztatnék országától. Bocsásson meg neki a királyné, hogy e körülmények közt, hazáját a végveszélytől féltve, fegyverhez nyúlt; valamint ő is örömet megbocsát neki mind azokért miket, tanácsosai által felizgatva s tévútra vezetettve, ellene vétett; de e rosz tanácsosokat, annyi bajok okait, meg kelend büntetni.“

A királyné, még mindig boszús, szemrehányásokkal válaszolt, őt hálátlansággal vádolta; s könyekre fakadva panaszkodott a kényszerítés miatt, melyet ellene, gyöngé, elhagyott nő ellen gyakorolnak. De végre sikerült őt Nádasdynak megnyugtatni s ígérését venni, hogy a szerződést Ferdinánddal elfogadja ¹⁾. Utóbb, a szükségnek engedve, szinleg Frater Györggyel is kibékült; sőt, tudván hogy különben is minden tőle függ, őt a szerződés megkötésére is felhatalmazta.

CIV.

Így végezvén a királynéval, Frater György Castaldot üdvezlendő Enyedre utazott. Kisérete kétszáz hajdúból s négyszáz huszárból állott; maga nyolcz ló által vont vörös diszkocsibanült. Értekeződésök az üdvezlések után mintegy két óráig tartott. Castaldo nagy tisztelet nyilvánításaival fogadta s biztosítá őt, hogy miként atyjának, úgy fog neki engedelmeskedni. Frater György innen a királynéhoz visszatérvén, ez is követet küldött Castaldohoz, ki által megegyezni ugyan haj-

¹⁾ Nádasdy, Castaldohoz jun. 13. Epist. Proc. 2, 260. — Istvánffy Lib. 13, 183.

landónak nyilatkozott; de Frater György ellen keserűen panaszkodott, és csodálkozását jelenté ki, hogy a jámbor Ferdinánd király hitelt adhat az árulónak, ki a király iránt sem lesz hívebb, mint volt őiránta, ki által annyi jótéteményekkel halmoztatott. Castaldo szinte követek küldése által viszonzá az udvariasságot, s némi nápolyi himzéseket küldvén neki ajándokul, jó szavakkal biztatá s biztosítá őt, hogy a királynak nincs buzgóbb óhajtása, mint a királynéval teljesen kibékülni s őt kielégíteni.

Frater György a feltételek iránt Izabellával megegyezvén, június 28-kán értekeződött a királyi biztosokkal; majd ezek, s maga Castaldo is Szászsebesre menvén, az alkudozást ott pár nap alatt befejezték. A királyné a sléziai herczegségek jövedelmeit 25.000 magyar forintig kívánta kiegészíttetni; és miután a biztosok ezt elfogadták, viszont ő is megegyezett, hogy a jegyajándoka fejében kikötött 100.000 aranyat Ferdinánd csak pár év múlva fizesse le, addig évenként hat százalékos kamatot adván érte. A szerződés megkötésének alkalmával Izabella azon tanácsosoknak is, kiket elébb Frater György megbüntettetni kívánt, különösen Balassa Menyhértnek, titkárának, Csáky Mihály gyulafehérvári kanonoknak stb. bántatlanságot biztosított.

Az egyesség ekként megtörténvén, Frater György augusztus elejére Kolozsvárra mind a három nemzetnek s a tiszai megyéknek közönséges országgyűlést hirdetett, s a királynéval és a biztosokkal oda maga is megindult. Ut közben a királyné, hihetőleg valamely újabban vett hírek következtében, vagy szomorúsága által elárasztva, a püspök ellen ismét keserű panaszokra fakadt. Frater György az alkalmat felhasználva, a királyné és udvara előtt a biztosok jelenlétében egy hosszú magyar beszédet tartott, melyet aztán Nádasdy olaszúl tolmácsolt meg a királynénak. Elmondá, miképen ő már fiatalságá-

tól fogva János király anyjának, utóbb magának János királynak és a királynénak hű szolgája volt s leendő a jövőben is. Ha a körülmények által kényszerítve, néha talán olyasmit tett a királyné ellen, mi kedve ellenére volt, azt igen sajnálja, s azokért buzgóan kér tőle bocsánatot. Hálát ad mindazáltal az istennek, hogy mindent jó végre engedett vezetnie. Ne bosszankodjék ellene a királyné az ország átadása miatt: az javára szolgál neki és fiának, s jövendő idő, midőn ezért neki hálát fog mondani. Legyen azért nyugodt és jókedvű. A királyné könyvek közt válaszolá, hogy hinni akarja, mit a püspök mondott; isten segítse őt szándokaiban.

Idő közben a királyi biztosok Petrovicscsal is megkezdték az alkudozást Temesvár, Lippa, Becse, Becskerek s a kezén volt többi várak átadása iránt. Petrovics erre a királyné által is felszólíttatván, nem ellenkezett ugyan, de kárpótlásul a munkácsi várat és uradalmat kívánta Ferdinándtól. Munkács Mária királyné özvegyi javaihoz tartozván, a biztosok azt megígérni sokáig vonakodtak, más javakkal kínálván meg Petrovicsot. De ő a királyné közelében óhajtván maradni, nem tágitott. A biztosok végre, Izabella közbenjárására engedtek, s Kolozsváron vele is megkötötték a szerződést. Castaldo megegyeztetével Báthory Endre maga ment egy hadosztálylyal a várak átvételére; mi aztán minden nehézség nélkül megtörténvén, Ferdinánd utóbb Losonczy Istvánt nevezte ki temesi kapitányává.

Legtovább tartott az alkudozás magával Frater Györggyel. Ő, ki elébb oly nagy uralkodási vágyat mutatott, most, szerencsésen végrehajtva lévén az ország egyesítésének nagy műve, melyet annyi éveken keresztül tervezett, mintegy előérzetében a szomorú sorsnak, mely reá a jövőben várt, végkép visszavonulni vágyott a világ zajos színpadáról; és csak Castaldo s a biztosok rábeszélései s magának a királynak

komoly előterjesztései, mily szükséges legyen még az ő tekintélye s közremunkálása a tartomány megtartására, tették őt végre hajlandóvá az engedésre. Midőn azonban a vajdaságot végre elfogadta, feltételül szabta, hogy a várak az ő kezén maradjanak. „Ő felsége — úgymond egy névtelen királyi hivatalnok 1551-ki szeptember 11-kén Bécsben kelt iratában¹⁾ — hosszú alkudozások után reábirta Frater Györgyöt, hogy a fővajdaságot és kincstárnokságot Erdélyben elvállalja, melytől magát fölmentetni kérte volt. Ő felsége őt attól ezen veszedelmes időkbén egyáltalában nem menthette föl. Ő tehát végre elfogadta a kormányt, de csak addiglan, míg az idők jobbra változnak. A főkincstárnokságot mindazáltal nem akarta más-kép elvállalni, mint hogy ő felsége egy alkincstartót rendeljen melléje, ki a pénzt kezelje: a munkának alája veti magát; de a pénzzel nem akar bajlódni. Ő királyi felsége az esztergami érsekséget is, mely még most is többet jövedelmez hús ezer magyar forintnál, hasonlókép a bibornoki méltóságot is biztosítá neki, mit az ő tudtán kívül ő felsége már kicsinált a pápa ő szentségével. De eddig ő egyiket sem akarta elfogadni; hanem kijelenté, hogy el volna határozva, mihelyt isten neki azon kegyelmet adja, hogy a kormány vállairól levétessék, élete hátralévő idejét nyugalomban és isten szolgálatában tölteni.“ Utóbb mindazáltal ezeknek elvállalására is hajlandónak nyilatkozott²⁾.

1) Ezen eddig ismeretlen okmány egészen más világot vet Fr. György jellemére, törekvései czéljára s egész eljárására, mint mikép eddigelé hiányos vagy részreahjóló adatokból megítéltetett. Ezen németül irt okmány a brüsseli levéltárban létezik.

2) Ferdinánd a pápához 1552-ki július 2-kán a zágrábi püspök által benyújtott emlékiratában ezeket mondja: „Licet tamen praefatus Fr. Georgius varijs temporibus varia etiam diceret et sentire videretur, iam asserendo, se intuitu senectutis suae omni gubernatione abdicaturum, et residuum vitae suae Deo et sibi vivere velle; deinde mutata sententia iterum offerendo se

Midőn az agg kora s mindinkább gyengülő egészsége miatt nyugalomra vágó Frater György magát minden hivataltól fölmentetni óhajtá: ezt kétségkívül azon reményben tette, hogy Ferdinánd teljesen fel van készülve a békét netalán megszegni akaró török visszaverésére. Midőn a mintegy hat-hét ezernyi spanyol és német hadak Castaldo által Erdélybe vezéreltettek, azt ígérte volt a király, hogy még nagyobb német hadat fog utánok küldeni, melyet a birodalmi rendek által Augsburghban megajánlott pénzsegélyen fogadand. Bizott hihetőleg abban is hogy, miután a dolog annyira ment, a császár sem vonandja meg támogatását Ferdinándtól; és még talán abban is, hogy a török még sem veendi oly rossz néven a tartomány átadását, mihelyt az ténynyé válik, csak adója legyen biztosítva Ferdinánd részéről.

Most azonban látta, hogy e reményei nem igen teljeseznek: az ígért német had mindeddig késett, sőt kilátás sem volt reá, hogy az elküldessék; a császárt mindinkább igénybe vették a birodalomban kitört vallási bonyodalmak; s végre, miként alább látandjuk, arról is meggyőződött, hogy a török minden áron meggátolni akarja Erdély átadását. Mind ez elhatározólag hatott Frater Györgyre, hogy Erdély kormányát ezentúl is megtartsa. Ugyanazon hazafiság, mely őt arra bírta, hogy a lefolyt tíz év alatt a haza megmentése végett ama kétértelmű, a töröknek is, Ferdinándnak is hűséget színlelő szerepet viselje, indítá őt most is arra, hogy a nehéz terhet még egy ideig békével hordja aggott vállain. A körülmények közt attól tartott Frater György hogy, miután Ferdinánd minden ügyekezete mellett sem képes hatalmasabb hadsereget kiállítani, ha ő távozik, a török Erdélyt vagy a temesi bánágot

menthetetlenül elfoglalandja; s ekként annyi fáradsággal és kitűréssel alkotott műve dugába dől.

A vajdaság és kincstárnokság elvállalásának kijelentése után Frater György még sokáig alkudozott a királyi biztosokkal a maga hivatal viselésének s ellátatásának részletei fölött. Ő magának a kormány és várak ellátásainak szükségeire évenként 90 ezer forintnyi díjat követelt. Ezt a biztosok annál túlságosabbnak látták, minthogy egyházi javadalmi különben is 40 ezer forintot jövedelmeztek. Ezen, a kor viszonyai szerint nagy összeget mindazáltal ő kétségen túl azért kívánta, mivel a várakat oly karba szerette volna helyezni és fentartani, hogy azok bizvást ellentállhassanak a netalán szenvedendő török megtámadásnak. Egy értekezlete után Castalddal szeptember 22-kén végre megegyezett, hogy díja 15 ezer forint legyen oly kötelezéssel, hogy abból Déva és Görgény várakat is ellássa őrséggel; háború idején pedig 800 lovas és 400 gyalog had tartására meg 58 ezer forintot húzzon a kincstárból. Az egység megkötése után a várakat Castaldo királyi zsoldosokkal megrakni és saját parancsa alá venni szándékozott; de Frater György azt követelte hogy, mikép a szerződésben is kikötötte, a várak azontúl is az ő, mint vajda hatalma alatt maradjanak. Castaldo a kérdést a király elébe terjesztvén, azon választ nyerte, hogy a szerződést e tekintetben is pontosan meg kell tartani az új vajdával. Ő azonban míg e jogához szigorúan ragaszkodott, egyszersmind a gyanút is eltávolítani kívánta magától: mintha Erdélyben önuralkodásra vágyna, s mind Bálványos, másként Szamos-Újvár, mind a kezén lévő többi várak kapitányait megesküdteté, hogy váraikat a maga halála után egyedül a király e végett kinevezendő biztosainak adják által.

CV.

A szerződések minden oldalról befejeztetvén, a királyné és Frater György, Castaldo és a királyi biztosok az augustus első napjaiban nagy számmal megjelent rendek gyülekezetébe mentek. A szerződés itt, a mennyiben az országot is illette, felolvasztatván s megerősítettvén, az okmányok aláíratlak és kicseréltettek; s annak megtartására egy részről a királyné és Frater György, másról a királyi biztosok Ferdinánd nevében megesküdtek. Majd a rendek, a királyné által a hűség köteleke alól fölmentetvén, mutatták be a király iránt ünnepélyes hódolatukat. A királyné ezután a koronát és egyéb királyi jelvényeket tanácsosaitól általvén, maga nyújtotta át Castaldonak, magát és fiát Ferdinánd pártfogásába ajánlván; Castaldo viszont és a királyi biztosok Ferdinánd nevében ígérték a királynénak, hogy őt s fiát atyailag pártfogolni; a rendeknek, hogy őket régi szabadságuk s kiváltságaik éldeletében fentartani és védelmezni fogja. Végül Castaldo a király jó akaratának mind a királyné, mind a rendek iránt bővebb tanúságát adandó, előterjeszté, miképen a király akarata, hogy legfiatalabb leánya, Johanna főherczegné János herczegnek a szerződvény értelmében azonnal eljegyeztessék; s annak, a mit mondott, mintegy megerősítéscül, jobbját a királyfinak nyújtván, őt megölelte s megcsókolta. Az ifjú pár eljegyzése, mely aztán augustus 11-kén a kolozsmonostori templomban, a rendek jelenlétében, végre is hajtatott, nagy megnyugvást s örömet támasztott a rendek között: e házasságban zálogát látták nemcsak a békés, atyafiságos viszonyoknak Ferdinánd és a királyné között, hanem annak is, hogy hazájokat a király minden tehetségéből védelmezendi; s többen lelkesült szónoklatokban magasztalták Ferdinánd atyai jóságát. „Mind a magam,

mind a királyné s mások kívánata kielégítettett Felsőged által — így ír maga Frater György is Ferdinándhoz¹⁾ — ki azon kegyelmes indulatát, melyet mások dicsérni nem győznek, rajtunk is tanúsítá . . . . E kegyelmét Felsőgednek örök hűséggel fogom megszolgálni.“

A koronát és a többi királyi jelvényeket Báthory Endre Tokajba vitte, s a Ferdinánd által oda rendelt gróf Pallavicini Sforzának és Serédynek adta által, kik azt haladéknélkül Bécsbe vitték a királyhoz. Velök ment a bűnbocsánatot nyert Balassa Menyhért is, hogy a királynak kegyelmét megköszönje és szolgálatát felajánlja, mi Ferdinánd által kegyelmesen fogadtatott. A királyné ezek után maga is elutazott Kolozsvárról. Frater György Zilahig kísérte őt. A bucsúzás legalább a püspök részéről igen érzékeny volt. Zokogva szorítá kebléhez a királyfit, s őt könyeinek záporával áztatván, számtalanszor megcsókolta; elválván tőlök, mind a kettejüknek egy-egy erszényt adott pár ezer arannyal. A királyné ezután Petrovics, Kendy Antal, Csáky Mihály, Patóczy Ferencz, s több más urak kíséretében utazott Kassára, honnan csak több hónap múlva, a következő év elején távozott Lengyelországba²⁾.

CVI.

Mialatt Erdélyben ezek történnek vala, Ferdinánd Konstantinápolyban többször előterjesztést tétetett követe, Malvezzi által Rusztán nagyvezérnél, eszközlené ki a szultánnál, hogy ez Erdélyt, mely a nagyváradi békekötés szerint úgy is őt

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 275.

²⁾ Egy névtelen kir. udvari tisztviselő elbeszélése. A brüsseli levéltárban.

illeti, évi adófizetés mellett neki engedné át. De Rusztán mindig fenyegetéssel némitá el a követet, kijelentvén, hogy Erdély a nagy uré s azt ő senkinek nem engedi át; János király fia pedig az ő szolgája és szandzsákja Erdélyben.

Ugyanezt írta a szultán az erdélyi rendeknek is július első felében, midőn Petrovics által értesült, hogy Ferdinánd seregei Erdélybe vonultak. És meghagyta a rendeknek, hogy fegyverre kelvén, a németeket mennél előbb űzzék ki orszá-
gukból, különben ő maga fog reájok hadakat küldeni. Míg a rendek a porta iránt hívek maradnak, a németek pártolót megbüntetik s kezeibe adják, mindaddig bízhatnak kegyelmében; keményen meglakolandók, ha hűtlenné válnának ¹⁾.

Midőn Izabella az egyességre hajlandónak nyilatkozott, Ferdinánd, erről Frater György s a maga biztosai által értesülvén, július 18-kán kelt utasításában újra meghagyta Malvezzinek, terjesztené a portának elejébe: hogy, miután Izabella és Frater György közt viszályok támadtak, melyeknek következtében a budai basa s az oláh és a moldvai vajda ellenségesen törtek be a tartományba, ő, mint keresztény király, kötelességének ismerte e tartományt, melyhez különben is joga van, védelmezni s a nélkül, hogy a szultánt sérteni akarná, pártfogása alá venni. A dolog már annyira ment, hogy Erdély a rendek köz megegyeztéből magát neki alávetette; mit ő annál később volt légyen elfogadni, minthogy az által a békén semminemű sérelmet nem ejt; mert ő e békét másképp nem értheti mint, hogy a mit annak megkötésekor mind a ketten Magyarországon birtak, annak birtokában egyik fél a másikat ne háborgassa. Erdélyben a szultánnak eddigelé nem volt hada; sőt e tartomány a váradi béke szerint János halála óta senki másé jogszerűleg nem lehetett, mint az övé,

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 266.

Ferdinándé. Ő tehát ezt most hatalmába vette: kész mindazáltal a szultánnak megfizetni azon adót, melyet eddig a királyné és Frater György fizetett. — Rusztán nagyvezérnek szinte nagy ajándékok ígértettek, ha az ügyet előmozdítja¹⁾.

Midőn azonban Malvezzi a dolgot ekként előadta, a szultán Erdély elfoglalása miatt oly haragra gyúlt, hogy a követet tüstént a fekete toronyba záratta; sőt még Rusztán ellen is dühöngött, hogy Malvezzi hitegetéseinek elébb fület nyitott. Szokoli Mehemet romaniai beglerbégnek nyomban parancsot adott, hogy seregével Erdélybe törvén, Ferdinánd hadait kiűzze, Izabellát pedig János herczeggel visszahelyezze. Egyszersmind Frater Györgynek s az erdélyi rendeknek meghagyta, hogy a királyfit, kit mint szolgáját védeni akar, addig is, míg hadai megérkeznek, országukban tartóztassák, különben mindnyájokat kardra hányatja²⁾.

Frater György e tényekről értesülvén s azokból látván, hogy a török koránt sem veszi oly közönyösen, mint tán eleve hitte, Erdélynek Ferdinánd kezére jutását; ennek pedig elegendő ereje nincsen a tartomány védelmére: egy perczig sem kételkedhetett hogy a veszélyt Erdélyről csak régi fondor, kétszinű politikája képes elfordítani. Megírta tehát Ferdinándnak, hogy a törökkel azon úton, melyen indúlt, nem fog boldogúlni; s kéré őt, hogy addig is, míg több véderőre tehetne szert, engedné meg neki a maga módja szerint bánni a törökkel. Közlé egyszersmind vele egész tervét, melylyel a törököt Erdélytől eltartóztatni szándékozik; s kéré őt, maga is ugyanazon értelemben írna a portára.

A terv abból állott, hogy az ügy miatt Petrovicsot vádolja be, mint a ki a kezén volt várakat Ferdinándnak által-

¹⁾ Buchholtz 7, 260.

²⁾ Pray: Epist. Proc. 2, 285.

adta, míg ő maga, Frater György, állhatatosan megmaradt a szultán iránti hűségében; sőt igen rosz néven veszi, hogy a szultán azoknak hitelt ad, kik, magok lévén a hűtlenek, mégis őt ügyekeznek a portán rágalmaikkal bemártani. Ferdinánd seregeinek bejövetelét pedig akként szándékozott előadni, mintha az csak azért történt volna, mivel Ferdinánd leánya János herczegnek eljegyeztetett; ügyekezni fog azonban a németeket mennél előbb eltávolítani, mit a maga erejével is képes lévén végrehajtani, nincs miért jőjön be a török sereg¹⁾.

Lehetetlen volt ugyan be nem látnia Frater Györgynek, hogy e fondorlat csak ideig óráig ejtheti a törököt tévedésbe; de már azt is nagy nyereségnek tekintette, ha őt ámitásaival csak ez évben is távol tarthatja, s elegendő időt nyer, magának, a várakat és szorosokat megerősíteni, Ferdinándnak, a jövő évre a császár és birodalom segélyével jobban felkészülni. Mert bár mily fájdalmasan érezte is, hogy a császár a birodalom vallási ügyei miatt a török elleni hadjáratról végkép lemondani látszott: azt hitte mindazáltal, hogy végre a császár is másként fog most gondolkodni, látván, hogy fejedelmi nemzetségének egy koronája s „a kereszténység és birodalom védbástyája“ minden eddiginél nagyobb veszélyben forog.

Ferdinánd azonban nem akart megegyezni Frater György e tervében s július 30-kán irt levelében egyenesen megtiltá neki ily irányban működni a töröknél; s követelte, írná meg ő is a pusztá valóságot. Az adót megfizetheti ugyan, de csak azon feltétel alatt, ha a török a békét meghosszabbítja s Erdélyre is kiterjeszti; miért annak megküldését lehetőleg halogassa.

A király ezen, világosan kijelentett akaratának nem lehetett ellenszegülni. Frater György tehát augusztus 7-kén irt

---

¹⁾ Így adja elő Frater György tervét maga Ferdinánd a portához irt levelében. Buchholtz: Urkunden 592.

válaszában megígérte, miképen ő is úgy fog írni a töröknek, hogy leveleinek értelme a Ferdinánd leveleitől ne különbözzék¹⁾. Azonban néhány nap múlva híre érkezett, hogy Szokoli beglerbég ötven ágyúval s egy erős sereggel Belgrád alá érkezett. Ezen ijesztő hír, s ama körülmény, hogy azon ígéletét, miszerint Castaldo után még egy német hadat küldend Erdély védelmére, eddigelé a király sem teljesítette, Frater Györgynek is okot nyújtott eltérni a királynak tett ígéletétől. A körülmények szerint meggyőződött, hogy a király parancsának engedelmessé, az országot menthetetlenül veszélybe dönti. Vett tudósításai szerint kétségtelen volt, hogy a beglerbég Serviában csak azért időzik, mivel seregét nyolczvan ezernyre akarja szaporítani; az oláh és moldvai vajdáknak pedig szinte meghagyatott, hogy őt minden erejükkel támogassák. Ferdinánd hadikészületei ellenben igen csekélyek voltak. Castaldo serege alig ment többre hat ezernél; a veszély hallattára újabban is megígérte ugyan Ferdinánd, hogy Pallavicini alatt még ugyanannyi hadat küld segélyére: de ha ez idején megérkeznék is, Castaldot e segélylyel, s a hozzá csatlakozandó insurrectióval sem látta oly erősnek, hogy a beglerbégnek sikeresen ellentállhasson. Frater György tehát inkább engedetlen lón a király parancsa ellen a török irányában követendő politikára nézve, mint sem a hazát veszélyeztesse.

CVII.

Mihelyt tehát értesült, hogy a beglerbég seregével a Száván általszállott és Pétervárad alatt táborozik, mind a

¹⁾ „Memor autem sum eorum, úgymond, quae de Principe Turcarum Mti Vestrae scripseram; eam igitur deinceps sententiam et ipse in scribendo observabo, ut meae quoque literae a Mtis V. literis nihil differe videantur.“
Epist. Proc. 2, 277.

portára, mind a beglerbéghez ámitó leveleket írt; amoda egyszersmind az adót is rövid időn megküldeni ígérkezett, emettől pedig menlevelet kért követei számára, kiket bővebb értesítés végett hozzá utasítani szándékozik. A beglerbég, más felől is értesülvén, hogy Petrovics adta légyen át a kezén volt várakat Ferdinándnak; ellenben Frater György még most is Erdélyben van: hitelt adott szavainak s maga is tanúskodott hűségéről a szultán előtt. Csak akkor támadt benne némi gyanú, s tett is szemrehányásokat Frater Györgynek, midőn ez, nem tudni miért, a maga követét késett hozzá küldeni. „Bár tudjuk, úgymond augustus végén irt levelében ¹⁾, hogy igazak s hívek vagytok, . . . s mind az, miről tudósítátok, eléggé be van bizonyítva, . . . de miért nem küldétek eddig hozzánk embereiteket? . . . Miért esett Lippa és Solymos Báthory Endre kezébe?“ Irja aztán, hogy jobb lett volna, ha a királyfi a szultán barátainak leányai közül vesz nőt, mint ekként alkalmat adni Ferdinándnak, hogy az országba jöjjen. Tudtára adja végül, hogy Dervis és Mendzal nevű embereit küldi hozzá, s őt is felszólítja, ne késsék tovább a maga követeit hozzá utasítani.

Frater György september 10-kén válaszolt a beglerbég e levelére, s őt még inkább körülhálózta ámitásaival. „Vettem, úgymond, leveledet, melyben ha hű vagyok, békét s jóakaratot ígérsz; ha hűtlen, büntetéssel fenyegetsz. Megértettem intéseidet, melyekkel a hatalmas császár iránti hűségem esküjére figyelmeztettél. Tudd meg tehát, hogy én, miképen eleitől fogva eddiglen, úgy most is hű és őszinte vagyok és leszek a hatalmas császár iránt. Mióta ezen ország a királyfi nevében kezeimen van, évenként megküldtem az adót a császár boldogságos portájára; s már most is megrendeltem s elküldöttem, s a jövőben is elküldendem.“

¹⁾ Epist. Proc. 2, 282.

„Azt irod, hogy Báthory Endre Lippát elfoglalta. Tudd meg tehát, hogy Lippa és Solymos nem volt az én kezeimen, hanem azokban János király halála óta Petrovics parancsolt. Ime most nyilvánossá lett ellenségeim s árulóimnak, kik engem a hatalmas császár előtt egyre vádolának, minden fondorlata: ők hűtlenek lettek, én pedig hű maradtam, és mind az, a mi a hatalmas császár parancsából a királyfi nevében az én kezeimbe adatott, azt most is békességben tartom. És bár azon zavarok miatt, melyeket ellenségeim támasztottak, jött is némi német sereg az országba; de annak egy része már eltávozott, s találni fogunk módot s útat, hogy a még belévők is ki-menjenek, s általok sem a hatalmas császár iránt hűtlenség, sem az országnak kára ne történjék.

„A mit a királyfőről irsz, arra válaszolom: hogy ezen ország most is a királyfié, s egészen az én kezemen van. Ha valaki mást mondana, szavainak ne higyetek, mert nem szól igazat. Azért támadt fel ellenem a budai Kászon basa is a múlt évben, mert a portánál bevádoltak, hogy nem vagyok híve a császárnak; de most világosakká lettek hazudságaik s az én hűséges szolgálataim. Most is úgy akarnak cselekedni; de bízom istenben, hogy ellenségeim hazudsága saját fejeikre szálland romlásokül, én pedig igazmondónak s hűnek talál-tatandom.

„Hogy megértsd, miért távozott a királyfi ez országból, tudd meg, hogy ő nem ment idegen földre, hanem Kassára, saját városába, azon okból, mert még életemben kívántam neki feleséget adni, s nem találtam hozzá méltóbbat a római király leányánál; mert úgy értettem, hogy ezen király békében van a császárral, azért szántam az ő leányát a királyfinak, s azért ment ez Kassára, hogy vele összekeljen. Én pedig itt maradtam, hogy országának gondját viseljem s azt védel-mezzem, míg ő maga dolgát végzi. Ő ott is szolgálja a

császárnak, mint itt, s mind ő, mind országa a császár hatalmában létezik.

„Most már látjátok, mind a hatalmas császár, mind te Petrovics Péter hűségét, ki engem szünet nélkül vádolt a császárnál, most napvilágra jött hűtlensége; valamint, bízom istenben, azoké is napvilágra jövend, kik ellenem a császár előtt hazudságokat mondanak. Emberemet már eddig is elküldtem volna hozzád, mert tudom, hogy köteles vagyok arra, oly fejedelmi férfiú és a császár magas szolgája iránt, minő te vagy; de eddig senkit sem mertem küldeni. Taval ugyanis egy emberemet ajándékokkal küldöttem a belgrádi szandzsákhoz; de ő, bár az ajándékot elfogadta, követemet mégis fogásba vetette, s azt máiglan foglyúl tartja. Mihelyt tehát menlevelet küldesz, emberemet azonnal útnak ereszttem, mint illik oly fejedelmi férfiúhoz s a császár magas szolgájához, minő te vagy.“¹⁾

Hasonló értelemben írt Frater György a szultánnak is, igérvén neki, hogy Ferdinánd seregeit Erdélyből mennél előbb kiűzendi s a beglerbég hatalmába adandja. És hogy ezen ámtásai hitelre találjanak, a szokott adó mellett értékesebb ajándékokat is küldött Konstantinápolyba. E leveleket pedig mielőtt elküldötte volna, közlé Nadasdy Tamással is, mondván neki: „így kell reászedni a törököt“. És midőn Nadasdy legalább az adó elküldését tanácsolná elhalasztani, kissé nyersen válaszolá neki: „Kegyelmed nem érti ezen dolgot“²⁾. Nehogy pedig e magaviselete által, melylyel, való, a király parancsát általhágta, okot adjon ellenségeinek, hűségét is gyanúba hozni a király előtt, ön maga megküldé neki e levelek másolatát, a szükség kényszerével mentvén ki parancsának e megszegését³⁾.

¹⁾ Pray: Epist. Proc. 2, 297.

²⁾ Nadasdy vállomásai. U. o. 2, 397.

³⁾ „Illud idem (t. i. az árulást) comprobare videntur certae literae

Hogy a mód, melylyel Frater György a törököt ekként a hazudságok egész hálózatával körülfonta, az erkölcstan tekintetében a próbát ki nem állja, fölőslég mondanunk. De mentségeül elég olvasóinkat arra figyelmeztetni, hogy a kereszténységben akkoron elfogadott elv volt: miszerint a török, a kereszténység ezen „örökös ellensége“ irányában, úgy békében, mint háborúban minden eszközt szabad felhasználni, mi czélra vezet: a czél szentsége igazolván minden eszközt. Ezen elvet maga a török hűtlensége és szőszegése, melylyel legűnnepélyesebb fogadásait is gyakran meghazudtolta, tette uralkodóvá a keresztények között. Midőn tehát ily hazudságokkal ámitá a törököt, Frater György sem tett egyebet, mint a mit a török maga a keresztények iránt — s mit minden keresztény fejedelem a török iránt cselekedett. A hűtlenségnek és szőszegésnek legűjabbban is világos bizonyágát adta a beglerbég. Ő seregével a Tisza partján felfelé haladván, Becse kapitányait september 19-kén értekeződés végett magához kéreté, szabad menlevelet sőt tűszokat is küldvén a várba, hogy őket biztosítsa. De a tűszok csak felöltőztetett közemberek voltak; s a kapitányok, mihelyt a beglerbég táborába érkeztek, magok is foglyokká tétettek, várukat is feladni kényszerítették. Ily ellenség irányában a morál akkoron divatozó elvei szerint minden csel, szőszegés, árulás, nem csak szabadnak, hanem még dicséretes tettek is tekintetett.

De ha ellenkezik is a morállal Frater György e magaviselete, az sem politikailag tilos, sem a király iránti hűséggel ellenkező nem volt. Engedetlenséggel lehet ugyan őt vádolni Ferdinánd iránt, ki neki e fondor politikát, mint magához

---

Fratris Georgii ad Beglerbegum missae, quarum etiam copiam nobis transmittere non erubuerit. Urkunden 594. De így már csak Frater György halála után, a maga mentségére, irt Ferdinánd a pápához: míg Frater György élt, ő is másként vélekedett s nem tett kifogást a levelek ellen.

méltatlant, követni megtiltotta; de hűtlenségéről szó sem lehet. Különbén hogyan merte volna Frater György e leveleket közzéadni Nádasdyval, sőt magával a királylyal is? Maga e tény, minden más adat hiányában is, elég volna bebizonyítani, hogy valamint Frater György soha idegenebb nem volt a török pártfogásának gondolatától, mint épen most, midőn ily ravaszul színlelte hűségét; úgy mások, s maga a király sem kételkedett, miképen ő mind ezt csak a török ámitására cselekszi, hogy őt Erdélytől távol tartsa. És nem csak megbocsátotta neki az általa követendő politika iránt adott parancsának megszegését; sőt azt most maga is helybenhagyta, mint a maga s a kereszténység javára intézett dolgot dicsérte, s őt egyes politikájaért megjutalmazta, mind az általa kívánt nagy évi díjat, mely összesen majdnem 80 ezer forintra ment, csak ezután adván meg neki, mind esztergami érsekké s bibornokká csak utóbb nevezvén ki őt¹⁾.

CVIII.

Frater György levele teljes hitellel talált a beglerbégnél, ki azontúl csak is arra szorítá törekvéseit, hogy ama várakat, melyeket Petrovics adott át Ferdinándnak, foglalja vissza; a püspöknek pedig ekként válaszolt:

„Utyessenith Frater Györgynek, az Isten és a győzhetetlen császár kegyelméből minden püspökök közt kitűnőnek, a római pápa alatt létező szerzetesek dicsőségének, a király előtt

¹⁾ Minden kétséget eloszlat ez iránt magának Ferdinándnak emlékirata a pápához, melyben e tárgyról következőleg nyilatkozik: „Putantes eum eiusmodi (a beglerbéghez intézett levélről van szó) fortasse scribere, non ut sibi Turcarum benevolentiam in nostrum et regni nostri detrimentum pararet; sed ut illos potius in suspenso teneret; nobisque et reipublicae Christianae eo magis commodare et servire posset. Ideoque eum nobis gratia et liberalitate nostra regia magis devinciendum esse decrevimus.“ Buchholtz u. o. 595.

misező püspöknek, a császár kincstárnokának, Erdélyország fejének üdvét! Kosztin György szolgál meg hozza hozzám leveledet. Látom tehát most és értem, ki a hű és kik a hűtlenek a hatalmas császár iránt, s miképen te a zavarok közt is hű maradtál. És így illik, hogy a szolgálók hűvek legyenek Istentől nyert urok iránt. Arczod szeplőtelennek találtatott a hatalmas császár előtt és minden szandzsákok és igazhitűek előtt, mivelhogy az adót a fényes portára megküldötted, és szavaiddban nincs hazudság. A mit mi tudatlanságunkban irtunk volt, bocsássa meg nekünk uraságod. Mert irva van a szent evangéliumban: adjátok meg az Istennek, a mi az Istené; a császárnak, a mi a császáré¹⁾. A te ellenségeid, Petrovics és mások megszegyénültek. Láttuk az ő hűtlenségöket: a bálványimádó németeket a császár váraiba eresztették; magok pedig elfutottak. A gonoszok, mint az evangéliomban áll, gonoszúl vesznek el. Ha azonban Petrovics még él, köveztestek s öljétek meg őt, mivelhogy a németeket jogszerűen vezette be a várba.

„Isten segedelmével én azon leszek, s te is ügyekezéssel, hogy őket a császár váraiból kiűzzük. Azt irtátok, hogy a németek a felső részen sereget gyűjtenek: adja Isten, hogy velök találkozhassunk. Mi közük nekik Magyarországhoz? Maradjanak és védjék magukat Bécsben. Jobb volna, ha a németek, s Báthory Endre is a magok földjét védenék, mint hogy haragra gerjeszszék a császár ő felségét; mert Erdély a királyfinak adatott szandzsákságul. Ha tehát ígéreted szerint a németeket kikergeted, a császár kegyelme nőni fog irántad. Az én testvéreimet pedig, Szokolit, küld hozzám: emberségemre foga-

¹⁾ A beglerbég egy rác pap fia volt, ki Szokolban (Somlyóvár) születvén, e helytől nyerte melléknevét. Gyermekségében rabságra jutván, a harcokban nevedett; s utóbb II. Szelim vezévé lőn. Öcsese, Frater György szolgálatában létezett.

dom, őt ismét visszaküldöm. Ezentúl nekem gyakran ird meg a híreket. Izentem Belgrádba, hogy az ott fogva levő szolgálodat elbocsássák. Isten öregbitse hűségedet a császár iránt. Kelt október 2-kán.“

„U. i. Achmet csasz emberünket urasághoz küldénk az athname levéllel. Ne tartsa őt sokáig vissza uraságod, s öcsémet vele együtt küldje hozzám, hogy őt lássam. Becsületesre, visszaküldöm őt; Isten maga lesz érte a kezes.“¹⁾

Épen e napokban tartotta Rómában III. Gyula pápa azon consistoriumot, melyben Frater Györgynek a váradi püspökségből az esztergami érsekségre való áttételét megerősítette, s őt egyszersmind kardinállá is kinevezte, elengedvén neki a kötelességet is, hogy a bíbornoki kalapért maga menjen Rómába, s felhatalmazván arra is, hogy szerzetének fehér ruháját a vörös talárral válthassa fel. A kardinálok gyülekezete örömmel fogadta e kinevezést, megtisztelve érezvén testületet oly hírneves nagy férfiú belépése által. A kardináli kalapot a pápa Ferdinánd királyhoz küldötte²⁾.

CIX.

Midőn Frater György magát elhatározá, hogy a törököt ezen ámitások által a maga és Erdély hűsége iránt biztosságba ringassa: mielőtt tudhatná, mi sükere lesz e cseleinek, más részről mindent elkövetett, mi Erdély biztosítására szolgált.

Látván, hogy Ferdinánd minden ügyekezete mellett sem képes oly erőt kiállítani, mely az országot megvédhesse, még a pápához is irt, sürgetvén segedelmét. Előadá neki, mikép

¹⁾ Pray: Epist. Proc. 2, 300.

²⁾ Ciaconius: Vitae Pontificum. III, 761. — Pallavicini: Hist. Conc. Trident. Lib. 13. C. I. n. 4.

Isten kegyelméből Erdélyt a töröktől eddigelé megóvta, legújabbán pedig Ferdinánd kezére eresztette. De a török e miatt boszúra gyúlván, most nagy erővel készül megtámadni az országot; és Ferdinánd király legjobb szándékai mellett sem képes azt maga megvédeni az oly hatalmas ellenségtől: minélfogva, ha ő szentsége és más keresztény fejedelmek segédmére nem jönnek, az ország fenn nem maradhat. Kéri tehát őt, egyesítse a keresztény fejedelmeket az ország védelmére; mert ha Erdély elvesz, mely valódi bástyája a kereszténységnek, ezt kipótolhatlan kár érendi!).

Mióta az egyesség Izabellával megkötöttet, s maga a vajdaságot elvállalta, Ferdinándot sem szűnt meg sürgetni, hogy seregeit lehetőleg szaporítsa, Temesvárt, Egert, Szolnokot s az erdélyi várakat idején jól elláttassa. Különösen az augusztus 8-kán és 10-én irt leveleiben tanácslá neki, hogy Temesvárra Losonczy István, Székely Lukács és Podmaniczky közül válaszszon főkapitányt, s a magyar katonaságon kívül legalább hétszáz nehéz fegyverest rendeljen belé őrségül. Szolnokba egy ezred morva zsoldost javasolt küldeni, jelentvén neki, hogy addig is, míg az megérkeznek, ő rendel oda némi hadat az őrség szaporítására.

A nemesi felkelés sikerítése végett tanácslá a királynak, hogy míg a háború tart, minden pörvitelt függeszsen fel; mert a tapasztalás bizonyítja, hogy sokan csak azért vonakodnak a seregben megjelenni, mivel míg hazúlról távol vannak, a bírói foglalásoktól féltik javaikat. Magára a felkelésre nézve oly parancsot kívánt kiadatni, miszerint a Tisza mind a két partján a nemesség fejenként, a jobbágyak közül minden huszadik fogjon fegyvert, kik aztán Debreczenben szálljanak táborba; de szükség esetére minden ötödik jobbágy is készen legyen.

1) Alvincz, 1551. sept. 7. — Pray: Ep. Proc. 2, 290.

Felette nevezetes, és Frater György nemcsak kormánybölcseségének, hanem szívének is egyaránt dicséretére válik ama tanácsa, hogy ügyekezzenék a király mindenek fölött a parasztságot felszabadítani azon súlyos iga alól, mely annak vállait az 1516-ki kurucz háború óta nyomja. „Isten is könnyebben megengesztelődik, úgymond, e szegény, elnyomott földnép felszabadítása által.“ Előadá neki, miképen a török is e felszabadítás ígérétevel csalogatja hódolásra a parasztságot; minek következtében a rácok közül legújában is sokan hódoltak a beglerbégnak. „Az elnyomott, szegény nép, úgymond, könnyen elhiszi az ilyféle ígéretek, az lévén minden óhajtása, s nem gondolván meg, hogy a töröknél még súlyosabb szolgaságba esik. Ily elszakadásra mi magunk adunk okot, miután a parasztokat oly annyira nyomorgatjuk s kifosztottuk, hogy feleségeiken s gyermekeiken kívül már alig mondhatnak egyebet sajátjoknak, s e felett rajtok még mindenféle kegyetlenségek is elkövetetnek.“

Kérte ezek fölött a királyt, hogy legfőbb gondja legyen pénzt küldeni, mely nemcsak a várak felkészítésére, hanem a zsoldosok pontos fizetésére is múlhatatlanul szükséges, e nélkül sem a lovasok sem a gyalogok nem lévén csak egy hónapig is táborozni képesek. Tanácsolá, hogy a várak felszerelésének költségeire rendelje az erdélyi püspökség jövedelmeit is. Ezen s hasonló tanácsokat adván, bocsánatot kért véleménye szabad kijelentéseért.

Ferdinánd augustus 21-kén kelt válaszában ¹⁾ teljes megelégedését fejezte ki a püspök ezen gondoskodásával. „Meg vagyunk, úgymond, győződve, hogy hűséged ezen buzgalma és gondoskodása az ország védelméről egyedül az irántunki hűségéből s ragaszkodásából származik. Mi hűséged tanácsait

¹⁾ Epist. Proc. 2, 278.

s intéseit mindig szívesen hallgatjuk s nagyrabecsüljük; sőt kívánjuk hűségedtől, hogy ezek iránt bennünket a jövőben is teljes szabadsággal s nyíltsággal figyelmeztessen.“ Mindazáltal kívánta a király, hogy Frater György az erdélyieket is birja reá, miszerint ne csak fegyvert fogjanak, hanem adózzanak is váraik és szorosaik megerősítésére, s úgy intézze az ügyet hogy, miután költségei különben is nagyok, Erdélyből is legyen némi jövedelme. — Ezen adó iránt Castaldo által már tétetett is Ferdinánd a kolozsvári országgyűlésen előterjesztést; de a rendek, minthogy az adó ezen évre már beszédetett, s a felkelésre különben is költeniök kellend, újabb adózásra magokat kötelezni nem akarták. Ferdinánd ezt igen kedvetlenül hallá, s újabban is meghagyta Castaldonak, hogy Frater György által mind a rendeknél, mind a városokban sürgesse a védelmökre szükséges adót¹⁾.

Frater György nem szívesen rakott volna ugyan újabb terheket a múlt évben úgy is eléggé zaklatott nemzetre. Tudta, hogy ez nyugtalan természetű, s nem akará, hogy Ferdinándnak uralmát mindjárt kezdetben súlyosabbnak érezze a királyné volt uralkodásánál. Hogy mindazáltal buzgalmát evvel is újabban tanúsítsa, teljesíteni kívánta a király akaratát, és szeptember 8-ra Szebenbe kis országgyűlést hirdetett; holott czélt is érvén, még azon napon biztosítá a királyt az erdélyiek érzelmeiről. Legyen nyugodt ő felsége; mert bár ez évi termés szűk volt, s készleteiket a múlt évek háborgásai fölemészítették: ők mégis teljesítendik kötelességöket. Az országgyűlésen, úgymond, csakis az adót tárgyalatja, miután az ország védelmére magoktól is hajlandók, azon szokás divatozván az országban, hogy szükség idején mindegyik nemzet a maga szabályai s a körülmények szerint vagy huszad, vagy tized rész-

¹⁾ Epist. Proc. 2, 288.

ben, vagy féjenként keljen fel, mit tenni most sem mulasztandának el. Felszólítására a rendek házhelyenként harminczkét pénzt szavaztak meg a várakra; mit aztán azon kérelemmel tudatott Ferdinánddal, hogy azon esetre, ha ilynemű adót a tiszai megyékben is kívánna szedetni, engedné meg neki, hogy annak kieszközlése végett egy időre Magyarországba mehessen. — Egyébiránt e háború költségeire nem csak, miként a király kívánta, az erdélyi püspökség egész évi jövedelmeit előlegezte Castaldonak; hanem e fölött a maga részéről is húszer ezer aranyat és ismét tíz ezer forintot ajánlott fel s fizetett le a vezérnek.

Annak, hogy Frater György egy időre Magyarországba jőni kívánt, nem az volt egyedüli, sőt nem is fő oka, hogy itt a tiszai megyékben adót szedjen. Miután meggyőződött, hogy ámitásainak a beglerbég teljes hitelt adván, a szultán iránti hűségében többé nem kételkedik, s ennél fogva Erdélyt sem szándékozik háborgatni: fondórlatának e sikere arra bátorította őt, hogy a beglerbéget a temesi bánágtól s általában azon részekről is elfordítsa, melyek elébb Petrovics kormánya alatt álltak.

Hogy ebben célt érhessen, azt kívánta a királytól, hogy legalább ideiglen a bánóság is az ő kormánya alá helyeztessék. Mert, úgy gondolá, miután a beglerbég az ő hűségéről többé nem kételkedik; ha még azt is elhitheti vele, hogy már azon részek is, melyeket Petrovics a királynak átadott, az ő kormányhatalma alá kerültek, s Ferdinándtól többé nem függenek: a beglerbégnak nem lesz oka folytatnia hadjáratát; minél fogva őt minden összeütközés nélkül visszavonulásra birandhatja. Az e tárgyban Ferdinándhoz intézett kérelmét leginkább avval indokolta, hogy a török a ráczságot hódolatra csábítgatja, nagyobb szabadságot, jobblétet ígervén neki, mint a melyet földesurai alatt élvez; minél fogva igen félhető, hogy tömegesen

meghódolnak a töröknek, mit ő talán mégis képes lenne meggátolni.

Észrevette mindazáltal hogy, ha e részek kormányának magára ruháztatását igen sürgetné, ismét azon, alig legyőzött gyanút ébresztené maga ellen, mintha uralkodási vágy által vezetnénk e törekvéseiben. Oda kívánta tehát vinni az ügyet, hogy a bánsági nép maga kérje a királyt, hogy az ő kormánya alá helyeztessék, mint a ki egyedül képes őket a török igájától megmenteni. E végett ügynökei által izgatta is az alsó megyéket s kivált a rácokat: terjesztenék elő a királynak, hogy ők csak Frater György kormányát óhajtják, csak ettől reménylik üdvöket.

Ez volt oka Frater György azon tetteinek is hogy, midőn Báthory Endre a Bánságban s a tiszai megyékben a fegyverekelését kihirdette, ő kéz alatt mind a megyéket, mind a rácokat meginteté, hogy csak neki és senki másnak ne engedelmeskedjenek ¹⁾.

E esel sikerítése végett kívánt ő maga is kijőni Magyarországra. E részeken való jelenléte által meggyőzni akarta a beglerbéget, hogy már ezek is az ő hatalma alá estek, itt is ő intézkedik: nincs tehát oka, miért folytatná tovább hadjáratát. Ama kérelmére: engedné meg Ferdinánd, hogy egy időre Magyarországra mehessen, választ nem kapván, mihelyt híret vette, hogy a beglerbég Pétervárad alól, hol mintegy négy hétig veszteg maradt, a Tisza partján felfelé megindult; ő is elhatározta magát, hogy nem várva tovább a király engedelmére, Magyarországra megyen. Ezt ő september 17-kén írta meg Ferdinándnak, okúl adván, hogy ottani jelenléte a népfelkelés rendezése végett multhatatlan, s Patóczyt e végett oda már el is küldötte.

¹⁾ Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkunden 56.

E szándékával azonban, bár mennyire kívánta is azt végrehajtani, Castaldo makacs ellenzése miatt kénytelen volt felhagyni. Castaldot ugyanis már elébb tudósítá Ferdinánd, hogy seregének erősítésére Pallavicini grófot, fő hadi biztos minőségében, september 11-kén mintegy hat ezernyi újabb haddal útnak eresztette. Castaldo tehát most elejébe akart menni Pallavicininek, hogy vele s az insurrectióval egyesülvén, a beglerbég ellenében fenyegető állást foglaljon. Erdélyt a veszélyes időben magára hagyni annál kevésbbé lehetett, mint-hogy a tatárok, az oláh és moldvai vajdák betörésével fenyegető hírek minduntalan megújultak. Frater György tehát mind ennél fogva, mind azért is nehogy Castaldo gyanúját, mi a hozzá járó csauszok miatt már úgysis ébredezett, maga ellen öregbítse, kénytelen volt Erdélyben maradni; bár nem kételkedett, hogy az ő megjelenése a temesi bánságban sokkal hatékonyabb eszköz lenne a beglerbéget visszavonulásra birni, mint Castaldo hadi mozgalmi. A Bánságot tehát e körülmények között sorsára hagyni kénytelenítettvén, azontúl ismét csak arra szorítkozott, hogy a beglerbéget a maga hűségének hitében megerősítse, s legalább a kormánya alatt lévő részek-től fordítsa el.

CX.

A beglerbég ezalatt Péterváradról september közepén megindulván, a Tisza partján haladt felfelé, azon várakat szándékozván elfoglalni, melyeket hiedelme szerint Petrovics árult el Ferdinándnak. Becsét september 19-kén áruulás által ejté hatalmába. Három nap múlva Becskereket vette meg, melyet az új őrség gyáván oda hagyott. A kisebb erődök és kastélyok, névszerint: Fellak, Nagylak, Bodorlak, Eperjeske, Galád, Zádorlaka, Bessenyő, Csálya, Horogszeg, Sár-Kis-Somlyó, Egres, melyekben még jobbára a Petrovics által behelyezett rácz

őrségek léteztek, minden ellentállás nélkül hódolának. Hasonlóképp tőn september 28-kán Csanád is, melyben Nagy Péter kapitány alatt Frater György zsoldosai őrködtek.

Frater György ugyanis meg lévén győződve, hogy a török a csekélyebb erődökbe vagy nem helyezend őrséget, vagy ha helyezne is, mihelyt a beglerbég az országból kitakarodik, könnyen visszavehetők: ily csekély vár miatt nem akarta a beglerbég gyanúját maga ellen felébreszteni. Meghagyta tehát Nagy Péternek, Csanád várnagyának, hogy minden ellentállás nélkül nyitassa meg a vár kapuit, ha az a török által felkéréretnék. A fő ok azonban, mely őt e parancs kibocsátására indította, abban állott, hogy legújabbán azon hírrel tért vissza egy ügynöke a beglerbégtől: miképen ez Szeged biztosítása végett még csak a közel fekvő Csanádot kívánja megvenni; s annak utána, minthogy a török hadak táborozásának határnapja már megérkezett, a Tiszán átkelve visszavonulni szándékozik. Csanád feladása, melyben egyébiránt a körülmények közt semmi fontosság sem létezett, utóbb egyike lőn a főbb vádaknak a püspök ellen.

E közben Báthory Endre a tiszai megyék felkelt hadával Lippánál táborozott, s azt kívánta Frater Györgytől, hogy szinte oda küldje az erdélyi nemességet. De a püspök, ki Báthorynak különben is rossz néven vette, hogy az ő, mint fővadjának megegyezte nélkül hirdette ki az insurrectiót a tiszai megyékben, ezúttal egyáltalában nem osztozott vele véleményben. Biztos hírei lévén a török táborból, hogy a beglerbég, mint mondók, Csanád megvétele után Szegedre s onnan téli szállásokra vanúland vissza: nemcsak hogy az erdélyi felkelt hadat ismételt felszólításra sem küldötte Lippa alá; sőt az idő közben Egerbe érkezett Pallavicininek is tanácsolta, maradna vesztég hadával Várad táján; a lippai táborban pedig kéz alatt azon működött, hogy az is szétoszoljon, s egyálta-

lában minden mellőztessék, mi a beglerbéget visszavonulási szándokának megváltoztatására indíthatná. A lippai tábor, miután híre futott, hogy sem az erdélyi insurrectio, sem Pallavicini hada nem csatlakozandik hozzá, a maga csekély erejével úgy sem működhetvén, kevéssel Csanád megvétele előtt valóban fel is oszlott¹⁾.

És valóban, miként utóbb egy Temesvár alatt elfogott török vallomásaiból is kitűnt, a beglerbég Csanád elfoglalása után nem is akart újabb vállalatba kezdeni, hanem seregét a Maroson áttévén, Szeged felé indította, midőn egy váratlan eset következtében jónak látta szándékát megváltoztatni. A lippai lakosok, kik közt számos idegen, kivált ragusai kereskedő létezett, azt hívnék, hogy Csanád után a sor rájuk kerül: hogy az ostrom által szenvedendő károktól magokat megóvják, követeket küldének a beglerbéghoz, ígervén hogy, ha a várost felprédálni nem engedi, ők a csekély őrseget a vár feladására kényszerítendik. A beglerbég, értesülvén általok arról is, hogy Báthory a város alól elvonult, az ajánlatot elfogadta s az oly könnyen és gyorsan megvehető Lippa alá szállott.

A polgárok teljesítették ígéretüket: mihelyt a török had közeledtéről értesültek, Pethő János várkapitányt halállal fenyegették, ha ellentállása által városukat a pusztulás veszélyének kiteszi. Pethő látván, hogy a lakosság által elárúlva, csekély őrsegével a fellegrát sem képes megvédeni, ágyúit, melyeknek elvitelére ideje nem volt többé, szétrepesztette, feles löporát felgyújtatta, melynek fellobbanása a falak egy részét is romba dönté, s őrsegével a Maroson általszállott. A beglerbég október 8-kán megérkezvén, a várat s várost a szultánnak meghódoltatta, s a perzsa származású Ulomán basa vezérlete alatt öt ezer szipahit és kétszáz jancsárt helyezett be őrsegéül.

¹⁾ Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkunden 598.

A táborozási határidő már különben is eltelvén, a beglerbég, elébbi szándéka szerint, ismét a Tisza felé vette útját. Ezt írta Haydár basa is magának Frater Györgynek, október 13-kán a lippai táborból. A levél, mely a helyzeteket általában is felderíti, ime egész terjedelmében. „Midőn, úgymond, Uraságod a múlt napokban Jura nevű embere által a császár számára levelet küldvén, böles és kedves levelével egyszerűsmind engem is megkeresett: abból világosan láttuk, hogy Uraságod hű és igazmondó a császár iránt. Mert, bár Ferdinánd király arról vádolja Uraságodat a császárnál, hogy minden a ti megegyezésekkel történt: mi mégis tudjuk, hogy ez egyáltalában nem való. Midőn Csanád alá jöttünk, s a vár nekünk átadatott, világosan láttuk, hogy a lázadás és minden zavar csak Petrovics Pétertől származott. Mind azon várakban, melyek a császár kegyelméből az ő kezein voltak, Ferdinánd katonáit találtuk; kiket aztán ki is üztünk. Hallottuk azonban, hogy még Erdélyben is léteznek spanyolok, olaszok és németek. Hát azokat nem űzi ki Uraságod? Félek, hogy azok romlására lesznek az országnak. Nekünk ugyan parancsunk volt a császártól, azokat onnan kiűzni, s e végett Erdélybe menni; de miután hallottuk, hogy Uraságod az adót megfizette, sem magunk nem mentünk be, sem a tatárok, oláhok s moldvánoknak nem engedték meg hogy be-menjenek. Szükség azonban, hogy az idegen katonák onnan idején kiűzessenek, s a királyné fiával együtt visszavezettesék . . . . Most Lippán vagyunk, melybe, miután magát a császárnak megadta, Ulomán basát rendeltük vezérül, ki itt fog telelni, mi pedig visszatérvén Belgrádba, Szendrő tartományában töltendjük a telet. Az itt maradó Ulomán basával és a többi szandzsákokkal jól bánják Uraságod.“¹⁾

¹⁾ Pray: Epist. Proc. 2, 303.

CXI.

Idő közben Castaldo a Pallavicini által hozott hadakkal megerősödvén, a beglerbégnek elejébe menni szándékozott, bár, miként maga is megvallá a királyhoz irt levelében, seregének csekélysége miatt a veszély épen nem megvetendő, s a győzedelemre nem nagy a kilátás. E végett september harmadik tizedében Frater Györgyöt titkára, Pesti Gáspár által felszólítá, csatlakoznék ő is hozzá az erdélyi hadakkal.

De Frater György, miután a törököt oly nagy bajjal valahára megengesztelte s Erdélytől elfordította, egyáltalában nem akarta magát újabban gyanúnak, Erdélyt veszélynek kitenni; s föltette magában, hogy Erdélyt mind addig nem hagyja el, míg a beglerbég a Tiszán át nem kelendett s legalább is Belgrádig nem érkezendett. Azt válaszolá tehát september 29-én Castaldonak, hogy Erdélyből, melyet a moldvai s oláh vajdák még egyre betöréssel fenyegetnek, nem távozhatic. A sereg egy részének minden esetre bent kell maradnia, s avval együtt vagy magának, vagy Nádasdynak. Egyébiránt is nem könnyű dolog az erdélyieket reábirni, hogy határaikon kívül táborozzanak; s erről még tanácskoznia kell a nemeséggel. Két ezer székelyt mindazáltal nemsokára útnak indítand; s ezeket most iratja össze. Addig is, míg az erdélyi had kiindúlna, vonja magához Eger tájáról Pallavicinit, ki ott fölösleg tölti idejét; mert a budai basa, ki Egert és Szolnokot fenyegeti, nem elég erős arra, hogy e váraknak, ha elengedő őrséggel elláttatnak, árthatna. Kérte egyébiránt Castaldot, írta a királynak, elégitse ki mennél előbb a királynét és fiát, hogy azok Kassáról távozhassanak. Ha ez mindjárt meg nem történhetnék, legalább arról gondoskodják ő felsége, hogy Kassát biztosítsa; mert ott Petrovics egyre fondorkodik. Igen

jó volna, ha Ferdinánd a királyfit magához vitetné; „mert, úgy-
mond, úgy látom, hogy még most is sokak szemei feléje for-
dúlnak; és én nem tudom miért, de keblemet némi veszély
sejtelmiei aggasztják. Ügyekezzeék ő felsége minden lehető
gondosan megtenni; mert ha mi most a veszélyt isten sege-
delmével elhárítjuk, a jövőben a török sem fogja többé hábor-
gani ő felségét“¹⁾.

E jóslatot kétségen kívül azon hírek benyomása alatt
irta Frater György, melyeket a török seregnek visszavonulási
szándokáról épen e napokban vett. E hír birta őt arra is,
hogy saját késlekedése által Castaldo hadjáratát mindaddig
meggátolja, míg nem a beglerbég visszavonulandott. Bizott
magában hogy, ha most az összeütközést Ferdinánd s a török
hadai közt meggátolnia sikerülend, a télen cseleit folytatva, a
törökkel azt is elhitetheti, hogy a Bánság is az ő, s általa a
szultán hatalma alá került. Bizott kétség kívül abban is hogy,
ha ez nem sikerülne, a császár és a birodalmi fejedelmek az
ezen évi háborúság által a veszélyről meggyőzetvén, a jövő
évre nagyobb segílyt nyújtandanak Ferdinándnak.

Közlött-e Castaldoval a maga híreit, melyek szerint bizo-
nyosnak hitte, hogy a beglerbég néhány nap múlva vissza-
vonul, bizonytalan. A tanácsok mindazáltal, melyeket Castal-
donak, s általa a királynak adott, a körülmények közt lehető
legjobbak, eléggé tanúskodnak, miképen ügyekezését főleg oda
fordította, hogy Ferdinánd uralmát Erdély fölött mennél elébb
biztosítsa.

Néhány nap múlva e Castaldohoz intézett levelének el-
küldése után érkezett hozzá annak híre, hogy a beglerbég
Csanádról nem Szegedre, miként elébb értesült, hanem Lippa
alá vonult s azt október 8-kán elfoglalta. E váratlan hír

¹⁾ Buchholtznál 7, 266.

újabbán nagy aggodalmat ébresztett Frater Györgyben. Azon körülményről, miszerint a beglerbég Lippára magok a lakosok által hívatott meg, értesülve még nem lévén, azt kellett hinnie, hogy a török, midőn iránta bizodalmat színlelt, s a szultán iránti hűségét elismerni állítá, őt hasonló ámitással szedte reá, minővel ő vélte a törököt maga által rászedettnek. Erre lát-szott mutatni az is, hogy a török a szokott táborozási határ-
napon túl indúlt e hadjáratra Lippa ellen. A dolog ezen újabb fordulata kínos aggodalomban tartá őt néhány napig; mert már azt is gondolá, hogy a török, szokása ellenére, egész a tél beálltáig folytatandja hadjáratát.

E félelem, ezen aggodalmak őt arra indították, hogy ok-
tober 12-kén mind maga irjon, mind a táborában létező ország-
rendek által irasson Károly császárhoz segedelmének sürgetése
végett. „A szerződés — így hangzik a püspök-vajda levele —
a szerződés a királynéval már végrehajtatott, s az országot
Ferdinánd király seregei szállották meg. A török azonban
ennek hírére fegyvert fogott, s bennünket oly erős haddal
támadott meg, mintha csak most akarná bebizonyítani, mily
sokat tart Magyarország birtokára. S mi mindent nem tett
meg ő királyi felsége annak védelmére! Mit hagyott kísérlet-
lenül, mily gondoknak, fáradsalmaknak és költségeknek vetette
alá magát! Életét is kész volna feláldozni, hogy bennünket a
török szolgaságtól megmentsen. De miután az ő segélyforrá-
sai az ellenség erejével nincsenek arányban: félek, hogy a
török a télen véget vet fenállásunknak; mert ő hadi szokásai
ellenére, a télen is, midőn különben nyugszik, folytatni akarja
hadjáratát. Nehogy tehát mi, kik a szabadság reményében
ráztuk le magunkról a török jármát s vetettük magunkat a
keresztény fejedelmek alá, e reményünkben megcsalattassunk:
a Krisztus szerelmére könyörgök Felségednél, gondoskodjék
rólunk e nagy szükségünkben, hogy a bennünket fenyegető

veszélytől Felséged kegyelme által megóvassunk, s kiknek romlására oly igen törekedik az ellenség, hogy eleitől fogva ezélül tűzte ki magának a magyar nemzet romjain keresztül törni utat a keresztény köztársaság kebelébe, mi e köztársaságban a jövőre is elsők lehessünk, szolgálatunkat annak javára vérünk ontásával is felajánlanunk. A győzedelmet könnyen kiragadhatja Felséged az ellenség kezéből, ha bennünket, kik már csaknem hatalmába estünk, gyors segedelmével gyámolítand.⁴

De e hazaszeretetből eredt kínos aggodalmait pár nap múlva megnyihítette Haydár basa idézett levele, melyből értesült, hogy a beglerbég az ő hűségében nem kételkedik, s most már csakugyan visszavonúl.

Azonban, még ekkor is újra csalódott Frater György várakozásában. A Temesvár körüli ráczság, miként elébb a püspök maga is tudósítá Ferdinándot, a töröktől annál, melyet földes urai alatt éldelt, nagyobb szabadság ígéreteivel csalogatva, nagy részben meghódolt a töröknek. Ezek most értesülvén, hogy a török had visszavonúl, félelmökben, hogy hódolatuk miatt a magyar uraktól és hadaktól meglakolnak, ingereltetve tán a martalék vágyától is, melyet Temesvárbán reméltek: sürgetve kérték a beglerbéget, venné be még az idén Temesvárat. A várat, úgy mondának, csekély őrség védelmezi; a lakosság félvén a város elpusztításától, szintűgy megadandja magát, mint Lippa lakossága: az ostrom ennél fogva rövid s könnyű leend; ők magok fogják neki megmutatni az útát, melyen a várba legkönnyebben bejuthatand.

A beglerbég hajólt kérelmökre, s a ráczok vezéreit, kik nála követségben jártak, lovakkal, pénzzel, drága ruhákkal ajándékozta meg. Mivel azonban egész seregét a Tisza felé vett útjából visszavezetni nem akarta, csak néhány ezernyi hadosztályt küldött a város alá, mely az ellen október 15-kén,

mindjárt megérkezte után, rohamot intézett. A várat Losonczy István nem nagy, de vitéz őrséggel védelmezte, gyámolítva Perez és Aldana spanyol és Dombay Mihály gyalogsági kapitányok által.

Losonczy a török had közeledtére száz huszárral s háromszáz lövészzel a külvárosban cselben állott, s a rohamot intéző török és rác sereget ennek nagy veszteségével visszaverte. De a rácok most még inkább rimázkodtak a beglerbégnek, ne hagyná abban az ostromot, különben ők feleségeikkel, gyermekeikkel s minden vagyonukkal veszve vannak. A beglerbég, maga is rác származású, hajlott kérelmekre; s minthogy az időjárás még kedvezett, egész seregét a vár alá vezette.

A beglerbég ezután mindenek előtt szép szerével kérte fel a várat. „Reményli, — úgy monda a Losonczyhoz egy vidéki paraszt által beküldött levelében — hogy nem vonakodik átadni a várat, mely a hatalmas császáré. Ha ezt cselekszi, szabad elvonulást enged neki s az őrségnek: sőt, ha a császár szolgálatába akar lépni, biztos lehet, hogy általa becsülettel fogadtatik s magas ranggal jutalmaztatik meg. Határozza el tehát gyorsan magát; különben mind egy szálíg leöletnek. Segedelmet sehonnan sem várhat: királya távol van; Frater György az ő jó barátja, a ki őt értesíté, hogy csak Petrovics árulta el az országot Ferdinándnak; Frater Györgytől tehát nem várhat segedelmet.“ De Losonczy október 18-kán tagadólag válaszolt, kiüzenvén neki, hogy a várat sem levelei, sem ágyúi által nem fogja megvenni.

A beglerbég ennek következtében a várat más nap szabályosan kezdé vívni, s minthogy Losonczy a külvárost, mint az őrség aránylagos csekélysége miatt megtarthatatlant, fölégette, a falakat kezdé lödöztetni. Losonczy bátor s jól sikerült kitörésekkel válaszolt. Dombay Mihály 18-ka éjjelén egy csapat lövészzel az ellenség sáncaiba tört; sokat közülök

leölt, a többit visszaűzte. Ez alkalommal Losonczy a karansebesi Bogosinca Miklóst, — 20-kán hasonló kitörés alatt ismét Gravikicza Lászlót, Frater Györgynek benlévő szolgáját, ehhez és Castaldóhoz küldé, őket segedelemre szólítván. Még a következő napokon is több, mindig sikerült kitöréseket intézett a török ellen¹⁾.

CXII.

E közben Frater György ügyei Erdélyben mind veszélyesebb bonyodalomnak indultak. Miután ő vett hírei s levelei szerint minden órán várta a török visszavonulását, s e miatt Castaldo ismételt felhívására sem mozdult Erdélyből: ez maga jött Szászsebesre, melynek közelében Frater György táborozott. Castaldo október első napjai óta mindinkább gyanúskodni kezdett a püspökre késedelmezése miatt, melylyel az erdélyi had kivezetését napról napra halogatta. Ő, ki még szeptember 27-kén is azt írta volt Ferdinándnak: „hogy a váradi püspököt naponként buzgóbbnak találja, mint hitte volna, a király szolgálatában“²⁾, rögtön megváltozott e véleményében. Első kételyei, úgy látszik, szeptember 29-kén támadtak, midőn felszólítására, hogy az erdélyi hadat azonnal útnak indítsa, Pesty Gáspár titkár által ismét kitérő, halogató választ nyert. Frater György, mint mondók, már ekkor értesülve lévén, hogy a török Csanád alól visszavonuland, semmi áron nem akarta az elámított ellenséget ismét felbőszíteni, s várni akart, míg a beglerbég Belgrád táján leend. De minthogy a törökkel való viszonyaiba Castaldót beavatni vagy fölösleges vagy épen

¹⁾ Egykorú német okmány, Temesvár ostromáról. Actum Temesvár, den 27. tag oktober anno jm 51. Brüsseli levéltár.

²⁾ Buchholtznál 7, 266.

veszélyes dolognak látta: ez nem tudta mire vélni a püspök magaviseletét.

A keletkező kételyeket hihetőleg már ekkor gyanúra érlelé a válaszszal visszatérő Pesty Gáspár, elbeszélvén a vezérnek, mily sürűen küld a püspök követeket a törökhöz, s fogadja magánál annak csauszait. Miután a király a török ámtásait ellenzette s követelte, hogy Frater György is őszintén mondja meg a töröknek a dolog mibenlétét: a püspök e csauszokat, mennyire lehete, titokban tartotta házánál. A titkot mindazáltal teljesen megőrizni nem lehetett; s a titkolódzás természetesen gyanút ébresztett. A gyanúban teljesen megerősítette Castaldot ama tudósítás, miszerint Nagy Péter, a csanádi várnagy, várának feladása után Báthory táborában elfogatván, azt vallotta légyen, hogy ezt Frater György egyenes parancsára cselekedte, s magát hozzá kísértetni kívánta. E tény világosan hűtlenségről, a törökkeli czimborálásról vádolta Castaldo előtt Frater Györgyöt, ki annak, valamint a török amaz ámtásairól, minthogy azt a király parancsának ellenére tette, mit sem mondott, úgy Csanád feladatásának okait sem fedezhette fel. Hihetőleg egy ideig azt sem tudta, hogy Nagy Péter elfogatott, s annak vallomásai miatt gyanúba esett. Vagy, ha később értesült is erről, a király iránt oly kétségbehozhatlanul tanusított hűségének, az ország megmentésére irányzott s mindenki által, maga Castaldo által is magasztalt buzgalmanak öntudatában a maga mentegetését ilyféle gyanú ellen magához méltatlannak tartván, hallgatott.

Bár miként legyen, Castaldo gyanúskodni kezdett ellene, s őt e miatt figyelmesebben szemmel tartandó, szándékait kikémlendő, október elején Szászsebesre ment, s onnan haladék nélkül több levelet irt Ferdinándnak, melyben gyanúját leplezetlenül kijelenté Frater Györgynek, mint ő hitte, megváltozott magaviselete fölött. „Én, u. m., Frater Györgyöt in-

tettem s mintegy kényszerítettem, irna Felségednek; mert kedélyének változását óráról órára mindinkább észreveszem; s látom, hogy ő a mi veszedelmünkre s a maga előnyére mindent késleltet. Kérem Felségedet, adja ezen titkos irás által tudtomra, mit tevő legyek, ha meggyőződném, hogy valami károstart szándékozik cselekedni, nehogy ravaszsága által rászedessünk. Még most elrejttem gyanúmat, mert magam sem hiszem, hogy oly ördögi szándéka volna (miként őt Pesty Gáspár hihetőleg már ekkor is vádolta, hogy tudniillik a királyi sereget az ellenség hatalmába akarja játszani); hanem inkább akarom hinni, hogy ő oly jó ember, minőnek őt előbbi levelemben ábrázoltam Felségednek. De nem tagadhatom, némely tettei visszatetszenek, s mióta a török jötteinek híre elterjedt ¹⁾, őt nagy részben megváltozottnak látom. Midőn ma egy arab nyelven irt s Izabella királynéhoz intézett levelet láttam kezében, s azt tőle kértem, kérdezvén, miféle levél az? — válaszolá, hogy a szultán levele a királyfihoz, nem is sejtven, hogy annak másolata kezeimben létezik. . . . Mivel a dolog gyors elhatározást kíván: nyilvánítsa Felséged a fölötti véleményét, s tudassa velem, mit tegyek. Én mindent szorgalmasan és hűven végrehajtandok, a mit csak Felséged és a kereszténység javára tehetek.“ ²⁾

Azon levél, melyben Castaldo először részletesen vádolta be Frater Györgyöt, még nem jött napvilágra, valamint Ferdinándnak első válasza sem, melyben Castaldonak a teendőket megszabta. Azonban az idézett levélből, s más okmányokba foglalt adatokból elég világosan kitűnik, hogy Castaldo gya-

¹⁾ Itt Castaldo ellentmond önmagának: a török jötteinek híre már aug. végén elterjedt; september 20-káig a török már Becsét több apró várdával együtt megvette; ő pedig még september 27-kén is azt írta volt Ferdinándnak, hogy „buzgóbbnak látja őt, mint hitte volna, a király szolgálatában“.

²⁾ Buchholtznál: Urkunden 582.

núját mindenek előtt azon vonakodás ébresztette fel, melyet Frater György az erdélyi hadnak kivezetésében s a királyi sereghez való csatlakozásában többszöri felszólítások daczára mutatott. A gyanú egyszer fölébredve lévén, a püspök minden tette gyanús színben tűnt elő; s másként nem is lehetett, miután neki, a török irányában követett fondor s ámitó politikája szerint arra kellett törekednie, hogy a törököt a maga hűségéről meggyőzze. Bár mily titokban küldözte is a maga embereit a törökhöz s fogadta annak hírnökeit, egynémi erről is tudomására jött Castaldonak. Mind ezt árulás színében tűntette fel aztán a Csanád feladásáról nyert bizonyosság. Ehhez járultak Pesty Gáspár vádjai, melyek, aztán az árulás gyanúját meggyőződéssig ¹⁾ érlelték.

Pesty Gáspár, Frater György titkára, részint boszúból urától szenvedett valamely sérelem miatt, részint mivel a titokba egészen beavatva nem volt, azokat, miknek titkári hivatala szerint tudomására jutott, úgy értelmezte magának, s úgy adta elő Castaldonak: mintha mindazt, mit Frater György

¹⁾ Castaldo részére szándékosan kedvezőleg kívántuk előadni az eseményt; mert őt még így is elég nagy búnsúly terheli: azért mondtuk, hogy Frater György elleni gyanúja meggyőződéssig fokozódott. Ugyanezen okból Pesty Gáspárt, s nem Ferrari Marc Aurel tekintjük a vádlónak. E vádló mind Castaldo, mind Ferdinánd leveleiben csak „titkárnak“ nevezetik, de személyes neve nem említettik. Titkára volt pedig Frater Györgynek mind Pesty Gáspár, mind Ferrari Marc Aurel. Ez utóbbit pár hónap előtt Castaldo ajánlatára fogadta Frater György a maga szolgálatába. Buchholtz a „titkár“ Pestynek nevezi; Fessler, azonban nem tudom, mily adat szerint, a „titkár“ alatt nem Pestyt, hanem Marc Aurel érti. Ha ez való — mit csak a bécsi császári titkos levéltárból lehetne kisűtni, — úgy ez új világot vetne az eseményre, s egy ördögi fondorlatnak s ármánynak kulcsát adná kezünkbe, mely ármányt Castaldo, Ferrari és Pallavicini, bizonyosan Frater György kincseire áhítozva, szöttek ellene. Én azonban Buchholtz után indulva, kinek a bécsi császári levéltár megnyitott, s ki adatait nagy részben onnan merítvén, több hitelt érdemel, a titkár alatt Pesty Gáspárt akartam érteni; s úgy veszem fel a dolgot, hogy Castaldo gyanúja eleinte valóban őszinte volt Frater György ellen.

a török ámitására irt és tett, valóban elhatározott, végrehajtási szándokból írta és tette, s így a török iránt szinlett hűsége őszinte indulatból származott volna. Úgy látszik, mind a két ok indította Pesty Gáspárt.

Frater György nem szokta fényesen jutalmazni embereit, kik szolgálatában léteztek. Ezért boszankodott ellene leginkább Veráncsics Antal is. Az ügyes, művelt férfiú, kit már elébb János király, utóbb ő maga is többször követségekre alkalmazott, nem tudott alatta feljebb emelkedni a gyulafehérvári prépostságnál; miért aztán midőn az alkudozás Ferdinánd és Frater György közt megkezdetett, azontúl tőle még kevesebbet remélve, őt el is hagyta s Ferdinándhoz szegődött, ennek pártján elébb remélvén, s nyervén is aztán előléptetést. A szerződés megkötésekor, úgy látszik, egyéb szolgáliról is megfélekedezett Frater György: az egyetlen házi orvosán kívül, kinek számára Ferdinándtól egy prépostságot kért és nyert ¹⁾, senkit sem ajánlott a király kegyeibe, senkit sem jutalmazott meg. Ezt Pesty Gáspár valószínűleg nehéz szívvvel vette, s azontúl Castaldohoz simúlt; nála több ízben megfordult, tőle küldetéseket végzett Frater Györgynél; és mint látszik, a vezér által óhajtván s remélvén előmenetét, hizelgések, titkos sugdosások s vádak által ügyekezett megnyerni kegyelmét; s minthogy első nyilatkozatai Castaldonál tárt fülekre találtak, s ez iránta jó indulatot tanúsított, mind több és több vádakra ingerelte őt az előmenetel, a jutalom vágya.

Hozzá kell még adnunk, hogy Pesty jutalmi ígéretekkel ösztönöztetett a vádaskodásra Castaldo által, miként ez maga megvallá a királyhoz írt levelében. Castaldo, bár azt írta volt Ferdinándnak első találkozására után Frater Györggyel, hogy neki mint atyjának, mindenben engedelmességet ígért, utóbb

¹⁾ Ferdinánd levele aug. 21. Epist. Proc. 2, 279.

többször elárulta, hogy független úr akart lenni Erdélyben, s nem igen tűrhette a püspök-vajdát, ki, bár magaviseletében iránta szerény, udvarias, vele is, mint mindenkivel érezte felsebbségét. Castaldo még azt is, hogy Ferdinánd király Losonczyt temesi gróffá nevezte ki, tőle, Castaldótól független hatalommal, oly rossz néven vette, hogy Ferdinánd kénytelennek látta magát (november 21-kén kelt levelében) avval indokolni e kinevezést és engesztelni meg a büszke vezért, hogy ez így van szokásban, miért is egyáltalában nem lehet sérelmére. Ha pedig Losonczy temesi grófsága is ellenére volt, mennyivel kevésbé tűrheté Frater Györgyöt, az erdélyi fővajdát, kitől a hadi intézkedéseken kívül minden másban függött, s elismerni kénytelenített tekintélyét. Világos, egyenes adat hiányzik ugyan, mely minden kétségen felül bizonyítaná, hogy Castaldo személyes indokból kívánta megbuktatni Frater Györgyöt: vádlevele mindazáltal, melyet idézendünk, azt mutatja, hogy ő minden, bármily alaptalan, sőt valószínűtlen vádnak is hitelt adott, és azt a királylyal is elhitetni ügyekezett; s egész magaviselete ez ügy körül elárúlja hogy nem az igazság, nem a közjó, sőt nem is a király érdeke által indított cselekvésre.

De bár miként vélekedjünk is egyik s másik részről a püspök ellen emelt vádak s azokból származott események indokairól: annyi igaz, hogy Pesty Gáspár fölfedezésében, melyet október 16-án Castaldonak tett, szinte annyi a dolgok ferde felfogásából eredt tévedés, mint a szándékos rossz akaratból származott rágalom és szemtelen hazudság; igaz az is, hogy ennek olvastában nem egyszer csodálkozva kell felkiáltanunk: ugyan mikép adhatott ily vádaknak hitelt az értelmes Castaldo! E fölfedezést Castaldo a következő levélben írta meg Ferdinánd királynak.

„Szentséges Királyi Felség! Ez órában, mely éjfél után második, jött hozzám ama jó ember, a titkár, Felséged hű

szolgája; és nem tarthatván magát vissza a könyektől, e szavakra fakadt: Nagy Isten! téged hívlak tiszta lelkiismeretem tanújául, hogy a mit mondandok, nem más célból teszem mint, hogy neked szolgáljak s a kereszténységnek használjak. Ezután esküre kötelezett engemet, kezemet a szent evangéliomra téve, hogy miket kijelentend, soha és senkinek föl nem fedezem, mit neki meg is ígértem. Ezután így kezdett beszélni:

„Ha a király ezen embert (Frater Györgyöt) az országból ki nem űzi, ezt soha sem fogja birni. Ezt mondván, némileg megzavarodott, s miként arczkifejezéséből láttam, megbánta, hogy beszélni kezdett. Én őt a legjobb szavakkal és ígéretekkel ösztönöztem a beszéd folytatására, minek következtében neki bátorodva, következő módon szólott ¹⁾: Hiszed-e hogy valaha eszébe jutott Frater Györgynek, veled Lippa segedelmére menni? Egyáltalában nem. Ő ebben is úgy fogja magát viselni, mint Becse és Becskerek megvételénél. Mert míg te őt sürgetéd, hogy ama két vár az ostrom alól fölmentessék, ő téged mind addig jó szavakkal tartott, míg a két vár megvétetett. És midőn Frater György a maga szolgáját a beglerbéghez küldé, azt egészen más okból tette, mint neked és Nádasdynak mondta volt. Mert nem más okból küldé oda szolgáját mint, hogy a vár kapitányának meghagyja, hogy várát adná által a beglerbégnek. Nehogy azonban ez nyilvánosságra jöjön, a várnagyot fogságban tartá ²⁾. Az én tanácsom

¹⁾ Vajjon, nem így szoktak-e cselekedni a legkörülfontabb árulók, kik mások veszedelmében saját emelkedésüket vagy jutalmaztatásokat célozzák?

²⁾ Ez Csanádról áll, s tudjuk mi okból; nem pedig Becséről és Becskerekéről. Midőn e két vár veszedelme Erdélybe hírül ment, azok már elvesztek volt. Becsét a török, mint tudjuk, az ostrom harmad napján, árulással, a kapitányok elfogásával, Becskereket mindjárt a megszállás napján gyáva

az; ne higyj ezen embernek, mert nem másra törekedik mint, hogy téged s az egész királyi sereget a töröknek hatalmába ejtse ¹⁾, mi megtörténvén, könnyen urává hiszi magát tehetni Erdélynek, adót fizetvén a török császárnak, mint János király elébb fizetett ²⁾.

„Ne is higye a király Frater Györgyöt az által kibékítve, hogy őt vajdának és fő kincstartónak választotta s kardinálnak nevezte ki; mert ezen méltóságokra nem más okból vágyott mint, hogy a királyt és mindnyájakat kijátszon, s biztosságba ringasson, míg a török megérkeztéről bizonyos híreket vesz ³⁾. Azért akadályozta meg azt is, mit ti mindenek előtt tenni akartatok, hogy a városok és várak idején ellátásnak örséggel és eleséggel ⁴⁾; mit, miután mégis megtettetek,

feladás következtében vette meg, mielőtt megszállása Frater Györgynek csak tudtára is esett.

¹⁾ E vád világos rágalom, és csodálni lehet, hogy Castaldo nem restell azt csak meg is irni a királynak. Hiszen Frater György maga többször inté Castaldot, ne veszélyeztesse csekély hadát a török ellen. Még szeptember 29-én is ezt írta neki, mondván egyebek közt: „Elegendő sereg nélkül az ellenségre indulni csak annyi volna, mint őt felbátorítani s ingerelni.“ Ő nemcsak maga nem akart ütközni a beglerbéggel, hanem követett politikája szerint Castaldot is visszatartá, avval ámitván a törököt, hogy a királyi hadat ő maga is képes eltávolítani Erdélyből.

²⁾ Ez a fővád. Csodálni lehet, hogy ezt hihette Castaldo, miután Frater György a török utálatából s félelméből önként adta át Erdélyt Ferdinándnak, daczára annak hogy, mint eleve is tudhatá, a török ezt nem nézendi közönyösen. S ha bizott is magában, hogy a törököt megengesztelheti, hihette-e csak egy perczig is, hogy a török Erdélyt neki adja, János herczeg mellőztével? Nem az volt-e a török világos parancsa, hogy a herczeget és anyját visszahelyezze? S nem azért függeszté-e föl boszúját a török, mivel ő ezt megigérté?

³⁾ Láttuk fentebb egy udvari tiszt s magának a királynak tanúságából, hogy Frater György sem a vajdaságot, sem a kincstárnokságot nem akarta elfogadni; s látandjuk, hogy a bíbornokságot sem fogadta nagy örömmel.

⁴⁾ A várak és városok megerősítését épen ő sürgette leginkább a királynál; erre szavaztatott adót is a szebeni gyűlésen, erre tanácslá fordít-

ő nevetett rajta, jól tudván, hogy a sereg élelmezésének ürügye alatt legelső alkalommal ki fogja azokból vinni az eleséget¹⁾. Ha te ennek ellene szegültél volna, mindjárt azt vala mondanod, hogy a te hibád miatt nem mehet a sereg a török ellen; mi által kimentette volna magát, miként most is azt teszi. Megparancsolá, hogy egy paraszt se maradjon a táborban, és egy vár se erősítsék meg, hogy könnyebben a török kezére jusson²⁾.

„Továbbá ne indítson téged a kegyelemmel teljes királyi levél, melyet Báthoryval és Nádasdyval neki megmutattál; mert az nem fogja őt gátolni, hogy eszének minden erejét megfeszítse gonosz szándékának végrehajtására, mi abból áll, hogy független ura legyen az országnak; s győződjél meg, hogy Istenen kívül senki sem veszi ki azt kezeiből. Frater György nagy ravaszsággal meggátolta, nehogy Sforza a maga hadait a tieddel egyesítse, mert a levelet, mely által Sforzát magadhoz hívtad, neki át nem küldé; s e helyett azt írta neki hogy Váradon maradjon³⁾.

---

tatni s előlegezte is az erdélyi püspökség jövedelmeit. Őrségül azonban ő magyar benszülött zsoldost, nem spanyolt kívánt azokba tétetni. Nem kell feledni azt sem, hogy a kezén lévő várak kapitányait önmaga esküvel kötelezte a király iránti hűségre.

¹⁾ Még ily ellenmondásokat sem restelt hinni s megírni Castaldo! Az mondadik itt: hogy Frater György ellenzé a várak ellátását, és mégis örült, midőn az akarata ellenére megtörtént, mert úgysis kivinni szándékozott azokból az eleséget. Vajjon miért ellenzé tehát, ha ez volt szándoka? Hiszen így csak hasznára vált a várak elesége?

²⁾ Ez, ha történt, csak akkor történt, midőn már tudta, hogy a török nem jó Erdélybe: a parasztokat tehát haza küldheté, mezei munkáik végzésére, úgy is szűk lévén a múlt termés. És mi érdeke lehetett volna Frater Györgynek a várakat a török kezére játszani? Adott-e neki valaha egy várat is vissza a török? S nem önmaga ellen működött volna-e, ha a várakat a töröknek adja?

³⁾ Természetesen, mert akkor már tudta, hogy a török nem jó Erdélybe, ott tehát semmi szükség Sforzára; sőt káros volt volna, ha a török megtudja, hogy újabb királyi had is megy Erdélybe.

„Egyebek közt beszélte nekem a titkár s megesküdt reá, hogy Frater György nagy kincseket vitetett ki az országból, a zsoldosok fizetésének ürügye alatt, holott testőrségének csak harmincz ezer forintot fizetett. Mondá tovább, hogy többször ügyekezett urát e gonosz szándékától visszatartóztatni, intvén őt s mondván: Uram, emlékezzél meg, miként a pápának, a császárnak és a római királynak gyakran irattál általam leveleket, melyekben magadat a kereszténység iránt nagy buzgalom által lelkesítve, és semmit inkább nem óhajtónak állítád mint, hogy ezen ország a hitetlenek kezéből kiragadtassék; most ellenben másként látlak cselekedni. Mert nem csak úgy cselekszel, hogy az országot a töröknek add át; hanem még azokat is, kik téged s az országot a töröktől megvédeni küldettek, halálra szántad, holott véged lett volna, ha Castaldo oly gyorsan nem jó segélyedre ¹⁾. Emlékeztette a titkár Frater Györgyöt arra is, mily nagy pénzöszeget költött ő Felsége e hadjáratra, mely oly nagy veszélyére van mind a két országnak; s mit meg sem kezdett volna ő Felsége, ha az ő hűségében és ügyességében nem bízik vala. Ezután a titkár elhallgatott, mondván, hogy intéseivel semmire sem ment Frater Györgynél, mert megkeményedett Pharao szive.“ ²⁾

¹⁾ Ennél az egész vádban alig van nagyobb hazudság. Ha Pesty oly bizodalmas lábon állott Frater Györggyel, hogy neki ily szemrehányásokat tehetett, mi, ismervén Frater György jellemét, merőben hihetetlen: hogyan történhetett, hogy még sem volt beavatva a vajda politikájába? De képzelnem sem lehet, hogy ő, az alárendelt hivatalnok, így szemtől szembe merte volna árulással vádolni hatalmas urát! Ez merő hazug dicsekvés; s ennyi hitelt érdemel a többi vád is. Mert ha ő így merészelt volna az árulást szemére vetni urának: gondolhatjuk-e, hogy ez azt büntetlenül, boszúlatlanul hagyja? Valóban csodálni lehet, hogy Castaldo ezt úgy adja elő, mint a minnek ő hitelt adott. A gyanúnak és félelemnek nagyon el kelle homályosítani Castaldo eszét, ha ő ily beszédeknek valóban hitelt adott. Ha pedig ezt csak tetette, úgy maga vált hamis vádlóvá.

²⁾ Ismételve kérdezzük: merész-e egy titkár így beszélni urához, egy ország kormányzójához, kiről, a Martonffy testvérek nem régi példájából, tudá,

„Én aztán a titkárnak, hogy engem ily híven figyelmeztetett¹⁾, Felséged nevében hálát mondtam, s kértem őt, tudósítson a jövőre is mindenről, és ne hagyná el Frater Györgyöt; mert haza akart menni betegség ürügye alatt²⁾. Mondám neki, hogy én erősen hiszem, a miket nekem mondott; de mégis alig hihetem, miképen Frater György oly hálátlan legyen, hogy ily gonoszságot kövessen el; mert ezen árlás sokkal nagyobb volna Júdás árulásánál; sem az okokat nem látom, miért akarna ő ilyeket cselekedni, miután az országban már úgy is nagyobb a tekintélye, s leszen egész életében, mint magáé Felségedé³⁾. Ezután még többekről beszélgetvén vele, kértem őt, tanácsoljon nekem őszintén, mit tevő legyek? Mire ő azt válaszolta, miképen nem adhat jobb tanácsot mint, hogy úgy viseljem magamat Frater György irányában, mint Frater György viseli magát én irántam; azaz: míg ő színlel, színleljek én is; hitelt pedig soha se adjak neki⁴⁾.

---

hogy kisebb elleneit is, mint a ki őt szemtől szembe felségárlással vádolni merészli, képes örökre elnémitani. Ha Frater György magát oly bűnösnek érzi, minőnek őt titkára szemtől szembe korholá, és ha e korholás csakugyan megtörtént, mint Pesty dicsekszik: vajjon nem gondoskodott volna-e Frater György arról, hogy őt el ne árulhassa?

1) Van-e Pesty e vádjai s rágalmaiban csak egyetlen tény is, melyet Castaldo önmaga jobban nem tudhatott Pestynél? Úgy látszik, maga Castaldo is restelte e hazudságokat saját vádjai gyanánt előadni a királynak. Csak egy van ezek közt, mit Castaldo maga nem tudhatott, hogy t. i. őt Frater György seregestül meg akarja öletni. És hoz-e fel csak egy érvet is e súlyos vád bebizonyítására?

2) Bizonyosan, mert félt, hogy ura végre is nyomába jő hazug rágalmainak.

3) Ezt tudva, valóban megfoghatatlan volna, hogyan hihetett Castaldo ily képtelen rágalmakat, ha azon alapos gyanú vagy ennél is több nem támadna az emberben: hogy hinni a kart, mert őt kincsei s hatalma miatt meg akarta ölni.

4) És egy fővezér nem tudná magától is, mit kelljen tennie oly egyén-nel, kit árulónak tart?

„A fentebbiekből könnyen megítélheti Felséged, vajjon kihez hasonlóbb Frater György: Júdához-e az árulásban, vagy Lucziferhez a hálátlanságban? A mint Felséged tudja, itt én az ő kezei közt s hatalmában vagyok¹⁾; mindazáltal férfiasan fogok törekedni, hogy ha életemtől akar megfosztani, azt neki drágán adjam el. Nem is gondolnék annyit életemmel, mint ama kárral, mely ezen árulásból Felségedre nézve származni fog. Azonban csókolom kezét Felségednek s higye erősen, ha megtörténhetik, hogy Sforza hadait a magaméihoz kapcsolhassam, ő nem oly könnyen hajthatja végre szándokait, melyeknek, hiszem, isten is ellentálland.²⁾”

És e képtelen hazudságok, e csaknem nevetséges rágalmak Ferdinánd tanácsosai előtt annál inkább hitelre találtak, minthogy a Konstantinápolyban és Velenczében székelő királyi ügynököktől is érkeztek ez időben tudósítások, miképen Frater György a szultánnak hűséget fogadott. Ferdinánd és tanácsa magától a püspöktől tudta azt, hogy neki szándoka volt, hitegetései által elámítani a törököt, hűséget színlelni iránta: de miután ez neki megtiltatott, ennyi vádak után hinni kezdék, hogy a mit Frater György a török ámitására vallott tenni, azt őszintén cselekedte.

Castaldonak már első vádleveleire megütente volt Ferdinánd, Salazar titkára által, mihez tartsa magát³⁾. Miután pedig Castaldonak imént idézett levelét vette: Hoffmann János, Trautsohn János és Gienger titkos tanácsosai és Jónás alkancellár tanácsa szerint oly utasítást küldött Castaldonak, hogy „miképen Pesty Gáspár titkár is tanácslá, míg látja, hogy Frater György a maga gonosz szándokait halasztja, addig ő is színleljen, hogy annál kevesebb okot adjon neki árulási szán-

1) Ezt mondhatta 6—7 ezernyi veterán vitéz sereg élén!

2) Szászsebes, október 16. Epist. Proc. 2, 307.

3) E rendelet még nem jött napvilágra.

dokainak végrehajtására. A hadseregben éjjel-nappal őrköd-
jék, s azt minden vállalatra készen tartsa. De ha észrevenné,
miképen a dolgot másként nem lehet kiegyenlíteni mint, hogy
vagy magát engedje megöletni, vagy maga ölesse meg Frater
Györgyöt, ki ily gonoszban töri fejét: ekkor inkább ügyekez-
zék őt megelőzni s útból eltenni, mintsem hogy bevárná az
első csapást, s az ország és az egész kereszténység kárára
megelőztessék“¹⁾). Ferdinánd e válasza arra mutat, miképen
Castaldo vele mindenkép azt akarta elhíttetni, hogy Frater
György különösen az ő élete ellen törekedik. A püspök-
vajda e szándékának azonban, az egy Pesty Gáspár hazug
vádjait kivéve, sehol semmi nyoma, semmi bizonyosága.

CXIII.

Idő közben Castaldo Pallavicini hadait is magához von-
ván, Frater Györgyöt is újabban felszólítá, hogy az erdélyi
haddal táborába menjen, vele együtt a török ellen indulandó.
Frater György, vagy mivel tudta, hogy a török nemsokára
úgy is kivonuland, vagy mivel látta, hogy tovább gyanú nél-
kül nem időzhet, s tán mivel észrevette, hogy már is gyanút
vont magára: készséggel hajlott Castaldo felszólítására. A
közönséges fegyverrekelést gyorsan elintézte, s Losonczynak
Temesvárra beizente, hogy tartsa magát, mert nemsokára meg-
fog segítettetni.

Castaldo, mihelyt látta, hogy Frater György most már
komolyan készül a hadjáratra, ezt Ferdinánddal is azonnal
tudatta. A király, október 26-kán kelt válaszában, örömét
jelenté, „hogy Frater György végre is elhatározta magát, meg-

¹⁾ Buchholtz 7, 269.

próbálni hadi szerencsáját, s hogy felhagyott azon tervvel, melyet magának kitűzni látszott volt, hogy János király fiát az országba visszavigye . . . . Ezután ő sokat vár Frater György tekintélyétől az országban, s az ellenség hadakozási módjának ismeretétől a táborban.“ Egyébiránt újabban is a Salazar által küldött, eddigelé ismeretlen rendeletére útasítja Castaldot, meghagyván neki, ügyekezzenek mindent megtenni, hogy az ügyet jó végre vezethesse¹⁾.

Meglepő, hogy Ferdinánd azon tervet tulajdonította Frater Györgynek, s e terv miatt hitte őt elébb árulónak, mintha ő János herceget akarta volna Erdélybe visszavinni; holott tudjuk, hogy Frater György még september 29-ke éjjelén is azt írta Castaldonak: ügyekezzenek a királyt reábirni, hogy a királynét kielégítvén, mennél elébb távolítsa el Kassáról, mert Petrovics nem szűnik fondorkodni; a herceget pedig vegye magához, bécsi udvarába, mert még most is sokan fordítják felé szemeiket.

Frater György mind ezen gyanúsításokról mit sem sejtve, október 20-ka táján indult meg az erdélyi sereggel, s egyesült Dévánál Castaldo és Pallavicini hadaival; de ezektől külön szállott táborba. Nehogy azonban e miatt a beglerbégben, kit annyi bajjal fordíthatott el Erdélytől, maga ellen ismét gyanút ébreszsen, követet küldött hozzá, s megüzente neki, „miképen ügyekeznie kell az országot védenie s a károktól megőriznie; tudja már úgy is, hogy a porta nem akarja megrontani Erdélyt, mely az ő kormánya alatt biztosítva van a szultánnak“²⁾. A követ október 21-kén küldetett vissza, bizonytalan, mi válaszszal. Csak annyit tudunk, hogy a beglerbég október 25-kén lövegeit a sánczokból kivitette, sátrait fölszedette. Losonczy

---

¹⁾ Buchholtz 7, 269.

²⁾ U. o.

ebből sejtven, hogy az ellenség visszavonulni készül, ellene ismét egy kitörést intézett. Ez volt az utolsó csata Temesvár alatt: a beglerbég, faltörő gépeit jobbára a sánczokban hagyván, október 27-kén egész seregével elvonult s a Tisza felé vette útját, hogy azon átkelven, téli szállásokra vezesse hadait.

Az egész ostrom alatt nagyobb lövegekből csak 256 lövés történt, s a várbeliek közül összesen csak tizenöt ember esett el. A török ellenben öt ezer embert vesztett volna a várbeliek gyakori, sikerült kitörései alatt. Losonczy az ellenség utóhadát október 28-kán délig űzte. Más nap 500 huszárral s egy csapat spanyol lovas lövészszel a várból kirándulván, miután ellenséget sehol sem talált, Újlakot, melyben mintegy száz török őrködött, heves ellentállás után elfoglalta; míg egy más csapat, a vidéki néppel egyesülvén, Csanádot vette meg, s magát a várkapitányt, Perasics vajdát is foglyúl vitte Temesvárra ¹⁾.

Castaldo a királyi, Frater György az erdélyi sereggel, bár külön táborokban, mind a ketten a Maros völgyén jöttek be Magyarországra: s híret vévén a beglerbég elvonultának, Lippa felé tartottak. Út közben érkeztek a táborba a király hírnökei, kik Frater Györgynek az esztergami érsekségre lett kineveztetése okmányát s a bíbornoki kalapot hozták meg. A király nem rég kedvezőbb tudósításokat vévén Frater Györgyről, sietett őt értesíteni az új méltóságról, mely által buzgalmat s hűségét felfokozni vélte. Castaldo ágyúlövésekkel tisztelt táborában az új kardinálnak. De ő, bár a királyi követeket gazdagon megajándékozta, mintha már sejtelmek voltak volna szomorú sorsáról, mely őt nemsokára elérendő vala, az örömeinek semmi jelét nem mutatta az új méltóság fölött, melyet

¹⁾ „Also ist in dieser Belagerung vom Anfang bis an das Ende ergangen.“ Actum Temesvár, den 27 tag oktober anno jm 51. És Batthyányi Ferencz, Mária királynéhoz. 1551. december 14. Brüsseli levéltár.

előbb annyira óhajtott és keresett¹⁾. Ezen akár őszinte, akár színlelt közönyösség, melylyel Frater György e kitüntetést fogadta, újabb okot adott Castaldonak s más irigyei s ellenségeinek őt bevádolni Ferdinánd előtt, s úgy adni elő a dolgot: mintha csak azért mutatná magát oly közönyösnek ezen legnagyobb királyi kegybizonyosság iránt, azért vetné meg azt, mivel már egészen más, még nagyobb dolgokra volnának függesztve vágyai²⁾.

Frater György azonban, bár közönyösen látszott is fogadni az új méltóságot, mindazáltal a legmelegebb kifejezésekben mondott érte hálát mind Ferdinándnak, mind Károly császárnak. A császárt egyebek közt biztosítja, hogy e kegyelmet örökké hű emlékezetében tartandja; s ezen új méltóság által nem annyira feldisztítve, mint kötelezve érezi magát, az eddiginél még nagyobb buzgalmat tanusítani amaz iszonyú (immanis) ellenség ellen; sőt vérét is ontani és életét áldozni fel a keresztény vallás védelmében, „e martyrkoszorú hiányozván még egyedül teljes boldogságára“³⁾.

CXIV.

Az egyesült sereg november 3-kán szállotta meg Lippát, melyet Ulomán basa öt ezer törökkel védelmezett. A kardinál, Castaldo és Nádasdy a Maros bal, Báthory és Patóczy annak jobb partján foglaltak állomást: keletről Castaldo a spanyol és német haddal, délről a kardinál az erdélyiekkel, nyugatról Nádasdy a magyar felkelt had egy részével. Más nap az árkok megásatván, s az ágyuk elhelyeztetvén, ötödikén már a

1) Névtelen tudósítás az ekkori eseményekről. Brüsseli levéltár.

2) Thuanus: Hist. Libr. 9, 251.

3) Buchholtz 7, 274.

falakat kezdték töretni. Castaldo látván, hogy lövegei jól működnek, tizenhárom tárogatóst állított a vár körül, kik parancsára jelt adnának az intézendő rohamra, mihelyt a rés eléggé kitáguland. De három óra tájban, midőn a lövegek működni megszűntek, néhány spanyol a kiszabott jelre nem várva, a réshez futott s a rohamot rendetlenül megkezdette. Secelnig Antal spanyol kapitány, ki a múlt évben az Afrika, másként Monaster várost vívó császári seregben is kitűntette magát, látván ama néhány spanyol küzdelmét, maga is a réshez közeledett, s azon keresztülhágván, az ellenség közé ugrott, de rövid harc után megöletett. E példa mind többeket csalt a réshez; de az ott összecsoportozott ellenség által ezek is visszanyomattak. A spanyolokat azonban a magyar és német hadak is követték; s a harc a résnél hevesen megújult, de nem kedvezőbb szerencsével.

Castaldo a történetekről értesülvén, jelt adott az általános rohamra; minek következtében Nádasdy is megkezdte az ostromot. Itt egy hajdú, hágsó segedelmével a falat meghágván, az ott létezett faerkélyen őrködő törököt levágta s a falakra többeknek is útát nyitott. A város heves harc után végre a mieink kezére jutott. Egy csapat török lovas, a kapuhoz közel állván, futásban keresett menedéket; de egy részök az utánok nyomult huszárok által leváगतott, más részök a Marosban találta halálát. Győztes hadaink a városba jutván, azonnal rabláshoz fogtak. E körülmény mentette meg Ulomán basát, ki e közben időt nyert mintegy másfél ezred életben maradt vitézével a fellegvárba vonulni. Ha a mieink a martalék helyett az ellenséget veszik nagyobb erővel üzőbe, vele együtt benyomúlhattak volna a fellegvárba; de a kis csapat, mely utána iramodott, a kaputól visszanyomatott.

A város birtoka sok jeles vitéz életébe került. A résen beugrott kapitányon kívül a spanyolok közül még Aldana

Ferencz, szinte kapitány, Vettormen, Avela Péter stb., a németek közül: Hafner Tamás kapitány, ki csak a múlt évben szabadult meg a török fogságából, több más tiszttel együtt a falakon lelték halálukat. A magyarok közül Török János, Bálint fia hét, Forgách Simon tizenegy sebet vett; de mind a ketten életben maradtak.

Más nap hadi tanács tartatván, a további teendőkről folyt a tanácskozás. Mivel tudatott, hogy a fellegvárban kevés az eleség, minél fogva az ellenség azt nemsokára kénytelen lesz feladni, arról tanácskoztak: tétlenül várják-e be a feladást, vagy a fellegvár ellen is intézzenek rohamot? A kardinál egyikre sem hajólt; hanem azt tanácslá, hogy Ulomán az őrséggel szabadon bocsáttassék; mert, úgymond, ha ez nem történik, a szultán boszúját az ország nem fogja elkerülni; ha ellenben az őrség szabadon bocsáttatik, reménye van, hogy a török a jövő évre nem intézend hadjáratot. De látván, hogy a többség ezt hevesen ellenzi, utóbb azt kívánta, hogy a vérontás elkerülése végett az őrség feladásra szólíttassék fel, s e végett Perusith Gáspár küldessék be Ulománhoz; mi-
ben aztán a többiek is megegyeztek. Perusith kétségkívül titkos utasítást is nyert a kardináltól Ulomán számára; s ennél fogva történt, hogy a basa azt válaszolá, miképen csak fegyveres kivonulhatás biztosítása mellett hajlandó a várat feladni.

Castaldo e feltételt nem fogadta el s a vívást haladék nélkül megkezdette. A kardinál azonban mindent elkövetett, hogy annak sikerét megghiúsítsa. Látván egyebek közt, hogy egy Dobel nevű tüzér jó eredménnyel működteti lövegét, valamely ürügy alatt megparancsolta neki, hogy azt más felé irányozza, hol a törököknek nem árthatott. De leginkább a löszereknek, melyek az ő rendelkezése alatt álltak, fukar s hiányos kiszolgáltatása által hiúsítá meg a vívás sikerét. Nádasy később azt állítá, hogy csak tizenként, huszanként

lehetett tőle a golyókat kikoldulni; hogy ő több ízben, személyesen kért tőle löszert, de mindig nagyon keveset nyerhetett, bár számos társzeker rakva volt készlettel¹⁾.

A vívás nemsokára egészen félbeszakasztott. Castaldo, mivel a fellegvár vastagabb falainak lerombolására elegendő nagyobb lövege nem volt, Szebenbe küldött néhány nehéz ágyúért; néhányat a kardináltól kért Váradról. Míg ezek megérkezének, tűzagnák által ügyekezett a falakon rést csinálni, de kevés sikerrel: az őrség ezeket ellenásásai által meghiúsította.

Idő közben a kardinálnak egy bizodalmas szolgája fogott el az éjjeli őrök által, állítólag, mivel a várbelieknek török nyelven felkiáltá: csak tartanak magokat, a magyar és erdélyi sereg nemsokára szétoszlik. A vezérek a szolgát hadi tanács elejébe kívánták állíttatni; de a kardinál őt szabadon ereszté, állítván: hogy szolgája hűségét jól ismeri, s méltatlanság vagy tévedés volna őt ilyesmiről vádolni.

A kardinál azonban nemesak megbízott emberei által üzent egyet s mást a várbelieknek, hanem személyesen is értekezett Ulománnal. Egy nap hajnalán Perusith Gáspár és Varkócs Tamás kíséretében az árkon keresztülhatolván, a falhoz közeledett, s a reá ott váró basával hosszan beszélgetett²⁾. Ezen értekezlet, miként utóbb kitűnt, a körül folyt, hogy a basát reábirja, eszközölné ki szabadon bocsáttatása fejében a beglerbégnél Becse és Becskerek várak visszaadatását. A következőzés tanúsítá, hogy Ulomán ezt megígérte; minél fogva ő is biztosított, hogy a szabad elvonulás neki minden esetre meg fog szereztetni.

Kétségkívül ezen találkozás következtében történt, hogy Ulomán november 16-kán kiüzent, s húsz napi fegyverszünet

1) Nádasdy vallomásai Frater György halála pörében. Praynál: Epist. Proc. 2.

2) Pethő János vallomása a kardinál halála pörében. U. o. 2, 316.

s annak lefolytával szabad s fegyveres kivonulás föltétele alatt a várat feladni ajánlkozott. Ezen idő alatt valószínűleg a beglerbéget akarta reábirni, hogy váltságául Becsét és Beeskereket adja által. Minthogy a vezérek e föltételt elfogadni nem akarták, a kardinál más módokhoz nyúlt, hogy őket arra kényszerítse. Egy részről az eleséget és takarmányt mind szűkebben kezdé kiszolgáltatni a tábornak; más részről az erdélyi urakat és székelyeket kéz alatt felszólítá, küldenének követeket Castaldohoz és őhozzá, kívánván, hogy a sereg, mely a beállott hideg s az eleség és takarmány hiánya miatt táborban tovább nem maradhat, haza bocsáttassék, Ulomán pedig szabadon eresztessék. Az erdélyiek ezóta mind többen kezdenek távozni a táborból. Nádasdy utóbb azt állítá¹⁾, hogy ez a kardinál tudtával történt, s ő csak színtel, hogy a távozókat tartóztatni kívánja, de nem bírja; valaminthogy az eleség és takarmány hiányát is szándékosan idézte elő, még számos rakott hajója lévén a Maroson. E vád nem valószínűtlen ugyan; de nem is kétségtelen. Ezen évi termés, kivált Erdélyben, igen silány volt. A következő évben pedig oly rémítő éhség uralkodott, hogy még az Erdélyben tanyázott zsoldosok közül is majdnem két ezren hulltak el az éhségokozta nyavalyákban.

De bár mi volt is valódi oka, annyi igaz, hogy a szükség és drágaság mindinkább növekedett a táborban. November 20-kán Ulomán basa újabban menlevelet és kezéseket kívánt követei számára. Kivánsága teljesített: a kardinál ismét a titkaiba avatott Perusith Gáspárt küldé be a menlevéllel; minek következtében Aly szandzsák bég és egy jancsáraaga még az nap délután át jött a kardinál sátorába. A fogadtatáson jelen volt maga Castaldo is több főtiszttel, s a

¹⁾ Nádasdy vallomása. Pray: Epist. Proc. 2, 316.

követektől, kik az elébbi feltételt ismételték, azt kívánta: adnák meg magokat Ferdinánd kegyelmére, eleve is biztosítván őket, hogy szabadon fognak bocsáttatni. De a követek bízván a kardinál ígéréteben, ezt sem fogadták el, s elbocsáttatván, Perusith is visszatért, egy drága szőnyeget s török inget hozván ajándokul a basától, ki őt testvérévé is fogadta.

Nem volt benne kétség, hogy a várbeliek csak azért vonakodnak remény vesztett állapotukban, melyhez már éhség is járult, elfogadni a Castaldo által tudokra adott feltételt, mivel azt Frater György ellenzi, ki nekik szabad elmenetelt ígért. A kardinál ebből maga sem csinált titkot: Nádasdynak, ki őt egy embere által kérte, egyeznék meg abban, hogy a törökök a király kegyelmére adják meg magokat, egyenesen azt üzente, hogy ezt azért nem teheti, mivel már ígérést tőn Ulománnak szabadon bocsáttatása iránt.

Nádasdy az üzenetet vévén, Pécsy Gáspárt a következő ajánlattal küldé a kardinálhoz: hívná magához a kardinál Ulománt egy pár fő emberével, s mondaná neki, hogy a királytól levelet vett, melyben ez óhajtságát fejezi ki, a basával személyesen beszélni; menne tehát Ulomán kellő kíséret alatt Ferdinándhoz, ki őt bántatlansága iránt eleve is biztosítja. Nádasdy becsületszavát adja a kardinálnak, hogy a király Ulománt, ha Bécsbe megy, szabadon bocsátja. Ha azonban a kardinál ebben kételkednék: ám küldje Ulománt, míg a király akarataról értesül, saját őrizete alatt Váradra; s ha aztán a király azt üzeni vissza, hogy Ulománt szabadon bocsátani nem akarja, bocsássa el őt maga Váradról; ha pedig, miben nem kételkedik, a király őt szabadon bocsátani igéri, küldené fel őt Bécsbe. — E tervnek az volt czélja, hogy a török haladék nélkül adja fel a várat, s a táborozást, melyet a beállott rossz idő miatt sokan már vonakodtak folytatni, mennél előbb be lehessen végezni.

De a kardinál, habár nem kételkedett is abban, hogy Ferdinánd a basát szabadon bocsátaná, a tervet nem fogadta el, s Pécsynek következő választ adott: „Nem akarok dicsekedni hitemmel, de én most azon dolgozom, hogy a békét a király s a török közt megerősítsem. És miután Ulomán elbocsátását megígértem, a mit Nádasdy úr javasol, becsülettel nem tehetem.“¹⁾

Pár nap múlva mind Szebenből, mind Váradról megérkeztek a nehéz lövegek, melyek közül egy csalogánynak, egy más bikának neveztetett. De az ostrom újabban nem kezdetett meg azontúl. A felett, hogy a kardinál minden módon reábirni ügyekezett Castaldot, fogadná el a várbeliek feltételét, november 25-kén híre érkezett, hogy a beglerbég, ki még egyre Becsénél táborozott, a budai basával, ki már Szegednél van, csatlakozni s Lippát megsegíteni szándékozik.

Ez újabb érvet adott a kardinál kezére, hogy Ulomán elbocsátását sürgesse, mit a vezérek csak azért ellenzetek, mivel az, mint mondák, hadi dicsőségeket csorbítaná meg. De a kardinál előtt, ki a török őrség szabadon bocsátására oly messzeható tervet épített, melynél fogva nem csak az elvesztett várakat visszanyerni, hanem a béke meghosszabbítását is kieszközölhetni reménylé, a vezérek kisebb vagy nagyobb hadi dicsősége mit sem nyomott. Ily körülmények közt nincs miért kételkednénk Nádasdy állításán, midőn mondja, hogy Frater György mind az eleség és takarmány hiányát, mind az erdélyieknek napról napra növekedő türelmetlenségét s távozását a táborból önmaga szándékosan idézte legyen elő, hogy aztán a vezéreknek mondhasa: „ime látjátok, hogy a katonák szétoszlanak, a törökök pedig, a beglerbég és a budai

¹⁾ Pécsy vallomása Frater György halála pörében. Praynál: Epist. Proc. 2.

basa az ostromlottaknak segedelmére jönnek, tovább tehát nem késhetünk Ulomán elbocsátásával.“¹⁾

A vezérek, e kétes helyzetnek valahára véget vetendők, november 28-kán haditanácsot tartottak. Megjelent abban a kardinál is, és számos érveket felhordva tanácslá és sürgeté újabban is Ulomán és őrsége szabadon bocsáttatását. Látván, hogy a vezéreknél most is ellenzésre talál, végre kijelenté: „miképen ő felségétől neki meg volna hagyva, hogy a jövő júniusban lejárandó béke meghosszabbítását kieszközleni ügyekezzenek. Az őrség tisztességes elbocsátását ő e célra igen alkalmas eszköznek látja; míg ellenben ha Ulomán, ki magát különben halálig védelmezendi, megöletnék, a török császár oly haragra gyúlna, hogy a béke meghosszabbítására többé gondolni sem lehetne.“²⁾

A vezérek végre engedtek; s végzéssé lón, hogy Ulomán fegyveresen vonúlhasson ki a fellegvárból. „Látván Frater György megátalkodott elméjét, úgymond Nádasdy³⁾, kénytelenek voltunk megegyezni; mert ha bennünket elhagy, az ellenség prédájává lettünk volna.“ Castaldo azonban, bár engedett, nem titkolható el haragját; s kételkedni sem lehet, hogy már ekkor megért benne a szándék, az első kedvező alkalommal véres boszút állni Frater Györgyön. Egy Budi nevű tiszt e szavakat hallá tőle e napok valamelyikén: „ám az a bestia szerzetes úgy akarja, hogy a török szabadon elmenjen“. Budi ezt megsugá a kardinálnak, ki azt mondta volna reá: „meglátod, hogy Castaldo a bestia s bestialis módon fog vele történni“⁴⁾.

Bár ekként, jó vagy rossz szerével, már november 28-kán végzéssé lett Ulomán fegyveres elbocsáttatása, ez mégis

1) Nádasdy vallomása a kardinál halála pörében i. h.

2) Nádasdy vallomásai Praynál i. h.

3) U. o.

4) U. o.

december 5-ikéig időzött Lippa várában, hihetőleg hogy bevárja a beglerbég válaszát Becse és Becskerek visszaadása iránt. November 29-kén este a kardinál által meghíva személyesen eljött ennek sátorába, s vele hosszan beszélgetett s vacsorázott. Úgy látszik azonban, hasztalan várakoztak a beglerbég válaszára; s miután a basa erősen ígérte, hogy mind a beglerbégnél, mind a szultánnál Frater György kívánsága szerint fog működni, s azt személyesen nagyobb sikerrel teheti: az őrseg december 5-kén estenden a várból kivonulván, útnak eredt. A kardinál őket eleséggel s a podgyászaik és sebeik elszállítására szükséges szekerekkel bőségesen ellátta, és Cserepovicsot mintegy háromszáz rácz lovassal kíséretökre rendelte.

Ulomán ez napon közel a kardinál táborához szállott éjjeli tanyára, s mihelyt besötétedett, Frater Györgyöt újabban is meglátogatta, egy arany lámpát, egy drága perzsa szőnyeget, négy harcra idomított mént, egy drága kövekkel ékitett tórt s más ékszereket hozván magával halája fejében ajándokul. A kardinál őt viszont gazdagon megajándékozta, s hosszú beszélgetés után megvendégelte. A basa szerencsés megszabadulta nagy fontosságú lévén reá nézve, midőn elbúcsúzott, megintette őt, hogy még a Temes folyamon túl is, meddig őt Cserepovics kísérendő léssen, vigyázva folytassa útját; mert különben miután sokan rossz szemmel nézik elbocsáttatását, könnyen érhetné őt veszély.

A figyelmeztetés nem is volt fölösleges. A Temesen túl Balassa Menyhért, Horváth Ferencz, Dombay Mihály és Nagylaki Ambrus lesben álltak; s midőn Cserepovics a török hadtól elvált, ezt váratlanul megrohanták. De Ulomán, a kardinál tanácsa szerint, harcrendben folytatta útját s készen fogadta a támadókat. A harc igen heves volt. Nagylaki mindjárt kezdetben elesett, Balassa pedig sebet kapott. Ulomán, bár maga

is megsebesült, a támadókat végre visszaverte, s azontúl háborítás nélkül érkezett Belgrádba!).

CXV.

Mind az, mit a kardinál Lippa alatt Ulomán őrségének megmentésére tőn, szintazon ravasz, ámitó politikának volt folytatása, melyet eleitől fogva követett a török irányában. Miután sem a lippai táborozásból nem vonhatta ki magát, sem azon eredményeket, melyekhez fondor politikája által eddigelé jutott, feláldozni nem akarhatta: másként nem is tehetett, mint tőn a lippai őrséggel. Tudta, hogy a hadjáratban való részvéte megingatta a töröknek benne helyezett bizodalját; mert hiszen a beglerbég e miatt szemrehányásokat is tett neki²⁾. Szükségesnek látta ennél fogva az ország érdekében a töröknek ébredező gyanúját eloszlatni, s őt meggyőzni, hogy nem mint ellenség, hanem mint a török hadak védelmezője, pártfogója jelent meg Lippa alatt a királyi táborban. Ez neki Ulomán s őrségének megmentése által teljesen sikerült is.

Sőt, magából e körülményből, mely szerint Castaldo hadjáratában részt venni kénytelen volt, újabb előnyöket is ügykezett ő a lippai őrség megmentése által eredményeztetni a haza javára. E tettét már Becse és Becskerek visszanyerése is eléggé kimenthette; de e fölött még nagyobb czél is forgott szemei előtt: ő, mint maga mondá, azon működött, hogy a békét Ferdinánd s a török közt megerősítse.

¹⁾ Egy német ökmány: „Datum im Veldtleger vor Lippa den 28. nov. Ao domini im 1551. Jar.“ — Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkunden 601. — Schradt Kristóf Mária királynéhez 1551. nov. 15. Brüss. levéltár. Istvánffy Lib. 17, 188.

²⁾ A beglerbég Frater Györgyhez. Becse, 1551. december 1. Hammernél a jegyz.

Fájdalommal látta Frater György, hogy Károly császár egy részről a francziával, másról a birodalom protestans fejedelemeivel a vallásos viszályokba inkább mint valaha s mélyebben bebonyolódván, Ferdinándot a török ellen nem igen segítheti; ez pedig legjobb akarata s buzgalma daczára sem képes a hazát magára hagyatva megmenteni. Tudta, hogy e miatt Ferdinánd maga is minden ügyekezését oda fordította, hogy az 1852-ki júniusban lejárandó békét meghosszabbíttassa; de nem volt előtte titok az sem, hogy a szultán Ferdinándra Temesvár elfoglalása és hadainak Erdélybe küldése miatt boszús; minélfogva nemcsak a béke meghosszabbítása nem remélhető, hanem méltán félni lehet, hogy a következő évben még nagyobb erővel folytatja a háborút, sőt tán személyesen is bejövend az országba.

E veszedelmet akarta tehát Frater György elfordítani a hazáról; s örömmel látá, hogy mi hitelét eleinte megingatta, a hadjáratban való részvétele, a lippai őrség megmentése által újabb előnyül szolgálhat e céljának elérésében. Ulomán szentül fogadta, hogy a maga befolyásával őt minden lehető módon segitendi; és a kardinálnak nem volt oka, miért ne higyzen annak szavában, ki neki élete megmentését köszönheti: reá tehát ezentúl, mint hű szövetségesére, számíthatott. És miként a tapasztalás bizonyítá, a basa becsületesen beváltotta adott szavát.

A kardinál, Ulománt megnyervén, mind általa, mind saját levelei s követei által következő előterjesztéseket tőn a beglerbégnél: eddigi magaviseletéből eléggé meggyőződhetek, miképen ő hűséggel viseltetik a szultán iránt. Hogy Temesvár s a más várak Ferdinánd kezeire jutottak, ő annak nem oka, mert ezek Petrovics hatalmában voltak; az ő kormánya csak a Kőrös folyamig terjedt. Miután tehát hűségéről a szultán meg lehet győződve, kéri a beglerbéget, eszközölje ki, hogy

a Kőrös és Maros balpartján fekvő vidék is az ő kormányára bizassék, s Becse és Becskerek is, mely várakból haszna a szultánnak úgy sincs, neki adassék vissza. Neki e két vár nagy előnyére volna; azoknak birtokába jutván, Temesvárról is könnyen eltávolíthatja a németeket és így aztán a Kőrösön túl fekvő tartományt s a bánságot is szintúgy megtartandja a szultán hűségében, mint Erdélyt és Várad vidékét megtartotta. És ha e kérelmét a szultán teljesíti, semmi szüksége nem leend a jövő évben ismét egy költséges hadjáratot intéznie; mert ő maga is elég erős leend a németek ellen megvédeni az országot. Így állván a dolgok, nincs miért ne hosszabítaná meg a fegyverszünetet is Ferdinánddal, ki ezután óvakodni fog azt megsérteni. Szóval, Frater György arra ügyekezett ámitásaival birni a beglerbéget s ennek közbenjárásával a szultánt, hogy ne csak Becsét és Becskereket bocssássák kezére, hanem a jövő évben hadjáratot se intézzenek, mint az ő hűsége következtében szükségtelent, az ország ellen. E tervből, ha sikerül, mily nagy haszon háramlott volna a hazára s magára Ferdinándra, fölösleg mondani. Maga Frater György pedig célját teljesen eléri: az egyesült haza, ha csak néhány évre is békét nyerve, magát kinyugodhatja, s erőt gyűjthet szabadságának és függetlenségének jövő sükerebb védelmére.

Nem birjuk Frater György ezen levelét a beglerbéghöz; Ulomán basának működéséről sincs egyenes tudósításunk; de hogy mind a kardinál levele, mind ennek utasítása szerint Ulomán működése a mondott célra volt legyen irányozva, teljesen bizonyossá válik a beglerbégnak deczember 8-kán Belgrádból a kardinálhoz intézett válaszából, mely ekként hangzik:

„Nagyságos és főtisztelendő úr, mint testvérünk. Ha mi beszélni akarnánk azon dolgokról, melyek a mi császáruk és Ferdinánd király közt történtek: úgy csodálatosan gáncso-

landók lennének. Miután a császár uraságotól az adót elfogadta, mi a szerencsés császári hadat a császár parancsa szerint Temesvár alól elvezettük, és elfordulván annak ostromától, fegyverünket letettük és Becse várába vonultunk vissza. Útközben találkoztunk Anconai Angelussal, ki a császártól leveleket hozott, s azon Tisza nevű tiszttel, kit uraságod a császárhoz küldött. Visszavonulván Temesvár alól, Csanádot s a többi várakat üresen hagytuk, s megparancsolánk, hogy Lippával is az történjék. De uraságod megfélekedvén teljesíteni a császár parancsát, fegyveres csapatokkal ment Lippa megvételére, melyek, miután néhány futamló törököt megöltek, Ulama basát némi katonákkal és szandzsákokkal Lippában elzárták. De miután a vár néhány napig lödöztetett, megtörtént végre a mit uraságod ígért, mit mi jónak, s a föld minden népei előtt dicséretesnek találunk. A fejedelmek dicsősége szolgálk kezében van; és viszont a lázadás, egyenetlenkedés és viszátkodás azoknak gonoszságából származik. Miután tehát a te hűséged és őszinteséged a császár iránt a történetekből, különösen abból, hogy Ulamát elbocsátottad, és a királyi sereget megengesztelted, nyilvánossá lett: legyen gondod reá, nehogy ismét valamely botrány történjék, a miért uraságod hitele ily nagy fejedelmek előtt megcsorbúlna, császárunk pedig kénytelen lenne hadjáratot határozni, a mit, ha mindenki nyugton és békében marad, nem fog cselekedni.

„Uraságod nekünk követői által jelentette, hogy Becse, Becskerek, Lippa s a többi várak a Kőrös folyamig nem állnak uraságod hatalma s kormányja alatt: mi mind azt értésére adtuk a győzhetetlen császárnak, a mit nekünk előadott. Ez, és az adó megküldésének halasztása volt oka a mi hadjáratunknak: ha az adó idején megküldték vala, ezen dolgok nem történtek volna, nem lévén más oka a viszálynak és háborúnak. Most uraságod meghagyta Ulama basának, hogy ura-

ságod részére tőlünk Becsét és Becskereket kiadatni kérje; magunk is világosan látjuk, hogy a császári felségnek azokból semmi haszna sincsen; de nem a mi dolgunk várakat átvenni vagy átadni: a császáron kívül ezt senki sem teheti. Mi az említett várakat a császár parancsából vettük meg, s Isten segélyével meg is tartjuk. De ha uraságod azokat birni ohajtja, kérje azokat levelei és követei által a császártól, a ki látván uraságod hűségét és kivánságát, azokat nem fogja megtagadni, hanem kegyelmesen átadatja Uraságodnak.

„Mi tehetségünk szerint ügyekeznünk fogunk oda hatni, hogy a fejedelmek megbéküljenek. Uraságod is ügyekezzék Malkovics bég iránt . . . . kit mi Becse, Becskerek és Csorog váraiban parancsnokul hátra hagyunk, jó viszonyban lenni. Ő a császár parancsából maradt ott. . . . Nem illenék, ha mi uraságodhoz nem küldenők emberünket; minél fogva reméljük, hogy uraságod is fog hozzánk követeket küldeni. Nekünk Belgrádban parancsoltatott telelnünk, és a szerencsés seregeket felkészítenünk. Küldje tehát oda uraságod a maga bölcs leveleit és hű embereit, hogy a mi barátságunk és szeretetünk napról napra öregbedjék s mindenkinek tudtára legyen. . . . Kelt Belgrádban 1551-ki deczember 8-án.“¹⁾

CXVI.

E levélből kétségtelenné válik, hogy Frater György a Lippa megvételénél nyilvánított magaviselete s későbbi működései, különösen a törökkel folytatott sűrűbb közlekedése által nem mást czélozott, minthogy az elvesztett várakat visszanyerje, s a törököt hadjáratának a jövő évben való folytatá-

¹⁾ Hammernél a jegyzetekben.

sáról lebeszélje, és a lejárandó békének meghosszabbítására hajlandóvá tegye. Látta ugyan, hogy e magaviselete, kivált Ulomán basa megmentése által, mind súlyosabb gyanút von magára. De hazaszereteténel fogva később volt tűrni, hogy őt egy ideig az árulás gyanúja terhelje, mintsem akár az annyi mesterséggel megóvott Erdélyt, melynek veszedelme egész Magyarország vesztét maga után vonná, a veszélynek ismét kitegye; akár az alkalmat elmulasztja, melyben hazájának talán sikerülhet békét szereznie. A gyanút, úgy gondolá, könnyű leend eloszlatni s hűségét bebizonyítani egy személyes találkozásban a királylyal, melyre az engedelmet ez időben többször sürgette. Öntudata tisztaságában méltósága alatti dolognak tartá, magát a történekekért akár Castaldo, akár mások előtt mentetetni; de midőn a vádak, melyekkel a vezér s mások által terheltek, tudára estek, annál inkább sürgeté az engedelmet, hogy a király előtt személyesen megjelenhessen, igérvén egyszersmind, hogy akkoron mind Ulomán elbocsátásának, mind egyebekben való magaviseletének okait ő felségének teljes megnyugtatóására fejtendi meg¹⁾.

Ferdinánd király, ki a lippai ostrom alatt történekekről azonnal részletesen értesült, nem is látszott árulásnak tartani a kardinál magaviseletét. Tudván magának Frater Györgynek leveleiből, hogy neki mindjárt a beglerbég hadjárata kezdetén szándoka volt őt ámtásaival fordítani el Erdélytől: meggyőződve látszott lenni, hogy az árulási vád is, melylyel a kardinál előtte terheltek, nem másból származik, minthogy ő ama ravasz politikát, tilalma daczára is folytatta; hogy mindazáltal így cselekedvén, csak az ország megmentése volt szemei előtt; s nem árulást, hanem csak egyszerű engedetlenséget követett

¹⁾ Batthyányi Ferencz, Mária királynéhoz. Bécs, 1851. december 14. Brüsseli levéltár.

el, melyet a súlyos körülmények közt maga a czél jósága, s azon cseles politika sikere is eléggé kimenthet. Ezt látszának legalább bizonyítani Ferdinándnak mind azon levelei, melyeket ez időben nem csak magának a kardinálnak, hanem Castaldonak, Nádasdynak, Losonczynak és Patóczynak íratott, s melyekben nyoma sincs a kardinál elleni bizalmatlanságnak.

Ugyanis Castaldohoz november 21-kén írt levelében felszólítja őt a király, hogy a jövő évi hadjáratra szükséges élelmi szerekről idején és szorgalmasan értekezzen a kardinállal; birja őt arra is, hogy az általa előlegezett pénzoszvegek visszafizetése a kiszabott határidőnél későbbre halasztassék.

Nádasdynak, ki neki jelenté, hogy Lippa ostroma őt agg kora daczára is buzgóvá tette a király szolgálatában, november 22-kén válaszolá, miképen már a kardinál leveleiből is értesült, mily vitézül viselte magát az ostrom alatt. És hűséges szolgálataiért őt dicséretekkel halmozván, kéré őt: nyújtana továbbra is segédkezet a kardinálnak és Castaldonak hogy, miután a hitetlenek kevélységét az irgalmas isten segédelmével megtörni kezdték, alattvalói a jövőre is megmenttven, vele együtt dicsérhessék a szabadító isten kegyelmeit.

Ferdinánd, a Castaldonak küldött utasítások szerint, a hadjáratot a télen is kívánta folytattatni. És miután általa értesült, hogy az erdélyiek erre nem hajlandók, december 2-kán panaszkodva írt a kardinálnak, „hogy azok, bár nem rég fogtak fegyvert, és csak küszöbén vannak az üdvös működésnek, s az ellenség megverésére magától az istentől nyújtott jó alkalomnak, már is haza készülnek. Kéri azért a kardinált, emlékeztesse őket, mily nagy dolgokat hajtottak végre a magyarok télnek idején is Mátyás király alatt; s birja reá őket, hogy legalább addig maradjanak, míg Lippa megvétetik s a beglerbég megverettetik. Jelenti neki egyébiránt, hogy az osztrák és stájer rendek Erdély védelmére oly nagy pénz-segélyt

ajánlottak, mint még soha az ő uralkodása alatt; s hasonlót várhat többi tartományaitól is. Végre utasítja őt, hogy az ezer lovasból s ötszáz gyalogból álló vajdai banderiumának díját Erdély jövedelmeiből vegye fel¹⁾.

Szóval, e levelekben semmi nyoma annak, hogy a király ez időben gyanúval viselkedett volna a kardinál ellen²⁾; sőt legjobb sükerét várta hűséges szolgálatainak; pedig már ekkoron rég kezeiben volt Castaldonak ama levele, melyben Pesty Gáspár vallomásait följelentette, s a feletti kétkedését fejezte ki, vajjon Júdáshoz hasonlóbb-e Frater György az árulásban, vagy Luciferhez a hálátlanságban.

CXVII.

Mit üzent légyen Ferdinánd Salazar titkár által e feladásra Castaldonak, nem tudatik. Úgy látszik azonban, hogy Ferdinánd e vádakat maga is túlzotteknek tartá, s hogy ez Castaldot boszantotta. Annyi bizonyos, hogy Castaldo mindent közölt Pallavicinivel, miután ez seregével Erdélyben megérkezett, s azontúl mind a ketten, közös erővel s egyetértve, működtek a kardinál vesztére. A két büszke gróf s nem kevésbbé büszke hadvezér még azután sem tűrhette a függést az alacsony származású szerzetestől, midőn ez már kardináli rangra emelkedett. Ők ennek a lippai táborozás folytában nyilvánított magaviseletét, akár mivel azt, titkos okait nem ismerven, valóban árulásnak tartották; akár mivel olyannak látták,

¹⁾ Buchholtz 7, 274.

²⁾ Buchholtz, ki ezen leveleket a bécsi levéltárból csak kivonatban közli, de azokat egész terjedelmökben áttanulmányozhatta, maga is így nyilatkozik: „Es erhellt aus jenem Schreiben, dass Ferdinand damals kein augenblickliches Misstrauen auf das Verfahren des Kardinals hatte.“

melynek ürügye alatt a kardinálra minden vádat felhalmozhatnak, s minden ellene tervezett ármányaikat igazolandhatják, a legkétségtelenebb árusítás színében adták elő a királynak. A vádló ezúttal Pallavicini volt.

„Salazárt — úgymond ő Lippáról november 30-kán irt levelében¹⁾, — mind eddig magamnál tartottam; mert nagy segélyemre volt mindenekben, mik előfordúltak; s azért is, hogy mint szemtanú adhasson mindenekről, miket látott, tudósítást Felségednek; ki legyen meggyőződve, hogy az emberinél mélyebb értelem sem elegendő ezen ember — Frater György — természetének és jellemének kifürkészésére. Ő ugyanazon pillanatban nevet és sir, ígér és tagad, szent szándékot és ördögi tetteket nyilvánít; egy órában minden hittelt biztosít, másban kézzelfoghatóvá tesz minden kételyt és gyanút, mely csak kigondolható. Végre mégis inkább töröknek, mint kereszténynek hiszem őt, s inkább Luczifernek, mint Jánosnak. A fondorlatok, melyeket a beglerbéggel űz, számosak. Emberei s levelei, kiket és melyeket a törökhöz utasít, s a csauszok, kik nála szünet nélkül járnak, számtalanok; s ő mind ezt jó célra irányoztnak mondja; úgy hiszem, ez üdvére is válnék. Látszik tudni, a mit én gondolok (conclusive videtur scire, quid cogitem; talán azt akarja mondani: gyanítja, mi szándékkal vagyok iránta); mert ugyanazon pillanatban, midőn leginkább úgy vélekedem, hogy semmi teendőm sincs vele (azaz: midőn őt árusónak tartom?) úgy intézi a dolgot Felséged szolgálataiban, hogy eszem is elvesz belé, s hinnem kényszerít, hogy az másként nem lehet. S ezt minden órában látom, érzem, kézzel tapintom úgy annyira, hogy már istenre bízom a dolgot: ihlessen ő, mi légyen jobb, hogy annak idején végrehajthassam, mit tennem kell. A végrehajtáshoz több ízben

¹⁾ Praynál: Epist. Proc. 2, 314.

már oly közel álltam, miként lehetetlennek látám, hogy abban meggátoltassam. Azt, a mi történt, s a mi szándékban van, latinúl írom meg Felségednek; kinek könyörgök, legyen kegyes Salazar iránt, mert hitemre mondom, őt ez időben mind ügyesnek, mind buzgónak találtam Felséged szolgálatában.“

„U. i. Bizonyossággal értettem, hogy ezen éjjel Ulománbég a szerzetes sátorában volt, és csak miután vele sok ideig beszélt és vacsorázott, távozott el tőle. A mint hallottam, úgy írom meg Felségednek. Azt mindazáltal mondom: mennyire én láthatom, ő inkább török, mint keresztény.“

Feltűnő, hogy Pallavicini vádja is szinte csak oly általános szavakban s kifejezésekben van szerkesztve, mint volt elébb Pesty vallomásai szerint Castaldoé. Az egész vádban csak egyetlen tény fordul elő, hogy t. i. Frater György a törökkel levelez, követeket vált és Ulománnal személyesen is értekezett; mi még semmi egyebet nem tanúsít, minthogy némi tárgyak iránt alkudozásban állott a törökkel. Mi volt pedig ezen alkudozás tárgya, s miképen azáltal semmi árulást, sőt inkább az ország s a király javát czélozta, eléggé kiténik a beglerbégnek idézett leveléből.

De feltűnő még az is, hogy bár Pallavicini oly értelemben ír a királynak a Frater György irányában végrehajtandókról, mintha ez már elvégzett dolog volna közte s a vezérek között: Ferdinánd mégis nem csak szemrehányásokat nem tett ez időben a kardinálnak; sőt oly hangulatban levelezett vele, mintha bizodalma legkevésbé sem volna megingatva hűségében.

A kardinál ugyanis látván, miként Pallavicini is írja, hogy a vezérek gyanúval viseltetnek iránta, és sejtven azt is, hogy nem mulasztandják el őt a királynál bevádolni: maga is több levelet irt e napok alatt Ferdinándnak, melyekben egyebek közt kívánta, engedné meg a király, hogy hozzá szemé-

lyesen felutazhassék és számolhasson mind Ulomán elbocsátásaért mind egyéb tetteiért.

Így irt hozzá mindjárt nov. 28-kán, midőn Ulománnal a szerződés Lippra átadása iránt megkötötték; így ismét december 3-kán. Ezen utóbbi levél ekként hangzik:

„Felséged írja hogy, miután Lippát megmentettük, ne nyugodjunk, hanem tovább nyomúljunk előre, s az ellenséget megvervén, vagy elűzvén, vegyük vissza Becsét és Becskereket. Mi mindnyájan ezen szándékban valánk; s miért hagytunk fel avval, azt annak idején megtudandja Felséged. (Mint mi már tudjuk, ennek oka csak az volt, mivel Ulomán elbocsátása következtében harcz nélkül is visszanyerni remélte a két várat.) Jelenleg a sereg, mely alattunk van, a huzamos ostrom, a rossz időjárás, esőzések és nagy sár miatt annyira eltikkadt, hogy további vállalatra nem látszik alkalmasnak. A föld népe is, mely a nemességgel fegyverre kelt, megunván a táborozást, evvel együtt szélylyel oszlott; mert senki sem emlékszik, hogy ily késő télen is fegyverben álltak volna. Ilyenek lévén a körülmények, Felséged további határozatától függend, tartson-e még tovább is a hadjárat. Az minden esetre szükséges, hogy a sereg megújittassék; és hogy ez alkalmasan megtörténhessék, az én véleményem az volna: tartson Felséged Magyarországon haladék nélkül országgyűlést, s egy időre maga is jöjjen az országba, hogy a rendek ez által felbuzdítván, a dietára számosan megjelenjenek. Mert szükség, hogy a karokat és rendeket az egész országból meghívja Felséged, miszerint aztán velök czélszerűleg végezessen. Az országgyűlést már csak azért sem lehet továbbra halasztani, hogy Becsét és Becskereket (ha t. i. a török neki át nem adná) még a tél folytában vissza lehessen foglalni, most ez könnyebben megtörténhetvén, mint mikor a fagy felolvadand. Egyébiránt, már elébb is irtam Felségednek, hogy ha reá

engedelmet nyerek, igen óhajtok találkozni Felségeddel. A háború most megszűnik, s reményilem a beglerbég is minden kártétel nélkül visszavonuland. Ha tehát Felségednek is úgy tetszik, hogy dolgaimat itt bevégezvén, Felségedhez utazzam, méltóztassék az iránt akarátát kijelenteni.⁴ Jelenté egyébiránt, hogy e levélhez mellékelve küldi a szultán és Rusztán nagyvezér leveleit, melyeket követei, kik az adót vitték, hoztak vissza Konstantinápolyból; s kéré a királyt, tudatná vele ezek fölött a maga véleményét¹⁾.

Három nap múlva, december 6-kán újabban is irt a kardinál Ferdinándnak, ismételve kérvén őt, hívná össze menél elébb a közönséges országgyűlést; ha lehet, egy nappal se halaszsa azt későbbre, hogy korán el lehessen intézni a jövő évi hadjáratot; mert a beglerbég, ki Belgrádnál telel, kétségen kívül mindjárt a tavasz kezdetével megkezdendi hadi munkálatait. Jelenté neki egyszersmind, hogy ő maga december 21-kére hirdetett az erdélyieknek országgyűlést, melyen mind a jövő hadjárat iránti rendeleteket megszavaztathassa, mind követeket választasson a közönséges országgyűlésre. Ugyanezt léssen teendő utóbb a kormánya alatt létező magyarországi vármegyék tekintetében is: hogy ekként a király az országgyűlésen ezen részek legjelentékenyebb férfait is összegyűlve találja maga körül. Mihelyt pedig ezen két kis országgyűlést bevégezendi, azonnal ő felségéhez kívánna utazni; miért ismételve kéri őt, adná meg ez iránt valahára engedelmét. „Egyébiránt, u. m., hogy Uloma Lippáról az őrséggel együtt szabadon eleresztetett, úgy hiszem már tudva van Felséged előtt. Mi okok birtak reá, hogy őt szabadon ereszssem, azt majd személyesen adandom elő Felségednek. De míg mi a többi urakkal együtt igértük neki, hogy bántatlanul elmehet, talál-

¹⁾ Buchholtznál 7, 275.

koztak némelyek, kik adott szavukat megszegni s meghíúsítani merészelték. Neki ugyan nem ártottak, s maguk kénytelenítették, saját gyalázatukra s Felséged hadserege hírnevének esorbitására, visszavonulni: de jó volna, ha Felséged az adott szónak e megszegőit megbüntetné, nehogy példájok másokat is hasonló merényletre bátorítson.“ — Jelenti továbbá, hogy Ali csausz hozzá utasított Konstantinápolyból; de még Havasalföldön időzik; mihelyt azonban Erdélybe visszatér, őt haladék nélkül magához hivatandja: s kéri a királyt, küldjön neki mennél előbb utasítást, mit beszéljen, miként végezzen vele. — Fájdalmasan jelenti végre, hogy az ifjú János herczeg Kassán lováról leesvén, a fején veszélyesen megsebesült; s kéré a királyt, gondoskodjék mellé egy jó nevelőről. Félt, hogy a herczeg erkölcei a női kezek közt megromlanak: míg a herczeg az ő közelében létezett, atyailag ügyelt reá; e gondot most Ferdinánd vállalja magára¹⁾.

Más napon, deczember 7-kén, a makói biró egy levelet hozott hozzá a beglerbégtől, azt, melyet fentebb deczember 1-jén keltnek említettünk. E levélben a beglerbég egyebek közt oly értelemben irt, miképen a szultán kegyesen fogadván az adót, megparancsolta légyen neki, hogy ne csak Erdélyt háborgatni tartózkodjék, hanem egészen tegye le fegyvereit: ő azért szűnt meg ostromolni Temesvárt s hagyta el Csanádot és a többi várakat, azért bocsátotta el seregét is. A kardinál tehát, tudatni akarván a királylyal eleve is, hogy korántsem Castaldo hada, hanem egyedül az ő politikája mentette meg Erdélyt és Temesvárt: e levelet a királynak azonnal átküldötte.

¹⁾ Buchholtz 7, 276.

CXVIII.

Midőn Ferdinánd a kardinál ezen leveleit vette, már nem csak Pallavicini idézett vádlevele kezeiben volt, hanem Salazar titkár is, kitől mindenekről kimerítő tudósítást nyerhetett, visszatért udvarába. És mégis válaszaiban, melyeket a kardinál leveleire irt, semmi bizalmatlanságnak vagy szemrehányásnak sincs nyoma. Különösen deczember 9-ikei levelében, melylyel a kardinál november 28-kán és deczember 3-kán kelt irataira válaszolt, tudatá vele, hogy leveleit vette ugyan; de az említett két mellékletet, a szultán és a nagyvezér leveleit, nem találta iratai között. Mihelyt tehát a leveleket felküldi, megírja reá véleményét és határozatát, valamint azt is, mit végezzen Aly csauszszal. Egyébiránt inti őt, nyújtson lehetőleg segédkezet Castaldonak, hogy a hadügyekben hátramaradt teendőket jól végre hajthassa.

A kardinál deczember 6-án s 7-én kelt leveleire, ugyanazon hónap 12-én és 24-én válaszolt Ferdinánd. Tudtára adta ezekben, hogy az országgyűlést, tanácsa szerint, február 2-ra, sz. Péter székünnepére (ad festum Cathedrae S. Petri) kihirdette, s azt maga személyesen vezetendi. Jőjön akkor a kardinál is Pozsonyba; de néhány nappal előbb, t. i. Bálint napra, hogy vele előleg is értekezessék. János hercegről aggodalommal olvasta a kardinál tudósítását. Ferdinánd őt már gyermekéül fogadta; de anyjának akarata ellen, s a nélkül, hogy általa is fölkéretnék, nem is akar neveltetésébe avatkozni, bár iránta atyai indulattal viselkedik. A beglerbég levelében, bár igen fenhéjázó hangon van írva, úgy hiszi, a kardinál sem fog nagyobb fontosságot helyezni, mint megérdemli. „Egyébiránt eléggé megismertük és meggyőződünk már, úgymond, hogy hűségedet sem fenyegetések, sem hizelgések

nem képesek megingatni irántunk való állhatatos hűségében.⁴ — Abban, hogy az országgyűlést oly igen sürgeti, szinte hűségének és eszélyességének látja újabb tanúságát. A mi a kardinál személyes eljövételét illeti: ez neki nem csak kedves, hanem több tekintetben hasznos is leendő, miért ezt nemcsak megengedi, hanem ez iránt kegyelmesen inti és kéri is őt¹⁾.

Azon kis országgyűlésekről, melyeket a kardinál a maga levelében följelentett, a király sem egyik sem másik válaszában nem tesz említést; mit alig lehet másra magyarázni, mint hogy azokat Ferdinánd, mint egyenesen az ország javára érzézőkat, s mind az ország védelmének elrendezése, mind a pozsonyi közönséges országgyűlésre küldendő követek választása végett múlhatlanul szükségeseket, helybenhagyta. Annál feltűnőbb, hogy azon körülmény, miszerint a kardinál ezen kis országgyűléseket a király előleges engedelmé nélkül hirdette ki, utóbb mégis felségsértési bűnül róvatott fel neki²⁾.

Mielőtt az események további fejleményeit elbeszelném, helyén lesz itt felidézni még a császár levelét is, melylyel december 9-kén válaszolt a kardinálnak október havában hozzá intézett leveleire, melyek egyikében segedelmét sürgette, másikában a kardináli méltóságért mondott neki hálát. E levél nem találta ugyan életben Frater Györgyöt; de mint-hogy ez is mutatja, mily véleményben voltak, vagy legalább mily hangon szóltak a fejedelmi ház tagjai e rendkívüli ember irányában: méltó az, hogy felidézzük. A császár magasztalván a kardinál azon buzgalmát, melyet Erdélynek Magyarországhoz kapcsolásában tanúsított, szerencsét kíván neki az új méltósághoz s a törökön nyert előnyökhöz; és reményét fejezi ki, hogy a kardinál még sok hasznos dolgot hajtand végre a

¹⁾ Buchholtz 7, 278.

²⁾ U. a. Urkunden 602.

kereszténység javára. „Mert mi nem kételkedünk, úgymond, a te vitézségedben és lelki nagyságodban, mik oly jelesek, hogy te jelenleg valamennyi egyházi méltóságban lévő férfiak közt legkitünőbb vagy, ki mind karral mind tanácssal bajnokul védelmezed a hitetlenek dühe ellen a kereszténységet.“

Valamint pedig a császár és Ferdinánd király maga nem látszott ez időben gyanút táplálni szívében a kardinál iránt, úgy a király udvarában és az országban a király-pártiak közt uralkodó közvélemény sem volt ekkoron oly ellenséges irányában, mint többször a múlt években, s mint azt most kevéssel az őt sújtott csapás előtt gondolhatnók. E közvélemény hívebb kifejezőjéül alig idézhetnénk valakit, mint Batthyányi Ferencz királyi tanácsost, ki a forrásról, melyből az idő színpadán lévő dolgok s események ismeretét merítette, maga ekként nyilatkozik a Mária özvegy királynéhoz irt levelében: „A mik Magyarországon történnek, azokat mindig tudom, miután nem ritkán maga ő királyi felsége, az én legkegyelmesebb uram is kegyesen megírja nekem azokat; gyakran a tanácsban is értesülök; barátaim pedig, midőn valami történik, mindenfelől tudósítanak.“ És Batthyányi, kiről tudjuk, hogy gyűlölettel viselkedett különben Frater György iránt, maga is úgy vélekedék, hogy a kardinál csak azért bocsátotta légyen szabadon Ulomán basát, mivel a király által Konstantinápolyban tárgyaltott béke meghosszabbításának érdemét magának akarja tulajdonítani. „Senki sem tudja még — így ír ő Mária királynéhoz ezen évi deczember 14-kén Bécsben kelt levelében¹⁾ — miért tette azt (Ulomán elbocsátását)? Frater György azt írja a királyi Felsőnek, hogy annak okát maga fogja megmondani. A mennyire a dologba beláthatok, úgy vélekedem, hogy Frater György másnak, azaz a királyi felségnek költ-

1) Brüsseli levéltár.

ségein kívánna védeni; maga pedig csak uralkodni, az érdemet és dicsőséget mindenkben magának tulajdonítani óhajtaná . . . . Ő Felsége a magyaroknak közönséges országgyűlést hirdetett sz. Péter székünnepére Pozsonyba . . . . Eljövendő Frater György is, s akkorra ígérkezett megfejteni Ulomán bég elbocsátásának okát. Én azonban más okot nem gyaníthatok, mint hogy — miként mondám — ő minden érdemet és dicsőséget magának szeretne tulajdonítani, különösen azt akarná, hogy a fegyverszünetet, ha lesz, általa higycék kiszöklötnék.“

CXIX.

Míg azonban Károly császár és Ferdinánd király, bár mindenek felett teljesen értesülve voltak, mi a kardinál személyét, terveit, magaviseletét csak valamennyire is illetheté, iránta ily érzelmeket nyilvánítottak; őt szolgálataiért ily magasztalásokkal halmozták; ily reményeket fejeztek ki az ő bölcsességétől s erélyétől, az ő ügyességétől s buzgalmától a jövőre várt hűséges szolgálatok iránt; míg az ő leghevesebb ellenségei is azt hitték, hogy ő most a fegyverszünet meghosszabbításán működik, s mást sem vethettek szemére, mint hogy ennek érdemét magának akarja tulajdonítani: Castaldo és Pallavicini, kétségkívül személyes érdekekből, egy iszonyú ármány végrehajtását érlelgették elméjükben.

Miként Pallavicini a királynak november 30-kán írta volt, már addiglan is több ízben végrehajtani szándékozott a Castalddal együtt tervezett véres tettet. De mindannyiszor kétely támadt benne, elég leend-e a maga igazolására az, mit a lippai táborozásból felidézhet a kardinál bűnös voltának bizonyítására. Újabb alkalomra vártak tehát, mely vádjaik iga-

zolásától más okokat is nyújtand. Ezen alkalom nemsokára megérkezett.

Miután Ulomán basa deczember 5-kén Lippáról távozott, a következő napokban a magyar tábor is részint szétesz-
lott, részint Erdélybe tért vissza. A királyi zsoldos hadat a kardinál nem akarta Erdélybe visszavezettetni. Erdélyben a múlt évi szűk termés következtében az élelmi szerekben igen nagy hiány volt. Az erélytelen Castaldo már a múlt nyáron sem tartotta zsoldos hadát kellő fegyelemben; minél fogva a kardinál attól félt, hogy ezen idegen zsoldosok s a nép között az élelemhiány miatt komolyabb összeütközés törhet ki. Ehhez járult, hogy a török már a múlt nyáron sem akarta a királyi zsoldosokat tűrni Erdélyben. Frater György akkoron azon ígéretével engesztelte meg némileg a törököt, hogy a német hadat nem sokára eltávolítandja a tartományból. A jövőre azonban hasonló elnézést egyáltalában nem várhatott, ha a királyi hadak Erdélybe ismét bevonódnak. Pedig most, midőn minden tehetségét, minden fortélyait oda fordította, hogy Szulejmán a jövő júniusban lejárandó békét Ferdinánd számára meghosszabítsa, kerülnie kellett minden újabb gyanút és sérelmet a fényes kapu előtt.

Ez okokból a kardinál azt kívánta Castaldótól és Pallavicinától, hogy a királyi zsoldos hadat az élelemszerekben is inkább bővelkedő tiszai vidéken helyezték el téli szállásokra. De a kardinál minden szavát s tettét gyanúval kíséző, minden szándokában árulást sejtő vezérek ezt határozottan ellenzették, s hadaikat Erdély felé meg is indították. A kardinál, engedni kénytelen, legalább azt kívánta, hogy a zsoldosok Erdély közepén s éjszakibb részein osztassanak fel; azon szász városokba pedig ne helyeztessenek, melyeken Aly csasz, ki, miként a királynak is följelenté, hozzá a szultán által küldetett, s Havasalföldön várja behívattatását, kereszttilutazandó lészen.

Mert előre is tudható hogy, ha a csausz azon hírrel tér vissza Konstantinápolyba, hogy saját szemeivel látta Erdélyben Ferdinánd zsoldosait, nemesak a béke meghosszabbítását nem remélheti; hanem attól is méltán tarthat, hogy a tavasszal török had jövend Erdélybe.

De Castaldo és Pallavicini, ha Frater Györgynek már azon kívánatát is, hogy a tiszai vidéken teleljenek, gyanúval fogadták: ezen előadásában az árulási szándok kézzel fogható jeleit vélték vagy legalább színlelték látni. Erdély közepén s éjszakibb részein a helységek nagy része magyar lakosságú, a városok jobbára nyíltak, a várak pedig a kardinál hatalmában lévén: azon akár való, akár csak színlelt, de minden esetre nevetséges hit fészkelte be magát kebleikbe, hogy a kardinál csak azért kívánja ezt, mivel a tél folytában, talán a már kihirdetett országgyűlés alkalmával, a mezőségen szétszórva telelő királyi sereget megrohanni s vezéreikkel együtt felkonczolni szándékozik.

E hitben megerősítette őket még az is, hogy a kardinál út közben a dévai vár parancsnokát, hihetőleg mivel őt vagy alkalmatlannak, vagy magaviselete miatt büntetésre méltónak tapasztalta, elmozdítván, a maga hívei közül nevezett ki várkapitányt. Nem nyomott előttök semmit az, hogy a kardinál az új várnagyot is szintűgy, miként elébb minden egyéb várak kapitányait esküvel kötelezte a király iránti hűségre. Ők ebben is csak azt látták, hogy Frater György a ráfogott bűnös szándék könnyebb végrehajtása végett mindenütt a maga embereit helyezi el.

Bár mily megfoghatatlannak sőt nevetségesnek látszik is a szándok, melyet a két vezér Frater Györgynek tulajdonított: arról azonban kétségünk nem lehet, hogy ők ezen vád alapján hajtották végre véres tettöket. „Frater György — ekként beszél maga Goilel Vida (Veit), Castaldo hadi titkára, a

kardinál halála fölött szerkesztett hivatalos iratban — Frater György ezen országot úgy kívánta bírni, miként azt egykor Szapolyai birta a török pártfogása alatt. E kívánságát egy biztos embere által a szultánnak előadván, még nagyobb adót ajánlott neki az elébbinél, t. i. harmincz ezer aranyat; s e fölött ígérte azt is, hogy halála után Erdély a portára szálland. . . . Deczember 21-kére Székely-Vásárhelyre országgyűlést hirdetett, s ott barátai által meg akarta öletni Castaldot és híveit. . . . A szultánt arra ügyekezett bírni, hogy hadait Havasalföldön s Moldván keresztül mennél elébb küldje Erdélybe. Egy török követ már Havasalföldön várt, ki a szultán megerősítését hozta Frater György számára.“¹⁾

E vádakát olvasván s a körülményekkel összevetvén, alig fojthatja le az ember magában azon gondolatot, hogy Castaldot és Pallavicinit akár a kardinál kincseire való szomj, akár más, de bizonyára személyes érdekek vezették a véres tetre. Az ezt igazolható okok hiányában, magok koholták az okokat; melyek azonban, bár azokat Frater Györgynek ismeretes nagyraagyására alapították, a fenforgó körülmények közt még csak színét sem bírják a valónak.

Castaldo, hogy a királytól kemény rendeletet nyerjen a kardinál ellen, már az ősszel is vádolta őt arról, hogy magát, Castaldot, megölni, a királyi sereget a töröknek elárulni szándékozik. S az idézett hivatalos iratban is e vádat olvassuk ismételve. E vád megezáfolására azonban szükségtelen egyebet említeni mint, hogy a kardinál, Erdélybe visszatérvén, a két száz főből álló szokott testőrségen kívül egész hadát elbocsátotta; és hogy Castaldot és Pallavicinit, ha csakugyan hitték,

¹⁾ Actum Hermanstat den 20 tag deczemb. Anno 1551. Brüsseli le-
vélár. A török követ ugyanaz volt, kiről Frater György a királynak is tett
jelentést s kivel a béke fölött is akart értekezödni, mi végett a király uta-
sítását is sürgette.

hogy őket a kardinál meg akarja öletni, semmi sem gátolta, hogy 10—12 ezernyi zsoldos seregökből pár ezret magok körül összegyűjtve tartsanak a vásárhelyi országgyűlés alatt. Ennyi erő Szeben erős falai mögött, hol Castaldo székelni akart, több mint elég volt volna minden titkos tervek megghiúsítására, ha feltennők is ilyféle tervek létezését.

Hogy azoknak, kik a véres tettet végrehajtani már rég szándékoznak, e vádak elegendőknek látszottak a magok igazolására, nem csodálkozhatunk. De méltán csodáljuk azt, hogy e nevetségés vádakát némely újabb írók is oly erőseknek tekintik, hogy nem kételkednek pálezát törni Frater György felett. Ezen írók ezt csak azért teszik, hogy Ferdinándot ki menthessék: Ferdinándnak pedig ily mentségre semmi szükségé, miután ő Castaldo azon vádjára, hogy Frater György őt és seregét le akarja öletni, csak feltételesen írja: „ha ezt tenni valóban akarná, előzze meg inkább, mint bevárja a csapást.“

CXX.

Frater György miként Lippa alá menve, úgy onnan visszatérve is a királyi hadaktól elkülönzött tábort képezett, sőt ezeknél pár nappal előbb kelt útra. Erdélybe érkezvén, s Dévának új várnagyot adván, mind a felkelt hadat, mind az 1500 főből álló vajdai banderiumot elbocsátotta, s december 13-kán szokott testőrcsapatának kíséretében érkezett Alvinczra, hol ő egy régi szerzetes kolostorból néhány év előtt várdát, vagy, mint akkoron nevezték, kastélyt építtetett¹⁾. Pár nap

¹⁾ Az építkezés alkalmával a kastély terve szerint szükségessé lőn a kolostor templomát lerontani. Mondják, hogy Frater György a munkát megtekintvén, e szavakra fakadt volna: „félek, hogy isten megbüntet, mivel templomát lerontottam“.

múlva Castaldo és Pallavicini is oda érkezett a királyi had egy részével. A vezérek már út közben elhatározván szándékuk végrehajtását: a táborban, mihelyt onnan a kardinál távozott, embereik által elhíresztelték, hogy Frater György az országgyűlés alkalmával lázadást támasztani, s a nép segédelmével a királyi hadat s vezéreit leöletni szándékozik; mi végett az oláh és moldvai vajdákat is Erdélybe rendelte volna. E rágalom oly hirre kapott Castaldo táborában, hogy az e napokban köz beszéd tárgya lett a spanyol és német zsoldosok között. A kardinál erről mit sem tudván, Castaldot és Pallavicinit vendégeiül fogadta kastélyában; a velök jött hadosztály a városban helyeztetett el éjjeli szállásra.

A kardinál deczember 17-kén Vásárhelyre, az országgyűlésre indulándó, szolgáinak és szakácsainak nagyobb részét 16-kán Gyulafehérvárra előre küldötte, mert ott a tisztkart út közben megvendégsélni szándékozott. Azon meggyőződésben, hogy a királyi sereg s annak fővezérei közelében teljes biztosságban töltendi Alvinczon az éjjelt, még testőrségét is előre küldé; úgy hogy csak a néhány emberből álló kastélyőrség s pár apród maradt vele a kastélyban.

Castaldo és Pallavicini az időt s körülményeket alkalmasnak látták szándékuk végrehajtására; s ezt a következő reggelre el is határozták.

Torpay György és Vas Ferencz apródok, estenden hihetőleg a katonákkal társalognván, s hallván, hogy urok általuk árulónak neveztetik, a kardinált lefektek a hallottokról híven tudósíták; ki azonban rájok mit sem hallgatott.

Reggel hét óraker (deczember 17-kén) néhány szekér érkezett a kastély kapujának elébe, melyeken a kardinál úti podgyásza vala Vásárhelyre szállítandó. Az ór felnyitá a kaput, mely aztán, már különben is virradván, nyitva maradt. Pallavicini rendelete szerint, ki a tett végrehajtását intézte,

azonnal spanyol katonák mutatkoztak a kapu körül, s kettenként, hármanként, mintegy a kastély belsejét megnézendők, bemenvén, Lopez Endre vezérlete alatt a kastély udvarát és tornyait szám szerint mintegy százötvenen elfoglalták.

Ez megtörténvén, Pallavicini megérkezettnek látta az alkalmas pillanatot; s Campeggio, Monino, Scaramuzza, Mercada és Avila tisztekkel s Ferrari Mark Antal titkárral nagy csöndben a kardinál előszobájába lopóznak. Terv szerint Ferrarinak egy a királyhoz intézett levéllel kell vala bemenni a kardinálhoz, s őt a ruhája alá rejtett gyilokkal leszúrnia, midőn az a levelet aláírandó lészen.

A kardinál egy nyusztprémes hálóköntösben állt asztala előtt, melyen felnyitott breviariuma, naplója, egy óra és írószer létezett, s hihetőleg horáit végezte. Ferrari csöndesen belép, s az ajtót félig nyitva hagyja. A kardinál őt a küszöbön megpillantván, s kezében a levelet látván, int neki, lépne közelebb. Ferrari azonban a végrehajtandó tettől megborzadva, hűledszik s visszafordul. Látván ezt a félig nyílt ajtó mellett álló Sforza, őt előre tolja s az ajtót reáhúzza, úgy azonban, hogy a történendőket egy keskeny nyíláson szemmel tarthassa. Ferrari ezután a kardinálhoz lépván, a levelet átnyújtja, s míg azt a kardinál átfutá, töréhez nyúl. Midőn aztán a kardinál az olvasást bevégezvén, kezébe tollat vesz s neve aláírásához készül: Ferrari rárohanván, őt nyakán s oldalán megsebzí. A kardinál felugrik, s kiáltván: „mi az, mi az?“ a gyilkost izmos karokkal megragadja s az asztal mellé a földre teríti. Ekkor berohan Sforza is a maga embereivel, s ezeknek példát adva, kardjával a kardinált arcán és nyakán megvágja. Munino hát mögől pisztolyát sűti reá; mások töreiket merítik testébe. A kardinál e kiáltással: „Jézus Mária!“ földre rogy és szörnyet hal.

Vas Ferencz a kardinál apródja a zajra ura szobájába sietett. A gyilkosok ezen ártatlannak sem kegyelmeztek; őt hét sebbel a földre terítvén, halott gyanánt hagyták urának hullája mellett. A gyilkosok egyike, Merkada, mielőtt társaival gyorsan távoznék, a kardinál fülét, melyről azt mondták, hogy születésétől fogva szőrös volt, levágta, hogy az a királyhoz küldessék.

„A véres tettet megelőző éjjel, úgymond a német naplóiró, rémitő vihar dühöngött, s mi az évszakra nézve meglepő volt, sűrű záporföllegek nagy villámlás és mennydörgés között vonultak el a város fölött; 16-kán pedig reggeltől estig szivárvány volt az égen.“¹⁾

CXXI.

Castaldo első gondja volt a véres tett után a kardinál kincseit biztosítani, s az esemény hírének terjedtével történhető mozgalmaknak elejét venni. Ez utóbbi ok miatt nem véltén tanácsosnak a gyöngé kastélyban az elrejtett kincsek keresésével sok időt tölteni: Lopez Endrét, a gyilkosok egyikét, kit jutalmúl kapitánynyá nevezett, rendelte egy spanyol csapattal a kastély s a benne lévő vagyon őrizetére. Biztos embert küldött azonnal Szamos-Újvárba is, Frater Györgynek rég óta nagy gonddal erősített fővárába, hol hír szerint tömérdek kincs őriztetett. Maga még az napon Gyulafehérvárra, s ott őrséget hagyván, Szászsebesre sietett. Innen tudósítá a tör-

¹⁾ Actum Hermanstat den 20. deczemb. 1551. Ezen irat hátán következő pár vers áll:

Confossus jacet hic monachus, qui prodidit orbem,
Pupillum et viduam, seque, Deum et patriam.

Brüsseli levéltár. Istvánffy: Lib. 190. kövv. Forgách: Histor. 30. kövv. Thuanus Lib. 9, 256.

téntekről Ferdinánd királyt¹⁾; innen irt Nádasdynak is, ki Lippáról haza felé indúlt. Zavaroktól félvén, s e tekintélyes férfiúban keresvén támaszt, sürgetve kérte őt, jőne haladék nélkül Erdélybe; mert — „tetszett (úgymond utálatos cynismussal), tetszett a mindenható Istennek a boldog emlékezetű, méltóságos váradi bíbornok urat bizonyos hirtelen halállal más életre hívni. . . . Mark Antal, mindenek közt első, kétszer szúrta át torkán a főtisztelendőt. Mark szolgálatát ajánlja nagyságodnak“²⁾.

Castaldo tudván, mily ragaszkodással viseltettek a meghalt iránt az urak féktelensége ellen általa védett nép, a kisebb nemesek s kivált a székelyek: Kendy Ferencz, Rónay Ferencz és Bank Pál tanácsosokkal és az erdélyi püspök-helyettessel Szászsebesen még az nap tanácskozmányt tartott; melynek eredménye lett, hogy a kitörhető zavarok megelőzése végett valaki haladék nélkül a Székelyföldre utazzék. A küldetést a nagy ígéretekkel megnyert Kendy Ferencz vállalta magára.

Más nap Castaldo a király iránt mindig hű Szebenbe utazott, hol magát legbiztosabban érezhette. Ott a gyorsan egybehívott néhány urral, Haller Péter szebeni polgármesterrel s más előkelő szászokkal tanácskozáván, a vásárhelyi országgyűlést, hogy a kedélyek addig is csillapodjanak, december 21-ről január 1-re halasztotta.

A székelyek eleitől fogva nagy ragaszkodással viseltettek Frater György iránt; őt atyjok, jóltevőjök gyanánt szerették s tisztelték. Erőszakos halálának híre nagy benyomást tön e népre. Mindenféle nagy mozgalom támadt; a nép a városok s helységekben összecsoportosodván, boszút, a véres tett elkö-

1) Kár, hogy e levél még nem került napvilágra.

2) Szászsebes, 1551. december 17. Epist. Proc. 2, 317.

vetőire halált kiáltozott; és csak nagy bajjal sikerült Kendy Ferencznek a legnépszerűbb férfiak által gyámolítva, kikkel eleve értekezett, lecsillapítani a felingerült kedélyeket. A felindulás első heve szerencsésen mérsékelte, a székeleyeket is nem sokára saját bajaik, az országban eláradt szenvedések foglalták el: a boszú vágya háttérbe szorult, majd feledésbe merült; de a bekövetkezett szenvedésteljes időkben még sokáig fenmaradt köztök az irántok oly adakozó, őket szónoklataival is gyakran megvigasztalt püspök emlékezete.

Az urak és papok között, kik a kardinál hívei közé tartozának, nagy félelem és remegés támadt halálának hírére. A rendkívüli emberen, ki Erdélyt szelleme hatalmával tíz évig csaknem korlátlanul kormányozta, elkövetett iszonyú tett, s a tizenkét ezer idegen zsoldos jelenléte az országban mindenkit elnémított, mintha magokra nézve is hasonló sorsot vártak volna. A papságban még csak annyi bátorság sem létezett, hogy eltakarították volna a holt tetemet. Hetven napig feküdt hullája, félig meztelen azon helyen, hol számos sebei miatt lerogyott; míg végre a gyulafehérvári káptalan rágondolta magát, a rothadásba ment hullát február 25-kén Gyulafehérvárra átvinni és sz. Mihály templomában eltakarítani, ezen fölírást vésetvén sírkövére: „omnibus moriendum est“ — mindenkinek meg kell halni.

Miután a székeleyek lecsillapították, az országgyűlés Vásárhelyen csöndesen folyt le. Castaldo a maga részéről két biztost küldött oda, kik által a rendeket felszólítá, hogy a pozsonyi országgyűlésre mind a három nemzetből követeket válaszszanak. A rendek a felhívásnak engedelmeskedtek; az elkövetett gyilkosság iránt azonban magokról minden feleletterhet elhárítandók, kijelenték, hogy azért Castaldo maga feleljen a királynak.

CXXII.

Castaldo ezt eleitől fogva magára vállalta volt. A meghaltak két titkárát, Pesti Gáspárt és Pécsy Imrét, több másokkal, kiket a kardinál titkaiba avatottaknak hitt, s még Aly csauszt is, ki pár nappal előbb érkezett Erdélybe, elfogatta, s a csauszon kívül valamennyit kínos vallatással faggattatá ¹⁾. De egyebet a kínpadon sem lehetett belőlök kicsikarni, mint a mit Castaldo már elébb is tudott, s a királynak is fölterjesztett ²⁾.

Mind ezen vallomásokat s egyéb való és valótlan vádakat Castaldo rögtön összeállítva, a véres tény leírásával azonnal elküldé a királynak. Ferdinánd a cseh országgyűlésen, Prágában vette a levelet.

A királynak deczember 9-kén, 12-kén és 14-kén irt leveleiben, minden eddig hozzá érkezett vádak daczára sincs nyoma annak, hogy a kardinált árulónak tartotta volna. S miként Batthyányi Ferencznek deczember 14-kén Mária királynéhez irt levele tanúsítja, a közvélemény is azt tartá, hogy a kardinál csak azért követte a török irányában amaz ámitó politikát, hogy ne csak maga háborítatlanul kormányozhassa Erdélyt, hanem még a török által megújítandó békét is neki lehessen köszönni. Alig lehet ennél fogva kételkedni, hogy Ferdinánd vévén az iszonyú tettről szóló tudósítást, és abban semmi újabb vádat nem találván, nem kevésbé megütődött az elkövetett gyilkosságon. Ő azon utasítást, miszerint Frater György ártalmatlanná tétessék, s ha ez másként

¹⁾ Ferdinánd 1552-ki február 6. Castaldohoz irt levelében írja, hogy ez jól cselekedett, a csauszt nem vetvén kínzás alá: ebből azon következtetés foly, hogy a többi elfogottak kínos vallatással faggattattak.

²⁾ L. alább Ferdinánd február 6-kai levelét.

nem történhetik, meg is ölessék, azon feltétel alatt adta Castaldonak, hogy annak csak azon esetben vegye hasznát, ha meggyőződik, miképen Frater György ellene és serege ellen veszélyes csapást szándékozik intézni. Lehetetlen volt tehát fel nem indulnia, midőn látta, hogy a véres tett indokaiul csak az elébbi vádak ismételtetnek, melyek őt mindedig nem birhatták arra venni, hogy Frater György, mint bebizonyított áruló ellen egyenes, feltétlen parancsot intézzen a vezérhez.

Miután azonban a tett, az ő feltételes utasítása után, hihetőleg akarata ellenére, végre volt hajtva: átlátta, hogy a felelősséget, igen veszélyessé válható következtetések nélkül sem Castaldora, sem Pallavicinira nem vetheti, s azt legtanácsosabb magára vállalnia. Mert egyéb következményeken kívül, miután Erdély egy része a kardinál erőszakos halálának már pusztá hírére is lázongani kezdett: nem kellett-e attól tartani, hogy a székelyek s mások is az idegen sereg ellen valóban fellázadnak, ha még azt is hírül veszik: hogy Castaldo a király akarata ellenére, vagy legalább azon kívül ölette meg a kormányzót?

Ferdinánd tehát elvállalta a felelősséget; minek természetes következtetése volt, hogy Frater György tetteit a világ előtt kétségtelen árulásnak kellett hirdetni, mely a halált megérdemlette; árulásnak, melyet csak e módon, miként történt, a rendes igazságszolgáltatás mellőztével lehetett s kellett is megbüntetni. Csak ez fejt meg, miként történhetett, hogy Ferdinánd, ki deczember 14-én, a tény előtt három nappal, még bizodalmasan, szolgálataira számolva írt Frater Györgynek, s őt bővebb tanácskozás végett a közügyek felett magához hívá: pár nap múlva, s pedig a nélkül, hogy ellene újabb vádat hallott volna, őt bűnösnek, árulónak, s ily rendkívüli büntetésre méltónak nyilatkoztatta a pápához, a

császárhoz, Mária királynéhoz és a magyar országtanácsához írt leveleiben. A három elsőnek január 2-án írt a király, leveléhez kapcsolván Castaldo és Pallavicini valamennyi e tárgyra vonatkozó tudósításainak másolatát.

És miután a király fontos államokok miatt a tény felelősségét magára vállalni tanácsosnak látta: azon körülmény, hogy a kardinál nem rendes igazságszolgáltatás útján bűnhesztetett, hanem orozva gyilkoltatott meg, nem látszott többé oly fontosnak, mely miatt a felelősséget magától elhárítani szükséges volna. A kor fogalmai szerint közönyösnek látszott a büntetés módja, mihelyt elegendő státusokok léteztek a büntetést magát végrehajtani, kivált oly esetekben, midőn az orozva megöletést is szinte államokok javasolták a rendes törvényszéki eljárás fölött. Ferdinánd erre minden vallásossága, kedélyének minden jámborsága mellett is szintügy feljogosítva érezte magát a kor fogalmai szerint: miként, szinte öszhangzásban a kor eszméivel, Frater György sem látott azon ámitó csalfa politikában, melyet a török ellen követett, semmi erkölctelent, semmi tilalmast. Azon elvek, melyeket utóbb Machiavelli formulázott, ekkoron már meg voltak gyökerezve az állampolitikában: és ezek szerint orozva megölni azt, kinek élete a közügyre nézve károsnak látszott, szintügy szabadnak, jónak tekintetett, mint az ellenséget megcsalni. „Tudva van, így szól maga Ferdinánd a kardinál haláláról az országtanácsához január 8-án írt levelében¹⁾, tudva van, hogy a kereszténység közüdvé végett ilyesmi, sőt még nagyobb dolog is, gyakran szabadnak tartatott.“

¹⁾ Pray: Annal. V, 450. és Istvánffy Lib. 17, 194.

CXXIII.

Miután tehát Ferdinánd a felelősséget magára vállalta: minden igyekezet oda fordítottatott, hogy bebizonyíttassék, miképen a büntetés méltán érte Frater Györgyöt. A büntetés módjának kimentését legfőlebb a megölnék kardináli méltósága kívánta a pápa előtt. És ha elegendő ok találtatott annak bebizonyítására, hogy a kardinál megérdemlette a halálos büntetést: arra könnyen lehetett államokot találni, hogy a büntetést csak úgy, mint történt, a rendes igazságszolgáltatás mellőztével, lehetett s kellett is végrehajtani.

A Mária királynéhoz írt levélben¹⁾ így szól Ferdinánd: „Mind a magam, mind a titkárom leveleiből eléggé megértette Ön mindig Magyarország és Erdély állapotát, valamint azon gyanút is, melyet végül tápláltunk Frater György ellen, ki fondorlatokat és összeesküvést kezdett szőni nemcsak a magam, hanem az egész kereszténység kárára, úgy annyira, hogy Castaldo tábornokom, ha el akarta kerülni a veszélyt, mely magát, az övéit s a tartományt fenyegette, kénytelen volt, az én tudtommal, siettetni a csapást . . . Az Ön bővebb értesülése végett elküldöm azon iratot, mely Frater György minden összeesküvéseit s árulását magában foglalja, valamint a bizonyítványokat és oly világos tanúskodásokat is, melyekkel emberemet ő szentségéhez a pápához utasítottam, a tettet indokolni s igazolni.“

Csaknem ugyanazon szavakkal írt a császárhoz is, kivéve a következő pontot, mely hiányzik a Mária-hoz intézett levélben: „Ezen iratokból látandja Felséged, hogy a mennyire dicsértem őt jó magatartásáért minisztereim tudósításai szerint

¹⁾ Prága, 1552. január 2. Brüsseli levéltár.

kezdetben: szintűgy kényteleníttem most azt írni, hogy annyi-féle módon észrevették az ő rosszaságát, s nem lehet róla mást írni, mint a mi amaz irományokban áll¹⁾.

Az okok azonban, melyek ezen iratokban foglaltattak, sem a királynak, sem tanácsosainak, sőt magának Castaldonak sem látszának elégségeseknek a tény igazolására; miért Castaldo, miként említők, többeket kínos vallatás alá vétetett, de siker nélkül. Tudtára adván ezt Ferdinándnak, ettől következő választ nyert: „A mi azt illeti, hogy Frater György titkárától, Pesty Gáspártól, semmi egyebet sem lehetett kivenni, mint a mit ő neked elébb jelentett; bár ez is teljesen elegendő a megtörtént büntetés igazolására: kívánjuk mindazáltal, hogy mind ő tőle mind másoktól is jó módjával kitudni ügyekezzeél, mik még azon Gáspárnak kétségkívül tudomására vannak. Hogy a csauszt nem vetted kánpadra, helyesnek találjuk, s őt ezentúl se vallatásd kínosan, nehogy konstantinápolyi követünkkel is hasonlót cselekedjenek.“²⁾

Izabella királynénak is mind Ferdinánd, mind Castaldo azonnal tudtára adta a véres tényt, talán azon reményben, hogy még tőle is lehetend hallani valami titkos vádat, mely tanúságul szolgálhat a pápa előtt. De Izabella válaszaiban sem foglaltatik egyéb mint azon gyűlölet bizonyossága Frater György ellen, melyet e nő kebelében még annak halála sem volt képes megengesztelni. „Ismertük — így válaszol ő egyebek közt a királynak³⁾ — saját kárunkkal és nyomorunkkal azon ember fortélyait s indulatát. Ugyanazon, sőt még több és szomorúbb módon ügyekezett ő bennünket és fiunkat is veszélybe ejteni. Ő még a keresztény fejedelmek előtt is vádolt bennünket

1) Buchholtznál: Urkunden 582.

2) Bécs, 1552. február 6. U. o. 7, 284.

3) Kassa, 1552. január 9. Epist. Proc. 2, 318.

levelei s követei által azon fondorlatokkal, melyeket önmaga szőtt. Alkudozott ő a török császárral is, de Isten, a mi boszúlónk, valahára napvilágra hozta ezen ember tetteit, melyekkel nemcsak nekünk és fiunknak, s végre Felségednek, hanem az egész kereszténységnek ügyekezett ártani nagyravágyása miatt, melylyel isteni s emberi jog ellen bitorolta az ország-hatalmat.“

Castaldo nem elégedett meg, hogy megírta a tényt Izabellának, hanem unokáját, Castaldo Alfonzt, is hozzá küldé bővebb kikérdezésére. Ez sem vezetett célra. A királyné válasza következő: „Az év első napján vett levél, melyben arról tudósítottunk, mit látva is alig hihettünk volna, annál kellemesebb volt nekünk, minthogy az uralkodást most biztosítva látjuk a római király kezében. Mert hogy igazat mondjunk, igen nehezünkre esett, azt felmagasztalva és csaknem királylyá lettnék látnunk, ki oka volt balsorsunknak. Isten áldja meg mindazokat, kik az igazságot szeretik, és tegye szerencsésekké azokat, kik az árulókat megbüntetik, mikép ez Isten akarata, ki halasztván sem csökkenti az igazságos boszút.“ Kívánja aztán, küldessenek neki vissza némi drágaságok, melyek férje családi vagyonához tartoznak; kíván néhány lovat is Frater György ménésének fájából. Végül e sorokat írta sajátkezűleg, kivált egy királyi hölgytől épen nem várhatott elvetemültséggel: „Ha semmi egyebet nem nyerhetünk, legalább szent ereklyét küldjön, azon foltos bundából (di quella pellicea repezzata, melyben t. i. megöle-tett), vagy lábának körmeiből, melyet többször elénkbe tartott, hogy megcsókoljuk, s Istennek hála, hogy pápává nem lett“¹⁾.

¹⁾ Kassa, 1552. január 4. Buchholtz: Urkunden 583.

CXXIV.

A pápához, mint mondók, szinte január 2-kán, Pécsy Gáspárral küldötte el Ferdinánd a kardinál bűnéről tanúskodó irományokat. De III. Julius pápa azokkal egyáltalában nem volt megelégedve, s azt mondá a császár és Ferdinánd ott székelő követeinek hogy, ha oly gonosz ember volt Frater György, minőnek ezen irományokban ábrázoltatik, miért ajánlották őt oly buzgón a kardináli méltóságra? S hihető-e, hogy a hetven éves aggastyán csak az utolsó két hónap alatt, kineveztetése óta, vált volna oly gonoszszá?¹⁾

Ferdinánd erről értesülvén, utóbb Gregoriánczy zágrábi püspököt egy hosszú emlékirattal²⁾ küldé Rómába a pápához és a kardinálok testületéhez. Az emlékirathoz még egy más iromány is volt kapcsolva, mely által nyolczvanhét pontban tüzetesen igazoltatott a kardinál megöletése. Ezen okmány utolsó pontja a megölés módjáról ekként hangzik. „Ha Frater Györgyöt nem oly hirtelen, miként történt, ölettük volna meg; hanem azt kivántuk volna, hogy törvényszék elé állíttassék, és csak a vizsgálat után fogassék el s bűnhesztessék: ez úgy szólván lehetetlen s igen veszélyes is volt, a nélkül pedig nem is történhetett volna, hogy a keresztény vallás és azon országok veszedelmére nagy mozgalmak ne történjenek. Frater György pártja az ország rendei s rokonai között, és barátjai a törökök és a moldvai s oláh vajdák, az ő szabadon bocsátatása végett nagy zavart valának támasztandók, mely, miként kételkedni nem lehet, az egész kereszténységnek nagy kárára

¹⁾ III. Julius pápa Ferdinándhoz 1552. január 30. Batthyányi: Series Episcoporum Csanadiensium. 139.

²⁾ Buchholtznál: Urkunden 589.

lett volna. A ki e dolgokat ismeri, bizonyára úgy fog vélekedni s itélni, miként azt az ember közönségesen hallja; mert nyilvánvaló, hogy ez a közvélemény szava . . . . A pápa előtt szabad lábon indítani meg a pört ellene, mind nekünk s országainknak, mind az egész kereszténységnek igen káros lett volna. Mert miután ő oly gonosz tettere határozta magát, s mind szavakban, mind tettekben annyiszor vétett az isteni és emberi fölség ellen, s oly szorosan csatlakozott a törökhöz: bizonyosnak tartható, hogy ő a maga védelmét nem az egyházi törvényből, hanem a konstantinápolyi fegyvertárból vala meritendő.“

Az egyházi törvények azok ellen, kik egyházi személyt, kivált ily magas méltóságban állót megöltek, egyházi átkot mondanak. Nehogy tehát ez Ferdinánd király ellen is fogamatba vétessék, „miből reá nézve a császári méltóság öröklése tekintetében káros következmény eredne, s nehogy ő és örökösei a kanonok szerint méltóságaiktól és czímeiktől megfosztassanak; hanem, hogy a pápától oly ítélet eszközöltessék ki, melyben kijelentetnék, hogy Ferdinánd e tény miatt nem esik az egyházi büntetés alá“¹⁾: Ferdinánd a kardináli testület és saját egyházi tanácsosai javaslatából megegyezett, hogy ellene Frater György megöletése miatt egyházi perfolyam indíttassék. És miután ez megindíttatott, 1552-ki május 3-kán személyesen jelent meg Linczben Martinengo pápai követ előtt, s adta által felhatalmazását a per folytatására Gundel, Pachelek és Wálther törvénytanároknak, kiket a maga ügyvédeiül vallott.

A pör csak a következő évben nyert folyamot. A pápai követ a tanúkat, kiket részint Castaldo, részint a királyi tanács jelölt ki, 1553-ki márczius 3-kára Grétzbe, april 17-kére

¹⁾ Jónás alkancellár Ferdinándhoz 1552. május 18. Buchholtz: Urkunden 585.

Németújhelyre, utóbb Győrbe és Sopronyba idézte meg. Segédül a tanúk vallásainak meghallgatására Widmanstetter konstancai papot és királyi tanácsost vette a maga oldala mellé, ki ezen esetben fölmentetett a király iránti esküjének kötelezése alól. Az erdélyi tanúk kihallgatása végett Bondenarius prépost küldetett Erdélybe. Összesen száztizenhat tanú hallgattatott ki, majdnem kivétel nélkül Frater György volt ellenégei, minden esetre olyanok, kik mellette a király ellen nem vallhattak; miszerint nyilvánvaló, hogy ezen egész pör csak az egyházi canonoktól kiszabott formák megtartása végett intéztetett.

A tanúk közt állásuknál fogva legjelentékenyebbek voltak: Bornemisza veszprémi, Oláh egri, Újlaky győri püspökök, Ferencz kolozsmonostori apát, Veráncsics kanonok, Nádasdy Tamás, Pécsy Gáspár, Pálczán volt budai bíró, Pethő János, Blandrata, Izabella házi orvosa, Kneisel Farkas haditanácsos, Oppendorf János tanácsos, Salazar Gyula, Ferdinánd lovászmestere, Vall Konrád, hadi főtiszt, Bornemisza Ferencz, Asztalos kolozsvári polgár, Zserotin Károly kapitány, Benessy stb.

A tény igazolására a következő három pont¹⁾ állított fel:

1. Frater Györgynek sok oly tanácsa, nyilatkozata és tette volt, melyekből azon következtetés vonatik le (infertur), hogy árulást szándéklott elkövetni, mely által Magyarországot és Erdélyt a töröknek alávetni, és Ferdinánd hadait kiűzni, vagy a török kezébe játszani akarta.

2. Ha Frater György halála továbbra halasztatik; az első pontban felhozott veszedelmet nem lehetendett megakadályozni.

¹⁾ A királyi tanácsban megállapított kérdő pontok igen különböztek a Rómából hozottaktól; miért ezek amazok szerint igazítottak ki. Buchholtz: Urkunden 586.

3. Szükséges volt őt orozva megölni, mert pártja miatt úgy szólván lehetetlen, legalább igen veszélyes volt volna őt elfogni.

E harmadik pontra nézve egy tanú így vallott: „Ha Frater György elfogatik, abból lázadás és a királyi had megveretése származik vala; ha pedig megidézttetik: száz ezer törökkel jövendett a királyhoz. Hogy barátjai s pártfelei halála után nem keltek föl, csak onnan van, mivel megijedtek, s fejöktől, vezéroktól megfosztva, a királyi hadak ellen magokat gyöngéeknek érezték.“

Egy más tanú mondá: „Ha Frater György néhány nappal tovább él: semmit sem lehetett volna tenni ellene.“ — Ismét más tanú: „Nem volt más mód tőle menekülni; mert ő soha sem ment volna a királyhoz.“

Ezek ellenében Benessy ekként vallott: „Frater Györgyöt minden esetre bajosan lehetett volna elfogni. De ha a király neki parancsolja is, hogy Castaldot ölje meg, ő azt nem tette volna.“ Asztalos vallá: „miképen sokaktól hallotta, hogy nem kellett volna őt e módon megölni; habár talán bajos volt volna is elfogatása.“ — Ferencz, kolozsmonostori apát pedig egyenesen akként nyilatkozott, „hogy őt minden veszélyes mozgalom nélkül el lehetett volna fogni.“

A vallomásoknak azon részeit, melyek Lippa ostromára s Ulomán basa és őrségének elbocsátására vonatkoznak, már fentebb ezen események elbeszélésénél említettük. A többi vallomások közül csak néhányat akarunk még érinteni, melyek korábbi eseményekre, vagy Izabella királynéval lefolyt viszonyaira, vagy végre e rendkívüli férfiú jellemére vetnek némi világot.

Vay Péter, kit Izabella egy ízben Kassáról Frater Györgyhez küldött, azt vallá, hogy a kardinál neki mondta légyen: ha a királyné békén maradt volna, még tíz évig is

képes vala mind a római királyt, mind a török császárt jó szavakkal hitegetni, s a királynét az ország birtokában fentartani.

Veráncsics egyebek közt állítá, hogy Frater György megbánta légyen a Ferdinánddal kötött szerződést, midőn Castaldo ennek nevében a várakat átadni kívánta; s akkor kezdett árulásról gondolkodni. Mert elébb ő mindig őszintén vallotta a kathol. hitet, gyakran tartott egyházi beszédeket, naponként hallgatott misét. Veráncsics vallomására megjegyzendő, hogy ő 1550 óta Ferdinánd pártján lévén, már nem lakott Erdélyben, és semmi összeköttetésben nem lehetett Frater Györggyel; a miket tehát a végső két évről mondott, csak hallo-másból tudhatá.

Pálczán vallá: hogy Frater György halála után egy csauszt talált egy nagyváradi vendéglőben, ki által kéretett, ne árulná el őt, és ki ama kérdésére: miként fogadták a törökök Frater György halálát? azt válaszolá, hogy igen kedvetlenül; hogy Rusztán nagyvezér azt üzente volna általa Frater Györgynek: hogy miután hűségéről a szultán iránt meg vannak győződve, ez negyvenezer tatárt, tizenegy szandzsákot, a moldvai és oláh vajdákat akarja küldeni segedelmére, mely sereggel Ferdinándot megtámadhatja; s ha ezt megveri, a szultán őt úrrá teendi.

Egy tanú mondá hogy, midőn Majláth István ötezer aranyat ajánlott a maga váltságául: Frater György ugyananyit fizetett, hogy fogságban tartassék.

Egy más tanú: hogy János király élete végén nem szerette Frater Györgyöt s Konstantinápolyba akarta küldeni; miből azon hír támadt: hogy Frater György a király orvosát megvesztegette légyen, hogy neki mérget adjon. Pálczán erre vonatkozólag mondá: János király azért akarta Frater Györgyöt Konstantinápolyba küldeni, hogy ott megölessék; de

Frater György az erről szóló levelet olvasta, s nem ment el. Az orvost ő, Pálczán, maga akarta elfogni a mérgezés hírére; de az megszökött¹⁾.

Sokan vallák, mi különben is kétségtelen, hogy János halála után Izabella Budát átakarta adni Ferdinándnak, de abban Frater György által gátoltatott meg. Ezt mondák egyebek közt Oláh püspök s Opperstorf, ki Izabellának tanácsosa lévén, ezt tőle magától hallá. Pécsy Gáspár mondá, hogy ezt Gyulafehérváratt az ő hallatára is szemére hányta a királyné Frater Györgynek, s ez semmit sem válaszolt reá. Pálczán ezen eseményekre vonatkozólag mondá, hogy Frater György őt magát Budáról kiűzvé, szép nejét a szultánhoz küldé, fiait és testvéreit börtönbe vetette, hol egy testvérén kívül, kit valamely basának ajándékozott, mindnyájan meghaltak. Bácsi Ferenczet, kit Pálczán Buda átadása végett a királynéhoz küldött, elfogatván, megnégylettette.

Az Izabellával lefolyt viszonyok tekintetében Blandrata elmondá, mi sok méltatlanságot szenvedett tőle a királyné; arra is, hogy Budát a töröknek átadja, fegyveresen kényszerítette őt; s nem is más okból vetette magát Ferdinánd alá, minthogy a királynét eltávolítsa. Egy más hozzá tevő: miként Frater György csak azért tette ezt, hogy biztonságba helyezze magát János herczeg boszúja ellen; mert félt, hogy ez felnővén, megtorolja a magán és anyján elkövetett méltatlanságokat. Izabella ellen, mond Pálczán, mindig erőszakos volt Frater György; s egyebek közt annak két udvari emberét, Mártonffy Bálintot és öcsesét ítélet nélkül megölette. Batthyányi Orbán ellen még sírjában is dühöngött; hulláját, miután Izabella által tisztességesen eltemettetett, kiásatta, s a városon

¹⁾ A vizályt János király és Frater György közt elbeszéltük; de e nagy gyűlölségét s megmérgeztetését a szélhűdött királynak megczáfolja azon bizodalma Frater György iránt, hogy őt fia gyámjává nevezte ki.

kivül egy szemét dombra vettette; s azt csak utóbb temettette el Verbőczy Imre egy más templomban. E tárgyban szintezt vallá Nádasdy Tamás, azt adván Frater György e cselekvésének okául, hogy Batthyányi vele ellenkezett s a királynéhoz hajlott.

Bocskay vallá: hogy Frater György tizennégy embert fogadott és esküdtetett meg Petrovics meggyilkolására.

Pethő János szerint Frater György sokszor mondta légyen, hogy „ő nem akar maga mellett hasonlót tűrni egy dologban: mint gyermek első volt a gyermekek között; mint remete, első a remeték közt; mint királyi tanácsos, első a tanácsosok között.“

Vajdaságára nézve Nádasdy mondá, miképen Frater György maga kérte legyen a királyt, hogy társul adja mellé Báthory Endrét; de utóbb nem akarta őt tűrni maga mellett, azt mondván, hogy az erdélyiek nem kívánnak két vajdát, holott ezek kijelentették, hogy akár tizet küldjön Erdélybe a király.

És ezek a legjelentékenyebb vallomások Frater György ellen; melyek ha egyben-másban árnyékot vetnek is jellemére: árulási szándékot akár a királyi sereg és vezére ellen, melyről ez őt vádolá, akár Erdély uralma tekintetében maga a király ellen egyáltalában nem képesek bebizonyítani. És úgy hiszszük, a közvéleménynek szabadon nem nyilatkozható szavát fejezte ki egy történetíró, midőn következőleg ír e vallomásokról: „A Bécsben gyártott tanúságok, a rágalmakban kétségkívül egyetértő vallatók által a kardinálokhoz vitettek Rómába. Ezek látván azokat, bár Ferdinánd mit sem bizonyított be György ellen, mégis, mivel a tényt nem történtté tenni nem lehetett, nagyobb mozgalom mellőzése végett, s a császár iránti tekintetből elhallgattak a dologgal . . . bár hogy György igazságtalanul öletett meg, sem Pannoniában sem Rómában senki sem kételkedett“ ¹⁾.

¹⁾ Thuanus: *Histor. Lib. X, 294.* Hasonlót mond Istváuffy is: „Nec excusationibus, nec largitione, neque blandimentis obtineri potuit, quin

A vizsgálatok befejeztetvén, Rómában négy kardinál: Puteo, Mignanello, St. Clementis és Paceco bizattak meg a vallomások megvizsgálásával; minek következtében III. Julius pápa eleinte csak azon feltétel alatt, ha a vallomások igazak, — utóbb, a császár közbenjára, „nem a legnagyobb nehézségek nélkül“¹⁾, 1555-ki február 14-kén következő ítéletet mondott: „A tények, melyeket Ferdinánd király a maga állításának, hogy t. i. a véres tett rossz szándék nélkül történt és büntetlenül történhetett, igazolására felhozott, bőven be vannak bizonyítva; minél fogva ő szentsége elhatározta és kijelentette, hogy sem a király, sem Castaldo, sem mások, kik a tette akár tanácsosal, akár tényleg befolytak, azért semmi censurát és büntetést nem érdemlenek, és annak alája nem is estek.“

A közvélemény azonban másként ítelt, midőn följegyezte, hogy a tény elkövetői mindnyájan kevés idő múlva bűnhődtek. Pallavicini a következő évben a török által megveretvén, elfogatott, s mint mondják, megöklöztetett és megvesszőztetett; de utóbb nagy áron kiváltotta magát; Ferrari Mark Antalt Gonzaga kormányzó Alessandriában, éjszaki Olaszországban, egy más gonosz tette miatt felakasztatta; Merkada Augsburgban egy verekedés alkalmával jobb kezét vesztette el, melylyel a kardinál fülét vágta le, s nem sokára, midőn Ferdinánd kíséretében Bécs vidékén vadászna, egy vadkan által öletett meg; Scaramuzza Franciaországban az ellene feldühödött saját katonái által darabokra vagdaltatott; Monino Piemontban lefejeztetett²⁾.

---

vulgus secus judicaret, et iniqua caedes crederetur“ — mond Istvánffy Lib. 17, 194.

¹⁾ Istvánffy Lib. 17, 194.

²⁾ Istvánffy Lib. 17, 191.

CXXV.

Frater György hátrahagyott vagyona háromszázezer aranyra becsültetett¹⁾. Bethlen e vagyonnak egyedül azon részét, mely Szamos-Újvárbán létezett, többre teszi kétszázötvenezer magyar forintnál, melyhez még hozzá ad 870 font aranyat rudakban, 4000 Lysimachus-aranypénzt, melyeknek mindegyike négy magyar aranyat ért; tizenhét font aranyat por és szemeralakban; 466 font ezüstöt rudakban; s ezeken kívül nagy mennyiségű arany s ezüst edényt, ékszereket és drágaköveket.

Castaldo már januárban személyesen elment Újvárra, hol aztán Báthory Endre, Kneissel titkár, Gáspár és Imre, Frater György volt titkárai, a gyulafehérvári püspökhelyettes és mások jelenlétében nyitatta fel a kardinál pecsétjével ellátott²⁾ szekrényeket. Ezekben daczára a kincsekről elterjedt közhirnek s a fentebbi tudósításoknak, Castaldo hivatalos jelentése szerint³⁾ csak 4500 gíra ezüst, rudakban, 1000 Lysimachus arany, mindegyike két arany értékű; kész, folyó pénzben csak ezer forint⁴⁾, s némi aranyérczes kő találtatott volna.

Később vizsgálat rendeltetett a kincsek fölött, miből ki-sült volna, hogy Karasith János hét más nemessel, kevéssel

1) Timon: Epitome Chron. 158.

2) A pecsétnyomó már elébb is nálok lévén, a pecsétet ismét ráüthették a szekrényekre, miután azokat elébb jobbára kiürítették.

3) Buchholtznál: Urkunden 584.

4) Ezen adat hihetlenné teszi a többit is. Hozzá teszi Castaldo maga is: „Csodálkozom és elbámulok, miként történhetett, hogy itt oly kevésre találtunk ahhoz képest, mi hír szerint itt őriztetett; s nem is kételkedhetem, hogy magok a várnagyok lopták el nagyobb részét. De minthogy ez nem bizonyos, és a körülmények közt nem tanácsos, hogy az igazság annak módja szerint kitudassék: alkalmasb időre vélem ezt halasztandónak.“
Buchholtz: Urkunden 584.

Frater György halála előtt, két száz, ezüsttel tele zsákot dugott volna el Újvárbán. Cronatus Ferencz vallá: hogy több volt ott 150 ezer forintnál; és hogy Diák Péternek annyi arany s ezüst forgott kezén, hogy Ferdinánd abból egész seregét megfizethette volna. Kisült továbbá, hogy Alvinczen 11,858 arany, ezen kívül fél aranykigyó tele Lysimachus-aranyval, más 248 Lysimachus arany, 200 török arany, nagy értékű gyűrűk, keresztek, aranypor s egyéb drágaságok léteztek egy ládában, melynek hollétét a kardinál csak maga tudta. De Lopez kapitány, kit Castaldo a kastély őrizetére rendelt volt, azt felkutatta, feltörte s meglopta, úgy hogy abban később csak hat ezer forintnyi érték találtatott. Frater György húgának¹⁾ tanúsága szerint Nagy-Váradról egy éjen pénzzel tele ládák vitettek el egy hatos fogatú szekéren. Egy bizonyos Lászlónak 60 ezer forint volt volna kezén, melylyel Frater György részére kereskedett, s évenként mintegy harmincz ezret nyert; de három év óta nem számolt. — A kincsek eltűntének okát talán még az fejtí meg legjobban, hogy az üresen jött Castaldo, midőn két év múlva Erdélyből távozott, összeharácsolt vagyonát ötven társzekéren szállíttatta el Szebenből.

CXXVI.

Mi, végül, Frater György jellemzését illeti: nem gondoljuk, hogy már mind azon adat napvilágra került volna, melyekből minden tekintetben kimerítő s hű jellemrajzát megírni lehetne²⁾. Kik az ő jellemét eddigelé oly sötét színben látták,

¹⁾ Ez valószínűleg Mihályi Tamásné volt, kinek férjéről, mint Frater György sógoráról tesz említést Castaldo 1552-ki június 16-kán a királyhoz írt levelében. Perusith Gáspár is rokona volt. Ld. Ferdinánd levelét az országtanácsához 1552-ki január 8.

²⁾ Mennyire való ez, bizonyítja ama körülmény, hogy épen most, midőn a kiszedett ív átnézés végett küldetett hozzám, jön tudomásomra a bécsi csá-

hogy nem kételkedének őt „szörnynek nevezni, minők az emberiség szerencséjére gyéren teremnek“¹⁾, minden ítézet nélkül következtettek azon vallomásból, melyeket a tanúk a kardinál halála fölött indított pörben letettek. Mi hitelt érdemelnek, ítéletünk szerint, ezen vallomások általában, főntebb

---

szári levéltár egy igen érdekes adata, mely egy, eddigelé ismeretlen, oldalát tünteti fel e rendkívüli férfiúnak. Hely szűke miatt minden commentár nélkül adom magyar fordításban a latin tudósítást, melyet I. Ferdinándnak Erdélyben tartózkodó valamely kéme irhatott egy királypárti főrangúhoz a végett, hogy általa Ferdinánddal is közöltessék. Az irat, melyről a kelet ideje s helye is hiányzik, a következő:

„Az ország s Ő Felsége ügyeiről egyebet nem irhatok, mint a mit már annyiszor irtam: láttam s látom a bekövetkező roszakat. Ha érte jutalmat nyernék, egy gyönyörűséges történetkét beszelnék el. Sz. György ünnepe táján Frater György püspöki ebédre hívta meg leányai egész seregével János özvegyét, Izabella lengyel király leányát. Miután az étvágy kielégített s az asztalok eltávolítottak, zajtól hangzik az udvar.“ Előadván ezután, hogy a zenészek dudásokból és cigány hegedűsekből álltak, így folytatja: „Miután az előjátékok bevégeztettek s Bacchus szarvakat öltött, nehogy a vendégség hiányos maradjon, előlép Frater György magával a királynéval; csodálják valamenynyien a királyné és Frater György finom tánczait (elegantissimas saltationes), kevesen hitték hogy Frater György az erények e nemében is annyira kitűnik, de véghetetlen az isten kegyelme (pauci credebant etiam in isto genere virtutum Fratrem Georgium adeo excellere, sed infinita est dei gratia).“ Az erősebb természetű királyné jól kiállja; de a többi leányok nagy részben visszadták a vendégséget. Sokat szándékosan elhallgatok, mit Feledy Eustách és Nagyságos Báthory úrtól hallottam. Ezt azonban röviden közölni akartam Nagyságoddal mint a költők és festészek számára nem illetlen tárgyat; ha ők tenni nem szégyenlik, miért szégyenlenők mi megírni s elbeszélni legalább barátainknak. Halotta e tánczokat, tudom, másoktól is; de én is meg akartam felelni kötelességemnek, mert nagyon épületesnek látszik nekem elképzelni ilyféle ünnepet; lehet-e szebb látvány, mint egy királyné táncza a csuklyával (quid pulchrius, quam reginam cum cuculla saltare)? De úgy hiszem, még szebb volt volna, ha a többi leányok is hasonló csuklyásokkal tánczolnak vala.

„Ha nem vakúltak meg a fejedelmek, remélem, mind ez javára szolgál az én legkegyelmesebb uramnak; a bölcs ebből is lát. Egyébiránt én ilyesmit nem írnék, sőt rejténék, ha minden módon nem törekedném előmozdítani ő Felsége ügyét stb.“

¹⁾ Történelmi Tár 1, 263.

kijelentettük. Annyi bizonyos, hogy téved, ki azok szerint itél Frater György jelleméről. Vannak azok közt oly kézzel fogható hazudságok és mendemondák¹⁾, melyek czáfolatot sem érdemelnek. De még a legtekintélyesebb tanúk vallomásai sem olyanok, hogy bennök az ítéset megnyugodhatnék, kivált azokra nézve, mik a kardinál jellemére vonatkoznak. Tekintsük, például, Bornemisza Pál veszprémi püspök és Veráncsics Antal vallomásait. Mind a kettő komoly, tudományosan művelt, tekintélyes férfiú; mind a kettő számos év óta ismerte őt, ismerhette a tényeket is. És mégis kétségtelen, hogy vallomásaik még minden általok előadott tényre nézve sem állják ki az ítéset próbakövét, annál kevésbbé, midőn azok a kardinál jellemére vonatkoznak. Mennyire különbözik e két tanú 1553-ki vallomása előbbi állításaiktól! Bornemisza, ki egyebek közt 1543-ban egyenesen azon czélból küldetett hozzá köve-tül, hogy őt kikémlelje, róla a király elébe hű véleményt terjeszsen, nem kételkedett őt dicséretekkel halmozni, őt arra hogy kincstárnokká s királyi helytartóvá neveztessek ki, méltónak találni, róla a királyhoz irt tudósításában olyakat írni, melyek 1553-ki vallomásaival egyenes ellentétben állnak. Veráncsics 1549 előtt, míg vele meg nem hasonlott, csak magasztalásokkal irt felőle; utóbb ellenben, kivált 1550 óta, midőn tőle, a mit kívánt, el nem nyerhetvén, Ferdinándhoz pártolt, csak gyalázó kifejezéseket talál számára; kit előbb jelesnek, nagynak dicsért, utóbb mindenben gáncsol, vagy legalább is gyanúsít. És így áll a dolog a többi tanúval is, kik ellene vallottak²⁾. Ferdinánd a felelősséget halála tekintetében fon-

¹⁾ Minő például Pálczán azon állítása, hogy Frater György Izabellát el akarta csábítani. Történelmi Tár 1, 253.

²⁾ Így, például, Oppendorf tanácsos ekként vall fehéret és feketét egyszerre: „Igaz, hogy Frater György akarta légyen, hogy Buda a törökök kezére jusson, ámbár a törökök csel által s Frater György akarata ellen

tos államokok miatt önként magára vállalta; s ez elég volt arra, hogy a megholt bűnbakká legyen.

Nyilvános jellemének, miként életéből meggyőződhetünk, ama két fő vonás, melyeknek egyike a becsérzet s nagyra-vágyás, másika a hazaszeretet, adja a színezetet. A fondorkodást, a fortélyos, kétszínű, tekervényes modort, melynél fogva a körülmények szerint majd színleléssel és a hazudságok egész szövevényével, majd hizelgéssel, majd ismét bátor, merész daczczal törekedett magas célja felé, úgy látszik, csak a rendkívül súlyos, bonyolult helyzet, s a szeretett hazának féltése kényszerítette reá, oltotta be jellemébe. Hazafias, nagy céljának elérésére anyagi hatalma aránylag gyöngye lévén: szellemi hatalmából készített fegyvert a rendkívüli nehézségek legyőzésére, a hazát fenyegető végveszély elhárítására. És e szellemi erőttől, mely fogásaiban, cselszövényeiben kimeríthetlen volt, szintoly kevéssé tagadhatjuk meg a csodálást, mint erélyétől és kitartásától, melyet a súlyos körülmények közt mindenkor tanusított még akkor is, midőn szándékai, törekvései félreismertetvén, buzdítás helyett gáncsokkal, rágalmakkal találkozott. E kettős szellemi erőt kortársai is kivétel nélkül elismerték benne; mert az sokkal fényesebben nyilatkozott, mintsem hogy kétségbe vonni lehetett volna. Ezen szellemi felsőség tekintetéből hagyták magokat általa vezetetni még azok is, kik őt különben nem szerették. Maga Ferdinánd király és Károly császár is tanúságot tesznek erről leveleikben, midőn őt intik, „hogy tehetségeit, melyekkel oly bőségesen meg van áldva, fordítaná a kereszténység javára“. Az egykorú Tinódy pedig ekként énekel e szellemi felsőségéről:

---

mentek be Budába.“ „Verum esse, Fr. Georgium voluisse Budam in manus Turcarum venire, quamvis Turcae fallaciter et per dolum, contra voluntatem ipsius Fratris ingressi sint.“ Történelmi Tár 1, 249.

„Vaj mely csodálatos vala bölcsesége,
 Ő minden dolgában, nagy esze, elméje!
 Ha akarta, császár király szemét bekötötte,
 A mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.
 Igen nagyot használt bizony ez országnak!
 Benne vala (paizsa) népnek megmaradásának.“¹⁾

Politikai irányában a végelmerüléssel fenyegetett haza s nemzet fenmaradása és megszilárdulása volt az ő vezérecsillaga. Ezen elv szolgál kulcsul egész nyilvános életéhez. Ennek föltétele nélkül nem fogjuk őt érteni, sem midőn a török pártfogásában, sem midőn a Ferdinándhoz való szításban kereste a haza üdvét. Sokan gáncsolták őt kétszínű, fondor, változékony politikája miatt; pedig e nélkül a változó körülmények közt lehetetlen volt volna fentartani az országot. Eleinte ő azt tűzte ki czéljává, hogy a törökben halálos ellenségből barátot szerezzen a hazának, s pártfogása alatt egyesítse a megszakadt, meghasonlott nemzetet. De miután meggyőződött, hogy az egyesülés ez úton el nem érhető; János halála után pedig hűtlenebbnek tapasztalta a törököt, mintsem hogy benne bízhatnék: azontúl fő czéljává lett Ferdinánd alatt egyesíteni az országot. Semmi sem volt volna könnyebb, mint ezt végrehajtani; de hogy az a hazának javára, ne pedig romlására váljék, mind az időre, mind a módra nézve föltötte óvatosnak kellett lennie; mert látta, hogy az ország a külföld által eléggé nem segített, maga erejéből pedig gyöngye Ferdinánd alatt különben rövid időn martalékává lesz a töröknek. E körülmények közt fegyverhatalommal keresztültörni módja nem lévén, alig maradt egyéb eszköze megmenteni hazáját, mint eszének fondorlatban, cselben kimerithetlen gazdagsága. És ha valaha, Frater György cseles, fondor, tekervényes politikájáról el lehet mondani, hogy a cél igazolta, megszentelte az eszközöket.

¹⁾ Katonánál 21, 925.

Nincs több alapja azon vádaknak sem, melyek szerint ama vallomásokban kegyetlenek, a népet kifosztó zsarnoknak, igazságtalan birónak gáncsoltatott. Egy-két lázongó, izgató, áruló egyénnek megöletése miatt egy országkormányzót még nem lehet kegyetlenek, igazságtalannak bélyegezni. „Ő bizonyára sem nem kegyetlen ember, sem a vadak emlőjét nem szopta; hanem, ha vad is a vadak iránt, ember ő az emberek irányában“, — mond róla egy korabeli tekintélyes hivatalnok ¹⁾). Vajjon nem vádolták-e még a nagy Mátyást is igazságtalanságról a féktelen urak, míg a nép mindenek felett igazságszeretetét magasztalta? A nép pedig, melyet Frater György a nagyok zsarnoksága ellen védett, melynek szabadságát gyarapítani ügyekezett, melyet ő gyakran atyailag tanított, vigasztalt, melyhez bokros gondjai közt gyakran még egyházi beszédek is tartott, őt szerette; nevét még halála után is sokáig kegyelettel emlegette, halálát évek múlva is megboszulni vágyott. Annyi irigy, annyi fondor ellenség daczára csakis a nép s a kisebb nemesség ragaszkodásában találta hatalomgyakorlatának legerősebb támaszát.

Igazabb a gáncs, mely a magas állásával meg nem férő üzérzsellemére vonatkozik. Átlátta azt önmaga is, és János király halála után fel is hagyott kereskedési vállalataival, vagy azt legalább személyesen többé nem folytatta. A fősvénység, melyről őt Izabella annyiszor vádolta, tán inkább csak takarékoságnak nevezhető a pazarlásra hajlandó, jövedelmeit sehol és soha sem eléglő királyné mellett. Annyi bizonyos, hogy az adók s ajándokok, melyek által a törököt nehéz körülményeiben megengesztelnie, a hazától elfordítania kellett, a várak építése s jó karban tartása, évenként roppant öszvegekbe került. Sokat elnyelt az állandó sereg is; „mert ő a legjobb lovas-

¹⁾ Máté, erdélyi prothonotarius, Nadasdy Tamáshoz. Epist. Proc. 2, 142.

csapatokat tartá zsoldjában . . . a katonákat gyakori vendég-ségekkel s ajándokokkal és, nagyvezérek módjára, alkalmas büntetésekkel s jutalmakkal szokta volt szorosabban magához csatolni, s támogatni méltóságát¹⁾. És mindezek mellett kincstára mindig jelentékeny tartalékkal volt ellátva.

Kincsei daczára, holtáiglan az egyszerűséget kedvelte mindenben, mi személyét illeté. S bár néha politikai okokból, midőn kormányzói méltóságának külsőségek által is tekintélyt adni látta szükségesnek, nem kerülte a fényt, például midőn nyolczas fogatú vörös kocsiban ment Castaldohoz; vagy midőn fényes testőrséggel jelent meg az országgyűléseken: magán életében mind végiglen a szerzetesi szigort tartá szabályául.

Bánásmódja az urak, kivált azok irányában, kik a közügyre befolyással birtak, szerény, megelőző, néha még hizelgő is: nyerssé, szigorúvá, sujtóvá lőn azok iránt, kik akár a közügyekben, akár az ezekkel összefont személyes érdekeiben izgágáskodtak. Egyébiránt ellenszenvét azok iránt, kiket nem kedvelt, nem igen szokta volt elárúlni, sőt irányukban rendszerint még előzékenyebb, simább volt, tetszősebb arcot mutatott²⁾.

A nepotismusnak nem barátja, több rokonai közül alig tűntetett ki mást, mint a különben is jeles vitéz, Perusith Gáspárt, ki bizodalmit nagy mértékben birta. Meghittebb barátságára, úgy látszik csak az egyetlen Vegedy Imrét, a tudós gyulafehérvári fő esperest, méltatta³⁾.

Egyházi életéről nagyon kevés nyomra találunk emlékiratainkban; minek valószínűleg az az oka, hogy mióta ő a

1) Jovius Lib. 39, 235.

2) Veráncsics, Mihály testvérehez. Katonánál 21, 892.

3) Katonánál 21, 855.

zárdát elhagyván, a nagyvilág szinpadára lépett, az ország ügyeivel annyira el lőn foglalva, hogy kevés ideje maradt foglalkodnia egyházi dolgokkal. Az egyházi átok alatt lévő János király által neveztetvén ki váradi püspökké, pápai megerősítést mindjárt nem nyerhetett; de úgy látszik, hogy miután ezt 1539-ben a János királyhoz küldött pápai követtől megnyerte, sem kenettette föl magát püspökké; s megyéjét a szorosán vett egyházi ügyekben mind végiglen helyettesek által igazgatta. Ilyen helyettese volt többek közt Illosvay István. Püspökségén kívül több egyházi javadalmat is birt; egyebek közt a kolozsmonostori és pécsváradi apátságokat.

De bár nem volt is úgynevezett felszentelt püspök, ezen egyházi méltóságra igen sokat tartott ¹⁾, s annak hatalmát érezte is néha az egyház kebeléből elszakadtakkal. Az egyházi fegyelemhez szigorúan ragaszkodva, misét naponként hallgatott, gyakran prédikált, a bűjtöket megtartotta ²⁾; a reformatiót, midőn politikai okok engedékenységet nem követeltek, ellenzette. Egykoron a váradi templom egyházfia egy nőt, ki a szűz Mária képe előtt térdelve imádkozott, arczon csapással illetett. A tényből nagy botrány keletkezett: az ősi vallásához hű nép az egyházfi ellen bosszút kiáltott; minek következtében őt Frater György, mint valláskáromlót, az 1521-ki törvény nyomán megégettette ³⁾. Még nagyobb idegenséget árult el Frater György a reformatió iránt azon tette által, melynél fogva Szegedy Istvánt, Luther és Melanchton követőjét, Tasnádon megveszszőztetvén, s könyveitől megfosztván, kiűzette.

Egyébiránt, úgy látszik, ezen két eset, az azokat kísérő körülmények miatt, csak kivételes; és Frater György buzgó

¹⁾ Ld. Ferd. levelét az országtanácshoz 1552-ki január 8.

²⁾ Veráncsics vallomásai 1553-ban. És Jovius Lib. 39, 235.

³⁾ Timon: Epit. Chron. 298.

katholikus pap létére sem üldözte igen szenvedélyesen a más-ként hívőket. Az 1543-iki kolozsvári országgyűlésen a vallási viszonyok elintézése is a teendők közé soroztatott; mi végett oda a brassóiak Hontherrel, tudós fő lelkészökkel, a reformáció tüzes apostolával, együtt meghivattak. Az új tanok követői országos üldöztetéstől tartottak; Honther meg sem jelent, lelkész társát, Glatz Mátyást küldvén el maga helyett. A brassóiak félelmét azonban a következő nem igazolta: a gyűlés mit sem végzett a vallási ügyekben. Némelyek ezt annak tulajdonították ugyan, hogy Petrovics, Batthyányi Orbán és Csáky Mihály, titkon a reformációhoz szítván, minden erőszakos rendszabályt meggátoltak¹⁾; valószínűbb azonban, hogy olyanokat alkottatni magának Frater Györgynek sem volt szándokában. Ő ekkoron azon tervvel foglalkozott, hogy az egész kormányhatalmat saját kezeiben öszpontosítván, az országot János herceg alatt egyesítse; miért is óvakodott vallásüldözés által politikai pártját csökkenteni. Bár mi legyen is oka, annyi bizonyos, hogy az új tanok követői az általa kormányzott ország részben kevesebb üldözéseknek voltak kitéve, mint egyébutt. A Calvin és Zwingli pártfelei épen ez időben váltak el az ágostai hitvallástól, s épen a Frater György kormánya alatt létező tiszai megyékben és Erdélyben tartották legtöbb zsinataikat, s alapították meg azokban egyházfelekezeteket. S már maga az, hogy ezt tehették, arról tanúskodik, hogy türelmetlenség nem, vagy legalább nem nagy mértékben, volt sajátja Frater György egyébiránt vallásosan buzgó kedélyének.

---

¹⁾ Benkő: Milkovia 2, 467.

II.

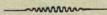
ERDÉLY ÁLLAPOTA

s

IZABELLA VISZONYAI

FRATER GYÖRGY HALÁLA UTÁN.

MEGJELENT 1859-BEN A „TÖRTÉNELMI ZSEBKÖNYV“-BEN.

I.

Frater György halála után szerencsétlenség és nyomorúságteljes napok virradtak Erdélyre és Alsó-Magyarországra: a katonai zsarnokság és kicsapongások szenvedéssel teljes korszaka ¹⁾. Bár 1552-ben időről időre jelentékeny pénzüszvegek küldettek Erdélybe: azokból mindig csak kisebb részben lehetett a hátralévő zsoldokat kifizetni; e hátralékok miatt pedig a zsoldosok a legborzasztóbb kihágásokra vetemedtek.

A németek Arco kapitány alatt már január 4-kén fellázdak, mivel negyedfél évi szolgálatuk után eddigelé csak két hónapra kapták meg díjokat. Júniusban Castaldo Temesvár segedelmére akarta őket küldeni; de ők mozdulni sem akartak, míg teljesen ki nem elégítették.

Helfenstein zászlóalja, mely, mióta Bécsből megindult, egyre zavargott, oly kegyetlenségeket és fosztogatást követett el Debreczenben, hogy maga Castaldo kénytelen volt megvallani, miként „a zsoldosok még sokkal inkább pusztítják s ejthetik kétségbe az országot, mint a törökök és tatárok“. Debreczenből később Kolozsvárra mentek, hol Castaldo, hogy

---

¹⁾ Ennek rajzára bőséges adatokat közöl a császári levéltárból Buchholtz: Urkunden 607. kövv. Mi itt csak egynémít említünk kivonatban, a mennyire tervünk igényli.

fegyelmetlenségre okuk ne legyen, eleséget bőségesen, zsoldúl pedig hat ezer forintot adott nekik, biztosítván őket, hogy azon öszveggel, mely még hátralékban maradt, István kapitány már útnak indított Bécstől. De ők ezen ígéretre mit sem hajtának; s tapasztalásból ismervén Castaldo erélytelenségét, parancsait gúnnyal fogadták. Összeesküvést készítvén, bombákat vittek a város fölött uralgó dombokra, s a házakat lödözvén, a városnak majdnem felét elpusztították. „A nemeség e miatt — írja Castaldo ¹⁾ — kétségbeesve oly dühösségre fakadt, hogy kételkedem, vajjon meglegednének-e mindnyájok halálával, ha őket leölhetnék. Nyilván látom, miképen e zsoldosok azon elhatározott szándékkal jöttek, hogy ő felségének a magdeburgiaknál is több kedvetlenséget okozzanak. Mindenki, maga kapitányuk is azt vallja, hogy soha sem látott ily fegyelmetlen, makacs, barom népet, melyet még saját nyilvános romlása sem tart vissza a rosszat tevéstől.“

A magyarok látván pusztításaikat, dühösségre gerjedtek, s tordai táborukból rájuk rohanván, közölök két százat megöltek, és sokat megsebesítettek. Castaldo végre urává lévén a szörnyű zavarnak, ágyúikat elvétette s tizennégyet közölök kivégeztetett. De a féktelen csapat azután sem tartott több fegyelmet. Kolozsvárról Gyulafehérvárra indittatván, e várost július 27-kén világos nappal lángba borították. A szegény felpörkölt lakosság nagyobb része kénytelen volt menekülni dühök elől; mert fegyelmetlenségök, mit magok a tisztek is ápoltak, azon fokra emelkedett, hogy maga Castaldo sem merte őket megbüntetni.

Egy más német zászlóalj, midőn saját ezredesét megölte, augusztus havában Szebent akarta felprédálni, s tette volna is azt, ha a polgárok fegyverhez nem nyúlnak s a vidékbeli

¹⁾ Torda, 1552. július 11.

paraszságot is nem hívják segedelmekre. Castaldo avval fenyegette és csillapította le végre a fellázadt csapatot hogy, ha le nem csöndesednek, a rögtön egybegyűjtött más ezredekkel a polgárság mellé áll, s őket mind egy szálíg felkoncizoltatja.

E katonai kihágásoknak egyik fő oka az éhség volt, mely ez év folytán a tartományban uralkodott. A katonák egy része gyökerekkel táplálkozott, s miután ezeket fölemészítették, a paraszttal, elrejtett kevés gabonájokért, naponként verekedtek, míg végre a parasztok az egész vidékről, hol katonaság feküdt, távolabb hegyekbe s erdőkbe futottak. A katonaságban a táplálék hiánya miatt ragályos nyavalyák ütöttek ki, melyeknek igen sokan lettek áldozataivá. Az élelmi szereket még kész pénzen is bajosan lehet beszerezni; pénz pedig ritkán volt a katonaságnak. Hitelre a lakosság, mely többé kevésbé, nyíltan vagy alattomban majd nem mindenütt lázongott, egyáltalában nem akart adni kevés készletéből. A szebeniek egy ideig kivételt tőnek; de midőn követelésök már mintegy harmincezer forintra emelkedett: a további kölcsönt ezek is megtagadták. Castaldo egy ízben húsz napra kívánt tőlök élelmi szereket, igérvén hogy a legelőbb érkezendő pénzből ki fognának elégíttetni; de azon választ nyerte tőlök, hogy nem húsz, hanem két napra is alig lehet szerezni. Októberben legyek módjára hullott a katonaság.

Ehhez járult, hogy az érkező pénz mindig kevés volt az ezredek kielégítésére; mert ezek is felfokozták a nagy drágaságban követeléseiket. A Schöneich nevű lovas ezred, melynek létszáma, midőn a múlt évben Erdélybe jött, 1500 főre emelkedett, most is ennyi ember számára követelte a havi díját, holott már csak felényire olvadt; szemlét pedig s névjegyzéket, mely létszámukat igazolná, tőrni egyáltalában nem akart. Így volt a többi ezredeknél is. Ez év folytában összesen mintegy két ezren hiányoztak a létszámból; de az ezredek

ezeket is életben levőknek kívánták tekintetni, s fejenként tizenhat forintjával fizettetni.

És, mi még e helytelen követeléseknél is több bajt okozott, a sereget alig lehetett letartóztatni a tartományban. Két német zászlóalj már júliusban vissza akart térni Németországba. A magyar lovasság csak addig várt, míg zsoldját kikapta; mi szeptemberben megtörténvén, azonnal távozott az országból. Erre Schöneich lovassága is kijelenté, hogy nem marad tovább Erdélyben. Castaldo, a nyugtalankodó ezrednek foglalkodást adandó, a dévai szorosba küldé azt egy várda megvételeére s lerontására, melyet ott a törökök emeltek. De az ezred, bár zsoldját kikapta, „út közben oly kicsapongásokra vetemedett, — írja maga Castaldo — hogy a lakosok készebbek a török rabszolgáivá lenni, mint ezeket magok közt látni; mert ők minden tartózkodás nélkül öldösik a parasztokat, rabolják el vagyonukat, rombolják le házaikat s követnek el mindennemű kegyetlenséget. És bár mennyire kérem és intem, úgymond, vezéreiket, a dolog naponként rosszabbá válik. Most minden ok nélkül elhagyták azon szorost, és visszajönek, hova? még nem tudom, mert nekem semmit sem irtak. Úgy gondolom, csak azért térnek vissza, hogy a gyalogságot is fellázítsák, remélvén, hogy így majd kimehetnek az országból.“

A spanyolok hasonlóképp már az év elején makacsok, engedetlenek lőnek; s attól lehetett tartani, hogy mindnyájan elhagyják az országot. Utóbb a szász helységeekben jó szállást nyervén, lecsöndesedtek ugyan; de maga Castaldo is attól tartott, hogy mihelyt őket táborba szállítja, a németek módjára ők is zajlongani fognak. Növelte e bajokat az, hogy a tél közeledtével a városok általában vonakodtak a katonákat kebelökbe fogadni. „Egyetlen kenyeret sem akarnak többé hitelre adni, írja Castaldo; és őket kényszeríteni annyi volna, mint általok felkonezoltatni.“ A tél folytatában a spanyolok

még a németeket is túlhaladták a féktelenségben; mi 1553 tavaszán annyira ment, miképen Ujlaky győri püspök márczius 21-kén irt levelében nem kételkedett azt javasolni, hogy ellenök az egész nemesség fegyverre szólíttassék.

Vajjon nem volt-e igaza Frater Györgynek, midőn a lippai táborozás után ezen egész a gyávaságig erélytelen vezért, s féktelen zsoldosait, kiknek kicsapongásait már 1551-ben is tapasztalta, nem akarta Erdélybe eresztetni? Az erdélyiek fájdalomosan érezték most az erélyes Frater György hiányát; mert Castaldo a fegyelem fentartása helyett csak arra fordítá gondjait, hogy magát meggazdagítsa. A sereg mindenben hiányt szenvedett; ő pedig, midőn 1553-ban Erdélyből távozott, ötven társzekéren vitte ki összeharácsolt kincseit.

II.

Az erdélyiek 1552 első felében, daczára minden zsarlások, fosztogatások és pusztításoknak, még tűrhetőleg békén voltak; de már ekkor is hallani lehetett tőlök, „hogy a török alatt sem lesz rosszabb sorsuk, mint az idegen zsoldosok uralma alatt“¹⁾. Midőn pedig a török Temesvárt s vele együtt az egész bánágot elfoglalta, ők is viasszasovárgának annak pártfogása alá, s terveket kezdének koholni, hogy a királynét és fiát visszahozzák. Midőn Ferdinánd a török ellen közönséges fegyverrekelést hirdetett: oly általános volt az elégületlenség, hogy Castaldo lázadástól tartott. „Azt hiszem, így írt a királynak, jobb lett volna őket nem hívni össze; mert ha együtt lesznek, félek, hogy számosabbak lévén mint mi, bennünket

¹⁾ Castaldo, Ferdinándhoz. Torda, 1552. július 18. Buchholtz: Urkunden.

még a török bejötte előtt felkoncezólnak.“ Mint látszik, mindig felkoncezoltatástól félt a vitéz vezér.

Annyi igaz, hogy egy részről a töröktől félelem, ki a bánságban minden akadály nélkül vívhatta egyik várat a másik után, más részről a zsoldos had iszonyú féltelensége a király leghívebb pártolói is mindinkább elidegeníté kormányától. Mind többen csatlakozni kezdének a királyné pártjához, melyhez a köz nyomor Frater Györgynek alattomban még egyre boszút forraló pártfeleit is napról napra közelebb hozta. Mindnyájoknak az volt kívánságuk, hogy a királynét és fiát visszahozván, országuknak a török pártfogása alatt annyi zaklattatás után békét, nyugalmat szerezzenek.

III.

Izabella királyné Kassán egész 1552-ki februárig tartózkodott. Párthívei, kivált Frater György halála után, abban fondorkodtak, hogy ne adja át Kassát; sőt onnan az első kedvező alkalommal térjen vissza Erdélybe. E fondorlatok nem kerülhették ki Ferdinánd figyelmét, ki ennél fogva mindent elkövetett, hogy a királyné mennél előbb távozzék az országból.

A fő akadály abban feküdt, hogy Ratibor herczegség még most sem volt kiváltva György brandenburgi markgróf kiskorú fiától. De bár ennek gyámjaival, a szász választó fejedelemmel, János markgróffal, és Prussen Albert anspachi tanácsossal csak 1552 utolsó napjaiban egyezhetett meg végre Ferdinánd¹⁾: sikerült mégis a királynét rávennie, hogy ezen

¹⁾ E herczegséget csak deczember 20-kán vette át Ferdinánd levele a császárhoz. Graz, 1552-ki deczember 10. Brüсс. levéltár.

alku befejezte előtt távozzék a már elébb átvett Oppeln herczegségbe.

De Izabella, ha már Kassán is sokat búsult, hogy Erdélyt, bár kényszerítve, elvesztette: Oppelnben még több okot talált az elégedetlenségre. Nemsokára panaszkodott is Ferdinándnak, hogy jövedelmei oly csekélyek, miképen azokból illendően meg sem élhet. Igen rossz néven vette, hogy még a robot s más uri szolgálatok, és az udvartartásra szükséges élelmi szerek is kész pénzüll számítattak be a 25.000 frtba, mennyi neki e szerződésben évi jövedelmül biztosított.

Ferdinánd ennek következtében biztosokat küldött hozzá, kik az ügyet az ő megbizottaival intéznék el. De mivel magának a királynak utasítása szerint történt, hogy a jobbágyi szolgálatok és az udvarban felemésztenő természetmények is kész jövedelem gyanánt rovassanak fel: a biztosok a királyné megelégedésére mit sem végezhettek. Nehogy azonban Ratibor átadásának halasztása miatt Izabella jogosan panaszkodhassék, azt végezte a király, hogy Oppeln jövedelmeit a folyó 1552-dik évre a szerződényi összegig kiegészítendi; úgy mindazáltal, hogy Oppeln jövedelmei a két részről kinevezendő biztosok által újabban összeirassanak. Izabella e miatt egy panaszos levelet írt Castaldonak, mondván egyebek közt: hogy Ferdinánd végre elhatározta magát, biztosokat küldeni Oppelnbe, kik a halakat és madarakat megtaksálják.

De nemsokára más indokok is élénkíték Izabella elégedetlenségét, s ösztönzék őt, hogy fordulatot készítsen elő ügyeiben. II. Henrik francia király, ki a Habsburg-ház iránti gyűlöletet atyjától vette át örökségül, 1552 nyarán Delavigne urat követségben küldé Zsigmond lengyel királyhoz, Izabella testvéréhez. A követ Izabellát is meglátogatta, s ura nevében sajnálkozását fejezvé ki előtte az aránytalan csere miatt, ösztönzé őt: ügyekezniék fiát visszahelyezni elvesztett országa

birtokába; igéré egyszersemind, miképen ura, Henrik király, a szultánnál mindent elkövetend, sükeres pártfogásának kieszközlése végett, mihelyt értesül, hogy a királyné Erdélybe visszamenni kívánkozik ¹⁾).

Az elveszett hatalom s királyi fény édes emlékezetének felidézése könnyen elcsábítá a különben is elégtelen, bánatos királynét; minek következtében még inkább tudatta elégedetlenségét Ferdinánddal. Sőt még a francia követ levelét is átküldötte neki, értésére adván: „hogy a hosszú elhanyagoltatás, melyet a király részéről tapasztal, szükségkép arra indítja őt, hogy meggondolja, kire támaszkodhatik leginkább, s miként szerezheti meg a maga és fia fentartására szükséges költségeket“. Megjegyezvén mindazáltal, hogy a követ ajánlatát még nem fogadta el, kívánta Ferdinándtól, hogy mind a jegyajándoka fejében kikötött százezer aranyat fizettesse le, mind a herczegségek jövedelmeit kedvezőbben szabályoztassa.

Ferdinánd, mihelyt arról értesült, hogy a királynénál és lengyel rokonainál francia követség járt: nem kételkedhetett tovább, hogy Izabella nyugtalankodásának igazi oka ama kívánságból származik, mely szerint fiát Erdélyben helyreállítani szeretné. A francia fondorlatokat s Izabella panaszait s nyugtalankodását azonnal meg is írta a császárnak. „Hallom, úgymond, hogy a királyné szeszélye, melylyel a szerződés ellen kikel, leginkább onnan jó, hogy fiát a török segély által Erdélybe visszavinni kívánja . . . . A francia követ nagy ígéretekkel ösztönte a lengyel királyt és az öreg királynét, hogy János király fiát országában helyreállítsák. A francia király egyebek közt a maga hűgát a lengyel királynak, leányai egyikét pedig János király fiának ígérte volt nőül.“ E fondor-

¹⁾ A követ egy levelet is írt hasonló értelemben a királynéhoz. Buchholtz: Urkunden 612.

latok ellensúlyozása végett arra kérte a császárt, írna mennél előbb Izabellának és anyjának Bona királynénak, intvén őket, ne engednék magokat francia fondorlatok által a szerződés megszégésére csábíttatni¹⁾.

A császár pár hét múlva teljesíté Ferdinánd kívánságát, megküldvén neki a királynék számára kért leveleket. Inté azonban őt, hogy csekély dolog miatt ne engedje a vizzályt nagygyá nőni maga és Izabella között. Annál inkább szükség ettől óvakodnia, mivel a francziák a tüzet szitogatják. Mert bizonyos lehet benne, hogy ezek, miután már a királynéval értekezésbe ereszkedtek, nem nyugszanak előbb, mintsem a törököt ismét nyakára hozzák²⁾.

E leveleket azonban Ferdinánd nem küldötte el rendeltetésök helyére. Idő közben valahára Ratibort is átvehette a brandenburgi markgróf gyámjaitól; és miután ez a királynénak is átadatott, biztosai azon megnyugtató tudósítással tértek vissza, hogy mindent a legjobb módon intéztek el a királynéval. A herczegségek jövedelme tizenhat ezer magyar forintban iratott össze; s így azt Ferdinánd kilencz ezerrel lesz más-honnan pótlendő; a százezer arany jegybért 1554 elején fizetendi le; addig hat százalékos kamatot biztosít a királynénak. Izabella mind ebben megnyugodni látszott. Ferdinánd tehát Herberstein és Lang tanácsosait ünnepélyesebb követségben küldé hozzá, kik az említett alapon megkötött szerződés okmányait kicserélnék; egyszersmind idősb leányát, Ilona főherczegnét jegyeznék el János herczegnek; mert a neki Erdélyben eljegyzett Johanna főherczegnét hozzá képest igen fiatalnak tartá. Ferdinánd ezekről a császárt is értesítvén, reményét fejezte ki, hogy ezentúl annál inkább megnyugtathatja Izabellát,

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. Graz, 1552. december 10. Brüsseli levélt.

²⁾ A császár, Ferdinándhoz. Theoville, 1553. január 12. U. o.

mivel annak teljesítése, mit vele elvégezett, most már egészen hatalmában áll¹⁾.

IV.

A francia király azonban, mint a császár előrelátta, nem szűnt meg a tüzet szítogatni. Delavigne által értesülvén Izabella izgatott, mindenre hajlandó kedélyállapotáról, azonnal követet küldött Konstantinápolyba, ki János herceg visszahelyezését sürgetné Erdély birtokába. És midőn ezt a lengyel királynak tudtára adta, kijelenté egyszersmind, hogy a kis herceg ügyét, „ki némelyek nagyravágása és Frater György túlságos óvatossága s hűtlensége által fosztatott meg országától, oly igazságosnak, szentnek és mindenki pártfogására méltónak tartja: miképen a maga részéről semmit sem fog elmulasztani támogatására. Követendi ebben jó emlékezetű elődei példáját, kik mindig pártfogolták az elnyomottakat; s különösen boldogult atyjáét, ki holtáiglan nem szűnt meg gyámolítani János királyt“²⁾.

Hasonló értelemben írt Henrik király Petrovicshoz is, ösztönöztvén őt hogy, ha a királyné és „az ifjú király“ javát eddig szíven hordá, azt ezentúl még inkább cselekedje; mert legyen meggyőződve, hogy ő minden lehetőt megteend azok javára. Tudatá vele, hogy Delavigne hazatérte után mindjárt küldött ügyökben egy nemes embert Konstantinápolyba; bár az ott székelő követének különben is meg van hagyva, hogy a királyné és fia ügyét minden alkalommal pártolja a portánál³⁾.

1) Ferdinánd, a császárhoz. Graz, 1553. január 26. Brüsseli levéltár.

2) II. Henrik, Zsigmond királyhoz. Compiègne, 1552. decz. 25. U. o.

3) U. a. Petrovicshoz. Compiègne, 1552. decz. 20. U. o.

Nagy részben ezen francia izgatásnak tulajdonítandó, hogy Ferdinánd reményei a királyné megnyugtatása iránt nem teljesedtek. Izabella 1553 tavaszán Lengyelországból Sléziába utazott, személyesen megtekintendő új birtokait. De itt újra, s az előbbinél még nagyobb mértékben kitört elégedetlensége. Az épületeket, melyek lakásául valának szolgálандók, oly rossz karban s azok kiigazítását oly költségesnek, jövedelmeit pedig oly csekélynek találta, hogy nemsokára ismét boszúsan tért vissza Lengyelországba.

V.

Ezalatt Erdélyben mind inkább terjedtek a zavarok. Ezekre már a királyi sereg féktelensége is elég okot adott. Ehhez pedig még több más ok is járult. A székelyek, Frater György erőszakos halálát megboszulni vágyván, egyre nyugtalankodtak. Az urakat egy részről a török, másról Petrovics izgatta. Amaz javasolá nekik hogy, míg a királyfi visszahozatnék, egy fő alatt egyesülve, fogjanak fegyvert, s támogatásukra segedelmet ígért; emez tudokra adta a francia király pártfogását. Sokan a lengyel királyban is kezdtek bízni. Híre szárnyalt, hogy Zsigmond Három-király napján Krakóban országgyűlést tartott, s ott végzéssé lett, hogy a király János herceget Erdélybe visszahozza¹⁾. Annyi bizonyos, hogy a lengyel urak ezen országgyűlésen nyilván kiáltozák, miképen János király fiával méltatlanul bántak, midőn őt nem teljesített fényes ígéretek mellett országától megfosztották.

Ez okokból Erdélyben, kivált a székelyek közt, egyre nőtt János herceg pártja. Kendy Antal és Pathóczy Ferencz

---

¹⁾ Schradt Kristóf, Mária királynéhoz. Bécs, 1553. január 17. Brüsseli levéltár.

nyilván izgattak mellette. Bornemisza, Bethlen Gábor és Gergely, Árhányi, Ladányi, Horváth János, és sokan mások egy értelemben voltak velök. Bethlen és Massay, Frater György rokona, követségben járt Izabellához, őt meghívni, s vele visszajövelele iránt értekezni. Izabella viszont és Petrovics a portá-hoz küldött követeket, kik János herczegnek országába való visszahelyezését sürgetnék. Achmed basa a múlt évben Petrovicsnak egy Berky Pál nevű emberét fogta el Lippa táján, s őt, miután egy ideig táborában tartotta, levelekkel küldé vissza urához s a királynéhoz. E levelekben sajnálkozását fejezvéen ki sorsuk felett, inté őket, ne vándoroljanak tovább földönfutók módjára, hanem térjenek vissza a császár pártfogásába. A királyné és Petrovics Berky Pált nem sokára a portára küldötte, ki aztán onnan aranyos pecsétű levélben hozta meg nekik a szultán pártfogásának biztosítását ¹⁾.

Ferdinándot e hírek, melyeknek részben konstantinápolyi követe által jött nyomába, méltán aggodalomba ejtették. A királynénál tehát Petrovics ellen panaszt emelt, s kérte őt, parancsolná meg neki, hogy hagyjon fel fondorlataival; különben mint lázadóval fogna vele bánni. A követ, ki által ezt Ferdinánd üzente, egy levelet is kért Izabellától a szultánhoz, melyben a királyné kijelentené, hogy Ferdinánd által teljesen kielégítettvéen, a cserében megnyugszik. Izabella erre készségét nyilvánítá ugyan; de azt kívánta, hogy a levelet maga a követ fogalmazza; mi megtörtévéen, a levelet Izabella ekként iratta meg:

„Tudjuk, hogy nem titok Felséged előtt, miképen bizonyos okoknál fogva a római király ő felségével Erdély iránt szerződést kötöttünk; mely bár ő felsége által még nem hajtattott

¹⁾ Bornemisza és Zarkándi, egri kapitányok, Ferdinándhoz 1553. aug. 3. Brüsseli levéltár.

vége, egy némely részben mindazáltal már kielégítettünk. Ő felségének leánya is meg van ígérve méltóságos fiunknak. És miután arra út és mód nincs többé, hogy Magyarországra visszatérjünk; ő felsége a római király pedig a mi közbenjárásunkat császári Felségednél magára nézve hasznosnak vélte: kérjük császári Felségedet, méltóztassék Erdélyt s a hozzá tartozókat a római király ő felségének, ugyanazon évi adó feltetele mellett, mint mi és méltóságos fiunk birtuk, kegyelmesen átengedni. Magunkat és fiunkat Felséged kegyelmébe ajánljuk.“¹⁾

De a levél, melynek mását Izabella tüstént megküldé Petrovicsnak, semmit sem használt Ferdinánd ügyének. Petrovics a másolatot haladék nélkül közlé a szultánnal, biztosítván őt, hogy azt a királyné csak kényszerítve, s oly körülmények közt írta legyen, melyekben még fia életéért is oka volt remegni. Jelenté egyszersmind, „hogy a királyné és fia tédet hajtva s reá istentől ég felé emelt kezekkel áldást kérve köszönik neki, hogy őket ismét pártfogásába vétén, országukban helyreállítani határozta legyen; s hogy ő most ő felségeik megbiztából a tiszai részekre jött, a szultán e kegyelmét mindenkinek tudtára adandó. Kéri tehát őt, hogy ígért pártfogását tényleg is tanúsítva, küldje be mennél elébb seregét a maga árváinak védelmére“²⁾.

VI.

Petrovics, miután Berky által a budai és lippai basákat, segélynyújtás végett, megkereste, ötszáz lovassal jött Debreczenbe, hogy a felkelést, ha a basák által is segítették, elő-

¹⁾ Datum in Civitate Sarky 18-a julii a. d. 1553. Brüsseli levéltár.

²⁾ Petrovics a szultánhoz. Debreczen, 1553. jul. 31. U. o.

készítse. E végett Rusztán nagyvezért megkérte hogy, miután a hatalmas császár a maga árváinak, János király özvegyének és fiának, országukat visszaadta: tegyen meg a maga részéről ő is mindent védelmökre; mert a mit e végre cselekszik, azt a császár akarata szerint s annak szolgálatában teendi. Ha tudtára esnék, ne higgyen azon levélnek, melyben Izabella a szultánt kéri hogy, miután az országba többé visszatérni nem akar, ezt adja Ferdinándnak; mert e levél tőle erőszakosan csikartatott ki: „ő és fia soha sem akarták kezökből kiereszteni a hatalmas császár ruhájának szegélyét; mert Isten után nincs is más, kiben bizhatnának“. Szedje tehát össze seregeit, s parancsolja meg azt a maga alatt lévő basáknak is; az oláh és moldvai vajdákat pedig szólítsa fel, hogy seregeiket azonnal vezessék Erdélybe, s működjenek egyetértve Kendy Antallal és Pathóczy Ferenczcel¹⁾. Hasonló értelemben irt Szokoli Mehemed romániai beglerbéghez, s a budai, szolnoki, lippai és magyarországi basákhoz²⁾.

Petrovics csak egy napot és két éjet töltött Debreczenben, s onnan távozván, elébb Kenderesen és Ladányban Dóczy Miklóssal s más nemesekkel tanácskozott; utóbb Túrra ment, ott néhány előbbkelő törökkel találkozandó. A mint pedig az országba beljebb jött: pártja is egyre szaporodott. Az egi kapitányok, Bornemisza György és Zarkándy Pál, a királyhoz e mozgalmakról irt tudósításaikban Petrovics elfogott ügynökének, Szegedi Deák Ferencznek vallomásaiból, a Tisza vidékén egyebek közt Árhándy Kelement, Thörök Jánost, Hagymásy Kristófot, Orbay Miklóst stb. jelölték ki a párttűés részesei gyanánt³⁾. Még inkább szaporodott a királyné pártja

1) Petrovics, Rusztánhoz. Debreczen, 1553. jul. 31. Brüsseli levéltár.

2) E levelek mind Debreczenben jul. 31-kén keltek. U. o.

3) Eger, 1553. aug. 3 és 4. U. o.

Erdélyben, hol Castaldo zsoldosainak kiállhatatlan féktelenkedései miatt mind többen elálltak Ferdinándtól. Hogy ott már ez évben nem lett általánossá a lázadás, részint e zsoldosok jelenlétének, részint annak tulajdonítandó, mivel Szulejmán bár a királynénak pártfogást ígért, ez évben perzsa háborúval lévén elfoglalva, nem csak segedelmet nem nyújtott a királynénak; hanem egyelőre Erdély iránti szándokait is eltitkolá. A Ferdinándhoz híven maradt urak és szászok, látván a királyné pártfeleinek fondorlatait, hazájokat s javaikat a háború pusztításaitól féltvén, s hihetőleg a király felszólítására, már a tavaszon oly üzenettel küldöttek követet a szultánhoz, hogy ők készek ugyan folytatni az adófizetést; de János király visszatértét nem óhajtják, félvén, hogy a mi kevés vagyonuk még megmaradt, a támadandó zavarban még azt is elvesztendik. A szultán a mondott okoknál fogva válaszában szinlelé, hogy mit sem tud János király fiának szándokairól; s meghagyá nekik, tudósítsák őt, hol van jelenleg s mit csinál a herczeg? ¹⁾

Ez volt oka, miérthogy a magyarországi basák sem vettek parancsot a királyné segélyezésére. A budai basa Petrovics felszólítására küldött ugyan némi hadat a Tiszához; de kevesebbet mintsem hogy azokkal valamely nagyobb dolgot kezddhetett volna. A török segély hiánya pedig a királyné híveit is elbátortalanítá, kivált miután Báthory Endre és Záberdin Mátyás váradi püspök, Nagyvárad táján a vidéki népet nagy tömegben összegyűjté. Petrovics meginté a püspököt, hogy miután a török császár az országot János fiának visszaadta, s ő maga el van határozva a fejedelmet és anyját visszahozni, hagyna fel e népgyűjtéssel; tartaná szeme előtt elődje balsorsát, s óvakodjék követni példáját ²⁾. De a fenyegetések a

¹⁾ Szulejmán az erdélyiekhez 1553. jun. első felében. Brüsseli levéltár.

²⁾ Ladány, 1553. aug. 11. U. o.

püspököt még csak buzgóbbá tették a nép fölfegyverzésében. Szinte sikeretlenek maradtak azon levelek, melyeket Petrovics a megyékhez és a kitűnőbb urakhoz intézett, őket a maga csapataihoz csatlakozni ösztönözvén. Ferdinánd király Petrovicsot lázadónak kiáltatta ki: s bár különben sokan szítottak hozzá; de mivel a töröktől nagyobb segély nem érkezett, Petrovics csekély hadát pedig Báthory Endre szétverte¹⁾, mindenki félt nyíltan pártjára állani.

VII.

Még egy más körülmény is jött közbe, mely Izabellát s következőleg párthíveit is gátolta erélyesebben fellépniök ez év folytán. Zsigmond lengyel király Ferdinánd egyik leányát, a mantuai fejedelem özvegyét nőül vette. Ferdinánd ez új rokonságot minden módon felhasználni ügyekezett, hogy mind a lengyel udvart, mint magát Izabellát reábirja, szüntetnék meg az izgatásokat János herczeg mellett. Még a menyegzőre ment Miksa és Ferdinánd főherczegnek is utasítása volt szólni ez iránt Zsigmonddal, Bona és Izabella királynékkal. A király megkérte, büntetné meg Petrovicsot, ki most jobbára Lengyelországban, Izabella körül tartózkodék. Izabella felszólította, bocsátana el minden magyart a maga és fia szolgálatából, mert ezek közbejöttével szövetnének az összeköttetések a honlévő nyugtalanokkal. Még a császárt is megkérte volt Ferdinánd király, adna a menyegzőre küldendő követének némi utasítást Izabella megnyugtatóására.

A követ, Poitiers, lüttichi kancellár s birodalmi proto-notarius, a menyegző után valóban betért Izabellához. De ez

¹⁾ Epist. Proc. 2, 278.

annyira tele volt panaszszal, hogy a követnek kevés reménye maradt megnyugtatósa iránt. E panaszokat Izabella aztán egy emlékiratban is átnyújtá a követnek, felhatalmazván őt azt Ferdinánddal is közölhetni.

„Ő a dúsgazdag Magyarországot s bőséges jövedelmeit — úgymond ez iratban Izabella — csak a császár felszólítására adta által Ferdinándnak, hogy engedelmessége által iránta gyermeki kegyeletét bebizonyítsa. Sőt, mit soha még egy királyné sem tett, s mire őt sem lehetett volna kényszeríteni, még mind azt is átereszté Ferdinánd kezére, mi neki jegyajándokul volt biztosítva, csak hogy ő felsége a római király minden akadály nélkül birhassa Magyarországot; remélvén, hogy a római király is szintoly nagylelkű leend irányában, a minő nagy szivességet ő tanúsított iránta. Most már a szerződést végrehajtatta ugyan a király ő felsége; de annak tulajdonképen még sem tett eleget.

„Fölötte terhelve érzi magát a királyné abban hogy, bár a herczegségek neki az erdélyi szerződés szerint 25 ezer magyar forint évi jövedelemmel köttettek ki; és ő úgy volt meggyőződve, hogy ezen özveg, magyar szokás szerint, kész pénzül folyand kezeihez: most látnia kell, hogy kész pénzben mind a két herczegség jövedelme kilenczezer forintra sem megy, a többi csak a földműveléshez, mezei gazdasághoz tartozván.

„Kéri tehát a császárt, gondoskodjék az ő özvegyességéről és fia árvaságáról, s ítélje meg maga: élhet-e illőleg ily csekély jövedelemből? Eszközölje ki ennél fogva, hogy az oppelni és ratibori herczegség s a frankensteini és münsterbergi uradalom legalább az ő és fia életében fölmentessék azon adók alól, melyeket ott Ferdinánd szedet. . . . Már elébb is kívánta ő ezt a királytól; de ő tagadólag válaszolt, avval menté magát, hogy aztán majd a többi sléziai hercegek is hasonlót

kivánnának. Nem egyenlő pedig az ő viszonya a többi hercegekével a király irányában: ő egy országot eresztett Ferdinánd kezére; mások ellenben semmit sem adtak birtokaikért.“¹⁾

A császári követ a királyné ezen emlékiratát Ferdinánddal közölvén: ez a követet, a császár értesíthetése végett, az ügy minden részletébe beavatta, s e fölött az emlékirathoz is egy hosszú nyilatkozványt kapcsolt. Meggyőzni ügyekezett a császárt, hogy a királyné követelései túlságosak s igazságtalanok. Különösen, hogy az adózásokat, miként a királyné kívánja, a sléziai rendek megegyezte nélkül el sem engedhetné; ezek pedig, eleve is tudja, ilyesmire egyáltalában nem hajlandók. Kéri tehát a császárt, találjon valamely módot, mely által a királyné rábirható legyen, hogy álljon el követeléseitől s nyugodjék meg a hercegségek birtokában, melyekkel fényesebben ki van elégitve, mintsem maga is kívánhatta volna. Fél azonban, hogy ez nem fog sikerülni; mert mind világosabban látja, hogy mind e panasz és követelés csak ürügy: a valódi cél pedig, fiának visszahelyezése Erdély birtokába²⁾.

VIII.

Ha Ferdinánd e felett tán még kételkedett volna is: meggyőzhető őt az ifjabb Castaldonak, a hadvezér unokaöccsének nemsokára ez után vett tudósítása a királynéről. Castaldo Alphons a lengyel királynévá lett főhercegné kíséretében

¹⁾ Poitiers követségi tudósítása, s ehhez kapcsolva: Memoriale Rdo D. Oratori Excell. Rom. Imp. Caroli per Reginam Izabellam datum 1553. aug. Brüsseli levéltár.

²⁾ Informatio seu declaratio S. Rom. reg. Matis pro Rdo D. Oratore S. Imper. Matis, supenys, quae S. Imp. Mati nomine Sermae Reginae Isabellae proponenda habet. U. o.

Krakóban lévén, értesült, hogy kevéssel a menyegző után egy török követ járt volna Izabellánál Sarkyban. Hozzá utazott tehát, megtudandó, mit akar a követ? s a királynét, ha lehet, lebeszélendő efféle fondorlatok folytatásáról. A királynét hon nem találván, utána sietett, s miután őt végre Petrikau táján föllelte, régibb ismeretségből származott bizodalmas hangon kérde őt: hova utaznék ily csekély kísérettel, s oly kósza módon, e rengeteg, erdős vidéken, hogy már heted nap keresi őt?

„Sorsom akarja így“ — válaszolá Izabella.

„E sorsot maga készíti magának — felelé Castaldo —; mert mi gátolja önt saját birtokaiban nyugton élni, fiát pedig akár a császár akár Ferdinánd király udvarába küldeni, hol az királyi módon neveltetnék?“

„Birtokaimban nincs oly lakás, mely nekem tetszenék, s minőt ön Petrikauban látand.“ Castaldo azon további észrevételére pedig, hogy mégis jobb volna ott laknia, hol mint úrnő parancsolhat, válaszolá, hogy itt bátyjának birodalmában van, hol nincs kitéve egy (boroszlói) püspök naponkénti bánatmainak. Ő nincs ahhoz szokva, hogy ily alacsony emberekől vegyen parancsokat.

„De Ferdinánd király, mondá erre Castaldo, őt húga gyanánt tekinti, s bizonyosan inkább akarja, hogy a királyné hét püspöknek parancsoljon, mintsem maga vegyen egytől parancsot: ám tudassa ezt Ferdinánddal.“

„De jövedelmei is csekélyek, viszonzá Izabella, a mint ezt a császár követének is előadta.“

„Miért nem választá Felsőged nagybátyámat közbenjáróul a királynál? A császár által jutni kívánsága teljesevéhez, igen hosszadalmas út.“

Más nap minden tétova nélkül kezdett szólani Castaldo, intvén őt, verné ki fejéből a hiú terveket, hagyna fel a

fondorlatokkal, melyek megvalósítására milliókba kerülő hadseregre volna szüksége. Lám Ferdinánd még zsoldosai által sem igen boldogul: s mit remélhetne ő a változékony erdélyi néptől vagy a töröktől, kinek hűtlenségét maga is eléggé tapasztalta. És valjon mit akart most is nála a török követ?

„Felszólított, mondá a királyné, térnék vissza országomba; e végre segedelmet ígért.“

„Hiszen a török magának kívánja megtartani Erdélyt, mond Castaldo, szintúgy mint Budát magáévá tette. Felségedet csak azért izgatja, mivel nevét akarja ürügyül felhasználni. Egyébiránt a török csak ámitja önt, hogy nem ad békét Ferdinándnak, kitől azt maga kért. Aztán nem is oly mindenható az a török, mint gondolják. Láthatta ezt ön, asszonyom, 1551-ben, midőn a beglerbég az országban volt; s még inkább láthatá vala a következő évben, ha Ferdinánd nem volt volna kénytelen minden pénzével s haderejével a császárt segíteni a németországi lázadók ellen; s még így sem vette volna meg a török Temesvárt árulás nélkül, miként nem vehette meg Eger várát.“

Midőn a királyné ezekre felelni nem talált, kérdé őt: mi választ adott a török követnek?

„Azt, úgymond Izabella, hogy, ha Lippát és Temesvárt az ország egész déli részével, s ezenkívül még Szolnokot és Budát is visszaadja, miként azt ennek elfoglalásakor ígérte volt, azonnal kész leszek visszamenni.“

„Ez baj, válaszolá a gróf, Ferdinánd tudta nélkül semmi választ sem kellett volna adnia.“

„Hiszen ő felsége engem ellenségének tart!“ vágott szavaiba Izabella.

„És van is oka reá, viszonzá a gróf. — Felséged annyit fondorkodott, hogy lehetetlen magát kimentenie; s ha más királylyal és nem ezen jószágteljessel volna dolga, bizonyára

rég megbánta volna már eddigi tetteit.“ Kivánta aztán, mutatná meg neki a királyné a török levelét; mire Izabella esküvel bizonyítja, hogy azt bátyjához, Zsigmond királyhoz küldötte légyen.

„És a moldvai vajda követe, ki csak néhány nap előtt távozott Sarkyból, mit akart?“ És midőn a királyné válaszolná, hogy ez is a visszatérésre ösztönzé őt, és segedelmét ajánlotta: Castaldo inté őt, ne higgyen ily hiú biztatásoknak, s ne bízzék sem a törökben, sem a lázadóknak, kik a szerencse első fordulatánál cserben hagyják. Vajjon nem emlékezik-e már, mily elégedetlen volt Erdélyben? A magyarok ismét úgy bánnának vele, mint Frater György: alig adnának neki annyit, miből élhessen; s végre is rabjokká válnék. „De hogyan is hiheti Felséged, hogy a török Budát valaha visszaadja? Ha ezt hiszi, hiheti azt is, hogy a Duna megfordul s Konstantinápolyból Lengyelországba folyand.“

Több hasonló intés után a királyné mintegy megbánván nyíltságát s vissza akarván vonni elébbeni nyilatkozatát, a múltak emlékezetének hatása alatt mondá, hogy ő Erdélybe nem is fog többé visszamenni. „Hiszen csakis azért üzentem azt a töröknek, hogy őt szóval tartsam: olyat kivántam tőle, mit, tudtam, nem fog megadni, csakhogy magamat a fondorlatokból kivonhassam.“

„De ha ily szent kívánsága van Felségednek, szükség, hogy valahára elhatározza magát az izgatókat magától távol tartani, nekik semmi reményt, sőt kihallgatást sem adni, s egyedül a római király jóságában bízni, ki mindenkinek jót kíván tenni. Ezt cselekedvén, nagy jót teend Felséged: a gonoszoknak kedvét szegi, a kereszténység romlására naponként újításokat tervezgetni; a római királyt, Felséged valóságos atyját, sok gondtól és költségtől megkíméli; maga és fia ügyét biztosítja; a szenvedések árjával elborított Magyar-

országnak békét szerez, s végre lekötött szavát is megtartja. Ha különben cselekszik, bár talán későn, de bizonyosan meg fogja bánni. Gondolja meg, hogy Ferdinánd Erdélyt nem is annyira Öntől, ki onnan szabadúlni óhajtott, mint Frater Györgytől szerezte meg; s arra már is annyit költött, mennyit maga az egész tartomány sem ér⁴ stb.

Izabellára azonban mind ez keveset hatott; s ő ismét panaszokra fakadt, hogy Ferdinánd követei tőle mindig túlságos dolgokat követelnek. Legutóljára is azt kívánták legyen, hogy minden magyar szolgáját bocsássa el, s fia magyarul többé ne beszéljen. Vádolták legyen őt arról is, hogy ő segítette minap Petrovicsot megszökni Lengyelországból; holott ebben neki semmi része; mert az üldözött némely lengyelektől vett intést a veszélyről, mely őt fenyegeté.

Castaldo azon jelentéssel fejezte be tudósítását, hogy Izabella Oppelnben mindent eladott s pénzzé csinált: mi kétségtelenné teszi, hogy tervei végrehajtását nem sokára meg akarja kísérleni.

IX.

Ezek után Ferdinánd nem is bízhatott többé a császár közbenjárásában; többet várt most vejétől, ki kedvéért Petrovicsot is elakarta fogatni; meggyőződött arról is, hogy magának kell Izabellánál erélyesebben működnie.

Ennek szüksége most annál sürgetőbbé vált, mivel a török, Izabella s párthívei nem kevésbbé mint a franczia király által folytonosan izgattatván, egyáltalában nem akart meg egyezni a fegyverszünet meghosszabbításában, hanemha Ferdinánd Erdélyt s a Tisza folyam vidékét János király fiának visszaadja. A portán lévő követek ezt már több ízben jelentették a királynak; most pedig a szultán azok egyikét, Mal-

vezzit vissza is küldötte, hogy ezen akaratát személyesen adja tudtára Ferdinándnak.

A király tehát az 1553-ki őszön ünnepélyes követséget küldött Zsigmond királyhoz és Bona királynéhoz, kérvén őket, eszközölnék ki Izabellánál, hogy tartózkodjék minden újabb izgatástól, s a nem sokára Konstantinápolyba küldendő követekkel küldjön a maga részéről is valakit, ki a szultánnak tudtára adná, hogy a kötött szerződéssel meg van elégedve s Erdélybe nem kíván többé visszamenni¹⁾. A követek ezenfelül annak kijelentésére is megvoltak bízva, hogy Ferdinánd, miután az országban szitogatott zavarok miatt az idén annyit költekezett, a százezer aranyat, nem mint előbb megállapítva volt, az 1554-ki Vizkeresztre, hanem onnan számítandó egy év múlva fogja Izabellának lefizetni. Ferdinánd ugyanis attól tartott, hogy a királyné e pénzt, ha már most kezeihez venné, a zavarok szitogatására fordíthatná.

A követek, a zágrábi püspök és Lang Máté tanácsos, Krakóban találták Zsigmond királyt; hova ez aztán Bona és Izabella királynékat is meghívta tanácskozni. Izabella sokáig vonakodott megegyezni a fizetési határnap elhalasztásában, utóbb bátyjának kedvéért nem ellenzette ugyan, hogy a száz-ezer arany letétele 1554 pünkösdig, az utolsó félévre kamat nélkül, elhalasztassék; de csak azon feltétel alatt, hogy az 1553-ra járó, hat ezer aranyat tevő kamat, s ezenfelül a herczegségek jövedelemhiányának pótlásául, ötezer magyar forint azonnal lefizettessék, és Ferdinánd Toszek kastélyt, a lövegekkel együtt, adja neki által. Megigérte azt is, hogy a szultánnak, az erdélyieknek és Petrovicznak megírja a leveleket, melyekben Ferdinánd határozottan kijelentetni kívánta, mi-képen az országban támasztott lázongást ő is roszalja, s abban

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. Bécs, 1553. december 29. Brüsseli levélt

semmi részt sem kíván venni; bár csodálkozik, hogy Ferdinánd e levelektől csak némi hatást is reményl. De viszont megvárja maga is, hogy Ferdinánd szinte megadja neki, mit már annyiszor kívánt tőle: a hercegségek adómentességét s a felségi jogokat alattvalói fölött; mert illik, hogy ő és fia teljes joggal uralkodjék birtokában, s ne úgy legyen ott, mint egy esküttbíró. Kivánta végre azt is, hogy fiának jegyese további neveltetése végett udvarába küldessék.

A követek jelentése szerint Zsigmond király azt hitte, hogy Petrovics, bár mindent a királyné nevében tesz, ennek parancsa nélkül magától működött legyen; mindazáltal meggyőződését sem titkolta, hogy Izabella, ha idején ki nem elégittetik, utóbb szinte egyetértend vele. Orzienszky kancellár azt tanácsolá Ferdinándnak, ügyekezzenek mindenek felett az ifjú herceget kielégíteni; mert ez már is fenhéjázó kezd lenni, s anyjának többször szemrehányást teszen Erdély átadása miatt.

Ferdinánd a kívánt hatezer aranyat s ötezer forintot, valamint Toszek várát is 1554 tavaszán minden nehézség nélkül megadta Izabellának; a százezer arany lefizetésének mindazáltal, nehogy az a zavargások szitogatására fordíttassék, hosszabb határidőt kívánt; a hercegségben gyakorlandó felségi jogra nézve avval menté magát, hogy ez a cseh korona joga lévén, a rendek megegyezte nélkül azt nem teheti.

Az alkudozások azonban még tovább is folytak nem csak követek és levelek által, hanem személyesen is Bona királynéval, midőn ez Bécsen keresztül Olaszországba utazott. A királyné, ki eddig tán leginkább gátolta az egyességet, most megígérte Ferdinándnak, miképen egész anyai tekintélyét ráfordítja Izabellánál, hogy a dolog valahára jó véget nyerjen.

X.

De mindez már későn történt. Az erdélyiek, kiket egy részről Izabella párthívei egyre izgatának, más részről Castaldo féktelen zsoldosai egészen a kétségbeesésig ingerlének; mind többen a királyné pártjához csatlakoztak. A rég nem fizetett királyi zsoldos had szolgálatát nagy részben megtagadta. Mintegy négyezeren a vezér parancsai ellenére Erdélyt oda hagyván, zsoldjokért Bécsbe indultak. Maga Castaldo, szekerekre rakatván összeharácsolt kincseit, már az 1553-ki őszön, a legveszélyesebb percekben, majdnem szökve távozott¹⁾. „A halandók e leggonoszabbika, így ír róla Pécsy Gáspár Nádasdyhoz, szeptember 25-kén kelt levelében, tegnapelőtt ment el Bécsből. Színleli, hogy a császár által hivatott vissza, kinek ez eszébe sem jutott. Nincs egy osztálya is az embereknek, mely őt nem átkozná; és a királyi felség őt mégis úgy bocsátotta el, mintha becsületesen és szerencsésen megfelelt volna kötelességének. Kikapta a három ezer forintnyi évdíját s pedig oly feltétel alatt, hogy, ha meghalna, e díjra való jogot fia is örökölje.“²⁾

Ferdinánd az egri hős Dobó Istvánt és Kendy Ferenczet nevezte ki Erdély vajdáivá; de az ügyeket ezek sem fordíthatták jobbra. Sőt Kendy, egy fekete mén miatt Dobóval viszályba bonyolódván³⁾, nem sokára maga is a pártosok részére hajlott. Izabella és Petrovics kivált Mahmud tolmács segédelmével működtek Konstantinápolyban. És Szulejmán, 1554-ki ápril 7-kén Aleppóban kelt levelében, a vajdáknak és az

¹⁾ „Multo auro et argento onustus“, u. m. Istvánffy Lib. 19, 228.

²⁾ Epist. Proc. 2, 360.

³⁾ Ekkor mondák Erdélyben s nálunk is: „Az elődök fehér lovon vették az országot, az utódok feketén ejtették romlásba.“

erdélyieknek egyenesen meghagyta, hogy a királyfit vezessék vissza. Petrovics erre egy moldván haddal tört a tartományra; az erdélyiek pedig Maros-Vásárhelyen a herceget visszahozni határozták. A hős Dobónak utóbb sikerült ugyan kiűzni a moldván hadat, s a békét egy pillanatra helyreállítani; de az ő erőködései végkép már meg nem szüntethették, csak elhatalasították a tartomány veszedelmét. Szulejmán 1555 nyarán újabban is azon válaszszal küldé vissza Busbecket, Ferdinánd követei egyikét hogy, ha királyától János herceg visszahelyezése iránt határozott feleletet nem hoz: ezt erőhatalommal viteti vissza országába ¹⁾).

E szorultságában Ferdinánd ismét a császárhoz folyamodott jó tanácsért. „Elgondolhatja Felséged, úgymond egyebek közt²⁾ — mily zavarban vagyok, s mily káros volna, mind magamra, mind országaimra nézve lemondani Erdélyről, miután oly súlyos költségeket viseltünk annak megnyerése s megtartása végett.“ — „Bár miként ügyekeztek is követeim, úgymond ismét egy más levelében ³⁾ —, nem kaphattak egyéb választ mint, hogy Erdélyt vissza kell adnom a boldogult vajda fiának, vagy háborút kezdenem a törökkel. Ezt a török a francia király ösztönzéseire cselekszi, hogy aztán e szín' alatt magának foglalhassa el Erdélyt . . . Alázatosan kérem Felségedet, mint a kereszténység fejét, magamnak s enyéimnek pártfogóját, urát és atyját: adjon nekem jó tanácsot, mihez tartsam magamat ezen alkudozásban a törökkel; mert csak két út van előttem, melyen indulhatok: visszaadnom, a mit követel; mi, tudja Felséged, nagy fontosságú . . . ; vagy, ezt nem tévén, háborút kezdenem.“

¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz 1555. augusztus 20. Brüsseli levéltár.

²⁾ Ugyanaz ugyanahhoz. Augsburg, 1555. július 30. U. o.

³⁾ A ¹⁾ alatti levél augusztus 20-ról.

A jó tanács nem volt könnyű dolog a császár helyzetében, kinek minden erejét igénybe vették ekkoron ellenségei, a francia és a protestans fejedelmek. „A válasz iránt — úgymond ¹⁾, — melyet Ön a töröknek adjon, igen nagy zavarban vagyok, tekintve egy részről a török mozgalmait az Ön tartományai felé, ha Erdélyt nem adja vissza . . . ; más részről pedig azt, hogy a töröknek, bár mit ígér, nem lehet hinni. És ennél fogva bajos dolog is azt átengedni, honnan ő még inkább megkárosíthatja az Ön többi országait. És azért, miután a háborút, bár mit téve is alig lehet kikerülni: a dolgot általában tekintve, miként én ily távolból tehetem, úgy látszik, jobb megtartani, mi kezén van, mint elveszteni, hogy aztán még többet veszítsen. A legjobb tanács mindazáltal az leend, mely a helyszínén, a tényekből meríthető. Ha azt látja, hogy a török követelése leginkább János király özvegyének és fiának izgatásaiból származik: ám végezze be Ön, mit azok kielégítése tekintetében már megkezdett, élvén ez ügyben a lengyel király közbenjárásával is; minek következtében azután a királyné és fia magok is küldjenek követet a törökhöz bizonyítani megelégedésöket. És ha e módon az ügyet nem sikerülne is teljesen elintézni: legalább időzni lehetne az alku-
dozásban a nélkül, hogy egészen meg kelljen hasonlania a törökkel; mi mégis elkerülhetlenné válnék, ha Ön nem adna neki választ a kiszabott határnapra. S e tekintetben fel kell használni azon tanácsokat is, melyek Konstantinápolyból jönnek, s melyeket magoktól a török minisztereitől, kik, mint Ön tudja, annyira megvesztegethetők, ajándékok által lehetne szerezni. És ha e módon nem nyerne is Ön egyebet: nyerne időt, mely alatt készületeit a maga védelmére megteheti.“

¹⁾ Brüssel, 1555. oktober 19. Brüsseli levéltár.

„De ha e mód nem látszanék alkalmasnak, mivel talán a török nem tűrné az időzést: ez esetben meg kellene fontolnia erejének állapotát, s látnia, mit nyerhet alattvalóitól; mi végett szükséges, hogy ezekkel értekezzenek, részvétőkkel s megegyezésekkel határozza el magát a teendőkre: hogy ekként kötelezve legyenek segíteni Önt annak fentartásában, a mit Önnek tanácsoltak. És, ha még úgy látja is Ön, hogy Erdély visszaadását el nem kerülheti: tegye azt is az ő tanácsukkal és megegyezésekkel. Sajnálom, hogy határozottabb tanácsot nem adhatok, s a hosszú háborúk miatt, melyek máiglan terhelnek, ügyeim nincsenek oly állapotban, hogy Önt óhajtásom szerint segíeyezhetném.“

Ferdinánd mindenben a császár tanácsa szerint cselekedett: időnyerés végett Busbecket a törökhöz határozatlan válaszszaal küldé vissza; Izabellával folyton alkudozott; országai előbbkelő rendeinek tanácsát is kikérte¹⁾. Hogy a francziában, ki a törököt egyre izgatta, maga iránt jobb indulatot ébreszsen, a Velenczében székelő ügynökének, Gaztela Domingonak tanácsa szerint, a császárnál az iránt is tett lépéseket, hogy a francia hadi foglyokat, kik az utolsó háborúban az ő és szövetségese, az angol király hatalmába estek, szabadon bocsássa; „mert, úgymond, egy magas állású férfiú nagy titokban közlé ügynökével, hogy e föltétel alatt a francziák közbenjárásával legalább egy pár évre békét lehetne szerezni a töröktől“²⁾.

De mind ezen törekvések sükeretlenek maradtak. Miután Busbeck 1556 elején nem azon egyenes, határozott választ vitte meg Szulejmánnak, melyet ő kívánt, a követek szoros őrizet alá tétettek; Erdély rendeinek pedig megparancsoltatott,

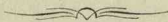
¹⁾ Ferdinánd, a császárhoz. Bécs, 1555. október 31. Brüsseli levéltár.

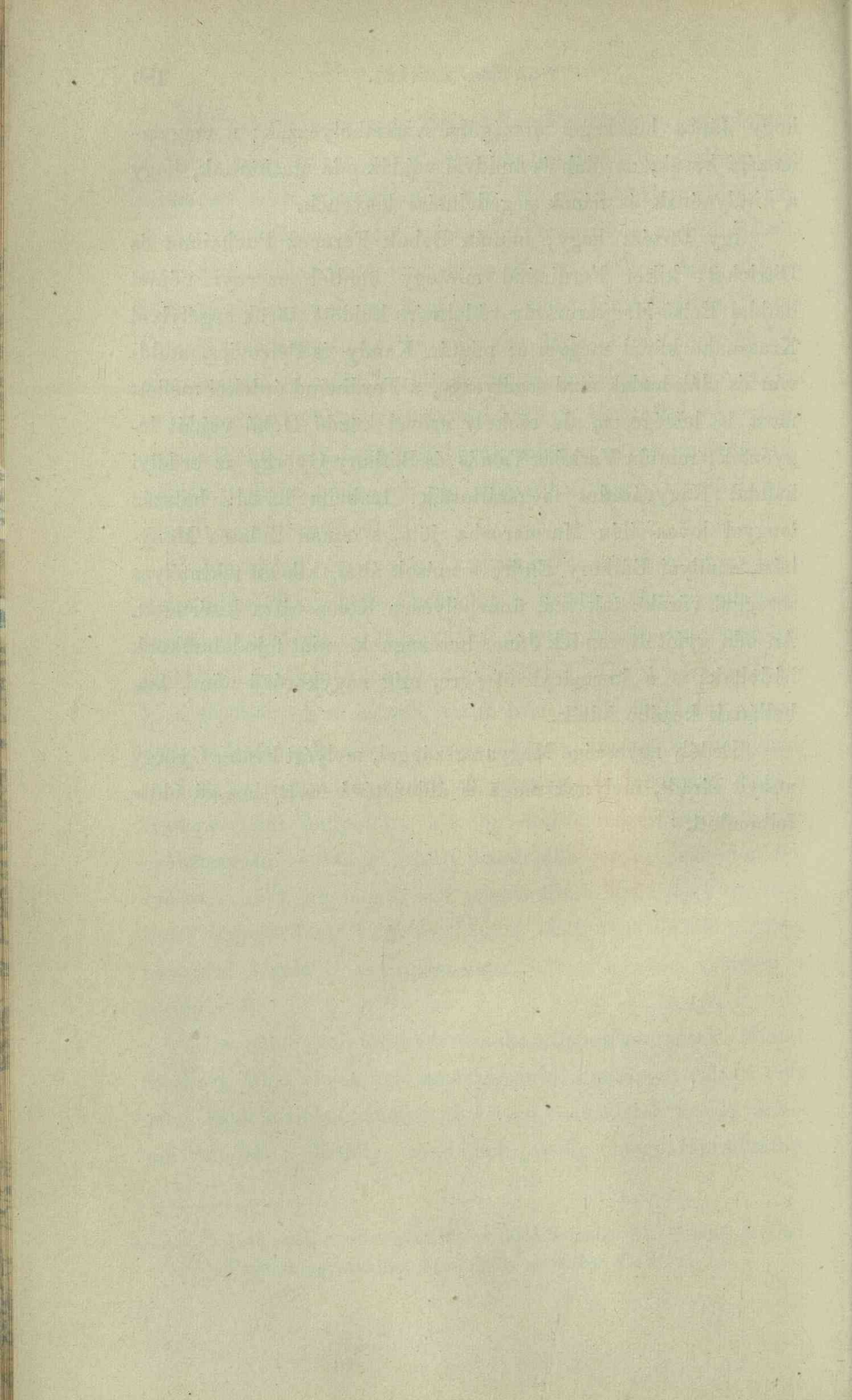
²⁾ Ugyanaz ugyanahhoz. Bécs, 1555. november 27. U. o.

hogy János herceget országába visszahelyezzék; a magyarországi basák, az oláh és moldvai vajdák oda utasítottak, hogy a királynénak és fiának segedelmére legyenek.

Így történt hogy, miután Bebek Ferencz Puchaimot és Ditrichet, kiket Ferdinánd mintegy ötödfél ezernyi német haddal Felső-Magyarország védelmére küldött, török segélylyel Krasznahorkánál megverte; miután Kendy és Petrovics, moldván és oláh hadak által segítve, a Ferdinánd érdekei mellett most is hűségesen, de csekély erővel küzdő Dobó vajdát legyőzték; miután Varkócs Tamás és Báthory György az erdélyi haddal Nagyváradot megszállották: Izabella fiával, hatszáz lengyel lovas élén Marmarosba jött, s onnan Balassa Menyhért, somlyai Báthory Endre s mások által, kik ott tekintélyes sereggel várakoztak reá, ünnepélyesen Kolozsvárra kísértetett. Az oda gyűjtött rendek János hercegnek, mint fejedelmöknek hódoltak; s a kormányt öt évre, míg nagykorúvá nőne, Izabellának kezébe adták.

Erdély egyessége Magyarországgal, melyért Frater György annyit fáradt, melynek maga is áldozatává esett, hosszú időre felbomlott.

III.

A BÁTHORY ZSIGMOND

ERDÉLYI FEJEDELEM ELLEN 1594-BEN SZÓTT

ÖSSZEESKÜVÉS TÖRTÉNETE

A BURGUNDI KÖNYVTÁR EGY LATIN KÉZIRATA SZERINT.

MEGJELENT 1859-BEN A „TÖRTÉNELMI ZSEBKÖNYV“-BEN.

A HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES THE FIRST

BY

JOHN BURNET

Mihelyt a keresztények a törökök ellen fegyvert fogtak, a mi fenséges fejedelmünk semmit sem óhajtott inkább mint, hogy buzgó érzelmeit a keresztények iránt valamely kitűnő tettel nyilvánítsa. De ezen üdvös törekvését egyebek közt néhány előkelő úrnak hűtlensége sokáig késleltette úgy annyira, hogy bár egész nyáron készült a kereszténység ellenségeit megtámadni, azoknak tanácsai, fondorlatai s fenyegetései őt ebben meggátolták. Mert bár több ízben tartattak mind közönséges mind kis országgyűlések, s azokon a fejedelem indítványa szerint a legüdvösebb végzések hozattak; de az urak semmiről inkább nem gondolkodtak, mint ezek végrehajtásának meggátolásáról. Látván ezt a fenséges fejedelem, hogy a dolognak valahára vége szakadjon, s valamely sikeresebb határozat alkottassék: június havára Gyulafehérvárra országgyűlést hirdetett, rendelvén, hogy arra minden rendű urak, nemesek, a városok polgármesterei és a királybírók megjelenjenek.

Ezek összegyűlvén, az ország ügyei felett a pártok hosszas vitatkozással töltötték az időt. E dolog igen aggasztá a fejedelmet; és minthogy nem maradtak előtte titokban azoknak ügyekezetei, kik az ügyek menetét megakasztani, a néptömeg hajlamait megkísérteni s magok felé fordítani törekedtek: a körülményekből merítvén tanácsot, az urakat összehívja, személyesen a tanácsterembe megy, s véleményét,

szándokait hosszú beszédben kifejti, melynek főbb pontjai következők:

Mindenek előtt kérdezé őket, mi légyen véleményök s akaratjok az ügyek iránt, kérvén, nyilvánítanak azt, hogy miután annyi gyűlés sikertelen maradt, jelenleg valami bizonyosat végeznének; nagy ideje, mióta a tanácsok sokfélesége által kijátszatik, mióta türelme próbakőre tétetik, mióta szelidségével visszaélnék: vetnének tehát véget a vitatkozásoknak, s határozzanak komolyan a dolog fölött. Parancsolá azután, hogy azok nevei, kik a török barátságot a keresztényekkel való szövetségnek elejébe teszik, azonnal bevallassanak. És midőn ismételve is hasztalan kérte volna őket, a kérelmet fenyegetésre fordítván, igen kemény szavakkal támadta meg őket, kijelentvén végül, ha nem engedelmeskednek, szavak helyett fegyverrel fog végezni.

Mindnyájan mélyen hallgatának. De a pártosok e föllépés által megfélemlítettvén, a többi országlakosok szabadon jelentették ki érzelmeiket; s az 1594-ki június 11-kén minden jók egyetértésével és nagy örömeire végzésül mondatott ki: hogy a török szolgaságnak ellent mondanak s a kereszténység engesztelhetlen ellensége ellen a többi keresztényekkel szövetkeznek össze. E végzés kihirdettvén, a fejedelemmel együtt mindnyájan a templomba menének, s a mindenható istennek hálákat adván, és a „Téged isten dicsérünk“ éneket, mindenemű zene kíséretében elénekelvén, bizodalmukban megerősödvé vezették vissza a fejedelmet.

Midőn azután a fejedelem ezen ügyet nagy buzgalommal intézné, híre érkezik, hogy a tatárok Lengyelországon háborítatlanul keresztülhaladván, már Erdély határszélein állnak. E hír a fejedelmet legkevésbbé sem zavarta meg szándokai-
ban, s elhatározá, hogy az ellenséggel szembe kell szállani. Báthory Boldizsárt azonnal magához hivatja, s fővezérré nevez-

vén, meghagyja neki, hogy a végekre siessen s a tatárok bejöttét minden módon gátolja meg. És minthogy rögtön nagy sereget kiállítani nem lehetett, még a maga testőrségét is, mely különben oldala mellől soha sem távozik, parancsai alá helyezé, csak mintegy ötvenet tartván meg belőlök a maga szolgálatára.

Míg a fejedelem evvel buzgón foglalkodék, a pártos urak őt minden védseregtől megfosztva látván, szándékaik végrehajthatása tekintetében nagy reményre ébrednek. Azonnal Tordára gyűlnek tehát; maga a vezér is, felhagyván a hadmenettel és szabad utat engedvén a tatárnak, seregével együtt Tordára megyen. A pártosok erre támaszkodva, szörnyű zavart idéznek elő; közgyűlést hirdetnek, a múlt gyűlések végzéseit eltörlik s elhatározzák, hogy a török ellen nem fognak háborút viselni, mit aztán a fejedelemmel is tudatnak. De ez nem változik a maga értelmében s kijelenti, hogy inkább óhajt a keresztényekkel egyszerű nemes lenni, mint fejedelem a török pártfogása által. Azonban a párt fejei sem engednek; s míg amaz kegyes, üdvös feltételeiben, ezek makacsságukban állhatatosak. A dolog állapota olynemű lón hogy, ha a lázadók ereje még nőtt volna, miután az árulás többé nem volt kétséges, a fejedelmet nem csekély veszedelem fenyegeti vala. Ő tehát tanácsosnak tartá, július 28-kán, a kincstárt előre küldve, Gyulafehérvárról távoznia; gondoskodott mindazáltal, hogy mit az urak felőle érzenének s beszélnének, kikémleltesse; káplányát pedig sietve a császárhoz utasítá.

Mind ez értésére esett a pártosoknak. Ők tehát szorosabban a Báthoryakhoz csatlakozván, még nyíltabban fölléptek, s néhány emberöket azonnal a káplány után küldék, kik őt elfognák, s míg róla mást határozandanak, Báthory Endre bíbornok Bethlen várában zárnák el; mi haladék nélkül meg is történt. Báthory Istvánnak pedig meghagyták, hogy a fejede-

lemnek, kit Gyulafehérvárról távozni hallottak, útját állja. Gyanítá ezt a szemes fejedelem, s a cseleket isten segédelmével elkerülvén, üldözőit kijátszotta.

A lázadókat e dolog igen megzavarta; miért is tanácsot tartván, a káplányt, ki már harmadnap Bethlennvárbán fogva tartatott, elbocsátják, azt mondván neki, hogy nem rossz szándékból fogták el őt s tartóztatták le eddigelé, hanem azért, nehogy a tatárok kezébe essék, kik ez időben az ország határain kalandoznak; most pedig, midőn semmi veszély többé, szabadságában állana a tisztelendő úrnak mennie, hová tetszik. Ez, megszabadulván, s a fejedelemmel, ki akkoron szinte bujkált, esetleg találkozáskor, vele együtt Kővárra ment, onnan útját a császárhoz tovább folytatandó.

Az összeesküdtek mindazáltal nem hagytak fel szándékokkal: a megkezdett országgyűlést folytatták; s miután ott a fejedelem vesztére sokféleképen fondorkodtak, új fejedelem választásáról tanácskozásiak, a sereggel együtt Kolozsvárra utazának. Miként később nyilvánosságra jutott, a fejedelemre nézve azt határozták, hogy őt vagy kiűzzék az országból, vagy, ha élve elfoghatják, a keresztény hit többi pártolóival együtt a töröknek adják által; különben pedig megöljék, hogy aztán magok régi szövetségüket a törökkel fentarthassák. Hogy ez volt légyen szándékok, az események nem sokára megmutatták.

A fejedelem, mihelyt Kővárba érkezett, melyben Körösz-tury Kristóf, buzgó katolikus, vala kapitány, haladék nélkül mindenfelé futárokat küld, intvén a kapitányokat, hogy fegyveres népokkal mennél elébb hozzá siessenek. A váradi és huszti késelem nélkül megérkezvén, Kornis urat Báthory Boldizsárhoz, Kendy Sándor kancellárhoz ¹⁾ és Ifjú Jánoshoz

¹⁾ Kendy Sándort alább első tanácsosnak, kancellárnak pedig Kovácsóczyt mondja.

küldé, s őket Kővárra magához hivatá. Ezek, vévén a fejedelem parancsát, útra indulának; midőn azonban értesültek, hogy a fejedelmet nem megvetendő sereg környezi, mit ők az idő rövidsége miatt nem is gyanítanak, betegség ürügye alatt útközből visszatértek. Boldizsár azonban társait kimentvén, fölmenni ajánkozott, ha a fejedelem őt bántatlansága iránt levél által biztosítja. A levél elhozott, s ő felment; és Kővárba érkezvén, fegyveres nép között a fejedelemhez vezetettet. Ez őt eleinte komolyan fogadta ugyan, de oly mérséklettel, hogy haragját vele egyáltalában nem éreztette; sőt a jóakarát többféle nyilvánítsái közt intette őt, hogy tisztét s kötelességét ezentúl pontosabban teljesítse, nehogy hanyagsága miatt az országot veszély érje.

Ezalatt megérkezett az országgyűlés ideje, melyet az összeesküdtek Kolozsvárra hirdettek volt; s Boldizsár, a fejedelemtől elbocsáttatván, szinte oda sietett; mert hallá, hogy már az egész ország összegyűlt Kolozsvárott, s még csak a Báthoryak hiányzanak. A gyűlés megnyittatván, előadják, hogy a fejedelem elhatározta légyen magát, az országból távoznia; biztosítanak mindenkit, hogy a szólás és szavazás teljesen szabad, s fenyegetésekkel, ijesztésekkel senki sem fog érzelmeinek megtagadására kényszeríttetni, miként Gyulafehérvárrat történt; fejtegetik, mily veszélyteljes légyen a töröktől elszakadni; mennyire leapadt az ország tehetsége; mily nagy a török hatalma: miket komolyan megfontolni, mindenkinek szívére kötnek.

Azonban, az urakon kívül, (kiknek neveit alább említendem) mindnyájan a fejedelemtől kérdezősködének, az ő jelenlétét kívánák. Válaszúl nyerik, hogy eltávozott; de evvel meg nem elégedvén, kijelentik; hogy annak tudta s megegyezte nélkül tenni vagy beszélni semmit sem akarnak, semmiben nem nyugszanak meg: szükség, hogy mennél előbb utána küldjenek.

Ezek tagadják, hogy róla egyebet tudnának mint hogy az országot elhagyta; minél fogva új fejedelem választásához kell fogniok. De mindnyájan nagy zajjal ellent mondanak; s nemesek és nem nemesek egyáltalában tudni akarják, mi történt légyen törvényes, természetes fejedelmökkel, — mert e czímmel tisztelték meg őt. Az összeesküdtek ellentállnak; s hogy céljokat érijék, mindent megkisértenek. De a többség rendületlen marad, s daczára amazok ellenzésének a fejedelemhez küldenek, buzgón kérvén őt a visszatérésre.

A fejedelem komolyan válaszol: ha a fejedelem iránt a köteles hűségben megmaradnak, annak idején megjelenend; az eszélyes és bátor férfiú tud engedni az idő kényszerének, megvárni a cselekvés jó alkalmát, és sem korán sem későn, hanem annak idejében látni a végrehajtáshoz. A székelyek által is megkérérvén, hozzájuk levelet küld, s az ott létező, mintegy nyolcz ezernyi sereget haladék nélkül Kolozsvárra rendeli.

Az urak ezt minden módon meggátolni törekedtek; a székelyeket ellenkezőre intik; de hasztalan: ők Isten segéd-mével idején megérkeztek, s készek lévén fejedelmökért véröket is ontani, kérik őt jelenne meg.

E segélyben bizván a fejedelem, augusztus 8-kán az erősvárad sereg kíséretében vonúlt be Kolozsvárra. Bizonyosnak tartaték, hogy azokat, kik ellene országgyűlést hirdettek, nyomban megbünteti; de ő oly mérsékletet tanúsított, hogy sem a kolozsvári végzéseket, melyek a köz adóról szóltak, el nem törülte, sem az összeesküdtek ellen nem látszott bosszúnak. Hanem mindeneiket szelíden végezve, oly eszélyesen színelte magát, mintha azokból, mik közte és az összeesküvés fejei közt történtek, semmi sem jött volna föléihez.

Az összeesküdtek ellenben minden ármányokkal halálán fondorkodtak. A gonosz tett végrehajtására egy vasárnap tüzetett

ki, melyen a fejedelem az isteni szolgálaton hosszabb időt akart tölteni. Augusztus 28-kán tehát számosan összegyűlnek, a fenséges fejedelmet egyházi beszéd hallgatása végett a katolikusok templomába kísérendők. De ez egészségében változást szenvedvén, kiúzen, hogy templomba nem mehet; s parancsolja, hogy Kendi Sándor, ha jelen nem volna, a többi tanácsurakkal együtt gyűlésbe hívassék, hol egynémit az ország jelen szükségéi szerint végezniök kellend.

Idő közben egy mulatságos dolog történt. Midőn a fejedelem parancsára kétezer székely a városba jött volna, ellenére azon rendeletnek, hogy a tábori katonaság a városba be ne menjen: Báthory Boldizsár a fejedelemhez járúlván, mondja neki, mikép annak nem leend jó vége, hogy annyi katonaság jő a városba; tartani lehet, hogy valamely zavar támadand. „Légy nyugodt, bátyám uram, — válaszola szelíden és emberiségesen a fejedelem — nincs miért gyanakodnod; ezek nem lázongani, hanem az ünnepnapon misét hallgatni jőnek be. Jól tudod, hogy ezek mind katolikusok; s nem is más okból jőnek annyian egyszerre be, mint hogy papok híja miatt csak egy mise szolgáltatik, s ha ezt elmulasztják, másban nem részesülhetnek.“

Boldizsár e válaszon megnyugodván, kimegy a többi urakhoz s őket a tanácsterembe hívja. A fejedelem, miután ott egynémit elejökbe adott, szokása szerint belső szobáiba vonúl, s onnan, miként eleve elvégezve volt, a gyalog testőröknek, kik hadnagyaik által alkalmas helyeken voltak felosztva, és a váron kívül felállított lovas székelyeknek, jelt ad. A város kapui rögtön bezáratnak; a gyalogok másod kapitánya fegyveres kézzel a palotába nyomúl, s a megijedt uraknak, midőn észre venné, hogy néhányan kardhoz nyúlnak, parancsolja: legyenek nyugton, különben őket kardra hányatja; s egyszer-smind tudtokra adja a fejedelem akaratát, oly szavakkal,

minőkkel az urak és nemesek elfogásában élni szoktak: hogy tudniillik mindnyájan foglyai. E szerint minden további ellentállás és vérontás nélkül valamennyit bilincsre vereti, s a foglyokat a fejedelem tereme alatt levő szobába vezeti.

Ebéd után hozzájok küldetett Geszti Ferencz, ki a fejedelem nevében meghagyja Boldizsárnak, hogy felakasztás büntetése alatt azonnal írta mind a maga, mind két testvére, Báthory Endre és István váraiba, hogy azok a fejedelemtől kirendelt biztosoknak átadassanak. Hasonló parancs intéztetett a többiekhez is; mi minden tétova nélkül megtörténvén, valamennyiök javai lefoglaltattak, kivéve Vas Györgyét, ki mielőtt elfogatnék, undok halállal múlt vala ki. Kerestetvén ugyanis, az árnyékszéken ülő helyzetben halva találtatott; s minthogy némelyek vádjai daczára bűnösnek nem találtatott, minden javai özvegyére és gyermekére szállottak.

A foglyok nevei ezek valának: Báthory Boldizsár, az ország kinevezett főkapitánya, Kovachoczy Farkas, az ország fő kanczellára, Kendi Sándor, első tanácsos, Kendi Ferencz, a fejedelem távollétében helytartó-kormányzó, Iffjú János, a három Báthory mostoha apja, Kendi Gábor, Bornemisza János, Forró János, Gerendy János, Lónyai Albert, Szilvásy Boldizsár, Deák (Litterati) Gergely, egykori elnök, Zalánczy György.

Ezek közül más nap korán reggel, épen keresztelő sz. János fejevételének ünnepén, Kendi Sándor és Gábor, Iffjú János, Forró János, Deák Gergely a kolozsvári város-téren, a pellengér lépcsőin lefejeztettek. Mindnyájan meggyónván, e büntetést Isten igazságos ítélete szerint vallották szenvedni. Deák Gergely hozzá tévé, mi eddigelé nem tudatott: „Ha, úgymond, tegnap el nem fogatánk vala, a fejedelem már nem élne; ha kételkedtek mondásomon, kérdezzétek nőmet és leányomat, mit hallottak tőlem, midőn a fejedelmet templomba kísérendő, házamból távoztam.“ Neje s leánya kikér-

deztetvén, azt vallák, hogy mondta légyen: e napon új fejedelmünk lesz.

Ugyan ezen idő tájban Zalánczy Lászlót saját házában ölette meg. Ő észrevette, hogy kastélyát, melyben létezett, katonák veszik körül; a kapukat tehát rögtön bezáratá, és szolgái közt ide s tova futkosván, minden módon védelemre készült. A vezérek ezt látván, rohamot intéztek, s a kastélyt, bár nem minden káruk nélkül, meg is vették; mert a testőrök egy jeles hadnagya, s öt vagy hat derék vitéz löfegyver által ejtetett el. A kastélyba hatott katonák, veszteségök miatt haragra gyúlván, Zalánczy Lászlót néhány védeivel első dühökben felkonczolták; de utóbb, bosszújuk kielégítve lévén, a család többi tagjainak megkegyelmeztek.

Ugyanaz napon Báthory és a kancellár Újvárra vitettek, hol aztán kevés idő múlva, bizonytalan mily halál nemével, múltak ki. Közhír szerint Báthory vérhasban halt meg.

Mondók, hogy néhányan az elfogatásukat követő napon lefejeztettek. Midőn ezek börtönükből kivezettetnének, egy különös eset történt, isten igazsága úgy rendelvén, hogy a ki mi által vétkezett, az által bűnhődjék. Mert midőn Boldizsár neje férjét kivitetni látná, s hallaná, mi lenne vele történendő, a fejedelemhez fut, s térdeire borúlva kéri őt, kegyelmezne legalább férje életének, bármi sorsra itélné is őt különben. A fejedelem látván a nőt, testőreihez fordul: „E ruha, mondá, nem illik ezen asszonyra; a kinek mi tehát rajta tetszik, vegye le róla.“ És midőn őt a martaléokra vágyó katonák pár percz alatt meztele né fosztották: „Dobjátok őt ki, úgymond, hogy férje által, ki már Erdély fejedelme, dúsabban és fényesebben ruháztassék fel.“ Ő, t. i. pár nap előtt ruháját érintvén, dicsekedve s hetvenkedve mondá, hogy azt rövid időn fényesebbel s drágábbal váltandja fel, midőn majd férje Erdély fejedelmévé leend.

Miután e nő kivettetett, a fejedelem az ablakhoz lépett, honnan a leöltek hulláira akadálytalan kilátás nyílt, s mondják, könyvek közt e szavakra fakadt: „Én teremő és megváltó istenem, miben vétkeztem oly súlyosan, hogy atyámiai (a magyar nyelv ejtése szerint így nevezvén atyja testvéreinek fiait) engem ilyenek elkövetésére kényszerítsenek? És istentelen összeesküvésök által oly kegyetlenné s vérengzővé tegyenek, hogy — mitől még a vadállatok is iszonyodnak, — saját vérem ellen dühöngjek s az enyéim vérébe mártsam kezeimet? Hol az atyafiságos, testvéries szeretet? De bizonyára többre becstüendő az isten minden testvérnél és rokonnál.“ Ezt siralmas szóval elmondván, az életben maradtakat a szobából, hol elzárva voltak, külön börtönökbe vezetteti; Kendi Ferenczet és Bornemisza Jánost Gyalura, hol kevés napok múlva mind a kettőnek nyaka töretett. Gerendy János és Lónyai Albert száműzettek. Szilvási Boldizsár Ramasztaliu Dénessel Fehérvárott tartatik fogságban. Chezei ¹⁾ kegyelembe fogadtatott. Gavay Miklós szökéssel menekült. Zalánczy György a fehérvári börtönbe zárattott. Midőn ezeket íram, e négy utolsó még életben volt; kiket azonban kétségtelenül elér a hűtlenség büntetése. Báthory István ezeket megérezvén, Magyarországba Ecsed várába futott. Mint fentebb mondám, mind ezek javai, házai, várai s örökségei lefoglaltatván, a fejedelem birtokába jutottak.

Azoknak, kik a fejedelem iránt hűségben maradtak, főbbjei következők: Keresztúry Kristóf, kővári kapitány, a fejedelem iránti hűsége s a katholika hit iránti buzgalma miatt, halhatatlan dicséretre méltó; Bocskay István, váradi kapitány, a fejedelem nagybátyja, Geszti Ferencz, a hadi dolgokban igen járatos férfiú, Sennyei Pongrácz, az ország marsalja, Mindszenti Bencze, a székelyek alispánja, Csáky István, Gyulafy

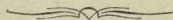
¹⁾ Talán Csecsey?

László, a székelyek és szászok mindnyájan, kiknek abban, hogy a kereszténység ellenségeivel harcoljanak, s e harcra pénzüket, erejüket, életüket, ha kell, föláldozzák, az egész országgal egy az értelmök, egy a véleményök. Ezek történtek eddig; mi lesz a jövőben, egyedül isten, a dolgok intézője tudja . . . . .

Kelt 1594-ki október 2-kán¹⁾.

---

¹⁾ Ezen episod, miként az idézett könyvtár kézirata elején áll, egy „hitelt érdemlő erdélyinek irataiból szerkeztetett“. — *Conjuratio* — így áll a czímen — *adversus Serenissimum Transylvaniae Principem Sigismundum Báthorem Anno 1594 conflata, ex cuiusdam Transylvani fide digni scriptis*. Névtelen írója, hihetőleg egyházi személy, a fejedelemre kétség kívül a kath. egyház iránti buzgalmáért halmozza a különben egyáltalában meg nem érdemlett magasztalásokat.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

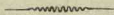
IV.

EU R Ó P A B E L V I S Z O N Y A I

A

FRANCZIA FORRADALOM IDEJÉTŐL FOGVA.

NÉMETBŐL MEGJELENT AZ 1839-KI „ATHENAEUM“-BAN.

11

THE ROYAL BELGIAN SOCIETY

FOR THE IMPROVEMENT OF THE RACE

AND THE PROMOTION OF THE WELFARE OF THE PEOPLE

Második Fridrik és utánzóik korszakát az országglásoknak rendkívüli hasonneműsége bélyegzi; annak szülöttével, a forradalommal, kezdődik az ellenkező elvek harcza az országglás bensőjében is. A forradalomtól egy státusz sem maradt érintetlen, tökéletesen ragaszkodó alapelveihez igen kevés; a tőle származott politikai alakulások utánzását még kevesebben vetették meg. S e szerint az alapkérdések miatti konok harczból mégis bizonyos közössége állott elő az eredményeknek; sehol sem látunk jelellen országot, mely az 1789 előtti korszak állapotjában volna; az aristokrátiának hiányzik legalább régi bizodalma, biztossága és kényelme, az ő ellentéte messze túlhaladta azon kor históriai körét s magasabb állásponton tartja fenn magát mint az előtt. A második forradalom, az elsőnél gyorsabban s messzebb elterjedő, emennek magasított potenciája volt, hatásai azon az alapon haladtak, melyet az első készíte; a rázkódás inkább orkán-, mint vulkännemű vala; az általa előhozott alakulások csak utóvirágai voltak az elsőnek, nem pedig eredeti növésű virúlatok. De általa hozaték ismét elő az ellentétek uradalma azon korból, melyben idősb testvére támadott, csak egy átmenti pont bélyegével tűnik elő minta-státusként a zsarnok katona-császárság a népszabadságos státuszok ellentéte nélkül, s épen úgy munkálkodása a szent frigynek is, mint közpolitika; csak az antagonismus állandó.

A belső státus-ügy átváltozásainak legvégső csúcsától fogva, azoktól t. i., melyekben az gyökerestül újjá teremtetett, alkotmány és státusjog másfélvé lett, egész azon fokig, hova a forradalomnak csak egyes, bágyadt rengései hatának el, hol általa csak részlet dúlatott fel, vagy változtattatott meg, a politikai formáknak egy elláthatlan gazdagságú sorozata vonúl keresztül: gyors fölépülés, gyors fölbomlás bélyege ezen kor-
nak; a képzés gazdagsága, teremtő erejében az átváltozások hirtelenségétől siettetvén, számtalan tüneményeket szült, melyek, mint csupa átmeneti formák, gyorsan felbomlnak; mi az állandó tartalmúaknál fogunk mulatni. Az első forradalom egy, a történelemben hallatlan, óriási lépést tőn: Franciaországot a történeti jogból az eszményibe (ideale) helyezé át s ez utóbbinak minden formáit felbontá, alaptól fogva újonnan építendő. A forradalom az emberiség eredeti jogára tért vissza, melynek törvényei az emberi gondolatok folyadékában léteznek, megveté a történetileg fenállót. Az 1791-ki szeptember 3-kának constitutiója egyenesen a természetjogból vonta le a státus-polgár jogáról, a hatalmak felosztásáról, a főtisztviselők felelőségéről szóló szabályait, minden nemzetiségi támasz, minden fogódzás nélkül az ó-státusba. Az egyeduraság önkényét a népfőlségiség tana váltá fel. Nem így a kévéssel idősb, 1791-ki május 3-kán kihirdetett lengyel constitutio, mely egyáltalában a fenállóknak kiképzésére vala számítva. Ez utóbbik nem hagyatott nagykorúságára jutni; az első kénytelen volt ifjabb testvér-alakulásoknak helyt engedni; de az alap fenmaradt, míg azt a császári trón büszke épülete el nem fődte. A nép-főlségiség tana elrejtezett a trónhatalom isteni jogának tana elől. Hatása az első szintűgy, mint a második alakulásnak Európa egyéb országaira, melyek a köztársaságba, vagy a császári birodalomba be nem szövettek, jóformán egyenlő volt. Legelőbb is t. i. az autokrátiának megerősítése a lázongó néphatalom

legyőzésére; minden engedmény megtagadása, mely az utóbbikat segítette volna; azután frigyessülés a császári hatalommal s az autokrátiának az általi erősítése. A végpont kettős: alkotmányos egyeduraság, a népek korlátolt hatalmával, és autokratia, magasított theoriával a trónok jogáról; mindkettővel közös pedig a törvényszerűség (Legitimität) és egyeduraság elvének tana. Sajátságos kifejlést nyert Angolország; a haszon ott végre is a nép részére jutott. Az egyház hatalma a státusban eleinte mindkét részről szűk korlátok közé szorított; annak végképi eltörlése, mi egy átfutó jelenet a forradalom őrzöngésének korában, s a császári hatalom zsarnoksága megedzé a lenyomott rugonynak erejét; fölpattanása hatalmas volt; az egyház ellentétben a forradalommal, miután szelleme fölkelte, emelő hatalommá lön; azon egyház pedig, mely a státushatalomén kívül is ismer felsőséget, követelő társává lön a státusnak. Legbehatóbb erejű volt a forradalom kezdetétől fogva a sajtó s a parlamenti szónoklat; ezek képzék a közvéleményt: hatalommá ez csak a császárság elleni harcban lön, mely az ő nyilatkozásainak eszközeit vashatalommal szorította le. A politikai jellem, melyet erőfeszítés és türelem, a nyert siker emlékezete s a jogosságnak tudata megerősíté, a vélemény alaptámaszává lön; a gondolatnak szó és sajtó által eszközlött mozgalma pedig démoni hatalmú. Ellenben a státushatalmaknak, a brittet kivéve, e féktelen mozgalom káros hatása miatti aggodalma, gyámórsággé képződött ki a szó és sajtó általi közlések fölött; a sajtórendőrségnek aggodalmas fölvi gyázata egyikévé lön a leglármásabb kormányelveknek, a könyvvizsgálat pedig néha az önkénynek hatalmává. Anglia ebben is megmaradt sajátságos, szabálytalan ösvényein.

Törvényeket s intézményeket azokon kívül, melyek az országok egymás iránti viszonyait s az alkotmány alapmodorait illetik, végtelen sokaságban állít elő a forradalom korszaka.

A sorozat az eszményi (ideális) teoriáktól kezdve, egészen a történelmi jog anyagi tömegében való legvastagabb elfogultságig nyúlik alá. A forradalom legelőször bátorkodott föllépni a törvényhozás természetjogi álláspontjára; a szokások- és erkölcsökből eredő nemzetiségi és történelmi sarjadék tömegének helyét elvont modorok foglalák el a szabad gondolatnak egész mozgékonyásával. A kimérés, központosítás, szabályozás stb. nem egyéb volt, mint a kiszabott morális modorok ráillesztése, melyeknek az anyag egészen alávetették; a törvényhozás gyorsabb és szabályosabb, s benne az általánosság uralkodóvá lőn. Ha a régi, joghatóságok autonomiájából származó törvények hasonlíttathatnak a testet fedő eleven bőrhöz: úgy ama normális szabályokat nem tekinthetni másként, mint egy, a testre véletlenül rávetett takarót; a régieket, mint a hozzájuk illő földből kisarjazott, a földben erősen gyökerező, de idő múltával könnyen elfajuló növényt, melyet újonnan be kell oltani; az újakat pedig, mint szabályosan kimért s meghatározott földek betültetését, melyekben a mag jóságának kell az égőv és föld minden mostohaságát helyreütni. A forradalom minta-státusától a törvényhozás és országintézmények ezen modora a tőle függő, sőt a vele szemben álló országokra is elterjedt. A törvények sokasága és sokfélesége, a hajlandóság és próbák a státuséletet legtágasabb kiterjedésében és legszorosabb részletességében föltételezni, mind a két részről szokásban vala. A törvényhozásra való hivatás ott látszék leginkább előtűnni, hol az eszmével legtöbbet foglalkodtak, a szokás ellen leghevesebben harczoltak és a századok lefolyta alatt különféle befolyások közt támadt sokféleséget az egyes általános szabályoknak minden tekintet nélkül alávetették; de ott igazolta leginkább magát ezen hivatás a törvényhozásra, hol a szokás kellő figyelembe véteték, az eszme a fenállóból vonaték le, s neki ismét, mint megtisztított szellem, adatott

vissza. Itt is úgy áll Anglia büszke történeti törvényorganismusában, mint minta-státus.

Legnagyobb jelentőségűek voltak azon törvények és intézmények, melyek a személyek jogát és állapotát illették. Az autokratia ment előre, eltörteni kezdvén a rabszolgaságot stb.: az emberi és polgári jogoknak La Fayette-től adott felvilágosítása ez ügyet a fejedelmi kegyelem álláspontjáról a természetjogéra emelé s a „szabadság és egyenlőség“ nemsokára jelzavává lőn a forradalomnak; de az emberi társaság e kihirdetett drága kincse egyszersmind az őrjöngés és pórvélemény káprázatává s a bűnkéj czímerévé aljasúlt. E zavarból azonban egy egészen új, fényes rendje merült fel a személyállapotnak a jog és egyenlőség közös alapján, s az ösvény érdemre és szerencsére mindenkinek feltárúla. A forradalom hatásainak elterjedtével eltűntek Franciaországból a kasztszerű előjogok is, a polgári és póri osztály fölemelkedett, s az érdem visszanyeré jogait; sőt maga a forradalom elleni harc is, annak megerősítésére emelte jogait s önérzetét az addig elmellőzötteknek. Az ifjabb forradalom csak némi csekély részben fogta fel ismét az egyenlőtlenység elleni harcot; ellenben egy materialistikai tévedés hangja hallaték, mely, úgy látszék, az álláspontot a polgárnak természetjogáról és az érdem tiszteletességéről egyedül az ifjúságra akarja áttenni; de aztán hírnökei már az ifjúságot elnyelő időnek folytonos haladása által is kényszerítették a jog és igények egy állandóbb alapjának elfogadására. Jelentékenyebb változásokat az osztályviszonyban az ifjabb forradalom nem okozott. A születési nemességet már a császárság támasztá fel ismét Franciaországban; a régi kasztok azonban később sem verhettek gyökeret. A többi Európában is kiesett az sarkaiból, s a nemesség és a harmadik rend közti korlátok megnyíltanak. A közvélemény nem kárhóztatá a derék elődök dicsőségére támaszkodó büszkeséget, sem az

előjogokhoz való ragaszkodást, melyek az érdem emlékezetével örökölték át s birtokosaik folytonos érdemei által értéküket megtartották; nem kárhoztatta az önérzetet, melyet a nemesség dicse, gazdag földbirtokok, személyes míveltség, hazafiúi munkásság adnak; de az igényteli kevélység üres címekben, ama nyomatékok nélkül csak megvetésre talált. A születési nemességgel a klerust is semmisségbe dönté a forradalom; e katastrophra az új philosophia tevé az előkészületeket; midőn a forradalom eszmélethez jutott, ezen nélkülözhetlen osztály ismét elő állott; de előjogai a státusban összeolvadtak. Hol a forradalom életre kapott, a klerus elnyomatott, s az országpolgári kötelesség s teher fogalma rá nézve is szabálylyá tétett. Hol a forradalom ellentállásra talált, a klerus is fentartá magát, s hol ez a hazafiúi szeretetet felgyújtani képes volt, tekintélye is növekedett. A türelem, melyet az új philosophia kora szült, a forradalom korára is átszállott, s csak ebben kezde gyümölcsözni, midőn a különböző vallásúakat státusjogi tekintetben, az uralkodó egyház híveivel egyenlőségre helyezte; a pápai egyház szelleme azonban a nyomás és szorongatás alatt is ugyanaz maradt, minő volt az előtt. A zsidók emancipatiója nagy lépéseket tőn, de a ritkúló egyházi buzgólkodákon kívül politikai ellenzőkre is talált, s a közvélemény csak részben volt mellette. — A klerussal már nem áll szemben, miként az új philosophia korszakában, egy zárt és egyetértő, a nagyok kegyével dicsekvő csapata a vallástagadóknak; de a tudósok és írók rendében a politikusok, kivált a nap írói, rendkívüli tekintélyt nyertek, melynek azonban egyeseket tekintve, a körülmények, pártok és vélemény váltózékonyasága miatt szintoly ingó alapja van, mint az ifjúság igényeinek. A sajátképeni tudós rend, az anyagi érdekekérti buzgalom növekedése s a tiszta szelleminek megvetése miatt inkább elveszté tekintélyét, mint gyanúsítása miatt a zajlongások korában. A tisztviselő

osztály az új alkotmányok által fölrázott régi kényelméből; de a burokratia nem örvendetes szüleménye az új időnek. — A harmadik rend fölemelésére a forradalom hatalmas alapot vetett, melyet semmi visszahatás nem tohatott félre, egyszerűsmind pedig a polgárság és a katonai rend közti hézagot is kiegyenlítő; az állandó katonaság rendszere legtöbb helyt csak a kül jelenésben áll fenn, nem pedig a katona és polgár közti ellentétben, melyre alapítva volt. Rabszolgaság ritkasággá lón; annak eltörlése keleti Európában is megkísértetett. A robotok megváltása haladásban van; az elavúlt robotok helyreállítására ritkán és kedvetlenül hallott esemény. A néger-rabkereskedés gyalázat-bélyegének Európáról letörlésére egyes országok példát adának. A forradalom, midőn a színesek jogait kifejté, egy tüzes üszköt vetett Domingóba; dicséretes és jótékony volt a britt parlamentnek 1807-ki február 16-róli végzése, melyben a rabszolgakereskedést eltörlé, és a bécsi congressus határozata, mely azt Európa ügyévé tette. A rabszolgakereskedés bűnös vágyának végképi elnyomására a tengeri hatalmak felvigyázata s munkássága nem elegendő; de Európa ebbeli végzése dicsemlékek, ellenében a szabadság azon magasztalt népének Éjszakamerikában, mely európai törzsatyjait túlhaladta ugyan a státus-polgári jogokban, de az emberiség jogait lábbal tapossa.

A birtok joga szintűgy mint a személyé az 1789-ki augusztus 4-kének végzése által alapjaiban megrendítettett; a holt kéz ősrégi jogzimeitől megfosztatott, s ezek a nép rendelkezése alá tétettek, s a magánosak közlekedésébe származtattak. Ennek, következményeivel együtt, sajtáságos jelentősége van a nemzeti birtok történeteiben. Angolországban a hűbéri birtok elidegeníthetővé és a polgári s póri birtokjog a hűbéri terhek eltörlése által szilárdabb, elhatározottabb s értékesebb lón. Azon örvendetes jelenések közé, melyek a jog philoso-

phiájának és a tapasztalás által kiképzett bölcseségnek előhaladását tanúsítják, tartoznak e kornak jogtörvénykönyvei, melyeknek sorában az elébb előkészített porosz, s a jeles ausztriai törvénykönyv, mely mind a kettő a forradalom hatáskörén kívül támadt, szemben állanak a francia codexxel. Az utolsó azonban a XIV-dik és XV-dik Lajos kora előmunkálatainak jelességét igazolja.

A büntető törvény, az előbbi korszak közvéleményének alapján, még jobban kiképződött az emberiség és okosság kívánalmai szerint; a guillotine ugyan inkább typusa a forradalom undokságának, mint jótékony újításainak; általa azonban vége szakadt a kínzásnak; a forradalom, daczára törvényszékeinek, katonai bizottságainak stb. a rendes büntető törvény theoriáját még sem hagyá barbárságba süllyedni; a paroxismus eltűnt s az emberiség ismét visszanyeré jogát. Az angol büntető törvény is hátrált előtte, ez is javításokat nyert s a hóhér munkája kevesbedett.

A katonaság legfényesebb jelenése lőn e kornak. A forradalom, mely az ember jogát megifjítá, annak hatalmát is hatványozta; szellemmel hadakoztak, a szellem pedig a fölfegyverkezett polgárságban tömérdek ép és velős anyagot nyert; a katonarend tiszteletet nyert volt a nemzetiségtől, melyet védelmezett és mely iránt idegenné nem tétetett; a gépszerű mozgásokat a lelkesedett csapatok ügyes fordulatai válták fel. Mindegyik európai nép megújítá saját szelleme szerint hadi állapotát; a polgár fegyverreklési kötelessége közönséggé vált mindenütt, Angliát kivéve. Fegyverbeni erejét mindegyik nép oly mértékben tanúsítá, hogy az állítás: Európa már aggastyán, a legtökéletesebben megczáfoltatott. A béke, mely az állandó seregre támaszkodik, mindig oly állapot, melyben a gyom könnyen tenyész, a lélek petyhüdésének ideje volt; a közvélemény ellentétben maradt a mechanismussal, de el kell ismerni, hogy ez a szabályozatlan had ellen, hol azt egy hatalmas szellem

nem ösztönzé, a diadalt könnyen megnyerheti. Mennyire haladt azonban elő a hadügy általán véve, valjon gyarapodott-e a polgár katonáskodási kötelessége s a harcosok számának szaporodása által a hadi művészet, a fölött szintoly különböző ítéletek mondattak, mint az emberiség állapota fölött a hadi ügyben, melyben a csúf és kegyetlen büntetések megkevesedtek, de Bivouacnak emberi erőt haladó erőködései és számos tömegeknek minden tekintet nélküli feláldozása által az emberi élet igen csekély becsre szállított.

Nemzeti birtok és státuszgazdaság, hol sem a természet ereje, sem az emberek szorgalma s mestersége nem volt képes a súlyegyent megtartani vagy helyreállítani, egymással összeütközésben állottak. A forradalom, melyet kitörésre a deficit külső lökése készített, hatalmába ejtette a korona, az egyház és a kivándorlottak tömérdek birtokait, de nemsokára oly örvénybe merült, melyben a nyilvános jövedelmet s a hitelt enyészet fenyegette; de végre felszólította a néperőt s megsemmisítette számolásait ellenzőinek, kik pénzzel harcolának. Franciaország a földbirtoknak egy jeles felosztása által a fekvő birtok tulajdonosai nagy számának önérzetét mentette meg a szétosztástól. A forradalom elleni harc rákfenéje lőn az európai országok státuszgazdaságának; sem a papi javak lefoglalása, sem a királyi jogok kiterjesztése, a pénzügyi fogások szaporodása, a természetes és új erők mozgásba tételének s használatának elősegítése, sem az adók fölemelése, s a rendeknek adózásra szorítása és a középkori czéh modorú szerkezetök részenkinti felosztása stb., nem segíthetett; a szükség rettentő mértékben növekedett. A béke a maga malasztjaival új bajokat is hozott; adósságok és papírpénz a jövőre is átszállottak. A népek politikai szabadságvágya kapcsolatban vagyon a közlekedés felszabeditásának vágyával s Európa rémülése semmiben sem tűnik elő világosabban, mint műipari és stá-

tusgazdasági állapotának összehasonlításában a szabad Éjszak-amerikával. A népesség növekedése, az élelemben szűkölködők s a gyári gép-munka közti mostoha viszony, a státuspolgári biztosság és jogok hiánya ott, hol a természet még gazdag élelemmódokat nyújt, az anyagi élelet s egyszersmind jogbirtok igényletének szaporodása stb. bizonyos kedvetlenséget terjesztének el Európa fölött, s az idegen világrészekbe kivándorlásokra jelentkező hajlamot megerősíték; az országkormányok elállottak azon nézettől, miszerint a népesség növekedése lehetőségig előmozdítandó; gyarmatok alapítása azonban még nem határozottatott el közönségesen a népektől és kormánytól. De parancsolólag áll az európai emberiség előtt azon rendeltetés, miszerint az új világban, melynek termékeitől függővé lőn, áttelepülése által magát és műveltségét meghonosítsa, hogy életének tért nyerhessen. Európa erkölcsi történetének minden eredményei közt ez mint legjelentékenyebb tűnik elő.

A státus gondoskodásának a szellemi és erkölcsi élet iránt eleinte vandalismust és sansculotismust (póri elvetemültséget) tőn ellenébe a forradalom; de azután nagyszerű tudományos és művészeti intézetek által iparkodott helyrehozni tévedését. Vallás, szellem és felvilágosodottság jelentékeny hatalmoknak ismertettek el a forradalom elleni harcban és pártoltattak is; a néptanítás előlépéseket tőn; a bel-lancasteri rendszer megkönnyíté az iskolák alapítását, hol azokra eszközök szűken jutottak. A magasabb tudomány pártoltatott, míg az ifjabb forradalomból a bizodalmatlanság föl nem merült s a szellem megvetése ismét elő nem állott, melytől az emberek már a forradalom előtti időben elszoktak; de egyszersmind a tudományoknak a státus szolgálatára alkalmaztatása, azoknak nemes önállóságát megcsökkenté s másfelül a tudásnak népszerűsítése s annak, mi nem gyakorlati, kevésre becslése, a tudományos szellemet veszélylyel fenyegette. A művészet a forradalom

körén belül s kívül gazdag pártolást nyert s a hatalomviselőkkel való közlekedésből kiesni nem hagyott. Művésziskolák és műgyűjtemények szaporodtak és tökéletesedtek; a muzeumokban kincsek halmozottak fel; a műorzság megtorlatott.

A népek életében a physikai életjavak éldeletét ugyanazon mértékben megcsökkenté a forradalom, melyben a derék és önálló személyesség becsé magát kiemelheté. A küljavak birtoka bizonytalan volt; a háború iszonyú erőfeszítéseket, nélkülözéseket és nyomorúságokat okozott s az emberi létel a legegyszerűbb, legszűkebb életmódra utaltatott. A békével ismét visszatért a hajlam a kényelemre s az éldeletvágy; az élet gazdag felbutorozása szintűgy megkivántatott, mint azelőtt s az izlés növekedő finomulása vagy legalább az éldelet igényeinek szaporodása az alsóbb rendek közt, kitágítá a fényűzés határait. Azonban az emberi szellem rendkívüli leleményességet fejte ki a természeti erők meghódításában és elsajatításában, egyszersmind az élő és fogyasztó munkások számának a lehetőség megkisebbitésére készit éle teremtményeit. S így az európai emberiség semmiben nem nyert többet, mint a mozgás ügyében; a gőz- és vasutak uralkodó világhatalmakká lesznek, a mozgás és munka mértéke a végtelenségig emeltetik; az új philosophia korszakának jelmondata, „munka“, az emberi erőről a természetre tétetik át. A természettől kicsikart erő fejében azonban az emberek nem voltak képesek hasonló mértékben magasítani a föld termékenységi erejét: és így a számítás és remény itt is a közlekedés hatalmára alapított. Európa népei a földhöz való ragaszkodástól elszoktak és az ember állati természete igényeinek kielégítése semmi egyébtől inkább nem követeltetik mint a mozgás ugyanazon erőitől, melyekre csak kevés emberi kézmunka fordítandó, s a nézetek nem annyira a szükségök összeszorítására, mit a föld szűk jövedelme kívánt, mint a külföld javainak elsajatítására valának függesztve.

A vallás és erkölcsi állapotban a forradalom kiegészíté az új philosophia hatását; a kereszténység Franciaországban félrevetett, féktelen bátorság és szellem lőnek az élet legfőbb potentiaivá. Két tized alatt tartott a harc a forradalom mellett és ellen, míg a szívek szüksége hatékony szózatot nyerhete; a népek megedzettek, észre hozattak; erőgyakorlás és tűrés az élet e nagy mesterei, a vallásosságot és erkölcsiséget is visszahozták; az emberek jobbak és tiszteletesebbek lőnek, mint azelőtt; ezen hatalom segíté a forradalom örökösét, ki az egyházat ugyan visszaállítá, de azt a kedélyek belső megszentelésére nem utasítá a zajlongás lecsillapításában.

A tudomány mérhetlen haladást tőn, de egyik ágában sem nagyobb, mint a természetnyomozásban; a szemlélődés hasonlíthatatlan segédre talált az anyagi tárgyak élénk és szakadatlan gyűjtésében. A matematikai tudományok, amavval vetélkedve, legfelségesebb virágzatra fejlődének ki. A babonáság uradalma mindkettő előtt enyészetbe dűl. A kültermészettel együtt az ember physikai hibái is kinyomoztattak; a gyógytan Jenner tehénhimlőoltásában megbecsülhetlen óvó szert nyere; a homoeopathia ellenzőit is magasabb ismeretére vezeté az emberi természet jogának s erejének, és annak az ő kriziseiben természetszerintibb kezelésére s a műeszközök egyszerűsítésére utalá. A legközelebbi múlt kor tudósítása mellett, a régít is nyomozva és kifejtve, mintaképen áll szorgalmával s éles tapintatával a történetírás. A jogtudomány új, élénk életet nyert a forradalom átalakulásai és az általok fenyegetett állapotokra visszahatása által; a törvényhozási és státus-tudományok fényes magasságra emelkedtek. A nyelv- és régiség-tan az avatottaktól folyvást úgy tekinteték, mint az ifjú szellemek legjelesb művelő eszköze; ebben és a szemléleti philosophiában első helyet vívtak ki a németek, mialatt a forradalom zaja a kedélyeket eltompítá s minden nem

gyakorlatitól elidegeníté. Amazoknak (nyelv- és régiségtan), valamint a történeti studiumoknak jelességéről is kételkedni kezdé az anyagi érdekekhez szító közvélemény; a philosphia pedig heves ellenre talált a megifjúlt, szigorú igazhitűségben és mystika theológiában; valjon az vagy a humanistikai tanulmányok tarthatnak-e inkább veszélytől, a jövő fogja csak megoldhatni. A tudománynak általán véve komolysága, szigorúsága és mélysége megifjodva szemben az új philosphiával és annak hatásival s megmentve a vandalismus és katonai materialismus viharából, új veszélyeknek tétetek ki a silány köztudás zátonyain s a hirlapi érdek változatosságán; e veszélyek még el nem múltak. De dicsérendő az előlépés, melyet az élő nemzeti nyelvek kifejlése s gyakorlata tőn, mérhetlen a literatúrának ezekbeni anyaga s a teremő erő a gyarapodásban. A tőt, a magyar s új görög literatúra nevezetes űrt kezdének betölteni. Éjszakamerika egy gazdag testvér-literatúrával szövetkezik az angolhoz. A nyelv-képzést a parlamenti szónoklat s a rendkívül megsokasult folyóiratok elősegítik; nyelv-gazdagság, stylistikai ügyesség mindenütt növekedtek.

A szépirodalom mezején, mind a mellett is, hogy az uralkodó hajlam a politikai és naptörténeti lapok iránt nyilatkozott, gazdag vetés történt, majdnem minden nemzetiségek kitűntették ebben magokat sajátos nyelvekkel; egyszersmind a fordítások is oly kiterjedésben és kölcsönösségben gyakoroltattak, mint soha azelőtt. A népek izlése szerint nem egy s ugyanazon nemből nyerték gazdagságokat és jelességöket az egyes literatúrák; de majdnem mindenütt egy hasonnemű alaphang, s bizonyos nemek iránti előszeretet s ezekben a teremtés közössége volt uralkodó. Ez a közösség kivált a romantikában létezik, mely egész Európában s végre heves harc után Franciaországban is uralkodóvá lőn s legbujább alakulásait a színpadon állítja elő, hol azelőtt annak legelhatározot-

tabb ellentéte állott. A szépirodalom egyes nemei közül egész Európa előszeretetével dicsekszik a regény. A hősköltemény mellette árnyékba vonúlt. A drámai költészet fényes jelenésekben tűnt elő, de társaiban, a zenében és a színi festészetben, veszélyes vetélytársakra talált; a daljáték mindenütt legyőzte a szavaló drámát. A lyrának a forradalom s az ellene viselt harcz hatalmas emeltyűt kölcsönze, marseilli hymnuszok s érzékeny királyi énekek jöttek napvilágra; a béke éldeletében pedig örömet a természeti érzet egyszerűségében kéjelge, megengedé azonban az idegeneknek, névszerint a keletinek is fölvételét. A gúny-verseknek az idő komolysága nem kedvezett, csak a humor tenyészhetett némikép, hol a változatosságban meg nem indúlt, gondatlan lélek a gondolat vidám játékába merül. Ott is mulattató modor kívántaték, hol az előtt a tudós izetlenség foglalt helyet; így például a történetírásban elmaradhatlan kellékek lőnek a stylus szép formái; de egyszersmind a történeti regény s emlékirati költemények által az igazság, a történetírás e legbensőbb élete, is gyakran megsértetett. A nyilvános szónoklatnak, mely a forradalom óta legvidámabban növekedett, gyökere nem a szép érzetében feküdt, hanem, miként ezen érzet a történetírásban az igazság érdekéhez kapcsoltatott, úgy a szónoklatban a politikával párosúlt s ekként a nyilvános szónoklat a szépliteratura hézagait is segíté betölteni, sőt még a hirlapi írásmódban is a klasszikai modor lőn divatossá s az előmenetel ebben nem csekély vala.

A szépművészetek vetélkedének egymás között teremtményeikben s a közkedvesség megnyerésében. A korbeliek tettei gazdag anyagot szolgáltatottak a dicsőítésre, ezeknek becsülése és az éldeletkéj, mely még a nyomorúság idején sem hiányzott, hatalmas ösztönt adott. Az építészet óriási műveket emel: Páris, München, Berlin, Pétervár stb. palotákkal,

muzeumokkal, hidakkal stb. teltek meg; a várépítéset a fővárosokban a szépítési vágnak adott helyet. A képzőművészet egy Canovával s Thorwaldsennel dicsekedett s művészeti testvéreinek magasságára emelkedett; az ércöntés és nyomás nagy buzgalommal és sikerrel gyakoroltatott; a művészi bútorok iránti izlés növekedése a művészetet palotákön kívül is foglalkodtatá. Az antik studiuma adá az alapképzést, a műtárgyak választása azonban örömet a jelenben mulatozott s a hajdan hős képeihez a legközelebb múlt koréi csatlakoztak. A képzőnél nem kevésbé ifjadott meg a festészi művészet a jelenkor nagy történeteinek felfogása s a romantika ápolása által. Az egyházi és tájfestészet kénytelen lón a történeti- és regényinek adni az elsőséget. A kő- és aczél-metszés, amaz terjesztése, emez nagy csinosága által gyarapíták a festészi művészetet. Minden testvérei fölött pedig mint szívnyerő elsőséget vívott ki beható érzéki bája által a zene, mely az előbbi kor halhatatlan mestereihez Beethovent is hozzá sorozta, és Rossiniben, Weberben, stb. hatalmas bűvösöket nyert a daljátéki hatás tekintetében. A zene lelkesített a harcban és béke nyugalmában, ő gerjeszte lázadásra. Az opera fénydarabja lón a kornak; a színművészet, mely Talmában, Keanban, Ifflandban és Devrientben dicséretes mestereket nyert, általa elhomályosított; egyesítése a magas drámai művészetnek az ének szépségével, a kar deliségével, a szín vakító pompájával s a ballet ingereivel, a művészet diadalául tekintetett. Megjegyzendő jelenet, hogy a festészet, zene és színművészet nagy számmal nyert tanítványokat a zsidó nemzetből.

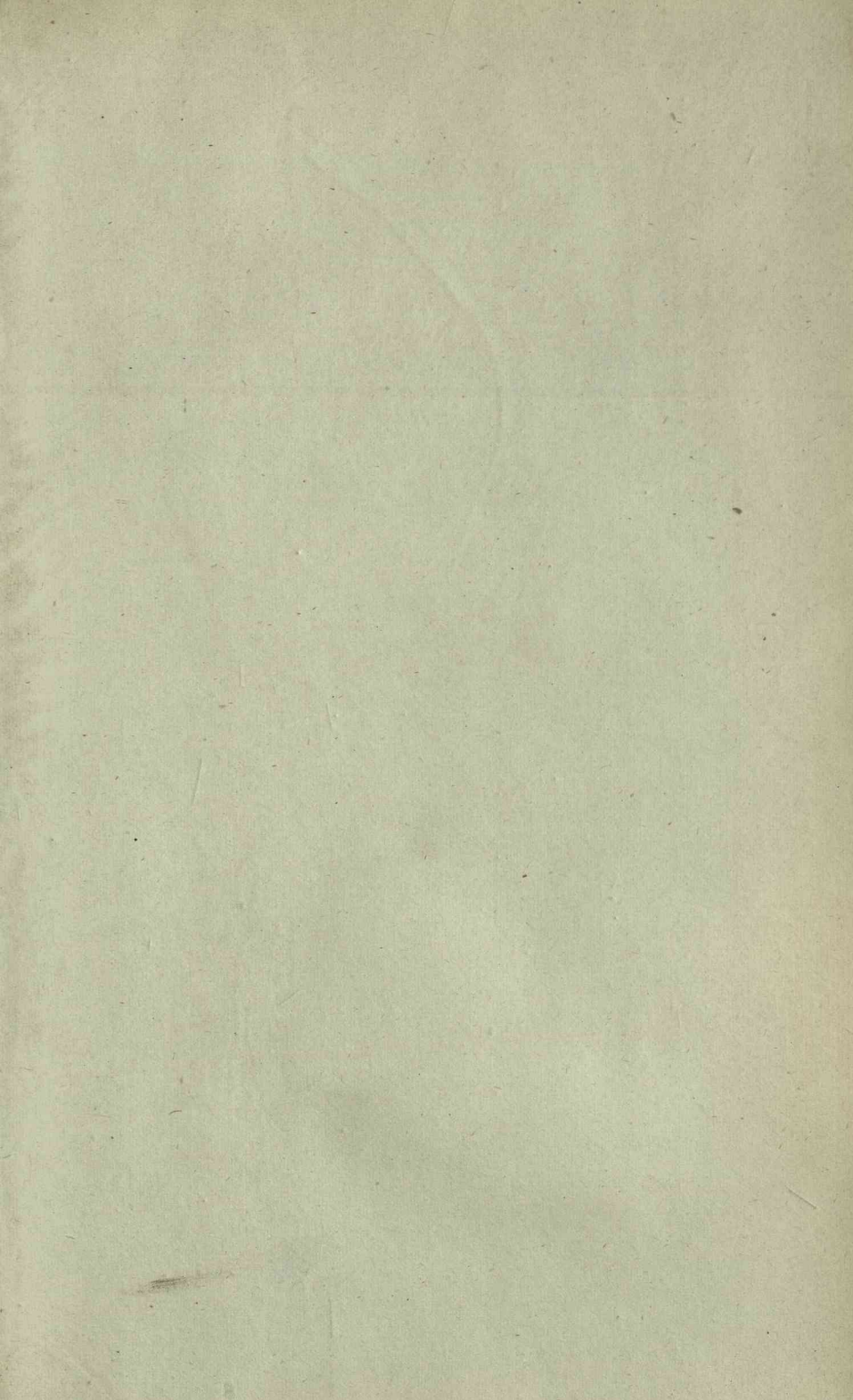

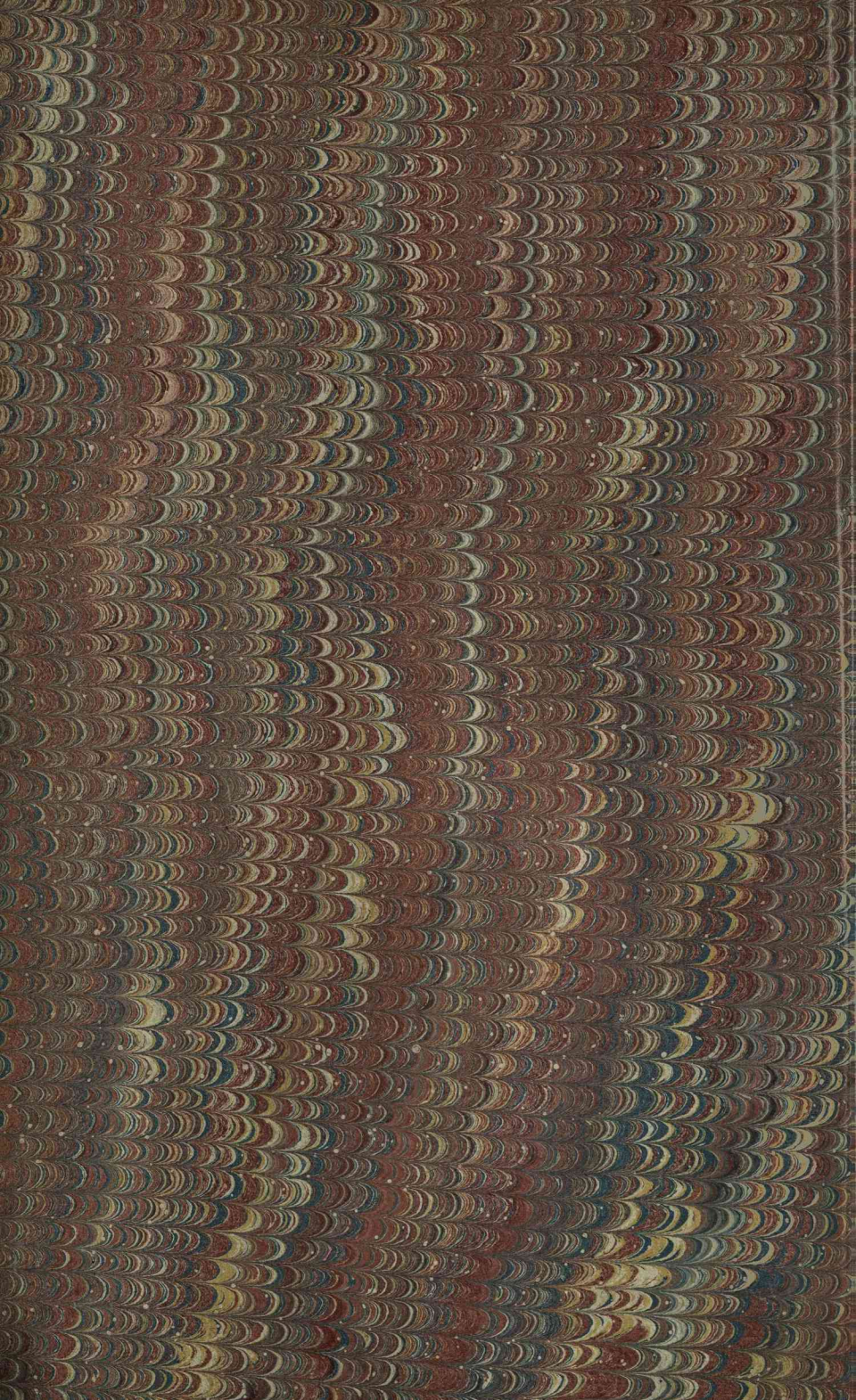

MTA
KIK

